T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK DÖNEMİNDE SİYASİ KARİKATÜR

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
YASİN KAYIŞ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. AHMET MEHMETEFENDİOĞLU

İzmir- 2016

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum, "ATATÜRK DÖNEMİNDE SİYASİ KARİKATÜR" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

12/02/2016

Yasin KAYIŞ

İmza:

ÖZ

"Atatürk Döneminde Siyasi Karikatür" başlıklı bu tezde, hem çağdaş Türkiye tarihinin önemli bir dönüm noktası olan, *"Atatürk Dönemi"*ne karikatürcülerin gözünden bakılmakta, hem de siyasi gelişmelerle karikatür sanatı arasındaki etkileşim incelenmektedir.

Tezin araştırma aşamasında 1922-1938 arasında Türkiye'de yayınlanan çeşitli mizah dergileri ve gazeteler incelendi. Ayrıca, dönemi kapsayan incelemelerden ve arşiv belgelerinden de yararlanıldı.

Mizah yayınları ve karikatürcüler, başlangıcından itibaren Atatürk'ün önderliğindeki *"Türk Devrimi"*ni desteklemeye eğilimli olsalar da özellikle 1922'den 1925'e kadar var olan basın özgürlüğü ortamında mevcut yönetimin icraatlarını da eleştirebilmişlerdir. Ancak devrimin özgürlükle birlikte gerçekleşmeyeceği kısa süre sonra anlaşılmış, buna paralel olarak karikatürlerdeki eleştiri dozu azalmaya başlamıştır.

Her ne kadar kısıtlanmış da olsa ülkedeki liberal hava 1930 sonuna kadar sürmüştür. Yeni rejim değil ama ekonomik sıkıntılar, yolsuzluklara adı karışanlar, milletvekili tipi ve özgürlüklerin kısıtlı olması eleştirilebilir. Serbest Cumhuriyet Fırkası günlerinde de siyasi karikatürde büyük bir canlanma yaşanır. Ancak 1931'den itibaren tek parti yönetimi netleşmiş, devletçi politikalar uygulamaya konulmuş ve güdümlü bir basın oluşturulmuştur. 1930'lu yıllarda tüm basın gibi mizah yayınlarına da *"devrimi benimsetme"* misyonu yüklenmiştir. Bu durum siyasi karikatürü güdükleştirmiş ve bir kısır döngüye sokmuştur. Hem Türkiye'deki hem de dünyadaki siyasi gelişmeler sebebiyle mizah yayınları dikkatlerini dış politikaya yöneltmek zorunda kalmışlardır. Bu konuda çizilen karikatürler ise *"İki Savaş Arası Dönem"*in kaygılarını yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Cumhuriyet, Mizah, Karikatür, Karagöz, Akbaba, Yeni Köroğlu

ABSTRACT

In this thesis, which is entitled as *"The Political Cartoons in Atatürk's Era"*; both *"Atatürk's Era"*, one of the most important turning point of contemporary Turkish History, is evaluated by the cartoonists' point of view and interactions between political developments and humor graphic are researched.

In the process of researches, a plenty of various humor magazine and papers, were published in 1922-1938, examined. In addition, some archival documents were benefited.

Even though humorous press and caricaturists were from the beginning to support the Turkish Revolution under the leadership of Atatürk, they could criticise performences of the government especially in having freedom of the press from 1922 to 1925. It was found out in a short time that reformation hadn't been able to go on with freedom itself and the volume of criticism began to lessen afterwards.

Despite the decrease in critical attitude, the liberal climate over the country lasted till the late 1930s. Not the new regime but economic problems, corruption claims, deputies and limitations of freedom could be critisizable. Political cartoons had been aroused during Liberal Republican Party, too. Yet, uncontested government had been on power since 1931, statist government was put into practice and also the controlled press was formed to take an active part in imposing revolutions. We could see that impact on humorous magazines as well. As a result, art of political cartoon was shrunk and got into a vicious circle. Due to these political progress not only in Turkey but also in the world, humorous press had to distract their attention to foreign policy. Cartoons related to these politics put the concerns forth in the interwar period.

Key Words: Atatürk, Republic, Humour, Caricature, Karagöz, Akbaba, Yeni Köroğlu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....IX

TABLO LİSTESİ……..XIV

KISALTMALAR……...XV

GİRİŞ.....1

A.Karikatürün Doğuşu ve Tarihi Gelişimi.....1

B.Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'de Karikatür ve Siyaset……..3

C.Cumhuriyetin İlk Yıllarında Karikatür Sanatı.....7

1.1923-1927 DÖNEMİNİN SİYASİ GELİŞMELERİ ve KARİKATÜRE YANSIMASI.....11

1.1.Lozan Konferansı ve Lozan Antlaşması.....11

1.1.1.Lozan Konferansı'nın Birinci Aşaması…….……...11

1.1.2.Ara Dönem ……17

1.1.3.Lozan Konferansı'nın İkinci Aşaması……..……..20

1.1.4.Barış Anlaşması ve Tepkiler……..……...22

1.2.Cumhuriyetin İlanı…….....24

1.3.Basına Yönelik Davalar.....28

1.3.1.İstanbul İstiklal Mahkemesi…….……..28

1.3.2.Mizah Davaları…….…….…….34

1.4.Halifeliğin Kaldırılması ve Muhalefetin Örgütlenmesi……..…….40

1.4.1.Halifeliğin Kaldırılması……..40

1.4.2.Halk Fırkasını Sarsan Skandallar Zinciri……...…41

1.4.3.Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası…….…45

1.5.Şeyh Sait Ayaklanması ve Muhalefetin Sonu……..……51

1.5.1.Şeyh Sait İsyanı'nın Başlaması ve Hükümet Değişikliği……..51

1.5.2. Takrir-i Sükûn Kanunu……..…57

1.5.3.İstiklal Mahkemeleri ve Muhalefetin Sonu……64

1.5.3.1.Muhalif Basının Tasfiyesi……...64

1.5.3.2.Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kapatılması...69

1.5.3.3.Şark İstiklal Mahkemesi ve Şeyh Sait İsyanı'nın Sonu…….71

1.6.İzmir Suikasti…….……...74

1.6.1.Suikast Girişimi ve Suikast Davası……74

1.6.2.İttihatçılar Davası ve İttihatçılığın Tasfiyesi……..82

2.1927-1938 DÖNEMİNİN SİYASİ GELİŞMELERİ ve KARİKATÜRE YANSIMASI…….....90

2.1.20'li Yılların Sonlarına Damgasını Vuran Olaylar.....90

2.1.1.Normalleşme Çabaları ve Atatürk'ün İstanbul Ziyareti.....90

2.1.2.Yavuz-Havuz Davası.....93

2.1.3.Harf İnkılâbı……..…….....99

2.2.Güdümlü Bir Muhalefet Denemesi.....104

2.2.1.Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu ……...104

2.2.2.Olaylı İzmir Mitingi ve Yankıları……112

2.2.3.Muhalefetin Meclise Girmesi ve Belediye Seçimleri……..117

2.2.4.Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kapanması……..119

2.3.Tek Parti Rejiminin Netleşmesi ve Basın.....126

2.3.1.Tek Parti Rejiminin Netleşmesi……...126

2.3.2.Kemalist Sosyal ve Kültürel Politikalarının Ağırlık Kazanması……130

2.3.3.Basının Yasal Düzenlemelerle Güdümlü Hale Getirilmesi…..133

2.3.4.Basın Rejiminin Mizah Yayınlarına Yansıması……...139

2.3.4.1.Karikatür Konuları…….139

2.3.4.2.Mizah Yayınlarının Devrimin Hizmetinde Kullanılması……...142

2.3.4.3.Karikatüre Yönelik Baskılar ve Cezalar……....147

3.BAŞLICA SİYASİ TEMALARA BAKIŞ……..….....154

3.1.Atatürk.....154

3.2.Cumhuriyet……..……...…163

3.3.Devrim, Eski ve Yeni Türkiye……..……...171

3.4.TBMM, Seçimler ve Milletvekilleri…….180

3.5.Hükümet ve Bakanlar……..……190

3.6.Ekonomi……..…200

4.KARİKATÜRLERDE DIŞ POLİTİKA.....211

4.1.20'li Yıllarda Türk Dış Politikası ve Dünyadaki Siyasi Gelişmeler…...211

4.1.1.Türkiye'nin Dış Siyasi İlişkileri.....211

4.1.1.1.Musul Meselesi……..……211

4.1.1.2.Türk-Yunan İlişkileri ve Nüfus Mübadelesi……..222

4.1.2.Geçici Barış Döneminde Dünya……...227

4.1.2.1.İki Savaş Arası Dönem ve Türk Karikatürü……..227

4.1.2.2.Milletler Cemiyeti…….229

4.1.2.3.Evrensel Kaygı: Savaş ve Barış…….....233

4.1.2.4.Savaş Olasılığını Besleyen Siyasi Ortam.……..235

4.1.2.5.Almanya Sorunu…….....238

4.1.2.6.Sovyet Rusya…….242

4.1.2.7.Balkanlar ve Sömürgeler……...244

4.2.Dünya Yeni Bir Savaşa Yol Alırken (1930-38)……..…….....248

4.2.1.Dünya Ekonomik Krizi ve Nazi İktidarı……..249

4.2.2.Uluslararası Siyasi Krizler……...252

4.2.3.Türkiye ve Dış Politika (1930-38)……...259

4.2.3.1.Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Üye Olması……259

4.2.3.2.Balkan Antantı……..…….....261

4.2.3.3.Boğazlar Sorunu ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi....263

4.2.3.4.Hatay Sorunu…….266

5.BAŞLICA MİZAH YAYINLARI ve YAYIN POLİTİKALARI..271

5.1.Zümrüdüanka……..……273

5.2.Kelebek…….……..279

5.3.Papağan…….…….282

5.4.Yeni Kalem……...……..285

5.5.Cem.……293

5.6.Karagöz…..……302

5.7.Akbaba……325

5.8.Yeni Köroğlu……..360

5.9.Karikatür……...……..372

SONUÇ.....378

KAYNAKÇA.....388

EKLER.....408

ÖZGEÇMİŞ.....740

ÖNSÖZ

"Atatürk Döneminde Siyasi Karikatür" başlıklı bu doktora tezinin temel amacı hem Çağdaş Türkiye Tarihi'nin en önemli dönüm noktası olan Atatürk Dönemi'ne mizah yayınları ve karikatürcülerin gözünden bakmak, hem de dönemin siyasi gelişmeleriyle karikatür sanatı arasındaki etkileşimi incelemektir.

Çalışmada temel olarak şu soruların yanıtları aranmış ve cevaplandırılmaya çalışılmıştır:

1-Mizah yayınları ve karikatürcülerin Atatürk Dönemi'nde gerçekleşen siyasi olaylara, Türk dış politikasına, uluslararası ilişkilere ve siyasi aktörlere bakışı nasıldır?

2-Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen Türk Devrimi karşısında mizah yayınları ve karikatürcüler nasıl tavırlar sergilemişlerdir?

3-Türk Devrimi gerçekleşirken, karikatür sanatı ve onun bir dalı olan siyasi karikatür nasıl etkilenmiştir? Muhalif bir sanat olan karikatür, devrim sürecinde de muhalif özelliğini koruyabilmiş midir?

Çalışmanın ana kaynak grubunu günlük gazeteler dışındaki mizah yayınları oluşturmaktadır. Bunlardan genel olarak söz edilirken daha kapsayıcı olan *"yayın"* terimi tercih edilmiş, özelde ise *"gazete"* ve *"dergi"* sözcüklerinin kullanılmasında özel bir ayrım gözetilmemiştir. Bunun birkaç sebebi vardır. Öncelikle söz konusu yıllarda genel olarak gazete ile mecmua (dergi) arasındaki ayrım günümüzdeki kadar belirgin olmadığı gibi dönemin mizah yayıncılığında da tek bir isimlendirme söz konusu değildir. Haftada bir ya da iki sayı basılan bu yayınlardan, biçimsel olarak tabloid gazete formunda olanlar künyelerinde kendilerini *"mizah gazetesi"* olarak tanıtmış; kapak içerisinde ve daha fazla sayfayla okuyucularına ulaşanlar ise *"mizah mecmuası"* ifadesini kullanmışlardır. Adlandırmaya yansıyan bu biçimsel farklılığa rağmen, gerek yayın periyotları gerekse de mizah gibi tek bir konuya odaklı olmaları nedeniyle bu yayınlar dergi olarak nitelendirilmeye daha uygundurlar. Diğer yandan

on beş yıllık zaman dilimi içerisinde biçim ve içerik değişiklikleri de söz konusudur. Akbaba ilk yıllarındaki *"mizah gazetesi"* formunu sonradan değiştirerek *"mizah mecmuası"*na dönüşmüştür. Önceleri kendilerini *"Siyasi Mizahi Halk Gazetesi"* olarak tanıtan Karagöz ve Yeni Köroğlu ise sonradan değişen içeriklerine bağlı olarak başlıklarını *"Siyasi Halk Gazetesi"* olarak değiştirmişlerdir. Ancak sayfa düzenlemelerinde karikatürlerin yer ve büyüklüğü değişmediği için *"mizahi gazete"* özelliklerini de korumuşlar ve önemli birer karikatür kaynağı olmaya devam etmişlerdir.

Araştırma kapsamında 1922-38 yılları arasındaki yayınlanan mizah dergileri ve günlük gazetelerden; fotoğraf, dijital kopya ve fotokopi yoluyla yaklaşık 10.000 karikatür derlendi. Böylece her karikatürü bir bütün içerisinde tek tek değerlendirebilmek hem de dönemin genel panoramasını çizmek amaçlandı. Ancak dönemin siyasi karikatür anlayışına uygun olarak çoğu güncel olayları ve siyasi karakterleri konu alan bu karikatürlerdeki kodları, imaları çözebilmek pek kolay değildi. Öncelikle mizahın zamana ve topluma göre değişen yapısı, yaklaşık 80-90 yıl önce çizilmiş olan karikatürlerdeki gülmece unsurlarını anlamayı zorlaştırmıştı. Diğer yandan çizildikleri günlerin renklerini, desenlerini, havasını barındırsalar da çoğu birer kelebek kadar kısa ömre sahip bu karikatürler, üzerinden yıllar geçtikten sonra adeta birer *"kelebek fosili"*ne dönüşmüşlerdi. Bunları anlamak ve yorumlayabilmek için o dönemin güncel politik olayları arasındaki bağlantıları –çoğu zaman günü gününe- bilmek gerekiyordu. Bu noktada dönemi içeren tarih araştırmaları, Atatürk dönemi karikatürünü ele alan araştırmalar ile biyografi ve anılar önemli başvuru kaynakları oldu. Mizah yayınlarındaki metinler ile arşiv belgeleri de karikatürlerin görünen özelliklerinin ötesindeki pek çok ayrıntıya ışık tutarak dönemin siyasi karikatürünün yorumlanmasına yeni boyutlar kazandırdılar.

Bu çalışmanın, döneme dair daha önce yapılan karikatür araştırmalarından en önemli farkı, gazete ve dergilerdeki metinlerin daha detaylı ve geniş kapsamlı olarak ele alınmış olmasıdır. Günümüze kadar yapılan çalışmalar genellikle iki tarzda yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki karikatürlerin tarihi birer belge olarak derlenip tasnif edilmesi ve tarihsel arka plana göre yorumlanmasıdır. Turgut Çeviker, Orhan Koloğlu, İsmail Şen, Sezai Dumlupınar, Serdar Sakin, Elif Aşçı gibi araştırmacıların eserleri bu tarzda yapılan çalışmalara örnek gösterilebilir. Hilmi Yücebaş, Ferit Öngören, Semih Balcıoğlu, Ahmet Sipahioğlu, Kâmil Yavuz gibi bazı araştırmacılar

ise daha çok dönemin mizah yayınları ve karikatürcüleri üzerinde durmuşlar; cumhuriyetin ilk yıllarındaki karikatür sanatını ağırlıklı olarak Akbaba dergisi ile Cemal Nadir ve Ramiz üzerinden aydınlatmaya çalışmışlardır. Şüphesiz ki burada adı zikredilmeyen pek çok araştırmacı da ortaya koydukları benzer ürünlerle cumhuriyetin ilk yıllarındaki karikatürün aydınlatılmasında önemli katkılar sunmuşlardır. Ancak şimdiye kadar yapılan çalışmalarda gazete ve dergilerdeki metinlerin yeterince dikkate alındığını ve dönem karikatürünü aydınlatmakta kullanıldığını söylemek pek mümkün değildir. Bu durum özellikle de harf devrimi öncesinde eski harflerle basılmış olan ve yüzlerce sayıyı bulan mizah yayınları için daha belirgindir. Oysa nasıl ki siyasi karikatürleri çizildikleri günün politik gelişmelerinden bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değilse mizah yayınlarından kopuk olarak değerlendirmek de bir o kadar yanıltıcıdır. Çünkü dönemin siyasi karikatüründe karikatürcülerin bireysel yaklaşımlarından çok, mizah dergilerinin yayın politikaları ve yayıncıların iktidarla olan ilişkileri baskındır. Bu politikaların ve ilişkilerin ayrıntıları ise –arşiv belgelerinin yanı sıra- söz konusu mizah yayınlarındaki metinlerde saklıdır.

Tez beş ana bölümden oluşmuştur. İlk iki bölümde Atatürk Dönemi'ndeki siyasal gelişmeler ve bu gelişmelerin karikatüre yansıması ele alınmıştır. Üçüncü bölümde karikatürcülerin ve mizah yayınlarının siyasi temalara bakışı genel olarak değerlendirilmiştir. Dördüncü bölüm, Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında ve iki savaş arası dönemde Türk karikatürünün, Türk dış politikasına ve uluslararası ilişkilere bakışına ayrılmıştır. Beşinci ve son bölümde ise mizah yayınları ve yayın politikaları mercek altına alınmıştır.

Tezin amaçlarından biri de -özellikle ikinci elden kaynaklarda yer almamış- karikatürlerin derlenmesi, tasnif edilmesi ve yeni tarih araştırmaları için kaynak alternatifi oluşturulmasıdır. Bu nedenle fazla karikatürün kullanılmasından kaçınılmamış, ekler bölümünde toplamda 662 karikatüre yer verilerek metin kısmında bunlara atıf yapılmıştır. Karikatürlerin metinle ilişkilendirilmesinde ise standart bir yöntem izlenmemiştir. Çünkü nadir de olsa karikatürlerin bazıları günümüz okuyucusu için dahi özel bir açıklama gerektirmeyecek kadar açık olduğu halde bazıları detaylı açıklamalar gerektiren simgeler, kodlar, iletiler, figürler içermektedir. Yine, tez metnini okuyan bir kişi için kendiliğinden anlaşılır hale gelen karikatürler de söz konusudur. Karikatürde anlaşılabilir olanın sözle ya da yazıyla

açıklanmasının çekiciliği baltaladığı, görsel anlatımı değersizleştirdiği göz önünde bulundurularak gereksiz açıklamalardan kaçınılmaya çalışılmış, *"söz"* mümkün olduğunca karikatür sanatçısına bırakılmıştır. Bu durumlarda karikatürün altına yalnızca köşeli parantez içerisinde küçük açıklamalar yapmakla yetinilmiştir. Ancak gerekli görülen durumlarda da -ki çoğunlukla harf devrimi öncesindeki karikatürlerde- metin içerisinde uzun ve detaylı açıklamalardan kaçınılmamış, ayrıca karikatürlerin altında köşeli parantez içerisinde açıklama yapılmıştır. Tabi karikatürleri sanatsal olarak değerlendirmek bu çalışmayı yapan kişinin yeterliliğinin çok üzerindedir. Bu sebeple ele alınan karikatürler birer sanat yapıtı olarak değil, tarihsel birer belge olarak görülmüş ve öyle değerlendirilmiştir.

Çalışmada atıf yapılan orijinal kaynakların (dergi, gazete ve arşiv belgesi) çoğununun üzerinde 1926'ya kadar ya sadece Rumi ya da hem Rumi hem Hicri tarih birlikte kullanılmıştır. 1926 yılbaşından itibaren ise yeni yapılan düzenlemeyle Miladi takvime geçilmiş, ancak Rumi ay isimleri –bir takım değişikliklerle de olsa- uzun yıllar kullanılmaya devam edilmiştir. Bu takvim karmaşasını aşabilmek için orijinal kaynaklara atıf yapılırken, üzerlerinde hangi tarih olursa olsun daima Miladi takvime çevrilerek kullanılmış, çevirilerde Türk Tarih Kurumu'nun internet sitesindeki *"Tarih Çevirme Kılavuzu"* esas alınmıştır.

Çalışmam sırasında pek çok kişinin yardım ve desteğini gördüm. Yıllar önce Karikatür Tarihi konusunda çalışmayı düşünürken, karar verme aşamasındaki çelişkilerimi berraklaştıran, beni yüreklendiren ve bizzat yüksek lisans tez danışmanlığımı yapan sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyiğit, bu tezin ortaya çıkmasındaki en önemli isimlerden biridir. Bu tezin ilk danışmanlığını ise sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar üstlendi. Kendisi yoğun çalışma temposuna rağmen gösterdiği hassasiyetle çalışma azmimi kamçıladı. Ama ne yazık ki yeni görevi nedeniyle bu tezi birlikte tamamlamamız mümkün olmadı. Sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu danışmanlığımı devralmadan önce de geleceğimi aydınlatma konusunda bir ağabey kadar duyarlıydı. Bu görevi üstlendikten da yalnız bilgi ve tecrübesiyle değil aynı zamanda yakın ilgi ve teşvik edici tavrıyla yanımda olmaya devam etti. Burada her birini minnetle anmak ve teşekkürlerimi sunmak benim için görevin ötesinde ayrı bir zevktir.

Araştırma aşamasındaki yardımlarından dolayı öncelikle İzmir Milli Kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TBMM Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, YÖK Dokümantasyon Merkezi ve Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür etmek de benim için ayrı bir keyif. Tam ihtiyacım olduğu sırada imdadıma yetişerek, bana çok ihtiyacım olan çalışma zamanı ve imkânını kazandıran sevgili Fatih Cevizci ile sevgili Zeynep Şahin'e; bilgi ve emekleriyle tezin oluşumuna katkı sunan değerli arkadaşlarım Mehmetcan Şahin, Aytül Cücen ve Ayşegül Topçu'ya şükranlarımı sunuyorum. Bu tezin başından sonuna kadar, yaşam biçimimizi değiştiren tüm sıkıntılara katlanan, bana düzenli çalışma ortamı ve imkânı sağlayan; gösterdiği anlayış, sabır ve destekle de daima yanımda olan eşim Sibel ile beni bu günlere getiren aileme teşekkür etmek ise şükranımı dile getirmek için yeterli olmayacaktır.

Torbalı, 12 Şubat 2016.

Yasin Kayış

TABLO LİSTESİ

Tablo-1: 1 Aralık 1928'den Sonra Mizah Dergilerinin Hükümetten İstedikleri ve Aldıkları Aylık Yardımlar	s.102
Tablo-2: Mizah Yayınlarının Birinci Sayfa/ Kapak Karikatürlerinde Konu Dağılımı (1932-1938)	s.141
Tablo-3: 1937 Yılında Yurtdışı Bayilerine Gönderilen Karagöz Dergisi (Haftalık)	s.323

KISALTMALAR

A.g.a.: Adı Geçen Arşiv

A.g.e.: Adı Geçen Eser

A.g.m.: Adı Geçen Makale

A.g.t.: Adı geçen tez

Akt.: Aktaran

b.: Basım

b.t.y.: Basım Tarihi Yok

b.y.y.: Basım Yeri Yok

B: Birleşim

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Cs: Celse

D: Devre

Karş: Karşılaştırınız

Krş.: Karıştırınız

s.: Sayfa

S.: Sayı

s.s.: Sayfalar

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMMTD: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

TBMMZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

TpCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

yay.: Yayınevi

GİRİŞ[1]

A.Karikatürün Doğuşu ve Tarihi Gelişimi

İnsanların çizgilerde abartılı anlatıma başvurmaları tarih öncesi ve antik dönemlere kadar uzansa da karikatür kelimesinin karşılığı olan "*caricatura"* sözcüğünün kullanılması ve karikatürün bir mizah aracına dönüşmesi 16.yy'da İtalya'da başlar. Rönesans döneminde Albrecth Dürer ve Leonardo da Vinci'nin ilk örneklerini verdiği bu çizimler sonradan Agostino Carracci, Giseppe Arcimboldo, Giovanni Berrini ve Carracci kardeşlerin katkılarıyla gelişmeye devam eder. Basımevinin gelişmesine koşut olarak da ressamların eğlenceli bir yan uğraşı olmaktan çıkar, giderek etkisini artırır. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere tüm Avrupa'ya yayılır. İngiltere'deki özgürlük ortamında daha da serpilir. 18.yy'ın ikinci yarısından itibaren karikatür artık ayrı bir sanat dalı haline gelmiştir. Baskı tekniklerinin gelişmesi karikatür yayıncılığının önünü daha da açmış; karikatürlerdeki mizah, yazıdan çizgiye doğru kaymaya başlamıştır. 19.yy Avrupası'nda ise karikatür artık mizah dergilerinin vazgeçilmez bir unsurudur[2].

Karikatür, İtalyanca'da mecazi olarak; "*alay etmek, saldırmak, abartmak"* anlamlarına gelen "*caricare"* kelimesinden türemiştir. Kavram olarak "*Toplumsal, siyasal ya da gündelik olayların yergisel ya da mizahi tasviri"*[3], *"mizahın resimle ifade ediliş biçimi"*[4], *"gülmeceye dayalı görsel ileti"*[5] olarak çeşitli şekillerde tanımlanır. Başlangıçta bir çeşit portre sanatı olarak ortaya çıkan karikatürün ilk

---

[1]Bu tezin *"Giriş"* bölümü 2004 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde ve Yrd. Doç.Dr. Türkan Başyiğit danışmanlığında tamamlanan *"Demokrat Parti İktidarında Siyasi Karikatür"* başlıklı yüksek lisans tezimizin *"Giriş"* bölümüyle büyük oranda örtüşmektedir. Gözden geçirilen, genişletilen bu bölüm tez başlığına uygun olarak da yeniden düzenlenmiştir.

[2] Karikatür, **AnaBritannica**, XXII, s. 628.; Hıfzı Topuz, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, İnkılap yay., 1. b., İstanbul, 1997, s.s. 15- 40; Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim yay., [1. b.], İstanbul, 2005, s. 21; M. Bilal Arık, **Değişen Toplum, Değişen Karikatür**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti yay., İstanbul, 1998, s.s. 4-7; Canan Güneri, "Sanat Alanı olarak Mizah: Sanat, Mizah, Karikatür İlişkisi ve Türkiye'den Üç Örnek", **İnönü Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Malatya, 2008, s.s.72-80.

[3] Canan Güneri, **a.g.t.**, s. 68.

[4] Tobias Hainzelmann, **Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu (1908-1914)**, Kitap Yayınevi, 1. b., 2004, s. 14.

örneklerinde modelin fiziksel kusurları adeta mercek ile büyültür, model tuhaf ve komik bir hale büründürülürdü. Ancak başlangıçta çizgilerle acayiplikler ve gülünçlükler yaratma amacı taşıyan bu sanat, çeşitli sanatçılar elinde zamanla gelişerek, kuvvetlenerek içerik ve isim bakımından değişime uğramış; çizgilerle acayiplikler ve gülünçlükler yaratmak da ortaya çıkan yeni sanatın bir kolu haline gelmiştir[6].

Kuramsal açıdan; günümüz Türkiye'sinde kullanılan *karikatür* kelimesi, bu sanatın anavatanı olan Avrupa'da zamanla kazandığı yeni anlamı ifade etmekte yetersiz kalmaktadır. Çünkü ilk olarak İngilizler'in daha sonra da Fransızlar'ın kullanmaya başladığı *"humour"* sözcüğünden Fransızca olarak türetilen *"dessin humoristique"* kavramı, karikatürün ilk halinden çıkarak gelişmesi ve genişlemesiyle ortaya çıkardığı bir sanat dalını ifade eder.

Türkçe'deki *"mizah"* kavramının karşılığı olabilecek *"humour",* yazı veya çizgi ile yapılabilir ve "*humour"* eğer çizgi ile yapılıyorsa Fransızca'da *"dessin d'humour", "dessin humoristique"* ya da *"humour graphique"* adlarını alarak *"çizgiyle mizah yapmak"* anlamına gelir[7].

Fransa'da *"dessin humoristique"* adıyla gelişen bu*"çizgiyle mizah yapma sanatı"* zamanla gelişerek; 1-Siyasi, 2-Sosyal, 3-Karikatür ve 4-Fantezi olarak çeşitli dallara ayrıldı, köklendi ve büyüdü. Böylece sonradan türeyen *"çizgiyle mizah*

---

[5] M. Bilal Arık, **a.g.e.**, s. 42.

[6] Turhan Selçuk, "Karikatür Nedir?" ,**Yeni İstanbul**, 9 Kasım 1952. (Bu makalenin daha sonraki basımı için bkz. Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, İris yay., 1. b., İstanbul, 1998, s.s. 10-15.); ayrıca krş. Hıfzı Topuz, **a.g.e.**

[7] **A.g.m.**; **a.g.e.**, s. 9; Ancak belirtmekte yarar vardır ki karikatür, humour, dessin d'humour, dessin humoristique, humour graphique kavramlarına karşılık bulma konusunda sadece Türkiye'de değil dünya çapında bir sorun yaşanmaktadır. Çünkü *"Humour ne komikliktir, ne tuhaflık, ne nükte, ne fıkra, ne hiciv, ne yergi, ne soytarılık, ne gırgır, ne maskaralık, ne latife, ne espri, ne şaklabanlık, ne hokkabazlık, ne Karagöz oyunu, ne matrak geçme, ne işletme, ne tiğe alma, ne de mizah, humour bunların hiçbiri değildir"*: Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s.10, 12.; Bu konuda Ahmet Sipahioğlu da farklı bir terminoloji kullanmaktadır. Sipahioğlu; belirli bir kişinin abartılı tarzda yapılmış gülünç portresi için *"Karikatür"*; karikatüre göre çok daha geç bir zamanda ortaya çıkan, içinde isimsiz insanların yer aldığı gülünç toplumsal durumları satirilize eden çizimler için *"Karton"*; özünde siyah beyaz olan, karikatür ve kartonu da içine alan, modern sanat akımlarının komik çizimlere getirdiği değişik teknikleri ve daha evrensel bir bakış açısını ifade etmek için de *"Grafik Mizah"* kavramlarını kullanmaktadır: Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül yay., 1. b., İzmir, 1999, s. 14.

yapma sanatı", genişleyerek karikatürü de kolları arasına almış ve yeni ulaştığı durumla güzel sanatlar arasına girmiştir[8].

Hıfzı Topuz, daha sonradan ortaya çıkan hümoristik desen ile karikatür arasındaki ayrımı şöyle açıklar:

> *"Karikatürde genelde bir kavga, bir başkaldırı, bir şiddet havası egemen olur. Karikatür yıkıcıdır, toplum düzeni ile, kurum ve kurallarla alay eder. Karikatürü gören kişi konuyu hemen anlar, karikatür başarılı ise kahkahayı hemen basar.*
>
> *Hümoristik desen'de ise okuyucu yavaş yavaş etkilenir. Tüm mesaj çizgilerdedir. Genelde desenin içine balonlar yerleştirilmez, alt yazılar (lejand'lar) yoktur. Konunun siyasal ve güncel olması da şart değildir. Gazete karikatürünün birkaç günlük yaşamı olmasına karşılık hümoristik desen uzun yaşamlı ve kalıcıdır"*[9].

B.Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'de Karikatür ve Siyaset

Ortaya çıktığı Avrupa'da, basının gelişmesiyle yaygınlaşan, değişen ve yeni bir hale bürünen karikatürün Türkiye'ye girişi ise ancak Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşti. Ermeni tebanın ana dillerinde yayınladıkları Meğu (1856) dergisiyle başlayan mizah yayıncılığı yine Ermeni tebanın yayınladıkları dergilerdeki Ermenice karikatürlerle gelişimini sürdürdü. İlk Türkçe karikatür ise 1867'de İstanbul gazetesinde yayınlandı. Bunu Terakki dergisinin mizah eki izledi. Bağımsız ilk Türkçe mizah dergisi ise Teodor Kasap'ın yayınladığı Diyojen oldu. Çıngıraklı Tatar (1873), Hayal (1873-1877), Tiyatro (1874-1876) ve Çaylak (1876), Diyojen'i izleyen diğer mizah dergileridir[10].

---

[8] **A.g.m.**; Karikatür sanatı hakkında teorik bilgiler için bkz. Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Dağıtım: Bilge Kitap Klübü, Eskişehir, 1986; Atilla Özer, **İletişimin Çizgi Dili Karikatür**, Anadolu Üniversitesi yay., Eskişehir, 1994; Önder Şenyapılı, **Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor-Karikatür- Kim, Niye Çiziyor!?**, ODTÜ yay., 1 b., Ankara, 2003; Turhan Selçuk, "Karikatüre Dair", **Yeni İstanbul**, 22 Eylül 1950. (Bu makalenin daha sonraki basımı için bkz. Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, İris yay., 1. b., İstanbul, 1998, s.s. 3-7.); Avrupa'da siyasi karikatürün doğuşu ve gelişimi hakkında ayrıca bkz. Fatma Müge Göçek, "Political Cartoons as a Site of Representation and Resistance in the Middle East", **Political Cartoons in the Middle East**, (Editor: Fatma Müge Göçek), Markus Wiener Publishers, Princeton, 1997, s.s. 3-6.

[9] Hıfzı Topuz, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü,** s. 10.

[10] Bkz. Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları:10, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970, s.s. 7-21; M. Bilal Arık, **a.g.e.**, s. 12.

Yazılı mizahın yanında karikatüre de yer veren bu yayınların, daha ilk adımda yönetimin hışmına uğraması fazla gecikmedi. Toplam üç karikatür yayınlayan Diyojen, 1 Haziran 1872 tarihli 123. sayısında yayınlanan bir siyasi karikatür nedeniyle iki aylığına kapatıldı. Yayınları sebebiyle toplam üç kez geçici olarak kapatılan derginin daha sonra yayın imtiyazı iptal edilmiş böylece Türkiye'de çıkan ilk bağımsız mizah dergisi aynı zamanda iktidardan gelen darbeyi yiyen ilk mizah dergisi olmuştur. Yine bu dönemde -1877 yılında- Hayal dergisinde çıkan bir karikatürü sebebiyle 3 yıl hapis cezasına çarptırılan Teodor Kasap, karikatürü sebebiyle cezalandırılan ilk karikatürcümüz olarak tarihe geçer[11].

1877 yılı, karikatür açısından önemli bir olaya daha sahne olur. Meclis-i Mebusan'ın gündemine gelen Matbuat Nizamnamesi tasarısındaki *"Mizaha mahsus gazeteler memnudur"* ifadesi mecliste uzun ve zorlu tartışmalara sebep olmuş, sonuçta bu madde tasarıdan çıkarılmıştır. Tasarı son haliyle Meclis-i Ayan'dan da geçmiş ancak II. Abdülhamit'in tasarıyı imzalamaması ve bu arada alınan kararlar uyarınca II. Meşrutiyet'in ilanına kadar süreli mizah yayınlarının çıkarılmasına izin verilmemiştir[12]. Fakat ülke içindeki bu suskunluk evresinde İttihat- Terakki boş durmayarak Avrupa ve Mısır'da II. Abdülhamit'e karşı geniş bir mizah ve karikatür kampanyası başlatmış; böylece II. Abdülhamit Avrupa başkentlerinde en çok karikatürü çizilen devlet başkanlarından biri haline gelmiştir[13]. Yurt dışında basılıp İstanbul ve Anadolu'ya gizlice sokulan dergilerde II. Abdülhamit adeta yerden yere

---

[11] Münir Süleyman [Çapanoğlu]- Hıfzı Topuz, "Mizah İstemezük", **Taş**, C. I, S. 1 (18 Ekim 1958), s. 14; Hamza Çakır, Deniz Elif Yavalar, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", **Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu-Ulusal İletişim Kongresi (13-15 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi yay., 1. b., Erzurum 2011, s.s. 515-527.

[12] M. Bülent Varlık, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.s.1095-1097; Münir Süleyman [Çapanoğlu]- Hıfzı Topuz, "Mizah İstemezük", **Taş**, C. I, S. 5 (15 Kasım 1958), s. 13; Fatmagül Demirel, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**, Bağlam yay., 1. b., İstanbul, 2007, s. 61; Meclisteki tartışmaların ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. François Georgeon, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gülmek mi?", **Doğuda Mizah**, (Hazırlayanlar: İréne Fenoglio- François Georgeon, Çeviren: Ali Berktay), YKY yay., 1. b., İstanbul, 2000, s.s. 87-91.

[13] Ferit Öngören, "Türk Mizah ve Karikatürü", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. V, s. 1427; II. Abdülhamit döneminde, büyük olasılıkla İttihat Terakki Cemiyeti tarafından çıkarılmış olan ilginç bir karikatür gazetesi için bkz: Dündar Akünal, "Bir Karikatür Gazetesi ve Karikatürleri", **Hürriyet Gösteri**, S. 34 (Eylül 1983), s.s.78-79; Tanzimat ve İstibdat dönemlerindeki karikatürler için bkz. Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. I (Tanzimat Dönemi 1867-1878/İstibdat Dönemi 1878-1908), Adam yay., 1. b., İstanbul, 1986.

vurulur. Padişahın büyüklüğüyle meşhur burnu da daha o günlerde karikatürcülere malzeme olmaya başlamıştır[14].

II. Meşrutiyetin ilanı sonucunda sansürün kaldırılarak basın özgürlüğüne kavuşulmasıyla Türk karikatürü adeta yeniden doğar. Bir anda mizah yayınları patlar[15]. Karikatürcüler *"hürriyet'in ilanı"*nın sonrasında, istibdat yıllarının acısını çıkarmaya ve II. Abdülhamit'e saldırmaya başlarlar[16]. Öyle ki 31 Mart Ayaklanması'ndan sonra tahttan indirilmesi bile II. Abdülhamit'i gündemden düşürmeye yetmez[17]. Bunun yanı sıra II. Meşrutiyet dönemi geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Belediye sorunlarından toplumsal yaşama, kadın-erkek ve aile ilişkilerinden siyasal gelişmelere, ekonomiden dış siyasete hemen her alanda eseler verilir. Bu arada *"özgürlüğün ilanıyla, sevinçten havaya fırlatılmış Osmanlı feslerine benzeyen"*[18] mizah yayınlarının çoğu uzun ömürlü olmamış; Karagöz, Kalem ve Cem dergileri döneme damga vurmaya başlamıştır. *"Coşkulu günlerin sona ermesinden, toz dumanın yatışmasından sonra ortada kalan yayınlar da iki kutba ayrılmış; bir bölümü İttihat ve Terakki yanlısı olurken, diğer bölümü Hürriyet ve İtilâf saflarında yer almıştır"*[19]. Karikatürün parlayan yıldızı ise Üstad Cem'dir.

Hürriyetin ilanı ve çok partili hayata geçilmesiyle iktidarı rahatça eleştirebileceklerini sanan karikatürcülerin, yanıldıklarını anlamaları fazla uzun sürmez. Karikatür bir kez daha siyasal iktidarla karşı karşıya kalır. II. Abdülhamit'e

---

[14] Bkz. Turgut Çeviker, **Burun-Abdülhamit Karikatürleri Antolojisi**, Adam yay., 1. b., İstanbul, 1988, s.14; Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s.s. 93-104; Akdağ Saydut, "Türkiye Karikatür Tarihine Gezinti", **Padişahın Burnu- Türkiye'den Karikatürler (Die Nase des Sultans- Karikaturen aus der Türkei)**, (Editörler: Sabine Küper-Büsch-Nigar Rona), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., 1. b., İstanbul, 2008, s.s. 12-14.

[15] Turgut Çeviker bu dönemde doksan iki mizah yayını tespit ettiğini belirtmektedir: Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), Adam yay., 1. b., İstanbul 1988, s. 17; Bu dönemde çıkan başlıca mizah dergileri Karagöz (1908), Hacivat (1908), Kalem (1908), Davul (1908), Cem (1910), Hayal-i Cedid (1910), Eşek (1910), Kibar (1910), Cadaloz (1911), Kara Sinan (1911), Köylü (1913), Feylosof (1914), Karikatür (1914), Diken (1918)'dir: Turgut Çeviker, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Karikatürü", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.1103.

[16] Bkz. Turgut Çeviker, **Burun-Abdülhamit Karikatürleri Antolojisi**; "Yıldız'la Hesaplaşma" için ayrıca bkz. Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s.s. 107-114.

[17] 1918'deki ölümü sonrasında karikatürcülerin ilgi alanı dışına çıkan Sultan Abdülhamit, sonraki yıllarda da zaman zaman bir *"kara simge"* olmaktan kurtulamamıştır: Turgut Çeviker, **a.g.e.**, s.15; Ayrıca bkz. Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s.s. 130-135.

[18] Ferit Öngören, **Cumhuriyetin 75 Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., [b.y.y..], [b.t.y.], s.63.

[19] M. Bülent Varlık, **a.g.m.**, s.s.1097-1098.

karşı verdiği mücadelede mizah ve karikatürü bir silah gibi kullanan İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidara geçince özgürlüklerden rahatsız olmuş, buna bağlı olarak karikatürü de karşısına almıştır[20]. Baskılar sonucu ancak Talat Paşa'nın yakın dostu Cem rahatça karikatür çizebilir[21].

Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde, İstanbul/İşgalciler-Ankara mücadelesi İstanbul'daki mizah basınına da yansımış ve kıran kırana bir karikatür savaşı ortaya çıkmıştır[22]. Savaş karikatürü besler; yergi çizginin hareket dairesini genişletir ve çizgi önceki dönemlere göre engin bir açılım gösterir[23]. Bu dönemde Refik Halid'in (Karay) Aydede dergisi, karikatürcü Rıfkı'nın çizgileriyle Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı'na saldırırken[24] Sedat Simavi yönetimindeki Diken ve Güleryüz hem saray hem de işgal sansürüne rağmen Milli Mücadele'yi destekler[25]. Karagöz de Milli Mücadele saflarındadır. Bu dergilerde işgalciler ve yerli işbirlikçileri en sert eleştirilere maruz kalırlar. Özellikle Güleryüz'de Sedat Simavi ve Cevat Şakir hoşgörüyle donanmış mizahı bir kenara itip militanca, yıkıcı, parçalayıcı bir tavırla karikatür çizerler[26]. Kurtuluş Savaşı'nın zedelenmemesi için, Anadolu'ya dışarıdan gelen yayınlara sansür uygulayan Ankara hükümeti ise 1921'in Haziran ve Temmuz aylarında aldığı kararlarla önce Karagöz'ün, sonra da Güleryüz'ün Anadolu'ya

---

[20] Turgut Çeviker, **a.g.m.**, s. 1105.

[21] Ferit Öngören, **a.g.m.**, 1428; II. Meşrutiyet Dönemi Türk karikatürünün geniş bir incelemesi için bkz. Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918); Osmanlı dönemi Türk karikatürünün gelişimi için ayrıca bkz. Turgut Çeviker, "Ana Çizgileriyle Osmanlı Karikatürü", **Toplumsal Tarih**, S. 122 (Şubat 2004), s.s. 72-77.

[22] Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde yayınlanan tüm karikatür yayınları, yayın politikaları ve karikatürcüler hakkında bkz. Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. III (Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923), Adam yay., 1. b., İstanbul, 1991.

[23] M. Bilal Arık, **a.g.e.**, s. 16.

[24] Erol Üyepazarcı, "Refik Halit'in 'Aydede'si ile 'Milli Mücadele' ve 'Milliciler' " , **Müteferrika**, S. 2 (Bahar 1994), s.s. 135-143.

[25] İşgal döneminde karikatürcülere uygulanan baskı ve sansüre örnek olarak bkz. Halikarnas Balıkçısı (Cevad Şahir Kabaağaçlı), **Mavi Sürgün**, (Yayıma Hazırlayan: Şadan Gökovalı), Bilgi yay., 14. b., Ankara, 2006, s.s. 36-38.

[26] Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde yayınlanan tüm karikatür yayınları, yayın politikaları ve karikatürcüler hakkında bkz. Turgut Çeviker, **a.g.e.**; Ayrıca bkz. Cüneyd Okay, **Milli Mücadele Karikatürleri**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1. b., Ankara, 2004; Münir Süleyman Çapanoğlu, **a.g.e.**, s.s. 143-144; Karagöz ve Aydede dergilerinin dönem içerisindeki yayınlarını karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışma için bkz. Fevzi Çakmak, "Aydede ve Karagöz Mizah Dergilerinde Türk Kurtuluş Savaşı", **Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu (02-04 Ekim 2012/Uşak) Bildiriler Kitabı**, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2012, s.s. 1114-1141.

girişine izin vermiştir[27]. Karagöz, Türk ordusundaki askerlerin sevgilisi olur. Anadolu'da pek çok evin duvarını artık bu gazetenin karikatürleri süslemektedir[28]. Diken ve Güleryüz'ün yaptığı yayınların anlamını ve toplumsal etkilerini ise, o günleri yaşamış olan Münir Süleyman Çapanoğlu şöyle ifade etmektedir:

> *"Bu iki derginin karikatürleri ve resimleriyle hem güldük, dudaklarımızın arasında kahkaha demetleri süzülüp dağıldı hem de millet olarak kinimizi ve hıncımızı aldık.*
>
> *Millî Harekât sıralarında Atina mizah gazetelerinde Türklüğe saldıran, Anadolu harekatıyla alay eden mizahî yazılar çıkıyor karikatürler yayınlanıyordu. Bu havlamalara cevap veren Sedat Beyin (Diken)leri (Güleryüz)leri oldu. Onun kalemi ve fırçası Yunan kralı Konstantin'i karikatürize etti. Trikopis'i tef'e koydu, Papulas'ı mizah adesesinden geçirdi. Beyoğlu'nun sözüm yabana mizahçılıklarına karşı koydu. Hem kalemle hem fırça ile hem espri ile tokatladı. Ve bu vazifeyi ve kahramanlığı basınımızda yapan tek 'insan' oldu."*[29].

C.Cumhuriyetin İlk Yıllarında Karikatür Sanatı

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından, ayakta kalabilen en önemli mizah dergisi Karagöz'dür. Anadolu'ya karşı yazı ve çizgileriyle tavır almış olan Aydede dergisi kapanmış, derginin sahibi Refik Halit (Karay) ve karikatürcü Rıfkı yurt dışına kaçmıştır[30]. Güleryüz de cumhuriyetin ilanını göremeden okuyucularına veda eder. Ancak bu arada Aydede'nin bıraktığı boşluk hemen, daha önce mizah dergilerinde çalışmış olan Yusuf Ziya (Ortaç) tarafından doldurulmuştur. Yusuf Ziya, 1922'de yakın arkadaşı Orhan Seyfi'yle (Orhon) birlikte cumhuriyet tarihinin en uzun soluklu mizah dergisi olan Akbaba'yı kurar. 1923'ün ilk aylarında ise Zümrüdüanka ve Kelebek mizah yayıncılığına adım atar. Karikatürlerde Münif Fehim, İhap Hulusi, Ramiz, Ratip Tahir, Zeki Cemal, Haydar Şevket, Mazhar Nazım ve Cevat Şakir'in imzaları öne çıkmaktadır. Yurt dışına kaçmış bulunan Rıfkı da ara sıra Zümrüdüanka için çizer.

---

[27] Aytül Tamer, "Kurtuluş Savaşı'ndan Tek Parti Dönemine İktidar ve Mizah İlişkisi: Devlet Arşivindeki İzler", **Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu-Ulusal İletişim Kongresi (13-15 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi yay., 1. b., Erzurum 2011, s.s. 213-214.

[28] "Gel Keyfim Gel", **Karagöz**, S. 1666, 5 Mart 1924.

[29] Münir Süleyman Çapanoğlu, **a.g.e.**, s.s. 143-144.

[30] Erol Üyepazarcı, **a.g.e.**, s.s. 135-143.

Osmanlı dönemi, karikatür sanatı açısından öncü ve hazırlayıcı role sahip olmuştur[31]. Cumhuriyetin ilk yıllarında da Osmanlı'dan gelen karikatür anlayışı sürmektedir. Çizimler resim gibi gerçekçidir. Gülmece yazıya dayanmaktadır. Açıklamalar, karşılıklı konuşmaları içeren alt yazılar ve çizimdeki figürlerin üzerinde onları açıklayan yazılar, karikatürün adeta ayrılmaz birer parçasıdır. Ancak Osmanlı dönemine göre zamanla bir değişim de söz konusudur. Olayın hangi ortamda geçtiği, konuşmaların kimler arasında olduğu gibi çizimden anlaşılan özellikler yinelenmez[32].

Ferit Öngören Atatürk dönemindeki karikatürü *"1923-1925 Evresi"*, *"Latin Harflerine Geçiş"* ile *"Serbest Fırka ve Sonrası"* olmak üzere üç evrede ele almaktadır[33]. Hiç şüphesiz böyle bir ayrımın temelinde, karikatür sanatının siyasal gelişmelerden en çok etkilenen sanat dallarından biri olması etkindir. Çünkü bu sanat resim, müzik gibi sanatlarla kıyaslandığında, çok daha kısa sürede siyasal gelişmelerden etkilenmekte, bu etki çoğu zaman günü gününe karikatürlere yansımaktadır. Nitekim, cumhuriyetin ilk yıllarında da durum böyle olmuş, cumhuriyetin ilanıyla birlikte özgürlükleri sonuna kadar kullanabileceklerini karikatürcüler kolları sıvamışlardır. Türkiye Tarihi'nin bu çok önemli kırılma noktasında siyasal konulardan hiç de uzak görünmezler. Aksine gördükleri tarihi manzarayı karikatürize ederler, eleştiriler, yüceltirler. Bu tarihi dönemeçte yaptıkları iş bir yandan da *"çizgiyle tutulmuş günlük tarih"* gibidir[34].

1928 sonunda gerçekleşen Harf İnkılâbı yayıncılığı zorlaştırsa da karikatüre yeni bir ivme kazandırmıştır. Gazeteler arasında rekabetin kızıştığı bir ortamda Akşam gazetesinde çizen Cemal Nadir ve onun yarattığı *"Amcabey"* karakteri karikatür dünyasının parlayan yıldızı olur[35]. Sanatçı gerek yarattığı yazılı-yazısız tiplerle, gerekse de değindiği konularla okuyucunun ilgisini çekmeyi başarır.

---

[31] Üstün Alsaç, "Türk Karikatürü Üstüne Bir Döküm ve Eleştiri Denemesi", **Adam Sanat**, S. 7 (Haziran 1986), s.s. 56-57.

[32] **A.g.m.**, s.s. 55-58.

[33] Ferit Öngören, **a.g.m.**, 1429-1431

[34] Turgut Çeviker, karikatürün bir bakıma "çizgiyle tutulmuş günlük tarih" olduğunu belirtmektedir: Turgut Çeviker, "Türk Karikatürünün Yakın Geçmişine Özeleştirel Bir Bakış", **Varlık**, S. 995 (1 Ağustos 1990), s. 12.

[35] Ferit Öngören, **a.g.m.**, s. 1431.

*"İçtimai karikatür"*ün temellerini atar[36]. Resimleme tekniğinden (illüstrasyon), gerçek karikatür çizgisine geçişi tam anlamıyla sağlar ve bu özelliğiyle de çağdaş Türk karikatürünün öncüsü olur. Kendisinden sonraki karikatürcü kuşağını da derinden etkileyecek işlere imza atar[37].

Zamanla okur yazar sayısının artmasıyla cumhuriyetin ilk yılları karikatür sanatının yaygınlaştığı ve benimsendiği bir dönem olmuştur[38]. Cemal Nadir'in gazete ağırlıklı çalışmalarının yanında Ramiz dergilerde öne çıkmaktadır. Bu arada günlük gazetelerin bir parçası olmasıyla karikatürün daha çabuk üretilme zorunluluğu doğmuş, çizimde gerçekçiliğin korunmasına karşın bir yalınlaşma başlamıştır[39]. Dönemin kültürel çatışmalarına bağlı olarak karikatürlerde iki farklı dünya göze çarpar. Bunlardan birincisi karikatürcülerin bireysel gözlem ve deneyimlerine dayanan; geleneksel tiplerin, özellikle de memur ve esnafın yerel ve gündelik yaşantısıdır. Eski kıyafetler, eski ve çarpık ahşap evler, sokak hayvanları, nazarlıklar, minareler bu karikatürlerdeki geleneksel atmosferin vaz geçilmez motifleridir. Diğer tarafta ise batı kaynaklı dergilerden izlenen ve esinlenilen batılı yaşam tarzı yer almaktadır. Genellikle toplumun üst katmanlarının ve kadınların başrolde olduğu bu tarz karikatürlerde; batı dünyasının baloları, kıyafetleri, kürkleri, piyano dersleri, plaj partileri ve kayak merkezleri ideal yaşam biçiminin unsurları olarak sunulur[40]. Bu karikatürlerdeki sosyal ilişkiler ise çoğu zaman fantezi boyutundadır.

30'lu boyunca Türk karikatürü önemli gelişmelere sahne olmaya devam eder. Yeni tipler yaratılmış, karikatür günlük gazetelerin bir parçası olmaya başlamış, karikatür çizerliği bir mesleğe dönüşmüştür. Karikatür sergileri ve yarışmalar düzenlenir, albümler yayınlanır. Yine Cemal Nadir – filme çekemese de- ilk çizgi

---

[36]Ayhan Akman, "From Cultural Schizophrenia to Modernist Binarism: Cartoons and Identities in Turkey", **Political Cartoons in the Middle East**, (Editor: Fatma Müge Göçek), Markus Wiener Publishers, Princeton, 1997, s. 88.

[37] M. Bilal Arık, **a.g.e.**, s.17. Cemal Nadir hakkında bkz. Bkz. Kâmil Yavuz, **100. Yaşında Cemal Nadir- Hayatı, Anıları, Karikatürleri ve Görüşler**, Kendimin yay., 1. b., İstanbul, 2002; Hilmi Yücebaş, **Bütün Cepheleriyle: Cemal Nadir**, Damla Dergisi yay. [İstanbul], [1950]; Hilmi Yücebaş, **Cemal Nadir-Hayatı, Karikatürleri, Hâtıraları**-Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1957; Ayrıca bkz. Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, Can yay., 1. b., İstanbul, 2003, s.s. 151-162; Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim, Sonra Yazdım**, YKY yay., 3. b., İstanbul, 2001, s.s. 63-69; Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s.s. 53-59; Ahmet Sipahioğlu, "Bir Kimlik: Cemal Nadir", **Yedi**, S. 1 (Temmuz 2007), s.s. 66-71.

[38] Üstün Alsaç, **a.g.m.**, s 56-57.

[39] **A.g.m.**, s. 57.

film denemelerini bu yıllarda yapmış ve ilk yazısız karikatür örneklerini vermiştir[41]. Buna rağmen döneme ilişkin değerlendirmelerde, özellikle kendilerinden önceki karikatür anlayışına başkaldıran *"50 Kuşağı"*na mensup karikatürcülerin eleştirileri de dikkat çekmektedir. Örneğin Turhan Selçuk nispeten erken bir tarihte, 1952 yılında, yazdığı bir yazıda o güne kadar süregelen siyasi karikatür anlayışını şöyle eleştirmektedir:

> *"Siyasi hadiseler gelip geçici gibi görünür ve biz karikatürcülerde, siyasi karikatürlerin ömrünün az olduğu kanaati vardır: Gazete basılır, yirmi dört saat yaşayan bir çeşit kelebekler gibi ertesi sabah ölür"*[42].

Ferruh Doğan dönemin karikatür konularının kısırlığına dikkat çeker:

> *"Cumhuriyet döneminin karikatür anlayışı yazıyla yapılan mizahın çizgiyle tamamlanması biçimindedir. Bu dönemde karikatürcüler, konularında belediye eleştirileri, kelime oyunları, memur-esnaf şakaları, azınlıkların şive taklitleri, yaşam özellikleri; kadın-erkek, karı-koca ilişkilerinin, palazlanan bürokrasinin oluşan orta tabakanın yüzeysel şakaları içine sıkıştı"*[43].

*"50 Kuşağı"*nın bir diğer önemli ismi, Semih Balcıoğlu ise kendilerinden önceki karikatür anlayışı hakkında şunları söylemektedir:

> *"50 Kuşağı öncesinde yapılan karikatüre göz atarsak, salt güldürü niteliğini taşıdıklarını, resim altı yazıları kaldırıldığında anlamın silindiğini görürüz. O yılların basınında çalışanların anımsayacakları gibi, çoğu karikatürcünün çizmiş oldukları bu 'hiçbir anlam' içermeyen 'resim'ler, ilkin çizilip klişeye gönderilir. Klişe işlemi tamamlanınca, büyük bir masa üstüne serilen eserlerin karşısına geçen yazı işleri müdürü, dergi ve eser sahibi, 'Yahu, bunun altına ne yazalım' diye düşünürlerdi. Çoğunlukla ikili konuşmaya dayalı bu yapıtlar, o günün haberlerini yansıtacak resim altlıklarıyla bütünlenir, böylece 'karikatür yapma' işlemi de tamamlanırdı. Okurumuz yıllarca bu 'ikili' karikatürleri gördü, anlama yetisini fazlaca kullanmadan kolayca gülümsedi"*[44].

---

[40] Ayhan Akman, **a.g.m.**, s.s. 91-99.

[41] M. Bilal Arık, **a.g.e.**, s.18; **A.g.m.**, s.s. 86, 88.

[42] Turhan Selçuk, "Karikatür Nedir?", **Yeni İstanbul**, 9 Kasım 1952.

[43] Ferruh Doğan, "Ayın Dosyası Her Yönüyle Türk Karikatürü-Önsöz", **Hürriyet Gösteri**, S. 34 (Eylül 1983), s. 69.

[44] Semih Balcıoğlu, **Cumhuriyetin 75 Yılında Türk Karikatürü**, İş Bankası Kültür yay., [b.y.y..], [b.t.y.], s. 12.

1.1923-1927 DÖNEMİNİN SİYASİ GELİŞMELERİ ve KARİKATÜRE YANSIMASI

1.1.Lozan Konferansı ve Lozan Antlaşması

1.1.1.Lozan Konferansı'nın Birinci Aşaması

11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın silahlı kısmına son vermiş, sıra kalıcı barışın sağlanacağı Lozan Antlaşması'na gelmişti. Bu zorlu süreçte Türkiye'yi, İsmet Paşa başkanlığındaki heyet temsil edecek, ülke yaklaşık sekiz ay boyunca Lozan görüşmelerine kilitlenecekti[1].

Konferans henüz başlamadan, Türk basını müttefik yetkililerin yaptığı açıklamalara geniş yer vermiş, bu sözlere bağlı olarak İngiltere'nin konferansta sert bir tutum takınacağı belli olmuştu. Basına yansıyan Fransız imajı ise oldukça dostane ve ılımlıydı. Fransız yetkililerin barış yanlısı sözleri, barış umudunu artırıyor; Fransızların arabulucu rol üstleneceği fikri ağır basıyordu[2].

Türk heyetinin Lozan'a gitmek üzere yola çıktığı günlerde, ülkedeki mizah yayıncılığı yeniden yapılanma aşamasındaydı. 1922'nin son aylarında kamuoyu oluşturabilecek tek mizah yayını Karagöz'dü. Ancak konferans süresince Akbaba, Zümrüdüanka ve Kelebek de mizah dünyasındaki yerlerini alacaklardı. Onlar da Karagöz gibi konferans sürecine büyük ilgi gösterecekler, yazı ve karikatürleriyle konuyu sürekli işleyecekler ve süren mücadelenin görselleştirilmesinde önemli rol üstleneceklerdi.

---

[1] İsmet Paşa'nın Lozan konferansı ve anlaşması hakkındaki anı ve değerlendirmeleri için bkz. İsmet İnönü, **Hatıralar**, (Yayıma Hazırlayan: Sabahattin Selek), Bilgi yay., 3. b., Ankara, 2009, s.s. 329-426.

[2] Ebru Gür, "Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları", **Fırat Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Tarih Anabilim Dalı (Yayımlamamış Yüksek Lisans Tezi)**, Elazığ, 2006, s.s. 23-26.

20 Kasım 1922'de açılışı yapılan Lozan Konferansı'nın bir tarafında Türkiye diğer tarafında İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Japonya, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı vardı. Sovyet Rusya, Boğazlar konusundaki görüşmelere katılmak üzere konferansa katılmıştı. ABD, aktif olarak değil gözlemci olarak bulunuyordu. Bulgaristan, Belçika ve Portekiz de temsilcileriyle Lozan'daydı[3].

Konferans yalnızca Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları halletmek üzere toplanmamıştı. Aynı zamanda İtilaf Devletleri'yle Türkiye arasında I. Dünya Savaşı'nı sonuçlandıracak anlaşma da burada hazırlanacaktı[4]. Bu hiç de söylenmesi kadar kolay olan bir iş değildi. Çünkü masaya yatırılan konular, son üç dört yılla sınırlı değildi. Yüzyılların hesabı görülüyordu[5].

Türk tarafı *"bir elde Misak-ı Milli, diğer elde kılıç"* konferansa katılmıştı[6]. İtilaf devletlerinin öncelikleri ise birbirinden farklıydı. İngiltere, Musul Meselesi ile boğazların statüsünü öncelikli görürken, Fransa borçlar ve kapitülasyonları, İtalya ise kapitülasyonlar, adalar ve kabotaj konularını öncelikli görüyordu[7].

Konferansın hemen başında hiç de sürpriz olmayan biçimde, Türkiye için en zorlu rakibin İngiltere olduğu görüldü. Lord Curzon, İtilaf Devletleri'nin temsilcilerini bir blok olarak toparlamayı başarabildiği gibi İngiltere'nin önceliği olan konular tatminkâr bir şekilde yoluna girmediği sürece konferansı yavaşlatmanın ve diğer konularda ilerleme sağlanamamasının da zeminini hazırladı[8]. İngiltere'yi ilgilendiren konularda çatışmalar başladığı sırada bu çatışmaları kopma boyutuna taşımayıp savuşturuyor, Fransa ve İtalya'nın ortak önceliği olan kapitülasyonları müzakereye açıyor ve Türklerin inatçılığını herkese gösteriyordu. Böylece bir

---

[3] Çağrı Erhan, "Lozan'ın Genel Çerçevesi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu (6 Ekim 2003)- Bildiriler**, TTK yay., Ankara, 2005, s. 13.

[4] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, 9. b., Ankara, 1996, s.48.

[5] Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1989, s.466.

[6] İngiltere'nin Lozan delegesi H.G.Rumbold'dan akt. Selahi R. Sonyel, "Lozan'da Türk Diplomasisi", **Belleten**, C. XXXVIII, S. 49 (Ocak 1974), s. 53; Lozan'a giden heyetin konferansın başlangıcındaki tutumu, öncelikleri ve yetkileri için bkz. Sevtap Demirci, **Belgelerle Lozan**, Çeviren: Mehmet Moralı, Alfa yay., 1. b., İstanbul, 2011., s.s. 60-61.

[7] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **a.g.m.**, s.50.

[8] Bkz. Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s.s. 77-79.

yandan İtilaf saflarını sıkı tutarken diğer yandan bir kopma yaşanırsa bunun İngiltere'nin önceliklerinden kaynaklanmadığı fikrinin alt yapısını hazırlıyordu[9].

Türkiye'nin baştaki stratejisi, müttefiklerle ayrı ayrı anlaşmaya varmak, sonra da İngiltere'yle mücadele etmekti. Ancak İngiltere'nin ilk andan itibaren müttefik saflarını sıkı tutması ve görüşmeleri çıkmaza sokmayı başarabilmesi, İngiltere'ye karşı Fransa ve İtalya'nın desteğini hiç olmazsa tarafsızlığını bekleyen İsmet Paşa'nın taktik değiştirmesine neden oldu. Yeni taktik öncelikle İngiltere'yle uzlaşmaktı. İngiltere'yle uzlaşma sağlanırsa, diğer konularda kopma olasılığı azalacak ve acilen ihtiyaç duyulan barışın önü açılabilecekti[10].

Aralık-1922 başlarında hâlâ uzlaşmaya yönelik adımlar atılabilmiş değildi. Aksine görüşmeler günden güne çetrefilleşiyor, bir sağırlar diyaloğu yaşanıyordu. Basın, Lozan'dan gelen haberlere geniş yer veriyor bu haberlerin karikatürize edilmesinde Karagöz başı çekiyordu. Karagöz'ün karikatürlerinde Lozan görüşmeleri sanki bir tiyatro sahnesinde geçmektedir. Ülkeleri birbirinden ayırt eden faktör giyimleri, özellikle de başlıklarıdır. Örneğin; İsmet Paşa'yı kalpağından, İtalya'yı tüylü şapkasından hemen ayırt etmek mümkündür. Yunanistan çoğunlukla Venizelos'un kişiliğiyle karikatürlere yansır. İngiltere, kökenleri I. Dünya Savaşı dönemine dayanan ve sonraki yıllarda da İngiliz imgesi olarak sık sık kullanılacak olan *"Kikirik"* karakteriyle canlandırılır. Bu tip daha sonra başka dergilerde yayımlanacak olan İngiltere imgesinin aksine, son derece zayıf ve uzun boyludur. Dişlek ve kepçe kulaklıdır. İngilizlere has bir şapka takmaktadır. Neredeyse bir Japon kadar küçük ve çekik gözlere sahiptir[11]. Önce Bompart'ın kişiliğinde sivil olarak sembolize edilen Fransa, Nisan 1923'ten sonra Bompart'ın yerine gelen General Pelle'nin kişiliğinde ve asker kıyafetli olarak karikatürlere yansıyacaktır. Rusya asker kaputu, iri yapısı, sakalı ve bıyığıyla dikkat çekmekte ve *"Moskof"* karakteriyle sembolize edilmektedir. Görüşmeleri izlemekle yetinen ABD, bu

[9] **A.g.e.**, s. 80.

[10] **A.g.e.**,, s. 82.

[11] *"Kikirik"* tiplemesi küçük ve çekik gözleriyle; sonraki yıllarda (Özellikle II.Dünya Savaşı döneminde) çizilen *"Japon"* temalı karikatürlerdeki tiplerle karıştırılmaya çok müsaittir. Bu nedenle olsa gerek Lozan günlerinde çizilen karikatürlerin kaynak olarak kullanıldığı bir makalede İngiltere'yi temsil eden *"Kikirik"* tiplemesi *"Japon"* olarak sunulmuştur. Aynı makalede tüylü şapkalı karakterin de İtalya yerine Amerika olarak sunulması, karikatür tarihimizin bu döneminin daha fazla incelenmesi ve aydınlatılması gerektiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir: Bkz. Cemal Fedayi, *"Lozan'da Laiklik Sözü Veridi Mi?"*, **Derin Tarih**, S. 4 (Temmuz 2012), s. 53.

pozisyonuna uygun olarak karikatürlerde pasif bir şekilde yer almış ve *"Sam Amca"*ya benzer bir tiple, bol yıldızlı şapkası ve piposuyla betimlenmiştir[12].

Karagöz'ün Lozan konulu karikatürlerinde Yunanistan'ı sembolize eden Venizelos'un dikkat çekici, özel bir durumu vardır. Venizelos çoğu zaman diğer karakterlerden belirgin biçimde küçük çizilmiştir. Kimi zaman da küçük bir maymun, köpek ya da kedi olarak betimlenir. Bazı karikatürlerde tasması da İngiltere'nin elindedir. Karagöz'ün bu aşağılayıcı tavrı konferansın sonuna doğru yaşanan uzlaşmalarla azalsa da tam olarak terk edilmeyecektir.

Aralık ayı boyunca Lozan'dan gelen haberler pek iç açıcı değildir. Beklendiği şekilde İngiltere uzlaşmaz bir tavır takınmış görüşmeleri içinden çıkılmaz bir hale sokmayı başarmıştı. Yeni konular gündeme geldikçe görüşmeler çetrefilleşiyor bu da Türkiye'de barış beklentisi içinde olanları hayal kırıklığına uğratıyordu[13]. Lord Curzon, Musul ve boğazlar konularında görüşmeleri istediği noktaya getirebilmek için boğazlar konusunda Türklerle Ruslar arasında bir çatlak oluşturmayı başarmış; Türkiye'yi Rus dostluğuyla, kalıcı barış arasında bir tercih yapmak zorunda bırakmıştı. Sonunda Türkiye'nin Misak-ı Milli'den çok uzak olmayan İngiliz tezini kabullenmesi Türk ve Rus heyetleri arasında soğuk rüzgârlar estirdi[14].

Boğazlar konusunun prensipte İngiltere'nin lehine çözülmesinden sonra, İngiltere için öncelikli sorun olarak Musul Meselesi kalmıştı. Ancak İngiltere hâlâ tavrını yumuşatmıyor, Fransızların Türklerle ayrı bir barış imzalama ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla iktisadi konuları ve kapitülasyonları itilaf bloğunu bir arada tutmak için kullanıyordu[15]. Bu arada Karagöz yeniden savaş ihtimalini gündeme getiriyor, Türkiye'nin *"Yıldırım Gazi"*nin önderliğinde gerekirse savaşa hazır olduğunu söylemekten çekinmiyordu[16].

Ocak ayı boyunca görüşmeleri çıkmaza sokan temel etken hâlâ Musul Meselesi'ydi. İsmet Paşa İngilizler'in bu konuyu ileride karşılıklı görüşmelerle

---

[12] **EK: 1**.

[13] **EK: 2**.

[14] **A.g.e.**, s.s. 92-96.

[15] **A.g.e.**, s.s. 103-105, 109.

halletmeye razı olduklarını, aksi takdirde konferansı tıkayacaklarını ve diğer sorunların çözülmesini engelleyeceklerini anlamakta gecikmedi. Ne var ki Curzon'la İsmet Paşa'nın, sorunu tüm temsilcilerin önünde tartışmaktansa özel yazışmalarla çözme girişimleri de sonuç vermedi[17].

Konferansı günü gününe takip etmeye, haber ve yorumları en hızlı şekilde okuyucuya ulaştırmaya çalışan Türk basınında ocak ayında görüşmelerin kesintiye uğrama ihtimalinden sıkça bahsedilmeye başlanmış, hatta buna kesin gözüyle bakıldığına dair yazılar yayınlanmıştı. Türk basını, müttefiklere yükleniyor ve görüşmelerin çıkmaza girmesinden İngiltere'yle Fransa'yı sorumlu tutuluyordu[18]. Karagöz Musul Meselesi'ni barışın önündeki başlıca engel olarak görülüyor, İngiltere'nin bu konudaki uzlaşmaz tavrının İngiltere'ye pahalıya patlayacağı tehditlerini savuruyordu. Karagöz'e göre Türkiye, gerekirse *"süngü"*yle İngiltere'ye haddini bildirmesini bilirdi[19]. Bu arada Akbaba da yayın dünyasına adım atmış, Karagöz'ün İngiltere'ye yönelik karikatür bombardımanına küçük çaplı da olsa katkı sunmaya başlamıştı[20].

Karagöz bir yandan savaş ihtimalini gündeme getirirken, diğer yandan barış yanlısı ve iyimser karikatürler yayımlıyor, sorunları göz ardı etmeden barış beklentisini sıcak tutuyordu[21]. Ama gelen haberlere göre tavrı hemen sertleşebiliyor ve İngiltere'yi yerden yere vurabiliyordu[22].

Dokuz hafta süren konferans 27 Ocak 1923'te resmi çalışmalarını tamamladı. Trakya sınırı, adli kapitülasyonlar, iktisadi-mali konular ve Musul Meselesi çözülemeyen başlıca konulardı. İsmet Paşa, Ankara'dan görüş istemiş, Türkiye'ye dönme talimatı almıştı[23]. 31 Ocak 1923'ta İtilaf devletleri tarafından Türk heyetine sunulan anlaşma taslağı umutları yeniden filizlendirse de Türk heyeti

---

[16] **EK: 3**.

[17] **A.g.e.**, s.s. 105, 107.

[18] Ebru Gür, **a.g.t.**, s.s. 23-26.

[19] **EK: 4**.

[20] **EK: 5**.

[21] **EK: 6**.

[22] **EK: 7**.

[23] Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s.s. 111- 113.

açısından kabul edilebilir değildi[24]. Türk Heyeti'nin 4 Şubat'ta yaptığı karşı teklif, görüşmeleri tam bir sinir savaşına çevirdi. Taraflar son kozlarını oynuyorlardı[25]. Gün boyunca karşılıklı görüşmeler yapıldı. Akşama doğru müttefikler Musul Meselesi ve iktisadi konularda bazı tavizler içeren son önerilerini sundular. Bu arada İngiltere'nin temsilcisi Curzon, Musul'u anlaşma dışına çıkarmak için son hamlesini yaptı. İngiltere, Irak sınırını derhal Milletler Cemiyeti'ne götürmekten vaz geçiyor; Türkiye ile görüşmelerin yapılabilmesi için bir yıl süreyle bu konuda Milletler Cemiyeti'ne başvurmamayı taahhüt ediyordu. Adli ve iktisadi konulara ise sert tutumunu sürdüren Curzon böylece bir taşla iki kuş vuruyor; hem Musul'u konferans dışına çıkarıyor hem de kopmanın Musul Meselesi'nden kaynaklanmamasını sağlıyordu. Nitekim Curzon'un beklediği gibi Musul konusundaki öneriyi kabul eden İsmet Paşa, Türkiye'yi bağımlı duruma düşüreceği gerekçesiyle adli ve iktisadi hükümleri reddetti.

Görüşmeler sona ererken, tüm tarafların acil olarak ihtiyaç duyduğu barış sağlanamamıştı. Taraflardan hiç biri arzu etmese de silahlı çatışma ihtimali hâlâ masada duran bir seçenekti ve son sözler de bu seçenek üzerine yoğunlaşmıştı. Fransız temsilcisi Bompard, Türk heyetini ikna edebilmek için barışın İsmet Paşa'nın elinde olduğunu, iki saat içinde anlaşma sağlanamazsa savaş çıkacağını söylüyordu. İsmet Paşa'nın baskılar karşısındaki "*Ankara'ya gideceğim ve halkıma, Lord Curzon başkanlığındaki konferansın savaş istediğini söyleyeceğim"* çıkışına; Curzon, *"ülkenizi kurtarmak için yalnızca yarım saatiniz var"* karşılığını vermişti[26]. İngiliz heyeti, 4 Şubat akşamında trenle Lozan'dan ayrılırken, kenti bir belirsizlik kaplamıştı. Heyetlerin Lozan'dan ayrılmaya başlaması kısa bir süre *"Konferans dağıldı mı?"* sorusunu akla getirse de, yapıcı mesajlar ve konferansın genel sekreterinin yaptığı açıklamalar yüreklere su serpti. Kısa süre sonra bunun *"ara dönem"* olduğu kanaati hâkim oldu.

---

[24] **A.g.e.**, s. 116; Teklifin Türk basınındaki yankıları için bkz. Ebru Gür, **a.g.t.**, s.s. 129-131.

[25] 4 Şubat günü yapılan görüşmelerdeki havanın tasviri için bkz. İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.s. 361-364; Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. I, Remzi yay., 5. b., İstanbul, 1980, s.s. 242-249; Türk tarafının teklifi hakkında bkz. Ebru Gür, **a.g.t.**, s.s. 133-134.

1.1.2.Ara Dönem

Konferansın sonuçsuz dağılması, beklenmeyen bir durum olmasa da, barış beklentisi içerisindeki herkesin hevesini kursağında bırakmıştı. Olayı yorumlayan Karagöz, bir yandan *"Sulh Kızı"*nı teselli ediyor, diğer yandan eninde sonunda yine masaya oturulacağını ileri sürüyordu[27]. Bu iyimser yaklaşıma rağmen tüm taraflara hâkim olan kaygı Türk basınına da hâkim olmuştu. Barış sağlanamamasının nedenleri, olası sonuçları ve alınabilecek tedbirler gazete sütunlarında günlerce tartışıldı. Gazetelere göre barışın önündeki engel Londra değil Paris'ti. Fransa ve İtalya eleştiriliyor, bu iki devletin Türk kamuoyunu hayal kırıklığına uğrattığı ileri sürülüyordu[28]. Basın açısından Fransa ve İngiltere'nin rolleri değişmişti ve yeni durumda İngiltere bir arabulucu gibi görülüyordu[29].

Görüşmelerin kesilmesinin ardından Türk heyeti, Romanya'nın Köstence limanı üzerinden Gülcemal vapuruyla İstanbul'a dönerken, yolları tesadüfen bir karikatürcüyle kesişmiştir. Ratip Tahir (Burak) o yıllarda bir yandan gazetelere karikatür çizmekte diğer yandan da Gülcemâl vapurunda görev yapmaktadır. Yolculuk sırasında, güvertede gördüğü İsmet Paşa'nın portresini habersizce ve kısa sürede çizmiş, portreyi görüp beğenen İsmet Paşa da imzasını atarak genç karikatürcüyü yüreklendirmiştir[30]. Birkaç gün sonra Akbaba'da yayımlanan bu portre, hem tesadüfen gerçekleşen bir gazetecilik başarısı hem de yıllarca sürecek bir dostluğun başlangıcıydı[31].

İsmet Paşa henüz Ankara'ya varmadan Ankara'da muhalif sesler yükselmeye başlamış, baş delegenin Batı Anadolu gezisinden dönmekte olan Mustafa Kemal Paşa'yla Eskişehir'de buluşması eleştiri konusu olmuştu[32]. Ancak bu daha başlangıçtı ve asıl fırtına mecliste, 24 Şubat'tan 6 Mart'a kadar sürecek olan gizli oturumlarda kopacaktı.

---

[26] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.s. 242-243. Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s.s. 115, 117.

[27] **EK: 8**.

[28] Ebru Gür, **a.g.t.**, s.s. 136-140.

[29] Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s. 127.

[30] **Akis**, IX/154 (20 Nisan 1957), s. 9.

[31] **EK: 9**.

[32] Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s. 479.

İsmet Paşa'nın Lozan görüşmelerin aşamalarını ve kesilme nedenlerini açıklamasının ardından meclis müzakereleri ikinci grubun gövde gösterisine sahne oldu. İsmet Paşa, barış aşamasına gelindiği halde barış yapmamakla eleştiriliyordu. Gazi'nin araya girip, heyetin meclise karşı değil hükümete karşı sorumlu olduğunu açıklaması havayı bir süre yumuşatsa da yeterli olmadı[33]. İkinci gruptan bazı milletvekilleri İsmet Paşa'yı Misak-ı Milliye uymamakla ve hainlikle suçluyorlardı[34].

Bu arada görüşmelerin kesilmesi silahlı mücadele olasılığını yeniden gündemin üst sıralarına taşımış, karikatürlerde de bu söylemler öne çıkmaya başlamıştı[35]. 1 Mart 1923 günü TBMM'nin yeni toplantı yılını açış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa da bu noktaya temas ediyor, 1923 yılının bir barış yılı olabileceği gibi savaş yılı da olabileceğini belirtiyordu. İkinci ihtimalin gerçekleşmesi halinde milletin ve meclisin, üzerlerine düşen görevleri kahramanca yerine getireceğine olan inancı tamdı[36]. Müttefiklerin olumsuz tavırlarına karşın Türkiye'nin barış yanlısı olduğu mesajını veren Kemal Paşa; Türk Milleti'nin idari, mali ve ekonomik bağımsızlığının kabul edilmesi halinde barışın önünde bir engel kalmayacağının altını çiziyor ve barışı sağlamanın müttefiklerin elinde olduğunu söylüyordu[37].

6 Mart günü yapılan gizli oturumda Mustafa Kemal Paşa, görüşmelerin fazla uzamasının yarardan çok zarar getireceğini, İtilaf devletlerinin tekliflerinin kabul edilemez olduğunu ve Lozan'a giden heyetin görevini tam olarak yaptığı kanaatinde olduğunu belirtti. Aynı gün 130 milletvekilinin verdiği önerge kabul edilerek İtilaf devletlerinin mevcut önerilerinin kabul edilemez olduğu, ancak tam bağımsızlık için görüşmelere devam edilmesi gerektiği kararlaştırıldı[38]. Sonuçta meclis Lozan heyetinin hareket tarzını ve hükümetin siyasetini onaylamıştı. Ancak savaşı yürüten meclisin, barışı yapamayacağı ve meclisin günlerinin sayılı olduğu da

---

[33] **A.g.e.**, s. 479; Şevket Süreyya Aydemir, heyetin, vekiller heyetine karşı sorumlu olduğu görüşüne; heyeti TBMM'nin seçmiş olması nedeniyle katılmamaktadır: Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s. 254.

[34] Zeki Arıkan, "Lozan Görüşmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu (6 Ekim 2003)- Bildiriler**, TTK yay., Ankara, 2005, s. 74; Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s. 137; İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.s. 368-369.

[35] **EK: 10**.

[36] Kazım Öztürk, **Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları,** C. II, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992, s.s.934-935.

[37] Kazım Öztürk, **a.g.e.**, s.s.961- 962.

ortaya çıkmıştı[39]. Nitekim 1 Nisan'da seçimleri yenileme kararı alan meclis 16 Nisan'da son toplantısını yaparak dağıldı.

Görüşmelerin kesintiye uğradığı ara dönem, başta Türkiye ve İngiltere olmak üzere tüm tarafların kendi durumlarını gözden geçirdiği, ikinci raunda hazırlandığı ve yeni görüşmelere daha avantajlı başlayabilmek için gerekli gördüğü tedbirleri aldığı bir süreç olmuştur[40]. Bu süreçte Türk tarafı gücünü artırabilmek amacıyla Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda değişiklik yaparak saltanata geri dönüş propagandasını yasakladı. Seçimlerin yenilenmesi kararını aldı. Meclis, kamuoyunda *"Chester Projesi"* olarak adlandırılan ve Musul da dâhil olmak üzere geniş bir alanda demiryolu inşası tekelini bir Amerikan grubuna veren anlaşmayı 9 Nisan 1923'te onayladı. Bunun anlamı açıktı. Türkiye yeni görüşmelerde ABD desteğini almaya çalışıyor, Fransız ve İngiliz sermayesine karşı ABD sermayesinin tercih edilebileceğini gösteriyor; İngiltere'nin yönetimindeki bir alanda imtiyaz vererek de o bölgedeki İngiliz egemenliği tanımadığını ve Musul'da hak iddia etmeyi sürdürdüğünü gösteriyordu[41]. İngilizlerin buna karşılık Musul'da askeri harekâta girişmeleri ve kuzeye ilerlemeleri ise zaten gergin olan havayı daha da gerginleştirdi. Aşırı askeri harcamalardan kaçınma, bir an önce barış ve istikrara kavuşma eğiliminde olan Türkiye ise bu *"oldu-bitti"*yi kabullenmeyi tercih etti[42].

Görüşmelerin kesilmesine rağmen, *"barış"* konusu mizah yayınlarının gündeminden düşmemiş; kalıcı barışın şartları, tarafların durumu karikatürlerde ele alınmaya devam etmiştir. Karagöz 3 Mart 1923 tarihli sayısında, İtilaf devletlerine restini çekmekte, Misak-ı Milli'den asla taviz verilmeyeceğinin altını çizmektedir[43]. Karagöz'e göre İtilaf devletlerinin savaş söylemleri blöften ibarettir[44]. Çünkü hiç birinin savaş durumuna dayanacak halleri kalmamıştır. İngiltere'nin durumu ise

---

[38] Zeki Arıkan, **a.g.m.**, s.s.74-75.

[39] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s. 254.

[40] Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s. 127.

[41] Chester Projesi hakkında bkz. Bilmez Bülent Can, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000; İmtiyazın Lozan sürecindeki anlamı için için bkz. Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s.s. 141-147; Chester imtiyazının verilmesinin yerli ve yabancı basındaki yankıları için bkz. Ebru Gür, **a.g.t.**, s.s. 172-178.

[42] Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s.s. 150-151.

[43] **EK: 11**.

[44] **EK: 12**.

İrlanda meselesinden dolayı müttefiklerinden beterdir[45]. Akbaba aynı günlerde her şeye rağmen barışın er geç geleceğine inanmaktadır[46].

1.1.3.Lozan Konferansı'nın İkinci Aşaması

23 Nisan 1923'te taraflar yeniden masaya oturduklarında, müttefikler yeni yüzlerle temsil ediliyordu. İngiltere Lord Curzon'un yerine Sir Horace Rumbold'u, Fransa Bompard'ın yerine General Pellé'yi, İtalya ise Garroni'nin yerine Montagna'yı görevlendirmişti.

Görüşmelerin iki önemli aktörü, Türkiye ve İngiltere, farklı sebeplerle de olsa konferansı başarılı bir sonuca vardırmak için çalışacaklardı. İngiltere, barışın sağlanması açısından kilit bir konumdaydı. Hem müttefik cephesine liderlik edecek hem de kendi çıkarlarını doğrudan etkilemeyecek konularda müttefikleriyle Türkiye arasında arabuluculuk yapacaktı[47]. İngiltere'yi temsilen gelen Rumbold, konferanstaki ilk nutkunda İngiltere'nin politikasındaki yumuşamanın sinyallerini veriyordu. Tüm tarafların kısa sürede barış istediğinin altını çizen Rumbold, İsmet Paşa'nın kumandanlıktaki başarılarını bildiğini, ancak paşanın aynı zamanda bir *"sulh adamı"* olduğuna da inandığını belirtiyordu[48].

Konferansın ikinci aşaması beklendiği gibi çatışmalar ve psikolojik baskılarla değil daha çok Fransızlarla İtalyanların beklentilerinin müzakere edilmesiyle geçti. Tazminatlar, kapitülasyonlar, Osmanlı borçları, Yunanistan'ın tazminat ödemesi ve müttefik işgalindeki bölgelerin tahliyesi konferansın bu aşamasına hâkim oldu.

Konferansın ikinci aşamasının başlarında *"Montagna Fornülü"* en tartışmalı konulardan biri oldu. Müttefikler, birinci aşamanın sonunda İtalyan temsilci Montagna'nın adli kapitülasyonlarla ilgili ortaya atmış olduğu formülü, hiçbir zaman resmi bir taslak olmadığı ve anlaşmanın 4 Şubat'ta acilen imzalanmasını sağlamak için son dakikada önerildiği gerekçesiyle reddediyorlardı. İsmet Paşa ise önerinin tüm müttefikler adına sunulduğu ve müttefiklerin sözünden

[45] **EK: 13**.

[46] **EK: 14**.

[47] **A.g.e.**, s. 161.

döndüğü iddiasındaydı. Türk tarafına göre; müttefiklerin konferansın ikinci aşamasında Montagna Formülü yerine sundukları öneri adli kapitülasyonları yeni bir biçimde sürdürmeye yönelikti[49]. Konferansın başındaki bu çatışmaya rağmen Karagöz iyimser bir havadaydı. Mayıs başında, işler yoluna girmiş olarak değerlendiriliyor, temkinli de olsa barışın on beş gün sonraki Ramazan Bayramı'na yetişebileceği ileri sürülüyordu[50]. Nitekim İngiltere, Yunanistan ve İtalya ile sorunların çözülmüş olduğu, Fransa'nın olumsuz tavrının da yakında sona ereceği savunuluyordu[51].

Mayıs başındaki iyimser havaya rağmen ay sonu geldiğinde hâlâ barış sağlanabilmiş değildi. Pek çok engel aşılmış, ancak bu kez de savaş tazminatları konusu barışın önündeki son engel olarak ortaya çıkmıştı[52]. Bu konuda Venizelos, Yunanistan'ın Türkiye'ye tazminat ödemektense savaşı göze alacağını söylüyor; İsmet Paşa da Türkiye'nin Yunanistan'la savaşmaktan çekinmeyeceğini söyleyerek Venizelos'un restine restle karşılık veriyordu. Müttefiklerin, Yunan tarafının hiçbir şey ödemeye yetecek gücü olmadığı, dolayısıyla bu konunun barış önüne set çekmemesi konusunda ortak tavrına karşılık; Fransızlarla İtalyanlar, Türk tarafının kendilerine tazminat ödemesinde ısrarcıydı[53]. Tabii bu konunun görüşülmesi sırasında ortaya atılan savaş söylemlerinin Türkiye'deki mizah yayınlarına yansıması da fazla uzun sürmemiş; yine savaştan çekinilmediği, Türkiye'nin muhtemel bir savaştan galip çıkacağı propagandası başlanmıştı. Zümrüdüanka'nın bu konuda yayınladığı bir karikatür oldukça yaratıcıdır. Her ne kadar o günlerde orduda savaş bıkkınlığı ile barış ve terhis beklentisi varsa da[54], karikatüre yansıyan *"Türk Savaş Makinesi"* korkunç ve yenilmezdir[55].

Tazminatlar konusunun barış görüşmelerini çıkmaza soktuğunu gören İngiliz delegesi Rumbold, arabulucu rolünü üstlenmekte gecikmedi. Önce İsmet

---

[48] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s. 257.

[49] Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s. 165.

[50] **EK: 15**.

[51] **EK: 16**.

[52] **EK: 17**.

[53] **A.g.e.**, s.s. 168-170.

[54] **A.g.e.**, s. 168.

[55] **EK: 18**.

Paşa'yı Yunanistan'ın tazminat ödemeye gücü olmadığına ikna etti[56]. Sonra Yunanlılar'ın tazminat olarak Karaağaç'ı Türkiye'ye bırakmasının yolları arandı. Rumbold, Fransız ve İtalyan temsilcileri de tazminat konusundaki ısrarlarından vaz geçmeye çağırdı. Aynı süreçte Türk tarafı, hamlesini yaparak Türkiye'nin Yunanistan'dan tazminat istememesine karşılık, müttefiklerin de Türkiye'den tazminat talep etmekten vaz geçmeleri gerektiğini ortaya attı. Zira, müttefikler Yunanistan'ın tazminat ödemeye gücü olmadığını ileri sürüyorlarsa, Türkiye'nin de bir şey ödeyemeyeceğini görmek ve kabul etmek zorundaydılar[57]. Mayıs sonlarında tazminatlar konusu eşzamanlı olarak çözüldü. Türkiye'nin Karaağaç karşılığında tazminat taleplerinden vaz geçmelerine karşılık; Fransa ve İtalya özellikle İngiltere'nin baskısıyla tazminat taleplerinden vaz geçti[58].

Tazminatlar sorunun aşılmasından sonraki altı hafta boyunca öncelikli gündem maddeleri Osmanlı borçlarının hangi para birimiyle ödeneceği, kapitülasyonlar ve müttefik askerlerinin tahliyesi oldu. Özellikle borçlar ve kapitülasyonlar konularında Fransızların sert tutumu yine İngilizlerin engeliyle karşılaştı. Rumbold, Fransız temsilcisi General Pellé'ye, İngiltere'nin borçlar sebebiyle konferansın dağılmasından yana olmadığını açıkça belirtti. İngilizler gibi diğer müttefikleri de Fransa'yı borçlar konusunda yalnız bırakmışlardı[59]. Fransızlar için kapitülasyonların kaldırılmasını ve borç ödemelerinin anlaşma dışı kalmasını kabul etmekten başka bir yol kalmamıştı.

1.1.4.Barış Anlaşması ve Tepkiler

Karagöz'ün bir karikatürüne de yansıdığı gibi Temmuz başlarında, dokuz aydır süren barış beklentisinin olumlu sonuçlanması an meselesi haline gelmişti[60]. 24 Temmuz'a kadar süren görüşmelerde taraflar karşılıklı tavizler vererek, arta kalan

---

[56] Savaştan önemli bir yenilgiyle ayrılan Yunanistan'ın Türkiye'ye tazminat ödeyemeyeceği zaten herkesçe bilinen bir gerçekti: Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **a.g.m.**, s.55.

[57] Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s.s. 170-173.

[58] İsmet Paşa'nın, Yunanistan'dan savaş tazminatı talebinden Karaağaç karşılığında vaz geçmesi, buna karşı çıkan Vekiller Heyeti Başkanı Rauf Bey'le, İsmet Paşa arasındaki çatışmaları derinleştirmişti: Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **a.g.m.**, s.55.

[59] Sevtap Demirci, **a.g.e.**, s.s. 179-184.

[60] **EK: 19**.

sorunları halletmeyi başardılar[61]. Türk tarafı Misak-ı Milli'de belirlediği hedeflere büyük oranda ulaşmıştı[62]. Bundan sonra yeni bir sayfa açılıyordu.

Lozan konferansının uzun bir mücadeleden sonra anlaşmayla sonuçlanması tüm mizah gazetelerinde sevinçle karşılanır. Uğruna çok bedel ödenen barış nihayet gelmiştir[63]. Uzun süren teyakkuz durumu sona ermiş, sadece Türkiye değil dünya rahat bir nefes almıştır. Ancak bu hava uzun sürmez. Karagöz, şenlik havasının uzatılmamasını, artık çalışma zamanı olduğunu vurgular[64].

Anlaşma içeriğinin belirginleşmesinden sonra anlaşmanın kusursuz olmadığı, bazı karikatürlere yansır. Zümrüdüanka'nın bir karikatüründe anlaşmanın içeriği konusunda meclisin tedirginliği ele alınmaktadır. Meclis kürsüsünde bulunan İsmet Paşa, anlaşmanın kazanımları konusunda milletvekilleri tarafından sorgulanmaktadır. Hemen yanında ise kanatları uçamayacak derecede zedelenmiş *"sulh perisi"* bulunmaktadır. İsmet Paşa *"sulh perisi"*nin yakalanmasının hiç de kolay olmadığını, yakalamak için çok uğraşıldığını anlatmaktadır[65].

Karagöz'e göre anlaşmanın özellikle iki noktası pürüzlüdür. Türk-İngiliz ikili görüşmelerine bırakılan Musul Meselesi ile Düyûn-u Umumiye hâlâ Türkiye'nin başında *"Demokles'in Kılıcı"* gibi sallanmaktadır. Ülke şenlik havasından bir an önce sıyrılmalı ve bu konulara kafa yormaya başlamalıdır[66].

Lozan'ı en sert şekilde eleştiren karikatür ise Kelebek dergisinde yayınlanmıştır. Kelebek'e göre, ülkenin savaş ve barış sonrasındaki durumu Nasrettin Hoca'nın ünlü fıkrasındaki kuşa dönmüştür. Bu kuş Akdeniz, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar'a uzanan uzuvları kesilmiş bir leylektir. Bu haliyle sağlığına kavuşması ve yaşaması mümkün değildir. I. Dünya Savaşı hatta II. Meşrutiyet öncesi sınırlara özlemi ifade eden bu karikatürün dikkat çeken bir başka özelliği ise henüz

---

[61] Lozan Antlaşması'nın metni ve ekleri için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, I (1920-1945), TTK yay.,3. b., Ankara, 2000, s.s. 75-252.

[62] İsmet Paşa'nın Lozan Antlaşması ve antlaşmanın eksiklikleri hakkında değerlendirmesi için bkz, İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.s. 419-426; Atatürk'ün değerlendirmeleri için bkz. Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s.s. 498-510.

[63] **EK: 20**.

[64] **EK: 21**.

[65] **EK: 22**.

[66] **EK: 23**.

cumhuriyetin ilan edilmediği günlerde ortaya çıkan manzarayı *"Cumhuriyet Haritası"* olarak nitelendirmesidir[67].

1.2.Cumhuriyetin İlanı

Falih Rıfkı Atay, Milli Mücadele sonrasında ülkenin genel siyasi havasını şöyle özetlemektedir:

> *"Enginlere doğru uzaklaşıyoruz. Fakat nereye varmak için? Bunu yalnız kaptan köşkündeki adam biliyor…*
>
> *Fakat halife İstanbul'dadır. Ne o, ne de Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi'ndeki muhalifleri ve bu muhaliflerle yeni işbirliği eden, Tanzimatçı veya medreseciler, bir esrarlar âlemine doğru bu gidişten hoşnut değildirler…*
>
> *Şimdi başka türlü ikiye ayrılmıştık. Artık bir tarafta hainler ve saraycılar, bir yanda milliyetçiler ve istiklâlciler yoktu. Ayrılık bu sonuncular arasında idi. İstiklâlci Mustafa Kemal, saltanatı kaldırdığı günden beri, eski müesseseleri ve nizamları nereye kadar ve nasıl değiştireceği bilinmeyen bir ihtilâlci idi"*[68].

Gerçekten de Milli Mücadele yıllarında her şeye rağmen omuz omuza kalmayı başarabilen önder kadro, zaferden sonra yol ayrımına gelmişti. Mustafa Kemal Paşa bir devrime hazırlanıyor ve savaşta olduğu gibi devrimde de tam yetki istiyordu. Rauf Bey ile Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet paşalar ise geleneksel yapıyı savunup, devrim fikrine sıcak sıcak bakmıyorlardı. Onlara göre; egemenlik milletteyse, Avrupa'nın öteki demokrat ülkelerinde olduğu gibi, değişimin nasıl olacağına millet karar vermeliydi. Toplum, sert ve köklü bir devrimdense yavaş yavaş bir evrimle değişmeliydi[69]. M. Kemal Paşa, henüz batı tarzı bir demokrasinin mümkün olmadığını, çağı yakalayabilmek için öncelikle topyekûn bir devrime ihtiyaç duyulduğunu, bu işin liderliğini de ancak kendisinin yapabileceğini düşünüyordu. Bu süreçte önderliğini tartışmasız biçimde kabul eden İsmet Paşa, Fethi Bey, Fevzi Paşa gibi isimlerle yoluna devam edecekti. Eski arkadaşları ise onu

---

[67] **EK: 24**.

[68] Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Bateş yay., İstanbul, 1988, s.s.349-350.

[69] Lord Kinross, **Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar yay., 12. b., İstanbul, 1994, s.s. 459-460.

diktatörlüğe yönelmekle suçlayacaklar, günü gelince örgütlü biçimde karşısına dikileceklerdi.

Saltanatın kaldırılmasından sonra siyasal gidişten endişeye kapılan devrim karşıtları M. Kemal'in saf dışı bırakılması amacıyla harekete geçmişler ve Lozan görüşmelerinin henüz yeni başladığı Aralık 1922'de, TBMM'ye bir kanun tasarısı vermişlerdi. Masum görünüşlü bu tasarıya göre; milletvekili seçilebilmek için Türkiye'nin o günkü sınırları içerisinde doğmuş olmak veya seçim bölgesinde en az beş yıl ikâmet etmiş olmak şart koşuluyordu. Ancak muhalefetin bu girişimi M. Kemal'in mecliste yaptığı sert konuşma ve kamuoyundan gelen tepkiler sonucunda başarısızlığa uğradı.

Atatürk, Lozan Konferansı'nın sürdüğü ayları yapacağı devrim için siyasal zemin hazırlamakla değerlendiriyordu. Ocak 1923'te kamuoyu yoklamak ve hazırlamak için Batı Anadolu gezisine çıktı. Ancak bunu fırsat bilen devrim karşıtları da boş durmamış Ankara'da *"Halife Meclis'in, Meclis Halife'nindir"* sözleriyle biten bir broşür dağıtmışlardı. 16 Ocak 1923'te İzmit'te İstanbul gazetecileriyle buluşarak, sadece bu konu hakkında değil yakında Türkiye'de gerçekleşecek olan inkılâplar hakkında gazetecilere bilgi verdi. Basınla iyi ilişkiler kurmak isteyen Mustafa Kemal Paşa, *"basının da kendisine yardımcı olmasını, hiç olmazsa karşı çıkılmamasını istiyordu"*[70]. Bir devrimin başladığını, idare-i maslahatçılıkla, herkesi memnun etme kaygısıyla devrim yapılamayacağını söyleyen Atatürk *"Devrimin yasası mevcut yasaların üstündedir. Bizi öldürmedikçe ve bizim kafamızdaki cereyanı boğmadıkça başladığımız yenilikçi devrimimiz bir an bile durmayacaktır"* diyordu[71].

Lozan Antlaşması'nın imzalanması sonrasında iç politika ağırlık kazanmış ve devrim süreci hızlanmıştı. Nisan ayında alınan seçim kararı sonrasında I. TBMM dağılmış ve M. Kemal Paşa'nın önündeki önemli bir engel ortadan kalkmıştı. Zira I. TBMM'de ikinci grup denilen muhalefet M.Kemal'in devrimci niyetlerini seziyor, onu saf dışı bırakabilmek için fırsat kolluyordu. Kurtuluş savaşı süresince M.Kemal'i

[70] Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, Milliyet Yay., 1.b., İstanbul, 1997, s.218.

[71] Mustafa Kemal, **Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)**, Kaynak yay, 3. b., 1999, s.s. 163-164.

destekleyen çoğunluğun ise, devrim sürecinde nasıl bir tavır sergileyeceği şüpheliydi[72].

Lozan sürecinde seçim kararı alınmış olması, safların daha hızlı belirlenmesini zorunlu kılmıştı. Mustafa Kemal'i destekleyen I.Grup'ta birlik görüntüsü ağır basıyordu. Ne var ki bu grup henüz partileşmeyi tamamlayamamıştı. Buna bağlı olarak Mustafa Kemal'in liderliğindeki I. Grup *"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"* adıyla seçime gidecekti. Böylece Cemiyetin, Milli Mücadele boyunca yayılmış isminden ve imajından yararlanılacaktı. I. Mecliste muhalif konumdaki II. Grup ise yeterince teşkilatlı değildi. Muhalifler, seçim bölgelerinde bireysel olarak çalışmak zorundaydı.

M. Kemal Paşa, bir yandan taraftarlarını *"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"* çatısı altında ve parti disipliniyle seçime sokmaya hazırlıyor; diğer yandan da ileride yapmayı tasarladığı yeniliklerin lokomotifi olmak üzere Halk Fırkası'nın temellerini atıyordu. Böylece seçimin hemen ertesinde yeni mebusları Halk Fırkası'nda toplamak ve cemiyeti partiye mâl etmek mümkün olacaktı.

"Halk Fırkası" adıyla bir parti kurma fikrinde olduğunu ilk kez 6 Aralık 1922'de açıklayarak kamuoyunun tepkisini yoklamış olan Gazi; 8 Nisan 1923'te, Müdafaa-i Hukuk I. Grubu'nun genel kurul toplantısında hem kendisinin hem taraftarlarının hem de gelecekte kurmayı tasarladığı Halk Fırkası'nın seçim bildirisi niteliğindeki *"Dokuz Umde"*yi açıkladı[73]. Yeni seçimler sonucunda, II. TBMM 11 Ağustos 1923'te toplantı. Halk Fırkası'nın kurulması çalışmaları da yaklaşık bir ay içerisinde tamamlanarak, 9 Eylül'de sonuçlandırıldı. 13 Ekim'de Ankara yeni devletin başkenti oldu.

Saltanat kaldırılmış olmasına rağmen, yeni devletin rejimi yaklaşık bir yıldır belirsizliğini koruyordu. 24 Eylül'de Gazi, herkesin bildiği gerçeği bir Viyana gazetesinin muhabirine açıkladı. Yeni rejim cumhuriyet olacaktı. Rejimin adının

---

[72] Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 12. b., İstanbul, 2011, s.s. 182-183.

[73] Toplantıda kabul gören bildiride Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüşeceği açıkça beyan ediliyor, dönüşümün yol haritası çiziliyordu. Dokuz Umde için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba yay., İstanbul, Tıpkı Basım, 1995 (1952), s.s. 580-582; Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut yay., 2. b., İstanbul, 1999, s.s. 71-74.

konulmasını hızlandıran gelişme, meclis hükümeti sisteminden kaynaklanan bir kriz oldu. 27 Ekim'de Vekiller Heyeti Başkanı Fethi Bey'in istifasıyla başlayan kriz, iki gün sonra verilen önergeyle kabine sistemine geçiş ve cumhuriyetin ilanıyla son buldu.

Cumhuriyetin ilanının hemen ardından İstanbul'daki muhalif basın endişeye düşüp, cumhuriyetin ilanına önderlik edenleri eleştirmeye başladılar. Örneğin; *"Yaşasın Cumhuriyet"* başlığı altındaki yazılar bile cumhuriyetin kabul ve ilan şeklini eleştiriyor ve bu gelişmeyi *"sıkboğaza getirilmiş"* olarak nitelendiriyordu. Bir yandan cumhuriyetçi olduğunu söyleyen muhalif yazarlar diğer yandan *"Cumhuriyet bir tılsım değildir"*, Cumhuriyet kelimesine *"bir put gibi tapmam"*, *"acele ediyorsunuz", "Efendiler, devletin adını taktınız, işleri de düzeltebilecek misiniz?"* gibi ifadelerle daha ilk anda Cumhuriyet'in önem ve değerini azaltmaya çalışıyor, padişahlara bile verilmeyen yetkilerin cumhurbaşkanına tanındığını ileri sürüyorlardı[74].

1923 itibariyle Türkiye'de dört önemli mizah dergisi yayın yapıyordu. Kurtuluş günlerinin tek önemli mizah yayını olan Karagöz'e bir yıl içerisinde üç mizah gazetesi daha katılmıştı. Bunlardan Karagöz, Akbaba ve Zümrüdüanka haftada ikişer gün, Kelebek ise haftada bir gün yayımlanıyordu. Lozan görüşmeleri boyunca siyasi karikatürlerinde genellikle bu konuya odaklanan mizah gazeteleri, barışın imzalanmasından kısa süre sonra cumhuriyet konulu tartışmalara katılmışlardı. Bu tartışmalarda özellikle Karagöz en dikkat çekici karikatürleri yayımlamış, muhalif İstanbul basını saflarında yer alarak karikatürlerinde özellikle Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet beyleri hedef tahtasına koymuştu[75].

1923 yılı itibariyle karikatür açısından en dikkat çekici gazete ise Tevhidi Efkâr olmuştur. Tanin ve Hakimiyeti-i Milliye gibi diğer önemli gazetelerde karikatüre yer verilmezken; Tevhidi Efkâr hilafetçi ve muhafazakar yapısıyla tezat

---

[74] Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, s.s.541-544; Eleştiriler için ayrıca bkz. İbrahim Erdal, "Cumhuriyetin Oluşum Süreci ve Dönemin Türk Basınında Cumhuriyet Algısı", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 13 (Şubat 2009), s.s. 55-57.

[75] **EK: 25**.

oluşturacak şekilde karikatürü bir muhalefet aracı olarak kullanan tek gazetedir[76]. Özellikle cumhuriyet tartışmalarının zirveye çıktığı günlerde, Ekim-Kasım 1923'te, Tevhidi Efkâr'daki siyasi karikatürlerde patlama yaşanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'yı hedef almaktan kaçınan gazete her sayıda yayımladığı karikatürlerle Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet Bey üzerinden cumhuriyete yüklenir. Karikatürlerde öyle bir hava vardır ki sanki cumhuriyetin ilânının tüm *"suç"*u bu ikilinindir. Her taşın altında onlar vardır. Örneğin cumhuriyetin ilanının hemen ertesi günü yayımlanan karikatürde; Ziya Gökalp'le birlikte hareket eden Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet ikilisi *"Cumhuriyet Balonu"* uçururken, muhalif gazeteciler Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya ve Ahmet Emin beyler de bu manzarayı eleştirirken betimlenmiştir[77]. Gazetenin, Celal Nuri ve Ağaoğlu üzerinden eleştirileri Kasım ayı ortalarına kadar sürecek, Aralık ayında başlayan yargılamayla birlikte karikatür uzunca bir süre Tevhidi Efkâr'ın sütunlarından silinecektir.

1.3.Basına Yönelik Davalar

1.3.1.İstanbul İstiklal Mahkemesi

Saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanı ülkenin geleceği konusundaki fikir ayrılıklarını derinleştiriyor, safları netleştiriyordu. Bir yanda Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki devrimciler, diğer yanda geleneksel siyasi ve sosyal yapıyı savunan gelenekçiler/devrim karşıtları yer almıştı. Milli mücadelenin başından beri devrimin tohumlarını ekmiş olan M.Kemal Paşa, kurtuluşun ardından daha da güçlenmişti. Bir yıl içerisinde saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanıyla eski siyasi sisteme iki öldürücü darbe vurulmuş, aynı süreçte partileşme tamamlanarak meclisin kontrolü büyük oranda devrimci kanadın eline geçmişti. Devrim karşıtı kanat ise kan kaybediyordu. Tüm çabalarına rağmen saltanatın kaldırılmasını ve cumhuriyetin ilanını engelleyememişlerdi. I. Meclis'teki etkin muhalefete rağmen, seçimlerde bu muhalefet dağılmış; gelenekçi kanat henüz örgütlenememişti.

---

[76] Cumhuriyetin ilk yıllarında Tevhid-i Efkâr ve diğer gazetelerin karikatür yayıncılığı hakkında bkz. Turgut Çeviker, **Karikatürkiye-Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)**, C. I (Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi 1923-1960), NTV yay., 1. b., İstanbul, 2010, s.s. 21-22.

[77] **EK: 26**.

Cumhuriyetin ilanından sonra devrim karşıtı cephede yer alanların son kalesi olarak hilafet makamı görülüyordu. Hem devrimciler hem de muhalifler açısından yeni çatışma alanının hilafet olacağı açıktı. Zira devrimciler halifeliği, kurmayı tasarladıkları ulusal ve laik devletin önünde bir engel olarak görüyorlar; yapmayı tasarladıkları inkılapların önünün açılabilmesi için halifeliğin kaldırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Gelenekçi kanat ise halifeliğe *"devlet başkanlığı"* statüsü atfediyor, siyasal güç kazandırmaya çalışıyor, halifeliğin kaldırılmasıyla Türkiye'nin gücünün azaltacağını ileri sürüyordu.

Muhalif basının odağı İstanbul'du. Tanin yazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) İttihatçılığın, Vatan yazarı Ahmet Emin (Yalman) Rauf Bey grubunun, Tevhidi Efkâr yazarı Velid Ebüzziya ile Sebil'ürreşat yazarı Eşref Edip hilafetçiliğin sözcülüğünü yapmaya çalışıyorlardı. Muhalif basın cumhuriyetin ilan tarzını eleştiriyor, M.Kemal Paşa'nın diktatörlüğe yönelmesinden duyduğu endişeyi dile getiriyor ve Gazi'nin, cumhurbaşkanı sıfatıyla, politika dışı kalması gerektiğini savunuyordu. Diğer yandan halifeliğin kaldırılmasından endişe duyan muhalif yazarlar, bu konuyu da sık sık sütunlarında işliyor ve hilafetin kaldırılmasının doğuracağı olumsuz sonuçların altını çiziyorlardı. Devrimci basının Ankara'daki ağır topları Hakimiyet-i Milliye, Anadolu'da Yenigün ve İleri; İstanbul'daki temsilcileri ise Akşam ve Vakit'ti[78]. Kurtuluşun ardından basında başlayan ayrışmalar, saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanıyla daha da belirginleşmiş ve tartışmalar hakaret boyutuna varmıştı. Özellikle Yenigün'ün yazarı Yunus Nadi Bey ile İleri'nin yazarı Celal Nuri Bey, muhalif basınla sert polemiklere giriyorlardı.

Cumhuriyetin ilanının hemen sonrasında, yayınlanan iki karikatür, basındaki tartışmaların genel havasını sergilemektedir. 8 Kasım 1923 tarihli Zümrüdüanka'da yayınlanan karikatürde Tevhid-i Efkâr'ın başyazarı Velid Ebüzziya, mızrak gibi uzun kalemiyle, üzerinde *"Cumhuriyet"* yazan kaleye doğru ilerlemektedir. Başındaki sarık ve üzerindeki cübbe gelenekselliği-muhafazakârlığı temsil etmektedir. Saldırdığı kale ise sapasağlamdır ve kolay yıkılacak gibi görünmemektedir. *"Cumhuriyet"* kalesini savunan kişi ise İleri gazetesinin başyazarı Celal Nuri

[78] Devrim sürecinde gazetelerin yayın politikaları ve içerikleri hk. Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın (1922-1925)**, Dokuz Eylül yay., 1.b., İzmir, 2000.

Bey'dir. Onun da kalemi mızrak gibidir. Aralarındaki diyalog ise tartışmaların sertliğini göstermektedir[79].

10 Kasım 1923 tarihli Karagöz'ün ilk sayfasında yayınlanan karikatürde sağ tarafta, *"Ankara"* tabelasının altında oturan kişi Yenigün gazetesinin başyazarı Yunus Nadi Bey'dir ve pek çok karikatürde olduğu gibi yine içki içmektedir. Karşı tarafta ise arka fondaki cami tasvirlerinden anlaşılabileceği üzere İstanbul vardır. İstanbul basınının iki muhalif kalemi, Hüseyin Cahit'le Velid Ebüzziya kol kola girerek bir saf oluşturmuşlardır. Her iki taraf da ağızlarından çıkan oklarla birbirlerine yüklenmektedirler. Karagöz her iki tarafı da ayıplarken, bu tartışmaların basın özgürlüğü açısından sıkıntılar doğurabileceğine dikkat çekmektedir. Karagöz yorumunda, II. Meşrutiyet döneminde yaşanan tecrübeleri hatırlatmakta; gazetecileri bu şekilde kışkırtanların aslında siyasiler olduğunu ima etmektedir. Karagöz, basını bu şekilde sert tartışmalara kışkırtan siyasilerin daha sonra bu tartışmaları bahane ederek basın özgürlüğünü yok edebileceğinden çekinmektedir. Böyle bir şeyi ancak iktidarı elinde bulunduranların yapabileceği açık olduğundan karikatürün yayınlandığı tarih itibariye devrimci kanattan böyle bir hareket beklenebileceği anlatılmaktadır[80].

Cumhuriyetin ilan edildiği tarihte Rauf Bey ve Refet Paşa İstanbul'da, Kazım Karabekir ise Trabzon'da bulunuyordu. Rauf Bey bu duruma tepki vermekte gecikmedi. İstanbul basınına cumhuriyetin ilan ediliş tarzını beğenmediğini açıklayan Rauf Bey; yönetimin cumhuriyet olarak değişmesinin ancak halkın isteklerine saygı duyulduğu takdirde bir anlam ifade edeceğini söylüyordu. Kısa süre sonra Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi Dr. Adnan (Adıvar) Bey ve Refet (Bele) Paşa'yla birlikte halifeyi ziyarete gitti. Rauf Bey'in bir yandan muhalif İstanbul basını aracılığıyla cumhuriyetin ilan şeklini eleştirmesi, diğer yandan da halife ve gelenekçilerle yakın temas içerisine girmesi Halk Fırkası yönetiminde tepkilere neden oldu. Konu, Ankara'ya dönmüş olan Rauf Bey'in de katıldığı 22 Kasım tarihli Halk Fırkası grup toplantısında ele alındı. Rauf Bey sert eleştirilere maruz kaldı. Cumhuriyetçi olduğunu ve yeni bir parti kuracağı iddialarının gerçeği yansıtmadığını belirten Rauf Bey, son kararın parti genel kuruluna ait olduğunu

[79] **EK: 27**.

[80] **EK: 28**.

söyleyerek toplantıdan ayrıldı. Bunun üzerine Halk Fırkası Genel Kurulu görüşmelerin yeterli olduğu ve şüphelerin giderilmesi için gerekli bilgilerin kamuoyuyla paylaşılmasına kararına verdi[81].

28 Kasım'da yayınlanan Karagöz, ilk sayfa karikatürünü bu konuya ayırmıştır. Rauf Bey, alnındaki terleri silerek *"Halk Fırkası"*nın toplantı salonundan çıkmakta, parti üyeleri Mustafa Kemal ve İsmet paşalarla birlikte salonda kalmaya devam etmektedir. Çoğunun yüzü salondan çıkmakta olan Rauf Bey'e değil Mustafa Kemal Paşa'ya dönüktür. İsmet Paşa ise toplantıdaki sert konuşmalarının verdiği güvenle kollarını kavuşturmuş ve söyleyeceği her şeyi söylemiş havasındadır. Rauf Bey'i kapıda karşılayanlar ise muhalif saflarda yer alan İstanbul gazetecileri Hüseyin Cahid, Ahmet Emin ve Velid Ebüzziya ile birlikte Karagöz'dür. Koltuk altlarındaki gazetelerde mensup oldukları gazetelerin adları net olarak okunabilmektedir. Karagöz, yakın gelecekte olacakları sezinlemiş gibidir. Sözlerinden anlaşılacağı üzere de kendini muhalif saflarda görmekte ve diğer gazetecilerle birlikte kendinin de hedef tahtasında olduğunu hissetmektedir[82].

Hilafetin kaldırılmasında son perdenin açılışı Hint Müslümanları adına konuşma iddiasında olan Emir Ali ve Ağa Han'ın Başbakan İsmet Paşa'ya yazdıkları mektubun, henüz İsmet Paşa'ya ulaşmadan muhalif basında yayınlanmasıyla gerçekleşti. Mektupta hilafetin tüm Müslümanlar için önemli bir rolü olduğu ileri sürülüyor ve halifelik makamının güçlendirilmesi talep ediliyordu.

Devrimciler, mektubu ve mektubun muhalif basında yayınlanmasını bir komplo olarak değerlendirdi. Vakit kaybetmeden konuyu meclis gündemine taşıyan İsmet Paşa, mecliste yaptığı açıklamalarda Emir Ali ve Ağa Han'ın İngiliz güdümünde olduklarını; mektubu yazanlarla yayınlayanların bir oldu bitti yaparak kamuoyunu etkilemeye ve böylece halifeliğe siyasi güç kazandırmaya çalıştıklarını açıkladı. Önerisi, gerekli görülen yerlerde birer İstiklal Mahkemesi kurulmasıydı. Rauf Bey'in önderlik ettiği muhalefet ise konunun soğukkanlılıkla değerlendirmesi gerektiğini ileri sürerek İstiklal Mahkemesi kurulmasına gerek olmadığını belirtti. Hükümetin ısrarlı talebi sonucunda, TBMM 8 Aralık'ta, İstanbul'a bir İstiklal

[81] Andrew Mango, **Atatürk-Modern Türkiye'nin Kurucusu**, Remzi Kitabevi, 8. b., İstanbul, 2010, s. 461; Hasan Türker, **a.g.e.**, s.s.143-145; Rauf Orbay, **Siyasî Hatıralar**, Örgün yay., 3. b., İstanbul, 2009, s.s. 561-570.

Mahkemesi göndermeye karar verdi. Milletvekilleri arasından yapılan seçimler sonucunda mahkeme başkanlığına İhsan Bey, savcılığa Vasıf Bey, mahkeme üyeliklerine de Refik, Asaf ve Cevdet beyler seçildi.

Mahkeme heyeti yaptığı ilk değerlendirme toplantısı sonucunda, Ağa Han ve Emir Ali'nin mektuplarını yayınlayan Tanin, İkdam ve Tevhidi Efkâr gazetelerinin sahipleri ile sorumlu müdürlerinin göz altına alınmasına karar verdi. İstiklal Mahkemesi heyeti Ankara'dan ayrılmadan önce, İhsan Bey basına yaptığı açıklamada cumhuriyetin basın özgürlüğünü korumak niyetinde olduğunu ancak ihanete de göz yumulamayacağını belirtti.

10 Aralık'ta İstanbul'daki görevine başlayan heyet aynı gün sert bir beyanname yayınlayarak mahkemenin kurulma sebeplerini, amaç ve çalışma yöntemini açıkladı[83]. *"Cumhuriyeti kuran ve Türk inkılabını gerçekleştirmek amacında olan irade, kendisine karşı olanları, gerekirse nasıl cezalandırabileceğini göstermek istiyordu… amaç bugüne kadar yumuşak bir yöntem uygulamış olan inkılapçı hareketin kararlılığını göstermekti"*[84].

9 Aralık'ta göz altına alınan Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya, Ahmet Cevdet ve Ömer İzzettin beyler; vatana ihanet, devletin iç ve dış güvenliğini bozmak, hükümeti devirme teşebbüsünde bulunmak iddialarıyla 11 Aralık'ta tutuklandı. Ayrıca yargılamaların başlayacağı 15 Aralık'a kadar geçen soruşturma sürecinde bir yazısından ötürü İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey ile hilafet yaverlerinden Ekrem ve Tanin gazetesi Yazı İşleri Müdürü Baha beyler de göz altına alındı.

İstiklal Mahkemesi'nin tüm muhalif basını tedirgin ettiği günlerde Zümrüdüanka İstiklal Mahkemesi'nin adaletli davranacağına, yalnızca suçluları cezalandıracağına inanmakta ya da en azından öyle ummaktadır. Gazeteye göre mahkemeden korkması gerekenler suçu-günahı olanlardır[85].

15 Aralık'ta başlayan duruşmalar, aralıklarla 31 Aralık'a kadar sürdü. Savcı, sanıkların kışkırtıcı nitelikte yayın yaptıklarını iddia ederek, Hiyanet-i Vataniye

---

[82] **EK: 29**.

[83] Beyannamenin tam metni için bkz. Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.233.

[84] **A.g.e.**, s.s.233-234.

Kanunu'nun 1. Maddesine göre cezalandırılmalarını istedi. Ardından sanıkların sorgusuna başlandı[86].

Mahkeme sürecinde yayınladığı karikatürlerle, en aktif eleştiri yapan mizah yayını Karagöz'dür. 22 Aralık tarihli bir karikatüre de bu durum yansımıştır. Karikatürde İstiklal Mahkemesi'nin çevresinde *"gazeteci kuşlar"* uçuşmaktadır. Onlarla birlikte uçan Karagöz'ün kimliği, üzerine yazı yazılmasını gerektirmeyecek kadar açıktır. Diğer mizah dergileri ise ortalıkta yoktur. Karikatürde Hacivat hem yargılamanın yanlışlığını, hem muhalif gazetecilere sahip çıkmanın doğru bir tavır olduğunu ifade eder. Ama yine de umutsuz değildir ve mahkemenin gazetecileri serbest bırakarak *"doğru"* bir karar vereceğine inancını korumaktadır. Mahkeme binasının önünde kızgın biçimde su fışkırtan balık ise Yunus Nadi Bey'dir. Yunus Nadi Bey'in neden böyle kızgın olduğu belli değildir. Belki de Hacivat'ın söylediklerinin gerçekleşme olasılığı onu bu hale getirmiştir[87]. Yine aynı sayıda yayınlanan bir başka karikatürde ise *"Cumhuriyet Aleyhinde Fesad Arayan Muhterem Hey'ete"* seslenilmekte ve İstanbul'da cumhuriyet karşıtı gazeteci bulunmadığı savunulmaktadır [88].

2 Ocak 1924 tarihinde mahkeme kararı açıklanmıştır. Mahkeme heyetine göre; Ağa Han ve Emir Ali'nin yazdığı mektup Türk Milleti'nin egemenliğine yönelik yıkıcı amaçlar taşıyor ve 1 Kasım 1922 tarihli karara karşı kışkırtıcı nitelik taşıyordu. Tutuklu gazeteciler bu mektubu yayınlayarak, bilmeyerek de olsa Ağa Han ve Emir Ali'nin amaçlarına hizmet etmişlerdi. Ancak heyet, sanıkların gazetecilik kaygılarıyla hareket ettiği, yıkıcılık ve vatana ihanet gibi bir kasıt taşımadıkları sonucuna varmıştı. Buna bağlı olarak cezalandırma talebi uygun görülmemiş ve tüm gazetecilerin beraatına karar verilmişti. Yargılama olayı *"gözdağı verme, yıldırma"* girişimiydi[89]. Karar sonucunda kamuoyunda bir rahatlama yaşanırken, basına da *"Türk Devrimi"*nin kararlılığı gösterilmişti[90].

---

[85] **EK: 30**.

[86] Mahkemenin seyri için bkz. **A.g.e.**, s.s.237-242.

[87] **EK: 31**.

[88] **EK: 32**.

[89] Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti yay, 1.b., İstanbul, 1990, s.113.

[90] Mahkemenin seyri için bkz. Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.242.

1.3.2.Mizah Davaları

İstiklâl Mahkemesi'nin Ocak 1924 başlarında baktığı bir başka davada, başta Karagöz olmak üzere mizah yayınlarının adı sık sık gündeme geliyordu. Hafız İbrahim Edhem Efendi adındaki genç bir vaize, yazdığı *"Hayat-ı Beşer ve İslamiyette Ahlak ve Kadınlarda Tesettür"* adlı risalesinden dolayı Ceza Kanunu'nun 66. Maddesine aykırı olarak yayın ve propaganda yaptığı gerekçesiyle dava açılmıştı. Halkı kanunlara ve birbirine karşı kışkırtmakla suçlanan Hafız İbrahim Edhem Efendi savunmasında dini değerlere saldırının söz konusu olduğunu, risaleyi buna tepki olarak yazdığını söylüyordu. Savunmasında özellikle Karagöz'ün halkı din aleyhine kışkırttığını söyleyen İbrahim Edhem Efendi, Karagöz'de yayımlanan bazı yazıları mahkemede okuyarak; bu gazeteyi, halkı din aleyhine tahrik etmekle, imamlara saldırmakla suçluyor; halkı şapka takmaya, barlarda dans etmeye teşvik ettiğinden yakınıyordu. Genç vaiz risalesini Karagöz'ün yanı sıra Aydede ve Akbaba'daki bâtıl fikirlere karşı halkı uyarmak için yayımladığını ve bu gazetelerin kadınların açık saçık gezmesi için yazı yazdığını belirtiyor, halkı hükümet aleyhine kışkırtmak gibi bir amacının olmadığını söylüyordu. İki celse süren davanın sonunda İbrahim Edhem Efendi bir yıl hapis cezasına çarptırıldı. Ancak bu cezasını tamamlamadan üç ay sonra afla salıverilecekti[91]. Mahkûmiyet kararı sonrasında Karagöz, İbrahim Edhem'in yazdığı her şeyin sebebi olarak Karagöz'ü öne sürmesinin nedenini İstiklal Mahkemesi karşısında yaşadığı korkuya bağlıyor ve onu *"akıl hastası", "meczup", "kara cahil"* olarak nitelendiriyordu[92]. Kelebek 'in alaycı bir üslupla İbrahim Edhem'e tavsiyesi ise, hapisten çıktıktan sonra *"yarım aklının ermediği işlere karışmaması"*ydı[93].

1924'ün Şubatı mizahçılar için zor bir aydı. Bir yandan tutucu çevreler mizah yayınlarını hedef göstererek basın özgürlüğünün kısıtlanmasını talep ediyorlardı[94]. Diğer yandan Müdde-i Umumiliğin mizah gazeteleri hakkında *"adab-ı*

---

[91] Sadık Albayrak, **İbrahim Edhem Efendi-İstiklal Mahkemesi Kurbanı 22 Yaşında Bir Hoca**, Derin Tarih Kültür yay.-5 (Derin Tarih Dergisi'nin 17. Sayısının hediyesidir), İstanbul, 2013, s.s. 11-32.

[92] "Bir Meczubun Macerası!", **Karagöz**, S. 1650, 9 Ocak 1924.

[93] "Hoca İbrahim Efendiye Açık Mektup", **Kelebek**, S. 40, 10 Ocak 1924.

[94] "Ne Ehemniyetleri Var?", **Zümrüdüanka**, S. 113, 7 Şubat 1924,

umumiyeye mugayir" olmak kaydıyla açtığı davalar birbirini izlemekteydi[95]. Ama mizahçıları asıl tedirgin eden gelişme siyasi içerikli bir dava oldu. Bu dava sürecinde yaşanan tartışmalar, mizahçıların savunmaları ve mahkemenin kararı dönemin atmosferini anlayabilmek için oldukça önemlidir.

Dava konusu, milletvekilli maaşlarına yapılan zammın mizah gazetelerinde eleştirilmesidir. Ocak 1924'te milletvekillerinin zam istekleri Karagöz gazetesinde *"Gel Keyfim Gel"* başlıklı şiirle eleştirilirken; Akbaba *"Mebuslarımızı Müdafaa"* başlıklı bir yazısıyla, bir de milletvekillerini el açarken gösteren karikatürle bu eleştirilere katılıyordu[96]. Zümrüdüanka ise aynı konuda, mecliste yaşanan tartışmaları sütunlarına taşımış ve *"Ağlanacak Müdhike"* başlıklı yazıyla eleştirisini yapmıştı. TBMM Başkanlığı her üç mizah gazetesinin yayınlarını meclise ve milletvekillerine hakaret olarak kabul ederek haklarında dava açar. Savcı, mizah gazetelerinin sorumlu müdürlerinin Matbuat Kanunu'nun 28. Ve Ceza Kanunu'nun 24. Maddelerine göre bir aydan altı aya kadar hapis ve beş liradan elli liraya kadar para cezasıyla cezalandırılmalarını talep etmiştir[97]. Ancak dava, adını duyanın adeta korkudan titrediği[98] ve kararları kesin olan İstiklal Mahkemesi'nde değil İstanbul İkinci Ceza Mahkemesi'nde görülecekti. Oysa Ocak ayındaki yayınlarından ötürü yargılanan mizah gazetelerinin, 5 Şubat'ta görevini tamamlayan İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde[99] yargılanabilmesi pekâlâ mümkündü. Buna rağmen böyle bir yolun benimsenmiş olması hem mizaha nispeten hoşgörülü davranıldığının hem de İstiklal Mahkemesi gibi bir devrim aygıtının sınırlı kullanımı olarak kabul edilebilir.

Henüz yargılama başlamadan, Akbaba sert bir karikatürle konuyu kamuoyunun gündemine taşır. Yıllardır çektiği acıların sonucunda zayıflamış, yaşlanmış ve çirkinleşmiş olan *"Hürriyet"*; beşiğinde ağlamakta olan çocuğu *"Matbuat"*ı, *"Mebus Amcalar"* korkusuyla susturmaya çalışmaktadır[100]. Aynı

---

[95] "Buse Faslı", **Zümrüdüanka**, S. 117, 18 Şubat 1924.

[96] **EK: 33**.

[97] Hasan Türker, **a.g.e.**, s.s. 214-215.

[98] Bkz. Halikarnas Balıkçısı (Cevad Şahir Kabaağaçlı), **Mavi Sürgün**, (Yayıma Hazırlayan: Şadan Gökovalı), Bilgi yay., 14. b., Ankara, 2006, s. 61.

[99] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 253.

[100] **EK: 34**.

günlerde Vatan'da yayımlanan bir karikatürde ise milletvekillerinin genel olarak basına yönelik tavrından şikâyet edilmektedir[101].

26 Şubat'ta yapılan ilk duruşma[102] sonrasında, durum trajikomik biçimde mizah dergilerine yansımaktadır[103]. İlk duruşmanın ardından Karagöz'ün başyazarı Burhan Cahit Bey ise Vatan gazetesinde *"Mizah Vefat Etmiştir!"* başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazısında doğrudan davaya yönelik bir savunmaya girmeyen yazar mizahın kendine has üslubunu ve felsefesini anlatmaya çalışmış, 1924 yılı itibariyle Türkiye'de mizah yapmanın zorluklarını dile getirmiştir. Osmanlı döneminin ünlü hiciv üstadı Nef'i'nin sert hicivlerine bile Osmanlı ricalinin hoşgörü gösterdiğini belirten Burhan Cahit Bey; kendi dönemlerindeki devlet yöneticilerinin ve mebusların, Nef'i'ye gösterilen kadar tahammül göstermemesinden yakınır. Çağdaş cumhuriyet adına kürsülerini fikir özgürlüğüne açan millet meclisinin, fikir özgürlüğünün en doğal cilvesi sayılabilecek mizaha karşı bir kadın kadar hassas ve asabi olduğunu anladıklarını ve vaktinde *"derlenip toparlandıklarını"* belirtir. Mizahın göreceli bir olgu olduğunu ve mahkemede yargılanmasının sakıncalarını ise şöyle açıklar:

> *"Mizahdan korkanların iddiası daima şudur: Latife latif olmak gerek! Fakat latifenin latif olduğunu kim takdir edecek! Bütün bir gazetenin kar'ilerini bir seciye ve bir seviyede toplamadıkça mizah ile latifenin zevkine ölçü bulmak kabil midir? Bana göre latif olan bir eser-i mizahın size göre zevksiz ve hatta müstehcen olmamasına imkân var mıdır? Eğer gazetelerin mizahına kıymet verecek makam mahkeme ise, latifenin latif olup olmadığını temin edecek ehl-i …. Heyet-i mahkeme ise mizahı edebi bir sanat diye edebiyat kitaplarında değil, hukuk veyahut şer'i bir bahistir diye 'mekteb-i hukuk' veyahut 'mekteb-i kudat'da talim etmek iktiza eder. Dünyada 'zevk' ile 'ahlak'ın hududunu temin edecek ne bir şahsiyet, ne bir hükümet gelmemiştir.*
>
> *…*
>
> *Mizah tabi yakıcı, mest edici bir kadın gözü gibidir. Kalpten bakan bir kadın gözünün nelere muktedir olduğunu ruhşinas olanlar takdir ederler. İrfan ve zekadan bakan bir mizah da işte bu kudret ve kabiliyeti haizdir ve bunun zarafet ve nezahetini ancak zevk-i selim denilen ince yontulmuş, terbiye görmüş bir zeka ve irfan mahsulesi temin edebilir. Hukuk ve kanun mizah ve edebiyata, nükte ve cinasa, telmih ve kinayeye numro verebilmek için pek acemidir"*[104].

---

[101] **EK: 35**.

[102] **Tevhid-i Efkâr**, 27 Şubat 1924.

[103] **EK: 36**.

[104] Burhan Cahit, "Mizah Vefat Etmiştir", **Vatan**, 28 Şubat 1924.

Son olarak, acı ve hüzün dolu yıllar sebebiyle ortamın mizaha hiç de uygun olmadığını belirten Burhan Cahit şöyle der:

> "*En şen görünen ruhlarda derin bir ızdırap ve elem var. Bu manzara karşısında kalbimizden kopup gelen ince ve zarif nükteler düğümlenip kalıyor. Gülmek istiyoruz. Gözlerimiz yaşarıyor. Gıdıklamak istiyoruz. Ellerimiz burkuluyor şen, mes'ud görünmek istiyoruz, yeis ve ızdırap içinde boğuluyoruz. Hicran, hasret, harp ve kan devrinin bu alil mizahı muhitin elem ve ızdıraplarına tercüman olmak isterken bir de maddeler, nizamlar, kanunlar ve hâkimlerle uğraşmağa mecbur oluyoruz… Efendiler zahmet etmeyin, mizahtan mı şikâyet ediyorsunuz. O, çoktan vefat etmiştir"*[105].

2 Mart'ta mizahçılar, hınca hınç dolu İstanbul İkinci Ceza Mahkemesi salonunda son savunmalarını yaparlar[106]. Yusuf Ziya Bey, dava konusu olan yazı ve karikatür yayımlandığında zam olayı henüz meclise gelmediğinden meclise hakaret iddiasının dayanaksız olduğunu ifade eder. Avrupalı siyasi liderlerin karikatürlerinin bulunduğu yabancı mizah dergilerini mahkemeye sunarak yabancı mizah yayınlarının elinde paslı birer bıçak değil, keskin birer ustura bulunduğunu ileri sürer. Avrupa'da mizahi yazılara ve karikatürlere gülüp geçildiğini; mizahın zaten her şeyin garip, gülünç ve münasebetsiz tarafını görmek olduğunu anlatır. Karikatürün zaten insanların fiziksel özelliklerini çarpıtmaya dayalı olduğunu ifade ederek, yargılanmakta olan karikatürdeki *"El Açsınlar"* ifadesini açıklar. Milletvekili zammının pek çok gazetede eleştirildiğini belirterek İleri gazetesinden bir eleştiri okur. Bir milletvekili hakkında Hakimiyet-i Milliye'de yapılan esprileri de emsal gösterir. Atatürk'ün basın özgürlüğü hakkındaki sözlerine atıf yapar[107].

Zümrüdüanka'nın Sorumlu Müdürü Behçet Kâmi Bey son savunmasında asla meclisin manevi şahsiyetine hakaret gibi bir niyetlerinin olmadığını belirterek, basının kamuoyunun sesi olduğunu söyleyerek basın özgürlüğüne vurgu yapar. Sonra dava vekili Raşid Bey söz alarak Zümrüdüanka'nın davaya konu olan makalesinde kesinlikle hakaret içeren sözler olmadığını belirtip beraat talep etmiştir. Karagöz adına savunma yapan dava vekili ve Edirne eski mebusu Şeref Bey ise Karagöz'ün

---

[105] Burhan Cahit, "Mizah Vefat Etmiştir", **Vatan**, 28 Şubat 1924.

[106] Bkz. **Vatan**, 3 Mart 1924.

[107] **Vatan**, 3 Mart 1924.

Milli Mücadele'ye hizmetlerini hatırlatıyor ve mebus zammını yanlış görmenin fikir özgürlüğü olduğunu savunuyordu[108].

Savunmalardan sonra oturuma kırk dakika ara verilmiş ve sonrasında karar açıklanmıştır. Akbaba'nın *"Mebuslarımızı Müdafaa"* başlıklı yazısı her ne kadar konunun meclisteki müzakerelerinden önce yayımlanmış olsa da meclis ve mebusların konu edindiği açık olduğundan, savunma haklı bulunmamıştır. Ancak bu yazı mizahi bir tarzda yazılmış olduğundan ve meclisin manevi şahsiyetine ve hukukuna riayet edildiği düşünüldüğünden fikir özgürlüğü kapsamında değerlendirilmiş ve ceza verilmesine gerek görülmemiştir. Dava konusu olan karikatürde de suç unsuru bulunmamıştı. Bu konuda karar şöyleydi:

> *"... karikatüre gelince: Yüz lira zammı kabul edenler ellerini açsınlar cümlesi, Büyük Millet Meclisini teşkil eden mebuslara matuf olduğu kanaat-i hasıl olmuş ise de bu tersimin kast-ı hakarete matufiyeti hakkında bu resmin başka şekilde ve başka maksat tahtında derc edildiği delail-i kanuniyeye iktiran etmemiş ve suret-i müdafaalarında bu ciheti mueyyid bulunmuş... "*[109].

Mahkeme heyeti Karagöz'ün *"Gel Keyfim Gel"* başlıklı destanında da *"Büyük Millet Meclisinin şahsiyet-i hukukiye ve manevisini tehzil ve tezyif ve kadh"* içeriği görmemişti. Ayrıca destanın *"Şaka Tarafı"* sütununda yayımlanmış olması bu yazının bir *"latifeden ibaret"* olduğunun göstergesi kabul edilmişti. Kararda ayrıca Milli Mücadele sırasında işgal altındaki İstanbul'da yayın yapan Karagöz'ün herkesçe bilinen hizmetlerine atıf yapılıyor ve bu gazetenin Büyük Millet Meclisi'ne karşı zayıflatma-alay etme gibi bir kastının geçerli görülmediği belirtiliyordu[110].

Açıklanan sebeplerden dolayı Akbaba ve Karagöz gazetelerinin sorumlu müdürleri Yusuf Ziya ve Rabbani Fehmi beylerin beraatine karar verilmişti. Ancak Zümrüdüanka'nın Sorumlu Müdürü Behçet Kâmi Bey, gazetenin 2 Ocak 1924 tarihli 104 numaralı nüshasında yayımlanan *"Ağlanacak Mudhike"* başlıklı yazıda *"taarruz ve tehzil ve tazyif suretiyle kadh"* bulunduğu kanaatine varıldığından suçlu bulunmuştu. Kâmi Bey, Ceza Kanunu'nun 214. Maddesi gereğince 10 lira para cezasına çarptırılmış, Mücazat-ı Nakdiyenin Tezyidi Hakkındaki Kanun'a dayanılarak da cezası beş kat artırılarak 50 lira para cezası ödemesine temyiz yolu

---

[108] **Vatan**, 3 Mart 1924.

[109] **Vatan**, 3 Mart 1924.

[110] **Vatan**, 3 Mart 1924.

açık olmak üzere karar verilmişti. Kâmi Bey, para cezasını ödeyemediği takdirde kırk gün hapsedilecekti[111].

Karar sonrasında Zümrüdüanka'nın tepkisi oldukça serttir. Ratip Tahir imzasıyla yayınlanan karikatürde, boynunda *"Matbuat"* tabelası yer alan horoz adeta horozluktan çıkmıştır. Gagasına kilit vurulmuş, ayakları zincirlenmiş ve tüyleri yolunmuştur. Böyle bir durumda ne ses çıkarabilmesi ne de hareket edebilmesi mümkündür. Karikatür sadece bu davanın sonucuna bir eleştiri olarak görülebileceği gibi, genel olarak basına yönelik tavrın eleştirisi olarak da kabul edilebilir[112].

Behçet Kâmi Bey'in aldığı *"Milli meclisi tahzil"* hükmüyle verilen elli lira para cezası istinaf mahkemesinde bozulur[113]. Ancak gazete bir ay sonra başka yazı ve karikatürleriyle *"Hükümet-i cumhuriyenin adliyesini tahfif ve tehzil etmek"*ten suçlu bulunur[114]. Gazetenin sorumlu müdürünün almış olduğu bir aylık hapis cezası ise temyizde elli lira para cezasına çevrilmiştir[115].

Bir yandan İstanbul İstiklâl Mahkemesi'nin verdiği korkunun, diğer yandan 1924'ün ilk aylarında gerçekleşen mizah davalarının karikatür üzerinde kısıtlayıcı bir hava yarattığı açıktır. Öncelikle, Milli Mücadele sonrasındaki özgür ortamın fazla sürmeyeceği ve devrim sürecinde muhalif seslere hoşgörüyle bakılmayacağı ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak 1924'ün bahar aylarında muhalif İstanbul basınının önemli gazeteleri, Tasviri Efkâr ve Vatan, karikatür yayınını seyreltmişler, karikatürlerdeki eleştirilerinin dozunu düşürmüşler, belediye ve ekonomi gibi tehlikesiz konulara yönelmişlerdir. Bu muhalif gazetelerin hilafetin kaldırılması gibi önemli bir konuda karikatür yayınlamaması da dikkat çekicidir. Diğer yandan ceza alsa da almasa da tüm mizahçıların, Burhan Cahit Bey'in söylediği gibi, *"ayağını denk almak"* gibi bir mesajla karşı karşıya kaldıkları da bir gerçektir. Buna rağmen mizah yayınlarında karikatürlerin azaltılması, eleştirilerin dozunun bir anda

---

[111] **Vatan**, 3 Mart 1924; Hasan Türker, **a.g.e.**, s.s. 214-215.

[112] **EK: 37.**

[113] "Adaletin Tecellisi", **Zümrüdüanka**, S. 132, 14 Nisan 1924.

[114] **Zümrüdüanka**, S. 127, 27 Mart 1924.

[115] "Varlık Refikimize Teşekkür", **Zümrüdüanka**, S. 142, 19 Mayıs 1924; Dava konusu olan yazının başlığı "Hacılar, Hocalar Politikası"dır. Bkz. "İkinci Ceza Mahkemesindeki Davamız", **Zümrüdüanka**, S.135, 23 Nisan 1924; Para cezasına yapılan itirazın sonucuyla ilgili herhangi bir haber tespit edilememiştir.

düşürülmesi gibi eğilimler ortaya çıkmaz. Mizahın doğasındaki eleştirel yaklaşım sürmektedir ve Karagöz'ün bir karikatürüne de yansıdığı gibi, dava konusu olan milletvekili zamlarıyla ilgili olarak bile hâlâ karikatür yayımlanabilmektedir[116]. Bu süreçte mizah yayınları bir yandan hilafetin kaldırılması gibi devrimci hareketlere destek verirken, diğer yandan hükümet icraatlarını ve gördükleri yanlışlıkları eleştirmeye devam ederler. 1924'ün bahar aylarında patlak veren iki önemli skandala isimleri karışan kişi ve kurumlar da karikatürcülerin en sert eleştiri oklarından nasibini alacaklardır.

1.4.Halifeliğin Kaldırılması ve Muhalefetin Örgütlenmesi

1.4.1.Halifeliğin Kaldırılması

Saltanatın kaldırılmasından sonra TBMM, Osmanlı hanedanından Abdülmecit Efendi'yi yeni halife olarak belirlemişti. Ancak yeni halife kendisinden beklenen pasif tutumun aksine yeni rejime alternatif tavırlar sergiliyor ve yeni rejime muhalif olanlar tarafından da destekleniyordu.

Halifelik zaten, laik bir devlet yapısı oluşturmayı hedefleyen devrimci kadro tarafından, şüpheyle bakılan bir kurumdu. Halifeliğin, rejim karşıtları tarafından bayraklaştırılması ise bu kurumun kaldırılmasını hızlandırmaktan başka bir işe yaramadı. Şubat 1924'te bu konuda kamuoyu oluşturmak üzere İzmir'e giden Mustafa Kemal Paşa, ordu komutanlarıyla bir araya gelerek aradığı desteği buldu. Onun yokluğundan yararlanan bazı muhalif milletvekilleri ise Ankara'da bir broşür yayınlayarak *"Halife Meclis'in, Meclis Halifenindir"* görüşünü savunarak, halifeliğe siyasi bir nitelik yükleme çabalarını sürdürdüler. Gazi'nin Ankara'ya dönüşünden sonraki hamlesi halifeliğin kaldırılması için düğmeye basmak oldu. 3 Mart 1924'te meclisteki sert konuşmaların ardından halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının yurt dışına sürgün edilmesi kararlaştırıldı. Aynı gün ayrıca Şer'iye ve Evkaf Vekaleti kaldırıldı, Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi.

[116] **EK: 38**.

Kelebek, halifeliğin kaldırılmasını Türkiye'deki yeni yönetimin yükselebilmesi için gerekli bir eylem olarak yorumluyordu[117]. Karagöz'ün konu hakkında yayımladığı bir karikatür ise adeta Osmanlı Devleti'ne son saygı duruşu gibidir. Ancak saygı duruşu birkaç gün önce tarihe gömülen Osmanlı için değil, yüzyıllar önceki Osmanlı içindir. Hanedanının yurt dışına sürgün edilmesini konu alan karikatürde son padişah Vahidettin ve son halife Abdülmecid maiyetleriyle birlikte yurt dışına giderken betimlenmiştir. Gidenlerin arkasından seslenen Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim kızgındır. Elinde bir sancak tutan Karagöz ise onları teselli etmektedir[118]. Karagöz'e göre; Osmanlı hanedanının son temsilcileri atalarından gelen mirasa ihanet etmişler, atalarının asla onaylamayacağı davranışlarda bulunmuşlar ve kaçınılmaz sonlarını kendileri hazırlamışlardır. Hanedanın yurt dışına sürgün edilmesi, Osmanlı mirasını reddetmek değildir. Aksine yanlış yapanlar hak ettikleri cezayı bulmuş, eski Osmanlı padişahlarının ruhu azaptan kurtarılmıştır. Türk Milleti, kendisine hizmet etmiş olan atalarının mirasını sahiplenmeye devam edecek ve onlara yaraşır biçimde davranacaktır. Karikatürde dikkat çeken bir başka nokta da 1 Kasım 1922'de resmen tarihe karışmış olan Osmanlı Devleti'nin, 3 Mart 1924'te hilafetin kaldırılmasından sonra sona ermiş kabul edilmesidir. Anlaşılan pek çok kişi gibi Karagöz de eski yönetimin tarihe karıştığını bir buçuk yıl önce gerçekleşen saltanatın kaldırılmasıyla değil ancak hilafetin kaldırılmasıyla kabullenebilmiştir. Gazetenin bir sonraki sayısında yayınlanan karikatürde ise hilafetin kaldırılmasından sonra Türkiye'nin medeniyet yolunda ilerlemesi için hiç bir engel kalmadığı ileri sürülmekte ve yeni kurulan İsmet Paşa kabinesinin Türkiye Cumhuriyeti'ni bu yolda hızla ilerleteceği savunulmaktadır[119].

1.4.2.Halk Fırkasını Sarsan Skandallar Zinciri

Hilafetin kaldırılmasından hemen sonra basında, Halk Fırkası'nda bir bölünme yaşanacağı ve bir muhalefet partisinin kurulacağına dair haberler çıkmaya başlamıştı[120]. Ancak Rauf Bey'in başını çektiği muhaliflerin örgütlenmesi biraz daha

---

[117] **EK: 39**.

[118] **EK: 40**.

[119] **EK: 41**.

[120] Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt yay., 3. b., İstanbul, 1999, s. 104.

zaman alacaktı. Hilafetin kaldırılmasından hemen sonra patlak veren skandallar ise aylarca basının ve kamuoyunun gündeminde kalacak, bu süreçte karikatürcülere de bolca iş düşecekti.

2 Nisan 1924 tarihli İstanbul gazetelerinde, mütareke yıllarında yabancı pasaportlarla yurt dışına çıkmış olan zengin Ermenilerin gizlice Türkiye'ye dönmeleriyle ilgili bir skandal patladı. Söz konusu Ermenilerin malları *"Metruk Mal"* sayılmış, bu mallara devlet tarafından el konulmuş ve bu kişiler yabancı ülke pasaportuyla yurt dışına çıkmış olduklarından vatandaşlıktan çıkmış sayılmışlardı. Ancak bu zengin Ermenilerden bazılarının, bazı nüfuzlu kişilerin yardımıyla yurda döndüğü, mallarına yeniden sahip olmanın yollarını buldukları ve arada büyük paralar döndüğü iddia ediliyordu[121].

Yepyeni bir başlangıç yapma iddiasındaki yönetimin, daha ilk adımda böyle bir skandalla yüz yüze gelmesi kamuoyunda büyük ses getirdi. Basında, eski alışkanlıkların hâlâ sürdüğü, yeni yönetime eklemlenen bazı kişilerin nüfuz sahibi olduktan sonra kişisel çıkar peşine düştükleri yorumları yapıldı. Bu iddialar, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele edilmesi, temiz bir yönetimin kurulmasını isteyen herkes için göz ardı edilemeyecek kadar ciddiydi. Diğer yandan muhalif basının eline de Halk Fırkası'nı yıpratmak için de ciddi bir koz geçmişti.

Yolsuzluk iddialarında Halk Fırkası içerisindeki bazı nüfuzlu kişilerin adının geçiyor olması, daha ilk haftada, bu iddiaların hasıraltı edileceği endişesine yol açmıştı[122]. Gerçekten de konuyla ilgili yapılan ilk açıklamalar, üç Mülkiye müfettişinden oluşan tahkikat heyetinin ancak 13 Nisan'da görevlendirilmesi, Halk Fırkası toplantısında iddialarla ilgili yapılan müzakerelerin kısa kesilmesi yönetimin konunun üzerine gitmekte fazla ısrarcı olmadığının göstergesiydi. Ayrıca İstanbul'daki tahkikatta Mülkiye müfettişleri görevlendirilirken, Ankara'daki soruşturmayı icra memurlarının yürütüyor olması da eleştiri konusuydu[123].

Tahkikat heyetinin göreve başlaması, skandal iddialarıyla ilgili karikatürleri adeta patlatmıştır. Nitekim iddiaların ortaya atıldığı günden beri gelişmeleri

---

[121] Ahmed Emin Yalman, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. II (1922-1971), (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), 2. b., Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s.s. 932-933.

[122] **EK: 42**.

izlemekle yetinen Karagöz, 19 Nisan sayında yayınladığı toplam üç karikatürün üçünü de bu konuya ayırmıştır. Bu karikatürlerden birinde tahkikat işi körebe oyununa benzetilmiş, bu işe bulaşanları yakalamanın güçlüğü vurgulanmıştır. Ama Karagöz yine de umutsuz değildir. Er geç –hepsi olmasa da- içlerinden birileri yakalanacaktır[124]. İki gün sonra Zümrüdüanka'nın yayımladığı karikatürde ise daha umutsuz bir hava hâkimdir. Soruşturma heyetinin ipini elinde bulunduranlar, soruşturmanın kendilerine ulaşmasına asla izin vermeyeceklerdir[125].

Karagöz'ün 19 Nisan sayısındaki bir karikatüre de yansıdığı gibi ip uçları İçişleri Bakanı Ferit (Tek) Bey'e kadar uzanmaktadır[126]. Zaten Ferit Bey, yaptığı açıklamalarda üç Ermeni zenginin İstanbul'a gelmelerine kendisinin izin verdiğini gizlememiş, ancak bunların daha sonra yurt dışına çıkarılmalarındaki rolünü açıklamamış ve yaptığı çelişkili açıklamalarla da şüpheleri üzerine çekmişti[127]. Ancak Ferit Bey'in koltuğunu sarsan asıl skandal ay sonunda patladı. Bu skandalın konusu ise daha birkaç gün öncesinde 150'liklerin[128] listesini mecliste savunmuş olan Ferit Bey'in, 1919'da Damat Ferit Paşa Hükümeti'ndeki Nafia Nazırlığı görevi sırasında, Refet Bey'e yazdığı bir telgrafta M. Kemal Paşa'yı şiddetle eleştirmiş olmasıdır. Telgrafın içeriği 28 Nisan'da gazetelerde yayımlanmış, Ferit Bey bu telgrafın bir parola olduğunu ileri sürse de Refet Paşa bu iddiayı yalanlamıştır[129].

Adı üst üste skandallara karışan Ferit Bey, mayıs başından itibaren Vatan ve Tanin gazeteleri gibi Karagöz'ün de hedefindedir[130]. Ferit Bey 21 Mayıs'ta istifa edene kadar hemen her sayıda yayımlanan karikatürlerde konunun üzerine gidilir. İstifa haberinden sonra, Karagöz, diğer gazetecilerle ortak bir zafer kazanmış havasındadır[131].

---

[123] **A.g.e.**, s.s. 935-940.

[124] **EK: 43**.

[125] **EK: 44**.

[126] **EK: 45**.

[127] **A.g.e.**, s. 940.

[128] Bkz, Emin Karaca, **150'likler**, Altın Kitaplar, (Genişletilmiş) 2. b., İstanbul, 2007.

[129] Yenal Ünal, "Ahmet Ferit Tek'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri", **Tarih Okulu**, S. 1 (Sonbahar 2008), s.s.40-41; Ahmed Emin Yalman, **a.g.e.**, s.s. 940-941.

[130] **EK: 46**.

[131] **EK: 47**.

Zengin Ermenilerle ilgili soruşturma ilerledikçe, yeni yeni iddialar ortaya atılmış özellikle muhalif gazeteler de konunun üzerine gitmeye devam etmiştir. Bu arada Halk Fırkası içerisinde de çatışmalar başlamış, yolsuzluk iddialarında adı geçenlerden Ağaoğlu Ahmet Bey en çok tepki gösterenlerden biri olmuştur. Bu iddiaları ima yoluyla haberleştiren Son Telgraf gazetesinin sahibi Suphi Nuri (İleri) Bey'i ise bir kenara bırakarak ağabeyi Celal Nuri (İleri) Bey'e yüklenmeye başlar. Ahmet Emin Yalman'a göre; o sıralarda Hakimiyet-i Milliye'deki yazılarıyla Celal Nuri Bey'e saldıran hatta düellodan bile söz eden Ağaoğlu'nun kızgınlığının altında yatan bir başka sebep daha vardır. Tevhid-i Efkâr'ın bu iki ismi, karikatürlerinde *"Şakşakçılar ve Fırıldakçılar"*[132] olarak sürekli yan yana, omuz omuza göstermiş olması, Ağaoğlu'nu adeta köpürtmüştür. Tahkikat meselesine Celal Nuri tarafından adı karıştırılınca, fırsatı kaçırmaz. Hakimiyet-i Milliye'deki yazılarında ağır sözler sarfeder. Celal Nuri tarafından da aynı şiddette karşılık verilince Ankara'daki gergin hava iyice artar[133].

Tahkikat komisyonunun incelemeleri sonucunda, yirmiden fazla olay olduğu tespit edilmişti. Kimi altmış sayfayı bulan raporlar tamamlandıkça Ankara'ya gönderiliyordu. Ancak bu raporlar sonucunda yalnız memurların cezalandırıyor olması, bazı mebuslarla diğer nüfuzlu kişilerin ise komisyonun yetkisi dışında olması sebebiyle soruşturma dışı kalması eleştiri konusuydu[134]. Oysa komisyonun raporları bizzat siyasi iktidarı işaret ediyordu[135].

Temmuz ayında bu kez adı yolsuzlukla anılanlar arasında Kılıç Ali ve Yunus Nadi beyler de vardı[136]. Atatürk'e yakınlığıyla bilinen bu kişilerin, böyle bir olayda adlarının geçmesi bile büyük bir olaydı. İddiaların büyüklüğü yalnızca muhalif basının değil, cumhuriyetin kuruluşunda en önemli destekçilerden biri olan Celal Nuri Bey'in de tepkisini çekmişti. İleri gazetesindeki eleştirilere sinirlenen

---

[132] Ahmet Emin Yalman anılarında "Şakşakçılar ve Fırıldakçılar"; "Ablarla (sularla) dolaplar birbirine karışıyor" başlıklı iki karikatürden söz etmiştir. Ancak burada kastedilen iki tema olmalıdır. Zira Tevhid-i Efkâr cumhuriyetin ilanı sırasında pek çok karikatürde bu ikiliyi *"şakşakçılıkla"*, *"fırıldakçılıkla"* ve *"dolap çevirmek"*le suçlamıştır.

[133] **A.g.e.**, s. 944.

[134] **A.g.e.**, s. 945.

[135] **EK: 48**.

[136] **EK: 49**.

Kılıç Ali ise gazeteyi basarak Celal Nuri'yi tartakladı[137]. Bu skandal sonrasında yayımlanan karikatürlerde artık Kılıç Ali'nin yolsuzlukla ilgili suçunun olup olmaması değil, yaşanan şiddet olayının vehâmeti ağırlıktadır. Hem Akbaba hem de Zümrüdüanka, Kılıç Ali'nin bu zorbalığını milletvekili dokunulmazlığının (masuniyet-i teşriiye) verdiği güvene bağlarlar[138]. Gazetecilerin güvenle çalışabilmek için alması gereken tedbirler ise Zümrüdüanka'nın bir karikatüründe abartılı bir şekilde sunulur[139].

Kılıç Ali'nin, İleri gazetesine yaptığı baskın, zengin Ermeniler skandalın üzerine gitmenin nelere mâl olabileceğini göstermiştir. Konuyla ilgili karikatürler adeta bıçak gibi kesilir. Artık hükümeti desteklemekten vazgeçmiş olan Celal Nuri de bu olaydan bir süre sonra *"maddi nedenlerle"* gazetesini kapatır[140]. Altı aydan sonra yayımlanan nadir karikatürlerde bile hâlâ asıl suçluların değil alt kademe memurların tutuklanması eleştiri konusu olmaya devam edecektir[141].

1.4.3.Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

1924'ün yaz ayları kurulacak olan muhalefet partisinin hazırlıklarıyla geçmişti. Eylül ayı sonlarında, bir parti kurma konusunda uzlaşmış olan muhalif liderler, son rötuşları yapıyorlardı[142]. Aynı günlerde; cumhuriyetin ilanından beri muhalif basın tarafından sık sık dile getirilen, parti başkanlığı görevinin cumhurbaşkanının tarafsızlığını gölgeleyeceği eleştirilerine karşı M.Kemal Paşa; *"[Bunu] ikide bir tekrar edenler ve bütün cihan bilsin ki, benim için bir taraftarlık vardır: Cumhuriyet taraftarlığı, fikri ve ictimai inkılâp taraftarlığı…"* cevabını

---

[137] Hasan Türker, **a.g.e.**, s. 9.

[138] **EK: 50**; **EK: 51**.

[139] **EK: 52**.

[140] **A.g.e.**, s. 9.

[141] **EK: 53**.

[142] Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-25)**, s. 65; Rauf Orbay, gazetelerin yayınlarına rağmen böyle bir teşebbüsün, hatta niyet ve tasavvurun dahi olmadığını belirtmektedir: Rauf Orbay, **a.g.e.**, s. 571; Partinin kuruluş süreci için ayrıca bkz. Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, C. I-II, Temel yay., İstanbul, 2007, s.s. 489-516; Ahmed Emin Yalman, **a.g.e.**, s.s. 963-970; Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.s. 606-609.

veriyor ve devrimin gerçekleştirilmesi konusunda tarafsız kalmayacağını açıkça söylüyordu[143].

Meclisin yeni toplantı yılı *"Musul Sorunu"*nun gölgesinde açılırken muhalefet örgütlenmesini tamamlamak üzereydi. Ekim sonlarında Kazım Karabekir Paşa'nın, verdiği raporların Genelkurmay Başkanlığı'nca sürekli göz ardı edildiğini ileri sürerek, ordudaki görevinden istifa etmesi kulislere bomba gibi düştü. Uzun zamandır bir muhalefet partisi kurulacağı haberlerini yayınlayan gazeteler, bu gelişmeyi yeni partinin kurulacağının kesin bir işareti olarak yorumladılar[144]. Birkaç gün sonra Ali Fuat Paşa'nın da ordudan istifa ederek, mebusluğu tercih etmesi yorumların hiç de yersiz olmadığını gösteriyordu. Aynı günlerde mecliste başlayan mübadele konulu tartışmalar devrimcilerle muhalifler arasındaki gerginliği daha da artırdı. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti hakkında verilen gensoru önergesi, İsmet Paşa'nın manevrası sonucunda hükümet hakkında gensoruya dönüştürüldü. Böylece bir bakana yüklenmek için hazırlanan muhaliflere karşı blok halinde savunma yapılabilecek ve bir krizi göze almaktan kaçınacağı tahmin edilen meclisten güvenoyu istenebilecekti[145]. Muhalefetin tezlerini ispat edebilecek hazırlıktan yoksun olması tartışmaları asıl konunun dışına çıkarıyordu[146]. Tartışmalar sırasında devrimciler Rauf Bey'in yanı sıra Refet Paşa'yı da saltanatçı ve hilafetçi olmakla suçlamış, *"Dörtler"- "Beşler"* dedikleri muhaliflere yüklenmişlerdi[147]. Oldukça sert ve kişisel saldırılarla dayalı tartışmaların ardından İsmet Paşa Hükümeti istediği güvenoyunu aldı. Bu, bardağı taşıran son damla olmuştu. Muhalifler artık Halk Fırkası içerisinde kalarak yollarına devam edemeyeceklerine karar vererek toplu halde istifa ettiler. Ortak kanaatleri cumhuriyet döneminin ilk muhalif partisinin kurulma vaktinin geldiğiydi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu 17 Kasım'da yapılan resmi başvuruyla tamamlandı[148]. Parti başkanlığına Kazım

---

[143] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi yay., 5. b., Ankara, 1997, s.195.

[144] Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s. 72.

[145] **A.g.e.**, s.s. 75-76.

[146] **A.g.e.**, s.s. 75-77.

[147] Rauf Orbay, **a.g.e.**, , s.s. 575-592.

[148] Parti programı ve kuruluş beyannamesi için bkz. **A.g.e.**, s.s. 597-600; Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.s. 615-620.

Karabekir Paşa, genel sekreterliğe Ali Fuat Paşa, ikinci başkanlıklara da Rauf ve Dr. Adnan beyler getirildi.

Muhalif partinin kuruluş sürecinde yayınladığı karikatürlerle, konuya en ilgili görünen mizah yayını Akbaba'dır. Henüz partinin kurulmasının kesinleşmediği günlerde siyasi havayı yansıtan bir karikatürde Kazım Karabekir, Refet Paşa, Rauf ve Dr.Adnan beyler ellerinde testere, tahta bir at üzerinde bulunan İsmet Paşa'yı düşürmek için atın bacaklarını kesmektedirler. Akbaba'ya göre bu girişimleri kendilerine zarar vermekten başka bir işe yaramayacaktır[149]. 13 Kasım'da yayınlanan karikatürde ise muhaliflerin durumu daha vahimdir. Rauf Bey'in kaptanı olduğu teknenin arka tarafına Dr. Adnan Bey, Kazım Karabekir ve Refet paşalar oturmuşlar, bu oturma düzeniyle teknenin dengesini de bozmuşlardır. Üzerinde muhalifleri destekleyen *"Vatan"* gazetesinin adı okunan yelken, tekneyi taşıyamayacak kadar küçük, aynı zamanda da yırtıktır. Görünüşe göre Kazım Paşa'nın elindeki körükle yapay bir rüzgar oluşturma çabası yeterli gelmemektedir. Akbaba'ya göre muhalefet olmayacak işler peşinde koşmaktadır[150].

O günlerde Akbaba'da muhalefete karşı oldukça sert karikatürler yayımlayan Yusuf Ziya Ortaç yıllar sonra pişman olacağı bir yayın politikasını sürdürmeye başlamıştır. *"Artık Şark cephesi kahramanı Kâzım Karabekir Paşanın adı, Akbaba'nın dilinde 'Şarkılı İbret Paşa' idi*" ve Akbaba *"Hamidiye Kahramanı Rauf Bey'i küçücük hokkasının kara denizinde boğmak için"* çabalıyordu[151].

Siyasi arenadaki hareketlilik günlük gazetelere yansımış olsa da, karikatür bir çatışma aracı olarak ön plana çıkmamıştır. Örneğin Yunus Nadi'nin yönetiminde devrimci bir yayın politikası izleyen Cumhuriyet, Mayıs 1924'te çıkmaya başladığında birkaç ay ilk sayfasında karikatürlere yer vererek dikkat çekmiş, ancak sonrasında karikatürler giderek seyrekleşmiş ve yok olmuştur. Gazete TpCF'nin kurulmasından sonra da karikatürü etkin biçimde kullanamamış, muhalefete yönelik saldırılarının bir parçası haline getirememiştir. Ocak 1925 sonunda *"Her Gün Bir Karikatür"* başlığıyla yeniden karikatürlere yer verilse de bu durum değişmemiştir. Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet kadar olmasa da devrimi desteklemekte olan

[149] **EK: 54**.

[150] **EK: 55**.

Akşam'da da durum pek farklı değildir. 1928'den itibaren Cemal Nadir'i kadrosunda katarak karikatür yayıncılığına yeni bir soluk getirecek olan Akşam, bu dönemde de birinci sayfasında karikatürlere yer vermesine rağmen iktidar-muhalefet çatışmasını karikatürlere yansıtmamıştır. Karikatürleri daha çok mübadele, İstanbul'un sorunları ve belediye konularından oluşmaktadır.

Muhalif kanatta da durum çok farklı değildir. 1924 başlarında yayınladığı karikatürlerle kimi zaman dişe dokunur eleştiriler yapabilen Vatan[152]; İstanbul İstiklâl Mahkemesi'ndeki *"gazeteciler davası"* ve halifeliğin kaldırılmasından sonra karikatür yayınını kesmiş, ılımlı olarak TpCF'nı desteklediği günlerde de bu tavrını değiştirmemiş ve karikatür yayınlamamıştır. Bir yıl önce karikatürü bir muhalefet aracı olarak en aktif kullanan ve halen muhalif saflarda olan Tevhidi Efkâr ise muhalefet partisinin kurulması karşısında oldukça temkinli bir karikatür yayıncılığı sürdürmektedir. Partiler arasında taraf görünmek istemez. Yine de partiler arası ilişkileri yorumladığı nadir karikatürlerde eleştiri oklarını iktidar partisine yöneltir. Bunlardan birine göre Halk Fırkası, kendinden sonra kurulan bir partinin, halkçılık ve ilericilik konusunda kendisini geçmesini çekememektedir [153]. Gazetenin bu çekingen tavrının sebebi, yayınladığı bir başka karikatürde saklıdır. Tevhidi Efkâr, ülkede basın özgürlüğünün kalmadığından şikâyetçidir[154].

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşundan çok kısa bir süre sonra, 21 Kasım'da İsmet Paşa başbakanlık görevinden istifa etti. İstifa nedeni gerçekte İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmesi önerisinin meclis grubu toplantısında reddedilmesi ise de kamuoyuna *"sağlık nedenleri"* olarak açıklandı. Bu istifa ve ardından *"ılımlı"* Fethi Bey'in başbakanlık koltuğuna oturması ile CHP'deki şahin kanat frenlenmiş ve CHP'den olabilecek yeni istifaların da önüne set çekilmişti. Muhalefet ise bu değişikliği ilk başarısı olarak görüyor ve yeni kurulan kabineye

---

[151] "Akbaba", **Akbaba**, 20 Mart 1952.

[152] Karikatürlerin bazıları imzasız bazıları da *"Ratip Tahir"* imzalıdır.

[153] **EK: 56**; Tevhid-i Efkâr'ın İslamcı, hilafetçi ve devrim karşıtı bir yayın politikası izlemesine rağmen, diğer pek çok yayın gibi, karikatürlerinde kadın figürünü bir sembol olarak kullanması ilgi çekicidir. Muhafazakar bir dünya görüşüne sahip Velid Ebüzziya'nın yönetimindeki gazetede Türkiye, Musul, adalet vb. kavramları sembolize etmek için kullanılan bu kadın figürlerinin de, diğer yayınlarda olduğu gibi, başı açıktır. Başında kimi zaman defne yapraklarından bir taç bulunur. 1923 sonlarında genellikle kısa kollu elbiseyle betimlenen bu kadın figürlerin elbise kolları 1924 sonlarına doğru genellikle uzundur.

[154] **EK: 57**.

güven oyu veriyordu. O günlerde karikatüre yansıyan muhalefet, halinden oldukça memnundur ve sazlı-sözlü eğlenmektedir. Yerdeki nota kağıtlarının üzerinde ise Kazım Karabekir'in çocuklar için yazdığı müzikli tiyatral oyun *"Şarkılı İbret"*in[155] adı okumaktadır[156].

Hükümet değişikliğinin hemen ardından Karagöz'de yayınlanan bir karikatür ise, Fethi Bey'in muhalefete karşı ılımlı tavrını ve bunun Halk Fırkası içinde doğurduğu rahatsızlığı konu almaktadır. Karikatürde Fethi Bey, mecliste karşılaştığı muhaliflere selam vermekte ancak kabinesindeki bakanlar, Recep (Peker) ile İhsan (Eryavuz) beyler, tarafından frenlenmektedir. Karagöz'e göre bu manzara memleket çıkarları için değil şahsi çıkarlar içindir[157].

M. Kemal Paşa, yeni partinin kuruşu karşısında ılımlı bir tavır takınmayı tercih etse de daha işin başında tedirgindi[158]. *"Cumhuriyet kelimesini söylemekten bile çekinenlerin, Cumhuriyeti daha ilk doğduğu gün boğmak isteyenlerin kurdukları partiye 'Cumhuriyet' hem de 'Terakkiperver Cumhuriyet' adını vermiş olmaları"*nı inandırıcı bulmuyordu[159]. Gazi'ye göre; yeni partinin programındaki *"Parti, dini düşünce ve inançlara saygılıdır"* ifadesi ülkedeki cahilleri, tutucuları ve hurafe bağımlılarını etkilemek amacını taşıyordu ve devrim karşıtlarını kışkırtıcı nitelikteydi[160]. Bunun anlamı açıktı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası dini düşünce ve inançlara saygı perdesi altında *"Biz Hilafet'i yeniden isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bize Mecelle yeterlidir; medreseler, cahil softalar, şeyhler, müritler biz sizi koruyacağız; bizimle birlikte olunuz! Çünkü, Mustafa Kemal'in partisi Hilafet'i*

---

[155] Bkz. Yasin Mahmut Yakar, "Kâzım Karabekir'in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Şarkılı İbret Eseri Üzerine Bir İnceleme", **Atatürk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Erzurum, 2007.

[156] **EK: 58**.

[157] **EK: 59**.

[158] M. Kemal'ın ılımlı tavrı için bkz. Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.s. 87, 94; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası resmen kurulalı henüz üç gün olmuşken M. Kemal Paşa, Halk Fırkası İdare Heyeti toplantısında yaptığı konuşmada *"dinsel gericiliğin bir karşı-devrim tehlikesi yarattığı"*nın altını çiziyor ve hükümetin durumunu güçlendirecek tedbirler alınmasından yana olduğunu hissettiriyordu. Bu konunun tartışılması sırasında da *"Benim burnuma barut ve kan kokusu geliyor inşallah ben yanılmışımdır"* diyerek tedirginliğini paylaşıyordu: Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 110.

[159] Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, s.591. Sadeleştirilmiş metin biçin bkz. Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Alfa yay, 17. b., İstanbul, 2007, s. 632; Muhaliflerin parti adında *"Cumhuriyet"* kelimesine yer vereceklerinin basında yer alması üzerine Halk Fırkası erken davranmış ve muhalif parti kurulmadan kısa süre önce adının başına *"Cumhuriyet"* ifadesini eklemiştir.

kaldırdı. İslamiyet'e zarar veriyor; sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir" içerikli bir propaganda yolu benimsemişti[161].

Bu arada muhalefet partisinin kuruluşu özellikle İstanbul basınında geniş ilgi ve destek bulmuş, TpCF ülke çapında örgütlenebilmek için hızlı bir çalışma temposuna girmişti[162]. Partinin etkinliklerinin büyük bir bölümü ise TBMM çatısı altında gerçekleşecekti[163].

Parti bir süre sonra devrimciler tarafından, rejim karşıtı saltanatçı-hilafetçilerle eski ittihatçıların birleştiği bir parti olarak görülmeye başlanmıştır. O günlerde yayınladığı iki karikatürle Akbaba'nın bu görüşe destek verdiği görülmektedir. Karikatürlerde eski İttihatçı-yeni Terakkiperver Kara Vasıf Bey baş roldedir. 5 Şubat 1925 tarihli karikatürün üst yazısı Kazım Karabekir'in *"Türk Yılmaz"* marşının ilk dizelerinin çarpıtılmasıyla oluşturulmuştur[164]. Tekmil vermekte olan Kara Vasıf Bey'in arkasında bulunan ve muhalif fırkayı temsil eden insan figürü ise normal bir insan görünümünden oldukça uzaktır. Bu görünümdeki bir fırkanın *"normal bir fırka"* olmadığı açıktır. Figürün öne dönük olması gereken başı, anatomik olarak mümkün olmayan şekilde arkaya (geriye) bakmaktadır. Sarık ve sakalıyla geleneksel, kravat ve ceketle de modern bir görünümü vardır. Elinin olması gereken yerde ayağı, ayağının olması gereken yerde de eli vardır. Belindeki kılıçla askeri bağları vurgulanmaktadır[165]. Akbaba'ya göre böyle bir *"ucube"*nin siyasal yaşamda CHP'ye iyi bir alternatif olmadığı bellidir.

19 Şubat 1925 tarihli karikatür ise Kara Vasıf Bey'in *"Teşkilatımıza dahil olan İttihatçılar vardır, fakat fırkamızın ittihatçılıkla alakası yoktur"* beyanına cevap niteliğindedir. Akıllıca bir kelime oyunu üzerine kurulan karikatürde eski ittihatçı Kara Vasıf Bey, elinde fırça ve boyayla yeni partinin tabelasını güncellemektedir.

---

[160] Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., s.591. Sadeleştirilmiş metin biçin bkz. Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Alfa yay, 2007, s. 633.

[161] Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., s.s.591-592. Sadeleştirilmiş metin biçin bkz. Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Alfa yay, s. 633.

[162] Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 112; Partinin örgütlenme faaliyetleri için bkz. Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s. 95.

[163] TpCF'nın meclis içi muhalefeti için bkz. **A.g.e.**, s.s. 106-115.

[164] Marşın ilk dizesi *"Çelik gibi kollu, tunçtan ayaklı"* şeklindedir. Akbaba sık sık yaptığı gibi Kazım Karabekir'in bestekârlığına gönderme yapmıştır.

[165] **EK: 60**.

Tabelanın başında yer alan *"İttihat ve"* yazısını boyayla kapatmıştır. Tabelada daha önce *"İttihat ve"*nin devamı olarak yazılı olduğu anlaşılan *"Terakki"*nin sonuna *"perver"* eklemiş, devamında tabela yeni biçimiyle *"Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası"*na dönüşmüştür. Çizimden de anlaşıldığı gibi Akbaba buna inanmamaktadır. Karikatürün alt yazısında Kara Vasıf Bey'e söyletilen sözler de bunu teyit eder[166].

1.5.Şeyh Sait Ayaklanması ve Muhalefetin Sonu

1.5.1.Şeyh Sait İsyanı'nın Başlaması ve Hükümet Değişikliği

Muhalefete karşı sert tedbirler alınması gerektiğini savunan İsmet Paşa'nın başbakanlıktan ayrılması ve yeni hükümeti ılımlı olarak tanınan Fethi Bey'in kurması, muhalefet saflarında memnuniyetle karşılanırken, CHF içindeki sertlik yanlılarını rahatsız etmişti. Dahiliye Vekili Recep (Peker) Bey'in kısa süre sonra, 4 Ocak'ta, yeni kabinedeki görevinden istifa etmesi de bu rahatsızlığın göstergesiydi. Şimdi, sadece bir iktidar-muhalefet çekişmesi değil, iktidar partisi içinde de muhalefete karşı nasıl bir tavır takınılması gerektiği konusunda bir ayrışma söz konusuydu. Bu ayrışma aynı zamanda devrimle demokrasi arasında yapılacak bir tercihin anahtarıydı.

1923-1925 dönemi Türk devriminin başladığı ama demokratik yaşamın –şeklen de olsa- uygulandığı bir zaman dilimiydi. Bu zaman diliminde devrimciler son derece kısıtlı sayıdaki *"asker-bürokrat zümre"*den oluşuyordu. Hızlı ve köklü bir değişimden yana olan devrimcilerin elindeki en önemli koz, devrimin lideri konumundaki M.Kemal'in halkın gözündeki *"düşmanı denize dökmüş muzaffer komutan"* imajıydı. Karşılarına dikilen muhalefet mecliste önemli bir sayısal çoğunluğa sahip olmasa da muhafazakâr-gelenekçi niteliklere sahipti. Olası bir seçimde bu muhalefetin seçmen tarafından iktidara getirilmesi ihtimali yüksekti ve bu ihtimal devrimcileri tedirgin ediyordu. Zira böyle bir durumun, başlamış olan devrimin sonu olacağını biliyorlardı. Devrimciler demokrasi ile devrim arasında bir tercih yapmak durumunda kaldıklarında devrimi seçecekler ve demokrasiyi hiç

[166] **EK: 61**.

olmazsa bir süreliğine ertelemeye karar vereceklerdi. Bu tercihin dönüm noktası da Şeyh Sait İsyanı olacaktı[167].

13 Şubat 1925'te Nakşibendi tarikatı liderlerinden Şeyh Sait, Ergani'de bir ayaklanma başlattığında, Başbakanlık koltuğunda CHF'nin ılımlı ismi Fethi Bey oturuyordu. Ayaklanma haberi başkente ulaşıp basına yansıdığında Fethi Bey'in ilk tavrı bu olayın basit bir *"eşkiyalık"*tan ibaret olduğu yönündeydi. Şeyh Sait ve adamları Piran köyünde jandarmayla çatışmaya girmişler, telefon ve telgraf hatlarını kesmişler ve kaçmışlardı. *"Eşkıya"*nın takibi sürüyordu. Gazetelerin olaya yaklaşımı da birkaç gün bu doğrultuda sürdü[168]. *"Eşkiyalık Olayı"* gazetelerin ancak arka sayfalarına, sadece birkaç satırla yansımıştı[169]. Ancak, 18 Şubat'ta Cumhuriyet gazetesinde çıkan haber olayın daha geniş çaplı olduğunu kamuoyuna duyurdu. Habere göre; Şeyh Sait komutasındaki *"asiler"* 150 atlıyla Genç iline geçmişlerdi, İngilizlerden yardım alıyorlardı ve takip sürüyordu[170].

Ayaklanma konusunda gelen istihbaratın, olayın büyüklüğünü ortaya koyması sonucunda, Fethi Bey'in *"yumuşak"* tavrından memnun olmayan M.Kemal Paşa İsmet Paşa'yı Ankara'ya çağırdı. Gelen haberlere göre Şeyh Sait Piran'da başlayan olay sonrasında *"din adına savaş"* bayrağı açmış, Eğil bucağıyla, Genç

---

[167] Metin Toker, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.(Cumhuriyet Gazetesinin Okurlarına Armağanıdır), 1998, s.s. 9-10.; Şeyh Sait ayaklanmasının amaçları ve nitelikleri hakkında fikir birliği yoktur. Ergün Aybars; temelde genç cumhuriyete ve onun getirdiği ilkelere karşı olan bu ayaklanmanın, feodal çıkarların devamı için bir yönüyle teokratik bir düzenin savunmasını yapmak, Saltanat ve Hilafet'i geri getirmek, diğer yandan da bu hareketin içine gizlenmiş olan bağımsız Kürdistan kurmak amacını güttüğünü belirterek Musul Meselesi'nde elini güçlendirmek isteyen İngiltere'nin isyancıları desteklendiğini ileri sürmektedir: Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.264; Mete Tunçay ise, ayaklanmanın *"... dinsel bir giysi altında, ulusal bir başkaldırı olduğu"* kanısındadır. Tunçay'a göre; devrimcilerin resmi görüş olarak bu olayı *"irtica"* ve *"karşı devrim"* olarak görme ve göstermeleri siyasi bir tercihtir ve bu tercih doğudaki bastırmayla sınırlı kalmayarak daha genel bir karşı hareketi meşrulaştırmak amacını taşımaktadır. Tunçay ayrıca böyle bir ayaklanmayı desteklemenin İngiltere'nin çıkarlarına uygun düşmediğini, İngiltere'yi suçlamak için yeterince kanıt olmadığını ileri sürmektedir: Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.s. 136-137; Ayaklanmadaki *"İngiliz Parmağı"* konusunun mercek altına alındığı bir çalışma için bkz: Behice Tezkaçar, "İngiliz Gözüyle Şeyh Said İsyanı", **Atlas Tarih**, S. 2010/1, s.s. 24-29; Şeyh Sait İsyanı'yla ilgili ayrıca bkz. Yaşar Kalafat, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı**, **Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Boğaziçi yay, Ankara, 1992; Uğur Mumcu, **Kürt-İslam Ayaklanması**, Tekin yay., 12. b., İstanbul, 1994.

[168] Hasan Türker, **a.g.e.**, s. 222.

[169] Metin Toker, **a.g.e.**, s. 17.

[170] **A.g.e.**, s. 18.

ilinin merkezi Drahini'yi ele geçirmiş, ordu birliklerine saldırmış ve saldırılarında başarılı olmuştu. Şimdi, Diyarbakır'a saldırmaya hazırlanıyordu[171].

Olayı değerlendirmek üzere yapılan toplantılarda Fethi Bey'in, M.Kemal ve İsmet paşalarla fikir ayrılığı içerisinde olduğu açıktı. Bu bakımdan kabinesindeki sertlik yanlısı bakanlarla da ters düşüyordu. Fethi Bey, olayı büyütmenin ve kamuoyunu heyecanlandırmanın, CHF içindeki sertlik yanlılarının, *"müfritlerin"*, elinde muhalefete karşı bir silah olarak kullanılmasından edişe ediyordu[172]. Ancak isyanın büyümesi, ilk günlerde resmi tebliğlerde *"karşı ihtilal"* ve *"isyan"* kelimelerini kullanmaktan özenle kaçınan Fethi Bey'i daha sert tedbirler almaya ikna etti. Gazi'nin başkanlık ettiği, Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa'nın da katıldığı 23 Şubat tarihli Bakanlar Kurulu toplantısından sıkıyönetim kararı çıktı. Hükümetin meclisi bilgilendirmek üzere hazırladığı tezkerelerde *"isyan"* kelimesi ilk defa resmen kullanılıyordu[173]:

Mizah yayınları Cumhuriyet'in 18 Şubat'taki yayınına rağmen Fethi Bey Hükümeti'nin ilk başlardaki açıklamalarının etkisiyle olayı *"mahalli"* çapta görmüş ve fazla önemsememişlerdir. 23 Şubat tarihli sıkıyönetim ilanından sonra ise *"isyan"*a sayfalarında yer vermeye başlamışlardır.

Karagöz 25 Şubat sayısında yayınladığı karikatüründe hem *"eşkıya"* hem de *"isyan"* kelimelerini birlikte kullanmıştır. Anlaşılan, olayın *"eşkıyalık"* mı *"isyan"* mı olduğu konusundaki kararsızlık, Karagöz için hâlâ sürmektedir. Diğer yandan karikatür, olayın bastırılması konusunda son derece iyimserdir ve Şeyh Sait'le adamları teslim olurken betimlemektedir[174]. Oysa isyancılar bu karikatürün çizildiği tarihlerde hiç de kötü durumda değildiler. İsyanın başlamasından bir süre sonra üç kola ayrılan isyancılar ilk kez 21 Şubat'ta ordu birlikleriyle karşılaşmış ve bir alayı geri çekilmek zorunda bırakmışlardı. Ardından bir süvari alayını pusuya düşürüp esir almışlardı[175] İsyan Genç, Çapakçur, Hani, Lice, Palu gibi pek çok yere yayılmış;

---

[171] **A.g.e.**, s.s. 21-22; Yaşar Kalafat, **a.g.e.**, s.s. 150-154.

[172] Metin Toker, **a.g.e.**, s. 24.

[173] **A.g.e.**, s.s. 24-25; Yaşar Kalafat, **a.g.e.**, s.s. 154-155; TBMM'ye gönderilen sıkıyönetim tezkeresinin tam metni için bkz. **TBMMZC**, XIV, D: II, Toplantı Yılı: 2, B: 63, Cs: 3, 23 Şubat 1925 (R. 1341), s. 288.

[174] **EK: 62**.

[175] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s.272-273; Metin Toker, **a.g.e.**, s. 24.

isyancılar 24 Şubat'ta Elazığ'ı ele geçirmişlerdi. Dini propagandaların etkisinde kalan köylüler kimi yerlerde isyancıları destekliyor ve devlet kuvvetleriyle çatışmaya giriyordu[176]. Devlet kuvvetlerinin isyanı kontrol altına almasına bir süre daha vardı. Karikatürdeki pişmanlık ve teslim manzarası ise yaklaşık bir buçuk ay sonra gerçekleşecekti. Karikatürde dikkat çeken bir başka nokta Karagöz'ün yeni başkaldırılar olabileceğine dikkat çekmesi ve asilere verilecek cezaların, ayaklanması muhtemel *"hainler"*e ders niteliğinde görülmesidir. Karagöz'e göre isyancıların aman dilemesi yetmemektedir. Verilecek cezalar *"ibret"* olmalıdır.

Bir gün sonra, 26 Şubat 1925'te, yayımlanan Akbaba iki karikatürle isyanı konu almıştır. Birinci sayfada yer alan büyük karikatürle, gazeteler referans gösterilerek olayın İngiliz destekli olduğuna yer verilmektedir. Ancak karikatüre göre İngiliz yalnız değildir. Sonraki yıllarda da Akbaba sayfalarında *"irtica"*yı sembolize etmekte sık sık kullanılacak olan sarıklı-sakallı, geleneksel kıyafetli tip de onunla birlikte isyanı pompalamaktadır[177]. Karikatürün lejandı ise, yine aynı sayıda yayınlanan bir haberden esinlenmiştir. Habere göre; Genç vilayetinde başlayan isyana, ülke çapında pek çok genç tepki göstermiş ve TBMM'ye başvurarak yenilik karşıtı bir vilayetin isminin *"Genç"* olmaması gerektiğini ileri sürerek, *"İhtiyar"* olarak değiştirilmesini talep etmişlerdir[178].

Akbaba'nın aynı sayısında yayınlanan Ratip Tahir imzalı bir karikatürdeyse sarık-yılan bütünleşmesinin tipik bir örneği vardır. *"Laik Cumhuriyet"* yazan bir el *"İrtica"*ya müdahale etmek üzeredir ve *"Şerbetli"*[179] olduğu için de *"İrtica Yılanları"* bu ele hiçbir şey yapamayacaktır. Henüz laik cumhuriyetin inşa aşamasında olduğu bir dönemde, olayın *"eşkıyalık"* mı yoksa *"isyan"* mı olduğu tartışılırken, Ratip Tahir çatışmanın özünü yakalamış görünmektedir[180].

25 Şubat tarihli TBMM oturumunda hükümetin meclis onayına sunduğu *"Şark vilâyetlerinden bazılarında bir ay müddetle İdarei Örfiye ilân olunduğuna dair tezkere"* gündeme alınmıştı. Bu konuda meclisi bilgilendirmek üzere kürsüye

---

[176] **TBMMZC**, XIV, D: II, Toplantı Yılı: 2, B: 64, Cs: 2, 25 Şubat 1925 (R. 1341), s.s. 306-309.

[177] **EK: 63**.

[178] **Akbaba**, S. 233, 26 Şubat 1925.

[179] *"Şerbetli"* deyiminin anlamalarından biri *"Yılan vb. hayvanların sokmasından zarar görmeyen"*dir.

çıkan Başbakan Ali Fethi Bey, önce isyanın başlamasını ve o güne kadar olan seyrini özetledi. Ardından, ayaklanmada dinin politik amaçlı kullanıldığını, iki yıldan beri bölgede Kürtçülük faaliyetleri yürütüldüğünü söyleyerek ayaklanmanın dini ve etnik yönlerine vurgu yaptı. Fethi Bey, ele geçen belgelerden örnekler vererek saltanat, hilafet ve şeriatı geri getirmek gibi propagandaların söz konusu olduğunu bunun Kürtçülük hedefinin bir aracı olabileceğini söyledi. Fethi Bey, alınan kararların kısa sürede sonuç vereceğini, suçluların cezalandırılacağını belirterek hükümetin sıkıyönetim kararının onaylanmasını istiyordu[181].

Başbakandan sonra söz alan TpCF Başkanı Kazım Karabekir Paşa, yaptığı kısa konuşmada, doğu illerinde bazı *"mütegalibenin", "harici teşvikatla"* dini alet ederek bazı emellere ulaşılmaya çalıştığının anlaşıldığını belirterek, dini alet ederek milli varlığımızı tehlikeye sokanların her türlü lanete layık olduklarını söyledi. Karabekir Paşa, muhalefet partisi olarak hükümetin kanuni olan icraatlarını destekleyeceklerini belirtiyor, iç ve dış tehlikeler karşısında tüm vatan evlatlarının bir arada olacaklarına vurgu yapıyordu. Konuşmaların ardından, hükümetten gelen sıkıyönetim tezkeresi oy birliğiyle onaylandı[182].

Aynı oturumda Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'in Hiyanet-i Vataniye Kanunu'na bir madde eklenmesi için sunduğu kanun teklifi ele alındı. Önerinin gerekçesinde; gerçekte insanların saadeti için var olan dinlerin, yüzyıllar boyunca kötü niyetli kişiler tarafından istismar edildiği, İslam dininin de istismardan nasibini aldığı, dört halife döneminden sonra çeşitli hanedanların dönemlerinde iktidarı sürdürmeye ve zulümlere alet edildiği, hatta yakın dönemde milli mücadelenin bile bu şekilde baltalanmaya çalışıldığı belirtiliyordu. Öneriyi Adliye Encümeni de uygun buluyordu. Kısa görüşmelerden sonra dini siyasete alet etmek vatan hainliği kabul edildi[183].

---

[180] **EK: 64**.

[181] **TBMMZC**, XIV, D: II, Toplantı Yılı: 2, B: 64, Cs: 2, 25 Şubat 1925 (R. 1341), s.s. 306-309.

[182] **TBMMZC**, XIV, D: II, Toplantı Yılı: 2, B: 64, Cs: 2, 25 Şubat 1925 (R. 1341), s. 309.

[183] **TBMMZC**, XIV, D: II, 64. B, Cs: 2, 25 Şubat 1925 (R. 1341), s.s.309-311. Kanunun 1. maddesi şöyleydi: *"Dini veya mukaddesatı diniyeyi siyasî gayelere esas veya âlet ittihazı maksadıyle cemiyetler teşkili memnudur. Bu kabil cemiyetleri teşkil edenler veya bu cemiyetlere dahil olanlar haini vatan addolunur. Dini veya mukaddesatı diniyeyi alet ittihaz ederek, şekli devleti tebdil ve tağyir veya emniyeti devleti ihlâl veya dini veya mukaddesatı diniyeyi alet ittihaz ederek her ne suretle olursa olsun ahali arasına fesat ve nifak ilkası için gerek münferiden ve gerek müştemian kavli veya*

Fethi Bey hükümeti sıkıyönetim konusunda meclisteki iktidar ve muhalefet milletvekillerinin desteğini almıştı. Ancak sular henüz durulmamıştı. M.Kemal Paşa hükümetin ve muhalefetin tavrını yumuşak buluyor, ayaklanmanın bir karşı devrim girişimi olarak yorumlanmamasını tehlikeli buluyordu. Kısa süre önce Ankara'ya çağırdığı İsmet Paşa'yı hükümetin başında görmeyi arzuladığını da belli ediyordu. *"İsmet Paşa ve radikaller M. Kemal'den destek görürken, Fethi Bey hükümeti yalnız muhalefetin desteğini sağlayabiliyordu"*[184].

2 Mart günü toplanan CHF grubunda *"Genel Başkan Vekili"* sıfatıyla konuşma yapan İsmet Paşa sertlik yanlılarının düşüncelerini kürsüye taşımıştı. Cumhuriyetin ilanından itibaren yurt çapında yeni rejim aleyhine başlatılan karalama kampanyasından örnekler veriyor, Şeyh Sait'in *"Din elden gidiyor"* propagandasıyla ayaklanmasının sürpriz olmadığını ifade ediyordu. İsmet Paşa, bu durumdan muhalefet ve İstanbul basınını sorumlu tutuyor; bunların, dini duyguları kullanarak halkı cumhuriyete karşı kışkırttığını ileri sürüyordu. Hükümetin sert tedbirler alması gerektiğinin altını çizen İsmet Paşa, parti grubunun bu konuda hükümetin arkasında olduğunu söylüyordu. Daha sonra söz alan sertlik yanlısı milletvekilleri de muhalefeti ve İstanbul basınını suçlamayı sürdürdü[185]. Toplantıda Fethi Bey, muhalefetin de desteklediği sıkıyönetimin yeterli olduğu fikrinde direndi. İsmet Paşa'nın liderliğindeki sertlik yanlıları ise bu olayı bir karşıdevrim hareketi olarak yorumluyor ve sert tedbirler öneriyorlardı. Sertlik yanlılarına göre; İstiklal Mahkemeleri kurulmalı, muhalefetin yıkıcı çalışmalarına son verilmeli ve devrim karşıtı yayın yapan gazeteler ile gazeteciler susturulmalıydı. Bahriye Bakanı İhsan Bey'in açıklamaları da kabinede fikir birliği olmadığı kanısını doğurdu. Tartışmalar sonucunda yapılan oylamada Fethi Bey'in izlediği siyasetin yumuşak olduğu, daha sert tedbirler alınması gerektiği 60'a karşı 94 oyla kabul edildi[186]. Hükümetinin savunduğu fikirlerin azınlıkta kalmasını, hükümetin yetersiz görülmesi şeklinde yorumlayan Fethi Bey, aynı akşam Cumhurbaşkanı M. Kemal Paşa'ya istifasını sundu[187]. Bir gün sonra mecliste ayrıntılara girmeden, hükümetin uyguladığı siyaset

---

tahriri veyahut fiilî bir şekilde veya nutuk iradı veyahut neşriyat icrası suretiyle harekette bulunanlar kezalik haini vatan addolunur."

[184] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.276.

[185] Metin Toker, **a.g.e.**, s.s. 28-29; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.276.

[186] **A.g.e.**, s.s.276-277.

[187] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 68, Cs: 2, 3 Mart 1925 (R. 1341), s.s. 110-111.

konusunda fırkada azınlıkta kaldığını bu yüzden istifa etmek zorunda kaldığını açıkladı. Muhalefet adına söz alan Rauf Bey kısa süre önce mecliste sıkıyönetim kararının oy birliğiyle kabul edildiğini hatırlatarak, Fethi Bey'in açıklamalarının yeterli görülmediğini, hükümetin istifasının içeride ve dışarıda yanlış anlaşılmaya neden olabileceğini belirtti. Bunun üzerine Fethi Bey kısa bir açıklama yaparak yine detaylara girmedi[188].

Fethi Bey'in istifası, kısa süre önce başbakanlıktan ayrılmış olan İsmet Paşa'nın ve dolayısıyla sertlik yanlılarının önünün açılması ve hükümeti devralması anlamına geliyordu. Beklendiği gibi de oldu. 3 Mart'ta Cumhurbaşkanı, yeni hükümeti kurma görevini İsmet Paşa'ya verdi[189].

1.5.2. Takrir-i Sükûn Kanunu

4 Mart'ta mecliste yeni hükümet için güven oylaması vardı. İsmet Paşa yeni kurulan hükümetin programını kısaca açıkladıktan sonra öncelikli konuya geldi:

> *"Siyaseti dahiliyede her şeyden evvel hadisatı ahirenin sürat ve şiddetle itfası ve memleketin maddeten ve manen ifsattan vikayesi, umumî huzur ve sükunun muhafazası ve herhalde devlet nüfuzunun teyit ve tarsini için seri, müessir tedabiri mahsusa ittihazını iltizam ediyoruz"*[190].

Muhalefet adına söz alan Ali Fuat Paşa, Fethi Bey hükümetine isyanı bastırmak için gerekli yetki ve desteğin meclis tarafından zaten verildiğini, böyle bir zamanda hükümet buhranı çıkarmanın anlaşılmaz ve gereksiz olduğunu savundu. Milletin hak ve hürriyetlerini kısıtlayacak girişimlerden kaçınılması gerektiğinin altını çizerek, hükümet değişikliğinin altında yatan sebepler yeterince açıklanmadan muhalefet partisi olarak İsmet Paşa hükümetini desteklemeyeceklerini belirtti[191].

İsmet Paşa'nın cevabı hükümet değişikliğinin temel nedenini biraz daha açıklıyor ve yakın gelecekte olacaklara işaret ediyordu. İsmet Paşa'nın verdiği bilgiye göre; yalnızca isyan bölgesindeki hareket bastırılmakla kalınmayacak, tüm

---

[188] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 68, Cs: 2, 3 Mart 1925 (R. 1341), s.s. 110-111.

[189] Konuyla ilgili M. Kemal Paşa imzalı tezkere için bkz: **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 1, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 127.

[190] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 1, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 127.

[191] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 1, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 128.

ülke çapında *"gerçekleşmesi muhtemel"* olaylara karşı da seri ve etkili tedbirler alınacaktı[192].

Görüşmeler sonrasında, yeni hükümet 23'e karşı 152 oyla güven oylamasını kazandı. Teşekkür için kürsüye çıkan İsmet Paşa meclisten, Takrir-i Sükûn Kanunu teklifinin hemen görüşülmesini ve isyan bölgesi ile Ankara'da birer İstiklal Mahkemesi kurulmasını istedi[193]. Aynı gece, çalışmalarını sürdüren mecliste Takrir-i Sükûn Kanunu'nu muhalefetin sert eleştirileriyle karşılaştı. Muhalefet adına söz alan Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey önerinin Anayasa'ya, cumhuriyet ve ulusal egemenlik fikirlerine aykırı olduğunu ileri sürerek Anayasa'da belirtilen temel hak ve hürriyetlerin kullanımının/kısıtlanmasının, belirsiz-yoruma açık ifadelerle hükümetin keyfine bırakıldığını; isyanın bastırılması için hükümete zaten yeterince destek verildiğini, Takrir-i Sükûn kanununa gerek olmadığını savundu[194]. Daha sonra söz alan Kazım Karabekir Paşa ise isyanın bastırılması konusunda hükümetin arkasında olduklarını ancak bu kanun kabul edilirse siyasetin baskı altına alınabileceğini, basının susturulması sonucunda mecliste konuşulanların kamuoyuna ulaşamayacağını belirterek böyle bir durumda ulusal egemenliğin yara alacağını söyledi. Karabekir Paşa sözü kurulması teklif edilen İstiklal Mahkemeleri'ne getirerek, bu mahkemelerin Milli Mücadele sırasında kurulmuş ve kurulması lazım gelen mahkemeler olduğunu, ancak yeni dönemde bunlara yer olmadığını ve artık tarihe karışmaları gerektiğini söyledi. Karabekir Paşa sözlerini; *"İsmet Paşa İstiklâl Mahkemelerini ıslâhat âleti zannediyorlarsa pek ziyade yanılıyorlar"* diyerek bitirdi[195].

Rauf Bey, isyan dolayısıyla cumhuriyet rejiminin tehlikede olduğuna inanmadığını ve bu kaygı öne sürülerek anayasal hakların ayaklar altına alınmasına göz yummayacaklarını belirtti[196]. Halis Turgut Bey ise ayaklanmanın Kürtçülük boyutuna dikkat çekiyor, bu nedenle tüm ülkeyi etkileyecek boyuta ulaşmasının imkânsız olduğunu ileri sürüyordu. Halis Turgut Bey'in dikkat çektiği bir nokta da

---

[192] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 1, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 128.

[193] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 1, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 129.

[194] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s.s. 132-134.

[195] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s.s. 134-135.

[196] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 136.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun iki yıl süreli olmasıydı. Bunun isyanın iki yıl süreceğinin tahmin edilmesinden mi kaynaklandığını soruyordu[197].

Öneri lehine söz alanlardan Avni Bey, kanunun anayasal haklara bir kısıtlama getirmediğini, isyan, fesat ve irticaya karşı tedbirler içerdiğini; namusluların ve vatanın yükselmesi için çalışanların korkmasını gerektirecek bir durum olmadığını söyledi[198]. Milli Müdafa Vekili Recep (Peker) Bey'in hedefinde ise İstanbul basını vardı. Cumhuriyet'in ilanından sonraki özgürlük ortamını bir *"hata"* olarak değerlendiren Recep Bey bu özgürlük ortamının İstanbul basını tarafından kötüye kullanıldığını yalan yanlış haber ve yorumlarla devlet nüfuzunun tahrip edildiğini, halka devletin itibara layık bir şey olmadığı fikrinin aşılandığını söylüyordu. Recep Bey sözlerine şöyle devam ediyordu:

> *"... İstanbul matbuatı, öyle bir manzara ihdas etmiştir ki, arkadaşlar, Türkiye'de devlet yoktur, hükümet yoktur, hiçbir hükümete kavi mesnet addedilebilecek bir Meclis yoktur. Bunların hepsi âdi, sefih, midelerinden, menafi zatiyelerinden maada bir şey düşünmeyen bir güruhu lâyüflühundan ibarettir... herkes matbuatı, hürriyet mefhumunun kudsiyetine bürünerek her şeyi yapmaya kadir ve şerrinden tahaffüz için isminden bahsetmeye cesaret edilemeyecek bir kuvvet gibi görmüş ve bilakis devleti ve onun nizam ve intizam vasıtası olan vasıtaları, bu hakaretlere tahammül gösterdiği için hakikaten hakir, nüfuzsuz bir zavallı olarak tanımıştır ... bu kanunu teklif etmek gibi bir mevkide bulunmak vaziyetini vücuda getiren esbap ve müessirat meyanında ve onun başında bulunan bu İstanbul matbuatı hakkındaki fikrimi bu kadar kısa bir hudur dahilinde tarihe tevdi ediyorum"*[199].

Recep Bey'e göre ülkenin güvenliğini kanun çerçevesinde korumak, *"yılan yuvalarını"* kanun kuvvetiyle yok etmek meclisin ve hükümetin göreviydi. Milli egemenlik, özgürlük ve cumhuriyet gibi kutsal değerler, hükümetin bu değerlere karşı olan *"mikroplar"*ı yok etmesini engellemekte araç alarak kullanılmamalıydı. İç tehlikeleri ortadan kaldırmak için hükümete gereken yetkiler verilmezse, tehlikeler büyüyebilir ve tüm ülkeyi sarabilirdi[200].

Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) ise hükümetin teklifinin hukuki yönünü ele alıyor, teklifin Anayasa'ya, temel hak ve özgürlüklere aykırı olmadığını savunuyordu. Mahmut Esat Bey, bir isyan durumunun söz konusu olduğu ülkede

---

[197] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 136.

[198] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 137.

[199] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 139.

[200] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s.s. 140-141.

huzur ve güveni sağlamanın hükümetin görevi olduğunu söylüyor, teklif edilen kanunun polisiye yetkileri artırdığını, hükümete yargı yetkisi vermediğini, hüküm verme yetkisinin mahkemelerde olduğunu söylüyordu[201].

Muhalefet adına söz alan Rauf Bey kanunun yanlış yorumlanmaya elverişli kapalı/esnek ifadeleri olduğunu, Kazım Karabekir Paşa da endişelerinin *"elastiki"* bir kanunla özgürlüklerin kısıtlanması olduğunu söylediler[202].

Tartışmalara son noktayı Recep (Peker) Bey koyuyor ve asıl hedefin İstanbul basını olduğunu da gizlemiyordu. İstanbul basınını, muhalefetteki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'yla fikir birliği içinde olmak ve Halk Fırkası'nın ilerleme yolunda attığı adımların hiç birini desteklemekle suçlayan[203] Recep Bey kürsüden şunları söylüyordu:

> *"... memlekette kuvvet namına ve devlete hayat olacak anasır namına ne kadar müesseseler, şahıslar varsa, bunlara hergün en galiz küfürlerle sövmekten ve meclisten başlıyarak tapu memuruna kadar devlet makamlarının hayeti mecmuasından ibaret olan Yeni Türkiye Cumhuriyetini, bu çok nazik intikâl devrinde, bilerek veya bilmiyerek, yıkmak vazifesine israrlı ihtirasla devam etmektedirler.*
>
> *...*
>
> *Hatırıma gelen hukuku beşerin ifade ettiği mukaddes hakların azami hududu, bu Türkiye'de cari iken, bu matbuat ne diyordu biliyor musunuz arkadaşlar? Türkiye'de diktatörlük caridir. Türkiye'de inhisarcılar ve mideciler hâkimdir diyordu.*
>
> *...*
>
> *...hürriyeti matbuat bundan mı ibarettir?*
>
> *...*
>
> *Aynı matbuat bu meclise 'Satılmışlar Meclisi' dememişler midir? Ve bu şekilde bağırmamışlar mıdır? Aynı matbuat bu Meclisin şeref ve haysiyeti ile oynamıyor mu?"*[204].

Görüşmeler sonunda üç maddeden ibaret olan *"Takriri Sükûn Kanunu"*, 22 red oyuna karşılık, 122 oyla kabul edildi[205]. Birinci maddesi şöyleydi:

---

[201] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s.s. 142-143.

[202] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s.s. 144,146.

[203] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 146.

[204] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s.s. 146-148.

"Madde-1: İrticaa ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâle bais bilûmum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı Hükümet, Reisicumhurun tasdikiyle, resen ve idareten men'e mezundur.

İşbu ef'al erbabını Hükümet İstiklâl Mahkemesine tevdi edebilir" [206].

Aynı gece Başbakan İsmet Paşa'nın teklifi üzerine, isyan bölgesinde ve Ankara'da birer İstiklal Mahkemesi kurulması hakkındaki tezkere görüşüldü. Başbakanlıktan gelen tezkerede isyan bölgesinde kurulacak İstiklal Mahkemesi'nin vereceği idam kararlarının meclis tarafından onaylanmasına gerek olmaksızın infazı; Ankara merkez olmak üzere kurulacak olan İstiklal Mahkemesi'nin ise isyan bölgesi dışındaki davalara bakması ve vereceği idam kararlarının infazının meclis onayına bağlı olması öneriliyordu[207].

Tezkere yine muhalefetin direnişiyle karşılaşsa da, tartışmalar daha çok teknik ve hukuki boyutta kaldı. Takriri Sükûn Kanunu görüşmelerine kıyasla daha kısa süren görüşmeler sonunda da kabul edildi[208]. Görüşmeler akşam 22:30'da sona erdiğinde devrimciler iki önemli silahla meclisten çıkıyordu. Şimdi devrimin yeni bir aşaması başlayacaktı.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra da Şeyh Sait İsyanı karikatürlerin başlıca konularından biri olmaya devam etmiştir. Mizah yayınları ve karikatürcüler isyan karşısında devletin ve yeni rejimin yanındadır. İsyanın dini görünümü ve İngiltere'nin bir oyunu olduğu[209], dinin araç olarak kullanılıp Kürdistan Krallığı kurmanın amaçlandığı[210], ordunun gücü ve isyanın bastırılacağına olan inanç[211] ilk aylarda yayımlanan pek çok karikatürün ortak noktasıdır. Ancak 4 Mart'tan itibaren tüm basın gibi karikatürlerin de gündemine oturan konu Takrir-i Sükûn Kanunu'dur.

---

[205] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 149.

[206] Kanunun 2. maddesi yayın tarihinden itibaren iki yıl geçerli olacağını, 3. maddesi ise uygulama görevinin Bakanlar Kurulu'nda olduğunu ifade ediyordu. Bkz. **T.C. Resmi Gazete**, S. 87, 4 Mart 1925 (R. 1341).

[207] **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s. 149.

[208] Görüşmeler için bkz. **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 69, Cs: 2, 4 Mart 1925 (R. 1341), s.s. 149-154; Tezkerenin tam metni için ayrıca bkz. **T.C. Resmi Gazete**, S. 87, 4 Mart 1925 (R. 1341).

[209] **EK: 65**.

[210] **EK: 66**.

"M. Kemal daha İzmit'te yapılan basın toplantılarından beri gerek basına, gerekse çeşitli karşıt gruplara, yapılacak inkılaba karşı çıkmamaları için iyi niyetli uyarılarda bulunurken, bunun yanı sıra inkılabın ne pahasına olursa olsun gerçekleşeceğine olan kararlılığını da göstermişti. Fakat muhalifler bunu kabul etmemişlerdi"[212]. Artık devrimin sert yüzü daha net gösterilecekti.

4 Mart'ta Takrir-i Sükûn Kanunu'nun verdiği yetkilerle donatılan hükümet, derhal muhalif basını susturmak için kolları sıvamıştır. İlk etapta Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklal, Toksöz, Orak Çekiç gazeteleri ile Sebil-ür-Reşad ve Aydınlık dergileri kapatılır. Onları Millet, Presse de Soir, Yoldaş, Sada-yı Hak, Doğru Söz, İstikbal, Sayha gazetelerinin kapatılması izler. Kapatılan dergi ve gazeteler arasında Trabzon'da yayınlanmakta olan Kahkaha adlı bir mizah gazetesi de vardır[213]. Kapatma kararları yalnızca basının kalbi İstanbul'la sınırlı değildir. İzmir'den Mersin'e, Bursa'dan Trabzon'a muhalif yayınlar birer birer susturulur. 16 Nisan'da muhalif basının ağır toplarından Hüseyin Cahit'in başyazarlığını yaptığı Tanin, 26 Nisan'da Resimli Hafta, Ağustos ayında ise Ahmet Emin'in (Yalman) liberal çizgideki Vatan'ı kapatılacaktır[214].

Kanunun mecliste kabul edilmesi ve muhalif basına yönelik sert tedbirlerin uygulamaya konulması mizahçıları tedirgin etmiş görünmektedir. 6 Mart'ta başlayan kapatma katma kararları aynı hafta karikatürlere yansımaya başlamış ve muhalif basına yönelen baskılar mizah yayınlarında genellikle eleştiri konusu olmuştur.

Takrir-i Sükûn Kanunu'na yönelik ilk değerlendirme Karagöz'den gelir. 11 Mart tarihli sayıda yayınlanan karikatürde Hacivat kaygılı görünse de Karagöz onu sakinleştirmekte ve kanunu savunmaktadır. Karagöz'e göre cumhuriyetin elindeki bu kanunla hem dini/manevi değerler hem de geleceğin müreffeh Türkiyesi güvence altına alınmıştır[215].

Karagöz'ün aksine Zümrüdüanka gelişmelerden hiç de hoşnut değildir ve Takrir-i Sükûn uygulamalarına en sert eleştiriler ise Ratip Tahir'in çizgileriyle

---

[211] **EK: 67**.

[212] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 359.

[213] **BCA**, Tarih: 08.03.1925, S. 1595, Dosya: 8645, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 13.13.5.

[214] Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Basın Sansürü**, s.115; Hasan Türker, **a.g.e.**, s.s. 230-232.

Zümrüdüanka'dan gelmiştir. 12 Mart tarihli sayının 1. Sayfasında hükümetin basına yönelik tavrını eleştiren iki karikatür yayınlanır. Karikatürlerden ilki, Milli Müdafaa Vekili Recep (Peker) Bey'in bir hafta önce TBMM'deki Takrir-i Sükûn tartışmaları sırasında basın hakkında söylediği ağır sözlere ayrılmıştır. Recep Bey, bu tartışmalar sırasında İstanbul basını için *"yılan"*, *"yılan yuvası"*, *"mikrop"* ifadelerini kullanmış ve sert sözlerle İstanbul'daki muhalif basını suçlamıştır. Ratip Tahir'in karikatürüne göre ise sorun gazetecilerin durumunda değil, Recep Bey'in elindeki mercektedir. Zira karikatürde gazeteciler *"normal insan"* görünümünde olmakla birlikte, mercekte *"yılan"* olarak görünmektedir. Değişmesi gereken gazeteciler değil, Recep Bey'in elindeki mercektir[216]. Aynı sayfada yayınlanan diğer karikatürde ise, o hafta susturulan gazeteciler ağızlarına kilit vurulmuş, susturulmuş olarak betimlenmiştir[217]. Zümrüdüanka'nın aynı sayısının sayının başyazısında ise isyancılar lanetlenmekte, Takrir-i Sükûn Kanunu alkışlanmakta, bazı boş boğazların boş konuşmalarının engelleneceği, bunun da iyi olacağı savunulmaktadır[218]. Anlaşılan, gazete karikatürlerin doğurabileceği bir tepkiyi bu yazıyla dengelemeye çalışmıştır.

Aynı gün Akbaba'da yayımlanan karikatür ise daha yumuşaktır. Yine basının konu alındığı karikatürde, basın *"Yaramaz Çocuk"* olarak nitelenmiş, bu çocuğu susturmaya/uyutmaya çalışana yönelik doğrudan bir eleştiri getirilmemiştir. *"Yaramaz Çocuk"*un susması ve uyuması hakkındaki yorum okuyucuya bırakılmıştır [219]. Takrir-i Sükûn fırtınasının estiği günlerde bu kadar eleştiri bile riskli görünmektedir. Akbaba tedbiri elden bırakmamıştır.

Bir sonraki hafta Zümrüdüanka, basına yönelen baskıları eleştirmeyi sürdürür. İlk sayfa Cemal Nadir'in büyük boy karikatürüne ayrılmıştır ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonraki iki hafta içerisinde Bab-ı Ali'nin düştüğü durum sergilenmektedir. Gazetecilerin bazıları çoktan ölmüş ve çeneleri bağlanmıştır. Geriye kalanlar ise ölüm döşeğindedir ve adeta sıranın kendilerine gelmesini beklemektedir. Bu halleriyle değil konuşacak ve yazı yazacak, ayakta

---

[215] **EK: 68**.

[216] **EK: 69**.

[217] **EK: 70**.

[218] "Takrir-i Sükûn Kanunu Münasebetiyle", **Zümrüdüanka**, S. 218, 12 Mart 1925.

duracak halleri bile yoktur. Kimin ölüp kimin kalacağını ise zaman gösterecektir[220]. Aynı sayıda Ratip Tahir tarafından çizilen karikatür, Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında özel olarak karikatürcülerin durumuna değinmesi bakımından önemlidir. Ratip Tahir'e göre; zaten eskiden beri *"çizmeden yukarı çıkmama"* konusunda telkinler alan karikatürcülerin, Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında hepten elleri kolları bağlanmıştır. Kendilerine oto-sansür uygulamak; suya-sabuna dokunmayan, siyasi konulardan uzak karikatürler çizmek zorunda bırakılmışlarıdır. Bu da onları ister istemez kadın ve erotizm konularına itmektedir. Ratip Tahir'in karikatürüyle yalnızca devlet yöneticilerini değil aynı zamanda yayıncıları da eleştirdiği açıktır[221].

1.5.3.İstiklal Mahkemeleri ve Muhalefetin Sonu

1.5.3.1.Muhalif Basının Tasfiyesi

Mizah yayınları bir yandan Şeyh Sait İsyanı'na karşı yeni rejimin yanında yer alıp, diğer yandan Takrir-i Sükûn Kanunu ile ilgili değerlendirmelerini sayfalarına yansıtırken yeni kurulan İstiklal Mahkemeleri'nin üyeleri 7 Mart'ta belirlenmiş[222], Ankara İstiklal Mahkemesi 12 Mart'ta görevine başlamış, İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi ise görev yerine gitmek için hazırlıklara girişmişti[223].

Ankara İstiklal Mahkemesi'nin göreve başlamasından iki gün sonra Karagöz'de yayınlanan bir karikatürde İstiklal Mahkemeleri'nin yeniden kurulması yorumlanmaktadır. Gazeteye göre henüz yargılanan kimsenin olmaması sevindiricidir. Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında herkesin ayağını denk alacağını

---

[219] **EK: 71**.

[220] **EK: 72**.

[221] **EK: 73**.

[222] 7 Mart 1925'te TBMM'de yapılan oylama sonucunda Ankara İstiklal Mahkemesi başkanlığına Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey, savcılığa İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey, üyeliklere de Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Bey, Aydın Mebusu Reşit Galip Bey ve Rize Mebusu Ali Bey seçildi. Aynı gün İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi için yapılan oylamada ise başkanlığa Giresun Mebusu Hacim Muhittin Bey, Savcılığa Karesi Mebusu Ahmet Süreyya Bey, üyeliklere de Kozan Mebusu Ali Saip Bey, Bozok Mebusu Avni Bey ve Kırşehir Mebusu Lütfü Müfit Bey seçildi: **TBMMZC**, XV, D: 2, Toplantı Yılı: 2, B: 71, Cs: 1, 7 Mart 1925 (R. 1341), s.s. 225-226.

[223] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 283-284, 295, 353.

imâ eder. Buna rağmen hâlâ muhalefette ısrar edenler için *"kellenin koltukta olduğunu"* vurgulamayı da ihmal da etmez[224].

Karagöz'ün 1925 baharında gerçekleşen siyasi olaylar karşısındaki yumuşak tavrı dikkat çekicidir. Gazete bir önceki yılın aksine basın özgürlüğü konusunda hiç kaygılı değildir. Ne Takrir-i Sükûn Kanunu'nu, ne gazetelerin kapatılmasını ne de istiklal mahkemelerinin kuruluşunu eleştirir. Aksine bu konularda yayınladığı az sayıdaki karikatürde hükümeti desteklemeye başlamıştır. Bu aylarda karikatürlerinin odak noktasında da Şeyh Sait İsyanı vardır. Karagöz'ün eleştirel yapısının azalması ilk bakışta korkudan kaynaklanmış gibi görünse de çok etkili bir başka faktör daha vardır. Yönetimi ve ortaklarının büyük bölümü Halk Fırkası milletvekillerinden oluşan İş Bankası, Aralık 1924'te gazeteye hissedar olmuş[225], gazete bu tarihten sonra eleştirel politikasını yavaş yavaş değiştirmeye başlamıştır.

Ankara İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasından kısa süre sonra muhalif gazeteciler birer ikişer mahkeme huzuruna çıkmaya başlarlar. Yargılanan ilk gazeteciler Mersin'de yayınlanan Doğru Öz gazetesi sahibi Ata Çelebi ve ardından Toksöz gazetesi Yazı İşleri Müdürü Şükrü Oğuz oldu[226]. Kamuoyunu sarsan asıl gelişme ise Tanin gazetesinin kapatılması ve gazetenin sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in tutuklanmasıydı. Takrir-i Sükûn döneminde ilk kez büyük bir gazetenin sahibi-başyazarı tutuklanıyor ve istiklal mahkemesine sevk ediliyordu[227].

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabulünden hemen sonra gazeteler kapatılmaya başlayınca Hüseyin Cahit Bey Tanin'deki köşesinde üstü örtülü bir protesto yapmış, artık siyasi yazılar yazmayacağını ve hatıralarını kaleme alacağını açıklamıştı. Bunun ne anlama geldiği, II. Abdülhamid dönemi sansürün basındaki etkilerini hâlâ hatırlamakta olan okuyucu için, gayet açıktı[228].

Tanin'in kapatılmasına yol açan gelişme ise TpCF İstanbul Merkez Şubesi'nin 12-13 Nisan'da polis tarafından aranması oldu. Tanin ertesi gün, haberi *"baskın"* olarak yayınlayınca, hükümet Tanin'in kapatılmasına karar vermiş ve

---

[224] **EK: 74**.

[225] **Vatan**, 26 Aralık 1924, **Tevhidi Efkâr**, 27 Aralık 1924; **Akbaba**, S. 216, 29 Aralık 1924.

[226] **A.g.e.**, s.s. 354-355; Hasan Türker, **a.g.e.**, s.s. 232-233.

[227] **A.g.e.**, s. 234.

gazete 16 Nisan'da kapatılarak, Yazı İşleri Müdürü Baha Bey, Sorumlu Müdür Muammer Bey ve yazı işlerinden Kadri Bey tutuklanarak Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. Bu kişilerin ilk sorgularında, gazetenin yayın politikasını belirleyen kişinin Hüseyin Cahit Bey olduğunu ve kendilerinin bu politikaya uymak zorunda olduklarını belirtmeleri üzerine, Hüseyin Cahit Bey de tutuklanarak Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilir[229].

Tam da Hüseyin Cahit'in tutuklandığı ve Ankara'ya sevk edildiği günlerde Zümrüdüanka'da yayınlanan bir karikatür gazetecilerin *"acıklı durumuna"* dikkat çekmektedir. Aslında bu karikatür sadece o günlerin havasını yansıtmakla sınırlı kalmaz. Osmanlı'dan günümüze kadar süre gelen siyaset-gazeteci ilişkileri, yandaş-karşıt gazeteci eleştirileri, iktidar ve basın özgürlüğü tartışmalarına da katkı sunar. Karikatüre göre gazeteci *"mağdur"*dur. Onu sürekli olduğundan farklı görünmeye iten faktör siyasal değişmeler ve siyasal atmosferdir. Gazetecilik yapmak için de gerçekte düşündüğünden farklı fikirleri savunur görünmektedir. Karikatürün önermesi doğru kabul edilse bile bunun nasıl bir *"gazetecilik"* olduğu daima tartışmaya açıktır[230].

Hüseyin Cahit'in yargılanması sırasında mahkemeyi takip edenler arasında genç karikatürcü Ratip Tahir (Burak) da vardır. Sanatçı o sıralarda İstanbul'dan Ankara'ya çağırılmış ve CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinde ressam olarak çalışmaya başlamıştır. Görevi karikatür çizmek değil, Amerika ve Avrupa basınında olduğu gibi, önemli davaları izleyip gazete için resmetmektir[231]. Ancak her ne kadar iktidar partisinin yayın organında çalışmaktaysa da aynı dönemde İstanbul'a da karikatürler yetiştirmekte ve özellikle Zümrüdüanka'da sert karikatürlere imza atmaktadır. Son bir yıldır karikatürlerinde özellikle basın özgürlüğünden yana tavır almış olan Ratip Tahir'in, Hüseyin Cahit Bey'in yargılanması sırasında da aynı hassasiyetini koruduğu anlaşılmaktadır. Mahkeme salonunda gönlü Cahit Bey'den

---

[228] Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-25)**, s. 124.

[229] Hasan Türker, **a.g.e.**, s.s. 233-234; Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s.118; Hüseyin Cahit Yalçın'ın Cumhuriyetin ilk yıllarındaki siyasi tavrı, fikirleri ve yargılamaları için bkz. Hilmi Benli, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2000.

[230] **EK: 75**.

[231] Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, Can yay., 1. b., İstanbul, 2003, s. 57.

yanadır. Mahkeme heyeti önündeki savunmasını daha doğrusu hücumlarını tüyleri ürpererek dinler. Duruşmanın ertelenmesinden yararlanarak da *"idamla yargılanan"* ve *"rejim düşmanı"* kabul edilen Hüseyin Cahit'i Cebeci Hapishanesi'nde ziyaret etmekten çekinmez. Aralarında yaklaşık 30 yaş olan iki gazeteci o gün, henüz inşa halinde olan hapishanenin duvarları arasında tanışmış ve dost olmuşlardır[232]. Basın özgürlüğüne inanan bir karikatürcü, en zor günlerinde –hiç olmazsa manevi olarak- bir *"rejim düşmanı"*nın yanındadır.

Ankara İstiklal Mahkemesi bir yandan Hüseyin Cahit Bey'in yargılamasını sürdürürken diğer yandan Resimli Hafta dergisinin sahibi ve Sorumlu Müdürü Zekeriya (Sertel) Bey ile Cevad Şakir (Kabaağaçlı-Halikarnas Balıkçısı) Bey'i, ayrıca da Mersin'de yayınlanan Doğru Öz gazetesi sahibi Ata Çelebi'yi de yargılıyordu. Zekeriya ve Cevad Şakir Beyler 13 Nisan'da Resimli Hafta dergisinde yayınlanan *"İdama mahkum olan insanlar bile bile ölüme nasıl giderler"* başlıklı yazıdan dolayı *"Ordu ileri gelenlerine ve hükümete karşı tahrik ve askeri kaçmaya kışkırtmak ve harp divanı hükümlerini, adaletten yoksun olarak göstermek"*ten yargılanıyorlardı[233]. Yargılamaların ardından Zekeriya Bey üç seneliğine kalebentliğe mahkûm edilerek Sinop'a, Cevat Şakir Bey de üç yıl sürgün cezasına çarptırılarak Bodrum'a gönderildi. Ata Çelebi ise bir yıl hapse mahkûm edildi[234]. Hüseyin Cahit ile Tanin'in diğer görevlilerinin yargılanması ise 7 Mayıs'a kadar sürdü[235]. Sonunda Hüseyin Cahit Bey süresiz sürgün cezasına çarptırılarak Çorum'a gönderildi. Tanin Sorumlu Müdürü Muammer Bey ve yazarlardan Nuri Bey ikişer sene hapse mahkum edildi. Bahattin Bey beraat etti. Kadri Bey ise tutukluluk süresi yeterli bulunduğundan serbest bırakıldı[236].

Yargılamalar sürerken basını susturmaya yönelik bir adım da ceza kanunundaki değişiklikle atılır. Kanunun 214. Maddesine yapılan değişiklikle

---

[232] Ratip Tahir Burak, **Hapishane Hatıraları**, Güven yay., İstanbul, 1961.

[233] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 367-368; Hasan Türker, **a.g.e.**, s. 234; Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s.119; Davaya konu olan yazı ile dava süreci için ayrıca bkz. Halikarnas Balıkçısı [Cevad Şakir Kabaağaçlı], **Mavi Sürgün**, Bilgi yay., 14. b., Ankara, 2006, s.s.59-96; Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, 5.b., İstanbul, 2001, s.s. 122-137.

[234] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 367-368; Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s.120.

[235] **Gün Gün Cumhuriyet Tarihi (1923-1998)**, (Yayına Hazırlayanlar: Mürşit Balabanlılar, Şebnem Kandır, Mine Söğüt, Cengiz Erdinç, Tuğba Balıkçıoğlu), Hürgüç Gazetecilik A.Ş, (Tempo Dergisinin Okurlarına Armağanıdır), İstanbul, 1998, s. 24.

[236] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 371-372.

hakaret cezaları yeniden düzenlenmiş, basında işlenen hakaret suçlarının cezaları, diğer yollarla işlenen hakaret suçlarına göre iki kat artırılmış; yazı ve resimler[237] de bu kapsama alınmıştır[238]. Akbaba'ya göre bu, basının sonu demektir. Konuyu ele alan karikatüründe, tüyleri yolunmuş bir horoz olarak betimlenen basın kesilmek üzeredir. Akbaba'nın bu yorumuna göre; tıpkı bir horozun ötmesi gibi doğasına uygun davranan basın, Türkiye'de *"zamanın ruhu"*nu göz önünde bulundurmamış ve *"vakitsiz öten horoz"* durumuna düşmüştür. Kesilmesi de kaçınılmaz hatta deyim yerindeyse mubahtır[239]. Ancak karikatürde (M. Kemal yada İsmet Paşa gibi) iktidarı temsil eden bir kişinin bulunmayışı, *"Kanun Gücü"*nün yalnızca kılıçla temsil edilmesi; Akbaba'nın horozun kesilmesini en yumuşak tabirle sevimsiz bulduğunu ve bunu destekler görünürken eleştirel görünmekten de kaçındığını hissettirmektedir. Çünkü iktidarın basını boğazlaması kadar, bunun desteklemek amacıyla bile karikatürize edilmesi de sevimsiz görülebilir. Hele hele M. Kemal ya da İsmet Paşa'yı elinde kılıçla basın horozunu kovalarken tasvir etmek kolay göze alınabilecek bir risk değildir. Zira Akbaba'nın muhalif olarak algılanması, muhalif basının susturulması sürecinde Akbaba'yı da hedef haline getirebilirdi.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun verdiği güçle muhalif basın hızla tasfiye edilirken, doğudaki Şeyh Sait isyanı da kontrol altına alınmaya başlanmıştı. Tam da hükümet değişikliğinin yaşandığı günlerde, 7 Mart'ta, Diyarbakır'a saldıran isyancılar, kenti ele geçirememiş, bu başarısızlık isyanın gelişiminde bir kırılma noktası olmuştu. Mart ortasından itibaren bir yandan ordu kuvvetleri isyancıları çember içine alırken, diğer yandan yerel aşiretlerin büyük bir kısmı da devlete sadakat bildirerek, milis güçleriyle orduya destek vermeye başladı. Mart sonu geldiğinde isyanın ateşi iyice sönmüş, isyancıların etrafındaki çember iyice daralmıştı[240]. TpCF ise devrimcilerin önündeki tek engel olarak görünüyordu. Bu süreçte muhalif partinin tasfiye edileceği de beklenen bir gelişmeydi[241].

---

[237] O dönemde *"resim"* kelimesi karikatürleri, *"ressam"* ve *"musavvir"* kelimeleri de karikatürcüleri ifade etmek için sık sık kullanılmaktadır. Dolayısıyla yasadaki *"resim"* ifadesi hukuki olarak tartışılabilir olsa da, karikatürün de bu düzenleme kapsamında kabul edilmesine açıktı.

[238] Bkz. **TBMMZC**, XIV, D: II, Toplantı Yılı: 2, B: 108, Cs: 2, 21 Nisan 1925 (R. 1341), s.s. 367-378.

[239] **EK: 76**.

[240] Metin Toker, **a.g.e.**, s.s. 95-103, 115.

[241] Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 152.

1.5.3.2.Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kapatılması

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna karşı başlangıçta kaygılı ama son derece ihtiyatlı olan ve bir muhalefet partisinin kurulmasını zor kullanarak engellemeyen M.Kemal Paşa, 21 Kasım 1924'te İsmet Paşa hükümetinin yerine ılımlı Fethi Bey hükümeti getirirken uzlaşmacı bir tavır sergilemeye hazır olduğunu göstermişti[242]. Ancak siyasi gelişmeler, halk egemenliğine dayanan yönetimlerde – özellikle de cumhuriyet yönetimlerinde- çok partili siyasi yaşamı doğal gördüğünü söyleyen M.Kemal Paşa'nın[243], TpCF'ye karşı tavrını değiştirdi. Gazi, kaygılarının gerçeğe dönüşmüş olduğunu düşünüyor, istiklal mahkemelerindeki yargılamaların da bunu somut olarak ortaya çıkardığını söylüyordu. Bu durum parti adına hareket eden bazı kişilerin ve Şeyh Sait İsyanı'na karışan bazılarının söylemlerinde açıkça ortaya çıkmıştı[244].

Muhalif partinin tasfiye edilmesine yönelik ilk somut girişim Şeyh Sait İsyanı'nın başlamasından kısa süre sonra, Şubat 1925 sonunda, Başbakan Fethi Bey'in TpCF yöneticileriyle görüşmesiyle gerçekleşti. Fethi Bey, TpCF'lilere partilerini kendilerinin dağıtması gerektiğini tebliğ için görevlendirildiğini, bunu yapmazlarsa geleceği karanlık gördüğünü ve kan dökülmesinden endişelendiğini söyledi. Karabekir Paşa'nın cevabı ise netti. Yasal olarak kurdukları bir partiyi kapatamayacaklarını, iktidarın gerekli gördüğü takdirde yetkisini kullanarak partiyi dağıtabileceğini söyledi[245]. M. Kemal'e göre muhalifler iyi niyetli olsalardı hükümetin ve kendisinin temiz düşüncelerle yaptığı, partilerinin zararlı, isyan ve gericiliği kışkırtıcı bir durum içerisinde olduğu uyarısını dikkate alır ve partiyi kapatırlardı[246]. TpCF yöneticileri ise, iktidardan gelen öneriye boyun eğmek yerine direnmeyi seçmişlerdi. Oysa M. Kemal Paşa kurtuluşun ardından İzmit'te yapılan basın toplantısından beri hem basına hem de karşıt gruplara, gerçekleşecek devrime

---

[242] **A.g.e.**, s. 110; Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.s. 87-89.

[243] Gazi, TpCF'nın kurulmasından kısa süre sonra, 11 Aralık 1924'te Times'in İstanbul muhabirine verdiği mülakatta *"Hâkimiyet-i Milliye esasına müstenid ve bilhassa Cumhuriyet-i idareye malik bulunan memleketlerde siyasi fırkaların mevcudiyeti tabiîdir. Türkiye Cumhuriyetinde de, yekdiğerini mürakip fırkalar tekevvün edeceğine şüphe yoktur"* diyordu: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. III, Atatürk Araştırma Merkezi yay., 5. b., Ankara, 1997, s.109.

[244] Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1989, s.s.591-593.

[245] Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s.s.542-543.

[246] Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s. 593.

karşı çıkmamaları uyarısında bulunuyor, devrimin ne pahasına olursa olsun gerçekleşeceğine olan inancını vurguluyordu[247]. Şimdi *"devrimin tüm kanunların üzerinde olduğu"*nu göstermenin zamanı gelmişti.

Şeyh Sait İsyanı sırasında kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde TpCF'nın isyanla ilişkisi de sorgulanıyordu. Doğu illerinde, pek çok TpCF üyesi tutuklanmıştı. Bunların arasında en tanınmışı TpCF parti örgütünü kurmak üzere doğuya gönderilen eski Urfa Valisi Fethi Bey'di[248]. Gerek Ankara gerekse de İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan bazı sanıkların ifadeleri muhalif parti ile isyan arasında doğrudan yada dolaylı bağların olduğu şeklinde yorumlanabilecek nitelikteydi[249] Partinin üst düzey yöneticileri değilse bile parti adına hareket eden bazı kişilerin isyancılarla temasta olduğu, parti propagandası yapılırken dinin siyasi amaçla kullanıldığı, parti programındaki "*dinî düşünce ve inançlara saygılı olma"* ifadesinin devrim karşıtlarını ve isyancıları cesaretlendirdiği anlaşılıyordu.

Mahkemeler sürerken, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin talebiyle 13 Nisan'da İstanbul'daki TpCF merkez binasında arama yapıldı ve bulunan evraklara el konuldu[250]. 5 Mayıs'ta Ankara İstiklal Mahkemesi, TpCF'nın kapatılması istemiyle hükümete başvuru yaptı[251]. 25 Mayısta ise İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi, görev alanı içerisindeki tüm TpCF şubelerini kapatma kararı verdi[252]. Hükümet 3 Haziran'da yaptığı toplantıda Ankara İstiklal Mahkemesi'nin talebine bağlı olarak TpCF'nın kapatılmasına karar verdi[253]. Hükümetin 5 Haziran'da yaptığı resmi açıklamada, muhalefet partisinin programındaki *"efkar ve itikadatı diniyeye hürmetkâr olmak"* ifadesinin irticanın kışkırtılmasında, Şeyh Sait İsyanı'nın

---

[247] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 359.

[248] Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s. 126.

[249] Bu ifadeler ve bağlantılara örnek olarak bkz. Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 298, 361-363.

[250] Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s.s.558-559; Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s. 126.

[251] **A.g.e.**, s.s. 129-130.

[252] Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 153; Ali Fuat Cebesoy partinin zaten mahkemenin görev alanındaki *"hiçbir"* yerde teşkilatının bulunmadığını, mahkemenin bir kişinin görevlendirilmesini şubeler açılmış ve geniş bir örgütlenmeye gidilmiş gibi gösterdiğini belirtmektedir: Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s.559

[253] Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.s. 129-130.

çıkmasında etkili olduğu; parti adına hareket eden bazı kişilerin bu maddeye dayanarak dini politikaya alet ettiklerinin tespit edildiği belirtiliyordu[254].

TpCF Genel Sekreteri Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Şeyh Sait İsyanı'nın basını ve muhalif partiyi susturmak için bir fırsat olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. Ali Fuat Paşa'ya göre;

> *"İsyanı, başta İngilizler olduğu halde Kürt teali Cemiyeti, Vahidettin'in Reisliği altında bulunan Tarikat-ı Salâhiye Cemiyeti gibi teşekküller ve şahıslar tahrik etmiş, şeyhler bizzat isyan hareketine kumanda etmişlerdi. Bu isyanda muhalefetin ve matbuatın zerre kadar suçu yoktu. İktidar, Şark vilâyetlerindeki idaresizliğini ve beceriksizliğini muhalefete ve matbuata yükleterek bunları kapatmak ve susturmak istemişti"*[255].

Partinin kapatılması mizah yayınlarına pek yansımamıştır. Zümrüdüanka, Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında yayın dünyasından çekilmiştir. İş Bankası'nın hissedarlığından sonra muhalif özelliğini giderek kaybeden Karagöz bu konuda suskun kalmayı tercih etmekte, karikatürlerinde olumlu ya da olumsuz bir şey söylememektedir. Dış politika, Şeyh Sait İsyanı ve belediyecilik konularıyla ilgilenmektedir. Akbaba ise konuyu ele alan az sayıdaki karikatürle kapatma kararını olumlamaktadır. Kapatma kararının hemen ardından konuyla ilgili yayınlanan bir bant karikatürde Akbaba kapatılan partinin zaten sağlam temellere dayalı olmadığını, en ufak bir dış etkide yıkılıp gittiğini savunmaktadır[256]. 11 Haziran tarihli sayıda ise Parti Başkanı Kazım Karabekir Paşa'nın düştüğü acıklı durum, yine paşanın musikişinas yönüne atıf yapılarak ve alaycı bir biçimde tasvir edilmektedir[257].

1.5.3.3.Şark İstiklal Mahkemesi ve Şeyh Sait İsyanı'nın Sonu

Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında gerek muhalif basın gerekse de muhalif parti tasfiye edilirken, doğuda da önemli gelişmeler yaşanıyordu. 14/15 Nisan'da Şeyh Sait ve isyanın diğer önderleri yakalandı. Mayıs sonuna kadar süren askeri harekât sonucunda da bölge isyancılardan temizlendi.

---

[254] Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.s.621-622.

[255] Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s. 563.

[256] **EK: 77**.

[257] **EK: 78**.

Mizah yayınları Şubat sonundan beri isyana yoğun bir ilgi gösteriyor; ordunun harekâtı, isyancıların durumu, isyanda İngilizlerin rolü olduğu karikatürlere yansıtılıyordu. Şeyh Sait ve yandaşlarının yakalanması ve yargılanması sürecinde bu ilgi daha da arttı. Bu artışta isyana karşı tavrın etkisi kadar, Takrir-i Sükun Kanunu'nun getirdiği siyasi atmosfer de etkili olmuş görünmektedir. Nitekim mizah yayınları basına ve muhalefete yönelik tasfiye hareketini eleştirmekten kaçınmakta, dış politika ve belediye karikatürleri gibi isyan karikatürlerine de ağırlık vermektedir. Özellikle Karagöz, bu konuda açık ara öndedir. Şubat sonundan Temmuz başına kadar hemen her sayısında isyanı işleyen karikatürler yayınlamıştır.

Karikatürlerde öne çıkan temalardan biri, isyanın İngilizlerin kışkırtmasıyla çıktığı iddiasıdır. Mizah yayınlarının bu konuda hiç bir tereddüdü yoktur. Gerçekten de Musul görüşmelerinin çıkmaza girdiği bu tarihlerde, isyanın İngiltere'nin elini güçlendirdiği bir gerçektir. Ne var ki İngilizler'in bu isyanı kışkırttığı hiçbir zaman kanıtlanamamış ve iddiadan öteye geçememiştir[258]. Buna rağmen isyanın ilk günlerinde Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinin, İngiliz uçaklarının Şeyh Sait'in bildirilerini attıklarını ileri sürmeleri[259] kamuoyunda ses getirmiş, mizah yayınları da karikatürlerinde sık sık bunun iddianın propagandasını yapmışlardır. 14 Mart'ta Karagöz, arkasında Vahdettin'in bulunduğu İngiliz'i *"Kürdistan Kralı"* olan şeyhe silah satarken suçüstü basmış gösterilir[260]. Nisan başında, isyanın kontrol altına alınmasıyla birlikte hüsrana uğrayan yine İngiltere'dir. Madalyalarla, para keseleriyle, silahlarla donattığı sarıklı isyancı maymunu ölmüştür. Artık yüzü gülen Türkiye'dir[261].

Mart başında Ankara'yla birlikte isyan bölgesi için ayrı bir istiklal mahkemesinin kurulması, Akbaba'da kanun ve adaletin isyancıların cezasını vereceği şeklinde yorumlanır. Sol elinde kanun gücünün simgesi olan kılıcı ve adaletin simgesi olan teraziyi tutan mahkeme başkanı Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey,

---

[258] İsmet İnönü, **a.g.e.**, s. 465; Yaşar Kalafat, **a.g.e.**, s. 179.

[259] **A.g.e.**, s. 183.

[260] **EK: 79**.

[261] **EK: 80**; Akbaba'nın 1. sayfasında yayımlanan bu karikatürün kareleri arasında bulunan başyazı, bilgisayar teknolojisi kullanılarak tarafımızdan temizlenmiştir.

diğer eliyle kendisinden oldukça küçük çizilmiş olan isyancının cezasını vermek üzeredir[262].

Şark İstiklal Mahkemesi heyeti Nisan başında yola çıkmış, Diyarbakır'a varmasından kısa süre sonra da, Şeyh Sait yakalanmıştı. Ayaklanmayı organize etmek ve/veya bizzat katılmak iddiasıyla başta Şeyh Sait, Seyit Abdülkadir, TpCF'nın Urfa Sekreteri Fethi Bey, Şeyh Şerif, Kasım Bey, Şeyh Abdullah, Şeyh İsmail olmak üzere yüzlerce kişi çeşitli davalarda yargılandılar. Seyit Abdülkadir'in idam edildiği, Şeyh Sait ve adamlarının ise halen yargılandığı 3 Haziran tarihine kadar 389 kişi yargılanmış, bunlardan 28'i yüzlerine karşı, 21'i de gıyaben idama çarptırılmıştı[263]. Şeyh Sait ve adamlarının yargılandığı davada; din ve şeriatı araç kullanarak böyle bir eyleme giriştikleri, asıl amacın bağımsız Kürt devleti kurmak olduğu, tekke ve zaviyelerin isyanın çıkmasında rolü olduğu kararına varıldı. 81 kişinin yargılandığı dava sonucunda, ayaklanmanın asıl suçluları olarak Şeyh Sait'in de aralarında bulunduğu 47 kişi idama mahkûm edildi. Dava kararında ayrıca Şark İstiklal Mahkemesi, görev alanındaki tekke ve zaviyelerin kapatılmasına da karar vermişti. İdam kararları 28'i 29 Haziran'a bağlayan gece infaz edildi[264]. Birkaç gün sonra yayınlanan Akbaba, Şeyh Sait'in idamını *"kulaklara küpe"* olması arzusuyla karikatürleştirmişti[265].

Şark İstiklal Mahkemesi'nin baktığı bir diğer önemli dava *"Gazeteciler Davası"* oldu. Şeyh Sait, duruşması sırasında bazı gazetecilerin kışkırtıcı yazılarından etkilendiğini ve ayaklanmalarında bu gazetecilerin de etkisinin olduğunu söylemişti. Buna bağlı olarak Velid Ebüzziya, Sadri Ekrem, Fevzi Lütfi ve İlhami Safa beyler İstanbul'da tutuklanarak 22 Haziran'da Diyarbakır'a yollandılar. Mahkeme ayrıca bazı gazetelerin koleksiyonlarını da incelenmek üzere istemişti. 12 Ağustos'ta ise İstanbul'daki Vatan gazetesi geçici olarak kapatıldı. Mahkeme

---

[262] **EK: 81**.

[263] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 311.

[264] **A.g.e.**, s.s. 324-328.

[265] **EK: 82**; Sezai Dumlupınar bu karikatürün kılık kıyafet kanununa karşı çıkan din adamlarına karşı bir *"uyarı"* olarak çizildiğini belirtmektedir: Sezai Dumlupınar, **Tek Parti ve Mizah**, Akademi Titiz yay., 1. b., İstanbul, 2011, s. 21. Ancak karikatürün kılık kıyafetle herhangi bir ilgisi olmadığı gibi karikatürdeki kişi de herhangi bir din adamı değil, isyancı lider Şeyh Sait'tir. Uyarının da genel olarak *"devrim karşıtları"*na yapıldığı açıktır.

kararıyla Ahmet Emin, Ahmet Şükrü, Suphi Nuri ve İsmail Müştak beyler tutuklanarak İstanbul'dan Elazığ'a sevk edildi[266].

Toplam seksen yedi gün süren *"Gazeteciler Davası"* genellikle gazetelerdeki yazılara odaklanmıştı. Duruşmanın son günlerinde gazeteciler, Cumhurbaşkanı M. Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek af dilediler. M. Kemal de mahkeme başkanlığına gönderdiği telgrafta, cumhuriyete ve rejime bağlılıklarını belirterek pişmanlıklarını açıklayan gazetecilerin bu davranışlarının dikkate alınmasını istedi[267]. Mahkeme sonucunda *"Devlet otoritesini sarsarak isyana sebep olmak"* iddiasıyla yargılanan gazeteciler hakkında beraat kararı verildi[268]. O güne kadar *"Gazeteciler Davası"*yla ilgili hiç karikatür yayımlamamış olan mizah basınında, beraat kararını değerlendiren tek gazete Akbaba olur. O da suya sabuna dokunmayan, mahkeme başkanı Mazhar Müfit (Kansu) Bey'i gazetecileri azat ederken betimleyen bir karikatürdür[269]. Artık muhalif basın sindirilmiş ve susturulmuştur. Yeni rejimin önünde inkılâpları gerçekleştirmek için bir engel kalmamış görünmektedir.

1.6.İzmir Suikasti

1.6.1.Suikast Girişimi ve Suikast Davası

1924-25 yılları Türkiye'de hızlı bir dönüşümün yaşandığı, gerilimin doruğa tırmandığı yıllar olmuştu. Halifeliğin kaldırılmasının ardından muhalefetin örgütlenmesi, Şeyh Sait İsyanı, Takrir-i Sükûn Kanunu, istiklal mahkemelerinin kurulması, muhalif basının ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın tasfiyesi ardı ardına yaşanan siyasi gelişmelerdi. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun getirdiği siyasi atmosferde devrim hareketleri hızlanmış; tekke ve zaviyeler kapatılmış, şapka inkılâbı yapılmış, İsviçre Medeni Kanunu Türk Medeni Kanunu, İtalyan Ceza Kanunu da Türk Ceza Kanunu olarak kabul edilmişti. Takvim ve saat değişmişti.

---

[266] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 332; Ahmed Emin Yalman, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. II (1922-1971), s.s. 1003-1004.

[267] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 332; Ahmed Emin Yalman, **a.g.e.**, s. 1022.

[268] **A.g.e.**, s. 1022.

[269] **EK: 83**.

Türk kadını ilk defa balolarda görünüyordu. Bunlar toplumu, gelenekleri, eğilimleri adeta allak bullak eden yeniliklerdi. Bu arada yeni tepkiler de ortaya çıkmış, özellikle şapkaya karşı ayaklananlar olmuştu.

1926 Mayısının başlarında Gazi, geniş kapsamlı bir yurt gezisine çıkar. Niyeti inkılâpların yarattığı havayı koklamak, halkla görüş alışverişinde bulunmaktı. Önce Eskişehir, Afyon, Konya, Adana, Tarsus, Mersin ve Silifke'ye gitti. *"Her geçtiği istasyonda, her uğradığı köyde, kasabada, şehirde onu hayranlıkla karşılarlar. Olan bitenler için havada bir kırgınlık sezmez. Köylüsü, şehirlisi başlarına birer şapka, yahut şapkaya benzer bir şeyler uydurmuşlardır. Artık kadınlarla erkekler beraber karşısına çıkarlar. Mektep çocukları artık İstiklâl Savaşı Şarkıları değil, yeni başlayan ve nerelere kadar varacağı belli olmayan medeniyet, inkılâp şiirleri okurlar"*[270].

Güneye yapılan gezisinin ardından Gazi, Bursa'ya geçerek 24 gün boyunca orada kaldı. Ardından da Mudanya ve Bandırma'ya geçti[271]. Bu arada, Gazi'nin Balıkesir'den sonra İzmir'e geçeceği haberi, İzmir'de büyük bir sevinç yaratmış, kent Gazi'yi karşılamak için hazırlıklara başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın kente ne zaman ulaşacağı hakkında basında çelişkili haberler çıkıyordu. Zira Gazi, Balıkesir'den hareket etmek üzereyken, İzmir Valisi Kâzım (Dirik) Paşa'dan bir suikast girişimini bildiren telgrafını almış ve Kâzım Paşa'nın önerisiyle hareketini bir gün ertelemişti. Bu bilgi ilk etapta kamuoyundan gizlendiğinden, gecikmenin olağan nedenlerden kaynaklandığı havası hâkimdi. Oysa suikastı tertipleyenler için hemen kovuşturma başlatılmış, gerekli önlemler alınmış ve tutuklamalara başlanmıştı[272].

Suikast girişimi, suikasttan sonra katilleri Yunan adalarına kaçıracak olan Giritli Şevki'nin ihbarıyla ortaya çıkmıştı. Çopur Hilmi, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf adlı tetikçilerin arkasında olduğu belirlenen ilk isim eski Lazistan mebusu Ziya

---

[270] Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. III, Remzi Kitabevi, 8. b., İstanbul, 1983, s. 266.

[271] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 2.b., Ankara, 1998, s.s.108-109.

[272] Kemal Arı, "İzmir'deki Suikast Girişimi Sırasında Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir Gezisi ve Onun Suikasti Nasıl Karşıladığına İlişkin Bir Anı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. I, S. 1, 1991, s.s. 249-250.

Hurşit'ti[273]. Ziya Hurşit İzmir'de kaldığı otel odasında hemen yakalandı. Ancak suikasta karışan isimler bunlarla sınırlı kalmayacak, zamanla bu girişimin daha geniş çaplı olduğu ortaya çıkacaktı[274].

16 Haziran günü M.Kemal Paşa İzmir'e girerken, suikast girişimini Menemen'de kendisini karşılayanlarla paylaşmış, bu haber büyük bir üzüntü doğurmuştu. Haber henüz yayılmadan İzmir'de ulaşan Gazi yoğun sevgi gösterileriyle karşılanmıştı. İstasyondan, kalacağı Naim Palas Oteli'ne giderken geçtiği güzergâh kadın-erkek, çoluk-çocuk İzmirlilerle dolmuştu. Uçaklar selam uçuşu yapıyor, cumhurbaşkanının gelişi top atışlarıyla şehre duyuruluyordu[275].

Suikast girişimi 18 Haziran 1926 günü resmi açıklamayla kamuoyuna duyuruldu ve ülke çapında şok etkisi yarattı. Basın olaya geniş yer veriyor, girişim ülke çapında düzenlenen protesto mitingleriyle kınanıyordu. Ankara ve İzmir'e geçmiş olsun telgrafları yağıyor, heyetler akın ediyordu[276]. Tutuklamalar ise İstanbul ve Ankara'ya sıçramıştı.

Suikast girişiminin kamuoyuna yansımasından sonra mizah dergileri de bu konuya yoğunlaştı. İlk tepkiler Gazi'nin önemi ve milletin Gazi'yi sahiplenmesi üzerineydi. Bu konuda Akbaba'da yayınlanan ilk karikatürde milletin M.Kemal Paşa'yı sahiplenmesi ele alınmaktadır. Karikatürde Gazi, kızgın bir melek olarak tasvir edilen milletin kanatları ve koruyuculuğu altındadır. Hem milletten hem de Gazi Paşa'dan çok küçük tasvir edilen suikastçılar ise millet tarafından ezilmek üzeredir[277]. 27 Haziran tarihli Papağan da benzer biçimde bir karikatür yayınlamıştı. Bu kez Mustafa Kemal Paşa, elbisesindeki ay yıldızdan Türkiye'yi temsil ettiği anlaşılan küçük bir kızı koltuğunun altına almış, kız çocuğu da Mustafa Kemal Paşa'ya sarılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, diğer elinde tutuğu meşaleyle aydınlık saçmakta ve Türkiye'yi aydınlık yarınlara doğru taşımaktadır. Ayaklarının altında

---

[273] Ziya Hurşit olayın açığa çıkmasından sonra hem ilk sorguda hem de mahkeme suçunu itiraf etmiş, girişimin ayrıntılarıyla ilgili pek çok bilgi vermiştir. Mahkemedeki ifadeleri için bkz. Kılıç Ali, **Kılıç Ali'nin Anıları**, Derleyen: Hulûsi Turgut, İş Bankası Kültür yay., 15. b., İstanbul 2013, s.s. 464-471.

[274] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.s. 267-268; Suikast girişimi ve sonrası için ayrıca bkz. Orhan Koloğlu, "İzmir Suikastı: Son Hesaplaşma", **Popüler Tarih**, S. 13 (Haziran 2001), s.s. 42-46.

[275] Kemal Arı, **a.g.m.**, s.s. 252-253.

[276] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 428-430.

[277] **EK: 84**.

çok küçük boyutlarda tasvir edilen, suikastçılar ise onları yollarından alıkoymak için silahlarla saldırmakta, ayaklarına bağ olmaya çalışmakta ama ezilmekten kurtulamamaktadır[278].

Girişimin ortaya çıkmasından hemen sonra Ankara İstiklal Mahkemesi duruma el koymuştu. Mahkeme ilk etapta Terakkiperver Fırka yöneticilerinin suikastla ilişkili olabileceği ihtimali üzerinde durmuş; bu kişilerin hemen tutuklanmasına, evlerinin aranmasına ve bulunan evrakın İzmir'e gönderilmesine karar verdikten sonra, İzmir'e gitmek üzere özel trenle yola çıkmıştı[279]. Bu arada Kazım Karabekir Paşa'nın tutuklanması üzerine Başbakan İsmet Paşa devreye girerek, İstiklâl Mahkemesi'ne haber vermeden Karabekir Paşa'yı serbest bıraktırdı. Başbakanının böyle bir yetkisi olmadığına hükmeden mahkeme, İsmet Paşa'yı tutuklamaya, hakkında işlem yapmaya ve durumu TBMM'ye bildirmeye karar verdi. Kriz, Gazi'nin devreye girmesi ve İsmet Paşa'nın geri adım atmasıyla çözümlendi[280]. TpCF yöneticilerinden yalnızca Kazım Karabekir değil o sırada İstanbul'da bulunan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa da tutuklandı[281].

Terakkiperver Parti yöneticilerinin tutuklanması Akbaba'da hemen yankı bulmuştur. 28 Haziran'da Akbaba'da yayınlanan karikatürde Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Refet Paşa ve Dr. Adnan Bey; Akbaba'da sık sık rastlandığı gibi yine *"saz heyeti"* halindedirler. İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey'in (*"Kel Ali"*-Çetinkaya) pençesi *"saz heyeti"*nin üzerine inerken, heyet yine durumlarına uygun acıklı bir şarkı seslendirmektedir. Akbaba, Terakkiperverler için yolun sonuna gelindiğine inanmaktadır ya da öyle ummaktadır. Bundan sonra Terakkiperverlerin sesi kesilecek ve *"ötmeye"* fırsat bulamayacaklardır[282]. Akbaba aynı sayıda, geçmişte Terakkiperverler için yayınladığı iki karikatüre de tekrar yer vererek, ne kadar doğru tespitler yaptığını, *"Akbaba'nın kerameti"*ni vurgulamıştır.

---

[278] **EK: 85**.

[279] Kılıç Ali, **a.g.e.**, s. 413.

[280] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 431-433.

[281] Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s.s. 595-596

[282] **EK: 86**.

Aynı sayıda Yusuf Ziya (Ortaç) tarafından kaleme alınan başyazı da *"Akbaba'nın Kerameti"* başlığı taşımaktadır[283].

Haziran sonunda tutuklananların sayısı 49'u bulmuştu. Tutuklananlar; suikastın icrasında görev alanlar, bunları azmettiren baş tertipçiler, suikast tertibinde doğrudan katılımı olmayan ancak Ankara'ya ve Gazi'ye cephe almış sayılan ve hareketlerinden şüphelenilen bazı eski İttihatçılar, eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyeleri ile üçüncü derecede şüphelilerden oluşuyordu. Sarı Efe Edip, eski Lazistan Mebusu Necati, İzmit Mebusu Şükrü, Ordu Mebusu Faik, Saruhan Mebusu Abidin, Eskişehir Mebusu Arif, eski Trabzon Mebusu Rahmi, Erzurum Mebusu Hâzım, Mersin Mebusu Besim, Afyon Mebusu Kâmil, Gümüşhane Mebusu Zeki, Tokat Mebusu Bekir Sami, İzmit Mebusu Mustafa, Bursa Mebusu Necati, Bursa Mebusu Osman Nuri, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, İstanbul Mebusu Canbolat, Baytar Albay Rasim ve eski Maliye Nazırı Cavid Bey listedeki önemli isimlerdi[284]. Bu listeye eklenen yeni isimlerle, hayatta kalan ünlü ittihatçıların hemen hemen tamamı ve kapatılan TpCF'nin, Rauf ve Dr. Adnan beyler haricinde kalan üyeleri hâkim karşısına çıkmış olacaktı[285].

Suikast davasının ilk duruşması 26 Haziran 1926'da yapılırken zanlılardan Eski Ankara Valisi Abdülkadir ile eski İttihatçı Kara Kemal henüz yakalanamamışlardı. Terakkiperver Fırka'dan Rauf Bey ile Dr. Adnan Bey ise yurt dışındaydılar. Savcı Necip Ali Bey; sanıkların ilk ifadeleri ile soruşturma sonuçlarına dayanan ilk iddianamesini okudu. İddianameye göre; ülkede siyasi ve medeni mücadele mümkün olduğu ve kanunla yasak olmadığı halde, suikastçılar hükümeti yıkmak ve bu amacı gerçekleştirebilmek için de Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılabının temsilcisi olan Cumhurbaşkanı'nı öldürmek istemişlerdi. Bu amaçla Ziya Hurşid 1925 yılı ortalarından itibaren çalışmış, eski Ankara Valisi Abdülkadir ve Terakkiperver Parti üyelerinden İzmit Mebusu Şükrü Bey'le toplantılar yapmış ve anlaşmışlardı. Tetikçiler ile Albay (Ayıcı) Arif Bey ve Sarı Efe Edip sonradan bu gruba dâhil olmuşlardı. İddianameye göre Rauf Bey, olaydan haberdar olmuş, tepki göstermiş ve söylentiyle ilgili tatmin edici bir açıklama yapılmazsa durumu Gazi'ye

---

[283] **Akbaba**, S. 372, 28 Haziran 1926.

[284] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s.435-436.

[285] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim yay., 10. b., İstanbul, 2001., s. 254.

ihbar edeceğini söylemiş, ama hiçbir ihbarda bulunmamıştı[286]. Terakkiperver mebuslarından büyük bir kısmı ile Eskişehir'de tutuklanan sanıklar için yasal işlem sürdüğünden, onlarla ilgili iddianame gelecek celselerde mahkemeye sunulacaktı[287].

Mahkemede sorgulamalar, yüzleştirmeler sürerken 30 Haziran tarihli celsede, İstanbul'da tutuklanmış olup da olayla ilişkisi görülmeyen bazı mebuslarla diğer zanlıların serbest bırakılmasına karar verildi. 1 Temmuz'da ise İttihatçıların önde gelen isimlerinden Mithat Şükrü, Dr. Nazım, Küçük Talat ve Galatalı Şevket beyler tutuklandılar[288].

Yargılamalar sürerken Papağan'da yayınlanan bir karikatürde, İttihat-Terakki'nin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını maske olarak kullandığı, İstiklal Mahkemesi'nin gücü ve adaleti karşısında bu maskenin düştüğü ve İttihat-Terakki'nin korkunç yüzünün tüm çıplaklığıyla ortaya çıktığı işlenmektedir [289].

Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik suikast girişimi kamuoyunda büyük bir üzüntü ve kaygı doğurmuştu. Ardından yaşanan tutuklama ve yargı süreci de dramatik görüntülere sebep oldu. Asıl kaygılar Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy) gibi Terakkiperver Parti lideri paşalar üzerineydi. Bunların Gazi'ye bir suikast tertibi içerisinde olabileceğini kimse konduramıyordu. Paşaların mahkemeye geliş gidişleri sırasında halkın, hele hele selam vaziyeti alan subayların, davranışları sessiz birer çığlıktı[290]. Akbaba ve Papağan ise bu eğilimin aksine TpCF liderlerine yüklenmeye devam ediyorlardı.

Akbaba, paşaların tutuklanması ve yargılanması konusunda ilk anda tepki vermişken, Papağan'ın bu konudaki yorumu biraz gecikmelidir. 4 Temmuz tarihli sayısında yayınlanan karikatürde, Kazım Karabekir ve Refet paşalar ile Rauf,

---

[286] Ali Fuat Cebesoy, Rauf Bey'in tertip söylentisini duyar duymaz soruşturma yaptığını ancak söylentiye adı karışan Ziya Hurşid'in böyle bir tertibi bizzat reddetmesi ve söylentiyi getiren Erzincan mebusu Sabit Bey'in hiçbir kanıta dayanmaması karşısında emin olamadığını; duyduklarını kendisiyle ve Refet Paşa'yla paylaştığını, üçünün de delile dayanan iddiaların hükümete ihbar edilmesi konusunda parti üyelerini uyarmak üzere hemfikir olduklarını ve ertesi gün parti toplantısında bu uyarıyı yaptıklarını belirtmektedir: Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s.s. 598-601.

[287] İddianame için bkz. Kılıç Ali, **a.g.e.**, s.s. 446-459; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s.436-438.

[288] **A.g.e.**, s. 441.

[289] **EK: 87**.

[290] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s. 272.

Dr.Adnan ve Kara Vasıf beylerden oluşan Terakkiperver Parti, İttihat Terakki'nin elindeki *"Patlamayan Bomba"* olarak betimlenmiştir[291].

Karagöz'ün bu konudaki yorumu ise biraz daha ılımlı olmuş ve yargılamalardaki havayla örtüşmüştü. Akbaba ve Papağan'a göre daha geç yayınlanan bir karikatürde de bu yaklaşımı açıkça görülür. Yargılamaların yapıldığı Elhamra Sineması'nı bir hamama benzeten Karagöz, hamamın girişinde Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet paşaları karşılamakta ve iyi dileklerini sunmaktadır. Karagöz'e göre bu paşalar hamamdan aklanarak çıkacaklardır. Çünkü paşalar değil, çevrelerindeki kişiler kötüdür. Yine de Karagöz bir tavsiyede bulunmayı ihmal etmez. Paşalar, bundan sonra fena adamlarla düşüp kalkmamalı ve köşelerine çekilmelidirler[292].

Bir zamanlar M. Kemal Paşa'yla birlikte Milli Mücadele'nin efsane isimleri içinde yer alan paşalar şimdi *"büyük kurtarıcı"*ya suikast düzenlemekten yargılanıyordu. Mahkeme salonundakilerin çoğunluğu Milli Mücadele'de *"her şeye rağmen"* omuz omuza kurtuluş için çalışmış kişilerdi. Şimdi kimisi sanık sandalyesinde, kimisi hâkim koltuğunda, kimisi savcı makamındaydı. Kimisi adeta suçüstü yakalanmış ve suçunu itiraf etmişti, kimisi ise sadece zan üzerine orada bulunuyor ve devrime muhalif olmanın bedeliyle karşı karşıya bulunuyordu.

6 Temmuz'da İttihatçıların eski Maliye Nazırı Cavid Bey'in sorgusuna geçildi ve çok önemli bir gelişme yaşandı. Savcı Necip Ali Bey *"İzmir Suikastı Girişimi"*nden ayrı olarak, hükümeti devirme amacıyla çalışan bir *"Kara Çete"* olduğunu ve bu çetenin eski İttihatçılar'dan oluştuğunu iddia ederek bunların Ankara'da yargılanmasını talep etti. Mahkemenin uygun görmesiyle İstiklal Mahkemesi'nin çalışmaları *"İzmir Suikastı Davası"* ve *"İttihatçılar Davası"* olmak üzere ikiye ayrıldı[293].

Eski Terakkiperverler konusunda ılımlı tavrı olan Karagöz, İttihatçılarla hesaplaşma konusunda ise oldukça hevesliydi. Nitekim davaların ayrılmasından bir gün sonra yayınladığı karikatürde İttihatçıların ocağını söndürmek için çalışmalara

---

[291] **EK: 88**.

[292] **EK: 89**.

[293] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 445.

başlamıştı[294]. Papağan ise İttihatçı *"Kara Çete"*yi bir yandan eski faaliyetlerini sürdüren, diğer yandan da Terakkiperver Parti ile Şeyh Sait İsyanı gibi siyasal gelişmelerin arkasında bulunan gizli bir güç olarak gösteriyordu[295].

İzmir Suikastı davasında Terakkiperver Parti mebuslarının büyük bir bölümü, İttihatçılarla ilişki kurmak ve bir bölümü de suikast girişiminde rol almak gerekçesiyle yargılanıyorlardı[296]. 11 Temmuz'da Savcı Necib Ali Bey iddianamesini okudu. Sanıklar ise son savunmalarını bir gün sonra, 12 Temmuz'da, yaptılar[297].

13 Temmuz günü yargılamaların yapıldığı Elhamra Sineması'nın önü tıklım tıklımdı. Kamuoyu hem M.Kemal Paşa'ya suikast gibi ciddi ve üzücü bir konudan dolayı hem de paşaların yargılanmasından dolayı ciddi şekilde gerilmişti. Jandarma kalabalık sebebiyle sanıkları güçlükle salona alabildi. Bazı sanıklar mahkemeye getirilmemişti. Sanık paşalar salondaki yerlerini alırken mahkemede görevli subay ve jandarmalar, her zaman olduğu gibi selama durdular[298]. Mahkeme heyetinin salondaki yerini almasından sonra katip, *"Suikast Davası"*nın kararlarını okumaya başladı. İzmit Mebusu Şükrü, Saruhan Mebusu Abidin, Eskişehir Mebusu (Ayıcı) Arif, Sivas Mebusu Halis Turgut, İstanbul Mebusu İsmail Canbolat, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, eski Lazistan Mebusu Ziya Hurşid, eski Trabzon Mebusu Hafız Mehmet, Sarı Efe Edip, Çopur Hilmi, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Emekli Baytar Albay Rasim, eski Ankara Valisi Abdülkadir ve eski İaşe Nazırı Kara Kemal Ceza Kanunu'nun 55-57. Maddelerine göre idama (son ikisininki gıyaben) mahkum edilmişti. Ergani Mebusu İhsan, eski Ardahan Mebusu Hilmi, eski Maliye Nazırı Cavid, eski Mersin Mebusu Selâhaddin, eski Sivas Mebusu Kara Vasıf, eski Erzurum Mebusu Hüseyin Avni, eski İzmir Valisi Rahmi, İstanbul Mebusu Rauf ve eski İstanbul Mebusu Dr. Adnan beylerin dosyaları, bu davanın tamamlayıcı bir safhası olarak Ankara'da görülecek davada incelenmek üzere ayrılmıştı. Olayla herhangi bir ilişkisi olduğu anlaşılmayan Ordu Mebusu Faik, Dersim Mebusu Feridun Fikri, Afyon Mebusu Kâmil, Gümüşhane Mebusu Necati, Erzurum Mebusu Münir Hüsrev beylerle, İstanbul Mebusu Kazım Karabekir, Ankara Mebusu Ali Fuat, İstanbul

---

[294] **EK: 90**.

[295] **EK: 91**.

[296] **A.g.e.**, s. 445.

[297] İddianame ve savunmalar için bkz. **A.g.e.**, s.s. 445-446; Kılıç Ali, **a.g.e.**, s.s. 474-477.

Mebusu Refet, Edirne Mebusu Cafer Tayyar, eski Isparta Mebusu Mersinli Cemal Paşalar beraat etmişti[299]. Özellikle paşalar hakkında verilen kararlar memnuniyet uyandırmış, salondaki dinleyiciler bu kararı alkışlarla karşılamıştı[300].

13'ü vicahen, 2'de gıyabi olarak idam cezasına çarptırılan sanıklardan hiç biri karar okunurken salonda değildi. İdam hükümleri 13-14 Temmuz gecesi Kemeraltı ve Konak Meydanı'nda uygulandı. Asılan 13 kişinin cesetleri sabah saat 10:00'a kadar idam sehpalarında kaldı ve halka teşhir edildi[301].

İdamların hemen ardından yayınlanan Akbaba'da Mahkeme Başkanı Ali (Çetinkaya) Bey, *"Komitacılık"*ı darağacında çekerken sergilenmektedir. Akbaba'ya göre bu infazlar yalnız suçluları değil bir zihniyeti de sonsuza dek ortadan kaldırmıştır. Karikatürün lejandı ise ölümünden önce pek çok kişiye zarar veren kişilerin ardından söylenegelmiş bir beyittir[302]**.**

İzmir'deki suikast davası sonrasında Karagöz'de yayınlanan bir karikatür ise, iktidarın siyasi beklentisini yansıtması açısından oldukça önemlidir. Karikatürde, şapkalı halleriyle modern bir görünüme bürünmüş olan halk, fokurdayan politika kazanından yükselen buharları gördükçe dehşete kapılmıştır. Karagöz'ün halka tavsiyesi ise kesinlikle politikaya karışmamaları, bu işi mebuslara bırakmalarıdır [303]. Karagöz bu karikatürle adeta devrimcilerin beklentisini halka tebliğ etmektedir. Nitekim sonraki yıllarda uzunca bir süre bu karikatürdekiler gerçekleşecek, devrim sürerken halk politikadan uzak duracak/tutulacaktır.

1.6.2.İttihatçılar Davası ve İttihatçılığın Tasfiyesi

İzmir'deki suikast davasının bitmesinden sonra Mahkeme Başkanı Ali Bey, basına yaptığı açıklamada suikast davasının ikinci ve daha karanlık perdesinin Ankara'da bitirileceğini; dava sürecinde basının tavrını takdirle karşıladıklarını

---

[298] **A.g.e.**, s. 477.

[299] **Ag.e.**, s.s. 478-479; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 449-450.

[300] Kılıç Ali, **a.g.e.**, s. 479.

[301] İdam edilenlerin son anları ve sözleri için bkz. **A.g.e.**, s.s. 477-484.

[302] **EK: 92**.

[303] **EK: 93**.

belirtiyordu[304]. Açıklamadaki *"ikinci perde"* benzetmesi daha sonra karikatürlere yansıyacaktı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına damgasını vuran İttihat Terakki Fırkası, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan hemen sonra, 1 Kasım 1918'deki kongreyle kendini resmen feshetmiş, kongrede İttihat-Terakki'nin inkılâpçı rolünün yerine liberal bir kimliğe sahip yeni bir parti kurulması kararlaştırılmış, İttihatçı liderlerin yurt dışına kaçmasından hemen sonra da geriye kalan eski İttihatçıların bir bölümü Teceddüd Fırkası'nı kurmuşlardı. Ne var ki İttihat-Terakki'nin hukuken sona ermesi İttihatçılığın sona ermesi demek değildi. Örgütün adının değişmesi veya yerine kurulan fırkanın kapatılması, *"İttihatçı Ruh"*u yok etmedi. İttihat-Terakki ülküsünü benimsemiş olanların büyük bir bölümü o ruhu[305] yaşatmaya, eski yoldaşlarıyla birlikte hareket etmeye devam ettiler. Mütareke günlerinde iş başında olan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'ndeki nazırların bazıları İttihatçı kadrolardan geliyorlardı. İşgaller karşısında kurulan Müdafa-i Hukuk cemiyetlerinin temellerini de eski İttihatçılar atmıştı[306]. Milli Mücadele kadroları da geniş ölçüde İttihatçılardan oluşmuş, cumhuriyet kurulduktan sonra da aynı kişiler yönetimi ellerinde bulundurmuşlardır. Ancak İttihatçıların Genel Merkez üyeleri ile nazır seviyesindeki ileri gelenlerinden pek çoğu, hem M.Kemal Paşa ve arkadaşlarına mesafeli durduklarından hem de onlar tarafından kabul görmediklerinden, yeni oluşan yönetimde yer almamışlar, İstanbul'da üslenmişlerdir[307].

Kurtuluşun ardından devrimcilerle İttihatçılar arasında yakınlaşma sağlanmaya çalışılmış, ne var ki istenen sonuç gerçekleşmemiştir[308]. İttihat

---

[304] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 452.

[305] Mete Tunçay İttihat Terakki'nin mason dernekleri örneğinden yol çıkılarak kurulduğunu, Masonluk gibi İttihatçılıktan da çıkılamayacağını belirtmekte, İttihatçılığın son ittihatçı ölene dek sürdüğünü söylemenin abartı olmayacağını ifade etmektedir. Tunçay'ın buna örnek olarak 1971 yılında özel bir sohbet sırasında Celal Bayar'ın *"Ben İttihatçıyım"* demesini ve *"geçmiş zaman"* kullanmamasını göstermektedir: Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 169; İttihat ve Terakki Fırkası için bkz. Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi yay., İstanbul, 1987; Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak yay., 8. b., İstanbul, 2010; Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.s. 108-142, 174-232.

[306] Sina Akşin, **a.g.e.**, s.s. 306-307.

[307] Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 169.

[308] I.TBMM dağılıp II. Dönem için seçim hazırlıklarının sürdüğü dönemde Mustafa Kemal Paşa, İttihaçıların önde gelenlerinden Kara Kemal'i İzmit'te kabul etmiş ve ona artık Müdafa-i Hukuk için çalışmalarını söylemişti. Bu Gazi'nin İttihatçılık defterini tatlılıkla kapatmak istediğinin bir göstergesidir: Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. III, s.s. 275-276.

Terakki'nin yeninden canlandırılması tasarıları da gerçekleşmeyince, bazı İttihatçılar CHF'ye girerek milletvekili seçilmişler, sonra da ayrılarak TpCF'na geçmişlerdir[309].

Devrim karşıtı güçlerden muhalif basın Takrir-i Sukûn Kanunu'yla susturulmuş, ardından Terakkiperver Parti kapatılmış, İzmir Suikastı davasıyla Terakkiperverlerin bir kısmı beraat etmesine rağmen bir kısmı mahkûm olmuş ve Terakiperverler politika dışına itilmişti. Sıra, uzun süreden beri iktidarı yeniden ele geçirmek için el altından çalışan İttihatçılara gelmişti. *"Bu bir anlamda inkılaba karşı çıkan güçlerin çeşitli fırsatlarla inkılap tarafından yok edilmesi veya etkisiz duruma sokulması demekti"*[310].

İzmir suikast girişimi davasını sonuçlandıran İstiklal Mahkemesi, 17 Temmuz'da Ankara'ya dönmüş, hemen *"Kara Çete"* davasının ön hazırlıklarına başlamıştı. Bir yandan Cavid Bey, Dr. Nazım, Küçük Talât gibi İttihatçıların önde gelen isimleri sorgulanırken diğer yandan davayla ilgili görülmeyen pek çok kişi serbest bırakılıyordu. Ayrıca İngiltere'de bulunan Rauf ve Dr. Adnan beylerin Türkiye'ye dönerek mahkeme karşısına çıkmaları için resmi yazışmalar sürüyordu[311]. Bu arada İzmir'deki dava sonucunda haklarında gıyaben idam cezası verilmiş olan sanıklardan ve eski ittihatçılardan Kara Kemal, 27 Temmuz 1926'da polis baskınında yakalanacağını anlayınca gizlendiği kümeste intihar etti[312].

Yaklaşık on beş gün süren bu hazırlık devresinde mizah yayınları konuyu sık sık işlemişlerdir. Daha yargılamalar başlamadan önce yayınlanan karikatürlerde olayın suikast boyutundan çok *"bir devrin yargılanması"* ve *"İttihatçılarla hesaplaşma"* boyutları ele alınmış, bu hesaplaşmaya tam destek verilmiştir.

Papağan 18 Temmuz'da yayınladığı bir karikatürle tartışmalara oldukça sert bir giriş yapmıştır. Mahkeme Başkanı Ali (Çetinkaya) Bey'in *"İkinci Perde"*

---

[309] Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 170.

[310] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 454.

[311] **A.g.e.**, s.s. 455-457; Rauf Bey Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından iki ay sonra rapor alarak tedavi için Avusturya'ya gitmiş, sonra da Londra'da bulunan Dr. Adnan (Adıvar) Bey ile Halide (Edip Adıvar)'ın yanına geçmişti. Suikast girişimi sonrasında Londra Büyükelçiliği aracılığıyla İstiklal Mahkemesi'nin çağrısı kendisine tebliğ edilmiş ancak Rauf Bey, ülkede söz ve vicdan özgürlüğü bulunmadığı gerekçesiyle bu çağrıya uymamıştı. Buna rağmen TBMM Başkanlığı'na yazdığı mektuplarla yurda dönmeme gerekçelerini açıklamış, daha önce duymuş olduğu suikast söylentilerinin delilden yoksun olduğunu belirtmiş, İzmir suikast girişimiyle herhangi bir bağlantısının olmadığını savunarak masumiyetini anlatmaya çalışmıştır. Bkz. Rauf Orbay, **a.g.e.**, s.s. 629-657.

sözlerinden ilham alınan karikatürde karar çoktan verilmiştir. Ankara'daki yargılama da, İzmir'deki gibi idamlarla sonuçlanacak, *"Kara Çete"* cezasını bulacaktır[313]. Bir gün sonra Akbaba da perde-sahne temasını kullanmıştır. Perdeyi açan İstiklâl Mahkemesi Başkanı Ali Bey, ittihatçıların liderlerinden, sanık Cavit Bey'i konuşturmaya hazırlanmaktadır. Adeta bir sihirbazlık gösterisi gibi sunulan olayda, Cavit Bey para yemeye ve kan içmeye doymayan bir canavar olarak betimlenmiştir[314]. Karagöz ise milletin selameti ve huzuru için İttihat Terakki'yle hesaplaşmanın şart olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Mahkeme Başkanı Ali Bey ile Kılıç Ali ve Necip Ali beylerin, adaletin terazisiyle bu işin üstesinden geleceklerine emindir[315]. Akbaba'nın bir karikatürüne göre de mahkeme heyetinin çalışmaları geçmişe dair pek çok kötülüğü ortaya çıkarmaktadır. Ancak henüz istenen sonuçlara tam ulaşılamamış, İttihat Terakki'nin yuttuğu milyonlar açığa çıkarılamamıştır. Başkan Ali Bey, heyetteki Kılıç Ali, Necip Ali ve Ali [Zırh] beylerle birlikte yürüttüğü hummalı çalışmayla yakında bunu da başaracaktır[316].

Karagöz 28 Temmuz sayısında da İttihatçıların geçmişine ve I. Dünya Savaşı sırasındaki yolsuzluklarına vurgu yapmaktadır. Bu konuda yayınladığı karikatüre göre İttihatçılar, I. Dünya Savaşı'ndaki yanlışlarıyla milleti zaten bir kez uçuruma itmişlerdir. İkinci girişimlerinde ise Mustafa Kemal Paşa'ya yakalanmışlardır. Şimdi sıra soğukkanlı bir şekilde olayları anlamaya çalışan mahkeme heyetindedir[317]. Yargılamaların başlamasına kısa süre kala Karagöz'ün son mesajı yine mahkeme heyetinedir. Heyetten "*İntihar Etmiş"* olan İttihat-Terakki'yi bir daha dirilmemek üzere ortadan kaldırmalarını ister. Bu, memlekete yapılacak en büyük hizmetlerden biridir[318]. Başta Karagöz olmak üzere mizah yayınları açısından karar verilmiştir bile. İttihatçılar suçludur ve cezalandırılmalıdır. Ancak işin ilginç tarafı, Cavit Bey'i hedef alan bir karikatür hariç, kişiler hedef alınmamış; eleştiriler hep İttihatçılık üzerinden yürütülmüştür. Mizah yayınları açısından kurumsal olarak *"suç"* ve *"suçlu"* bellidir. Ama *"suçlular"*ın kimler olduğu ve hesaplaşmanın kimler

---

[312] Kılıç Ali, **a.g.e.**, s.s. 460-461; Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.s. 170-171.

[313] **EK: 94**.

[314] **EK: 95**.

[315] **EK: 96**.

[316] **EK: 97**.

[317] **EK: 98**.

üzerinden yürütüleceği net değildir. Adeta *"birileri cezalandırılsın da kim olursa olsun"* havası hâkimdir.

"Kara Çete" olarak adlandırılan İttihatçıların yargılanmasına 2 Ağustos'ta başlandı. Savcı Necib Ali Bey'in okuduğu iddianamede İttihat-Terakki'nin İzmir'deki suikast girişimiyle bağlantılı olduğu belirtiliyor, İttihat-Terakki'nin Milli Mücadele süresince çalışmaları, Kara Kemal'in partiyi yeniden canlandırma çabaları ve Terakkiperver Fırka'dan nasıl yararlanıldığı anlatılıyordu[319]. Mahkemenin tutumu *"suikast girişimiyle ile ilişki aramaktan çok, geçmiş dönemlerin hesabını sormak yönünde"*ydi[320]. Ergün Aybars'ın belirttiği gibi; *"bir devrin hesabı soruluyor, İttihatçıların sebep olduğu yıkım kamuoyuna açıklanıyordu"*[321]. Mahkemenin en çok üzerinde durduğu sanıklar ise İttihat-Terakki'nin iki eski nazırı Cavid Bey'le Dr. Nazım Bey'di[322].

Mizah yayınları yargılama süresince de ittihatçıların geçmişine vurgu yapmayı sürdürdüler. Akbaba'ya göre, ortada savunulacak bir durum yoktu. İttihatçıların geçmişi ve suçları apaçık ortadaydı[323]. Karagöz, İttihat-Terakki'nin, iktidar yıllarında yapılan yolsuzlukları, halkın çektiklerini hatırlatıyor, suikast olayının bardağı taşıran son damla olduğunu vurguluyordu[324].

Yargılamanın ilerleyen günlerinde istiklal mahkemelerinin fonksiyonlarıyla ilgili değerlendirmeler de yapılmış ve bu mahkemeler olumlanmıştır. Akbaba'nın yayımladığı bir karikatüre göre bu mahkemeler *"İsyan", "İrtica", "Suikast", "Taklib-i Hükümet"(Hükümet Darbesi), "Terakkiperver Fırka", "İttihat ve Terakki", "Casusluk"* gibi pek çok sorunu çözerek, ülkeyi tertemiz hale getirmişti[325]. İttihatçılarla ilgili kararın açıklanmasından bir gün önce Karagöz'de yayınlanan bir

---

[318] **EK: 99**.

[319] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 457.

[320] Mete Tunçay, **a.g.e.** , s. 170.

[321] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 457-458; Mahkeme üyelerinden Kılıç Ali de *"Burada sadece İzmir suikastının davası görülmedi, İttihat ve Terakki'nin devri ile o devrin sorumluları da yargılandı"* demektedir: Kılıç Ali, **a.g.e.**, s. 485.

[322] **A.g.e.**, s. 485.

[323] **EK: 100**.

[324] **EK: 101**.

[325] **EK: 102**.

karikatürde ise mahkeme heyetinin adalet terazisiyle verdiği kararlar ülkede "*Sükûn ve Refah"* dönemini açıyordu[326].

26 Ağustos günü mahkeme kararı açıklandı. Kararın giriş cümlelerinde İttihat-Terakki'nin I. Dünya Savaşı sırasında devleti kötü yöneterek ülkeyi perişan hale getirdiği, bozguna yol açtığı ve sonuçta da iktidarı bırakarak kendini feshettiği, liderlerinden bir çoğunun ülkeyi felaket uçurumunda bırakarak yurt dışına kaçtığı hatırlatılıyordu. Ayrıca gerek İzmir'de gerekse de Ankara'da yapılan yargılamaların; Milli Mücadele sonrasında yeniden iktidara gelmek için organize edilen gizli toplantıların, suikast girişimine kadar uzanan bir şebeke doğurduğunu açıkça gözler önüne serdiği belirtiliyordu[327]. İşte şimdi bu kirli geçmişe sahip İttihatçılar yeniden birlik olmuş, felaketine neden oldukları ülke kurtarıldıktan sonra çeşitli yollarla yeniden iktidarı ele geçirmeye çalışıyorlardı. Devrimcilerin ise bu iktidarı devretmeye hiç niyetleri yoktu.

Kararın devamında İttihat Terakki mensuplarının Milli Mücadele sonrasında yeniden iktidara gelebilmek amacıyla Cavit Bey'in evinde gizli toplantılar yaptıklarının; M.Kemal'e yapılan başvurunun reddedilmesinden sonra bazı İttihatçıların aktif siyasi yaşamdan çekildiklerinin, bazılarının ise siyasi faaliyetlere devam ettiğinin anlaşıldığı belirtiliyordu. Yargılamalarda, gizli toplantılar sonucunda hedefe ulaşmak için üç aşamalı bir plan hazırlandığı belirlenmişti. Buna göre ilk aşamada meclisteki birinci ve ikinci grupları birleştirip, her ikisindeki eski İttihatçıları Rauf Bey'in yardımıyla üst mevkilere çıkarmak planlanmıştı. Bu olmazsa yine Rauf Bey'in yardımıyla İttihatçılardan 15-20 kişilik bir mebus listesini şüphe çekmeden Müdafaa-i Hukuk Fırkası teşekkülüne sokmak, bu da olmazsa İttihat Terakki adıyla açıkça ortaya çıkmak kararına varılmıştı. Tüm bu çabaların başarısızlıkla sonuçlanması üzerine dördüncü yol olarak bireysel başvurularla Halk Fırkası'ndan mebus seçilmek, sonra da yeni mebusların katılımıyla ikinci bir parti kurmak böylece de Halk Fırkası'nı parçalamak için girişimde bulunulduğu, Rauf Bey'in bu çabalarda azami derecede yardımcı olduğu, daha sonra da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuyla iktidarın ele geçirilmeye çalışıldığı ve İstanbul

[326] **EK: 103**.

[327] Kılıç Ali, **a.g.e.**, s. 490.

basının bir kısmının bu amaçla kullanıldığı anlatılıyordu[328]. Cavit Bey, evindeki gizli toplantılarda İzmir suikastını hazırlayanlarla yakın ilişkisi olduğunun anlaşılması sebebiyle onları yönetmek ve yardım etmekten; Dr. Nazım, Nail ve Hilmi beyler de gizli toplantılara ve kararlarına katılmak, İttihat-Terakki'nin iktidara gelmesi için faaliyet yürütmekten suçlu bulunmuşlardı. Rauf Bey ise sayılan girişimlerde İttihatçılarla işbirliği yapmak, daha da önemlisi suikast girişiminden haberi olduğu halde haber vermemekten dolayı suçlu bulunmuş, Dr. Adnan Bey'in herhangi bir suçu tespit edilememişti. Hüseyin Cahit Bey'in toplantılara katıldığı, alınan ilk kararları yazılarıyla desteklediği sabit bulunmuşsa da suikast girişiminden haberi olmadığı anlaşılmış ve suçsuz bulunmuştu. Sonuç olarak Teşkilât- Esasiye Kanunu'nu tamamen veya kısmen tagyir, tebdil ve ilga, Büyük Millet Meclisi'ni iskat ve görevden mene cebren teşebbüsten dolayı eski Maliye Nazırı Cavid[329], Dr. Nazım, Ardahan Mebusu Hilmi ve Nail beylerin idamına; Ali Osman Vehbi, Hüsnü, İbrahim Edhem, Rauf ve Rahmi beylerin onar yıl kalebentliğe mahkûm edilmesine karar verilmiş; otuz yedi sanık ise beraat etmişti. Ayrıca Kara Kemal'in kurduğu banka ve şirketlerin dağıtılmasına, idarelerin hükümete devredilmesine, varlıklarının da devlet hazinesine devrine karar verilmişti[330]. İdamlar 26-27 Ağustos 1926 gecesi sabaha karşı, uygulandı[331].

Ankara'daki yargılamaların son günlerinde, 23 Ağustos'ta, suikast girişimi sebebiyle İzmir'deki mahkemede gıyaben idama mahkum edilmiş olan eski Ankara Valisi Abdülkadir yurt dışına kaçmaya çalışırken Istranca Dağları civarında yakalandı. 29 Ağustos'ta ilk duruşması yapılan Abdülkadir suçlamaları reddederek, suikastla bir ilgisinin olmadığını ileri sürdü. Ancak Ziya Hurşit ve arkadaşlarının

---

[328] **A.g.e.**, s.s. 490-493; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 460-461.

[329] Cavid Bey'in suçlu bulunması ve idamı, mahkemenin en çok tartışılan kararlarından biridir. Genel eğilim Cavid Bey'in kişilik itibariyle suikasta taraftar olamayacağı, günün siyasi koşullarına bağlı olarak, yeterli kanıta dayanmadan idam edildiği üzerinedir. Ancak Cavid Bey'in dolaylı olarak suçlanabileceği kanıtlar da vardır. Cavid Bey'in oğlu Şiar Yalçın'ın *"Önsöz"*deki değerlendirmesi için bkz. Mehmet Câvid Bey, **Zindandan Mektuplar**, Liberte yay., Ankara, 2005; Ayrıca bkz. Falih Rıfkı Atay, **a.g.e.**, s. 405; Hüseyin Cahit Yalçın, çok yakın arkadaşı Cavid Bey'in siyasal öldürmeye taraftar olamayacağını, Dr. Nazım'ın boşboğazlığı nedeniyle kendisine kimsenin bir şey söylemiş olamayacağını, İsmail Canbolat'ın da politikaya karışmamaya kesin kararlı olduğunu belirtmekte; buna rağmen kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığına dikkat çekmektedir: Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, (Baskıya Hazırlayan: Rauf Mutluay) Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1. b., İstanbul, 1976, s.s. 284-285.

[330]Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 461-462.

[331] Kılıç Ali, **a.g.e.**, s.s. 490-493

açık itirafları yeterli görülerek Abdülkadir'in de idamına karar verildi. Cezası 31 Ağustos/1 Eylül gecesi Ankara'da infaz edildi[332].

1926'nın yaz ayları biterken devrimin en önemli aşamaları geçilmiş, eski düzenin siyasal kalıntıları temizlenmiş ve yeni siyasal düzenin yerleşmesi sağlanmıştır. Karikatürlere de yansıdığı gibi bir devrin perdesi kapanmış, yeni bir perde açılmıştır.

[332] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.s. 462-463; Kılıç Ali, **a.g.e.**, s.s. 170-171.

2.1927-1938 DÖNEMİNİN SİYASİ GELİŞMELERİ ve KARİKATÜRE YANSIMASI

2.1.20'li Yılların Sonlarına Damgasını Vuran Olaylar

2.1.1.Normalleşme Çabaları ve Atatürk'ün İstanbul Ziyareti

1927 yılı Türk Devrimi açısından önemli bir dönüm noktasıydı. Saltanatın kaldırılmasından itibaren ortaya çıkan devrim karşıtı girişimler ortadan kaldırılmış, *"olağanüstü dönem"* sona ermeye başlamıştı[1]. İstiklâl Mahkemeleri'nin baktığı son önemli davalar Ankara'da İttihatçıların ve Abdülkadir'in yargılanması olmuştu. Devrim karşıtları sindirilmiş ve tasfiye edilmişti. Şimdi yakın geçmişin gergin havası dağılmalı, devrimin kökleşmesi için kurumsallaşma sağlanmalıydı.

1926 yılının sonlarına doğru, Çorum'daki sürgünden dönerken Ankara'da İsmet Paşa'yı ziyaret eden Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in görüşmeyle ilgili aktardıkları, yönetimin o günlerdeki bakışını yansıtmaktadır. Ülkenin olağanüstü günlerdeki komplolar ve ayaklanmalar yüzünden büyük tehlikelere düşmüş olduğuna dikkat çeken İsmet Paşa, yakın dönemin sert muhalifi Hüseyin Cahit Bey'e incelikle şunları söylüyordu:

> *"Güçlü bir kalem, ateş püskürerek yazıyordu. Öyle bir sırada nereye doğru bizi götürdüğünü bilemediğimiz bu güçlü kalemi özgür bırakamazdık. Ama artık geçmiş silinmiştir. İstediğiniz gibi çalışabilirsiniz. Hiçbir düşmanlıkla karşı karşıya değilsiniz"*[2].

---

[1] Eric Jan Zürcher, 1923-27 yıllarını *"Savaş sonrasının huzursuzluk dönemi"* olarak nitelendirmekte ve bu sürecin Ekim 1927'de Nutuk'un okunmasıyla sona erdiğini belirtmektedir: Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim yay., 10. b., İstanbul, 2001., s. 255; Mete Tunçay da 1927 yılında *"olağanüstü durum"*un sona erdiğine dikkat çekerken; bu durumu ayaklanma ve tepkilerin bastırılıp siyasal sürecin tümüyle yok edilmiş olmasına bağlar: Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt yay., 3. b., İstanbul, 1999, s. 180; Ergün Aybars ise 1919-1927 yıllarını Türk Devrimi'nin *"Eylem Aşaması"*, 1919-1938 yıllarını ise devrimin *"Kurumlaşma ve Gelişme"* yılları olarak ifade eder: Ergün Aybars, **Atatürkçülük ve Modernleşme**, Ercan Kitabevi, 1. b., 2000, s. 235.

[2] Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, (Baskıya Hazırlayan: Rauf Mutluay) Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1. b., İstanbul, 1976, s. 285.

Kısa süre sonra İsmet Paşa, 28 Şubat 1927 tarihli CHP grup toplantısında cumhuriyetçilerin gerçek arzusunun olağanüstü tedbirleri geçici olarak kullanıp, en kısa zamanda olağan şartlara dönmek olduğunu ve Cumhurbaşkanı'nın da sık sık bunu ihtar ettiğini açıkladı. Hükümet, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun iki yıl daha uzatılmasını istemekle birlikte, İstiklâl Mahkemeleri'nin 7 Mart 1927'de dolacak olan sürelerinde uzatma talep etmeyecekti[3]. Devrimciler tarafından *"olağanüstü tedbirler"* olarak uygulanması zorunlu görülen İstiklâl Mahkemeleri ve Takrir-i Sükûn Kanunu, misyonunu büyük oranda tamamlamıştı. Bu *"olağanüstü tedbirler"* bir yandan memlekette huzur ve güvenliği sağlamak diğer taraftan da milletin medeni ve sosyal alandaki gelişmesi için uygulanmıştı. Şapka Kanunu; tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması gibi sosyal hayattaki önemli inkılâplar Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yarattığı atmosferde yapılabilmiş, kanunun varlığı bu adımların atılabilmesini kolaylaştırmıştı. İstiklâl Mahkemeleri zamanında kaldırılmış; meclis, milletin ve cumhuriyetin yararları açısından Takrir-i Sükûn Kanunu'nun bir süre daha yürürlükte kalmasını uygun bulmuştu[4]. Ne var ki kanunun uzatılması bir tedbir olarak kalmış, kullanılmasını gerektirecek bir durum olmamıştır. İstiklâl Mahkemeleri'nde hüküm giyenler de 1927'den itibaren çıkarılan aflarla serbest kalmaya başladılar[5]. 1928'den 1938'e kadarki aşamada, devrimin daha geniş alanlara yayılması için çalışılacak; gerek toplum yapısında gerekse kişilerin yaşamında köklü değişiklikler meydana getirmek amacıyla yasamalar, girişimler ve kuruluşlar ardı ardına gelecekti[6].

1927'deki *"normalleşme"*nin önemli bir göstergesi de M. Kemal Paşa'nın, kurtuluşun ardından yıllardır beklendiği, İstanbul'a gitmesi oldu. Gazi, 1924 yazının sonlarında bir ay Bursa'da kalmasına rağmen İstanbul'a gitmemişti. 12 Eylül 1924'te Hamidiye kruvazörüyle Mudanya'dan Trabzon'a giderken de boğazdan geçmiş, halkın ve resmi erkânın coşkulu karşılamalarına rağmen İstanbul'da durmamıştı[7].

---

[3] Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, Milliyet Yay., 1.b., İstanbul, 1997, s.s. 467-468.

[4] Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1989, s.s. 594-596.

[5] Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 477.

[6] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş), YKY yay., 2. b., İstanbul, 2002, s. 521.

[7] Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. III, Remzi Kitabevi, 8. b., İstanbul, 1983, s.s. 289-291; Ahmed Emin Yalman, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. II (1922-1971), (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), 2. b., Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s.s. 952-953.

Gazi'nin bu tavrı üzerine muhalif basında sert tepkiler verilirken, Karagöz de *"Bizi çiğnedin de nereye gidiyorsun?"* lejandlı bir karikatürle bu tepkiye katılmıştı[8].

Atatürk'ün 1927 yılına kadar İstanbul'a gitmemesi kamuoyunda *"açık tavır koyma"* olarak algılanıyordu. Ankara'nın başkent olmasından sonra belirgin bir Ankara-İstanbul çekişmesi ortaya çıkmıştı. Muhalif basın, İstanbul'daki iş çevreleri, İttihatçılar, yabancı ülkelerin temsilcileri[9] ve öz ardı erle birlikte neredeyse tüm İstanbul halkı, Ankara'nın merkez olmasına tepkiliydi. Atatürk de 1925 yılında kendisini İstanbul'a davet eden heyete, kenti ziyaret etmesinin önünde *"manevi engeller"* olduğunu belirtmekten kaçınmıyor; Ankara'yı ve Anadolu'yu İstanbul'a kabul ettirmek istiyordu[10].

İstanbul-Ankara çekişmesi Milli Mücadele sonrasında uzunca bir süre karikatürlere de yansımış; İstanbul merkezli mizah yayınları İstanbul ve Babıali'deki genel havaya uyarak, Ankara'nın başkent olmasını sindirmekte zorlanmışlardı. Akbaba daha Ankara başkent ilan edilmeden önce, *"fesli"* İstanbul'un *"kalpaklı"* Ankara karşısında ikinci plana düşmesini eleştirmeye başlamıştı[11]. Karagöz ise aynı günlerde yayınladığı bir karikatüründe, değişimin sosyal yönünü ve İstanbul'un, *"taşra"*ya bağlanmasının ortaya çıkaracağı manzaraları ele alıyordu[12]. Ne var ki direniş çok uzun sürmedi. Kelebek'in bir karikatürüne de yansıdığı gibi devlet kapısında iş *"kabul eden"* İstanbul'un okur-yazar zümresi, kalpağı başlarına geçirip Ankara'nın yolunu tutmak zorunda kaldı[13]. İstanbul basını da siyasal gelişmeler ve Ankara'nın kararlı tutumu karşısında boyun eğmekten başka yol olmadığını anlamıştı. 1927 yılında Mustafa Kemal Paşa artık Ankara-İstanbul küskünlüğe son verebilirdi.

---

[8] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s. 288; Bu karikatürün bulunduğu zaman dilimindeki Karagöz nüshalarına arşiv taramalarında ulaşılamamıştır.

[9] Yabancı elçiliklerin Ankara'nın başkent olmasına tepkileri ve Ankara'ya taşınmalarıyla ilgili olarak bkz. Bilâl N. Şimşir, **Ankara… Ankara… Bir Başkentin Doğuşu**, Bilgi yay., 2. b., Ankara, 2006, s.s.229-256.

[10] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.s. 289-291; Ahmed Emin Yalman, **a.g.e.**, s.s. 952-953; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 2.b., Ankara, 1998, s.s. 226-227.

[11] **EK: 104**.

[12] **EK: 105**.

[13] **EK: 106**.

1 Temmuz 1927 günü İstanbul, Ertuğrul yatıyla İzmit'ten gelen Atatürk'ü karşılamak için ayaktaydı. Kent bayraklarla donanmış, taklar kurulmuş, Anadolu ve Rumeli kıyılarında binlerce kişi toplanmıştı. Boğazın girişindeki vapur ve motorlardan dolayı deniz yüzeyi görünmez olmuştu. Dolmabahçe Sarayı'nda şehrin ileri gelenleriyle bir araya gelen Gazi, sıcak mesajlarla İstanbul halkının gönlünü aldı. Bu ziyaret üç ay sürecek, Atatürk Nutuk'un çoğu bölümünü bu zaman diliminde yazacak, yenilenen milletvekili seçimlerini İstanbul'dan izleyecek, pek çok heyeti kabul edecek ve zaman zaman halkın arasına karışarak hasret giderecekti[14].

Atatürk'ün İstanbul ziyareti mizah yayınlarında da geniş yankı buldu. Günler öncesinden başlayan *"yüceltici resimler"*le hasretin sona ermesi işlendi[15]. Yine de rekabet söz konusu olduğunda, İstanbul *"üstün"* olmasa bile *"eşit önemde"* bir kent olarak Ankara'yla yarışmaya daima aday olacaktı[16].

2.1.2. Yavuz-Havuz Davası

1927 sonlarında gündeme bomba gibi düşen, mizah yayınlarına da *"olağanüstü ağırlıkta"* yansıyan bir olay gerçekleşti. Eski Bahriye Vekili ve İstiklâl Mahkemesi Başkanı Topçu İhsan (Eryavuz) Bey, Başvekil İsmet Paşa'nın isteğiyle Divan-ı Âli'ye sevk edildi[17]. İddia Türk donanmasının gururu Yavuz zırhlısının, onarımı sırasında yolsuzluk yapılmasıydı.

1924'te kurulan Bahriye Vekaleti, daha önce de gündemde olan Yavuz'un onarımı konusunu yeniden ele almış, Bahriye Vekili Topçu İhsan Bey onarım konusunda çeşitli yabancı firmalarla görüşmüştü. Sonunda Yavuz'un onarım işi bir Fransız şirketi olan Flander'e verilmiş, şirket bu iş için İzmit'e bir havuz getirmişti. Onarım sırasında içi tam olarak su doldurulmamış havuzdaki Yavuz, desteklerini yıkarak kuru havuzun içine düştü ve hem havuz hem de Yavuz hasar gördü. Daha önceki aksaklıkların üzerine, bir de bu kazanın eklenmesi Yavuz'un onarımının iyice gecikmesine ve Bahriye Vekâleti hakkında söylentilerin yayılmasına neden oldu[18].

---

[14] **A.g.e.**, s.s. 226-227; Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.s. 294-300; Yaprak Zihnioğlu, "İstanbul, Gazi'yi denizde karşıladı", **Popüler Tarih**, S. 23 (Temmuz 2002), s.s.41-47.

[15] **EK: 107**.

[16] **EK: 108**.

[17] **TBMMZC**, I, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 22, Cs: 1, 24 Aralık 1927, s.s. 155-171.

[18] Yunus Şen, "Yavuz-Havuz Olayı", **Popüler Tarih**, S. 13 (Haziran 2001), s. 39. .

Konu, Atatürk'ün de dikkatinden kaçmamış ve bu konudaki kaygılarını İsmet Paşa'yla paylaşmıştı[19].

1927 seçimlerinin sonrasında Bahriye Vekaleti kaldırıldı ve Başbakan İsmet Paşa konuyu meclise taşıdı. İsmet Paşa, İhsan Bey'in bakanlığı döneminde emniyeti sarsacak tarzda, Bakanlar Kurulu kararına aykırı olarak ve yetkileri dışında hareket ettiğini; hükümete bilgi vermeksizin Fransız şirketine ayrıcalıklar tanıdığını böylece hazinenin zararına sebep olduğunu ileri sürüyordu. Bu durumun Başbakan ve Bakanlar kurulunun yetkilerini aştığını Büyük Millet Meclisi'nin ve Cumhuriyetin hâkimlerinin görev alanına girdiğini belirten İsmet Paşa, İhsan Bey'in Divan-ı Âli'ye (Yüce Divan) sevk edilmesini teklif ediyordu[20].

İsmet Paşa'dan sonra kürsüye çıkan İhsan Bey, Divân-ı Ali'ye sevk edilmesini talep ederek Milli Mücadele döneminde ve sonrasında M. Kemal Paşa'nın çizdiği yolda, İsmet Paşa'yla birlikte yaptığı hizmetlere vurgu yaptı. İhsan Bey'e göre M. Kemal Paşa, İsmet Paşa ve arkadaşlarının, memleketin selameti söz konusu olduğunda, sevdikleri bir kişiyi bile adaletin huzuruna çıkarmaktan tereddüt etmemeleri inkılâbın yüksekliğinin göstergesiydi[21]. Daha sonra olayı ayrıntılarıyla anlatan İhsan Bey, yetkisini aşmadığını ve görevli komisyonların raporlarını göz önünde bulundurduğunu, bu komisyonların *"hazinenin lehinedir"* yönünde görüş bildirdiğini açıkladı[22]. Görüşmeler sonrasında konunun Adliye ve Anayasa komisyonlarından oluşan bir karma komisyon tarafından incelenmesi, bu incelemeden sonra komisyonun görüşüne bağlı olarak meclisin karar vermesi kararlaştırıldı[23].

Yavuz-Havuz Olayı'nın karma komisyona havale edilmesi mizah yayınlarında hemen yankı buldu ve bu konu aylarca en popüler mizah konusu haline geldi. Olayın bu kadar popülerleşmesi, siyasal alanda kopan bir fırtına olmasından çok, İhsan Bey'in eleştirilebilmesinde bir sınır olmamasından kaynaklanmış olmalıdır. İhsan Bey artık yönetim tarafından *"istenmeyen adam"* pozisyondadır.

---

[19] **TBMMZC**, I, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 22, Cs: 1, 24 Aralık 1927, s. 158.

[20] **TBMMZC**, I, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 22, Cs: 1, 24 Aralık 1927, s. 163.

[21] **TBMMZC**, I, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 22, Cs: 1, 24 Aralık 1927, s. 164.

[22] **TBMMZC**, I, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 22, Cs: 1, 24 Aralık 1927, s.s. 164-170.

[23] **TBMMZC**, I, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 22, Cs: 1, 24 Aralık 1927, s.s. 170-171.

İsnat edilen şey yenilir yutulur bir iş değildir ve aşağılık bir suçtur. İhsan Bey'e atılan her taş, bir yandan mizah unsuru içerecek, diğer yandan cumhuriyet ile hükümetin erdemini ortaya koyacak ve mizah yayınlarını tehlikeye düşürmeyecektir. Bu, o günlerde siyasi mizaha aç karikatürcüler için aranan fırsatın ayağa gelmesi demektir. Yönetici zümreden birine vurmak, ilk kez bu kadar serbesttir ve onlar da bu fırsatı iyi kullanacaklardır.

Konunun mecliste görüşülmesinden iki gün sonra çıkan Akbaba, İsmet Paşa'nın tavrına dayanarak İhsan Bey'i *"topun ağzında"* gösteriyor ve daha baştan suçlu ilan etmeye hazırlanıyordu[24]. 28 Aralık'ta yayımlanan Karagöz ise iki büyük karikatürünü bu konuya ayırmıştı. Birinci sayfa karikatüründe Karagöz'ün, İhsan Bey'i *"suçlu"* ilan etme konusunda Akbaba kadar aceleci olmadığı açıktı. İhsan Bey'in dürüstlüğünden şüphe edilmiyor, ancak *"gönüllerin rahat etmesi için"* adalet karşısında hesap vermenin gerekli olduğu da belirtiliyordu[25]. Diğer yandan son sayfadaki karikatürle de İsmet Paşa'nın yolsuzlukla mücadele konusundaki tavrı övülmüştü[26].

Karagöz'den bir gün sonra çıkan Cem dergisi de, kapak karikatüründe İhsan Bey'in suçluluğuna inanmak istemese de belirtilerin kötü olduğunu vurgulamaktan geri durmamıştır[27]. Aynı sayıdaki bir başka karikatürde ise yerdeki şapkadan İhsan Bey olduğu anlaşılan kişi, Atatürk'ün aydınlığı karşısında çarpılmış olarak görülmektedir [28].

Karma komisyonun inceleme aşamasında konu sürekli olarak karikatürlere yansımaya devam etti. 3 Ocak 1928 tarihli Akbaba'da İsmet Paşa ve bakanlar, İhsan Bey'in dilini bir halat gibi çekiyorlardı[29]. 7 Ocak'ta Karagöz'de yayımlanan karikatürde ise birilerini suçlama konusunda temkinli davranılsa da yolsuzlukların İhsan Bey'le sınırlı olmadığı ileri sürülmekte, *"Devr-i İsmet"*te[30] hiçbir şeyin gizli

---

[24] **EK: 109**.

[25] **EK: 110**.

[26] **EK: 111**.

[27] **EK: 112**.

[28] **EK: 113**.

[29] **EK: 114**.

[30] *"Devr-i İsmet"* ifadesi bir kelime oyunudur. *"İsmet Paşa Dönemi"* olarak yorumlanabileceği gibi, *"Günahsızlık-Masumiyet Devri"* olarak da yorumlanabilir.

kalmayacağı ve yolsuzluğa adı karışanların birer birer açığa çıkarılacağı işlenmekteydi[31].

12 Ocak tarihli Akbaba, olayla ilgili bir karikatürde ilk kez başka kişilere de yer vermişti. Zira o günlerde çıkan gazete haberlerine göre İhsan Bey'in yanı sıra Bilecik Mebusu Fikret Bey de Yavuz-Havuz yolsuzluğuna bulaşmış ve bu işten 8.000 lira almıştı. Urfa Mebusu Ali Saib Bey ise kendisine teklif edilen 15.000 liralık komisyonu reddetmişti. Akbaba bu haberleri görselleştiriyor, bir yandan suçluların pişkinliğini gözler önüne sererken diğer yandan Ali Saib Bey'in erdemli davranışını övüyordu[32].

Karma komisyon incelemelerini sürdürüp bu konu basına sık sık yansırken, Karagöz ardı ardına üç sayıda dikkat çekici karikatürler yayımlamıştır. Bu karikatürlerden ilki Başbakan İsmet Paşa'yı çamaşır yıkarken- temizlik yaparken tasvir eden karikatürdür ki böyle bir karikatürü 1940'larda görebilmek mümkün olmayacaktır. Karikatürde bir yandan İsmet Paşa'nın yolsuzlukla mücadelesi övülürken diğer yandan da ileride çalışma arkadaşlarını seçerken daha dikkatli olması istenmektedir[33]. Bir sonraki sayıda ise dava, cumhuriyetin erdemiyle ilişkilendirilir. Titiz bir ev hanımı olarak betimlenen *"Cumhuriyet"*, çalışanların temizliğine büyük önem vermekte, bu konuda da dikkatli davranmaktadır[34]. 21 Ocak tarihli sayıda ise yine hükümetin yolsuzlukla mücadele politikasına destek verilmekte, bu politikanın sürdürülmesi istenmektedir. Zira yolsuzluklar almış yürümüştür. İsmet Paşa, her hamlesinde yeni bir suiistimalle karşılaşmaktadır[35].

Ocak 1928 sonuna doğru Yunus Nadi Bey'in başkanlığındaki komisyon çalışmalarını tamamlamak üzereydi. Soruşturulan iddialar arasında İhsan Bey'in yetkisiz kişilere görev vermesi, bir şirkete ayrıcalık tanıması ve rüşvet alması da vardı[36]. Günlerce çalışan komisyonda İhsan Bey, bir aracıdan 40 bin liralık komisyon vadeden bir mektup aldığını, Flander şirketinden başka şirketlerle görüşürken rüşvet

---

[31] **EK: 115**.

[32] **EK: 116**.

[33] **EK: 117**; Karikatürün lejandındaki *"asan"* ifadesi basım hatasından kaynaklanmış olmalıdır.

[34] **EK: 118**.

[35] **EK: 119**.

[36] Yunus Şen, **a.g.m.**, s. 39.

alma girişiminde bulunduğunu reddetti. İşi Flander şirketine vermeyi tercih etmesinin sebebini, Fransız firmasının bu iş karşılığında bedelsiz olarak bir mayın fabrikası kurup hükümete teslim etmeyi kabul etmesi olarak açıkladı. İhsan Bey'in ifadesine göre; ülkeye fayda sağlamak için çok uğraşmış, bunun karşılığında ise suçlu konumuna düşmüştü[37].

Komisyon raporu nihayet 26 Ocak 1928'de meclis gündemine geldi. İhsan Bey kürsüye çıkarak uzun uzun kendini savundu. Bu kez tavrı bir ay öncesine göre daha farklıydı. *"Kendini anladığı bir günden beri inkılâp ve ihtilâl mücadeleleri içinde ömrünü geçirmiş olan İhsan, en namuskâr bir hükümet olan Cumhuriyet kabinesinde hırsızlıkla ittiham edilmemeli idi"* diyerek kırgınlığını dile getiriyor, meclise duygusal mesajlar veriyordu[38]. Hazineye zarar ettirmenin aksine bir mayın fabrikası kazandırma hizmeti olduğunun altını çiziyordu[39]. *"...eğer ben mazbatanın ittiham ettiği gibi, mürteşi ve mürtekip bir adam olmuş olsaydım, elime geçen bu mühim fırsatı kaçıracak kadar budala değildim. Her halde bu işi idare edecek bir zekâya maliktim"* diyordu[40]. Ne havuzun kurdurulmasında ne de Yavuz'un onarımında bir suçu olmadığını, aksine, çabaları sayesinde hazineye 1.300.000 liradan fazla katkı sağlandığını belirtiyordu[41]. İhsan Bey'in son sözleri ise oldukça duygusaldı:

> *"Ağır bir ittiham ile kalbim paralandı, bundan da çok müteessirim. Bu maruzatımın vicdanlarınız üzerinde yaptığı tesirin ne olduğunu anlamak istemem. Başvekil Paşanın takrirlerini izah ederken buyurdukları gibi, mesaili ancak hâkim halledecektir. Muhterem arkadaşlarım, Meclisi Âlinizden Divana sevkimi samimiyetle istiyorum. Çünkü ok yayından çıkmıştır. Benim tebriyei zimmetim ancak Cumhuriyet Hâkimlerinin kararı ile mümkündür. Arkadaşlar, meşhuru âlem olan Türk hâkimlerinin adaletinden hiç endîşe etmiyorum…*
>
> *Artık gönderiniz arkadaşlar, hiç düşünmeden, tereddüt etmeden, gönderiniz vicdanlarınız müteezzi olmadan gönderiniz. Çünkü son bir nişanei sadakat olmak üzere bunu sizden ben istiyorum"*[42].

İhsan Bey'in savunmasının ardından yapılan uzun müzakereler sonrasında cumhuriyet tarihinde ilk kez bir bakanın Meclis-i Âli'ye (Yüce Divan) sevk

---

[37] **A.g.m.**, s. 40.

[38] **TBMMZC**, II, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 36, Cs: 1, 26 Ocak 1928, s. 62.

[39] **TBMMZC**, II, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 36, Cs: 1, 26 Ocak 1928, s. 71.

[40] **TBMMZC**, II, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 36, Cs: 1, 26 Ocak 1928, s. 72.

[41] **TBMMZC**, II, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 36, Cs: 1, 26 Ocak 1928, s. 74.

edilmesine karar verildi. Ayrıca Bahriye Vekaleti'nden pek çok üst düzey bürokrata da mahkeme yolu açıldı[43]. İhsan Bey'le birlikte, bakan olmadan önce ortak şirket kurduğu Fikret (Onuralp) Bey de Yüce Divan'a sevk edilenler arasındaydı[44].

Yüce Divan sürecinde mizah yayınları konuyu sık sık işlemeye devam ettiler. 1 Şubat tarihli Karagöz'de yine cumhuriyetin erdemine vurgu yapılıyor, yeni rejimde yargının herkes için eşit olarak işletildiği vurgulanıyordu[45]. Bir sonraki sayıda ise Başbakan İsmet Paşa, *"Suiistimal"* ejderhasına karşı savaşan bir kahramandır. Karagöz yolsuzlukla mücadele konusunda İsmet Paşa'ya tam destek vermekte ve elindeki kılıçla Başbakanla birlikte ejderhaya saldırmaktadır. İkili ejderhanın üç başını kesmeyi başarmış olsalar da diğer dört baş sapasağlam durmakta, korkunç görünümleriyle savaşmaya devam etmektedirler. Ancak ne İsmet Paşa'nın ne de Karagöz'ün yılmaya niyetleri yoktur[46].

Karagöz'ün yolsuzlukla mücadeleyi bu kadar sık işlemesi yadırganacak bir durum değildir. Nitekim aynı süreçte bir yolsuzlukla mücadele furyası başlamış, -karikatürlere yansıdığı gibi- Ocak ayında meclis veznesindeki yolsuzluk iddialarından dolayı Cebelibereket Mebusu Ali Rıza Bey ile Bitlis Mebusu İlyas Sami Bey mahkemeye sevk edilmişlerdir[47]. Bir ay sonra da eski Ticaret Vekili ve Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey için de araştırma komisyonu kurulacak[48], Yüce Divan'a sevk edilen Ali Cenani Bey milletvekilliğini korumak suretiyle para cezasına çarptırılacaktı[49].

Karagöz, *"Yavuz-Havuz Davası"*nı, *"yolsuzlukla mücadele"* ve *"rejimin erdemi"* boyutlarından yorumlarken; Akbaba daha çok *"komik ve çelişkili"* boyutunu öne çıkarmaktaydı. 2 Şubat 1928 tarihli Akbaba'da yayınlanan bir karikatürde, aynı

---

[42] **TBMMZC**, II, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 36, Cs: 1, 26 Ocak 1928, s. 74.

[43] **TBMMZC**, II, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 36, Cs: 1, 26 Ocak 1928, s.s. 96- 97.

[44] Yunus Şen, **a.g.m.**, s. 41.

[45] **EK: 120**.

[46] **EK: 121**.

[47] **Karagöz**, S. 2074, 1 Şubat 1928; Aynı sayıda bu konu ile ilgili bir karikatür yer almıştır.

[48] **TBMMZC**, III, D: III, Toplantı Yılı: 1, B: 52, Cs: 1, 10 Mart 1928, s. 34.

[49] **Türkiye'nin 75 Yılı**, (Yayına Hazırlayanlar: Mürşit Balabanlılar, Şebnem Kandır, Müne Söğüt, Cengiz Erdinç, Tuğba Balıkçıoğlu), Hürgüç Gazetecilik A.Ş. (Tempo'nun Okurlarına Armağanıdır), İstanbul, 1998, s.40.

günlerde *"Fazilet Ödülü"* vermek üzere öğretmenler heyetinin toplanmasıyla *"Faziletsizliğin Cezası"*nı vermek üzere Divan-ı Ali'nin toplanmasındaki çelişkiye değinilmektedir[50]. 9 Şubat tarihli Akbaba'da ise İhsan Bey'in kamuoyu önünde düştüğü utanç verici durum ele alınmakta, eğlencelerde *"maskara"* olmak isteyenlere İhsan Bey'in maskesi tavsiye edilmektedir[51].

Dava sürecinde Karagöz, Akbaba ve Cem; konuyu sık sık karikatürlerinde işlemeye devam ettiler. Celseler ilerledikçe olayın boyutu daha da netleşti. Karagöz'ün bir karikatürüne yansıdığı gibi İhsan Bey, Divan-ı Ali karşısında giderek eriyordu ve Karagöz'ün de İhsan Bey'in suçluluğu konusunda şüphesi kalmamıştı[52]. Kararın açıklanacağı gün Akbaba'da yayınlanan karikatürde ise davanın mahkûmiyetle sonuçlanacağına kesin gözüyle bakılmaktadır[53].

Divan-ı Ali, Yavuz-Havuz davasıyla ilgili kararını 16 Nisan 1928'de açıkladı[54]. İhsan Bey *"görevi kötüye kullanma"* ve *"rüşvet alma girişimi"*nden iki yıl ağır hapis ve iki yıl memuriyetten men cezasına; Fikret Bey de dolandırıcılıktan dört ay hapis, 100 lira ağır para cezasına çarptırıldı. Bu mahkûmiyetler cumhuriyet döneminde Yüce Divan'ın verdiği ilk mahkûmiyet kararlarıydı[55].

Kararın açıklanmasından sonra konu karikatür gündeminden düşmüştür. Kararı değerlendiren Karagöz'e göre fazla söze gerek yoktur. Suçluların başına birer külah geçirerek, konuyu kapatır[56].

2.1.3.Harf İnkılâbı

Türk Devrimi, 1928 yazında Atatürk'ün önderliğinde yeni bir atılıma daha girişiyordu. Tanzimat Dönemi'nden beri süre gelen yazı tartışmaları Cumhuriyet'in ilk beş yılında da sürmüş ve basında zaman zaman polemik konusu olmuştu[57]. 1928

---

[50] **EK: 122**.

[51] **EK: 123**.

[52] **EK: 124**.

[53] **EK: 125**.

[54] **Türkiye'nin 75 Yılı**, s. 40.

[55] Yunus Şen, **a.g.m.**, S. 13 (Haziran 2001), s. 41.

[56] **EK: 126**.

[57] **EK: 127**; Tevhid-i Efkâr'ın, ısrarla Latin harflerine geçişi savunan Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Bey'e karikatürle verdiği bir karşılık için bkz. **Tevhid-i Efkâr**, 18 Şubat 1925.

yılına kadar bu konuda konuşmaktansa tartışmaları izlemeyi tercih eden Mustafa Kemal Paşa nihayet görüşünü açıklıyor, 9/10 Ağustos 1928 gecesinde Gülhane'de verdiği tarihi söylevle yeni Türk harflerinin kabul edileceğini kamuoyuna duyuruyordu[58]. 1 Kasım 1928'de Türk harfleriyle ilgili yasal düzenleme yapıldı. Devlet kurumlarıyla birlikte tüm şirket, dernek ve kuruluş yazışmalarının da 1 Aralık 1928'den itibaren yeni harflerle yapılması öngörülüyordu[59]. Bu atılımın önemli bir ayağı ise basındı.

Yeni yazıya geçiş çalışmaları Atatürk'ün söylevinden sonra hızlansa da, daha öncesinde -1928 yazında- bazı gazeteler yeni yazı dersleri yayımlamaya başlamışlardı[60]. Söylevden sonra tüm basında olduğu gibi mizah dergileri de yavaş yavaş yeni yazıya yönelmeye başlamışlardır. Önce Karagöz, eski yazı logosunun altına yeni yazıyla "KARAGÖZ" başlığını ekler. Aynı sayıda son sayfa karikatürünün lejandı olmasa da içindeki harfler yeni yazıyla yazılmıştır ve Karagöz herkesi yeni harflerle okuma yazma seferberliğine davet etmektedir[61].

Akbaba'nın yeni harfleri kullanmaya başlaması da fazla gecikmez. O da 23 Ağustos'ta Karagöz'ün yanındaki yerini alır. Ancak ondan bir adım daha ileri gitmiştir. Derginin künyesinin yanı sıra bazı yazıların başlıkları ve başyazının sonundaki imza da yeni yazıdır[62]. İlk sayfada dört kareden oluşan karikatür ise harf inkılâbının gündelik hayata yansımalarını konu edinmektedir. Karikatüre göre bu işten en karlı çıkacak olan yine *"Yahudi Vatandaşlar"*dır[63].

Yeni Köroğlu'nun koleksiyonlarındaki eksiklikler nedeniyle yeni yazıya ilk olarak hangi sayıda yer verdiğini kestirebilmek güçtür. Ancak onun da nispeten erken sayılabilecek 12 Eylül tarihli sayısında yeni harfler yer alır. Bu sayının kapak karikatürü de harf inkılabını konu almakta, *"Yeni Türkiye"* güneşi doğarken eski

---

[58] Bilâl N. Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, TTK yay. 2.b., Ankara, 2008, s.s.157-158 ; M. Şakir Ülkütaşır, **Atatürk ve Harf Devrimi**, TDK yay., Ankara, 2009, s.s.63-65.

[59] **A.g.e.**, s.s.63-65.

[60] Bilâl N. Şimşir, **a.g.e.**, s.s.227-228.

[61] **EK: 128**.

[62] **Akbaba**, S. 595, 23 Ağustos 1928.

[63] **EK: 129**.

harflerin Osmanlı'yı sembolize eden diğer figürlerle birlikte ülkeyi terk etmesi anlatılmaktadır[64].

Harf inkılabının tüm basına olduğu gibi mizah yayınlarına da ek mali yük getirdiği açıktır. Nitekim Ağustos ayında Yeni Köroğlu'nun matbaa makinesini yenilediği, Yusuf Ziya Bey'in de Akbaba matbaası için harf almak ve nikel tab eden son sistem bir makine sipariş etmek üzere Avrupa'ya gitmeye hazırlandığı sütunlara yansımıştı[65].

Mizah yayınları harf devrimi konusunda hevesli görünüp atılgan davransalar da Türk basını zor bir süreçten geçmeye hazırlanıyordu. Ankara'da rakipsiz çıkan ve hükümetten destek alan Hakimiyet-i Milliye yeni yazıya hemen geçebilmişti. Ancak İstanbul'da işler bu kadar kolay değildi. İstanbul'da altı büyük gazete arasında rekabet vardı ve bu gazetelerden biri yeni yazıya erken geçerse okuyucu kaybedebilir ve zarar edebilirdi. Bu nedenle İstanbul gazeteleri yeni yazıya geçişte daha ağır davranıyordu. Vakit gazetesi 15 Eylül'de adını ve birkaç haber başlığını yeni yazıyla yayınladı. Cumhuriyet ise 29 Eylül'de son sayfasında yeni harfleri kullandı[66]. Yeni harflere zorunlu geçişe bir ay kala ise İstanbul gazetelerinin okuyucu kapma/kaptırmama rekabeti iyice kızışmıştı[67].

Nihayet 1 Aralık 1928'de tüm gazeteler zorunlu olarak yeni yazıya geçti. Aynı gün Köroğlu'nun birinci sayfasında bu olayı milletin bir zaferi olarak sunuluyor ve eski düzenin ölümü canlandırılıyordu[68]. Ancak beklendiği gibi bu zaferin ilk etaptaki bedeli ağır oldu. Satışlar birdenbire düştü. Bir hafta içerisinde, zaten çok da fazla olmayan tirajlar %35-50 civarında azaldı[69]. Bu arada harf değişikliğini avantaja çevirmek isteyen bazı yayıncılar Kahkaha, Babacan, Aliağa isimleriyle mizah dergileri çıkarsalar da kısa sürede hüsrana uğramışlardır[70].

---

[64] **EK: 130**.

[65] **Yeni Köroğlu**, S. 32, 15 Ağustos 1928; **Akbaba**, S. 599, 6 Eylül 1928.

[66] **A.g.e.**, s.225.

[67] **EK: 131**.

[68] **EK: 132**.

[69] **A.g.e.**, s.227.

[70] Ferit Öngören, "Türk Mizah ve Karikatürü", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. V, s. 1431.

Hükümet basının katlanmak zorunda kaldığı özverili durumun farkındaydı ve bu sıkıntıları aşmak üzere basına yardım elini uzatmıştı. Matbaalarda kullanılacak yeni Türk harfleri gümrüksüz olarak ithal edilebiliyordu. Ayrıca talep ettiklerinin çok altında kalsa da basın kuruluşları hükümetten doğrudan para yardımı da alıyorlardı[71]. Ne zamana kadar sürdüğü belli olmayan bu yardımlardan mizah yayınlarına düşen pay ise şöyleydi:

Tablo-1: 1 Aralık 1928'den Sonra Mizah Dergilerinin Hükümetten İstedikleri ve Aldıkları Aylık Yardımlar[72]

Derginin Adı	İstenen Yardım	Alınan Yardım
Karagöz	2.000	200
Köroğlu	2.000	200
Akbaba	400	100
Papağan	400	100

Basının tümünde yaşanan ekonomik sıkıntılara rağmen mizah dergilerinin fiyatlarında herhangi bir artış yoktur. Eskiden olduğu gibi Karagöz ve Yeni Köroğlu 3'er kuruşa, Akbaba ise 5 kuruşa satılmaktadır[73]. Bu durum 1934-35 yıllarına kadar devam edecek, mizah yayınları içine düştükleri krizi fiyatlarına yansıtmadan çözmeye çalışacaklardır[74]. Sadece bu sebeple değil, ama bu sebebin de etkisiyle mizah gazetelerinin hükümete bağımlı hale gelmesinin önü açılmaktadır. Çünkü durum hiç iç açıcı değildir. Nisan 1929'da Akbaba'nın bir karikatürüne yansıdığı gibi gazete ve dergiler birer birer kapanmakta; Karagöz, Köroğlu ve Akbaba, göçüp

[71] **A.g.e.**, s.s.227-228.

[72] **A.g.e.**, s.s.227-228.

[73] Örnek olarak bkz. **Karagöz**, S. 2066, 4 Ocak 1928; **Karagöz**, S. 2169, 29 Ocak 1929; **Akbaba**, S. 539, 9 Şubat 1928; **Akbaba**, 3 Aralık 1928, **Yeni Köroğlu**, S. 12, 6 Haziran 1928; **Yeni Köroğlu**, S. 62, 28 Ekim 1928.

[74] Akbaba'nın 1933 sonuna kadar çıkan sayıları (1931'deki son beş sayı hariç) 5 kuruştur. Ocak 1934'ten itibaren sayfa sayısı dörtten yirmiye çıkmış, fiyatı 10 kuruş olmuştur. Karagöz 1935 başına kadar 3 kuruş olarak çıkmayı sürdürmüş, 1935'in Şubat ayında sayfa sayısı dörtten sekize çıkarken fiyatı üç kuruştan beş kuruşa yükselmiştir. 1929-38 yıllarında sayfa sayısında bir değişiklik olmayan Yeni Köroğlu'nun ise fiyatı değişmemiş, üç kuruş olarak devam etmiştir.

giden dostlarına veda etmektedir. Sıranın ne zaman kendilerine geleceği ise belli değildir[75].

1930'da harf inkılabının üzerinden bir yıldan uzun süre geçmesine rağmen mizah yayınlarının hâlâ krizden çıkamadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim harf inkılâbı günlerinde Halk Fırkası tarafından satın salınmış olan Karagöz gazetesinin Sorumlu Müdürü Orhan Seyfi Bey, Şubat 1930'da CHP Genel Sekreteri Saffet (Arıkan) Bey'e yazdığı mektupta, Karagöz'ün CHP'nin malı olmayan gazetelerden bile az yardım gördüğünü, bu yüzden de kapanmanın eşiğine geldiğini anlatarak yardım istemektedir[76].

Akbaba'nın durumu da pek farklı değildir. Harf inkılabı, okur sayısını on altı binden on bine düşürmüş, dergiyi oldukça zor duruma sokmuştur[77]. Yusuf Ziya (Ortaç) da çareyi, kaleme sarılarak derdini Başbakan'a iletmekte arar[78]. Birkaç gün sonra İsmet Paşa'nın emriyle gönderilen beş yüz lira, bir süreliğine de olsa Akbaba'ya cansuyu olur[79].

Mayıs'ta Yusuf Ziya (Ortaç), geçen bir buçuk yıllık süre içerisinde, başka dergilerle birlikte mizah yayınlarının da sorunlarına duyarsız kalındığından şikâyet etmektedir. Akbaba sahibine göre, bu yayınların üvey evlat muamelesi görmesinin sebebi hükümet ve meclis değil, milletvekili konumundaki gazete patronlarıdır. Serzenişini şöyle dile getirir:

> *"Harf İnkılâbına hizmet eden gazetelere, Hükümet bir mükâfat vermek istedi. Millet Meclisi teklifi kabul etti. Paralar dağıtıldı.*
>
> *Bu mükâfat kimlere verildi. Bu paraları kimler aldı dersiniz?*
>
> *Akbaba mı?.. Karagöz mü?.. Köroğlu mu?.. Resimli ay mı?.. Çocuk Sesi mi?.. İçtihat mı?.. Hayır hiç biri değil…*
>
> *Bu mükâfatı alanlar, bu yardıma mazhar olanlar: Milliyet, Cümhuriyet, Vakit, Akşam gazeteleridir!*

---

[75] **EK: 133**.

[76] **BCA,** Belge Tarihi: 5. 2. 1930, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.

[77] Yusuf Ziya Ortaç, **Bizim Yokuş**, Akbaba yay., İstanbul, 1966, s. 132.

[78] **BCA,** Belge Tarihi: 23. 03. 1930, Dosya No: 85112, Fon: 30..10.0.0 , Büro 83.550..10..

[79] **BCA,** Belge Tarihi: 30.03.1930, Dosya No: 85112, Fon: 30..10.0.0 , Yer: 83.550..10..

Esasen hangi nimet onların değil ki?..”[80].

Gazeteci-mebusların yönetimindeki bu gazetelerin mizah sayfalarını ve haberlerini eleştiren Yusuf Ziya, söz konusu gazetelerin farkının başmakaleleri olduğunu ileri sürüyordu. Yusuf Ziya’ya göre öncelikle basının sorunlarıyla ilgilenmesi gereken gazeteci- mebuslar bu görevi yapmayıp kendilerinin ve gazetelerinin çıkarlarını düşünmüşlerdi[81].

Harf Devrimi sonrasında karikatür dünyasının parlayan yıldızı ise hiç kuşkusuz Cemal Nadir ve onun yarattığı Amcabey karakteri olmuştur. Amcabey, şapkası ve modern kıyafetleriyle dönemin sevimli bir tipidir. 1928’den itibaren Akşam gazetesinde günlük karikatürler çizmeye başlayan Cemal Nadir’in, başka özelliklerinin yanı sıra, okumanın güç olduğu evrelerde az yazılı tiplerle veya hiç yazısız *“Dalkavuk”*, *“Akla Kara”*, *“Dede ile Torun”* tipleriyle okuyucunun karşısına çıkması onu dönemin en ilgi çeken karikatürcüsü yapar[82]. Cemal Nadir artık yalnızca otuzlu ve kırklı yıllarda damgasını vurmakla kalmayacak, kendinden sonraki karikatürcü kuşağını da etkisi altına alacaktır[83].

2.2.Güdümlü Bir Muhalefet Denemesi

2.2.1.Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluşu

1930 yılına gelindiğinde devrimcilerde bir iyimserlik havası hâkimdi. 1923-30 arasında Türkiye hızlı ve köklü bir dönüşüm yaşamıştı. Her biri devrim için birer dönüm noktası niteliğindeki laik cumhuriyet, Ankara’nın başkent olması, şapka, harf değişikliği, Medeni Kanun gibi kazanımlar birer birer sağlanmıştı. Şeyh Sait İsyanı ve sonrasındaki sürgünler unutulmuş görünüyordu. Terakkiperver Fırka’nın

---

[80] Yusuf Ziya, “Mükâfat”, **Akbaba**, S. 767, 29 Mayıs 1930.

[81] Yusuf Ziya, “Mükâfat”, **Akbaba**, S. 767, 29 Mayıs 1930.

[82] Ferit Öngören, “Türk Mizah ve Karikatürü”, s. 1431.

[83] Bkz. Kâmil Yavuz, **100. Yaşında Cemal Nadir- Hayatı, Anıları, Karikatürleri ve Görüşler**, Kendimin yay., 1. b., İstanbul, 2002; Hilmi Yücebaş, **Bütün Cepheleriyle: Cemal Nadir**, Damla Dergisi yay. [İstanbul], [1950]; Hilmi Yücebaş, **Cemal Nadir-Hayatı, Karikatürleri, Hâtıraları**- Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1957; Ayrıca bkz. Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, Can yay., 1. b., İstanbul, 2003, s.s. 151-162; Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim, Sonra Yazdım**, YKY yay., 3. b., İstanbul, 2001, s.s. 63-69; Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül Yayınları, 1. b., İzmir, 1999, s.s. 53-59.

kapatılmasının üzerinden beş yıl geçmiş, olağanüstü dönem tedbirleri olarak yürürlüğe konan İstiklâl Mahkemeleri 1927'de, Takrir-i Sükûn Kanunu da 1929'da kaldırılmıştı[84]. Devrimciler hızlı dönüşümün doğurduğu kaygı ve tepkilerin artık durulduğu, unutulduğu görüşündeydi. Şimdi sıra nüfuz suiistimallerine ve yönetime yakınlık iddia edenlerin davranışlarının doğurduğu rahatsızlıkları gidermeye gelmişti. Nitekim bu konulardaki şikâyetler almış yürümüştü. Atatürk'ün buna karşı düşündüğü reçete ise bir muhalefet partisinin kurulmasıydı[85].

Bu iyimser havaya rağmen yolunda gitmeyen pek çok şey de vardı. Amerika'da başlayan 1929 Dünya Ekonomik Krizi, dalga dalga yayılmış ve çiçeği burnunda Türkiye Cumhuriyeti'ni hazırlıksız yakalamıştı. Üst üste gelen inkılâplarla şaşkına dönen halk, yoksulluk ve ağır vergilerden kurtulamamış; Halk Partisi halkın partisi olamamış, 1925'ten beri süre gelen tek parti yönetimi bürokrat egemenliğine dönüşmüştü[86]. Meclis, hükümeti denetleme, eleştirme görevini yapmıyor/yapamıyor, bir çok milletvekili eksiklikleri bildiği halde *"neme lazım deyip, susuyor"*du[87]. Meclis, halkı değil, Halk partisini temsil eden göstermelik bir kuruma dönüşmüştü. Halk göstermelik seçimlerden bıkmış, seçimlere katılım %25'lere kadar düşmüştü. Basın ile işçi, öğrenci ve aydın örgütlenmelerinin tümü Halk Partisi'nin sıkı kontrolü altındaydı[88].

Şeyh Sait İsyanı, Takrir-i Sükûn Kanunu, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması, İstiklâl Mahkemeleri ülkenin üzerine adeta ölü toprağı serpmişti. Ülke hem içeriden hem dışarıdan bir *"diktatörlük"* gibi görünüyor[89], *"Tek Adam-Tek Parti"* yönetimindeki Türkiye dış dünyada hoş karşılanmadığı gibi, Atatürk'ün gönlündeki çok partili parlamenter sistemle de bağdaşmıyordu.

Paris'te Büyükelçi olarak görev yapmakta olan Fethi Bey, 1930 yazında, işte böyle bir atmosferdeki Türkiye'ye geliyordu. Ailesiyle iki aylık izin süresini

---

[84] **EK: 134**.

[85] İsmet İnönü, **Hatıralar**, (Yayıma Hazırlayan: Sabahattin Selek), Bilgi yay., 3. b., Ankara, 2009, s.s. 488, 491.

[86] Can Dündar, **Gölgedekiler**, İmge yay, 7. b., Ankara, 1999, s.s. 47-48.

[87] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye-Fethi Okyar'ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 3. b., İstanbul, 2006, s. 102.

[88] Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, 5.b., İstanbul, 2001, s.s. 168-169.

[89] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 103.

ülkesinde geçirmeyi ve sonrasında Paris'e geri dönmeyi planlamıştı. Ancak birkaç gün içerisinde, kendini hiç de beklemediği bir siyasi gelişmenin tam ortasında bulacaktı.

Atatürk yeni bir siyasi parti kurulması fikrini 1929'dan beri dillendirmeye başlamış, başta İsmet Paşa ve Meclis Başkanı Kâzım Paşa olmak üzere dönemin ileri gelen siyasi aktörleriyle bu konuyu görüşmüştü[90]. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına dair ilk görüşmeler ise Fethi Bey'in 1930 Temmuzunun sonunda Atatürk'ü Yalova'da ziyareti sırasında gerçekleşti[91]. İlk etapta, İsmet Paşa'nın samimiyetine güvensizliğinden dolayı, Atatürk'ün teklifini açıkça reddeden Fethi Bey; Atatürk'ün ısrarları karşısında ikna olmaya adım adım yaklaşıyordu. Atatürk, Fethi Bey'e şöyle diyordu:

> *"... ben cumhuriyeti şahsi menfaatim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdat müessesesidir. Ben ise, millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o surette geçmek istemiyorum... Bütün müşküllere katlanacağız... Mesele memlekette cumhuriyetin şahısların hayatına bağlı kalmayarak kökleşmesidir... Filvaki bugünkü şekli idare lafzen cumhuriyet ise de cumhuriyetten ziyade dictature'e müşabir...Cumhuriyeti şahsi idare şeklinden kurtararak gayrişahsi hale koymak hepimiz için vecibedir..."*[92].

Görüşmeler sırasında İsmet Paşa ile TBMM Başkanı Kazım Paşa'nın da muhalif bir parti kurma fikrini desteklemesi Fethi Bey'i yumuşatmıştı. Atatürk *"Memlekette bir çok adam sizinle gelebilir, hatta Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa gibi zevat da sizinle teşriki mesai ederlerse bunda hiç mahsur görmüyorum"* diyor, partiler arasında tarafsız kalacağı teminatını veriyordu[93].

Düşünmek için süre isteyen Fethi Bey, her ne kadar İsmet Paşa'nın mizacı ve samimiyeti konusunda endişeli olsa da, özellikle Gazi'nin *"Ben öldükten sonra arkamda miras olarak bir istibdat müessesi bırakmak isteniyorum"* sözlerinden etkilenmişti. Böyle bir konuda yakın dostu ve liderine yardımdan kaçınmayı doğru bulmuyordu. Ayrıca bu konuşmalar beş senelik bir tek parti tecrübesinden sonra

---

[90] **A.g.e.**, s.s. 66-67.

[91] Serbest Cumhuriyet Fırkasıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Tevfik Çavdar, "Serbest Fırka", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VIII, İstanbul 1983, s.s.2025-2059; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba yay., İstanbul, Tıpkı Basım, 1995 (1952), s.s. 622-635.

[92] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 104.

[93] **A.g.e.**, s.s. 105-106.

gerçekleşiyor, Gazi'nin bu tecrübe sonrasındaki hevesi Fethi Bey'i umutlandırıyordu[94]. Nihayet 6 Ağustos'ta kararını bildirmek üzere Yalova'da yeniden Gazi'yle buluştu. Kendisine yapılan teklifi, tüm tereddütlerine rağmen, umutla kabul ediyordu.

Yeni parti kamuoyuna yansımadan önce adı, bütçesi, mecliste kaç milletvekiliyle temsil edileceği gibi konular da konuşulmuştu. Atatürk'ün önerdiği *"Serbest Cumhuriyet Fırkası"* adı Fethi Bey tarafından kabul edilmiş, Fethi Bey partiye Halk Fırkası'nın bütçesi kadar bütçe ayrılmasını istemişti. Gelecek seçimler sonrası için Fethi Bey 120 milletvekili istemiş, İsmet Paşa 50'den fazla verilemeyeceğini söylemiş, Gazi'nin önerisiyle 70 milletvekilinde uzlaşılmıştı. Halk Fırkası, Serbest Fırka'nın 70 milletvekiline ulaşması için gerekli desteği verecek diğer seçim bölgelerinde ise milletvekilleri serbest rekabetle belirlenecekti[95]. Konunun kamuoyuna yansıması için tek bir engel kalmıştı: Fethi Bey'in, yeni bir parti kurma niyetinde olduğunu Atatürk'e bildiren ve bu konudaki yorumunu soran mektubu… Bu mektup da Atatürk'ün istediği şekilde *"Reisicumhur ve Halk Fırkası Reisi Umumisi'ne"* hitaben yazıldı ve içeriği Atatürk tarafından onaylandı[96].

Serbest Fırka'nın kuruluşu kamuoyuna yansımadan önce, 7 Ağustos 1930 akşamı Yalova'da düzenlenen bir baloda Atatürk, Ağaoğlu Ahmet Bey'i Fethi Bey'in partisine adeta *"tayin"* etti[97]. Aynı baloda Fethi Bey ile İsmet Paşa'nın, Artvin Mebusu ve Vakit gazetesi imtiyaz sahibi Mehmet Asım (Us) Bey'e muhalefet partisinin kuruluşuyla ilgili bilgi vermelerini isteyen Atatürk, bu ikilinin dikte ettirdiği bilgileri yeterli görmeyerek 9 Ağustos günü Vakit gazetesinde yayınlanacak olan bilgileri bizzat yazdırdı. Gazi, dikte ettirdiği notlarda Fethi Bey'in partisinin cumhuriyetçilikte ve laiklikte tıpkı Halk Fırkası'nın esaslarını kabul ettiğinin altını çiziyor ve Fethi Bey'den zaten başka türlü bir tavır beklemenin mümkün olmadığını belirtiyordu. Yeni fırkanın özellikle ekonomi politikasında CHF'den ayrıştığını, Fethi Bey'in girişiminin cumhurbaşkanı tarafından olumlu ve cumhuriyetin gereği

[94] **A.g.e.**, s. 106.

[95] **A.g.e.**, s.s. 107, 111-113.

[96] **A.g.e.**, s.s. 110, 113-114.

[97] Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, Baha Matbaası, 2.b., İstanbul, 1969, s. 2.

olarak kabul edildiğini yazdırıyor ve İsmet Paşa'nın da muhalefetin eleştirilerinden istifade edeceğini söylediğini not ettiriyordu[98].

Nihayet yeni bir muhalefet partisinin kurulacağı, 7 Ağustos 1930 akşamı Yalova'daki baloda haberi bizzat öğrenmiş olan Mehmet Asım (Us) tarafından 9 Ağustos tarihli Vakit gazetesinde duyuruldu[99]. Anadolu Ajansı aracılığıyla basına ulaştırılan Fethi Bey'in Atatürk'e mektubu 10 Ağustos'ta, Atatürk'ün Fethi Bey'e cevabı ise 11 Ağustos'ta basında yayımlandı[100]. Partinin 12 Ağustos'ta resmen kuruluşundan sonra ise Halk Fırkası milletvekillerin bazıları Atatürk'ün isteğiyle, bazıları da kendi istekleriyle yeni partiye katıldılar. Atatürk yakın arkadaşı Nuri (Conker) Bey ile kardeşi Makbule Hanım'ı da yeni partiye üye yaparak kamuoyuna, muhalif olmanın kötü bir şey olmadığı mesajını vermeye çalışıyordu.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu günlerde sadece üç mizah gazetesi ayakta kalmıştı. Doksan dokuz gün süren bu macerada Akbaba ve Karagöz iktidarı, Yeni Köroğlu ise muhalefeti destekleyecekti. İlerleyen günlerde ise Akbaba ve Karagöz'ü yöneten iki bacanak, Yusuf Ziya ve Orhan Seyfi, Kalem dergisini kurarak muhalefete karşı yeni bir cephe daha açacaklardı[101].

Yeni parti haberi patlar patlamaz tüm basın gibi mizah yayınlarının ilgisi de bu konuya yönelmiştir. Köroğlu *"Yaşasın Hürriyet"* başlığıyla duyurduğu yeni parti haberinde Atatürk'ün konuyla ilgili destekleyici sözlerine yer veriyor ve "*İşte şimdi sahici Cumhuriyet devri başladı"* diyordu[102]. Yeni Köroğlu tavrını belirleme konusunda oldukça hızlıydı. Habere yer verdiği ilk sayısında Serbest Fırka'yı övmeye Halk Fırkası'nı eleştirmeye başlamıştı. *"Yeni fırka bize evvela hürriyet, sonra refah verecek... yeni fırkanın kurulması halka ümit verdi. Can ve gönülden dileriz ki yeni fırka dâhili işlerde eskisi gibi dost, hısım akraba kayırma politikası*

---

[98] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s.s. 115-116.

[99] Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti yay, 1.b., İstanbul, 1992, s. 34; Mete Tunçay haberin ilk olarak 8 Ağustos'ta Vakit'in ikinci baskısında kamuoyuna duyurulduğunu belirtmektedir: Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 251.

[100] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, 2006, s. 72. Mektupların metni için bkz. Ahmet Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 7-9; Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.s. 631-633.

[101] Toplam 12 sayı çıkan Kalem dergisi Serbest Cumhuriyet Fırkasının feshinden sonra kapanmıştır: M. Orhan Bayrak, **Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, Küll yay., 1. b., İstanbul, 1994, s.75.

[102] **Yeni Köroğlu**, S. 240, 13 Ağustos 1930.

gütmesin" dileğinde bulunduğu bu sayısında SCF'nin programına yer veriyor, yıllardır süren tek parti yönetiminde meclisin ve basının özgür olmadığına vurgu yapılıyordu[103]. CHP yönetimindeki Karagöz ise oldukça sakindi. Yeni parti haberine çok az yer veriyor; *"Karagöz Vatana ve Cumhuriyete faydalı olan her şeyi hoş görür. Dileriz ki bu yeni Fırkanın da Halk Fırkası gibi Vatana iyilikleri dokunsun!"* diyordu[104]. Karagöz'ün bu tavrı genel olarak devam edecek, gazete Serbest Fırka'dan çok, onu destekleyen gazetelere yüklenecek, en sert polemikleri de Yeni Köroğlu'yla yaşayacaktır.

Olayların iç yüzünden habersiz olduğu anlaşılan Yusuf Ziya, aniden ortaya çıkan bir muhalefet partisine pek bir anlam veremez. O da safını belli etme konusunda Yeni Köroğlu kadar acelecidir:

> *"Birkaç gece evvel, Yalovada, ansızın bir fırka doğuverdi. Bu nevzadın babası kim? Ebesi kim? Meçhul… Yalnız valdesi meydanda: Fethi Bey…*
>
> *Türlü dedikodulara sebep olan bu tevellütten ben bir şey anlıyorum: Paris sefirimiz, herhalde Avrupa'da pek uslu oturmamış!*
>
> *Onu iğfal edip hamile bırakanın kim olduğunu bilsem, hakkında izalei fikir davası açılmasını isterdim!*
>
> *…*
>
> *Fethi bey de her siyaset peygamberi gibi, memlekete hürriyet vereceğinden bahsediyor…*
>
> *Hürriyet… Doğrusunu isterseniz ben bu vaitlere pek inanmıyorum…"*[105].

Daha ilk anda muhalefet karşısında iktidarın yanında saf tutan Akbaba'nın bundan sonraki sayıları da giderek artan oranda Serbest Cumhuriyet Fırkası'na ayrılacaktır. Yusuf Ziya, yazılarında önce muhalefete destek veren gazetecilere yüklenir. Bunları nankörlükle suçlayarak; *"Ah bu insanlar ah.. Gel de onlara itimat et.. Gel de dostluklarına, sadakatlerine inan! Alimallah hepsini kuş sütü ile beslesen nafile.. Bir kere sarsılır gibi oldun mu, bakla tarlasında eşinen karga sürüsü gibi bir*

---

[103] **Yeni Köroğlu**, S. 240, 13 Ağustos 1930.

[104] "Yeni Fırka", **Karagöz**, 13 Ağustos 1930.

[105] Yusuf Ziya, "Yeni Fırka", **Akbaba**, S. 778, 14 Ağustos 1930.

anda dağılıverirler!" der[106]. Ortaç'ın kızdıkları arasında da muhalefete destek veren Yarın ve Son Posta'nın yanı sıra Köroğlu da vardır. Bunların sahiplerini; *"avuç içi kadar gazetesini çıkarabilmek için daha dün el açıp dilendiği hükümete bugün yumruk sallamak"*la suçlar[107].

Ortaç'ın bu tip yazılarına paralel olarak, dergideki karikatürler de Serbest Fırka'ya yapılan saldırıların bir parçasıdır. Çoğunlukla Ramiz tarafından çizilen karikatürlerde Fethi Bey ve Ağaoğlu Ahmet günün alay konusu yapılır. 21 Ağustos tarihli sayıda Fethi Bey, fırıldak, düdük ve trampet satan sokak oyuncakçısına benzetilmektedir. Vaadleriyle ancak çocukları kandırabileceği ileri sürülmektedir[108]. Akbaba, muhalif partiye ve onu destekleyen yayın organlarına yüklenirken, Köroğlu'nu da hedef tahtasına koyuyor, ancak Köroğlu Akbaba'yla polemiğe girmiyordu.

Akbaba'daki Yusuf Ziya'nın baştan itibaren saldırgan tavrına karşılık bacanağı Orhan Seyfi'nin yönetimindeki Karagöz daha ılımlıydı. İlk haftalarda karikatürlerde her iki partinin de eşit şekilde vatansever olduğu[109], siyasi mücadelenin kişiselliğe indirgenmemesi gibi yapıcı önermeler işlenmişti[110]. Yine de iktidarın icraatları karşısında muhalefet partisinin pek bir şansının olmadığı mesajı ihmal edilmemişti[111]. Karagöz, büyük bir inkılap geçiren memleketin, bu inkılap tamamlanıncaya kadar siyasi mücadelelerle zaman kaybetmediğini ancak artık cumhuriyet yönetiminin kökleştiğini, tek parti yönetimine ihtiyaç kalmadığını ve serbest siyasi mücadelenin zamanının geldiğini savunuyordu[112]. Gazete muhalefet partisine karşı bu ılımlı tavrına rağmen, muhalif gazetecileri eleştirmeye de başlamıştı[113].

---

[106] Yusuf Ziya, "Herkes Muhalif", **Akbaba**, S. 779, 21 Ağustos 1930.

[107] Yusuf Ziya, "Herkes Muhalif", **Akbaba**, S. 779, 21 Ağustos 1930; Yusuf Ziya, "Felaket Simsarlığı", **Akbaba**, S. 782 , 4 Eylül 1930.

[108] **EK: 135**.

[109] **EK: 136**.

[110] **EK: 137**.

[111] **EK: 138**.

[112] "Muhavere", **Karagöz**, S. 2341, 23 Ağustos 1930.

[113] Bkz. "Hasbıhal", **Karagöz**, S. 2341, 23 Ağustos 1930.

SCF'yi övüp CHP'yi eleştiren Köroğlu[114], diğer yandan Fethi Bey ve Serbest Fırka'nın açıklamalarına geniş yer ayırıyordu[115]. Karikatürleriyle de iktidara yüklenmeye başlamıştı. 16 Ağustos sayısındaki karikatürde demiryolunun Sivas'a ulaşmasının propaganda malzemesi yapılmasına tepki vardır. Köroğlu'na göre *"parasızlıktan borç gırtlağa, sıkıntıdan da bıçak kemiğe"* dayanmıştır. Bu yüzden demiryolunun Sivas'a dayanması bir anlam ifade etmemektedir[116]. Bir sonraki sayıdaki karikatürde ise devlet hazinesinden yapılan inşaat, otomobil, demiryolu ve ikramiye harcamalarının, hizmetlerin yetersiz kalmasına neden olduğu betimlenmekte, Fethi Bey şaşkın şaşkın bakmakta olan İsmet Paşa'yı eleştirmektedir[117]. İsmet Paşa'nın CHP'nin beş yıl daha iktidarda kalacağı iddiasına karşılık, Köroğlu bir karikatüründe, hükümeti yıkılmaya yüz tutmuş köhne bir bina olarak betimliyor ve Fethi Bey'in bu binayı tamir etme niyetinde olduğunu ileri sürüyordu[118]. 3 Eylül sayısında ise Fethi Bey'in fikir ve kalemle meydan okumasına karşın İsmet Paşa'nın *"Takrir-i Sükûn"* kılıcıyla cevap verme olasılığı gündeme getirilmişti[119].

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunun üzerinden bir ay geçmeden mizah yayınları arasındaki polemikler oldukça sertleşmişti. Akbaba ve Karagöz, muhalefeti destekleyen Köroğlu'nun sahibi Burhan Cahit Bey'e saldırıyor, Burhan Cahit her iki cephede savaşmaktansa Karagöz'e yükleniyordu. Karagöz, 1928 yılına kadar Karagöz gazetesinde İsmet Paşa'ya ve demiryolu politikasına övgüler düzen, ancak muhalefet partisinin kurulmasıyla Köroğlu'nda eski söylediklerinin tam tersini söyleyen Burhan Cahit'i döneklikle, şaklabanlıkla suçlamıştı[120]. Burhan Cahit buna karşılık Karagöz'ün yazı ve karikatürlerinin CHP milletvekili Hakkı Şinasi Paşa'nın onayından geçtikten sonra yayımlanabildiği belirterek, kendisinin bıraktığı koltuğa

---

[114] Yeni Köroğlu'nun muhalefeti övdüğü, iktidarı eleştirdiği yazılara örnek olarak bkz. "Ortalığa Ferahlık Geldi" , **Yeni Köroğlu**, S. 241, 16 Ağustos 1930; "5 Sene", **Yeni Köroğlu**, S. 242, 20 Ağustos 1930; "Nasıl doğar, nasıl batar?", **Yeni Köroğlu**, S. 243, 23 Ağustos 1930.

[115] Yeni Köroğlu'nun 20 Ağustos tarihli sayısında Fethi Bey imzasıyla yayımlanan bildiride Fethi Bey, kamuoyundan gördükleri ilgi ve desteğe teşekkür ediyordu: **Yeni Köroğlu**, S. 242, 20 Ağustos 1930; Ayrıca derginin 23 Ağustos tarihli sayısından itibaren *"Serbest Fırka"* başlığıyla bir sütun oluşturulmuş, bu sütunda muhalif partinin açıklamalarına yer verilmeye başlanmıştı.

[116] **EK: 139**.

[117] **EK: 140**.

[118] **EK: 141**.

[119] **EK: 142**.

oturan Orhan Seyfi'nin esir ve dalkavuk olduğunu ileri sürer[121]. Orhan Seyfi ise Burhan Cahit'in Karagöz'den istifa etmediğini aksine atıldığını, hâlâ sayesinde ekmek yediği eski gazetesine saldıran fikirsiz bir kişi olduğu cevabını verir[122].

Yeni parti kurulalı henüz bir ay geçmeden siyasi tansiyon giderek artıyordu. Nutuklar atılıyor, eleştirilere cevaplar veriliyor, basında polemikler sertleşiyordu. Özellikle iktidarı destekleyen Ali Naci'nin İnkılâp gazetesiyle, muhalefet sözcülüğüne soyunan Arif Oruç'un Yarın gazetesi basındaki kalem kavgalarının baş aktörleriydi[123]. Tüm basın gibi mizah yayınları da bu havadan etkileniyordu. Hem siyasi gelişmeler hem de bu gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan özgürlük ortamı siyasi karikatürü canlandırmıştı. Üç ay süren bu hava içerisinde tansiyonun zirve noktası ise İzmir mitingi olacaktı.

2.2.2.Olaylı İzmir Mitingi ve Yankıları

Serbest Fırka'nın kuruluşu kamuoyunda geniş yankı bulmuş, parti yöneticileri Anadolu'da teşkilatlanmak için kolları sıvamıştı. Özellikle İzmir ve Batı Anadolu'dan heyet ve telgraflar yağıyor ve Fethi Bey ısrarla davet ediliyordu[124]. Bunun üzerine Fethi Bey İzmir, Aydın, Manisa, Balıkesir ve Akhisar'ı kapsayacak olan bir geziye çıkma kararı aldı. Halkın nabzını yoklayacak, partisine karşı tutumu yerinde ve yakından görme fırsatı yakalayacaktı. Bu konuda Atatürk'le yaptığı görüşmede de olumlu ve destekleyici yanıt almıştı[125].

Fethi Bey ve Serbest Fırka yöneticilerini taşıyan vapur 4 Eylül günü İzmir'e yaklaşırken, kordon insan seliyle doluydu. Yüzlerce kayık sahilden vapura doğru ilerlemekteydi. Bu manzara karşısında vapurdakiler tedirgin olmuşlardı. Çünkü bir gün önce Atatürk, İzmir'de bulunan Mahmut Esat Bey'in *"[İzmir'de] halk Fethi Bey*

---

[120] "Dön Baba Dönelim", **Karagöz**, S. 2342, 27 Ağustos 1930.

[121] "Kabak Çiçekleri", **Yeni Köroğlu**, S. 245, 30 Ağustos 1930.

[122] "Vay Şaklaban, Vay!", **Karagöz**, S. 2346, 10 Eylül 1930, Polemiğin devamı için ayrıca bkz. "Sen kimsin? O kim yahu?", **Karagöz**, S. 2348, 17 Eylül 1930.

[123] Bu polemikler ve sonuçları için bkz. Emin Karaca, **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, Gendaş yay., 1. Bası, İstanbul, 1998, s.s. 53-60; Mete Tunçay, İnkılâp'ın Serbest Fırka'ya karşı İsmet Paşa tarafından Ali Naci (Karacan) Bey'e çıkarttırıldığını belirtmiştir. İnkılâp, 30 Ağustos 1930'dan 2 Şubat 1931'e kadar 153 sayı çıkmıştır: Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 275.

[124] Ahmet Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 29-30.

[125] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 76.

aleyhine çok heyecanlıdır. Gelirse belki hakarete uğrar. Gelmemesi muvafıktır" içerikli telgrafını Fethi Bey'e bildirmiş; dikkatli olmasını ve gerekirse kendisinden yardım istemesini söylemişti[126]. Fakat korkulan olmamış, yaklaşan kayıklardan yükselen *"Hurra!"*, *"Yaşasın Gazi, Yaşasın Fethi Bey!"* nidaları vapurdakileri rahatlatmıştır. İzmir, Fethi Bey'i bağrına basmaktadır. Karşılama izdihama dönüşür. Fethi Bey, sevgi gösterileri içerisinde bayılma tehlikesi geçirir. Rıhtımdan yalnızca otuz kırk metre uzaklıktaki otomobile ulaşmak yarım saat sürer. İzdihamda otomobilin camları kırılır, üstü çöker. Heyetin kalacağı otelde de manzara farklı değildir. Fethi Bey, kalabalığı sükûnetle dağılmaya ve bir sonraki gün yapılacak olan toplantıya davet eder[127]. Ne var ki İzmir Valisi Kâzım Paşa güvenlik gerekçesiyle toplantıyı engelleme niyetindedir.

Serbest Fırka taraftarlarını engellemeye yönelik girişimler daha gemi limana yaklaşmadan başlamıştı. İzmir'deki coşkuyu gören Halk Fırkası ileri gelenleri, geminin limana gelişini üç saat geciktirerek halkın heyecanını söndürmeye çalışmışlardı. Heyeti karşılamak için kiralanan bir motorun hareketi engellenmiş, Fethi Bey'i karşılamaya gelenlerle polis arasında küçük çaplı olaylar çıkmış, bir polis memuru halk tarafından denize atılmıştı. Şimdi de İzmir Valisi, Fethi Bey'i konuşturmamaya çalışıyordu[128]. Fethi Bey'in zorlukla da olsa Atatürk'e durumu iletmesi üzerine, Atatürk de gönderdiği telgrafla tavrını koyuyor ve engelleme girişiminde bulunanları açıkça uyarıyordu:

> *"İzmirde Serbest Fırka Reisi Fethi Beyefendi Hazretlerine Sureti Başvekile, Dahiliye Vekiline ve İzmir Valisine.*
>
> *Anlıyorum ki sana nutkunu söylettirmek istemiyorlar. Fakat Sen mutlaka nutku söyleyeceksin ve tesadüf edeceğin herhangi bir engeli derhal bildireceksin.*
>
> *Asayişin temini için Başvekil, Dahiliye Vekili ve İzmir Valisi lâzım olan tedbirleri almakla mükelleftir.*
>
> *Gazi"*[129]

[126] Ahmet Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 31-32.

[127] **A.g.e.**, s. 33.

[128] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 77; Ahmet Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 32-33.

[129] **A.g.e.**, s. 35.

Atatürk'ün bizzat müdahale etmesi, Fethi Bey'in önünü açmış, valiyi dizginlemişti. Ne var ki bir gün sonra Halk Fırkası'nın organize ettiği karşı gösteri ve CHP'nin sözcüsü Anadolu gazetesinde SCF aleyhinde yayımlanan yazı gerilimi daha da tırmandırdı. Halk Fırkası binası ile Anadolu gazetesi matbaasının taşlanmasıyla başlayan olaylar, polisin olayları bastırırken ateş açmasıyla kana bulandı. Bir çocuk polis kurşunuyla öldü, yaralananlar oldu. Kucağında, ölen çocuğunu getiren baba *"İşte size bir kurban! Başkalarını da veririz! Yalnız sen bizi kurtar!"* diyerek Fethi Bey'in ellerine sarılıyordu[130].

Tüm engelleme girişimleri ve olaylara rağmen Fethi Bey 7 Eylül günü elli bin kişiye yakın katılımla İzmir mitingini yaptı. Bu mitingin ardından gittiği Aydın, Manisa, Akhisar ve Balıkesir'de de aynı coşku ve ilgiyle karşılandı. Batı Anadolu gezisi SCF'nin halk tarafından benimsendiğini ve gelecek seçimde CHP'nin iktidarda kalmasının zora girdiğini açıkça gösterdi[131].

İzmir olayları sırasında yükselen tansiyon basına da yansımış, iktidar yanlısı basın Serbest Fırka'ya sert şekilde yüklenmeye başlamıştı. Daha önce *"Hangi fırkaya mensup olursa olsun, Ahmet Bey bizim kardeşimizdir!" diyen* Yunus Nadi Bey, şimdi Ağaoğlu Ahmet Bey için *"sabık dostumuz"* derken; Necmettin Sadık, Fethi Bey'e *"Muhalefet, yapmak için kaç para aldın?"* diye soruyordu[132]. Serbest Fırka ise basın konusunda henüz bir adım atmamıştı. Parti adına yayın yapan bir gazete yoktu. Arif Oruç'un Yarın'ı, iktidar partisi ve halkın gözünde, SCF'nin yayın organı olarak kabul ediliyor olsa da bu, parti için olumsuz bir durumdu. Ağaoğlu Ahmet Bey, partisinin ve kendisinin olmayan Son Posta'da basın mücadelesi veriyor[133], Köroğlu da kendi çapında Serbest Fırka'yı destekliyordu.

İzmir olaylarının diğer bir sonucu ise Atatürk'ün muhalefet partisine karşı tavrının değişmeye başlamasıdır. Olayların CHP kanadından abartılı biçimde aktarılması Gazi'yi kaygılandırmıştı. Atatürk, dengenin Halk Fırkası aleyhine fazlaca bozulduğunu görüyordu. İlk kez, 10 Eylül'de Cumhuriyet'te yayımlanan

---

[130] **A.g.e.**, s. 36; Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 78.

[131] **A.g.e.**, s.s. 75-76, 79.

[132] Ahmet Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 45.

[133] **A.g.e.**, s. 46; Serbest Fırka ile Son Posta gazetesinin ilişkileri hakkında bkz. Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s.s. 169-183.

mektubuyla, Halk Fırkası'yla olan bağlarına vurgu yaparak Serbest Fırka'ya karşı tarafsız tavrını değiştirdi[134]. Bu, Serbest Fırka denemesinde sonun başlangıcıydı.

İzmir olayları sonrasında Akbaba'nın Serbest Fırka'ya karşı tavrı daha da sertleşecek, muhalifler karikatürlerde *"yaygaracı" ve "bozguncu"* olarak yansıyacaktı. Yusuf Ziya *"Matbaaların camlarını kıran, komiserlerin başlarını yaran, polisleri denize atan, ahaliyi birbirine katan bu çalı çırpı takımı ile üzüm ve incir diyarının ne münasebeti olabilir?"* diyordu[135]. Yazının hemen yanındaki büyük boy karikatürde ise Fethi Bey *"Ahengi bozan bir gramofon"* olarak betimleniyordu[136]. Karagöz ise İzmir'deki olayların *"ayak takımı"* tarafından çıkarıldığını belirterek, Fethi Bey'e bunlara yüz vermemesi gerektiğini tavsiye ediyordu[137].

Köroğlu ise Halk Fırkası taraftarlarının İzmir olaylarını çarpıttığını ve abarttığını ileri sürerek, İzmir'deki coşkulu nümayişlerin fotoğraflarını yayınlıyordu. Köroğlu şöyle diyordu:

> *"... İzmir'de Fethi Bey şerefine ve halk fırkası aleyhine nümayiş yapanlar aklı başında, uyanık gençler, terbiyeli, nizam bilir vatandaşlardır.*
>
> *Bu içten gelen nümayişi ayak takımının bir gürültüsü gibi göstermek isteyen hükümet gazeteleri halkın haklı galeyanını böyle güçük göstermekle yine hükûmete fenalık ediyorlar.*
>
> *Hükûmet ve halk fırkası vaziyetin ciddi olduğunu ve halkın Fethi beyi bu kadar candan alkışlamasının sebebi birikmiş dertlerin bir coşkunluğu olduğunu bilmelidir"*[138].

Bir yandan SCF'yi savunmaya çalışan gazete diğer yandan da teskin edici bir tavır göstermeye çalışıyordu. 13 Eylül sayısında Köroğlu elinde bayrak, kavga edenleri sakinleştirmeye çalışmaktadır. Karikatürde İsmet Paşa ve Fethi Bey gibi, kucağındaki evladı *"Cumhuriyet"*le birlikte, kavgayı izleyen *"Vatan"* da şaşkın ve kaygılıdır. Köroğlu mücadelenin fikir boyutunda olmasını savunurken, *"Vatan"* ve

---

[134] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s.s. 79, 153-154..

[135] Yusuf Ziya, "İzmirde", **Akbaba**, S. 783, 8 Eylül 1930.

[136] **EK: 143**.

[137] **EK: 144**.

[138] "Efendi, Onlar Serseri Değildir!", **Yeni Köroğlu**, S. 248, 10 Eylül 1930.

*"Cumhuriyet"*in bu kavgalardan zarar görmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir[139]. Aynı sayıda Fethi Bey'in Batı Anadolu gezisi sırasında SCF'lilere vali ve kaymakamlar tarafından baskılar yapıldığından şikâyet ediliyor, halkın Fethi Bey'e çok ilgi gösterdiği belirtiliyordu[140]. Ayrıca muhalif partinin Atatürk'ün desteğiyle ortaya çıktığı, ülkeye hizmet amacında olduğu ve iktidar yanlıları tarafından haksız ithamlarla suçlandığı vurgulanıyordu[141]. Oldukça saygılı bir üslupla İsmet Paşa'ya yazılan açık mektupta da muhalif parti kurulmasının yararlarından söz edilerek böyle bir girişimin kolaylıkla yok edilebileceği, zor olanın Avrupa'daki gibi serbest mücadele ortamına izin vermek olduğu belirtiliyor ve İsmet Paşa'nın ikinci yolu tercih etmesi isteniyordu[142].

Köroğlu ılımlı tarzda muhalefetini sürdürürken, CHP yanlısı mizah yayınlarının şimşeklerini üzerine çekmeye devam ediyordu. Akbaba, aralarında Burhan Cahit Bey'in de bulunduğu muhalif gazetecileri, *"Fethi Bey köleleri"* olarak karikatürize ediliyordu[143]. Karagöz ise Köroğlu'nda İsmet Paşa'ya hitaben yazılan açık mektuba sert tepki gösteriyor; Burhan Cahit'in İsmet Paşa gibi birine yol gösteremeyeceğini belirterek onu küstahlıkla, haddini bilmemekle suçluyordu[144].

Köroğlu'nun teskin edici tavrına karşılık Akbaba, yazı ve karikatürlerle Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Fethi Bey'e saldırılarının dozunu artırıyordu[145]. Tam da Yusuf Ziya'nın İsmet Paşa'dan maddi yardım talep ettiği bir mektubu yazmasından iki gün sonra Akbaba'da yayımlanan bir karikatür, SCF'ye yönelik olarak CHP'lilerin ileri sürdüğü argümanları ifade etmektedir. Karikatürde Fethi Bey, İsmet Paşa'nın *"Harp"*, *"Sulh"* ve *"İş"*le yükseldiği başbakanlık koltuğuna mürteci, komünist ve hırsızları basamak yaparak yükselmeye çalışmaktadır[146].

---

[139] **EK: 145**.

[140] "Niçin", **Yeni Köroğlu**, S. 249, 13 Eylül 1930; "Bizi Kurtar", **Yeni Köroğlu**, S. 249, 13 Eylül 1930

[141] "Ağalar, Beyler, Paşalar", **Yeni Köroğlu**, S. 249, 13 Eylül 1930; "Vatandaşlık da İnhisarda mı?", **Yeni Köroğlu**, S. 249, 13 Eylül 1930.

[142] "İsmet Paşa Hz.ne Açık Ariza", **Yeni Köroğlu**, S. 249, 13 Eylül 1930.

[143] **EK: 146**.

[144] "Sen kimsin, O kim yahu?", **Karagöz**, S. 2348, 17 Eylül 1930.

[145] Yazılara örnek olarak bkz. Faruk Nafiz, "Topuna Birden!", **Akbaba**, S. 785, 15 Eylül 1930; Faruk Nafiz, "Sağ Ol, Fethi Bey!", **Akbaba**, S. 786, 18 Eylül 1930.

[146] **EK: 147**.

Bu arada Fethi Bey Batı Anadolu gezisini tamamlamış ve 13 Eylül'de İstanbul'a dönerek Atatürk'le görüşmüştür. Atatürk, gelişmelerden ve aldığı duyumlardan endişelidir. Her ne kadar Fethi Bey, halkın Gazi'ye olan minnetini belirtmişse de Gazi, İzmir olaylarını kişisel saygınlığına bir darbe olarak yorumluyordu[147]. Yine de birkaç gün sonra yaptıkları bir başka görüşmede daha iyimserdi. Fethi Bey'in *"Bu şartlar altında çalışamayacağım"* sözlerine karşın Gazi, yıllardır süren tek parti alışkanlıklarını bir ayda düzeltmenin mümkün olmadığını, sabırla cumhuriyete hizmete devam etmesi gerektiğini belirtir[148].

2.2.3.Muhalefetin Meclise Girmesi ve Belediye Seçimleri

Serbest Fırka'nın siyasi mücadelesinde yeni aşama belediye seçimleriydi. Henüz teşkilatlanmasının tamamlayamamış olan partinin seçimlere katılıp katılmaması parti yönetiminde tartışılmış, Fethi Bey tercihini seçime girmekten yana kullanmıştı[149]. Diğer yandan meclis tatilinin sona ermesiyle, birkaç haftadır uzaktan uzağa nutuklarla atışan siyasi liderler meclis çatısı altında buluşmaya hazırlanıyordu. Akbaba, Gümüşhane Milletvekilli olarak yeniden meclise giren Fethi Bey'i, Ağaoğlu Ahmet Bey ve Yarın gazetesinin güdümünde sınava giren utangaç bir çocuk olarak karikatürize ediyordu[150]. Köroğlu ise bir karikatüründe Fethi Bey sayesinde halkın dertlerinin dile getirildiğini, sıranın hükümeti denetlemekle görevli mecliste olduğunu ifade ediyordu[151]. Bir başka karikatürde ise siyasi havayı bir kumar masasına benzeten Köroğlu'na göre meclisin toplanması arifesinde, *"İzmir Nutku"* kartıyla avantajı ele geçiren kişi Fethi Bey'di ve İsmet Paşa'yı alt etmesine az bir zaman kalmıştı[152].

Meclisin toplanmasından sonra Akbaba SCF'ye, Köroğlu da CHP'ye yüklemeyi sürdürmüştür. Kabinede değişiklik yapmaya hazırlanan İsmet Paşa'yı karikatürüne taşıyan Köroğlu, köhne bir eve benzetilen kabineyi tamir etmenin boş bir uğraş olduğunu ileri sürüyor ve yeni keresteyle yeni bir ev yapmayı

---

[147] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 180.

[148] **A.g.e.**, s. 155.

[149] Ahmet Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 21-28; Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 79.

[150] **EK: 148**.

[151] **EK: 149**.

[152] **EK: 150**.

öneriyordu[153]. Muhalefeti *"büyük bir değirmenin dişleri arasına düşen bir kaç buğday tanesi"*ne benzeten Yusuf Ziya ise, *"oturacağı yeri şaşıran mahçup misafir"* havasındaki muhalefet için *"Ayol, daha dün İzmir rıhtımında gükreyen aslanlar bu tesbih böceklerimiydi?"* diye sormaktaydı[154]. Aynı sayıdaki büyük boy karikatürde Fethi ve Ağaoğlu Ahmet beylerin, bir cambaz maharetiyle *"mevkii iktidar"*ı elinde bulunduran İsmet Paşa karşısındaki çaresiz durumu işlenmekteydi[155]. Bir hafta sonra ise meclisteki Fethi Bey, Halk Fırkası milletvekilleri tarafından söndürülen bir muma benzetilmekteydi[156].

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın önündeki yeni sınav belediye seçimleriydi. Genel seçimlerden kısa süre önce yapılacak olan bu seçimler hem muhalefetin rüştünü ispatlaması için bir fırsat hem de genel seçimler için bir prova olarak görülüyordu.

Belediye seçimleri öncesinde, halkı Serbest Fırka'ya oy vermeye çağıran[157] Köroğlu'na göre Serbest Fırka'nın kurulması çok iyi olmuştu ve işlerin daha iyiye gidebilmesi için Serbest Fırka'nın iktidara geçmesi gerekiyordu. Ama bundan daha önemli olan şey bir muhalefet partisinin var olabilmesiydi. Çünkü SCF'nin kurulması halkın şikâyetlerinin açığa çıkmasını sağlamış, Halk Fırkası'nın yedi yıldır uyguladığı yanlış politikaları düzeltmesine ve kendisine çeki düzen vermeye başlamasına neden olmuştu. Ayrıca Halk Fırkası'nın, memurları temel alan örgütlenme biçiminin aksine; Serbest Fırka doktor, avukat, esnaf gibi *"asıl halk"*ın siyasi hayata girişini sağlamıştı[158]. Yayımlanan karikatürler de bu bakış açısının ürünüydü ve çok partili yaşamın faydaları öne çıkarılıyordu. Yeni kurulan İsmet Paşa kabinesinde dört bakanın değişmiş olmasının Halk Fırkası'nda temizlik olarak yorumlandığı bir karikatürde, bu başarı Fethi Bey'e ve onun uyarılarını dikkate alan

---

[153] **EK: 151**.

[154] **Akbaba**, S. 788, 25 Eylül 1930.

[155] **EK: 152**.

[156] **EK: 153**.

[157] Köroğlu'nun birkaç sayı üst üste yayımladığı küçük ilanda *"Ey ehali yakında belediyeye aza seçeceksiniz. Feraha çıkmak isterseniz reyinizi serbest fırka namzetlerine verin"* deniliyordu. Örnek olarak bkz. **Yeni Köroğlu**, S. 252, 24 Eylül 1930**; Yeni Köroğlu**, S. 253, 27 Eylül 1930.

[158] "Serbes Fırka'nın İlk Zaferi", **Yeni Köroğlu**, S. 252, 24 Eylül 1930; "Böyle Giderse Çok İyidir", **Yeni Köroğlu**, S. 253, 27 Eylül 1930; "Böyle Olmalı", **Yeni Köroğlu**, S. 253, 27 Eylül 1930; "Bunları Kim Yaptı Sayılır", **Yeni Köroğlu**, S. 255, 4 Ekim 1930.

İsmet Paşa'ya mâl ediliyordu[159]. Bir hafta sonra ise İsmet Paşa, samimi bir biçimde Fethi Bey'in *"Serbest Cumhuriyet Fikir Deposu"*ndan *"Akıl"*, *"Islahat"* ve *"Program"* alan bir müşteri olarak gösteriliyordu[160]. Köroğlu bu iyimser yaklaşımına karşın, seçim sürecindeki baskıları da gündeme getiriyor; valilerin, kaymakamların ve jandarmanın tavrından şikâyet ediyordu[161].

Aynı günlerde Akbaba'nın sayfalarına yansıyan muhalefet ise bambaşkaydı. Fethi Bey'in *"Başvekalet İsterim"*, *"Hürriyet İsterim"*, *"İstikraz İsterim"* diyen bebek olarak betimlendiği bir karikatürde, SCF ve Fethi Bey için olumsuzluk bildiren *"Yaygaracı"*, *"Toy"* ve *"Şımarık"* sıfatlarının üçü birden kullanılmıştı[162]. Bir sonraki sayıda ise halk; kendisine mürteciyi, *"Kara Liste"*ye dahil milli mücadele karşıtını, Rum'u ve Yahudi'yi aday olarak getiren SCF'ye tepki göstermektedir[163].

1930 Ekiminin başlarında yapılan belediye seçimlerinde SCF, adeta devleti karşısında bulur. Başta valiler olmak üzere her düzeyde devlet görevlisi Halk Fırkası lehine müdahalelerde bulunur. Köroğlu'nun bir karikatüründe olduğu gibi muhalif basın yolsuzluk iddialarını gündeme taşımıştır[164]. Fethi Bey de seçim sırasında yaşanan yolsuzlukları iki defa meclis gündemine getirse de bir sonuç alamamıştır. Yine de SCF, 502 seçim bölgesinin 31'inden zaferle çıkar. Çoğunluğu Ege ve Trakya'da olmak üzere kazandığı yerler arasında Samsun da vardır[165].

2.2.4.Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kapanması

Köroğlu'nun bir karikatürüne de yansıdığı gibi belediye seçimleri yaklaşmakta olan genel seçimlerin provası niteliğindeydi ve SCF'nin gelecek seçimlerde Halk Fırkası'nı zorlayacağı belli olmuştu[166]. Bu durum, Serbest Fırka'nın

---

[159] **EK: 154**.

[160] **EK: 155**.

[161]Örnek olarak bkz. "Korkma", **Yeni Köroğlu**, S. 251, 20 Eylül 1930; "Böyle İntihap mı Olur Yahu?", **Yeni Köroğlu**, S. 252, 24 Eylül 1930; "Can Kurban Böyle İntihaba", ?", **Yeni Köroğlu**, S. 252, 24 Eylül 1930; "Milletin Dileğini Anlamak Lazım Sa", **Yeni Köroğlu**, S. 256, 8 Ekim 1930.

[162] **EK: 156**.

[163] **EK: 157**.

[164] **EK: 158**.

[165] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s.s. 80-81.

[166] **EK: 159**.

sonunu hazırlayan en önemli etkenlerden biri olmuştur. Nitekim bu aşamadan sonra iktidar mücadelesi sertleşmiş, suçlamalar ağırlaşmış ve Serbest Fırka'ya irticaya göz yummak ve vatana ihanet gibi ağır suçlamalar yöneltilmiştir[167].

Aslında SCF'ye yönelik bu ithamlar belediye seçimleri sürecinde de CHP'liler tarafından ileri sürülüyordu. SCF yanlısı Köroğlu'nun bu konudaki yorumu ise şöyleydi:

> *"Bizde iş başındaki fırka bir türlü mevkiini bırakmak istemiyor, karşısına çıkan fırkayıda sırf bu fikirle tepelemek istiyor, hatta sıkışınca:*
>
> *-Mürtecidir, vatan hainidir! Demeğe kadar varıyor, bizde siz hiçbir fırkanın intihapta kazanarak iş başına geldiğini gördünüz mü? Ne gezer.*
>
> *İş başına geçen fırka adeta kendisini milletin, vatanın sahibi sanır. İttihatçılar da böyle değimiydi…*
>
> *Halk fırkasıda:*
>
> *-Bu vatanı biz kurtardık diye! Propağanda yapıyor, yaşı benzemesin ittihatçılarda böyle diyorlardı:*
>
> *-Biz kurtardık, biz idare edeceğiz.*
>
> *… anlaşılıyorki bizde temiz fırka mücadelesi olamıyor, iş post kavgasına dökülüyor…"*[168].

Köroğlu'na göre aslında İsmet Paşa ile Fethi Bey arasında anlaşmazlık olacak bir durum yoktu. Bir karikatüre göre sorun liderlerde değil, *"İsmet Paşa'nın finoları"*ndaydı. Uzlaşının, anlaşmanın önünü kesen onlardı[169].

İsmet Paşa'nın çevresine yönelik sert karikatüründen sonra Köroğlu'nun gündemi dış politikaya kaymış, partiler arası çekişmeler karikatüre daha az yansımaya başlamıştır. Buna karşın SCF'nin doğduğu andan itibaren muhalefete saldıran Akbaba, seçim sonrasında tavrını daha da sertleştiriyordu. Yusuf Ziya'nın Serbest Fırka'nın yakasını bırakmaya pek niyeti yoktu. Seçimlerden kısa süre sonra yayımlanan bir karikatürde bir ağaca benzetilen SCF, propaganda ve parayla

---

[167] **A.g.e.**, s.s. 81-82; O dönemde CHP Adana Mıntıkası Müfettişi olarak görev yapmış olan Hilmi Uran, SCF'lilerin halkın aşırı ilgisini üzerine çekerek iktidar kanadında tedirginlik yarattığını, bu ilgiye güvenerek sabırsız davranmalarının ve iktidara talip olmalarının da iktidardakileri tahrik etmiş olduğunu belirtir: Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, İş Bankası Kültür yay., (Yenilenmiş ve genişletilmiş) 1. b., İstanbul, 2008, s. 194.

[168] "Doğru Laf", **Yeni Köroğlu**, S. 257, 11 Ekim 1930.

[169] **EK: 160**.

beslenerek; irtica, komitacılık ve komünizm meyveleri vermekte, partinin yöneticileri de bilerek ve isteyerek bu ağacı büyütmektedir[170]. Cumhuriyetin sekizinci yıldönümünde ise SCF, çocuk yaştaki "*Cumhuriyet"*e terbiye vermek üzere, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kapısına dayanan ayyaş baba olarak betimlenmiştir[171]. Aynı sayıda cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yaşanan siyasi sıkıntıları özetleyen Yusuf Ziya şöyle diyordu:

> *"Ve şimdi, peşine fesler, sarıklar, papaslar, hahamlar, yeşil bayraklar, siyah cüppeler takılan bir fırka bu yavruya* [Cumhuriyete] *sahip çıkıyor, ona babalık, hocalık etmek istiyor..*
>
> *Henüz kendisini şeytan şerrinden, düşman şerrinden koruya bilecek çağa gelmiyen milletin bu biricik yavrusunu yabancı ellere teslim edemeyiz, bu sekiz yaşındaki çocuğu (Serbest) bırakamayız..*
>
> *Onun için en güzel mektep, en emin mesken, başında Gazi bulunan Cumhuriyet Halk fırkasıdır"*[172].

Kasım başlarında Akbaba'da yayımlanan karikatürlere göre Serbest Fırka Fethi Bey'in kontrolünden iyice çıkmıştı[173]. Fethi Bey kendisini ve partisini kirletenleri temizlemekten acizdi. Onu bu dertten kurtaracak olansa Halk Fırkası ve İsmet Paşa'ydı[174]. Yusuf Ziya SCF'ye yüklendiği bir yazısında, meşrutiyetten cumhuriyete sürekli şekil ve fikir değiştiren *"eyyam ağaları"*nı anlattıktan sonra, şöyle diyordu:

> *"İnkilâp fırkasının başında vardacılık eden bazı mayası bozuklar ise, bu defa Fethi bey: İstikbal bizimdir derdemez, soluğu muhalefette aldılar!*
>
> *Şapkayı benden evvel giyen dalkavuk, tekrar fesi kalıba verdi!*
>
> *Arap harflerini unuttum diyen riyakâr, eski harflere kavuşuyoruz, diye propaganda yaptı!*
>
> *Sarığı yere çalan yobaz, yeşil bayrak açıp tekbir getirdi! Meğer, içinde fırtınalar saklayan durgun bir yaz seması gibi, endişesiz geçirdiğimiz bu senelerin içinde ne zapt edilmiş hırslar, ne gizlenmiş kinler, ne tutulmuş gayızlar gömülü imiş…*

---

[170] **EK: 161**.

[171] **EK: 162**.

[172] Yusuf Ziya, "Cumhuriyet", **Akbaba**, S. 798, 31 Ekim 1930.

[173] **EK: 163**.

[174] **EK: 164**.

Bütün bunları, Serbest fırkanın sayesinde birer birer gördük, işittik, anladık!"[175].

Kasım ortasında Serbest Fırka, doksan dokuz günlük ömrünün sonuna yaklaşmaktadır. Fethi Bey, suçlamalar karşısında ezilmektedir. Diğer yandan İzmir olaylarından beri Gazi'nin tavırlarında da değişiklik vardır. Olayların Atatürk üzerindeki etkisini İnönü şöyle anlatmaktadır:

"Köşkten çıkarken Atatürk otomobile kadar geldi. Yahu hiç aldırmıyorsun, dedi. Ne var dedim. Yanıyoruz, dedi. Yok canım, mübalağa ediyorsunuz dedim, böyle ayrıldık. Atatürk, bu haldeydi. Sonra bir gün yine sabahleyin gittim. Yeni uyanmıştı. Oturduk, konuşmaya başladık. Bana bak karışmıyorsun, ama bir şey söyleyeyim sana dedi. Yeniden başlayacağız bilesin, her şey bitti, yeniden başlayacağız biz bu işe dedi. Gözün tutuyor mu, var mısın, yeniden başlayacağız, dedi.

Canım çaresiz olursak yeniden başlarız ve bitiririz dedim. Hiç endişe etme o kadar ileri bir şey görmüyorum, diye ilave ettim. O kadar ileridir dedi"[176].

Atatürk'ün tavrındaki değişiklik ilk kez, 10 Eylül'de Cumhuriyet'te yayımlanan mektubuyla kamuoyuna yansımıştı[177]. Eylül sonunda ise İsmet Paşa'nın istifası üzerine, Atatürk hükümet kurma görevini yeniden İsmet Paşa'ya vermiş, Akşam gazetesine verdiği demeçte de muhalefet karşısındaki tavrını da göstermişti: *"İsmet Paşa kabineyi teşkilden kafi surette imtina etseydi, ben yapacaktım. Ya ismet, ya ben"*[178].

Serbest Fırka'nın kuruluşundan itibaren gizli veya açık, dolaylı ya da doğrudan Atatürk'ün muhalefete olan desteğini ortadan kaldırmaya çabalayan CHP'liler, özellikle belediye seçimleri sonrasında bu çabalarına hız vermişlerdi. Bu amaçla yeni doğan muhalefetin Halk Fırkası'na değil cumhuriyete, sisteme ve hatta M.Kemal'e yöneldiği tezini sık sık işlediler. Atatürk'ün SCF'ye karşı kaygılarını artırarak, kapatma kararına giden politik ve psikolojik ortamı hazırladılar. Bunun ilk meyvesini Atatürk'ün 10 Eylül'de Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi Bey'e cevap niteliğinde yayımlanan ve CHP ile bağlarına vurgu yapan mektupla almışlardı[179].

---

[175] Yusuf Ziya, "Fethi Bey'e aleni teşekkür", **Akbaba**, S. 801, 10 Kasım 1930.

[176] İsmet İnönü, **Hatıralar**, s. 491.

[177] Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **a.g.e.**, s.s. 79, 153-154.

[178] **A.g.e.**, s.s. 155-156.

[179] **A.g.e.**, s.s. 82-83.

Atatürk'ün 1 Kasım 1930'daki meclis açış konuşmasındaki sözleri ise onun SCF'ye bakışındaki değişimi ve kaygılarını net biçimde ortaya koyuyordu:

> *"Siyaset sahasında karşılıklı faaliyetlerin feyizli inkişafları ancak vatandaşlar arasında düşmanlık husulüne mahal verilmemesile temin olunabilir. Bunun çareleri: fırkaların içine girebilecek gayri samimi ve gizli maksatlı unsurların, kanun fevkında netice isteyen emel sahiplerinin bütün milletçe menfur görülmesi ve bir de Cümhuriyet esası üzerinde çalışan fırkalarca bu gibilerin faaliyetlerinden daima uzak kalmasıdır"*[180].

Fethi Bey, Atatürk'teki değişimin farkındadır. Hemen nutuk sonrasında meclis salonunda Atatürk'le görüştüklerinde *"Yalova'dan beri samimiyetten çok uzaklaştık. Vaziyeti çok farklı buluyorum"* diyerek kaygılarını paylaşır[181]. Birkaç gün sonra bir araya geldiklerinde ise Fethi Bey'in gelecekte ne olacağı sorusuna karşılık, Atatürk artık tarafsız kalamayacağını açıkça dile getirir; *"Eskisi gibi, ben Halk Fırkası'nın reisi; sizde fırkanızın reisi. Prensipler etrafında mücadele edeceğiz"*. Bunun mümkün olmadığını ve Atatürk'ün tarafsızlığını koruyamadığını belirten Fethi Bey, Atatürk'le karşı karşıya gelmek istemediği açıkça söyler[182]. Zaten Ekim sonlarından itibaren SCF'nin üst kadrosunun gündeminde olan, siyasi mücadeleye son verme fikri[183] giderek ağırlık kazanmaktadır.

SCF'nin kapanmasına giden yolda son dönemeç, 15 Kasım 1930'da TBMM'de yapılan görüşmelerde dönüldü. Belediye seçimlerine dair gensoru müzakerelerinde Halk Fırkası'ndan on sekiz mebus Fethi Bey'e karşı söz almış ve ağır suçlamalar yöneltmişti. Suçlamalar Fethi Bey'in geçmişinden başlayarak vatan hainliği, Şeyh Sait İsyanı'nın sorumluluğu, isyan kışkırtıcılığı ve rejim düşmanlığına kadar vardırıldı. İddialara göre SCF'liler her nabza göre şerbet vererek irticayı kışkırtıyor; şapkaya, yeni harflere karşı olanlar bu partide toplanıyordu. SCF'nin Atatürk'le Fethi Bey'i yan yana gösteren resimler kullanması, bunların dükkânlara asılması dahi eleştiri konusuydu. Bu arada söz alarak Fethi Bey'i desteklemeleri gereken Nuri (Conker) ve Ağaoğlu Ahmet beyler suskun kalmayı, parti üyesi diğer milletvekilleri ise ortalıkta görünmemeyi tercih etmişlerdi. Fethi Bey kürsüden suçlamalara tek başına cevap vermek, kendisini ve partisini savunmak durumunda

---

[180] **TBMMZC**, XXII, D: III, Toplantı Yılı: 4, B: 1, Cs: 1, 1 Kasım 1930, s.3.

[181] **A.g.e.**, s. 157.

[182] **A.g.e.**, s. 158.

[183] **A.g.e.**, s. 156.

kalmıştı. Performansı hayranlık yandıracak derecede iyiydi. Fethi Bey irtica, komünistlik ve anarşi iddialarının partisini lekelemek amacıyla ileri sürüldüğünü; siyasi faaliyetlerinin engellendiğini, seçimlerde baskı ve yolsuzluklar yapıldığını belirtiyordu. CHP'lilerin muhalefeti Gazi'nin himayesinden yoksun bırakmaya çalıştıklarını söyleyen Fethi Bey'e göre, tek suçları iktidara talip olmak ve bunu dile getirmekti[184].

Mecliste on saat süren ve bir trajedi sahnesini andıran tartışmalar Serbest Cumhuriyet Fırkası için son perdeydi. Mecliste tüm saldırılara tek başına cevap vermek zorunda kalan Fethi Bey artık kararını vermiş ve bunu da tartışmalar sırasında dile getirmişti. Gazi'yle karşı karşıya gelmeyecekti. Kırgındı ve Gazi tarafından aldatılmış hissediyordu[185]. Partili arkadaşlarıyla görüşüp fesih kararı almış olan Fethi Bey, yanında Nuri (Conker) Bey olduğu halde fesih bildirisini sunmak üzere Çankaya'ya gider. İsmet Paşa'nın da katıldığı toplantıda metin üzerinde son düzenlemeler yapılmıştır. 17 Kasım günü Serbest Cumhuriyet Fırkası 99 günlük ömrünü tamamlıyor, o gün için değil ama gelecekte pek çok tartışmaya açık kapı bırakarak tarihe mâl oluyordu.

Akbaba, SCF'nin kapatılmasını ilk sayfasındaki büyük boy karikatürle haber veriyor; karikatürde komünistlerin, hırsızların, feslilerin ve sarıklıların umutlarının kırıldığını işliyordu[186]. Aynı sayfada yayımlanan *"Serbest fırkaya mersiye"*de ise ünlü bir beyit bu kez Serbest Fırka için uyarlanıyordu:

"...

Onunla müfsidin ölmüş ümidi canlandı,

Şeriat ülkesinin Şeyh Saidi canlandı,

Kan isteyen komünizmin kadidi canlandı,

Hiyanetin gene Damat Feridi canlandı!

Ne kendi eyledi râhat, ne halka verdi huzûr,

Yıkıldı gitti cihandan dayansın ehli kubûr!

---

[184]Müzakerelerin tam metni için bkz. **TBMMZC**, XXII, D: III, Toplantı Yılı: 4, B: 5, Cs: 1-3, 15 Kasım 1930, s.s. 16-74; **A.g.e.**, s.s. 84-92; Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, s.s. 84-90.

[185] **A.g.e.**, s. 77.

[186] **EK: 165**.

...

Bütün tevabii sırtında cübbe, başta külah,

Bağırdılar coşarak: Lâilâhe İllâllah!

Çekildi şevk'ile Kordon boyunda hayli silâh,

Polis vurup kafa yarmak bu oldu işte mübah!

Ne kendi eyledi râhat, ne halka verdi huzûr,

Yıkıldı gitti cihandan dayansın ehli kubûr!

..."[187]

Akbaba'nın olağan tavrını sürdürmesine karşın, Köroğlu muhalif tavrından derhal vaz geçmek zorunda kalmıştı. 19 Kasım sayısında çaresizce *"Hayırlı olsun! Diyoruz, elbet büyükler bizden iyi düşünür"* diyordu[188]. Karikatürde ise Fethi Bey ahengi bozmakla, İsmet Paşa'nın melodisine ayak uyduramamakla itham ediyordu. Köroğlu'na göre Fethi Bey'in elindeki zurnanın susması iyi olacaktı[189]. Bir sonraki sayının karikatüründe ise Köroğlu, SCF'nin kapanmasının beklenen sonuçlardan biri olduğunu, zararlı çıkanlardan birinin de kendisi olduğunu işlemektedir[190].

Serbest Fırka'ya karşı Akbaba'dan daha ılımlı bir yayın politikası yürüten CHP'nin yayın organı Karagöz ise, muhalefet partisinin kapanmasını Fethi Bey'in hatalarına bağlıyordu[191]. Karagöz'e göre SCF *"büyük adamların"* sözünü tutmak yerine *"haşarılar"*ın sözünü dinlemiş, ölümü de bu yüzden olmuştu[192].

Serbest Fırka'yla ilgili haberler giderek gündemden düşerken Köroğlu, yine de CHP'yi dikkatli olması konusunda uyarmaktadır. 26 Kasım sayısının karikatüründe CHP'nin cumhuriyete bekçilik yapmakla mükellef olduğu, bu yüzden genç ve temiz kalmak zorunda olduğu, aksi takdirde işlerin kötüye gideceği ileri sürülmektedir[193]. Yine aynı sayıda mevcut şartlar içerisinde muhalif bir parti

---

[187] **Akbaba**, S. 804, 20 Kasım 1930.

[188] "Hayırlı Olsun", **Yeni Köroğlu**, S. 268, 19 Kasım 1930.

[189] **EK: 166**.

[190] **EK: 167**.

[191] **EK: 168**.

[192] **EK: 169**.

[193] **EK: 170**.

kurmaya *"lüzüm yoktur"* denilmekte ve doksan dokuz gün süren bir maceranın sonucu özetlenmektedir:

> *"Serbest fırka kendi kendisine dağıldı. Bazıları diyorlar ki bu fırka çıktığı günlerde memleketin bir çok yerlerinde gösterilen sevinç hareketlerine bakılacak olursa onun yerine bir fırka daha çıkması imkânı vardır.*
>
> *Biz bu fikirde değiliz çünkü Gazi Hz. Halk fırkasının başında kalacağını söylemiştir. Memleketin içinde bir fert yoktur ki ona karşı çıkacak bir fırkada çalışsın, serbest fırka çıktığı zaman oraya girenler Gazi Babamızın bitaraf kalacağını sanmışlardı. Gazi baba kendi fırkasını Halk fırkası olduğunu belli edince inkılabın başından beri onun peşinden giden millet derhal vaziyetini anladı. Şu halde yeni bir fırkaya lüzum da yoktur. Yeter ki Halk fırkası başladığı temizliği iyi yapsın ve Gazi babamızın reisliğine layık olduğunu isbatetsin"*[194].

SCF'nin kapanmasından sonra Köroğlu kendini kurtarma telaşına düşerek iktidara şirin görünmeye çalışır. Bu süreci de badiresiz atlatır. Ama Akbaba'nın işi daha zordur. Köroğlu'nun aksine onun sıkıntısı iktidarı desteklemesi ve bunun sonucunda doğan okuyucu tepkisidir. Ne var ki Akbaba bu krizi atlatamayacak bir süre sonra o da Ali Naci'nin İnkılâp'ı gibi yayın dünyasından çekilecektir.

2.3.Tek Parti Rejiminin Netleşmesi ve Basın

2.3.1.Tek Parti Rejiminin Netleşmesi

Serbest Fırka'nın kısa süren siyasi faaliyetleri süresince dile getirilen şikâyetler bir süreliğine de olsa CHP'yi canlandırmış, iktidar partisi mücadele sırasında kendi bünyesinde beliren uyuşukluğu gidermenin yollarını aramaya başlamıştı. Oluşturulan kırk kişilik bir komisyonla adımlar atılmaya çalışıldı. Göze batan, şikâyet konusu olan kişiler değiştiriliyor, devlet dairelerinde tespit edilen yolsuzluklar konusunda hükümet uyarılıyordu. Halk, vilayetlerde parti idare heyetlerinin başında bulunan *"mutemet"*lerden şikâyetçiydi ve bütün kabahatlerin başı olarak bu mutemetleri görüyordu. Bu hoşnutsuzluğu gidermek için göstermelik bir tedbir olarak *"mutemet"* tabirinin yerine *"reis"* denir olmuştu. Partinin attığı adımlardan biri de meslek kuruluşlarıyla daha yakın temas aramak olmuştu. Atatürk, halkı dinlemek, nelerden şikâyetçi olduklarını anlamak üzere yurt gezisine çıkmış; Parti Umumi Katipliği'ne Saffet (Arıkan) Bey yerine, Recep (Peker) Bey getirilmişti.

Fakat tüm bu hareketlenme bir süre devam edecek, alınan tedbirler sonuç getirmeyecek, tek parti hayatı yeniden uyuşuk temposuna dönecekti[195].

1920'lerde devrimin *"Aksiyon Aşaması"* gerçekleşmiş, eski devrin siyasal kurumları yıkılarak yerine yeni rejimin kurumları ve hukuku inşa edilmişti. 1930'lar ise yeni rejimin *"Kurumlaşma ve Kökleşme Aşaması"* olacaktı[196]. Bu aşamada güdümlü de olsa bir muhalefet partisinin kuruluşu sağlanmışsa da varlığı sürdürülememiş, devrimle çok partili yaşam arasında yapılan tercihte devrimin öncelikli hedefleri ağır basmıştı. Çok uluslu din-tarım toplumundan, ulusal-laik ve modern toplum yapısında geçiş tek partili sistemle gerçekleştirilecekti. Bundan sonraki on beş yılda ise yeni bir muhalif parti kurulmayacaktı.

Aslında 1930'lar yalnız Türkiye'de değil, dünyada tek parti rejimlerinin yükseldiği; İngiltere, Fransa ve ABD gibi demokratik ülkelerin sayısının ise son derece sınırlı kaldığı yıllardı. İki dünya savaşı arasındaki bunalım döneminde SSCB'deki Bolşevik, İtalya'daki Faşist, Almanya'daki Nazi partilerinin yanı sıra Portekiz'den İspanya'ya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Balkanlar'a kadar totaliter rejimler egemendi. Büyük totaliter rejimler (Almanya, İtalya ve SSCB), Doğu Avrupa ve Balkan milletlerinin yaşam hakkını tehdit ederken Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Yugoslavya, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'da toplumsal çalkantılar ve askeri darbelere bağlı yönetim değişiklikleri görülüyordu. Bu ülkelerde de krallıklar, askeri yönetimler ve diktatörlükler iş başındaydı. İki savaş arasındaki dönemin olağanüstü koşulları, ekonomik bunalımlar ve savaş tehlikesi karşısında pek çok ülke yaşama ve ayakta kalma kaygısıyla demokrasiyi *" öz ardı"* etmek zorunda kalmıştı[197].

M. Duverger tek parti tiplerini değerlendirirken; 1923-1950 yılları arasında Türkiye'de geçerli olan tek parti rejiminin, Komünizm ve Faşizm'deki tek parti tiplerinden farklı olduğunu; kendine özgü tarihsel şartlarının ve özgün yanlarının

---

[194] "Yeni Bir Siyası Fırka Olur mu?- Bizce Buna Lüzum Yoktur, Çünki…", **Yeni Köroğlu**, S. 270, 26 Kasım 1930.

[195] Hilmi Uran, **a.g.e.**, s. 200.

[196] Ergün Aybars, **Atatürkçülük ve Modernleşme**, s. 235.

[197] Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut yay., 2. b., İstanbul, 1999, s.s. 19-22; Tek parti yönetiminin yerleşmesinde uluslararası konjonktürün rolü ve örnekleri için bkz. Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan yay., 1. b., Ankara, 1992, s.s. 114-115.

bulunduğunu belirtmektedir[198]. Düverger'e göre siyasal çoğulculuğun daha önce mevcut olduğu eski demokratik rejimlerde kurulmuş olan tek partilerle (İtalya'da Faşist, Almanya'da Nazi partileri gibi), bir siyasal çoğulculuktan geçmemiş olan ülkelerde kurulan tek partiler arasında farklılıklar vardır[199]. Türkiye *"eski yapılı bir otokrasinin modernleştirilmesi"*ni ifade eden ikinci grupta yer alır[200]. Cumhuriyet Halk Partisi, yirminci yüzyılın otoriter tek partilerinden çok ondokuzuncu yüzyıl terminolojisine ve liberalizmine yakındır. Parti egemenlik hakkını bir siyasal elite, sınıfa ya da Tanrı iradesine değil seçimlerde kazandığı çoğunluğa dayandırmıştır. Bununla birlikte tek adayla yapılan seçimler plebisit olmaktan öteye gidememiş, temel hak ve özgürlükler de çok sınırlı kalmıştır. Ancak Türk tek parti sistemi hiç bir zaman tek parti doktrinine dayanmamış; bu durum bir ideal değil, geçici ve utanç verici bir zorunluluk olarak gösterilmiştir[201]. *"Kemalist rejim Faşist olmamakla birlikte, demokratik de sayılmazdı"* [202] diyen Düverger Türkiye'deki özel durumu şöyle özetlemektedir:

> *"Parti liderlerinin gözünde tekel, Türkiye'deki özel siyasi durumun bir sonucu olmuş ve çok-partili sistem ideal olmakta devam etmiştir. Kemal, çeşitli fırsatlarla bu tekele son vermeye çalışmıştır ki, bu olgu tek başına bile derin bir anlam taşımaktadır. Hitler ve Mussolini İtalya'sında böyle bir şey düşünülemezdi… Öte yandan Türk tek partisinin yapısında da totaliter bir taraf yoktu. Bu yapı, ne hücrelere, ne milise, hatta ne de gerçek anlamda ocaklara dayanıyordu…üyelik herkese açıktı; ihraç ve temizlik mekanizması mevcut değildi; üniformalar, geçit resimleri ve sert disiplin yoktu… Nüfuzlu kişiler etrafında birçok hiziplerin, Faşist metodlara göre 'tasfiye' edilmeksizin kurulabilmiş olmaları da kayda değer"*[203].

---

[198] Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, (Türkçesi: Prof . Dr. Ergun Özbudun), Bilgi yay., 4. b., Ankara, 1993, s. 358; Bernard Lewis de Türkiye'deki tek parti yönetiminin o dönemde Avrupa'da ortaya çıkan tek parti devletinde –İtalya'da Faşist Partisi, Rusya'da Komünist Partisi, Almanya'da Nazi Partisi- partinin rolü hakkında ortaya çıkan kalıba, muhtevadan çok şekil bakımından uygun olduğunu belirtmektedir. Lewis'e göre CHP bir hususta diğer yerlerdeki benzerlerinden pek göze çarpar biçimde farklıdır; çünkü başka hiçbir *"diktatörlük partisi"*, sulh ve sükûn içinde kendisinin yerine bir başka partinin geçmesini hazırlamamış, örgütlememiş ve kabul etmemiştr: Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (İngilizceden Çeviren: Prof. Dr. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu yay., 5. b., İstanbul, 1993, s. 379.

[199] Maurice Duverger, **a.g.e.**, s. 362.

[200] **A.g.e.**, s.s. 362-263.

[201] **A.g.e.**, s. 360; Hatta dönemin *"İkinci Adam"*ı İsmet İnönü bile 1960'ta yaptığı bir meclis konuşmasında 1930'lu ve 40'lı yıllarda Türkiye'de mevcut olan *"İhtilal Rejimi"*ni kendilerinin dahi beğenmediğini, bunu demokratik rejime çevirmek için de çok güçlük çektiklerini belirtir: **TBMMZC**, Cilt: XVIII, XI. D, B: 58, Cs: 1, 18 Nisan 1960, s. 206.

[202] Maurice Duverger, **a.g.e.**, s. 362.

[203] **A.g.e.**, s.s. 360-361.

Tek Parti rejiminin modernleşme yolunda bir araç olarak kullanıldığı 1930'lu yılların Türkiyesinde paradoksal bir durum söz konusudur. Tek parti rejiminin demokratik olduğunu savunanlar ülkenin monarşiden cumhuriyete geçmesini, milli egemenlik ilkesinin benimsenmiş olmasını, yeni rejimin kaynağında demokratik esasların bulunduğunu göz önünde bulundurmaktadır. Bu dönemde bütün yasalar TBMM tarafından yapılmış, devletin siyasal eliti Osmanlı dönemiyle kıyaslandığında halka daha yakın olan orta sınıftan gelmiştir[204]. Karşıt açıdan bakıldığında ise yasaları halkın temsilcilerinden oluşan temsilciler yapmaktadır. Ancak seçimler serbest ve yarışmalı değildir. Dolayısıyla rejim aslında tek adam rejimidir. Atatürk'ün denetiminden geçmeyen bir adayın seçime katılması söz konusu değildir. Yargı bağımsızlığı yoktur. 1924 Anayasası'nda temel haklara yer verilmiş olmasına rağmen bu haklar pratikte kullanılamamaktadır[205].

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın 1930'ların başlarında devrimciler için *"iktidar olma mücadelesi"* başarıyla sona ermiş, yeniden otoriter bir tek parti yönetimine dönülmüştür. Artık devrimin *"kurumsallaşma ve kökleşme"*sinin önünde durabilecek örgütlü bir güç yoktur. Bir yandan yasal düzenlemelerle diğer yandan parti içi tedbirlerle otoriter tek parti sistemi güçlendirilir. 1931'de toplanan CHF Üçüncü Büyük Kongresi'nde, parti ilk kez açık ve kapsamlı bir programa sahip kılınır. 1937'de Anayasa'ya girecek olan altı ilke ilk kez bu programda doktrin esası olarak yer almıştır[206]. Aynı programla sınıf mücadelesi reddedilerek *"Sınıf yok, iş bölümü var"* denilmiş[207] ve 10. Yıl Marşı'nda ifadesini bulan *"İmtiyazsız, Sınıfsız, Bölünmez Bir Kitleyiz"* sloganı ön plana çıkmıştır. 1930 Belediye Kanunu'nda hükümet otoritesini güçlendiren düzenlemeye ek olarak 1931 tarihli Matbuat Kanunu'yla basın ve 1936'da kabul edilen İş Kanunu'yla da çalışma yaşamı kontrol altına alınmıştır. Aynı süreçte parti ile devlet kaynaşmış, 1936'dan sonra İçişleri Bakanı CHP Genel Sekreteri, valiler de parti il başkanları olmuşlardır. CHP bu süreçte bir *"devlet partisi"*ne, devlet de *"parti devleti"*ne dönüşmüştür.

---

[204] Oktay Uygun, "Tek Parti Rejimi ve Demokrasi", **Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi yay, Ankara, 2010, s.s. 66- 67.

[205] **A.g.m.**, s. 67.

[206] **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, Ankara, 1931, s.s. 30-31; Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.,** s.s. 569-570.

[207] **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, Ankara, 1931, s. 32.

2.3.2.Kemalist Sosyal ve Kültürel Politikalarının Ağırlık Kazanması

1930 yılı sadece çok partili yaşam idealinin rafa kaldırılıp tek partili sistemin hâkim kılınması açısından değil aynı zamanda Türk Devrimi'nin kültürel ve sosyal politikalarının ağırlık kazanması bakımından da önemli bir dönüm noktasıdır. Bu, yine bizzat Atatürk'ün önderliğinde başlayıp yürütülse de dönüşümün 1930'da gerçekleşmesi pek çok etkene bağlıdır.

1920'li yıllar daha çok eski siyasi-hukuki sistemin yıkılarak onun yerine yeni bir siyasi-hukuki sistemin yerleştirilme çabalarıyla geçmiş, kültürel ve sosyal politikalar nispeten geride kalmıştı. Bu dönemi etkileyen diğer bir faktör de İzmir İktisat Kongresi kararlarıyla kabul edilen liberal ekonomi modelinin siyasal hayata da yansıması, devrim sürecinde her ne kadar tek seslilikten yana olunsa da siyasal olarak batılı liberal ülkelerin model alınmasıydı. Ekonomik ve siyasal olarak benimsenen bu *"liberal model"*, 1920'lerin kültür-sanat havasına da yansımış, en azından devlet eliyle uygulanan bir *"devrimci kültür ve sanat politikası"* henüz ön plana çıkmamıştır. Buna karşın, -karikatür hariç- yaşanmakta olan devrimi konu alan bağımlı ya da bağımsız bir kültürel-sanatsal hareketlilikten de pek söz edilemez. Diğer yandan ilkesel de olsa çok partili yaşam ve çok seslilik fikri hâlâ gündemdedir. Rejime muhalif gazeteler susturulmuşsa da *"basın özgürlüğü ilkesi"* ayakta kalabilmiş, basının devlet eliyle topyekün *"inkılap matbuatı"*na dönüştürülmesi henüz gerçekleşmemiştir. Nitekim 1930'da güdümlü de olsa bir muhalif parti, sınırlı sayıda da olsa muhalif gazeteler görülebilmektedir.

Devrimciler, Fransız ve Bolşevik devrimlerindeki gibi *"yeni bir insan tipi* yaratmak*"* zorunda olduklarının bilincindeydiler[208]. Atatürk, daha devrimin aksiyon aşaması başlamadan önceki düşünce aşamasında şöyle diyordu:

> *"... benim elime büyük salâhiyet ve kudret geçerse, ben hayat-ı ictimâiyemizde arzu edilen inkıâbı bir anda bir 'Coup' ile tatbik edeceğimi zannederim... Neden, ben, bu kadar senelik tahsil-i âli gördükten, hayat-ı medeniye ve ictimâiyeyi tedkik ve hürriyeti tezevvuk için sarf-ı hayat ve evkat*

[208] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak yay., 2. b., İstanbul, 1999, s. 99.

ettikten sonra, avâm mertebesine ineyim. Onları kendi mertebeme çıkarayım, ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar"[209].

Devrimin amacı olan çağdaşlaşma ülküsüne ancak "*yeni bir insan tipi"* ile ulaşılabilir, bu da sadece devlet yapısındaki değişimle değil kültürel ve toplumsal hayatı da kapsayan topyekûn bir dönüşümle sağlanabilirdi. Cumhuriyetin gereği olan *"fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller"* bu yolla doğacak, uluslaşma süreci de ancak bu şekilde tamamlanabilecekti.

Devrimin gereği olan *"yeni bir insan tipi yaratmak ideali"*nin dışında, 1930 sonuna kadar gerçekleşen siyasi olaylar da Atatürk'ü cumhuriyetin kültür hayatını gözden geçirmeye ve yeni politikalar üretmeye sevketmiştir. 1920'li yıllarda inkılâplara karşı çıkan isyanlar, çağın gerisinde kalmış toplumsal yapıdan besleniyordu. 1930'da girişilen Serbest Fırka denemesi de cumhuriyetin gereklerinin halka tam olarak anlatılamadığını, halkın mevcut siyasi durumdan hiç memnun olmadığını ve devletin topluma hâlâ istenen ölçüde yaklaşamadığını açıkça göstermişti[210]. 1930'un son günlerinde Menemen'de Asteğmen Kubilay'ın kafası kesilirken, halk karşı çıkmamış hatta bazıları isteyerek ya da istemeyerek isyancıların yanında yer almıştı. Bu manzara karşısında kültürel ve sosyal politikalara ağırlık vermenin zorunluluğu ortadaydı.

1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrasında dünyada liberal politikaların gözden düşerek, devletçi politikaların önem kazanması; Türkiye'de yalnız ekonomi politikasını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda siyasi yapıyı ve buna bağlı olarak kültürel ve sosyal politikaları da etkilemiştir. Özellikle İtalya, Almanya, Sovyet Rusya gibi ülkelerde öne çıkan devlet-parti bütünleşmesi Türkiye için de örnek teşkil etmiş ve Ankara'yı cesaretlendirmiştir[211]. Artık tek lider-tek parti ve tek ideolojiye dayalı bir sistem ülkeye hâkimdir. Vakit geçirmeden bizzat devlet eliyle yeni devletin ideolojisine uygun kültürel ve sosyal politikaların uygulanmasına hız verilecektir. Nitekim 1930 sonrasında gerçekleşen dil ve tarih çalışmaları, Halkevleri'nin kurulması, halk eğitimine hız verilmesi, müzik inkılabı, güzel sanatlar

---

[209] Afet İnan, **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu yay., 2. b., Ankara, 1991, s. 43.

[210] Seda Bayındır Uluskan, **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2010, s.s. 2, 10.

[211] **A.g.e.**, s. 20.

alanındaki dönüşüm ve üniversite reformu bu doğrultuda atılan adımlardır[212]. Aynı yıllarda Türk Ocakları, Türk Kadınlar Birliği, Türk Mason Locaları gibi kontrol dışı unsurlar tasfiye edilecek, resmi ideoloji dışında kültürel ve siyasi çalışmalar ortadan kaldırılacaktır.

Devrimi üstlenen asker-bürokrat zümre, kendilerini bilgisiz yurttaşlara rehberlik etmek için özel bir görev üstlenmiş bir seçkinler topluluğu olarak görüyor ve ülküleri için çok sıkı ve özverili bir şekilde çalışıyorlardı[213]. 1930'dan itibaren siyasal mücadelenin son bulması devrimcilerin önünü açmış; devrimin ideolojisinin daha geniş çaplı olarak halka benimsetilebilmesi için çalışmaya olanak vermiştir. Bu, boğucu bir siyasal ve entelektüel bir hava doğursa da Kemalist önderlerin çoğunlukla yazarlara, öğretmenlere, doktorlara, diğer meslek sahiplerine ve öğrencilere kendi modern, laik, bağımsız Türkiye tasavvurunu aşıladıkları bir süreç olacaktı[214].

Yeni rejimin aşılanmasında okullar ve ordu önemli birer aygıttı[215]. Ancak bunlar belirli bir yaşın altındaki yurttaşlara hitap edebilirdi. Daha geniş çaplı bir atılım ise ancak basın, edebiyat, tiyatro, resim, heykel gibi alanlarda yapılacak topyekûn hamlelerle mümkün olabilirdi. Bu nedenle 1930'larda hem basın hem de eğitim-kültür kurumları Kemalist ideolojiyi yaymak için seferber edildi. Bu da *"İnkılâp Edebiyatı"*, *"İnkılâp Matbuatı"* hatta *"İnkılâp Mizahı"* gibi kavramları gündeme getirecekti[216]. Kemal Çıkla, bu tartışmaların edebiyat dünyasındaki yansımalarına şöyle dikkat çekmektedir:

> *"... özellikle cumhuriyetin ilk on yılı dolduğunda, 1933'te, geride on yıllık bir inkılâplar dönemi kalmıştır ve bu dönemde yapılan inkılâpları kökleştirmek için hepsi 1930 sonrasında çıkmaya başlayan Çığır, Kadro, Yeni Türk Mecmuası, Ülkü, Varlık, Yeni Adam, Yücel gibi dönemin belli başlı edebiyat dergilerinde zaman zaman edebî eserlerde inkılâbın anlatılması gerektiğini ifade eden ve sanatçıları bu şekilde yönlendirmeye çalışan yazılara*

---

[212] Bu politikalar ve uygulamaları hakkında bkz. **A.g.e.**

[213] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.s. 263-264.

[214] **A.g.e.**, s. 263.

[215] **A.g.e.**, s.s. 263, 265.

[216] *"İnkılap Edebiyatı"* ve tartışmaları için bkz. Kemal Çıkla, "Cumhuriyet Düşüncesinin Kökleşmesinde Yusuf Ziya Ortaç'ın Yapıtlarının Yeri ve Önemi", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Samsun, 2005, s.s. 28-51.

yer verilmiştir. İşte bu yazıların en kayda değer olanları 'İnkılâp Edebiyatı" ile ilgili olanlarıdır"[217].

1931-32'de basının tamamen kontrol altına alınmasıyla, Türk Ocakları'nın Halkevlerine[218] dönüştürülmesi eş zamanlı olarak gerçekleşecekti. Önce Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla birlikte yeniden palazlanan muhalif basın ortadan kaldırıldı. 1931 tarihli Basın Kanunu ve sonrasında yeniden kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü aracılığıyla da basın tamamen güdümlü hale getirildi. 1930'larda artık tüm sanat ve kültür kurumları gibi basın da devrime hizmet edecek, gazeteciler isteseler de istemeseler de *"İnkılâp Matbuatı"*nın birer parçası olacaklardı. Bu görev artık yalnızca eleştirmemeyi değil, aynı zamanda devrimin propagandasını yapmayı içerecekti.

2.3.3.Basının Yasal Düzenlemelerle Güdümlü Hale Getirilmesi

Serbest Fırka'nın bazı yayın organları tarafından açıkça desteklenmesi iktidar çevrelerini fazlasıyla tedirgin etmiş ve hoşnutsuzluğa neden olmuştu. İstanbul'da yayımlanan Yarın ve Son Posta, İzmir'de yayımlanan Hizmet, Halkın Sesi ve Yeni Asır muhalefeti destekleyerek, iktidarın şimşeklerini üzerlerine çekmişlerdi[219]. Güdümlü de olsa muhalif bir partinin yarattığı tartışma ortamı, tek parti yönetiminin oluşumuna koşut olarak sona erecekti.

II. Meşrutiyet döneminde hazırlanan 14 Temmuz 1909 tarihli basın kanunu, her ne kadar on beş kez değişikliğe uğramışsa da, 1931 yılına kadar yürürlükte kalmıştı[220]. Cumhuriyetin ilanından kısa süre önce, 7 Ekim 1923 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile sıkıyönetim ve sansür kaldırılmış[221]; basında özgür bir hava esmişti. Ne var ki devrim sürecinde İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması, Şeyh Sait İsyanı, Takrir-i Sükûn Kanunu, İzmir Suikastı davaları bu özgürlük havasını yok etmiş, 1929'a kadar yürürlükte kalan ve hükümete gazete kapatma yetkisi veren Takrir-i Sükûn Kanunu'yla muhalif basın tamamen susturmuştu. 1928 yılında gerçekleşen Harf Devrimi basının belini daha da büktü. Tirajları düşen gazeteler

---

[217] Kemal Çıkla, **a.g.t.**, s. 28.

[218] Halkevlerinin Türk Devrimi içerisindeki rolü için bkz. Adem Kara, **Halkevleri (1932-1951)**, 24 Saat yay., 1. b., Ankara, 2006.

[219] Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, s. 103.

[220] **A.g.e.**, s. 91.

ayakta kalabilmek için devlet yardımına muhtaç hale geldiler. Basının üzerindeki kara bulutları dağıtan *"yumuşama süreci"*yle ülkede yeniden muhalif rüzgârlar esmeye başlamış, hoşnutsuzluklar basında dile getirilebilmiş, hükümete karşı muhalefet yeniden su yüzüne çıkmıştı. Ancak kısa süren bu hava da Serbest Fırka'nın kapanmasıyla sona erdi. Aralık ayının sonunda Menemen İsyanı'nın patlaması ise yumuşamanın bedelinin nerelere varabileceğini somut olarak gösterdi. Devrim karşıtları fırsatı kaçırmamış, kanlı bir isyanla yeni rejime meydan okumuşlardı.

Bu siyasi atmosferde muhalif basına yönelik sert tedbirler alınmasına yönelik önerge 5 Temmuz 1931'de TBMM'nin gündemine geldi. İkisi gazeteci biri de eski İstiklâl Mahkemesi savcısı olan üç milletvekili, bazı gazetelerin *"fikir şekaveti"* yaptığını, masum ruhları zehirlediğini, basın özgürlüğünün kötüye kullanılması karşısında o güne dek alınan tedbirlerin yeterli olamadığını ileri sürerek, gelecek için zararlı olan bu akım karşısında hükümetin ne düşündüğünü soruyor ve meclisin bu konuyu görüşerek bir karar almasını istiyorlardı. Önergenin görüşülmesi sırasında yirmi civarında milletvekili söz alarak İstanbul ve İzmir'deki muhalif basını, isim zikrederek de muhalif gazetecileri şiddetle eleştirdi[222].

Mecliste basına yönelik sert tedbirlerin alınmasının konuşulduğu süreçte fırkaya bağlı yazarlar da yazılarıyla bu fikri destekliyorlardı. Falih Rıfkı, muhalif gazetecileri alçaklıkla suçluyor; bu gazetecilerin casus ve baba katili gibi suçlularla aynı kefeye konulmasını savunuyor, gazetelerin bunlara teslim edilmesinin büyük bir hata olduğunu ileri sürüyordu. CHP milletvekili ve Vakit başyazarı Mehmet Asım ise CHP'yi lekelemenin meclisi lekelemek olduğunu belirtiyordu[223].

Tartışmalar mizah yayınlarında da yankı bulmuştu. Özellikle Karagöz, muhalif basına karşı sert tedbirler alınmasının ateşli savunucusuydu. Başta Arif Oruç olmak üzere muhalif gazetecilere yükleniyor, TBMM Başkanı Kâzım (Özalp) Paşa'yı alınacak tedbirlere öncülük etmeye çağırıyordu[224]. Akbaba da benzer bir

---

[221] **A.g.e.**, s. 91.

[222] **TBMMZC**, III, D: IV, B: 22, Cs: 1, 5 Temmuz 1931, s. 2.

[223] Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti yay, 1.b., İstanbul, 1990, s.s.126-127.

[224] **EK: 171**.

yaklaşımla muhalif gazetecileri eleştiriyor, Hâkimiyet-i Milliye'nin bakış açısından esinlenerek yayınladığı bir karikatürle de basın özgürlüğünün değil ama muhalif gazetecilerin susturulmasını savunuyordu[225]. Köroğlu ise ilk andan itibaren tedirgindi. Bir karikatüründe, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın elindeki *"Matbuat Kanunu"*na uyum sağlamanın ne kadar zor olacağını işliyordu[226].

Kamuoyu oluşturmak için meclis önergesi ve basının kullanılmasından sonra hükümet, yeni Matbuat Kanunu tasarısını meclis gündemine getirdi. 25 Temmuz 1931'de, yıllar boyunca basının üzerinde *"Demokles Kılıcı"* gibi asılı duracak olan Matbuat Kanunu kabul edildi[227]. Birçok konuda basını kısıtlayan bu kanunun, meşhur *"50.Madde"*siyle hükümete geniş veriyordu:

> *"Madde 50 — Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18 inci madde hükmü tatbik olunur.*
>
> *Bu suretle kapatılan bir gazetenin mes'ulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz."*

Kanunun çıktığı gün Karagöz, yine Arif Oruç'un kişiliğinde muhalif basını suçluyor, kanunun gerekliliğini savunuyordu[228]. Akbaba ise yeni kanun karşısındaki tavrını biraz değiştirmişti. Bir karikatüründe basının tek sesli hale gelmesinden memnun görünüyordu[229]. Bir sonraki sayıda yayınladığı karikatürde ise kanunun çok ağır yaptırımlar getirdiğini ve gazetecilik yapmanın ne kadar zorlaştığını gündeme getiriyordu[230]. Serbest Fırka günlerindeki muhalif sicilinin etkisiyle olsa gerek Köroğlu eleştiriden ziyade sessiz kalmayı tercih etmiş, hatta kanunun çıkmasında biraz da kendi hataları olduğunu kabullenmişti.

---

[225] **EK: 172**.

[226] **EK: 173**.

[227] **T.C. Resmi Gazete**, *"Matbuat Kanunu"*, 8 Ağustos 1931.

[228] **EK: 174**.

[229] **EK: 175**.

[230] **EK: 176**.

Beklendiği gibi yasanın çıkmasından sonra basın tam anlamıyla güdümlü hale getirildi. Arif Oruç, Zekeriya (Sertel) gibi muhalif gazeteciler üst üste gelen davalar sonucunda gazetecilik yapamaz gelmişlerdi[231].

Basının güdümlü hale getirilmesinde bir diğer önemli adım Dışişleri Bakanlığı'na bağlıyken 1931'de kaldırılan Matbuat Umum Müdürlüğü'nün 1932'de yeniden kurulmasıyla atıldı[232]. 26 Mayıs 1934'te kabul edilen *"Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilatına ve Vazifelerine Dâir Kanun"*un 1. Maddesiyle bu kuruma verilen görevler arasında şu maddeler de vardı:

> *"B)Milli Matbuatın inkılâp prensiplerine, Devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını temin eylemek;*
>
> *C)Memleketimiz içinde milliyet ve demokrasi esaslarına mugayir fikir cereyanlarının yayılmasına mâni olmak için tedbirler almak, bu gibi cereyanlar ile neşriyat vasıtasile mücadele etmek;*
>
> *D)Matbuatın en mühim bir telkin ve terbiye vasıtası olmak vasfını tahakkuk ettirmek için tedbirler almak,*
>
> *H)Matbuat Kanunu'nun tatbikatına nezaret etmek;"*[233].

Bu maddelerle adeta iktidarın basından beklentileri sıralanıyor, basın mensuplarının görev tanımları yapılıyor ve gazeteciler birer memura dönüştürülüyordu.

Tüm bunların doğal sonucu basının tek sesli hale gelmesi ve bu tek sesin parti-devlet tarafından yönetilmesiydi. İsmet Bozdağ, 1930'lu yıllardaki bu durumu *"tek parti, tek şef sistemi"*nin *"normal"* bir sonucu olarak görmektedir. Tek partili sistemlerde basının ister istemez *"Güdümlü Basın"* olduğunu söyleyen Bozdağ'a göre, bu tür toplumlarda basının görevi, belli hedeflere dönük bir kamuoyu oluşturmaktır. Gazetecilere ne yapmaları gerektiği söylenir ve basın teknisyenleri de bu sonucu elde edebilmek için nasıl yayın yapmaları gerektiğini tespit ederek işe koyulurlar. Bu sistemlerde gazeteciliğin diğer kamu hizmetlerinden bir farkı yoktur. Çünkü diğer kamu görevlileri gibi gazeteciler de ana merkezden aldıkları kumanda

---

[231] Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s.s.129-131.

[232] **A.g.e.**, s.131.

[233] **T.C. Resmi Gazete**, S.2713, 29 Mayıs 1934.

ile çalışırlar. Kendilerine gösterilen amaçlara ulaşmak ve rutin işleri yapmak yaratıcılık gerektirmediği için de özgürlük gerektirmemektedir[234].

Türkiye'de tek parti yönetiminin kurulmasının Takrir-i Sükûn Kanunu'yla başladığını belirten Mete Tunçay, 1925-1945 yıllarını kapsayan yirmi yıllık tek parti döneminde basının durumu için şunları söylemektedir:

> *"Bu dönemde basın özgürlüğünün olmadığını söylemek yetmez. Osmanlı Mutlakiyetinde de, basın hükümetin istemediklerini yazamazdı. T.C.'nin Tek-Partili zamanında ise, basın, hükümetin istediklerini yazardı"*[235].

Tunçay'ın genellemesi özellikle 1931-1939 yılları için geçerlidir[236]. Çünkü her ne kadar İstiklal Mahkemeleri ve Takrir-i Sükûn Kanunu *"muhalif basının susturulması"*na yaramışsa da, muhalif gazeteciler hükümetin istediklerini yazmak yerine susmayı tercih etmişlerdir. 1929-31 yıllarında da Arif Oruç, Zekeriya (Sertel) gibi muhalif gazeteciler, hükümete karşı muhalefet yapmayı yalnızca akıllarından geçirmekle kalmayıp, uygulamaya da çalışmışlardır. *"Hükümetin istediklerini yazdırma"* konusundaki istikrar ise 1930'larda oluşturulan basın rejimiyle yakalanmıştır. Basın üzerinde 1920'lerde İstiklâl Mahkemeleri ve Takrir-i Sûkun Kanunu'yla başlayan kontrol, harf devriminin getirdiği mali sıkıntılarla yeni bir boyut kazanmış ve basın parti-devlete bağımlı hale gelmiştir. 1930'un sonunda muhalif partinin kapanması, muhalefet umutlarını suya düşürmüş, yasal düzenlemeler ve muhalif gazetecilerin başına gelenler; basın mensuplarını ister istemez, parti-devletin kendilerine biçtiği rolü oynamaya itmiştir. Bu rol "*inkılâp prensiplerine, devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun"* yayın yapmaktır. Bu her ne kadar muğlak ve özgürlükleri kısıtlayıcı olsa da devrim yapan asker-sivil bürokrat kadroya göre *"doğru"*dur. Çünkü bu durum, doğruluğuna inançla bağlı oldukları devrime hizmet edecektir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanması da göstermiştir ki devrimin kökleşmesi için özgürlük, tartışma ve eleştiri değil tüm kusurlarına rağmen CHP'nin iktidarda kalması tercih edilmiş, rota böyle çizilmiştir.

---

[234] İsmet Bozdağ, **Basın-Kurt mu? Kuzu mu?**, Emre yay., 1.b., İstanbul, 2006, s.s.182-183.

[235] Mete Tunçay, "Tek Parti Döneminde Basın", **Eleştirel Tarih Yazıları**, Liberte yay., 2. b., Ankara, 2006, s.121.

[236] Nitekim Tunçay da Serbest Cumhuriyet Fırkası günlerinde ve II. Dünya Savaşı sırasında (1939-1945) basın üzerindeki denetimin biraz gevşetildiğini belirtmektedir: Mete Tunçay, **a.g.m.**, 2006, s. 123.

Bu stratejiye bağlı olarak "*en mühim bir telkin ve terbiye vasıtası"* olan basının topyekün bir devrim aygıtına dönüştürülmesi için de gerekli tedbirler alınmıştır.

Aytül Tamer'e göre 1930'lardaki basın rejimi sadece Türkiye'ye has koşullardan değil aynı zamanda *"iktidar-basın ilişkisi"*ndeki genel bir kuraldan kaynaklanmaktadır. Tamer bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> *"İktidar, siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşam içinde etkin bir kurum olan basını, kontrolü altında bulundurmak ister. Çünkü basın iktidarın varlığını meşru kılması ve 'rıza yaratması' için vazgeçilmez bir 'ideolojik aygıt'tır. Bu bağlamda, CHP kurtardığı ülkenin sadece siyasi değil düşünce yaşamını da 'tekeline alarak' atılacak adımlar için tehlikeli olacağına inandığı faaliyetleri yasaklamış, sübvanse ettiği basın kanalıyla da 'rıza yaratmaya' çalışmıştır"*[237].

1934 yılın Mayıs ayında devletin ideolojisine uygun, çalışkan *"Basın arıları"* ile *"kamuoyu balı üretmek için"* yeni bir adım daha atılır. Toplanan *"Birinci Basın Kongresi"*nde devletle basın bütünleştirilir. Buna göre devlet her türlü yardımı yapacak, basın da devletin istediği kamuoyunu oluşturacaktır[238].

Artık ortada *"devletçi bir matbuat"* vardır ve bunun aksine hareket etmek mümkün değildir. Basına biçilen görev haberdar etmek ya da eleştiri getirmek değil *"rejim propagandası"* yapmak ve *"rıza yaratmak"*tır. Bunun basın üzerindeki etkisini ise Zekeriya Sertel şöyle anlatmaktadır:

> *"Atatürk'ün son yılları idi. İsmet İnönü, Atatürk'ün gözünden düşmüş, başbakanlıktan uzaklaştırılmış ve yerine Celal Bayar gelmişti. Fakat 'Serbest Fırka' denemesinden sonra alınan antidemokratik tedbirler olduğu gibi devam ediyordu. Basına doğrudan, doğruya sansür uygulanmıyordu ama manevi baskı o kadar ağırdı ki, çoğumuz sansürü bu baskıdan daha iyi buluyorduk. Çünkü basın sıkı bir kontrol altında tutuluyordu. Basın Kanunu, hep basının aleyhine yorumlanıyordu. Hangi yazının kime ve neye dokunacağını önceden kestirmek olanağı yoktu.*
>
> *...*
>
> *En masım sandığımız yazılardan dolayı gazeteyi kapatıyorlardı. Gazeteleri kapatmak hakkı Bakanlar Kurulu'na verilmişti. Bu yetki sık sık kullanılıyor, gazeteler ve gazeteciler ürkütülüyordu… "Serbest Fırka' zamanında, hatta ondan önce yaşadığımız 'nispi özgürlük' dönemini arar olmuştuk.*

---

[237] Aytül Tamer, "Kurtuluş Savaşı'ndan Tek Parti Dönemine İktidar ve Mizah İlişkisi: Devlet Arşivindeki İzler", **Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu-Ulusal İletişim Kongresi (13-15 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi yay., 1. b., Erzurum 2011, s. 212.

[238] İsmet Bozdağ, **a.g.e.**, s.184.

Fikirlerimizi söyleyemiyorduk. Asıl o dönemde havasızlıktan boğuluyorduk"[239].

1930'larda basının içinde bulunduğu bu durum nadiren de olsa karikatürlerde eleştiri konusu olabilmiştir. Özellikle Akbaba'da yayımlanan iki karikatür basının içinde bulunduğu durumu gayet iyi özetlemektedir. Derginin 10 Ekim 1936 tarihli sayısının kapak karikatürüne göre gazeteciler artık kekeleyebilmekten bile uzaktır[240]. 1937'nın Ağustos ayında yayınlanan bir karikatürde ise gazetecilerin *"dalkavukluk"* yapabilmek amacıyla haberleri nasıl çarpıttıkları, Cemal Nadir'in çizgileriyle sunulur[241].

2.3.4.Basın Rejiminin Mizah Yayınlarına Yansıması

2.3.4.1.Karikatür Konuları

1930'lu yıllar boyunca Türkiye'de sürekli ayakta kalan üç önemli mizah yayını vardır. Bunlardan CHP'nin malı olan Karagöz, doğrudan; Akbaba da dolaylı olarak iktidarın güdümündedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası günlerinde muhalefet partisini destekleyen ve açıktan CHP iktidarına cephe alan Yeni Köroğlu, muhalefeti sürdürme potansiyeli en yüksek mizah yayını olsa da hem siyasi şartlar hem de cumhuriyet rejimine bağlılığı sebebiyle bu potansiyelini öne çıkaramayacaktır. Yine de yasal ve idari şartlar bir tarafa konulursa Yeni Köroğlu'nun Karagöz ve Akbaba'ya göre daha *"bağımsız"* olduğu açıktır. Bu yayınlara 1936'da Karikatür dergisi katılır. Onun da yayıncısı tanıdık bir isimdir: Aynı yıllarda CHP adına Karagöz'ü çıkaran Sedat Simavi. Dolayısıyla 1930'lu yıllar boyunca karikatür muhalif olmayan/olamayan bir mecrada varlığını sürdürecektir.

Serbest Fırka sonrasında iç siyasi konuları işleyen karikatürler azalmış 1931 tarihli Basın Kanunu sonrasında ise Türk karikatürü bir kısır döngüye girmiştir. Devrimcilerin basından beklediği *"görev"* açıktır. Yasal ve idari durum eleştiriye izin vermemektedir. Aksi takdirde uygulanabilecek yaptırımlar oldukça serttir. Tek parti yönetimi artık yerleşmiştir. Ne zaman biteceği, bitip bitmeyeceği belirsizdir.

---

[239] Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, s.s. 188-189.

[240] **EK: 177.**

[241] **EK: 178.**

Böyle bir durumda kimse yönetimin karşısında cephe alamaz. Alanların başına gelenler de yakın geçmişte bizzat görülmüştür. Ferit Öngören bu havanın etkisini *"Tek parti yıllarında öyle sindirici bir ortam söz konusudur ki, mizahçılar bir baskıya uğrayacak çıkış ve dikilişleri düşünememektedirler bile"* sözleriyle açıklamaktadır[242].

1931 sonrasında siyasi karikatür denilince akla rejim propagandası, hükümet icraatlarının övülmesi, belediye eleştirisi ve dış politika konuları gelir. Bunun başlıca sebebi kuşkusuz ki tek partili rejimin netleşmesi ve basının boyunduruk altına alınmasıdır. Diğer yandan 1931-38 yıllarında siyasal gelişmelerin dalga boylarının da düştüğü ve karikatürcülere ilham vermekten uzak olduğu da bir gerçektir. 1920'lerdeki gibi altüst olan bir siyasi sistem, devrimci-devrim karşıtı çatışması yoktur. Devrimciler mücadeleyi kazanmış, devrim karşıtlarını ve muhalefeti tasfiye etmişlerdir. Serbest Fırka'nın kapanması çok seslilik umutlarını yerle bir etmiştir. 1920'lerle kıyaslandığında 1930'ların Türkiyesi adeta *"sütliman"* bir görünümündedir. Siyasi rekabetin olmadığı bir ortamda mizahçıların siyasi espri yapmaları sadece riskli değil aynı zamanda zordur. Buna bağlı olarak 1930'ların mizah yayınlarının kapak veya birinci sayfa karikatürlerinde dış politika karikatürleri açık ara öne çıkmıştır. Bu eğilim özellikle Karagöz ve Yeni Köroğlu gazetelerinde baskındır.

Akbaba ve Karikatür dergileri ise daha geniş bir konu yelpazesine sahip olmakla birlikte daha apolitik bir tavır içerisindedirler. Bu dergilerde –Karagöz ve Yeni Köroğlu'ndan farklı olarak kadın ve erotizm konuları öne çıkmaktadır[243]. Ancak Karikatür dergisinde yayınlanan bir karikatüre göre bu eğilim sadece mizah dergileriyle sınırlı değildir. *"Estetik"*ten çok *"para kazanma çabası"* tüm basın ve sanat camiasına hâkim olmuş; kadın vücudu, ilgi çekici bir meta olarak kullanılmıştır[244]. 1930'larda Akbaba ve Karikatür bu furyanın mizah dünyasındaki temsilcileridir. Öyle ki siyasi içerikli karikatürlerde bile bunun yansımalarını görmek mümkündür[245].

---

[242] Ferit Öngören, "Türk Mizah ve Karikatürü", s. 1433.

[243] **EK: 179**.

[244] **EK: 180**.

[245] **EK: 181**.

Tablo-2: Mizah Yayınlarının Birinci Sayfa/ Kapak Karikatürlerinde Konu Dağılımı (1932-1938)

Yayının Adı	Yıl	Konular											Toplam
		Uluslararası İlişkiler	Türkiye ve Dış Politika	Ekonomi/Maliye	Hükümet İcraatı/İç Politika	Rejim/İdeoloji	Apolitik/Aktüel	Kadın/Kadın-Erkek İlişkisi/Plaj	Sosyal Yaşam	Belediye/İstanbul	Basın	Yahudiler	
Y.Köroğlu[246]	1932	66	12	21	3	2	-	-	1	-	-	-	105
Karagöz[247]	1933	68	13	8	-	2	2	-	-	-	-	-	93
Akbaba[248]	1934	3	1	10	12	5	7	4	1	7	1	1	52
Y.Köroğlu[249]	1935	94	7	-	2	2	-	-	-	-	-	-	105
Karikatür[250]	1936	28	3	-	1	-	2	12	2	1	-	3	52
Karagöz[251]	1937	28	20	-	2	2	-	-	-	-	-	-	52
Akbaba[252]	1938	23	3	2	4	1	1	4	3	4	-	-	45

[246] 385-489. sayılar eksiksiz olarak değerlendirilmiştir.

[247] 2589-2691. Sayılar arasındaki 2629, 2640, 2643, 2653, 2660, 2662, 2668, 2670, 2672, 2673, 2677. sayılara ulaşılamamıştır.

[248] 1-52. sayılar eksiksiz olarak değerlendirilmiştir.

[249] 699-803. sayılar eksiksiz olarak değerlendirilmiştir.

[250] Bu derginin genellikle siyasi içerikli olan arka kapağı dikkate alınmıştır. 1-52 sayılar eksiksiz olarak değerlendirilmiştir.

[251] 99-150. sayılar eksiksiz olarak değerlendirilmiştir.

[252] 209-253. sayılar eksiksiz olarak değerlendirilmiştir. 10 Kasım 1938 tarihli 253. sayıdan sonrası dikkate alınmamıştır.

Atatürk'ün ölümünden üç yıl sonra Mediha Berkes tarafından, mizah yayınları hakkında yapılan sert eleştiriler, aslında 1930'ların başlarından itibaren karikatüre hâkim olan bu havayı net biçimde orta koymaktadır. Berkes, ayrım yapmaksızın eleştirdiği mizah mecmualarını halkı yansıtmamakla, cinselliği pazarlamakla ve batı taklitçiliğiyle suçlar. Berkes'e göre halkın kültür seviyesini yükseltmesi gereken mizah yayınları bu beklentinin tam aksini yapmaktadır. Sert eleştirilerini şöyle sıralar:

> *"Bu mecmualardan her hangi birini elinize aldığınız zaman içinde ne bulunabileceğini evvelinden tahmin edersiniz. Bazan bir karikatürün altındaki yazının birinci satırını okur okumaz sonunun nasıl geleceğini anlarsınız… Şakaların nevilerini birkaç tipe ayırmak kolaydır… Adı 'Karikatür' olan bu resimlerin içinde hakikaten 'karikatür' vasfını taşıyanları pek azdır. Vakıa erkekler çok defa, meselâ şişman, yuvarlak ve alık ifadeli bir suratla karikatörize edilir. Halbuki kadın resimlerinde Karikatörize edildiğine dalâlet edecek hiçbir çizgi yoktur. Bunlar, umumiyetle, vücutaki cinsi hatlar son derece tebarüz ettirilerek gayet güzel ve câzip bir tarzda resim edilmişlerdir… Bu resimler, halktan ziyade Holivut veya bazı Avrupa mecmualarındaki asıllarına uygun olarak yapılmış resimlerden ilham almışa, hattâ onları taklit etmişe benzer… Mizah mecmualarının kadın karakterlerinin ne evde, ne dışarıda hiçbir faydalı işi gücü yoktur. Hatta faydalı olmak şöyle dursun, Bunlar bir takım muzır mahlûklardır. Genç ve güzel olanları mütemadiyen plajlarda, balolarda, şurada burada zengin erkek avlamaya çalışırlar… Kocalar daima kılıbıktır… Bekâr kadın ve erkeklerdeki ahlâki müsamaha hudutsuzdur… Mizah mecmualarının bahsettiği hizmetçi tipinden bizim memlekette bir tane bile görmedim… mizah muharrirlerimizin umumiyetle adadan, modadan, kalamıştan, şişliden aşağıya inmek tenezzülünde bulunmadıkları görülür… Bugün … devrimizin karikatürünü çizen kimse yok… yapılan şakalar da dar bir saha içinde dönüp dolaşıyor, çok defa kelime oyunlarından ibaret kalıyor… Hiç şüphe yok ki bu mizah mecmuaları çok okunan mecmualardır. Buna hayret etmemek lâzım. Çünkü dünyanın her tarafında cinsî heyecanları istismar eden neşriyat halk arasında revac bulur"*[253].

2.3.4.2.Mizah Yayınlarının Devrimin Hizmetinde Kullanılması

Türk Devrimi'nin *"kökleşme dönemi"*nde genel olarak basına biçilen rol mizah yayınları için de geçerlidir. Devrimi kökleştirme niyetinde olan yönetim bu yayınları da birer propaganda aracı olarak görmüş ve o şekilde kullanmaya özen göstermiştir. Gerçekten de okuma yazmanın henüz emekleme döneminde olduğu bir süreçte az yazıyla çok şey anlatabilen, görselliğiyle dikkat çeken bu sanat

[253] Mediha Berkes, "Mizah Mecmuaları", **Yurt ve Dünya**, C. I, S. 6 (Haziran 1941), s.s. 50-56.

propagandaya oldukça elverişli görünmektedir. Mizah yayınlarının köy kahvelerinden, halkevlerine, parti örgütlerinden resmi dairelere, Yeni Türkiye'nin müstakbel vatandaşlarının evlerinden halka açık diğer mekânlara girebilme olasılığı oldukça yüksektir. Nitekim bu dönemde Yeni Köroğlu *"En Çok Okunan Gazete"*, Karagöz *"En Çok Basan Gazete"* olma iddiasındadır. Dolayısıyla bu sanat rejimin sembolize edildiği heykellerden, propaganda filmlerinden, halkevlerindeki piyeslerden, aydınlanmayı sağlayacak tiyatrolardan daha pratik ve ekonomik biçimde hedef kitleye ulaşabilecektir. Ayrıca her hafta yayınlanacak karikatürlerle bu propagandayı yenilenebilir şekilde sürdürmek de mümkündür.

Mizah yayınlarının propaganda aracına dönüştürülmesinin en önemli ayağını halkevleri ile CHP il ve ilçe örgütlerinin mizah yayınlarına abone yapılması oluşturur. Karagöz ve Akbaba için söz konusu olan bu uygulamayla hem bu mizah yayınlarının ekonomik olarak desteklenmesi hem de hedef kitleye ulaşılarak yeni rejimin propagandasının yapılması amaçlanmıştır. Devrimciler kontrolleri altındaki mizah yayınlarının satılmasını beklememiş, gerekli tedbirleri alarak bunları okuyucunun ayağına kadar getirmişlerdir.

Akbaba 1933'te yeniden çıkarken halkevleri adına 500 abonesi olmuş, 1935 yılında ise abone sayısı 200'e gerilemiştir[254]. Sayısı belirsiz olsa da bu aboneliklerin 1938 itibariyle sürmekte olduğu anlaşılmaktadır[255]. Karagöz'ün 1935'te 500[256] olan abone sayısı ise 1938'de 620'ye[257] çıkarılmıştır. CHP yönetimi, parti adına sürdürülen bu abonelikleri gerek halkevleri ve parti şubeleriyle gerekse de Akbaba ve Karagöz yönetimleriyle koordineli olarak takip etmiş, dergilerin abonelere zamanında ulaşıp ulaşmadığını izlemiş, aksaklıkları gidermeye çalışmış, ödemeler konusunda hassas olmuştur[258].

---

[254] Akbaba'nın 1935'in Kasım ayındaki fiyatı 10 kuruştur. CHP bu ayda çıkan 95-98. sayılar için Akbaba'ya 80 lira ödeme yapmıştır. Bir ay sonra ise 4 sayı (99-102. sayılar) için 800 dergi üzerinden 80 lira ödenmiştir. **BCA,** Tarih: 30.12.1948, Dosya: 8. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 1325.401..1.

[255] **BCA,** Tarih: 18. 5.1938, Dosya: 8. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 1325.401..1.

[256] **BCA,** Tarih: 24.8.1935, Dosya: 8. Büro; Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..1.

[257] **BCA**, Tarih: 3.6.1939, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.

[258] **BCA,** Tarih: 30.12.1948, Dosya: 8. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 1325.401..1; **BCA,** Tarih: 11.7.1935, Dosya: 1. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 12.65..11; **BCA,** Tarih: 24.8.1935, Dosya: 1. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 16.83..4. ; **BCA,** Tarih: 2.06.1934, Dosya: 1. Büro,

1938 yılında CHP Genel Yönetim Kurulu Üyesi ve Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı imzasıyla Akbaba'ya gönderilen bir yazı bu uygulamanın niteliği hakkında oldukça net ifadeler içerir. Yazıda hem abonelik karşılığında beklenen yayın politikası vurgulanmakta hem de bu yayın politikasının parti yönetimince izlenmekte olduğu açıkça belirtilmektedir:

> *"Mecmuanıza Halkevleri için abone olmakta istihdaf edilen gaye kendi tip ve mevzuunda çıkan her mecmuanın yeni Türkiye rejim ve prensiplerine uygun neşriyatından halkımızın geniş ihtiyaçla faydalanmasını temindir. Bunun için mecmuanızın neşriyatını devamlı ve muntazam olarak takip edebilmek maksadiyle her ay göndereceğiniz ödeme taleplerine son sayısından iki nüsha bağlamanızı rica eder, bu vesileyle sevgilerimi sunarım"*[259].

1930'lu yıllarda *"havuç ve sopa politikası"*yla güdümlenen mizahçılara düşen görev eleştirmek değil yeni rejimin birer neferi gibi çalışmaktır. Ancak mizah ve karikatürün bu doğrultuda kullanılması bir paradoks doğuracak, karikatür sanatının doğasındaki eleştiri ve muhalefet yok oldukça karikatürler karikatür olmaktan uzaklaşacak afiş benzeri birer *"propaganda görseli"*ne dönüşecektir.

Hiç bir mizahi unsur içermediği için karikatür olmayan, ama mizah yayınlarının albenisi içerisinde kullanılabilen *"propaganda görselleri"*nin sayısal olarak baskın olmadığı, okuyucuyu boğmadan seyrek biçimde yayınlandığı ve genellikle de milli bayramlarda yoğunlaştığı görülmektedir[260]. Ulus devlet ve cumhuriyet düşüncesinin yerleştirilmeye çalışıldığı bu görsellerde bayrak, Atatürk, ordu gibi unsurların yanı sıra nadiren de olsa altı ok figürü kullanılır. Birlikte hareket edebilen, aynı ortak amaca hizmet eden *"İmtiyazsız, sınıfsız, bir bölünmez kütle"* vurgusu yapılır[261]. Ordu, cumhuriyet rejiminin ve barışın güvencesi olarak sunulur [262].

Dönemin karikatür yayınlarında *"karikatürmüş gibi"* sunulan *"propaganda görselleri"*nin okuyucu üzerinde nasıl bir etki bıraktığını tahmin etmek mümkünse de kesin olarak belirleyebilmek mümkün değildir. Bu açıdan Haluk Şahin'in

---

Fon Kodu: 490..1.0.0., Yer No: 12.66..4; **BCA,** Tarih: 24.8.1935, Dosya: 8. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..1.

[259] **BCA,** Tarih: 18. 5.1938, Dosya: 8. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 1325.401..1.

[260] **EK: 182**.

[261] **EK: 183**.

[262] **EK: 184**.

tespitleri önemlidir. Yalnızca karikatürün değil hiçbir iletişim etkinliğinin kişileri ikna etmede, dünya görüşlerini ve inançlarını değiştirmede tek başına etkili ve yeterli olmadığını söyleyen Şahin ideolojik yapıların, inançların, kanıların uzun bir süre ve süreç içinde gerçekleştiğine dikkat çekmekte; değişimlerin, çöküntülerin ve yıkıntıların da tek bir seferde değil ancak ağır bombardımanlar sonucu gerçekleştiğini belirtmektedir. Şahin'e göre siyasi karikatürün en başarılısı insanların temel kanı ve inançlarında değişime yol açanı değil, insanın yaşadığı dünya hakkında yepyeni bağlantılar kurmasını, yepyeni ilişkilerin varlığını kavramasına yardımcı olanıdır[263]. Tüm bu nedenlerle etkisi ve başarısı tartışmaya açık olsa mizah dergilerinde *"karikatürmüş gibi"* sunulan bu görsellerin yeni rejimin yerleşmesi için uzun soluklu ve sistematik bir propagandanın parçası olarak kullanıldığı; karikatürün olmasa da bile karikatür yayınlarının birer propaganda aygıtına dönüştürüldüğü açıktır. Diğer yandan yeni rejim için *"ikna etme"*, *"rıza yaratma", "anlatma ve açıklama"* çabalarının okullar ve halk evleri gibi kurumlarla; edebiyat, tiyatro, heykel, müzik vb. diğer sanat dallarıyla da yürütüldüğü göz önünde bulundurulursa mizah yayınlarının devasa bir *"iletişim bombardımanı"*nın küçük ama görsel açıdan önemli bir parçası olduğu kabul edilebilir.

Mizah yayınlarının rejim ve hükümet hizmetinde kullanılması yalnızca *"propaganda görselleri"* yoluyla olmamış mizahçılar asıl desteği eleştirmeyerek vermişlerdir. Dolayısıyla bu dönemde iktidar-karikatür ilişkisinin *"propaganda"* ve *"eleştirmeme"* ayakları üzerine oturtulduğunu söylemek mümkündür.

Kuskusuz ki mizah yayınlarında ve karikatürlerdeki eleştirmeme, hataları görmezden gelme ve başka konulara yönelme eğilimlerinin başlıca sebebi dönemin siyasi, hukuki ve idari koşullarıdır. Karikatürcüler isteseler bile eleştiremeyecek durumdadırlar. Ancak Ahmet Sipahioğlu bu tavırların altında yatan bir başka etken daha olduğuna dikkat çekmektedir. Sipahioğlu'na göre;

> *"... 1920'lerin sonlarında ve 30'lu yıllarda karikatürle uğraşan çizerlerin hemen tümü (Sedat Simavi, Münif Fehim, Ratip Tahir, Sedat Nuri İleri ve Ramiz Gökçe) zaten Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal kuvvetlerini desteklemişler ve Modern Türkiye ülküsüne gönül vermişlerdir. Hâl böyle*

[263] Haluk Şahin, "Siyasal Karikatür", **Hürriyet Gösteri**, S. 34 (Eylül 1983), s. 82.

olunca da 'muhalif karikatür' gibi bir olgunun o dönemde ortaya çıkmamasına şaşmamak gerekir"[264].

Sipahioğlu'na göre Türk karikatürü, Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra bizzat aydınlanmacı, batılı ve devrimci düşüncenin ülkede iktidar olması nedeniyle Batı karikatüründen farklı biçimde gelişmiş; batı karikatürünün özerk bir düşünce yapısıyla her zaman muhalefette olmasına karşın, Türk karikatürü bu muhalefet potansiyelini ve özerkliğini tümüyle yitirmiştir. Bu *"bize özgü"* durumu Türk karikatüristinin aydın elite göre şartlanmış bir düşünce yapısına sahip olmasına bağlayan Sipahioğlu, karikatürcülerin bu nedenle CHP'yi tuttuğunu savunmaktadır[265].

Her ne kadar dönemin siyasi koşullarının sertliğini ve mizah yayıncılığının zorlayıcı etkisini göz ardı edip son derece genelleyici ifadeler kullansa da Sipahioğlu'nun haklılık payı olduğu kabul edilebilir. Ancak bunu sadece *"aydın elit"* olmaya ya da ülkede aydınlanmacı, batılı ve devrimci düşüncenin iktidarına bağlamak da abartı olur. Çünkü ne *"aydın elit"* olmak ne de ülkede aydınlanmacı, batılı ve devrimci düşüncenin iktidarda olması muhalif karikatür yapmaya tek başına engeldir. Diğer yandan mizah yayıncılarının ve karikatürcülerin, başta kişi olarak Atatürk olmak üzere onun liderliğindeki Türk Devrimi'ni eleştirmemeye değil ama *"kayırmaya eğilimli"* oldukları da bir gerçektir. Çünkü yüzyıllardır adım adım gerileyen çok uluslu bir din-tarım imparatorluğunun büyük bir gürültüyle yıkılmasına, vatan topraklarının işgal edilmesine, bir milletin Atatürk'ün önderliğinde adeta küllerinden yeniden doğmasına şahit olan bir kuşak söz konusudur. Bu kuşağın içerisindeki mizahçıların hemen hemen tamamı vatan topraklarının düşman çizmesinden kurtarılmasına destek vermiş; yalnızca işgalden kurtuluşu değil ulusal, laik, çağdaş bir devletin kuruluşunu ve tam bağımsızlık için atılan adımları da görmüşlerdir. Bu yüzyıllardır süren ölümcül bir hastalığın reçetesi ve tedavisi gibidir. Her ne kadar hasreti çekilen *"hürriyet"*e kavuşamamış olsalar da kendilerini *"Yeni Türkiye"*nin bir parçası olarak gördükleri gerçektir. Hükümeti, iktidar partisini eleştirmeye niyetli olsalar da yeni devletin ve yeni rejimin kıymetini bilmektedirler. O yüzden mizah yayıncıları ve karikatürcüler sadece 1930'larda değil

---

[264] Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül Yayınları, 1. b., İzmir, 1999, s. 18.

[265] **A.g.e.**, s. 65.

daha cumhuriyetin ilanından itibaren yeni rejimin yanında olmuşlar; hükümet icraatlarını ve iktidardaki CHP'yi eleştirseler bile ulusal ve laik cumhuriyet düşüncesinin yerleşmesi için çaba sarfetmişlerdir. Nitekim dönemin *"en bağımsız"* sayılabilecek mizah yayını olan Köroğlu da yeni rejimin sahiplenilmesi ve propagandası konusunda Karagöz ve Akbaba'dan geride değildir[266].

2.3.4.3.Karikatüre Yönelik Baskılar ve Cezalar

Karikatür Türkiye'ye girdiği ilk yıllardan itibaren hukuki ve idari yaptırımlarla karşılaşmış, rejim ve hükümetler değişse bile bu *"kültür"* çok fazla değişmemiştir. Osmanlı'da Diyojen ve Teodor Kasap'la başlayan yaptırımlar silsilesi, Sultan Abdülhamit döneminde ülke içerisinde karikatür çizilememesi, İttihat-Terakki döneminde de *"hürriyet havası"*nın çabuk sönmesiyle devam etmiştir. Cumhuriyetin devraldığı bu *"olumsuz miras"*, otoriter tek parti yönetiminde yeni örneklerle sürmüş; çok partili dönemde *"daha demokrat"* olduğunu ileri süren yönetimler de bu *"devlet geleneği"*ne sahip çıkmışlardır[267]. Şüphesiz ki karikatüre yönelen bu baskılar için, her döneme has gerekçeler ileri sürülebilir. Ancak bu özel gerekçelerin dışında genel bir *"eleştiriye kapalılık"* ve *"mizaha karşı hoşgörüsüzlük"* kültürünün iktidar-karikatür ilişkilerine yansıdığı da bir gerçektir.

Karikatüre yönelik baskı geleneğinin 1930'lu yıllardaki örnekleri incelendiğinde 1920'lerleki yaptırımlardan daha farklı bir durumla karşılaşılır. 1920'lerde daha çok hukuki davalarla uğraşmak zorunda kalan mizahçılar, 1930'larda tek parti otoriterliğinin artışına koşut olarak daha çok siyasi ve idari yaptırımlarla yüz yüze gelmişlerdir. Bunun önemli bir sonucu, mahkemelerde

---

[266] **EK: 185**.

[267] 1950'lerden günümüze karikatüre yönelik bir çok baskı örneği verilebilir. Demokrat Parti iktidarı döneminde pek çok karikatür davası açılmış; Halim Büyükbulut ile hakkında 54 dava açılan Ratip Tahir Burak karikatürlerinden dolayı hapse girmişlerdir: Krş. Yasin Kayış, **Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür**, Libra yay., 1. b., İstanbul, 2009; Ayrıca bkz. Yasin Kayış, "Menderes belki kızmadı, ama", **Radikal İKİ**, 10 Nisan 2005; 12 Eylül döneminde muhalefetini sürdüren Gırgır dergisi ihtilalciler tarafından kapatılan ilk yayın olmuş ve dergi bir ay kapalı kalmıştır. Özal'lı yıllarda ise derginin karşı karşıya kaldığı sorun ağır para cezalarıdır: Devrim Çakır, "70'li Yılların Karikatür Dili: Gırgır", **Popüler Tarih**, S. 14 (Temmuz Ağustos 2001), s. 94; Murat Kürüz, **Son Efsane Gırgır**, Epsilon yay., 1. b., İstanbul, 2007, s.108; 2000'li yılların başlarında Cumhuriyet, Penguen, Aydınlık, Leman gibi gazete ve dergilerle karikatürcülere açılan dava ve soruşturmalar için bkz. **Hürriyet**, 20 Şubat 2005; **Radikal**, 26 Mart 2005; **Milliyet**, 27 Mart 2005; **Milliyet**, 12 Nisan 2005; **Posta**, 29 Mayıs 2005; **Cumhuriyet**, 24 Mart 2006; **Leman**, S. 807, 26 Nisan 2007; **Milliyet**, 24 Ocak 2008; **Aydınlık**, 20 Ocak 2012.

hâkimlere karşı savunma yapılabilirken, daha sonra bu şansın kalmaması ve yaptırımın doğrudan uygulamasıdır.

Aslında 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu da hükümete gazete kapatma yetkisi vermiştir. Ama bu yetki sadece bir mizah gazetesi için kullanılmış[268], diğer mizah yayınları resmi olarak davalardan başka bir sorunla karşılaşmamıştır. Kanunun 1929'da yürürlükten kaldırılmasıyla da yargısız kapatılma olasılığı gündemden kalkmış görünür. Hatta hükümete yönelik sert eleştiriler yapan, bu yüzden de hükümetin şimşeklerini üzerine çeken muhalif gazete ve gazetecilerle bile mahkemelerde hesaplaşılmaktadır[269].

Hükümetin gazete kapatma yetkisinin olmadığı 1929-1931 yılları içerisinde yaşanan hesaplaşmalardan biri, Arif Oruç'un Yarın'ında yayınlanan bir karikatür etrafında gerçekleşir. İzmit Valisiyle ilgili karikatürden dolayı Arif Oruç'la gazetenin Yazıişleri Müdürü Süleyman Tevfik (Zorluoğlu) 4 Aralık 1930'da tutuklanmış, karikatürün *"genel âdaba aykırı olduğu"* gerekçesiyle açılan dava Ocak 1931 sonlarında karara bağlanmıştır. Arif Oruç 1 yıl 3 ay 15 gün hapis ve 312 lira para cezasına, ayrıca 2500 lira da manevi tazminat ödemeye mahkûm edilmiş; Süleyman Tevfik ise 7 ay 1 gün hapis ve 222 lira para cezasına çarptırılmıştır[270]. Ancak Arif Oruç 1931 Haziranında yeni bir parti kurmaya girişebildiğine göre bu kararlar temyizde bozulmuş olmalıdır[271].

Yine otuzlu yılların başlarında yaşanan bir dava da mizahçıların yargıçlar karşısında kendilerini savunabilmelerine ve sonuçta ceza almadan kurtulmalarına örnek olarak gösterilebilir. Dava konusu Ramiz'in *"müstehcen"* bulunan bir karikatürüdür. Ancak Ramiz yaptığı savunmada suçlamaya dayanak teşkil eden kanun maddesinin *"resim sahibi"* için bir ceza öngörmediğini ileri sürmüş ve ceza almaktan kurtulmuştur. Ne var ki bu savunma ceza kanunundaki maddenin

---

[268] Trabzonda yayınlanmakta olan Kahkaha gazetesi Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayalı olarak Bakanalar Kurulu kararıyla kapatılmıştır: **BCA**,Tarih: 08.3.1925, S. 195, Dosya: 86-45, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 13.13..5.

[269] Bkz. Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s.s.125-126.

[270] **A.g.e.**, s.125.

[271] Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, s. 290.

değiştirilmesine yol açmış ve ceza alacaklar arasına *sonradan "sahibi resim"* de eklenmiştir[272].

1931'de kabul edilen Basın Kanunu'nun meşhur *"50. Madde"*yle hükümet yeniden gazete ve dergi kapatma yetkisine sahip olmuş; gazeteciler mahkeme kararı olmaksızın kullanılabilen bu yetki karşısında, davaları bile arar hale gelmişlerdir. Çünkü *"geçici kapatma"*nın süresi belli olmadığı gibi, gazetecilerin herhangi bir savunma ya da itiraz hakları da yoktur.

Arşiv belgelerine göre bu *"yargısız infaz"* yetkisi, mizah yayınları içerisinde yalnızca Akbaba için kullanılmış, dergi 1935-36 yıllarında üç kez Bakanlar Kurulu kararıyla yaptırıma uğramıştır. Her üç kararın da gerekçesi dış politika konulu karikatürlerdir.

Akbaba'ya yönelik ilk yaptırım kararı Mussolini'yle ilgili karikatürler yüzündendir. Habeşistan'ın işgaline eleştirel yaklaşan ve karikatürlerinde sık sık Mussolini'ye yer veren Akbaba, 24 Ağustos 1935 tarihli 86. Sayısının kapağında da aynı şeyi yapmıştır[273]. Bunun üzerine İçişleri ve Dışişleri bakanlıkları derginin kapatılmasını teklif etmiş, Bakanlar Kurulu da 26 Ağustos 1935 tarihli kararıyla bu teklifleri uygun bulmuştur. Basın Kanunu'nun 51. Maddesine dayanarak verilen kararın gerekçesi *"Dost bir devletin şefini tezyif mahiyetinde yayın yapmak"*tır[274]. Bu kapatma kararı on beş gün sürmüş ve 10 Eylül 1935 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Akbaba'nın yeniden yayınına izin verilmiştir[275].

Yaklaşık üç buçuk ay sonra Yunanistan'daki kralcılar-cumhuriyetçiler çekişmesiyle Mısır'da İngiliz yönetimine karşı çıkan ayaklanmaları gündeme getiren ve bu konuda karikatürler yayınlayan[276] Akbaba'nın 23 Kasım 1935 tarihli 98. Sayısı Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanır[277]. Bu sayının toplatılmasına karar verilir. Yine Basın Kanunu'nun 51. Maddesine dayalı olarak verilen bu kararın gerekçesi 98.

---

[272] Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s. 48.

[273] **EK: 186**.

[274] **BCA,** Tarih: 26.8.1935, Sayı: 2-3183, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 57.69..19. ; Ayrıca bkz. **Anadolu**, 5 Eylül 1935.

[275] **BCA,** Tarih: 10.9.1935, Sayı: 2/3239, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 58.72..15.

[276] **EK: 187**.

Sayıdaki yazı ve karikatürlerin dost devletlerle olan ilişkileri bozacak mahiyete görülmesidir[278]. Yusuf Ziya Ortaç bu karara verdiği tepkide mizah yayıncılarının günlük gazetelerden bile daha zor koşullarda olduğunu ileri sürüyor ve 1930'ların ortasında, içinde bulundukları durumunu şöyle özetliyordu.

> *"Evet, her şeye alıştık: Göksu testisi gibi fesler taşıyan kafalarımız şapkaya alıştı… Kamış kalemler yeni harflere alıştı, cübbeli sırtlar fraka alıştı.. Ancak, hâla alışamadığımız, bir türlü alışamadığımız bir şey var: Mizah!...*
>
> *On üç yıldır, adetâ mektep açtık, sert ruhları, bu mizah mektebinde sıcak bir neşe ile pişirmeğe, ince bir tebessümle yumuşatmağa çalışıyoruz, fakat nafile..*
>
> *Günlük gazeteleri açalım. Bir Atina telgrafı: (Halk sokaklarda kahrolsun kral) diye bağırmış!*
>
> *Yunanistan'da ahalinin bağırmasına darılan yok.. Türkiyede bu telgrafın neşri yasak değil.. Amma, bir mizah gazetesi, bu manzaranın karikatürünü çizdi mi, kaşlar çatılıyor:*
>
> *-Uslu otur bakayım!..*
>
> *Mısırda İngiltereye karşı gösteriler oluyor.. Vurulanlar, ölenler var.. Telgraflar yağıyor.. Resimler, sinemalar alınıyor… Amma, biz bu hâdiseleri bir karikatürle tesbit edince, devlet baba derhal tokadı gösteriyor:*
>
> *-Hıuı De de de de seni!...*
>
> *Cumhuriyet gazetesi bayraklarını açıyor:*
>
> *-Göçmenlerimiz perişan!*
>
> *...*
>
> *Akbaba bu neşriyatı iki çizgide canlandırınca, hiddetli homurtularla ürperiyoruz:*
>
> *-Gene mi yaramazlık, çapkın!...*
>
> *Muhterem okuyucularımız… Günün birinde, Akbabanın, genç bir felsefe doçenti ciddiyetiyle çetrefil şeyler konuştuğunu görürseniz hiç şaşırmayınız…*

---

[277] Aynı gün kapak karikatüründe, aynı konuyu benzer biçimde işleyen Karagöz herhangi bir ceza almamıştır. Bkz. **Karagöz**, S. 41, 23 Kasım 1935.

[278] **BCA,** Tarih: 5.12.1935, Sayı: 2/3646, Dosya: 86-207 , Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 60.92..12.; Belgenin orijinalinde karikatür değil *"resim"* ifadesi geçmektedir. Ancak söz konusu dönemde karikatür için de resim ifadesi kullanılmaktadır. Nitekim Akbaba'nın 125. Sayısının toplatılması kararında da *"kapak resmi"* ifadesi yer almaktadır ki söz konusu kapakta sadece karikatür yer almaktadır.

Çocuklara neşeyi yasak eden, gülmeyi ayıp sayan evvel zaman terbiyesinin mizah gazetelerine tatbiki nihayet bu neticeyi verecektir"[279].

Yusuf Ziya Ortaç her ne Aralık 1935'teki toplatma kararına tepki göstermiş olsa da bu tepkisi beş ay sonra yeni bir toplatma kararına engel olamamıştır. 1935-36 yıllarının en önemli dış politika olaylarından birisi İtalya'nın Habeşistan'ı işgalidir. 1936 ortalarında bu işgal büyük oranda tamamlanmış ve İtalya zafer kazanmış durumdadır. Konuyu kapağına taşıyan Akbaba oldukça sert bir karikatür yayımlamıştır. Karikatürde Mussolini darağaçlarında sallanan Habeşlileri izleyerek keyif çatmaktadır[280]. Bakanlar Kurulu, Türkiye'nin dış politikasına aykırı olduğu gerekçesiyle bu kapaktan dolayı 125. Sayıyı toplattırır[281]. Bu Akbaba'nın bir yıl dolmadan aldığı üçüncü cezadır ve tüm cezalar Basın Kanunu'nun 51. Maddesine dayalı olarak Bakanlar Kurulu kararıyla verilmiştir.

Akbaba'ya yönelik bu kararların dikkat çekici yönlerinden biri, kâğıt üzerinde de olsa *"bağımsız"* olan bir derginin dış politika eleştirilerinin sanki devletin resmi görüşünü yansıtıyor gibi ele alınması ve *"dost ülkeler"*in tepkisini çekmemek için susturulmasıdır. Görünen o ki 1930'larda resmi-özel yayın kuruluşu ayrımı yapılmamakta, hükümet artık bir mizah dergisinden sadece iç politika konusunda değil dış politika konusunda da devletle uyumlu olmasını beklemektedir. Akbaba'ya yapılan muamele bir devlet memuruna ya da dış temsilciye yapılan muameleden farksızdır. Karikatürlerindeki söylemler derginin yayın politikasının değil, devletin politikasının bir göstergesi olarak değerlendirilmiş ve bu söylemlere müdahale edilmiştir.

Diğer yandan bu yaptırımların sadece Akbaba'ya uygulanması da ilginçtir. Çünkü aynı dönemde özellikle Habeşistan-İtalya konusunda CHP'nin malı olan Karagöz'ün ılımlı tavrına karşılık Yeni Köroğlu gazetesi Akbaba'dan geri kalmamış, hatta kimi zaman daha da ileri gidebilmiştir. 1936'da çıkan Sedat Simavi'nin Karikatür dergisi de İtalya'ya yönelik bu bombardımana katılmış; ama ne Yeni Köroğlu ne de Karikatür böyle yaptırımlarla karşılaşmıştır. Anlaşılan Yusuf Ziya, Akbaba'nın devletle kurmuş olduğu ilişkilerin bedelini ödemek zorunda kalmış, Akbaba'ya doğrudan ya da dolaylı yardımlar veren iktidar, derginin yayın

---

[279] Yusuf Ziya (Ortaç), "Alışamadık gitti", **Akbaba**, S. 100, 7 Ocak 1935.

[280] **EK: 188**.

politikasını kendisiyle özdeşleştirmiş ve yardımların karşılıksız olmadığını göstererek uygun gördüğü müdahaleyi yapmıştır. Nispeten bağımsızlığını koruyabilen Köroğlu ile Karikatür ise bu muameleyle karşılaşmamıştır.

1938 yılına ait iki arşiv belgesi, otoriter tek parti yönetiminin karikatür karşısında daha da alınganlaştığını ve karikatüre yönelik baskının biçim değiştirerek daha keyfi bir hale geldiğini göstermektedir. Her iki olayda da İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ yayıncılarla bizzat ilgilenmiş, karikatürlerin hesabını sormuş ve *"uygun gördüğü"* şekilde karikatürlerin çizilmesini sağlamıştır.

Celal Bayar'ın Başbakan olmasından kısa süre sonra, yükselmekte olan et fiyatları eleştiri konusudur ve karikatürcüler de bu konuyu işlemektedir. 21 Şubat 1938 tarihli Haber gazetesinde Zahir Güvemli imzasıyla yayımlanan karikatürde Kasım'dan Şubat'a kadar et fiyatlarının her ay 10 kuruş zamlandığı; Mart ayında et fiyatlarında yapılacak 10 kuruşluk indirimin, fiyatları ancak Ocak'taki seviyeye indireceği, sonuçta Mart ayındaki fiyatların Kasım'a göre hâla yüksek olacağı ileri sürülmektedir[282]. Başbakanlık emri üzerine soruşturma açan İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ, karikatürde verilen fiyatlarla piyasa fiyatlarının örtüşmediği ve iddiaların hayali olduğu sonucuna varmıştı. Valiliğin, bu tarzda bir karikatürün yayınlama sebebini sorması üzerine, gazete yönetimi bu yayının bir *"seri"* olduğunu belirtmiş, bir sonraki gün yayınlanan karikatürde de vurguncu kasabın cezalandırılmasını ve et fiyatlarının Kasım ayı seviyesine indirilmesini içeren bir karikatür yayımlayarak bir önceki gün yayımlanan karikatürün doğurduğu olumsuz etkiyi düzeltmeye çalışmıştır[283]. Soruşturma sonucunu Başbakan Celal Bayar'a sunan Muhittin Üstündağ, gazetenin ikinci karikatürü yayımlamasının "*bir hüsnü niyetmi yoksa sorgudan mütevellit bir endişeye mi matuf olduğu"*nun yorumunu Başbakan'a bırakmaktadır[284].

Olayın üzerinden henüz birkaç gün geçmişken, bu kez Karikatür dergisi et fiyatlarını eleştiren bir karikatür yayınlamıştır[285]. Vali ve Belediye Başkanı Muhittin

---

[281] **BCA,** Tarih: 2.6.1936, Sayı: 2/4729, Dosya: 86-223 , Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 65.46..14.

[282] **EK: 189**.

[283] **EK: 190**.

[284] **BCA,** Tarih: 26.2.1938, Dosya: 84-15, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 82.541..5.

[285] **EK: 191**.

Üstündağ konuyla yine bizzat ilgilendikten sonra Başbakanlık'a telgrafla şu bilgileri verir:

> *"Karikatür gazetesinin başmuharririni çağırdım. Ressamın günlük hadiselere temas etmesi tabii olmakla beraber vakıaları tağyir ederek halkın selim düşüncesine muessir olmağa ve rakamları tahrif ederek hükümetçe atılan bu büyük adımın ehemmiyetini azaltmağa hiçbir hak ve salahiyeti olmadığını söyledim. Başmuharrir bu karikatürle böyle bir maksat takip edilmediğini ve ressamın meslek ve meşgalesi dolayısile et meselesindeki hassasiyetin derecesini takdir edememiş olmasından ileri gelen bu hatanın bundan sonra tekerrür etmemesine azami derecede dikkat edeceğini temin etmiştir. Arzederim.*
>
> *Vali ve Belediye Reisi Muh. Üstündağ"*[286].

Vali ve Belediye Başkanı Üstündağ'dan deyim yerindeyse zılgıtı yiyen Sedat Simavi bir sonraki sayıda et fiyatlarının çok ucuzladığını, halkın yarım kilo et yerine bir koyun budu alabilecek kadar rahatladığını gösteren bir karikatür yayınlayarak durumu kurtarmaya çalışır[287]. Sorun çözülmüş, et fiyatları kâğıt üzerinde de olsa ucuzlamıştır!

1938'in ilk aylarında yaşanan bu iki olay, dönem sonunda karikatür-iktidar ilişkilerinin keyfi müdahalelere vardığının göstergesidir. Tek Parti yönetimi giderek otoriterleşmiş, alınganlaşmış ve karikatürle yapılan en ufak bir eleştiriye bile tahammül edemez hale gelmiştir. Nitekim 1929 yılında *"et fiyatları"* konusunda çizilen benzer karikatürler hiçbir yaptırımla karşılaşmazken[288]; 1938 yılı itibariyle olay olmakta ve şimşekleri üzerine çekebilmektedir.

---

[286] **BCA,** Tarih: 3.3.1938, Dosya: 84-111, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 82.541..11.

[287] **EK: 192**.

[288] **EK: 193**.

3.BAŞLICA SİYASİ TEMALARA BAKIŞ

3.1.Atatürk

Türkiye'de 1919-1938 yılları arasında gerçekleşen siyasal olaylar kuşkusuz ki olağan koşullarda gerçekleşmiş bir iktidar değişimi değil, kendine has özellikleri olan bir *"devrim"*dir[1]. Bu devrimin özelliklerden biri ise bir kadro hareketine değil de bir liderin kişiliğine bağlı olması ve gerçekleşme ihtimalinin onunla güç kazanmasıydı[2]. Bu tartışmasız lider Mustafa Kemal Atatürk'tü.

Atatürk kendi kişiliğiyle devrim arasındaki bağı ve M. Kemal adının sembolize ettiği değerleri şöyle açıklıyordu:

> *"İki Mustafa Kemal vardır; biri ben, et ve kemik geçici Mustafa Kemal… İkinci Mustafa Kemal, onu ben kelimesiyle ifade edemem. O, ben değil, bizdir. O, memleketin her köşesinde yeni fikir, yeni hayat ve büyük ülkü için uğraşan aydın ve savaşçı bir topluluktur. Ben onların rüyasını temsil ediyorum. Benim teşebbüslerim, onların özlemini çektikleri şeyleri tatmin içindir. O Mustafa Kemal sizsiniz, hepinizsiniz. Geçici olmayan, yaşaması ve başarması gereken Mustafa Kemal odur"*[3].

Türk Devrimi'nin bu *"Tek Adam"*ı, hem kişisel özellikleri ve yaşamı hem de sembolize ettiği değerler ve siyasi etkinlikleri bakımından pek çok bilimsel ve sanatsal yapıta konu olmuştur. Kitap ve makalelerden şiirlere, heykel ve resimden sinemaya, tiyatro ve müzikten otobiyografilere, nesirden belgesele Atatürk'ü konu alan sayısız eser mevcuttur. Bilimsel eserler bir kenara bırakılacak olursa sanatsal eserlerin neredeyse tamamının Atatürk'ü Türk Devrimi'nin başlıca sembolü olarak ele aldığı; rejimin kökleşmesinde, yaşatılmasında ve savunulmasında anlamlı bir bütün oluşturduğu bir gerçektir. Ne var ki bu eserlerin hemen hemen tamamı 1923

---

[1] Bu devrimin adlandırılması, kavram tartışmaları ve nitelikleri hakkında bkz. Emre Kongar, **Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk**, Remzi yay., 11. b., İstanbul, 2008; Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Türk Devrimi'nin Özellikleri", **Atatürk ve Devrim**, ODTÜ Geliştirme Vakfı yay., 1. b., Ankara, 1998, s.s. 39-49; Suna Kili, **Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 5. b., Ankara, 1995; Suat İlhan, **Evrimleşen Türk Devrimi**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Geliştirilmiş 2. b., Ankara, 2008.

[2] Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, AD yay., İstanbul, 1997, s.s.259-260.

[3] Utkan Kocatürk, **Atatürk**, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 1987, s.207.

sonrasında verilmiş, Türk Devrimi'nin gelişimine paralel olarak artmış ve günümüze kadar da resmi ya da özel çabalarla süregelmiştir.

Kuşkusuz ki Atatürk'ü konu alan sanat eserlerinin 1923 sonrasında ağırlık kazanmasının sebeplerinden biri bazı sanatların Cumhuriyet Türkiyesi'nde öne çıkmaya başlamasıyla ilgilidir. Heykel ve resim bunların başında gelir. Yine sinemanın yaygınlık kazanması da kendine has teknolojik ve altyapı gelişimi sebebiyle erken cumhuriyet yıllarıyla örtüşür. Diğer yandan siyasal gelişmelerin bazı sanatlara yansımasının geç olduğu, özellikle de -edebiyat ve karikatürle kıyaslandığında- resim ve heykelin değişen siyasi koşular karşısında hantal kaldıkları da bir gerçektir. Nitekim ideolojik bir sembol olan ilk Atatürk heykelinin Sarayburnu'na dikilmesi Ekim 1926'yı bulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında deneyimli heykeltraşların ve teknik alt kadroların bulunmaması sebebiyle anıt heykeller yabancı sanatçılara sipariş edilmiş, devrimin meydanlarda ve açık alanlarda Atatürk nezdinde sembolleştirilebilmesi ancak bu şekilde sağlanabilmiştir. Sarayburnu'ndaki heykeli sırasıyla Ulus Atatürk Anıtı (1927), Etnografya Müzesi Önündeki Atatürk Anıtı (1927), Taksim Anıtı (1928), Samsun Atatürk Anıtı (1931) ve İzmir Atatürk Anıtı (1932) izlemiş; bu arada bir Türk sanatçısı tarafından yapılan ilk anıt ise İzmir Atatürk Heykeli (1929) olmuştur[4]. Resim sanatında da durum çok farklı değildir. Ressamlar 1920'lerin ortalarından itibaren Atatürk, Milli Mücadele ve yaptığı inkılaplarla ilgili resimler yapmaya başlamışlardır. Nazmi Ziya'nın Atatürk Portresi (1925), Cemal Tollu'nun Atatürk Portresi (1930) ilk örneklerdendir[5]. Tekil kalan bu örneklerin yanı sıra Atatürk portrelerinin *"yeni rejimin sembolü"* olarak resmi dairelerle özel kuruluşların duvarlarında yer alması ve vatandaşlarla buluşması da ancak 1920'lerin ortalarından itibaren başlamıştır[6]. Edebiyat, Tiyatro, Müzik, Sinema gibi sanat dallarında Atatürk konulu eserlerin yoğunluğu da kuşkusuz 1923 sonrasında başlar. Bunun tam tersi bir durum ise karikatür sanatı için söz konusudur.

---

[4] Seda Bayındır Uluskan, **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2010, s. 553.

[5] **A.g.e.**, s. 517.

[6] *İsteğe bağlı"* olduğu anlaşılan bu portre asma işine öncülük edenlerden biri tesadüftür ki bir karikatürcüdür. 1920'lerin ortalarından itibaren Ankara'daki Ulus gazetesinde çalışmaya başlayan Ratip Tahir (Burak), yeni başkentte Atatürk portreleri açığını gözlemlemiş ve kolları sıvamıştır. Sakarya Caddesi'nde bir daire kiralar. Atölyesi'nde aynı anda beş-altı tuval üzerinde çalışarak seri halde Atatürk portreleri yapar. Bu resimleri yaklaşık bir haftada bitirerek devlet dairelerine ve özel kuruşlara satmaktadır. Üç-beş yıl süren bu iş sonunda İstanbul Mecidiyeköy'de yaptıracağı

M. Kemal Paşa'nın karikatürlere konu olması oldukça erken tarihlere, 1920'nin ilk aylarına rastlar[7]. Bu durum karikatürün kendine has özelliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bir ülkedeki siyasal değişimler örneğin resim, müzik gibi sanatları kısa sürede ve olağanüstü şekilde etkilemeyebilir. Ancak yapısı ve tarihsel rolü gereği karikatür daima siyasal değişmelerden en çok etkilenen sanatların başında olagelmiştir[8]. Siyasal gelişmeleri izler ve kısa sürede yansıtır. Bu nedenle *"Bir bakıma çizgiyle tutulmuş günlük tarih olarak da değerlendirilebilir"*[9].

Mizah yayınları, Kurtuluş Savaşı yıllarında oldukça yoğun biçimde Atatürk'ü konu alan karikatürlerde yer vermiştir[10]. Bu karikatürlerin çok büyük bir çoğunluğu Atatürk'ü ve Kurtuluş Savaşı'nı destekler nitelikteydi. Tek ciddi istisna ise Aydede'de yayımlanan Ahmet Rıfkı imzalı karikatürlerdi. Bu dönemde mizah yayınları ve karikatürcüler M. Kemal'i oldukça serbest biçimde ele alabilmişler; onu sakal traşı yaparken, kağıt ve bilardo oynarken, el öperken, yemek pişirirken, güreşirken, harman döverken, diş çekerken, ağaç keserken, boks yaparken, birdirbir oynarken, kulak çekerken vb. biçimlerde karikatürize etmişlerdi[11]. Ne var ki karikatürcülerin bu tutumu Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra hızlı bir değişime uğramıştır. Çünkü hem Mustafa Kemal Paşa'nın imajı hem de siyasi koşullar değişmiştir.

Mustafa Kemal zaferden önce de pek çok karikatürde *"Ulusal bir kahraman"*dır. Ancak zaferden sonra artık *"Erişilmez"* bir konuma yükselmiştir. O

---

apartmanın arsasını satın alabilecek parayı toparlayabilmiştir: Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, Can yay., 1. b., İstanbul, 2003, s. 57.

[7] İsmail Şen, tespit edebildiği ilk Atatürk karikatürlerinin Ayine dergisinin 37 ve 38. sayılarında olduğunu, sonradan uzun süre sadece Karagöz'ün Atatürk karikatürü yayınladığını belirtmektedir: Bkz. İsmail Şen, **Asiden Gazi Atatürk'e (1919-1938)- Karikatürlerde Mustafa Kemal ve Milli Mücadele**, Tanı yay, 1. b., Ankara, 2006, s. 13.

[8] Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül Yayınları, 1. b., İzmir, 1999, s. 62.

[9] Turgut Çeviker, "Türk Karikatürünün Yakın Geçmişine Özeleştirel Bir Bakış", **Varlık**, S. 995 (Ağustos 1990), s. 12.

[10] Bkz. İsmail Şen, **a.g.e.**, s.s. 35-139; Bülent Akbaba- Togay Seçkin Birbudak, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Mizah Basınında Mustafa Kemal Atatürk İmajı", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 5, Yıl: 2009, s.s. 1257- 1266; Ayrıca bkz. Cüneyd Okay, **Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1. b., Ankara, 2004; Krş. Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. III (Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923), Adam yay., 1. b., İstanbul, 1991.

[11] İsmail Şen, **a.g.e.**, s.s. 295-296.

artık düşmanı denize dökmüş, milleti yok olmaktan kurtarmayı başarmış bir komutandır. Bu komutan tüm Türkiye için bir gurur kaynağıdır.

Şevket Süreyya Aydemir kurtuluş sonrasında Atatürk'ün, halkın gözündeki konumu hakkında şunları söylemektedir:

> *"... zaferden sonra Mustafa Kemal, hatta kendi iradesi ile olmasa bile, insanüstü bir varlık haline gelmiştir. Biraz şartların gelişmesi, olayların akışı, biraz da kendini doğuran çevrenin ruh yapısı, böyle bir insanüstünü, ister istemez yaratacaktı. Çünkü en az iki asırdan beri gerileyen, aşağılık duyguları içinde bunalan, asırlardan beri bir Kahraman bekleyen bu çevre, kazandığı zaferden sonra onun ayaklarını, ister istemez topraktan kesecek, onu ilâhlaştıracaktı. Bulutların ortasında, buluttan bir tahta oturtacak onu putlaştıracak, ona tapacaktı. Bunda halkın yerden göğe kadar hakkı vardır. Çünkü asırlardır süren çöküntüler, yenilgiler, hakaretler içinde, bir Üstün'e, bir Muzaffer'e öylesine susamıştı ki..."*[12].

İşte böyle bir kahramanın karikatür gibi eleştirel bir sanatın nesnesi olması hayli zordu. Bunun önünde bir takım engeller oluşacaktı. Öncelikle mizahçıların da bir kahraman olarak gördükleri Atatürk'ün üzerine karikatürle gitmeleri zor görünüyordu. Onlar da Türk Milleti'nin birer ferdiydi ve hepsi işgal acısını, kurtuluş sürecini görmüşlerdi. Şimdi Atatürk'ü bir kahraman olarak sahiplenmeleri olağandı. İkincisi dönemin siyasi koşulları, devrim süreci, basın-devlet ilişkisi sadece karikatüre değil herhangi bir eleştiriye ya da muhalefete izin vermeyecek, özellikle Takrir-i Sükûn Dönemi sonrasında böyle bir şans kalmayacaktı. Devir eleştiri zamanı değil, tüm eleştirilerin susturulduğu ulusal-laik-çağdaş devlet kurma süreciydi. Bu süreçte basından beklenen eleştiri yapması değil, bu devrimi desteklemesiydi. Karikatürle eleştirme riskini göze alan mizahçıların, devletle maddi ilişkilere girmiş adeta devlet gazetesine dönüşmüş olan mizah yayınlarında kendilerine ne kadar yer bulabilecekleri ise ayrı bir sorundu. Son olarak okuyucunun buna nasıl bir tepki verebileceğini kestirmek de güçtü.

1922-1938 dönemi genel olarak değerlendirildiğinde Atatürk karikatürlerinin büyük bir çoğunluğunun cumhuriyetin ilan sürecinde yoğunlaştığı görülür. Cumhuriyetin ilanından sonra, özellikle de Takrir-i Sükun Kanunu sonrasında Atatürk karikatürleri giderek azalacak ve karikatürler nitelik değiştirecektir.

---

[12] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. I, Remzi Kitabevi, 5. b., İstanbul, 1980, s. 271.

1923'ün Mart ayında Karagöz'de yayımlanan *"Yeni Şarkıların Ma'nası"* başlıklı karikatür oldukça dikkat çekicidir. Kurtuluşun ardından Atatürk'ü bağrına basmak için sabırsızlanan İstanbul, bu yönde bir türlü olumlu yanıt alamamakta; Karagöz, İstanbul'un bu sitemine tercüman olmaktadır[13]. Karagöz, İstanbul halkının sitemini dile getiriyordu. Ama bu sitem aynı zamanda büyük bir sevginin göstergesiydi. Nitekim bir ay sonra yayımlanan *"Halk Fırkası"* başlıklı karikatürde M.Kemal Paşa halkın omuzlarındaydı[14].

Rejim tartışmalarının artığı günlerde ve cumhuriyetin ilanı sürecinde M. Kemal karikatürlerde daha sık boy göstermeye başlamıştı. Tam da o günlerde Akbaba'nın 86. sayısında yayımlanan bir karikatür Hâkimiyet-i Milliye ile Akbaba arasında polemiğine neden olur[15]. Polemik aynı zamanda Atatürk'ün karikatürize edilmesine bakış açısından önemlidir. Hâkimiyet-i Milliye karikatürü çizen Ramiz'le, karikatürü yayımlayan Akbaba'ya sert şekilde yüklenir. Bunları Atatürk'e saldırmakla suçlar. Karikatürü *"iğrenç"* olarak niteler[16]. Akbaba buna sert bir karşılık verse de artık Atatürk karikatürleri yayımlamaktan çekindiği anlaşılmaktadır. Nitekim Atatürk karikatürlerinin en çok gündemde olduğu bu dönemde Akbaba sadece 95, 123 ve 133. sayılarda Atatürk karikatürü yayımlamıştır.

Akbaba'nın çekingen tavrına karşılık 1923 Ekimi'nde yeni devletin rejimi konusundaki tartışmalar sık sık karikatürlere yansımıştır. Karagöz bu konuda çözümü, devleti yeniden kurmuş olan Atatürk'ten beklemektedir[17]. Zaten rejimin adı konusunda tartışmaların sonuna gelinmiş ve cumhuriyetin ilanı için geri sayım başlamıştır. Atatürk 24 Ekim'de yayımlanan karikatürde *"Zafer ve Saltanat-ı Milliye"* abidesini güvence altına almak için gerekli adımları atmaktadır. Anıtın alt kısmında yitip giden canların kafatasları yer almaktadır. Üst kısım ise çiçekler, bayrak, tüfek namluları ve süngülerle bezenmiştir. Belli ki bu anıt için çok bedel

[13] **EK: 194**; Şarkının sözleri son mısrada M. Kemal'e uyarlanmıştır.

[14] **EK: 195**.

[15] **EK: 196**.

[16] "Hürriyetlerin Derecesi", **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Ekim 1923.

[17] **EK: 197**.

ödenmiştir. Atatürk anıtı korumak için öncelikle *"Cumhuriyet"* taşını dikmektedir ve ardından diğer taşları da (Adalet, Asayiş, Refah) belli ki yine o dikecektir[18].

Cumhuriyetin ilanı edildiği gün Zeki Cemal imzasıyla Zümrüdüanka'da yayımlanan *"Bozuk Bir Çark-ı Felek"* başlıklı karikatürde ülkenin güncel sorunları sıralanıyor, sorunların çözümü olarak yine Mustafa Kemal Paşa işaret ediliyordu[19]. Muhalif Tevhid-i Efkâr ise cumhuriyetin ilanını bambaşka bir pencereden ele almıştı. Gazeteye göre Mustafa Kemal Paşa Hâkimiyet-i Milliyeyi umursamamış, Tevhid-i Efkâr'ın *"şakşakçılar"* ve *"fırıldakçılar"* olarak nitelendirdiği Celal Nuri (İleri), Ağaoğlu Ahmet ve Ziya Gökalp'ın ağzına bakarak cumhuriyeti ilan etmişti. Gazi bu *"hatası"* ile *"Hâkimiyet-i Milliye'den yana olan"* muhalif İstanbul gazetecilerini komik duruma düşürmüştü[20].

Kelebek ise cumhuriyetin ilanından hemen sonra yayımladığı bir karikatürde Mustafa Kemal'in siyaset üstü bir konuma yükselmesine dikkat çekiyor ve bu durumdan duyduğu memnuniyeti ifade ediyordu. *"Gazi Paşanın Reis-i Cumhur İntihabı Vesilesiyle"* başlıklı karikatürde M.Kemal *"Tenkid Nişangahı"*nda duran bir lunapark görevlisi olarak betimlenmiştir. Tezgâhın arka bölümünde, hedefler durmaktadır. Ayrıca üzerindeki süvariyle birlikte oyuncak at olarak betimlenen hedef *"Müdafa-i Milliye"*yi temsil etmektedir. Bakanlıkları temsil eden bu hedeflerden Adliye'nin yel değirmeni, Sıhhiye'nin tabut, Nafia'nın kaplumbağa tarafından çekilen kağnı, Müdafa-i Milliye'nin de tahta at şeklinde çizilmesi bu bakanlıkların hizmet kalitesinden duyulan hoşnutsuzluğun göstergesidir. Bu hedefi vurmak için hazırlanan kişinin kimliği belirsizdir. Ancak muhalif gazeteciler, siyasi muhalefet veya sıradan vatandaş olduğu düşünülebilir. Bu kişi Mustafa Kemal'in aradan çekilmesinden memnuniyetini dile getirmektedir[21]. Karikatürün iletisi son derece açıktır. Hükümete ya da güncel politikaya yönelik eleştiri yapmak isteyenler, eleştiri yaparken Atatürk'ü incitmekten çekinmekte, bir "*kahraman"* olarak *"dokunulmaz"* ve *"siyaset üstü"* konuma yükselmesinden memnuniyet duymaktadır.

[18] **EK: 198**.

[19] **EK: 199**.

[20] **EK: 200**.

[21] **EK: 201**.

Aynı günlere Karagöz'de yayımlanan bir karikatürde de M. Kemal Paşa'nın güncel siyaset dışında kalması savunulmaktadır. Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet beyleri sık sık eleştiren gazete, karikatüründe yine bu ikiliye yüklenmekte; Atatürk'e yaranmak için onu yanlış yönlendirmekle suçlamaktadır. Karagöz'e göre Atatürk'ün meclis, parti ve kabine başkanlıklarıyla cumhurbaşkanlığını birlikte yürütmesi yanlış olacak ve sevenlerini üzecektir. En doğrusu diğer görevleri bir kenara bırakıp cumhurbaşkanlığını seçmesidir[22].

Cumhuriyetin ilanı sonrasında yayımlanan bu karikatürler Atatürk'ün karikatürize edilmesi açısından bir dönüm noktasının habercisidir. Artık Mustafa Kemal Paşa karikatürcüler açısından güncel siyaset üstü bir kahramandır. Bundan sonra çoğunlukla *"devlet adamı"*, *"devrim lideri"* ya da *"dış politika aktörü"* olarak karikatürlere yansıyacaktır[23].

Cumhuriyetin ilanı sonrasında yayınlanan Atatürk konulu karikatürlerde dikkat çeken bir başka nokta, karikatürcülerin daha gerçekçi çizimlere yönelmeleridir. Nitekim İsmet Paşa da dâhil olmak üzere hükümet üyeleri –nadiren de olsa- grotesk biçimde karikatürize edilebilmiş; kadın, tavuk, kuş, çocuk, cambaz vb. şekillerde betimlenebilmiştir. Ancak Atatürk bu yaklaşımın neredeyse tamamen dışında tutulmuş, genellikle takım elbiseli ve ciddi bir devlet adamı olarak karikatürlere yansımıştır. Hilafetin kaldırıldığı günlerde Zümrüdüanka'da yayımlanan *"Necat Safhaları"* başlıklı karikatür ise onun *"normal dışı"* betimlendiği son karikatürlerden biridir. M. Kemal Paşa, şortlu-atletli bir sporcu olarak pek çok engeli aşmış, son engeli de aşmak üzeredir[24].

Yine hilafetin kaldırılması günlerinde Akbaba ve Kelebek'te çizilen karikatürler devrime ve M. Kemal Paşa'nın bu devrimdeki rolüne dikkat çeker. Akbaba'nın karikatüründe Atatürk'ün ağzından çıkan bir fırtına eski düzeni silip süpürmektedir[25]. Aynı gün Kelebek'te yayımlanan karikatürdeyse M. Kemal Paşa bir

[22] **EK: 202**.

[23] Bu konudaki bir yorum için bkz. İsmail Şen, **a.g.e.**, s. 210.

[24] **EK: 203**.

[25] **EK: 204**.

silindir operatörü olarak, köhnemiş kubbeli binaları (medreseleri) yıkmakta, hocaları kaçırmaktadır[26].

Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında Atatürk hakkında çizilen karikatürler hem nicelik olarak azalır hem de nitelik değiştirir. Bunun bir sebebi siyasi koşullar ve bunların basın üzerindeki etkisi olmalıdır. Diğer yandan Zümrüdüanka ve Kelebek'in yayın dünyasından çekilmesi de karikatür üretimini azaltmıştır. 1925'te Atatürk hakkında çizilen az sayıdaki karikatürün ağırlık noktasını Musul Meselesi oluşturur ve askeri seçeneklerin gündeme gelmesine paralel olarak Gazi yeniden asker üniformalıdır[27]. 1926'da ise suikast girişimi, Atatürk'ü yeniden karikatürlerin konusu haline getirir. Bir yandan bu girişimden duyulan üzüntü, diğer yandan M. Kemal Paşa'nın vazgeçilmezliği karikatürlere yansır. Karagöz o günlerde yayımladığı karikatürde kimsenin Atatürk'ün önderliğindeki devrimi engelleyemeyeceğini vurgulamaktadır[28].

Atatürk'ü konu alan karikatürlerden belki de en *"aşırı"* olanı 1927 yılında Akbaba'da yayımlanmıştır. Karikatürde Atatürk cebinde içki şişesi, elinde kalemi olan Yunus Nadi Bey'i sırtında taşımaktadır. Karikatürde kan ter içindeki Atatürk adeta bir binek hayvanına benzetilmiştir[29]. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu 1927 yılında böyle bir karikatürün yayımlanabilmiş olması büyük risk olmakla birlikte, bu karikatürden dolayı Akbaba'nın ceza aldığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

1927 yılında Atatürk'ü karikatürcülerin gündemine getiren iki olay yaşanır. Haziran ayında Atatürk'ün İstanbul'a gelişi, Ekim ayında da CHP'nin 2. kongresinde Nutuk'u okuması karikatürlerle yorumlanır. Atatürk'ün İstanbul'u ziyareti üzerine Papağan'da yayımlanan karikatürde bulutların üzerindeki Atatürk, *"insanüstü"* bir varlık, mitolojik bir kahraman konumundadır. Kanatlı atlar tarafından çekilen arabasının etrafında melekler uçuşmaktadır[30]. Ekim ayındaki CHP Kurultayı günlerinde ise Akbaba, Nutuk'un anlamını ele almakta ve Atatürk'ün Nutuk'ta sert

---

[26] **EK: 205**.

[27] Bkz. **EK: 390**; **EK: 392**.

[28] **EK: 206**.

[29] **EK: 207**; Karikatürün lejandı cilt arasına denk geldiğinden okunamamıştır.

[30] **EK: 208**.

sözlerle eleştirdiği kişilere yüklenmektedir. Karikatürde bir güneş olarak betimlenen Atatürk, kurultayda okuduğu Nutuk'la; Rauf Bey, Refet Paşa ve Kazım Karabekir Paşa'nın da aralarında bulunduğu "*İnkılap düşmanları"*nın kimliklerini açığa çıkarmıştır. Bu "*İnkılap düşmanları"*nın sinirlenip Atatürk'e yumruk sallamaları ise nafile bir çabadır. Çünkü bu kişiler Atatürk'ün konumunun çok çok aşağısındadır[31].

1927 sonrasındaki *"normalleşme"* sürecinde siyasi çalkantılar nispeten azalmış, buna bağlı olarak da Atatürk'ü konu alan karikatürlerin sayısı iyiden iyiye azalmıştır. Bu arada Karagöz artık Atatürk'ü *"Gazi Baba"* olarak anmaya başlamıştır[32]. Burhan Cahit yönetimindeki Karagöz'de ortaya çıkan bu ifade, Burhan Cahit'in Karagöz'den ayrılıp Yeni Köroğlu'nu kurmasıyla Yeni Köroğlu'nda da kullanılmaya başlanmıştır.

Serbest Fırka günlerinde çizilen karikatürlerde Atatürk, her şeyin en iyisini bilen, partiler üstü bir kişilik ve cumhuriyetin koruyucusu olarak karikatürlere yansır[33]. Çok partili hayat denemesinin hayal kırıklığıyla sonuçlanmasının ardından *"çözüm"* yine ondan beklenmektedir[34].

Serbest Fırka'nın siyasi karikatüre getirdiği canlılığın sona ermesinden sonra Atatürk konulu karikatürler de azalır. Artık daha çok milli bayramlarda ve yabancı devlet başkanlarının ziyaretlerinde çizilen yüceltici resimlerde yer alacaktır[35]. Özellikle 1934'te İran Şahı Pehlevi'nin ziyareti sırasında diğer basın organları gibi mizah yayınları da sayfalarında Atatürk'e bolca yer verirler[36].

1930'ların ikinci yarısında Atatürk karikatürü görebilmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Örneğin Karikatür dergisi ilk sayısından (Ocak 1936), Atatürk'ün öldüğü tarihe kadar hiç Atatürk karikatürü yayımlamamıştır. Ancak,

[31] **EK: 209**.

[32] **EK: 210**.

[33] **EK: 211**; **EK: 212**.

[34] **EK: 213**.

[35] **EK: 214**.

[36] **EK: 215**.

Atatürk'ün ölümünden sonra tüm gazeteler gibi mizah yayınları da Atatürk'e geniş yer vermiş, Karikatür'ün kapağı da bu konuya ayrılmıştır[37].

3.2.Cumhuriyet

Cumhuriyete doğru giden yol, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda belirginleşmeye başlamışsa da savaş sürecinde rejim değişikliğini gerçekleştirme imkânı bulunmuyordu. Bu sebeple Mustafa Kemal de baştan beri milli mücadeleyi tehlikeye atabilecek rejim tartışmalarından kaçınmıştı. Türk devriminin yöntemini *"Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve vakayi ve hâdisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını izhar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vâsıl olmaya çalışmak"*[38] şeklinde açıklayan Atatürk, bu stratejisini başarılı bir şekilde uygulamış ve ulusal kurtuluş savaşı sonuna kadar bu konuyu gündemden uzak tutmayı başarmıştı.

Cumhuriyete giden yolda çok önemli bir adım 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla atılmıştı. Ancak saltanatın kaldırılması pek bir şeyi değiştirmiş görünmüyordu. Din ile dünyanın birbirinden ayrılmayacağını ileri süren hocalar, halifenin padişah da olması gerektiği fikrinden vaz geçmiş değillerdi. Meşrutiyetçiler hâlâ umutlarını sürdürüyorlardı ve İstanbul basınının büyük bölümü de bu olasılığı gündemde tutuyordu[39]. Aynı süreçte meclis seçim kararı alarak dağılmış, Lozan Antlaşması da imzalanmıştı. Seçimlere örgütlü olarak giren devrimciler, yeni mecliste hâkim olmuş, sıra yeni devletin adının resmen konulmasına gelmişti. Nitekim zamanın geldiğine inanan Mustafa Kemal Eylül ayının başlarında yakın çevresine bu konuyu açmış ve Cumhuriyet fikrinin ayrıntılarını olgunlaştırmaya başlamıştı[40]. Konunun kamuoyunda ön plana çıkması ise M. Kemal Paşa'nın bir Avusturya gazetesine verdiği ve 22 Eylül'de yayımlanan bir mülakatla oldu. Gazi, gazete muhabiri Hans Lazar'ın bir sorusuna verdiği yanıtta Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda tarif edilen devlet şeklinin gerçekte *"Cumhuriyet"* olduğunu

---

[37] **EK: 216**.

[38] Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1989, s.10.

[39] Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Bateş yay., İstanbul, 1988, s.373.

[40] **A.g.e.**, s.373.

söylüyordu[41]. Bu açıklamanın Türk basınına yansımasıyla ülkede Cumhuriyet tartışmaları başlamış[42] ve mizah yayınları da bu tartışmalara katılmıştır.

Konuyu karikatürle gündeme getiren ilk mizah yayını Karagöz'dür ve 29 Eylül 1923 tarihinde yayımlanan karikatürde gelişmelerden memnun görünmektedir. Karikatürde M. Kemal, Rauf Bey ve Kazım Karabekir bir seramik tezgâhının başında bulunmaktadır. Kollarının sıvalı olmasından, tuttukları büyük ve güzel vazoyu yeni bitirdikleri anlaşılmaktadır. Büyük vazonun yanında da daha küçük boyuttaki ilk ürünleri bulunmakta, üzerinde de *"Türkiye Büyük Millet Meclisi"* tabelası okunmaktadır. Tezgahın altında ise çoktan paramparça olmuş *"Saltanat"*ın kırıkları yer almaktadır. Karagöz elindeki *"Türk Cumhuriyeti"* tabelasını, yeni eserin üzerine takmak üzereyken, yeni rejim tartışmalarının sona ermesinden memnuniyetini dile getirmektedir[43].

Karagöz, her ne kadar rejim tartışmalarının sona erdiğini ileri sürmüşse de, milletvekilleri arasında ve kamuoyunda tartışmalar daha da artmıştır. Buna bağlı olarak gazete bir sonraki sayısında tartışmaların gereksiz yere uzadığını, bir an önce karar verip işe koyulmak gerektiğini işleyen bir karikatür yayınlamıştır[44]. Ancak Ekim ayı boyunca siyasi tansiyon giderek yükselmiş, siyasi taraflar arasında polemikler artmıştı. Cumhuriyetin ilanına çok az süre kala bir durum tespiti yapan Zümrüdüanka, bu tartışmaların halkın yararına olmadığına dikkat çekiyor ve halkın kaygılarına tercüman olmaya çalışıyordu[45].

Cumhuriyet'in ilanı için hazırlıklar sürerken, 14 Ekim'de Ankara istasyon binasında M. Kemal'in de katıldığı bir toplantıda Teşkitat-ı Esasiye Kanunu tasarısı üzerinde çalışılmış, Anadolu Ajansı'nın verdiği bilgiye göre bazı maddeler üzerinde görüş birliğine varılmıştı[46]. Bu arada muhalif İstanbul basını eleştirilerini doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya yöneltmekten uzak duruyor, toplantılarda teorisyen olarak

---

[41] Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın (1922-1925)**, Dokuz Eylül yay., 1.b., İzmir, 2000, s.s. 90-91.

[42] Cumhuriyetin ilanı öncesinde ve sonrasında basındaki tartışmalar için bkz. **a.g.e.**, s.s. 91-142; İbrahim Erdal, "Cumhuriyetin Oluşum Süreci ve Dönemin Türk Basınında Cumhuriyet Algısı", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 13 (Şubat 2009), s.s. 49-64.

[43] **EK: 217**.

[44] **EK: 218**.

[45] **EK: 219**.

bulunan kişileri, özellikle de Ağaoğlu Ahmet ve Celal Nuri beyleri hedef almaya başlıyordu[47]. Karagöz de muhalif basının bu tavrına katılmış ve oklarını bu iki isme yönlendirmiştir. Nitekim cumhuriyetin ilanından iki gün önce yayınlanan karikatürde gazete, M. Kemal Paşa'ya bu ikiliyi devreden çıkarmayı ve isim belirtmeden işi ehline bırakmayı önermektedir[48].

Oysa bu karikatürün yayımlandığı günlerde, hazırlıklarda son aşamaya gelinmiş Cumhuriyetin ilanı için düğmeye basılmıştır bile. 25 Ekim'de TBMM'de muhalif milletvekilleri öncülüğüyle Rauf Bey'in gıyaben meclis 2. Başkanlığına, Sabit Bey'in de İçişleri Bakanlığı'na aday seçilmesi üzerine; Atatürk uygun zamanı kolladığı fikrin, uygulanma zamanının geldiğine karar vermişti[49]. Çankaya'da Atatürk'le vardıkları karar gereğince 27 Ekim günü İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Fethi Bey ve hükümetin diğer üyeleri –Fevzi Paşa hariç- istifa etti. Devrimciler, muhalifleri bir hükümet kurma konusunda serbest bıraktı. Ne var ki muhaliflerin çabaları sonuç vermiyor aksine bir sistem sorunu giderek daha açık görülüyordu. Bazı milletvekilleri, krizin çözümü için M. Kemal'in önerilerde bulunmasını ve duruma müdahale etmesi gerektiğini dillendiriyordu[50]. Nihayet şartların olgunlaştığını düşünen Gazi, bir gece önce Çankaya'da konuşulduğu gibi, 29 Ekim günü parti grubuna önerisini sundu. Gazi'ye göre sorun sistem sorunuydu ve doğan çocuğun adı artık *"Cumhuriyet"* olarak konulmalıydı. Akşam saatlerinde mecliste yapılan oylama sonucunda Gazi'nin önerisi kabul edilirken *"Yaşasın Cumhuriyet"* sesleri yükseliyor, ardından yapılan oylama da M. Kemal Paşa, cumhurbaşkanı seçiliyordu[51]. 30 Ekim'de ilk cumhuriyet hükümeti kuruluyor ve İsmet Paşa başbakanlık koltuğuna oturuyordu.

Cumhuriyetin ilanının iki gün sonrasında yayımlanan Karagöz'de sevinçten çok eleştirel bir bakış hakimdir. Birinci sayfadaki karikatürde, *"Teşkilât-ı Esasiye"*

---

[46] Hasan Türker, **a.g.e.**, s. 94.

[47] Örnek olarak bkz. **Tevhid-i Efkâr**, "Ankara İstasyon Binası Cumhuriyet Doğurabilecek mi?", 19 Ekim 1923'ten akt. Hasan Türker, **a.g.e.**, s. 95.

[48] **EK: 220**.

[49] Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s. 530.

[50] **A.g.e.**, s. 531; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. III, Remzi yay., 8. b., İstanbul, 1983, s.s. 146-147, 150-151.

[51] Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s.s. 533-540.

perdesinin arkasında Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet beylerin silueti yer almakta, Karagöz bu iki ismi eleştirmeye devam etmektedir [52].

Aynı sayının son sayfasında yer alan *"Cumhuriyetten Evvelki Halimiz"* başlıklı büyük karikatürde ise bir önceki hükümetin başındaki Fethi Bey eleştirilmektedir. Karikatürde, mutfakta yemek hazırlayan Fethi Bey, işi yüzüne gözüne bulaştırmış görünmektedir. Bakanlıkları temsil eden tencere ve kaplar altüst olmuş, yemekler her yana saçılmıştır. İşi beceremeyen Fethi Bey önlüğü çıkartıp kaçmaya hazırlanırken, Karagöz durumdan memnundur[53]. Belli ki Karagöz'e göre son günlerde yaşanan hükümet krizi bir *"sistem sorunu"*ndan değil, Fethi Bey'in beceriksizliğinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla cumhuriyetin ilanı bu beceriksizliğin sonucudur. Sorunların çözülmesi ise sistemin değiştirilmesinden değil ehil bir kişinin iş başına geçmesinden kaynaklanacaktır.

Cumhuriyetin ilanı öncesinde tartışmalara karikatürleriyle katılmayan Akbaba, cumhuriyetin ilanı sonrasında da pek hararetli değildir. O da tıpkı Karagöz gibi, bu konudaki ilk karikatüründe Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet beylere yer vermiştir. 1 Kasım sayısında yayımlanan "*Cumhuriyet Düğünü"* başlıklı karikatürde M. Kemal Paşa, elinde *"Cumhuriyet"* yazılı bir yelpaze taşıyan güzel bir gelinle evlenmektedir. Gelinin uzun eteğini küçük bir melek olarak tasvir edilen Ağaoğlu Ahmet Bey tutarken, Celal Nuri Bey eski düğünlerdeki *"yenge"* rolündedir. Yenge, bir yandan genç çifti alkışlarken, bir yandan da uzun bir evlilik dilemektedir[54].

3 Kasım tarihli sayısında Karagöz, eleştirel tavrını sürdürür. Cumhuriyetin ilanının top atışlarıyla duyurulmasından esinlenildiği anlaşılan ilk sayfa karikatüründe Fuzuli'nin bir beyitine atıf yapılmıştır. *"Meşime-i Şebden Neler Doğarmış!"* başlıklı bu karikatürde karanlık bir gecede, fonda İstanbul silueti olduğu halde, bir top patlamakta ve çıkan dumanda *"Cumhuriyet"* yazmaktadır. Karagöz Hacivat'la birlikte gülerek bu manzarayı izlerken yine, komisyonlarda adı geçen

[52] **EK: 221**.

[53] **EK: 222**.

[54] **EK: 223**.

Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet'in başarısız olduğunu ima etmekte ve cumhuriyetin ilan edilmesinin aceleye getirildiği eleştirilerine katılmaktadır[55].

Aynı sayıda eleştirilerini sürdüren Karagöz, son sayfasındaki iki karikatürü yine Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet beylere ayırmıştır. Büyük boyuttaki karikatürde cumhuriyetin erken doğduğu ileri sürülmekte, kutlama yapan *"şakşakçılar"* Karagöz tarafından uyarılmaktadır[56]. Aynı sayfada daha küçük boyuttaki karikatürde ise *"Cumhuriyet"* helvası hazırlamaya çalışan Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet beyler helvanın erken pişmesi karşısında şaşkınlık içerisindedir[57]. Birbiriyle çelişen bu karikatürler, siyasi gelişmeler karşısında Karagöz'ün de kafasının karışık olduğu izlenimini uyandırmakta ve gazetenin muhalif İstanbul basınının etkisinde kaldığını düşündürmektedir.

Zümrüdüanka, 5 Kasım sayısında, cumhuriyetin ilanının yankılarını ele alan Ratip Tahir imzalı bir karikatür yayınlamıştır. Karikatürün üst bölümünde yer alan siyasi karakterlerin (Vahidettin, Mürteci ve Hüseyin Cahit Bey) cumhuriyetin ilanı karşısındaki hoşnutsuzlukları açıkça bellidir. Sıradan halk kesimlerinin her birinin ise kendilerine has yaklaşımı, algısı eğlenceli bir dille anlatılmıştır. Ancak orta sıradakilerin *"Buna da yaşasın"* derken betimlenmesi, aynı zamanda Ratip Tahir'in, halkın sorgusuz sualsiz her şeyi kabullenmesine yönelik bir eleştirisidir[58].

Cumhuriyetin ilanı sonrasında mizah yayınlarında genellikle buruk bir mutluluk havası eserken Akbaba'da oldukça eleştirel bir karikatür yayınlanmıştır. Ramiz imzalı karikatürde, başında ay yıldızlı bir taç olan *"Cumhuriyet Perisi"* göğe doğru yükselmekte, lejandda Namık Kemal'e ait bir beyit yer almaktadır. Karikatürün dikkat çektiği nokta cumhuriyetle yönetilmeyen pek çok Avrupa ülkesinin, bilim ve teknoloji alanında Türkiye'den çok daha ileride olduğu, gelişmeyle cumhuriyet arasında herhangi bir bağ kurulamayacağı ve cumhuriyetin ilanının ancak peri masallarındaki gibi bir yükselme sağlayabileceğidir. Akbaba, bu

[55] **EK: 224**.

[56] Bkz. **EK: 25**.

[57] **EK: 225**.

[58] **EK: 226**.

yaklaşımıyla o günlerde İstanbul'daki muhalif basın saflarında yer almakta ve diğer muhalif gazeteler gibi cumhuriyetin ilanını küçümsemektedir[59].

Akbaba'dan üç gün sonra Kelebek de yayımladığı bir karikatürle cumhuriyetin ilanını küçümseyenler kervanına katılır. Karikatüre göre özde hiçbir şey değişmeyecek, değişen sadece unvanlar olacaktır. Cumhuriyetin anlamı bundan ibarettir[60]. Dergi, 22 Kasım sayısında da benzer bir eleştiriyi gündeme taşımıştır. Karikatürde cumhuriyetin ilanının fakir halk üzerinde hiçbir olumlu etki doğurmadığı ve halkın hâlâ fakir olduğu belirtilmektedir[61]. Görünen o ki Kelebek cumhuriyetin ilanına olabileceğinden fazla anlam yüklemekte; cumhuriyetin ilanını ve egemenliğin kaynağının değişmesini, bir anda ülkedeki tüm sefaleti ortadan kaldıramamakla eleştirmektedir. Diğer bir açıdan bakınca Kelebek, rejimi değiştirmenin ve milleti efendi ilan etmenin yeterli olmadığına dikkat çekmekte; yeni rejimin önündeki somut bir sorunun altını çizmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki bir aylık zaman diliminde diğer mizah yayınlarında *"Cumhuriyet"* teması gündemden düştüğü halde Karagöz zaman zaman bu temayı işlemeyi sürdürmüştür. Artık cumhuriyeti sahiplenme ve övme eğiliminde olan gazete Ocak 1924'te yayımladığı bir karikatürde, cumhuriyetin niteliklerinin ne olması gerektiğini işlemektedir. Buna göre cumhuriyetin ancak *"Teceddüd"*, *"Refah"* ve *"Adalet"* değerleriyle sağlıklı olarak gelişebileceği ileri sürülmekte, yeni rejimden beklenenler öne çıkarılmaktadır[62].

Karagöz'ün *"Cumhuriyet"* algısını ifade eden bir başka karikatür de 9 Şubat 1924 sayısında yayımlanmıştır. Karikatürde, bir kadın olarak betimlenen cumhuriyet çelik bir zırh giymiştir. Bu haliyle, gireceği her savaşa hazırdır. Kucağında *"Kanun"*, elinde de gücü ve otoriteyi simgeleyen bir kılıç vardır. Etrafında altı kişi el ele tutuşmuş ve bir çember oluşturmuştur. Bu çemberde Atatürk'ün yanı sıra Rauf Bey ve basını temsilen Hüseyin Cahit Bey de bulunmaktadır. Diğerleri ise halkı temsil eden bir köylü, orduyu temsil eden kalpaklı bir subay ve ulemayı temsil eden sarıklı bir hocadır. Karagöz bu milli mutabakata katılmaya hazırlanırken, Hacivat'ı da davet

[59] **EK: 227**.

[60] **EK: 228**.

[61] **EK: 229**.

[62] **EK: 230**.

etmektedir[63]. 29 Mart 1924 tarihli sayıda yayımlanan karikatürde yine cumhuriyeti övmeyi sürdüren Karagöz, komşu ülkelerdeki cumhuriyet isteğine ve Türkiye'nin komşularına göre ne durumda olduğuna dikkat çekmektedir[64].

Cumhuriyetin birinci yıl dönümünde Akbaba bir bant karikatürle yeni rejimle eski rejimi karşılaştırmakta ve yeni rejimi çok net olarak övmekte, eski rejimi kötülenmektedir. Anlaşılan Akbaba bir yıl içerisinde cumhuriyet rejimine karşı eleştirel tavrını değiştirmiş, rejim değişikliğinin anlamlı olduğunu savunmaya başlamıştır[65].

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın faaliyete başlaması ve İstanbul basınının muhalif tavrının yükselmesi üzerine, *"Cumhuriyet"* temalı karikatürler yeniden öne çıkmıştır. Muhalif partinin kurulduğu günlerde siyasi havayı ele alan Zümrüdüanka, halkın siyasi çekişmeleri nasıl yorumladığına temas etmekte ve bu tartışmaların cumhuriyetle çeliştiğine vurgu yapmaktadır[66].

Bu karikatürden yaklaşık bir ay sonra Akbaba'da yayımlanan bir bant karikatür ise cumhuriyetin ilanının üzerinden bir yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen hâlâ cumhuriyetin nitelikleri konusunda uzlaşma sağlanamadığını göstermektedir. Tevhid-i Efkâr, Tanin, Yenigün/Cumhuriyet başyazarlarının bu konudaki fikirlerini veren Akbaba, tartışmalar konusunda nötr bir tavır takınmıştır[67].

Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında siyasi muhalefetin ve muhalif basının susturulmasından sonra sular durulmuş, cumhuriyet tartışmaları kesilmiştir. Kelebek, Zümrüdüanka gibi, muhalif çizgilere yer veren mizah yayınları da artık yayınlanmamaktadır. Karagöz ve Akbaba giderek eleştirel tavırlarını bırakmışlar/ bırakmak zorunda kalmışlardır. Bundan sonra cumhuriyeti konu edinen karikatürler de genellikle yıldönümlerinde gündeme gelecektir. Bu karikatürlerde övgü öne çıkacak, mizah yayınları yeni rejimin anlamının görselleştirilmesine ve propagandasına katkı sağlayacaklardır.

---

[63] **EK: 231**.

[64] **EK: 232**.

[65] **EK: 233**.

[66] **EK: 234**.

[67] **EK: 235**.

Karagöz'ün, 1926 Temmuzunda yayımladığı karikatür rejim propagandasına yönelik erken örneklerden biridir ve *"Kalkınan Yeni Bir Türkiye İdealini"* anlatır. Fabrikaların bacaları tütmekte, mektepler eğitim vermekte, çiftçiler üretmektedir. Askeri güç sapasağlamdır. Tüm bunların temel dayanağı ise kanun gücü ve adalet terazisini elinde bulunduran cumhuriyet rejimidir. Rejimin sağladığı kuvvet, adalet ve emniyet olmazsa bunların hiç biri olamayacaktır[68]. Tabii bu karikatür, henüz bir idealin görselleştirmesinden başkan bir şey değildir. Çünkü 1926 yılı gerek ekonomi gerekse de eğitim açısından bu manzaradan oldukça uzaktadır. İlk yıllar rejim değişikliği çabalarıyla geçmiş, ekonomi ve eğitime henüz ağırlık verilememişti. Ancak halkın gündelik yaşamını değiştiren inkılâplar ve yatırımlar gerçekleştikçe bu değişim karikatürlere de yansıyacak ve cumhuriyet rejimiyle özdeşleşmeye başlayacaktır. Böylece, rejim değişikliği günlerinde soyut kalan cumhuriyet fikri, somutlaşmaya başlayabilmiştir. Örneğin 1929 yılında cumhuriyetin yıl dönümü yaklaşırken konuyu ele alan Akbaba, altı yıllık cumhuriyet fidanının meyvelerini somut olarak sıralayabilmiştir. Fidanın etrafındaki cisimler ise cumhuriyetin dayandığı güçleri sembolize etmektedir. Buna göre köylüler, işçiler, bürokratlar, bilim insanları/ eğitimciler ve askerler el ele vermiş, cumhuriyet fidanını hep beraber korumuş ve yeşertmişlerdir. Bu sembolleri sarmalayan defne dalları ise barış ve huzuru simgelemektedir[69].

1920'li yıllarda cumhuriyetin genç ve zarif bir kız, korunmaya muhtaç bir çocuk olarak betimlendiği örneklere rastlamak mümkündür. Ayrıca cumhuriyetle özdeşleştirilen aydınlanmanın sembolü olarak da güneş ve meşale figürleri kullanılmaktadır. 30'lu yılların cumhuriyet temalı karikatürlerinde daha sık kullanılmaya başlanan bu sembollere, genç ve atletik bir delikanlı da eklenir. Ayrıca ulusal bir sembol olan bayrak ve ay-yıldızın da kullanımı artmıştır[70]. 30'lu yıllarda bir diğer değişim ise uluslararası siyasi gelişmelere bağlı olarak askeri motiflerin öne çıkmasıdır. Dışarıya yönelik caydırıcılık, iç kamuoyuna yönelik de güven vermeyi amaçlayan bu karikatürler özellikle milli bayramlarda mizah yayınlarının vaz geçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu karikatürlerin mesajı oldukça açıktır:

---

[68] **EK: 236**.

[69] **EK: 237**.

[70] **EK: 238**.

Türkiye Cumhuriyeti, kahraman ordunun koruması altındadır ve ona yan bakacak olanlar en sert şekilde karşılık bulacaklardır[71].

Atatürk'ün ölümüne sayılı günler kala gerçekleşen cumhuriyetin ilanının on beşinci yıl dönümünde Karikatür dergisi, ekonomik kalkınmayı öne çıkarmayı tercih etmiştir. Gerçekten de devletçilik politikası ve I. Beş Yıllık Sanayi Planı'yla son yıllarda önemli hamleler gerçekleşmiş, cumhuriyetin ekonomik ideallerine ulaşma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Karikatürden çok bir *"propaganda görseli"* olarak nitelendirilebilecek çizimde işte bu manzara betimlenmektedir. Ufuktan doğmakta olan güneş gelecek güzel günlerin ve aydınlanmanın müjdecisi olsa da tam olarak yükselmesi için hâlâ zamana ihtiyaç vardır[72].

3.3.Devrim, Eski ve Yeni Türkiye

Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında mizahçılar her ne kadar rejim değişikliğine ve cumhuriyet fikrine alışmakta zorlanmış olsalar da yaşananların bir devrim olduğunu erkenden kavrayabilmişler ve *"Yeni Türkiye"* idealini en baştan itibaren sahiplenmişlerdir. Destekleri, zorlayıcı tedbirler alınmadan önce başlamış; eleştirileri ise devrimin amaçlarından çok yöntemlerine olmuştur. Karikatürcüler önceleri, eski rejimin yıkılmasını devrimci bakış açısıyla ele almış ve desteklemiş, diğer yandan da ideallerindeki *"Yeni Türkiye"*yi çizgilerine yansıtmışlardır. Bu ideal, adım adım gerçekleşirken sevinçlerini gizlememişler, hatta karikatürcülüklerini ve mizahçılıklarını zedelemek pahasına övgülerini eleştirilerinin önüne geçirmişlerdir. Yeninin övüldüğü eskinin yerildiği bu çatışmada *"Yeni Türkiye"* şapka, fabrika, mektep, uçak gibi sembollerle anlatılırken; hoca, cübbe, sarık, sakal, çarşaf, fes *"Eski, Geri ve Komik Türkiye"*yi temsil edecektir.

Artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı, daha saltanatın kaldırıldığı günlerde karikatürlere yansımaktadır. Saltanatın kaldırılması üzerine Karagöz'de yayımlanan bir karikatürde Hacivat, padişah gibi, bir tahta oturmuş keyif yapmakta; yakınında bulunan insanlara emir vermektedir. Oysa, çevresindekiler Hacivat'ı umursamamakta, kendi işiyle uğraşmaktadır. Artık hiçbir şeyin eskisi gibi

[71] **EK: 239**.

olmayacağını düşünen Karagöz ise Hacivat'ı uyarmaktadır[73]. Karikatürün ilginç yanı saltanat sahibi olarak son padişah Vahidettin'in ya da Osmanlı sülalesinden sembolik bir kişinin tahtta gösterilmemesi, Karagöz'ün sert sözlerinin Hacivat'a yönelmesidir. Anlaşılan Karagöz saltanatın kaldırılmasından memnun olmakla birlikte henüz geleneksel bağlılığını sürdürmekte ya da geleneksel bağlılığın karşısına yer almaktan çekinmektedir. Karikatürün dikkat çeken bir başka özelliği de Karagöz'ün, ulusal söylemidir. Karagöz'e göre analar, çocuklarını memleket için doğurmuştur!

1924'ün Ocak ayında Zümrüdüanka'da yayımlanan karikatürde, yeniliklere karşı çıkmayı âdet edinmiş kafa yapısının toplumsal değişim karşısındaki tavrı mizahi bir dille eleştirilmektedir. Havanın kötü durumunu bile devrimle birlikte gelen toplumsal değişime bağlayan hoca, gelecekte daha kötü gelişmeler olacağını ileri sürmektedir[74].

Saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanı sonrasında *"eski rejim"*e öldürücü darbe halifeliğin kaldırılmasıyla gelmiştir. Halifeliğin kaldırılmasıyla Osmanlı sülalesi yurt dışına çıkarılıyor, aynı gün kabul edilen kanunlarla da eski yapının kurumları büyük oranda tasfiye ediliyordu. Şer'iye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması; Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla öğretim birliğinin getirilmesi laikleşme yönünde önemli adımlardı. Yine aynı gün Harbiye Nezareti'nin kaldırılarak Genelkurmay Başkanlığı'nın kurulmasıyla ordu-siyaset ayrımı yönünde önemli bir adım atılmıştı.

Bu radikal adımların atıldığı günlerde devrimi konu alan ve destekleyen karikatürlerde dikkat çekici bir artış göze çarpmaktadır. Halifeliğin kaldırılmasından iki gün önce Karagöz'de yayımlanan karikatür kısa süre sonra yaşanacakların habercisidir. Karikatürde Mustafa Kemal Paşa bahar temizliği yapmakta, bir küple birlikte *"Eski Kanun"* ve *"Eski Kafa"*yı da sokağa fırlatmaktadır. Karagöz'le

---

[72] **EK: 240**.

[73] **EK: 241**.

[74] **EK: 242**.

Hacivat da karşı evdeki bu temizliğe özenmişler ve bu heyecana ortak olmak olmuşlardır[75].

Halifeliğin kaldırılması sonrasında Karagöz'de yayımlanan bir başka karikatürde Karagöz, karısına Mart 1924 itibariyle *"Yeni Türkiye"*nin dayandığı esasları özetlemektedir. Egemenlik halkın olacak, din bir vicdan işi olarak özgür kalacaktır[76]. Zümrüdüanka ise halifeliğin kaldırılmasını *"saltanattan kurtulma"* olarak yorumluyordu. Anlaşılan, yaklaşık 16 ay önce saltanatın kaldırılması, halkı saltanattan kurtarmaya yetmemiş; ancak halifeliğin kaldırılmasıyla son darbe vurulmuştur[77].

*"Eski Türkiye"*yi temsil eden saltanat ve hilafetin yıkıldığı süreçte Osmanlı hanedanıyla hesaplaşan mizah yayınları diğer yandan kurulmakta olan *"Yeni Türkiye"*yi de tartışmaya başlamışlar; kimi zaman eleştirileri ve kaygılarını da karikatüre yansıtmışlardır. Cumhuriyetin ilan edildiği gün Zümrüdüanka'da Rıfkı imzasıyla yayımlanan bir karikatür, önermesi açısından olduğu kadar çizeri açısından kayda değerdir. Çünkü Rıfkı, Kurtuluş Savaşı karşıtı eylemleri ve karikatürleri sebebiyle yurt dışına kaçmış, o günlerde yurt dışından takip ettiği Türkiye ile ilgili izlenimini karikatüre yansıtmıştır[78]. Rıfkı'ya göre devrim günlerinde Türkiye'de değişen pek bir şey yoktur. Eskiden olduğu gibi herkes bir başkasını *"muhalif"* olarak damgalamaktadır[79]. 1924 Martında Zümrüdüanka, Türkiye'nin geleceği hakkında kamuoyunu meşgul eden iki konuyu karikatürüne taşımıştır. Dergiye göre *"Kadınların Mebusluğu"* ve *"Latin Harfleri"* henüz fanteziden ibarettir. Bu konularda kısa vadede atılacak adımlar *"Yeni Türkiye"*nin karnını ağrıtmaktan başka bir işe yaramayacaktır[80]. Aynı dönemde, Akbaba'da Ramiz imzasıyla yayımlanan bir karikatürde ise *"değişen Türkiye'de değişmeyen bir durum"*, rüşvetçilik eleştirilmektedir[81].

---

[75] **EK: 243**.

[76] **EK: 244**.

[77] **EK: 245**.

[78] Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. III, s.s. 109-115.

[79] **EK: 246**.

[80] **EK: 247**.

[81] **EK: 248**.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının üzerinden henüz iki buçuk yıl bile geçmemiş olduğu halde eski düzenin yıkılması konusunda epeyce yol alınmış, ancak devrim muhaliflerinin susturulması henüz tam olarak gerçekleşmemişti. 1925 Şubatında kabul edilen Takrir-i Sükun Kanunu'yla bu konuda hükümete geniş yetkiler verilir. Hükümet bu yetkileri kullanarak Türkiye'nin önünü açabilecektir. Kanunun kabul edilmesinden sonra Akbaba'da yayımlanan karikatür, bu sert kanunun ne anlama geldiği ve amacının ne olduğu üzerinde durmaktadır. Karikatürde, yeniden başbakan olan İsmet Paşa, silindirle yoldaki taşları ezmekte, aydınlanmanın ve cumhuriyetin yolunu açmaktadır. Bu *"yenilik"* silindirinin, yollar dümdüz olana kadar ilerleyeceği bellidir[82].

Yine Şeyh Sait İsyanı ve Takrir-i Sükûn günlerinde Karagöz'de yayımlanan bir karikatürde devrimin *"toplumsal dönüşüm"* boyutu ele alınmış; halk adeta sihirli bir makine olan *"Mektep, Medeniyet"* makinesinden geçirilirken betimlenmiştir. Köhne binalardan gelip geleneksel kıyafetleriyle sağ tarafından makineye giren insanlar, sol taraftan yenilenmiş biçimde çıkmakta, uçak ve fabrikayla sembolize edilen yepyeni bir Türkiye'ye doğru ilerlemektedir. Yeni Türkiye, ona uyumlu yeni bir insan tipi istemekte ve onu oluşturmaktadır[83].

Toplumsal dönüşümün en önemli ayaklarından birisi, hiç kuşkusuz ki toplumun büyük bölümünü oluşturan köylüyle gerçekleşecekti. Köylünün değişimi aynı zamanda ekonominin belkemiğini oluşturan tarımın da değişmesiyle paraleldi. Bu yüzden devrim sürecinde yapılan ilk toplumsal ve ekonomik reformlardan biri 17 Şubat 1925'te Aşar Vergisi'nin kaldırılması oldu. Yeni devlet, tüm mali sıkıntılarına rağmen köylünün sırtındaki büyük bir yükü kaldırıyor, ekonomik bakımdan köylüyü rahatlatmaya çalışıyordu. Aşar Vergisi'nin kaldırılmasından birkaç ay sonra konuyu değerlendiren Akbaba köylünün eski ve yeni durumunu karşılaştırmakta ve yeni durumu *"son derece iyimser"* bir bakış açısıyla sunmaktadır. *"Saltanat Köylüsü"* başlıklı karede yer alan köylü; geleneksel kıyafeti, çıplak ayakları, sakalı ve zayıf vücuduyla bakımsız ve fakir bir görünümdedir. Körelmiş tırpanı, yıllardır verimli bir hasat yapmadığından olsa gerek örümcek ağı bağlamıştır. Arkasındaki cami ise üretimi değil inancı sembolize etmektedir. Akbaba'ya göre bu manzara artık tarihe

[82] **EK: 249**.

[83] **EK: 250**.

karışmış ve kısa süre içerisinde *"Cumhuriyet Köylüsü"* doğmuştur. Bu köylü, şapkası ve modern giyimiyle bambaşka bir havadadır. Bir eli belinde, diğer eli de keskin tırpanında olan bu köylünün, kendinden emin, geleceğe güvenle bakan bir tavrı vardır. Arkasındaki fabrika ve tren katarı da onun bu güvenini perçinlemektedir. Artık demiryolu ulaşım ağıyla ürününü pazara ulaştırabilecek ve mevcut fabrikaya satabilecektir[84]. Karikatür her ne kadar *"realist"* bir anlatım içerisindeyse de, bu manzara, devrimin henüz başında olan 1925'in Türkiyesi için hâla *"hakikat"* değil *"hayal"*dir ve fazla abartılıdır. Devrimi desteklemeye çalışan mizah yayını/karikatürcü ise bu tavrıyla, bir yandan devrimin *"ideal"*ini işaret ederek devrime hizmet etmekte, diğer yandan da gerçeklerden uzaklaşarak *"hakikat"*ten kopmaktadır. Ayrıca köylünün kılığı kıyafeti değişmişken üretim aracının hâlâ tırpan olarak kalması da dikkat çekicidir. Traktör henüz karikatürcünün hayalinde bile yoktur. Dolayısıyla köylüyü köylü yapan tarım üretiminde kısa vadede bir değişim olacak gibi görünmemektedir.

1925 yılının ilk altı ayında Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılması, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ve muhalif basının susturulması devrim açısından önemli kazanımlardır. Aynı yılın yaz aylarında gelenekçi- devrimci mücadelesi sonuçlanmış ve devrimcilerin önünde siyasal bir engel kalmamış görünmektedir. Böyle bir atmosferde geleceğin Türkiyesi hakkında bir öngörüde bulunan Akbaba, kısa sürede bambaşka bir toplum yapısı doğacağını; gelecek kuşakların devrim öncesi Türkiyesini tanımakta ve anlamakta zorluk çekeceklerini ileri sürmektedir. Bu konudaki karikatüründe birkaç seneye kadar kavuk, çarşaf, peçe hatta bıyık tarihe karışacaktır[85]. Görünen o ki 1925 yılı itibariyle Akbaba, kılık kıyafetteki değişimi eski ile yeni arasındaki en önemli farklardan biri olarak görmektedir. Aslında buna çok da şaşırmamak gerekir. Nitekim devrimin lideri Atatürk kıyafet konusunu eski-yeni çatışmasının bir unsuru olarak değerlendirmiş ve birkaç ay önce şapka inkılabını yapmıştır. Artık modern kıyafetler *"Yeni Türkiye"*nin göstergelerinden biridir.

---

[84] **EK: 251**; Söz konusu karikatür iki ayrı kareden oluşmakta, orijinal halinde, iki karenin ortasında karikatürle ilgisi olmayan başyazının bir bölümü yer almaktadır. Karikatürün, teze eklenen halinde ise Photoshop programı ile aradaki başyazı çıkartılmış, iki kare birleştirilmiştir. Ancak bu birleştirmede karikatürün içeriğine dair herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

[85] **EK: 252**.

Devrimin ilk aşamasında daha çok eski düzenin siyasi ve hukuki kurumlarının yıkılması ön plandaydı. Ancak bu hareketin bir ihtilâlin ötesine geçebilmesi için eski düzenin yerine yeni ve çağdaş bir düzenin kurulması gerekiyordu. Tabii yıkım aşamasında eşzamanlı olarak yeni düzenin kurumları geçirilmişti. Cumhuriyetin ilanı, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Şer'iye ve Evkaf Vekaleti'nin yerine Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kurulması, Erkân-ı Harbiye Vekaleti'nin kaldırılıp yerine Genelkurmay Başkanlığı'nın kurulması *"Yeni Türkiye"*nin kurumsallaşması anlamına geliyordu. Ancak bunlar henüz devrimin öncü kurumlarıydı ve çok daha fazla yol kat edilmesi gerekiyordu. 1925 sonrasında Türkiye'de bu adımlara hız verilecekti. Bundan sonra da önce idealler, sonra da gerçekleşenler karikatüre yansıyacaktı.

13 Ocak 1926 tarihli Karagöz'de yayımlanan karikatürde devrimin *"eskiyi yıkmak, yeniyi yapmak"* mantığına vurgu yapılmış; sarıklı, sakallı, cübbeli bir *"hoca"* ile sembolleştirilen *"mürtecilerin"* devrimin getirdiği yenilikleri kabul etmesi istenmiştir[86]. 1926'nın başlarında, henüz yeterli bir ekonomik atılım yapamamış Türkiye'de, bu karikatürdeki manzara da henüz gerçeği değil olsa olsa ideali anlatmaktadır. Devrimin henüz ortaya çıkmayan, *"Kalkınmış Türkiye İdeali"* karikatürlerde yansıtılmaktadır. Karikatürdeki *"hoca"*ya olumlu ya da olumsuz bir yorum yaptırılmaması, *"hoca"*nın sadece ilgiyle dinler bir yüz ifadesine sahip olması da dikkat çekicidir. Anlaşılan, Karagöz bu konuda hocalara söz hakkı vermekten ziyade, onların olanları sessizce kabul etmelerini daha uygun görmektedir.

28 Ağustos 1926 tarihli Karagöz iki farklı bant karikatürde *"Eski Dönem"*le *"Yeni Dönem"*i karşılaştırmıştır. Buna göre iki dönem arasındaki temel fark halkçı yatırımlardır. Artık halkın parası saraylara değil, demiryolu gibi halkçı yatırımlara harcanmaktadır. Bu yatırımlar devrimin övünç kaynağıdır[87].

1926'nın Cumhuriyet Bayramı yaklaşırken Akbaba'da yayımlanan bir karikatürde de yine devrimin *"eskiyi yıkmak, yeniyi yapmak"* mantığı anlatılmakta, birkaç sene içerisinde Türkiye'de neler olup bittiği özetlenmektedir. Karikatürde "*millet"*i sembolize eden genç adamın bir tarafında eski devri sembolize eden kavuk, taç, pranga, kubbeli bir yapı ile bereketsizliğin sembolü kuru dallar bulunmaktır.

[86] **EK: 253** .

Tahtın solunda ise yeni devrin fabrikası, demiryolu ve limanı ile bolluk ve bereketin sembolü buğday başağı ve zeytin dalı vardır. Artık yeni devrin kazanımları kılık kıyafet değişiminin ötesine geçmiş, ekonomi vurgusu ağırlık kazanmaya başlamıştır[88].

1927 Yılının Ramazan ayı Karagöz'de devrimci idealleri anlatmak için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. 9 Mart 1927 tarihli Karagöz'de yayımlanan karikatürde Karagöz vaaz vermekte ve cemaate devrimci idealler doğrultusunda, *"dünyanın gerçekleri"*ni anlatmaktadır[89]. Aynı yılın Temmuzunda ise Karagöz *"Yeni Türkiye"*nin *"Güçlü Ordu"* motifine vurgu yapmakta ve *"Güçlü Ordu"*nun *"Çağa Uymanın Gereği"* olduğuna dikkat çekmektedir[90].

Karagöz, devrimi ve *"Yeni Türkiye"*yi destekleyen tavrına rağmen gördüğü aksaklıkları zaman zaman eleştirmeyi sürdürür. 1927 Eylülünde devrimi amaç yönünden değil ama mevcut durum ve biçim yönünden eleştiren bir bant karikatürü bu bakımdan en somut örneklerden biridir[91]. Karikatür bir yönüyle *"medeniyet"* kavramına açıklık getirmekte, teknolojik bakımdan Türkiye'nin geri kalmışlığına dikkat çekerek devrimin gerekliliğinin altını çizmektedir. Diğer yönden ise *"medeniyet"*in yalnızca *"dans etmek, açık gezmek"* şeklinde anlaşılmasını eleştirmektedir. Devrim sürecinde dansların, baloların, basındaki kadın görünürlülüğünün giderek arttığı göz önünde bulundurulursa, bu eleştirinin siyasal muhatabı bellidir. Bir başka açıdan bu karikatür, Karagöz'de sık sık yayımlanan *"Gelişen Türkiye"* karikatürleriyle zıtlık oluşturmakta, acı gerçeği gözler önüne sermektedir.

1920'lerin sonlarından itibaren *"Yeni Türkiye"* içerikli karikatürlerde ekonomi vurgusu daha da öne çıkmaya başlar. Artık sadece yapılanlar değil, yapılacak olan projeler de söz konusu edilmekte ve 25 yıl içerisinde Türkiye'nin Avrupa ve Amerika gibi ekonomik kalkınmayı yakalayacağı iddia edilmektedir[92].

---

[87] **EK: 254**.

[88] **EK: 255**.

[89] **EK: 256**; Üç gün sonra yayımlanan Karagöz'de de, bu kez mahyalarla dünyevi mesajlar verilmiştir.

[90] **EK: 257**.

[91] **EK: 258**.

[92] **EK: 259**.

Zira Atatürk ve İsmet Paşa'nın liderliğindeki *"Yeni Türkiye"* artık karanlıktan kurtulmuş, eskinin kalıntılarını ezip geçerek hızla yoluna devam etmektedir[93]. Dünya Ekonomik Krizi de bu iddiayı geriletmez. Nasıl medeniyet yolunda kısa sürede önemli basamaklar çıkıldıysa, *"Refah"*a da kısa süre sonra ulaşılacaktır[94].

Devrim, 1930'lara kadar *"fiiliyat ve tatbikat"*a dayalı olarak gerçekleşmiş, ne devrimin lideri olan Atatürk ne de devrimin örgütü olan Cumhuriyet Halk Fırkası bir doktrine bağlanmıştı. Bu, hem lidere hem de partiye pragmatik bir kimlik vermekteydi. 1931 yılında gerçekleşen CHP III. Büyük Kongresi'nde ise, parti ilk kez açık ve kapsamlı bir doktrin ve aksiyon programına sahip olur. Doktrinin esası olan altı ilkenin tamamının (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık) parti programına alınması bu kongrede gerçekleşir[95]. Aynı programla toplumsal sınıflar reddedilmiş, Türkiye Cumhuriyeti halkı birey ve toplum hayatı için iş bölümüne ayrılmış bir camia olarak kabul edilmiştir. Buna göre küçük çiftçiler, küçük sanayi erbabı ve esnaf, amele ve işçi, serbest meslek erbabı, sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar Türk camiasını teşkil eden başlıca zümrelerdir[96].

1930'ların başında gerçekleşen bu ideojileşme çabaları özellikle 1932-34 yıllarında Kadro dergisinde[97] ele alınmış, *"Altı Ok"* simgesi ve *"İmtiyazsız, sınıfsız bölünmez bir kitleyiz"* sloganıyla somutlaşmıştı. Cumhuriyetin 10. yıl kutlamalarında öne çıkan bu simge ve slogan artık *"Yeni Türkiye"*yi tanımlıyordu. Mizah yayınları da bu rüzgârdan etkilenmişler ve çok yoğun olmasa da bu ideolojik sembollere sayfalarında yer vermişler, "*Yeni Türkiye"*yi anlatmakta kullanmışlardır[98].

1930'larda dikkat çeken bir başka nokta ise "*Eski Türkiye"* ile hesaplaşmanın daha geniş bir alana yayılmasıdır. Artık Osmanlı'nın yalnızca siyasal

---

[93] **EK: 260**.

[94] **EK: 261**.

[95] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba yay., İstanbul, Tıpkı Basım, 1995 (1952), s.s. 569- 570.

[96] Bkz. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt yay., 3. b., İstanbul, 1999, s. 476.

[97] *"Altı Ok'un Hikayesi"* ve *"Kadro Hareketi"* için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. III, s.s. 433-462.

kurumlarıyla değil ekonomik ve toplumsal yapısıyla da dalga geçilmekte, hem yetişen yeni nesil hem de devrimi benimseyenler için *"artık çok eskilerde kalan"* geçmiş, gülmece konusu yapılmaktadır. Bu yaklaşımdaki etkenlerden biri kuşkusuz ki *"İhtilalci kendisiyle önceki nesiller arasında köprüler aramaz, uçurumlar görür"*[99] mantığıdır ve devrimi destekleyen mizahçılar da tıpkı devrimi bizzat yapanlar gibi bu mantığa uygun hareket etmişlerdir. Diğer yandan siyasi şartlar değişmiş ve günceli eleştirmek zorlaşmış, ayrıca *"Yeni Türkiye"* sadece siyasi olarak değil ekonomik ve sosyal olarak da ete kemiğe bürünmeye başlamıştır. Hem siyasal şartlar hem de mizahçıların bakış açısına göre gülünebilecek, gülünmesi gereken şey *"Yeni Türkiye"* değil, olsa olsa *"Eski Türkiye"* ve onun *"Yeni Türkiye"*deki kalıntılarıdır. François Georgeon, bu durumu şöyle yorumlamaktadır:

> *"Tüm devrimler gibi Türk devrimi de ciddidir. Komikliğin ve gülmenin bozguncu gücünden kuşku duymaktadır. Devrimin gerçekleştirdikleriyle alay edilmesi söz konusu olamaz; 1925'teki şapka reformuyla zorunlu kılınan cumhuriyetçi şapkalarla dalga geçilemez: Halbuki silindir şapkalarla yan yana duran kasketler ve melon şapkalarla yan yana duran panama şapkalar mizahçılar için ne kadar güzel bir malzemedir! Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemin mizahçılarının yaptıkları gibi, cumhuriyet vapurlarının ve trenlerinin nasıl işlediğiyle de alay edilemez; modaya ve yeni âdetlere gülmek de söz konusu değildir. Kendiyle alay etme yerini sadece alay etmeye bırakmıştır. Gülme, sadece geçmişe gülündüğü ölçüde, onaylanmaktadır"*[100].

1930'ların ortalarından itibaren karikatürcü Salih (Erimez), Akbaba'da çizdiği *"Tarihten Çizgiler"*le, çok değil 10-15 yıl öncesindeki insan manzaralarını ve toplum yapısını ele almaktadır[101]. Ancak bu geçmişe özlem duyulmaz. Aksine küçümsenir. Daha sonra Karikatür dergisinde sürecek ve 1940'larda bir albüme dönüşecek olan bu seride *"despotizm, keyfilik, bireysel özgürlüklerin bulunmayışı, kadının eve hapsedilmesi, kadınla erkeğin bir arada bulunmasının önündeki engeller, kamusal alanda cinslerin ayrılması, tavırlardaki kabalık, her türden batıl inançlar,*

---

[98] **EK: 262**; Ayrıca bkz. **EK: 183.**

[99]Yalçın Küçük, "Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, s. 138.

[100] François Georgeon, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gülmek mi?", **Doğuda Mizah**, (Hazırlayanlar: İréne Fenoglio- François Georgeon, Çeviren: Ali Berktay), YKY yay., 1. b., İstanbul, 2000, s. 97.

[101] **EK: 263**.

acınacak haldeki sağlık koşulları" gibi pek çok toplumsal özellik hicvedilmektedir[102].

Cemal Nadir de 1936'dan itibaren Akbaba'da düzenli olarak *"Dün-Bugün"* ve *"Eski Günlerin Karikatürleri"* başlıkları altında, geçmişi ve *"Yeni Türkiye"*deki gelişmeler karşısında ezilen, yok olmaya yüz tutan gelenekleri konu almaktadır[103]. Ancak sanatçı karikatürlerinde hicvettiği geçmişin aslında çok da eskilerde kalmadığının ve *"Eski Türkiye"*nin *"Yeni Türkiye"*de yaşamaya devam ettiğinin farkındadır. Bunun yarattığı çelişkileri de çarpıcı biçimde eserlerine yansıtır. Bir karikatüründe olduğu gibi umudu; *"Yeni Türkiye"*nin atmosferinde büyüyen ve hayata ebeveynlerinden çok farklı bakan gelecek kuşaklardadır[104]. Sanatçı Cumhuriyet'in 15. Yıldönümünde çizdiği ve *"Dün"* ile *"Bugün"*ü kıyaslayan karikatüründe ise on beş yılda Türkiye'nin nereden nereye geldiğini ele almaktadır[105]. Bu karikatürün yayımlandığı sayının kapağı da aynı konuya ayrılmıştır ve *"Genç Türkiye", "Osmanlı"*yı anlamakta zorlanmaktadır[106].

3.4.TBMM, Seçimler ve Milletvekilleri

İlk kez Tanzimat Dönemi'nde yerel meclislerle başlayan halkın yönetime katılması uygulaması, I. Meşrutiyet döneminde kurulan Meclis-i Mebusan'la yeni bir boyut kazanmış, ancak Sultan II. Abdülhamid'in anayasal yetkisine dayanarak meclisi dağıtmasıyla kesintiye uğramıştı. II. Meşrutiyet döneminde meclisin yeniden açılması ve siyasi partilerin kurulması ise beklenen *"hürriyet"*i getirmedi. İttihat-Terakki Partisi, söylemlerinin aksine kısa sürede demokratik gelişime son verdi. İmparatorluk çökerken ardı ardına gelen savaşlar değil çok partili demokrasiyi, devleti bile yaşayamaz hale getirmişti.

---

[102] **A.g.m.**, s. 93.

[103] **EK: 264**.

[104] **EK: 265**.

[105] **EK: 266**.

[106] **EK: 267**.

Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak üzere Samsun'a giderken *"Ulusal egemenliğe dayalı, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurma"* fikrindeki[107] Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı boyunca ulusun kararına büyük önem vermiş, gelecekte kurmayı tasarladığı yeni devleti bu temel üzerine inşa etmişti. Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri, Amasya Görüşmeleri ve TBMM'nin açılmasında hep ulus egemenliği ve halkın kararı ön planda tutulmuştu. TBMM'nin toplanması arifesinde teorik girişimlerle zaman kaybedildiği eleştirisine M. Kemal Paşa, milli irade ve onun somutlaştığı meclisin çağın gereği olduğu, başka bir yolun mümkün olmadığı cevabını veriyordu ve şöyle diyordu:

> *"... bir devre yetiştik ki onda her iş meşru olmalıdır. Millet işlerinde meşruiyet, ancak milli kararlara istinat etmekle, milletin temayülâtı umumiyesine tercüman olmakla hasıldır... Evvelâ meclis, sonra ordu...Orduyu yapacak olan millet ve ona niyabeten meclistir. Çünkü ordu demek yüz binlerce insan, milyonlarca ve milyonlarca servet ve sâman demektir. Buna iki üç şahıs karar veremez. Bunu ancak milletin karar ve kabulü meydana çıkarabilir..."*[108].

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra başlayan ve özgürlüğü, insan haklarını yani demokrasiyi getirecek olan devrim; demokrasiyle, çok partiliyle ve özgürlükle gerçekleşmedi. Devrim özgürlük için yapılır, ancak özgürlükle birlikte yapılamazdı. Bu süreçte ideal olarak görülmese de tek parti rejimi uygulanacak; devrimin yerleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlam temeller üzerine yerleşmesi için çalışılacak, demokrasinin altyapısı hazırlanacaktı[109].

Kurtuluş Savaşı'nın olağanüstü şartlarında görev yapan *"Gazi Meclis"* Nisan 1923'te seçim kararı alarak dağılmış, onun yerini alacak *"Devrimci Meclis"*in kuruluş süreci başlamıştı. Bu meclis her ne kadar bir dönem muhalefet partisini içinde barındıracak olsa da devrimci kadro ağırlıklı olacak ve demokratik söylemlerden çok devrim hareketi öne çıkacaktı.

1923 Nisanında yeni seçimler gündeme gelince, mizah yayınları bu konuya sıkça değinmeye başlamışlardır. 4 Nisan 1923 tarihli Karagöz, meclisin geçmiş çalışmalarından memnundur ve teşekkür etmektedir[110]. Akbaba ise seçim sürecine başka bir açıdan bakmakta, geçmiş meclis dönemin milletvekilini kendine çalışmakla

---

[107] Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s. 9.

[108] Yunus Nadi, **Ankara'nın İlk Günleri**, Sel yay., İstanbul, 1955, s.s. 99-100.

[109] Ergün Aybars, **Atatürkçülük ve Modernleşme**, Ercan Kitabevi, 1. b., İzmir, 2000, s.s. 57, 92.

itham etmekte ve milletvekili-halk çelişkisine dikkat çekmektedir[111]. Aynı günlerde bu çelişkiye dikkat çeken bir başka mizah yayını da Kelebek'tir[112].

Seçimlere Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde ve örgütlü biçimde giren devrimciler yeni mecliste çoğunluğa sahip olurlar. Ancak bu kadronun da gelecek günler konusunda kafaları karışıktır. Cumhuriyet'in ilanından kısa süre önce, rejim tartışmalarının yoğunlaştığı günlerde, Zümrüdüanka bu kafa karışıklığına dikkat çekmekte ve milletvekillerinin yeni gelişmelere ayak uydurmakta zorlandığı tespitini yapmaktadır[113].

II. TBMM göreve başladıktan kısa süre sonra cumhuriyeti ilan etmiş aynı zamanda hızlı bir yasama faaliyetine girişmişti. Konuyu masaya yatıran Karagöz'e göre ortada bir karmaşa söz konusuydu. Milletvekilleri kanunların arasında boğulup kalmış, çıkardıkları kanunlar da savaş sonrasının toplumsal sorunlarına ve yeni bir devletin kuruluş sancılarına çözüm üretememişti[114].

1924'ün Ocak-Şubat aylarında, günümüze kadar sıkça eleştirilen bir konu, milletvekili maaşlarına yapılan zamlar mizah gazetelerinin gündemindedir. Karagöz, bu konuda karikatür yayımlamazken, diğer mizah yayınları olaya eleştirel yaklaşmışlardır. Akbaba milletvekillerini dilenci gibi çalışmadan avuç açmakla itham eder ki bu karikatür sebebiyle hakkında dava açılacaktır[115]. Konuyla ilgili en sert eleştiri ise Zümrüdüanka'dan gelir. Akbaba'yla aynı gün yayımlanan Ratip Tahir imzalı karikatürde zammın, halkın çoğunluğunu oluşturan köylü için ne anlama geldiği, milletvekili maaşlarına bu zam yapılırken halkın ne durumda olduğu dramatik biçimde işlenmektedir[116]. Kelebek de meşhur atasözüyle bu eleştirilere katılmıştır [117].

---

[110] **EK: 268**.

[111] **EK: 269**.

[112] **EK: 270**.

[113] **EK: 271**.

[114] **EK: 272**.

[115] Bkz. **EK: 33**.

[116] **EK: 273**.

[117] **EK: 274**.

Milletvekillerinin maaşlarına yapılan zamlar Şubat 1924'te de mizah yayınlarının gündemindedir. 25 Şubat 1924 tarihli Zümrüdüanka'da yayımlanan bir karikatürde yine milletvekili ile halkın maddi çelişkilerine dikkat çekmektedir[118]. Karagöz ise bu konuda daha iyimser görünmektedir. *"Bütçe Kotarılıyor!"* başlıklı karikatürde bütçenin en tatlı bölümünün milletvekillerine ayrıldığını ileri sürmekle birlikte, bu durumu eleştirmekten kaçınmakta, milletvekillerini motive etmeye çalışarak geleceğe yönelik beklentisini dile getirmektedir[119]. Akbaba da –en azından karikatürlerinde- zam konusunu eleştirmeyi bırakmıştır. Her iki gazetenin de bu tavrının sebebi ise haklarında açılan dava olmalıdır. Çünkü Ocak ayında zam konusunda yayımladıkları eleştirel yazılardan dolayı Zümrüdüanka'nın yanı sıra bu iki gazeteye de dava açılmıştır. Şubat sonunda her üç mizah gazetesinin sorumlu müdürleri hapis ve para cezası talebiyle yargılanacaklardır[120]. Dava arifesinde zam konusunu eleştirmek oldukça tehlikelidir. Buna rağmen davanın ilk celsesinden iki gün sonra Kelebek sert bir eleştiri yapmaktan kaçınmamış, konuyla ilgili yayımladığı karikatürde Ziya Paşa'dan oldukça sert bir beyit kullanmıştır[121]. Ne var ki dava 2 Mart'ta sonuçlanıp Zümrüdüanka'nın sorumlu müdürü Behçet Kâmi Bey elli lira para cezasına çarptırılınca[122], milletvekilleri maaşlarına yapılan zam konusu mizah gazetelerinin gündeminden düşüverir.

11 Ağustos 1923'te görevine başlayan II. TBMM, Ankara'nın başkent oluşu, cumhuriyetin ilanı, hilafetin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü, Şer'iye ve Evkaf Vekaleti ile Harbiye vekâletlerinin dönüştürülmesi gibi ardı ardına gelen devrimci adımlar atmıştır. 1924 Nisanında milletvekilleri Ekim ayına kadar sürecek uzun bir tatil dönemine girerler. Karagöz, bu tatili zamansız bulmakta ve milletvekillerinin hükümeti denetleme görevini yalnızca basına bırakmakla hata yaptığını savunmaktadır[123].

Uzun süren tatil döneminde milletvekilleri, karikatürlerde pek görünmemektedir. Zaten Zümrüdüanka ve Kelebek gibi iki muhalif mizah yayını

---

[118] **EK: 275**.

[119] **EK: 276**.

[120] Hasan Türker, **a.g.e.**, s.s. 214-215.

[121] **EK: 574**.

[122] **A.g.e.**, s. 215.

[123] **EK: 277**.

kapanmış, İstiklal Mahkemeleri'nin yargılamaları gazetecilerin ağzının tadını kaçırılmıştır. Ancak Akbaba, Temmuz ayında yayımladığı bir karikatürle, sıkı bir eleştiri yapar[124].

Meclisin yeniden açılmasıyla, muhalif TpCF'nın kurulması gündeme gelmiş, mecliste gergin bir hava hâkim olmuştur. TpCF'nın kurulma arifesinde Akbaba'da yayımlanan bir karikatür yine meclisin durumuyla halkın durumu arasındaki çelişkiyi işlemektedir. Karikatürde milletvekilleri mecliste biriyle gırtlak gırtlağa kavgaya tutuşmuşlardır. Aralarında İsmet, Kazım Karabekir, Refet paşalar ile Recep (Peker) ve Dr. Adnan (Adıvar) beyler net olarak seçilebilmektedir. Bu kavga sürerken, dışarıdaki halkın hali ise perişandır[125].

Ekim ayında asker kökenli milletvekillerinin meclisten çekilmesi nedeniyle gündeme gelen ara seçimler 1924 sonuyla 1925 başında yapılmış, bu süreçte mizah yayınları da konuyu sık sık karikatürlere yansıtmıştır. Muhalif TpCF'nin kurulmasından hemen sonra gerçekleşen bu seçimlerin sıkı bir rekabete sahne olması bekleniyordu. Ne var ki Halk Fırkası kurulalı bir buçuk yıl olmuş, TpCF ise henüz örgütlenmesini tamamlayamamıştı. Yürürlükteki iki dereceli seçim sistemine göre de ara seçimlerde herkes oy kullanmıyor, yalnızca ikinci seçmenler oy kullanıyordu. İkinci seçmenler de 1923'deki Kemalist listeden seçildikleri için, ikinci seçmenler saf değiştirmediği sürece TpCF'nın kazanma şansı yoktu. Bu atmosferde CHF, 18 Kasım'da adaylarını belirlemiş, TpCF ise tereddütte kalmıştı[126]. CHP'nin favori olduğu, neredeyse seçim sonucunun belli olduğu bu yarışta mizah yayınları adaylardan çok siyasi havayı ve seçim sistemini mercek altına almışlardır.

3 Aralık 1924 tarihli Karagöz'de, adaylık başvurularıyla ilgili müthiş bir eleştiri yapar. Gazete aday profilini eleştirmekte ve görmek istediği milletvekili profilini açıklamaktadır. Ancak bunu kim adına istediği belirsizdir. Halk adına mı, Halk Fırkası adına mı yoksa her ikisi adına mı böyle bir istekte bulunduğu okuyucunun yorumuna kalmıştır[127].

---

[124] **EK: 278**.

[125] **EK: 279**.

[126] Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-25)**, İletişim yay., 3.b., İstanbul, 2010, s. 97.

[127] **EK: 280**.

Akbaba ise aynı günlerde yayımladığı bir karikatürde seçim sistemini eleştirmektedir. *"İki Dereceli Usül İle Münhal Yerlere Mebus İntihabı"* lejandlı karikatürde ikinci seçmenin elleri arkadan bağlı olduğu halde, arkasından kimliği belirsiz biri uzanmış, seçim sandığına oy atmaktadır[128]. Arkadan uzanan kolun konumundan dolayı, dikkatli bakmayanlar, oy atan eli ikinci seçmene ait *"miş"* gibi görebilirler, oysa gerçek bambaşkadır. Çizildiği döneme göre çizgili anlatımda oldukça başarılı olan karikatürün iletisi nettir: Seçimler göstermelik olmaktan öteye geçmemekte, sandığa seçmenlerin değil onlar adına karar verenlerin iradesi yansımaktadır.

10 Aralık 1924 tarihli sayısında Karagöz *"İntihabat Sandığı!"* başlıklı karikatürde seçim sonucunun daha baştan belli olduğu tespitini yapmaktadır. Karikatürde henüz oylar kullanılmadan, Karagöz seçim sandığını açmış ve sandıktan bir milletvekili çıkmıştır. Karagöz'e oy kullanmak üzere sıra bekleyen seçmenlerin hayal kırıklığına uğramış olması ise anlamsızdır. Çünkü zaten değişen bir şey olmayacaktır[129].

Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında eleştirilerin dozu giderek düşerken, bu tavır milletvekillerini konu alan karikatürlere de yansımıştır. Akbaba'da eleştiriler görünmez olur. Karagöz ise eleştiriden ziyade nasihat verme eğilimindedir[130]. Meclisteki tansiyon da günden güne düşmüş, muhalefetsiz meclis deyim yerindeyse formalite icabı toplanır olmuştur. Meclisin II. Döneminin sonlarına yaklaşırken açık oylamalarda hükümet tekliflerine karşı oylar gittikçe azalıyor, oturumlara katılmayanların sayısı genellikle katılanlardan fazla oluyordu. Tatile çıkmadan önceki son bir ay içerisinde pek çoğu görüşülmeden yüz kanun çıkarılmıştı[131]. Artık milletvekillerinin görevi yasamanın gerçekleşmesi için el kaldırmanın ötesine geçmiyordu.

1923 seçimlerinde titiz davranılmasına rağmen, mecliste Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla bir muhalefet partisi doğmuş olduğundan, CHP yönetimi 1927 seçimleri öncesinde çok daha titiz davranır. Meclis dağılmadan önce parti

---

[128] **EK: 281**.

[129] **EK: 282**.

[130] **EK: 283**.

[131] Bkz. Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 180.

tüzüğünde yapılan değişiklikle milletvekili adayı belirleme yetkisi, Büyük Divan'dan alınarak, Parti Başkanına yani M. Kemal'e bırakılmıştır[132].

1927'nin yaz aylarında başlayan seçim sürecinde ise dikkatler yine seçim ve meclis konuları üzerine yoğunlaşır. Ancak Takrir-i Sükûn Kanunu öncesinde oldukça eleştirel olarak ele alınan bu konularda artık suya sabuna dokunmayan karikatürler yayımlanmaktadır. Akbaba, muhalefetsiz, renksiz ve sönük geçen seçimleri bir karı-koca dialoğuyla geçiştirir[133]. Kadın çizimleriyle dikkat çeken Papağan ise seçimler ve kadınların siyasal hakları tartışmalarını yine erotizme bağlamayı başarabilmiştir![134]. Karagöz ise seçimlerin tek partiyle yapılıp yapılmamasının önemli olmadığını, halkın gözünde Atatürk'ün kararlarının daha önemli olduğunu ileri sürmektedir[135].

Seçim sonuçlarında *"doğal olarak"* hiçbir sürpriz yoktur. Seçimlere tek başına giren Halk Fırkası *"seçimlerin galibi"*dir. Akbaba, bu sonucu hicvettiği karikatüründe seçim ve tek parti çelişkisine dikkat çeker. Tek partili yarışın tek birincisinin, ne kadar *"galip"* olduğu tüm çıplaklığıyla eleştirilmektedir[136]. Seçim sonrasının yeni gelişmesi ise milletvekillerinin şirket ve inhisar yönetimlerinde yer alamayacak olmasıdır. 7 Eylül'de Papağan bu kararın milletvekillerinin yaşamında nasıl bir değişikliğe yol açacağını işlemektedir[137].

15-20 Ekim'de toplanan CHP'nin II. Kongresi'ne Gazi'nin günde ortalama altı saatten fazla konuşarak, altı günde tamamladığı Nutuk damga vurur. Kısa süre önce Orhan Seyfi yönetiminde yayına başlayan Yeni Kalem bu olaya milletvekillerinin suskun ve pasif durumları açısından bakmaktadır[138]. Derginin kısa süren ömründe en fazla yüklendiği siyasi konulardan biri milletvekilleri olacaktır. Milletvekillerinin halktan kopukluğu, olağanüstü zenginleşmeleri ve kendi çıkarlarını

---

[132] Erdal Aydoğan- Tansu Barış Mahmutoğlu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", **Tarihin Peşinde**, S. 10, 2013, s. 119.

[133] **EK: 284**.

[134] **EK: 285**.

[135] **EK: 286**.

[136] **EK: 287**.

[137] **EK: 288**.

[138] **EK: 289**.

önde tutmaları eleştirilir[139]. Bu sert eleştirilerin kökeninde yatan önemli bir etken hiç kuşkusuz ki derginin sahibi Orhan Seyfi ile Akbaba sahibi bacanağı Yusuf Ziya'nın milletvekili olma hevesleridir. İkili aynı süreçte Akbaba da *"milletvekili tipi"*ni eleştirmekte, özellikle Yusuf Ziya alternatif olarak kendi adını öne çıkarmaktadır.

1930 yılında gerçekleşen güdümlü muhalefet denemesinin sebeplerinden biri rejimle çatışmayan bir muhalefet partisi sayesinde, siyasal yaşamın üzerine serpilen ölü toprağını silkelemek ve böylece hükümet üzerindeki meclis denetimini sağlayabilmekti. Her ne kadar SCF'nin beklenenin üzerinde ilgi görmesi ve bu ilginin CHP'yi tedirgin etmesi ettiği söz konusuysa da, SCF'nin katıldığı ilk ve tek seçim olan 1930 Belediye Seçimleri'ne katılım, seçimin tek dereceli olmasına rağmen düşük kalmış, SCF 502 seçim bölgesinden 31'ini kazanmıştır. Kısa sürede hüsranla sonuçlanan bu denemeden CHP'nin çıkardığı en önemli sonuç ise iktidar partisinin halka inemediği ve onlarla bütünleşemediği, yeniliklerin istenilen düzeyde hakla benimsetilemediğidir[140]. Serbest Fırka deneyimi sonrasında yurt gezileriyle halkın nabzını tutan Atatürk ekonomik sıkıntıları ve halkın hoşnutsuzluğunu bizzat halkın içine girerek görmüş 3 Mart 1931'de seçimlerin yenilenmesi talimatını vermiştir[141]. SCF günlerinde muhalefet saflarında yer alarak, CHP'ye yüklenen Köroğlu seçim sürecinin başlamasıyla aday adaylarına yüklenmiştir. Köroğlu'na göre mebusluk, ülkeye hizmet olarak değil zenginlik ve geçim kapısı olarak görülmektedir[142]. Mebus seçilebilmek için aday adayları çoktan *"dalkavukluk"* talimlerine başlamıştır[143].

Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminden ders çıkaran CHP, hoşnutsuzlukları ve aksaklıkları gidermek üzere bir takım tedbirler almaya çalışıyordu. Tarım ekonomisinin ağırlıkta olduğu yerlerden köylü/çiftçi milletvekillerinin; işçilerin fazla olduğu yerlerden de işçi milletvekillerinin seçilmesi için çalışma başlatılmış, böylece meclisin tüm toplum kesimlerini temsil etmesi ve

[139] **EK: 290**.

[140] **A.g.m.**,, s.s. 125-126.

[141] **A.g.m.**, s.s. 125-126.

[142] **EK: 291**.

[143] **EK: 292**.

kapsaması yönünde bir adım atılmıştır[144]. Diğer yandan iktidarı tehlikeye düşürmeyecek ama hükümet üzerinde de meclis denetimi sağlanmasına hizmet edecek *"müstakil mebuslar"* formülü hayata geçirilmiştir[145]. CHP yanlısı Karagöz ve Akbaba yaklaşmakta olan seçimin bu yönlerini öne çıkarmaktadır[146].

Atatürk, 1931 seçimleri başlamadan 20 Nisan'da yayımladığı seçim beyannamesinde müstakil mebuslara da destek verilmesini istemiş, 22 seçim bölgesinde 30 mebusluk müstakil adaylar için ayrılmıştı. Ne var ki yapılan seçimlerde ikinci seçmenler –Atatürk'ün isteğine rağmen- müstakil adaylara oy vermemiş, sadece 20 bağımsız mebus seçilmiş, 10 mebusluk boş kalmıştır[147]. Durumu değerlendiren Akbaba Kazım Karabekir, Fethi Okyar, Refet Bele gibi eski muhalif parti mensuplarının meclise girememesinden memnundur[148].

SCF denemesinin ardından gerçekleşen ve yeni atılan adımlarla merak konusu olan 1931 seçimleri karikatür açısından son dikkat çekici seçim olmuştur. Sonraki yıllarda tek parti yönetiminin pekişmesi, parti-devlet bütünleşmesi ve müstakil mebusluk formülünden istenen sonucun alınamaması TBMM'de durağan bir hava yaratmış; meclis ve milletvekilleri uzunca bir süre karikatürlerin gündeminden düşmüştür[149]. 1935 seçimlerinde öne çıkan konu ise kadınların ilk kez milletvekili seçilecek olmasıdır.

Kadınların milletvekili seçilmesi 20'li yıllarda zaman zaman gündeme gelmiş, özellikle 1927'den itibaren Türk Kadınlar Birliği'nin bu konudaki talepleri somutlaşmış ve kamuoyuna yansımıştı. Birlik, 1927'de tüzüğüne kadınlar için siyasal haklar sağlamaya çalışacağını ifade eden bir madde eklemiş, yaklaşmakta olan 1927 seçimlerine kadınların da katılması birlik bünyesinde tartışılmıştı. Ancak bu konuda somut bir adım atılmamış hatta kadınların parti üyesi olma talebi bile

---

[144] Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut yay., 2. b., İstanbul, 1999, s. 264.

[145] **A.g.e.**, s.s. 124, 157.

[146] **EK: 293**.

[147] **A.g.e.**, s.s. 158-159.

[148] **EK: 294**.

[149] Tek parti döneminde seçimlerin genel özellikleri, CHP'nin toplumsal katılımı artırma çabaları ve seçimlere katılım oranları için bkz. Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan yay., 1. b., Ankara, 1992, s.s. 155-163.

reddedilmişti[150]. 1929'da kadınların siyasal hakları konusunda yayımladığı karikatürde Karagöz bu işe karşı olmamakla beraber, bir sebep göstermeksizin, henüz doğru zamanının gelmediğini savunmaktadır[151]. Oysa çok değil bir yıl sonra bu konuda önemli bir adım atılacak ve 3 Nisan 1930'da Belediye Kanunu'nda yapılan değişiklikle kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınacaktı[152]. Köroğlu bu kararı, Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetlerinin bir nimeti olarak değerlendiriyor ve kamuoyunda gündeme gelmiş olan milletvekili seçilme hakkını destekliyordu[153]. Ancak 1930'un Türkiye kamuoyunda, bunun şimdilik bir temenniden ibaret olduğu ve daha çok yıllar geçmesi gerektiği kanaati hâkimdi[154]. Oysa bu *"temenni"* 1931 Genel Seçimleri'ne olmasa bile bir sonraki genel seçimde *"gerçek"* olacaktı.

5 Aralık 1934'te Türkiye'de kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı. Konuyu sıcağı sıcağına Ramiz'in çizgileriyle değerlendiren Akbaba, o yıllardaki kadın yaklaşımına uygun olarak yine kadını zarif ama tüketici, halden ve siyasetten anlamaz olarak meclise taşımıştır. Kıyafeti ise kadından çok erkeğe benzemektedir[155].

Şubat 1935'te yapılan seçimler sonunda 18 kadın milletvekili seçildi. Mart ayında toplanan mecliste artık kadınlar da vardı. Bu gelişmeyi konu alan ilk sayfa karikatüründe Karagöz, kadınların doğurganlığından umutludur[156]. Ancak 1935 seçimlerinde ne 18 kadının ne de 4 gayrimüslimin[157] meclise girmesi, dönemin siyasi koşullarını değiştirmeye yeterliydi. Meclisin üzerine günden güne ölü toprağı seriliyor, artık ne övmek için ne de yermek için karikatürcülerin gündemine geliyordu.

---

[150] Leyla Kırkpınar, **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın**, Zeus Kitabevi yay., 1. b. , İzmir, 2009, s.s. 174-175.

[151] **EK: 295**.

[152] **A.g.e.**, s. 176.

[153] **EK: 296**.

[154] **A.g.e.**, s. 177.

[155] **EK: 297**.

[156] **EK: 298**.

[157] Hakkı Uyar, **a.g.e.**, s. 163.

3.5.Hükümet ve Bakanlar

Cumhuriyetin ilanından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen on beş yıllık zaman diliminde, yedisi İsmet Paşa tarafından olmak üzere toplam dokuz hükümet kurulmuş; İsmet Paşa, üç buçuk ay süren Fethi Bey hükümeti hariç, cumhuriyetin ilk on dört yılında neredeyse kesintisiz başbakanlık yapmıştır. 1937 yılında Başbakanlık koltuğuna oturan Celal Bayar ise sadece bir yıl on gün bu görevi sürdürmüştür[158]. Dolaysıyla 1923-37 arasında hükümeti konu alan karikatürlerin başkahramanı İsmet Paşa'dır.

1923-28 arasında hükümeti öven ya da eleştiren karikatürler toplu olarak incelendiğinde Başbakan İsmet Paşa'nın karikatürlerinin çizilmesinde hem nitelik hem de nicelik açısından herhangi bir çekimserlik olmadığı dikkat çeker ki bunu daha sonraki yıllarda görebilmek pek mümkün değildir. Nitekim tek parti yönetiminin netleşmesinden sonra İsmet Paşa, karikatürlerde daha az görünmeye başlayacak, çizilen *"İnönü Karikatürleri"*nde mizahi yaklaşım, deformasyon ve grotesk anlatım giderek kaybolacaktır[159].

Olağanüstü şartlarda kurulan yeni Türk devleti, olağanüstü sorunları devralmıştı. Modernleşmeyi yakalayamayan çok uluslu bir imparatorluk çökmüş, son on yılda yaşanan savaşlar da perişan bir ülke bırakmıştı. 1923'de yeni bir aşamaya geçen devrim, mevcut siyasi ve sosyal düzeni yıkıyor, yerine yepyeni bir düzen inşa ediyordu. Tüm bunlar Atatürk'ün liderliğinde, meclis ve hükümet eliyle gerçekleşirken ayrıntıları organize etmek hükümetin ve onun başındaki İsmet Paşa'nın işiydi. Sağlıktan eğitime, ulaşımdan ekonomiye yapılması gereken çok iş vardı ve bu alanlardaki icraatlar halkın gündelik yaşamını birebir ilgilendiriyordu.

Cumhuriyetin ilânından kısa süre önce, 14 Ağustos'ta, kurulan ilk Fethi Bey hükümeti yaklaşık iki buçuk ay süren kısa ömrüne rağmen, İstanbul basınının

---

[158] 1923-38 yıllarında kurulan İsmet İnönü, Fethi Okyar ve Celal Bayar hükümetleri için bkz. M. Orhan Bayrak, **Türkiye'yi Kimler Yönetti? (1920-1992)**, Yılmaz yay., 1.b., İstanbul, 1992, s.s. 17-18.

[159] Yaklaşık elli yıl Türk siyasi yaşamında önemli rol oynayan İsmet İnönü'nün, aktif siyasi yaşamı boyunca karikatürlerdeki imajı için bkz. Elif Aşçı, "Karikatürlerde İnönü İmajı", **Süleyman Demirel**

yoğun eleştirilerine maruz kalmıştı. Bu eleştiri bombardımanına katılan Karagöz hükümetin bir beyannamesini fazla abartılı buluyor ve hükümeti göz boyamakla eleştiriyordu. Zira trenlerin, limanların, otomobillerin, hava taşıtlarının, fabrikaların tıkır tıkır işlediği bir Türkiye manzarası gerçeklerden çok uzaktı[160]. Hükümet iki ayını henüz doldurduğunda ise Karagöz notunu vermiş görünmektedir. Cumhuriyetin ilanına günler kala Fethi Bey'in aşçıbaşı olarak betimlendiği bir karikatürde, pişen yemekler hep başarısızlığı çağrıştırmaktadır. Karikatüre düşülen notla çözümün Fethi Bey'den değil M. Kemal Paşa'dan beklendiği açıktır[161].

Cumhuriyetin ilan edilmesini hızlandıran *"Hükümet Krizi"* günlerinde, Fethi Bey'in görevinden istifa etmesi Zümrüdüanka tarafından İstanbul basınının muhalefetine bağlanmıştır. Karikatürde basın *"İstanbul"*dan *"Ankara"*ya uzanan bir kaldıraçla Fethi Bey'i yerinden etmiştir[162]. Ancak Zümrüdüanka'nın bu karikatürü gecikmiş bir yorumdur. Çünkü istifa konusu cumhuriyetin ilanıyla sonuçlanmış, İsmet Paşa ilk cumhuriyet hükümetini kurmuştur.

Aralık 1923 başlarında Zümrüdüanka'da yayımlanan karikatürde hükümetle halk arasındaki sağırlar dialoğuna dikkat çekilmektedir. Yamalı kıyafetler içerisindeki halkın sabrı kalmamış, halk vaatlere doymuştur. Hükümet ise vaat etmekte ama halkın talebine cevap vermemektedir. Yine de Zümrüdüanka'nın hükümeti eleştirirken insafı elden bırakmamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Çünkü karikatürün başlığına göre bu durumun asıl nedeni "*Asırların Enkazı"*dır[163].

1924 yılına girerken Karagöz gelecekten umutludur. Yeni yıl konulu karikatürde Başbakan İsmet Paşa ile bakanlar; Türkiye haritası üzerinde yoğun bir çalışma içerisindedir. *"Nafia"* Vekili A.Muhtar (Cilli) Bey *"Ankara"-"Sivas"* istasyonları arasındaki demiryolunu tamamlamış, çalışmaya devam etmektedir. *"Maarif"* Vekili İ.Safa (Özler) *"Mektep"* yapmakta, *"Müdafa"* Vekili Kâzım (Özalp) Paşa topları dizmekte, *"Adliye"* Vekili Seyit Bey terazisiyle uğraşmakta, *"İmar"* Vekili Mustafa Necati de yeni binalar inşa etmektedir. Başvekil İsmet Paşa

---

Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2014.

[160] **EK: 299**.

[161] **EK: 300**.

[162] **EK: 301**.

[163] **EK: 302**.

da elinde tokmak önünde pergel ve gönyeyle, çalışmaları kontrol etmektedir. *"1340"* (Miladi: 1924) yılının güneşi şimdiden Türkiye'nin üzerini aydınlatmaya başlamıştır bile[164]. Bu karikatürden yalnızca on gün sonra yayımlanan karikatürde ise Karagöz, halkı İsmet Paşa hükümetine yardım etmeye çağırmaktadır. Çünkü yükler İsmet Paşa'nın taşıyamayacağı kadar ağır, kat edilmesi gereken yol da yokuştur[165].

1924 baharında İçişleri Bakanı Ahmet Ferit (Tek) Bey'le ilgili bir skandal patlak vermiş ve basında geniş yankı uyandırmıştır. Skandalın konusu, 150'liklerin listesini hazırlamakta olan Ferit Bey'in, 1919'da Damat Ferit Paşa Hükümeti'ndeki Nafia Nazırlığı görevi sırasında, Refet Bey'e yazdığı bir telgrafta M. Kemal Paşa'yı şiddetle eleştirmiş olmasıdır. Ferit Bey bu telgrafın bir parola olduğunu ileri sürse de Refet Paşa bu iddiayı yalanlamıştır[166]. Skandalın ilk günlerinde Karagöz; Hüseyin Cahit ve Ahmet Emin beylerle birlikte Dahiliye Vekili Ferit Bey'i koltuğundan kaldırmaya çalışmaktadır. Belli ki Başvekil İsmet Paşa'nın bu işte gönlü yoktur ve Ferit Bey'i koltuğunda tutmak için arkasından çekiştirmektedir. Ancak Karagöz'e göre artık böyle bir şey mümkün değildir[167]. 22 Mayıs 1924 tarihli Kelebek'te yayımlanan bir karikatür de bu skandal sürecinde basının ve İsmet Paşa'nın tavrını ele almaktadır. Tavuk olarak betimlenen Başbakan'ın, yavrusu Ferit Bey'i matbuata yem etmeye hiç niyeti yoktur[168]. Ancak Kelebek'in bu karikatürü gecikmiş bir yorumdur. Çünkü İçişleri Bakanı, skandalın ortaya çıkmasının üzerinden bir ay geçmeden ve bu karikatürün yayımlanmadan kısa süre önce görevinden ayrılmıştır.

1924 Temmuz'unda İsmet Paşa'nın İzmir seyahatini değerlendiren Akbaba, hükümetin hâlâ vaatten öteye gidemediğini, buna karşılık halkın acı bir durumda olduğunu işlemektedir[169]. İşsiz insanlar zayıf halleriyle adeta yaşayan birer ölü gibidir. Hâlâ umutları hükümette olsa da vaad edilenlerin gerçekleşmesini görecek kadar yaşamaları mucize olacaktır.

---

[164] **EK: 303**.

[165] **EK: 304**.

[166] Yenal Ünal, "Ahmet Ferit Tek'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri", **Tarih Okulu**, S. 1 (Sonbahar 2008), s.s.40-41; Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. II (1922-1971), (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), 2. b., Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s.s. 940-941.

[167] **EK: 305**.

[168] **EK: 306**.

[169] **EK: 307**.

Ekim ayında meclisin yaklaşık altı ay süren tatili sona ermiştir. Yeni yasama yılına girerken İsmet Paşa'yla ilgili çok istisnai iki karikatür yayınlanır. Bunlardan ilki Akbaba'dadır ve İsmet Paşa Hükümeti açlık, sağlık gibi temel sorunlara değil demiryollarına ağırlık vermekle eleştirilmektedir[170]. Karikatürün istisnai özelliği İsmet Paşa'nın bir kadın olarak betimlendiği nadir eserlerden biri olmasıdır. Ayrıca, *"Şimendüfer Politikası"*nın 20'li yıllarda eleştirilmesi de sık rastlanan bir durum değildir. Nitekim bu politika hükümetin en önemli övünç kaynaklarından biri olacak ve -1930'da Yeni Köroğlu'nun eleştirileri haricinde- karikatürlerde genellikle övgü konusu olacaktır. Karagöz'de yayımlanan karikatür ise İsmet Paşa'nın tavuk, bakanların da civciv olarak betimlenmesi açısından istisnai bir örnek oluşturur. Karikatürde tavuk (Başbakan İsmet Paşa), civcivleri (bakanları) altına toplanmakta böylece onları çevreden gelecek tehlikelerden korumaya çalışmaktadırlar. Karagöz ise kabinenin ancak birkaç bakanın feda edilmesiyle korunabileceğini ileri sürmektedir[171]. Aynı günlerde Zümrüdüanka'da yayımlanan Cemal Nadir imzalı bir karikatürde ise hükümete, ülke çapında etkili olan iki önemli sorun –açlık ve sıtma- hatırlatılmaktadır[172].

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasından sonra İsmet Paşa Kabinesi çekilmiş, yerine 22 Kasım 1924'te ılımlı Fethi Bey Kabinesi kurulmuştur. Muhalefetin de desteğini alan Fethi Bey Hükümeti, basın tarafından da desteklenmiş ve özel olarak karikatüre konu olmamıştır. Ne var ki bu hükümet ancak üç buçuk ay sürmüş, Şeyh Sait İsyanı'na bağlı olarak İsmet Paşa yeniden başbakanlığa dönmüştür. Yeni hükümetin, önceliğinin isyanı bastırmak olduğu ve bunun da ancak şiddet kullanılarak gerçekleşeceği açıktır. Buna bağlı olarak yeni kurulan hükümet, daha ilk günlerinde, *"Şiddet Kabinesi"* olarak karikatüre yansır[173].

Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra hükümeti konu alan karikatürler azalırken, özellikle Akbaba'nın karikatürlerinde hükümetin demiryolları politikası öne çıkmaya başlamıştır[174]. 25 Haziran 1925 tarihli Akbaba'da yayımlanan bir

---

[170] **EK: 308**.

[171] **EK: 309**.

[172] **EK: 310**.

[173] **EK: 311**.

[174] Cumhuriyetin ilk yıllarında özel bir öneme sahip *"Demiryolları Politikası"* ve yapılan demiryolları için bkz. İsmail Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)**, Atatürk Araştırma

karikatür demiryolu-hükümet vurgusu yapması açısından tipik bir örnektir. Her bakan kendi bakanlığının adı yazan bir vagonda yolculuk ederken, makinist İsmet Paşa lokomotifi yönetmektedir[175]. Ağustos ayında yine Akbaba'da yayımlanan bir başka karikatürde İsmet Paşa oyuncak trenle oynayan bir çocuk olarak betimlenmiştir[176]. Oysa bu karikatürlerin çizildiği dönemde demiryolları politikası henüz emekleme aşamasındadır. Henüz bakım-onarım faaliyetleriyle Kurtuluş Savaşı'nın yaraları sarılmaya çalışılmakta ve sınırlı yerli olanaklarla demiryolu yapılabilmektedir[177].

Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılması ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra Ekim 1925'te başlayan yeni yasama yılı siyasi atmosferi yeniden hareketlendirir. Zira meclis tatildeyken kapatılan muhalif partinin milletvekilleri aylar sonra yeniden meclistedir ve gösterecekleri tavır merak konusudur. 9 Kasım'da İsmet Paşa'nın devletin genel siyaseti hakkında meclise yaptığı açıklamanın meclis tarafından onaylanması adeta bir güven oylaması ve hükümetin güç gösterisi niteliğindedir. Nitekim aldığı destek oylarıyla güven tazeleyen hükümet, muhaliflere karşı ezici üstünlüğünü korumuştur[178]. Akbaba aynı hafta bir karikatüründe bu konuyu ele almış ve muhalefet karşısında İsmet Paşa'nın durumunu yansıtmıştır. Karikatürde artık silindir şapka takmış olan İsmet Paşa rahat bir koltukta oturmakta, muhalif liderler (Kazım Karabekir ve Refet paşalar ile Rauf Bey) bu koltuğun altında ezilmektedir[179].

1926 yılı İsmet Paşa ve hükümet karikatürleri açısından oldukça kısır bir yıldır. Ülkede çıkmakta olan üç önemli mizah gazetesinde (Karagöz, Akbaba, Papağan) tüm yıl boyunca bu konuda yayımlanan yalnızca üç karikatür belirlenebilmiştir. Bu karikatürlerden biri yine demiryolları üzerinedir. Ancak bu kez karikatürün konusu övgü değil bir yolsuzluk iddiasıdır. *"Demiryollarının Babası"*

Merkezi yay., Ankara, 2001; Efdal As, **Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay, Ankara, 2013.

[175] **EK: 312**;Karikatürde vagonların üzerinde yazan bakanlık isimleri ve vagondaki bakanlar şöyledir: *"Müdafaa-i Milliye"* Recep Peker, *"Bahriye"* İhsan Eryavuz, *"Nafia"* S.Sırrı Gedikoğlu, *"Maliye"* Hasan Saka, *"Maarif"* Hamdullah Suphi Tanrıöver, *"Dahiliye"* M.Cemil Ubaydın, *"Sıhhiye"* Refik Saydam, *"Hariciye"* Tevfik Rüştü Aras.

[176] **EK: 313**.

[177] Efdal As, **a.g.e.**, s. 86.

[178] Bkz. **TBMMZC**, XIX, D: II, Toplantı Yılı: 3, B: 5, Cs: 1, 9 Kasım 1925 (R. 1341), s.s. 60-64.

[179] **EK: 314**.

olarak anılan, dönemin Bayındırlık Bakanı Behiç (Erkin) Bey'in kullandığı lokomotiften savrulan paralar, sahibi belirsiz elleri zenginleştirmektedir[180].

1926 Kasımında yeni yasama yılını başlarken, karikatüre yansıyan başbakan imajı oldukça olumludur ve İsmet Paşa'nın başarılı icraatlar sonrasında rahat olduğu işlenmektedir. Karikatürde İsmet Paşa, mizahi unsur olarak ödevlerini yapmış, büyük sınava hazırlanmış bir çocuk olarak betimlenmiştir. Çevresinde kitaplarla birlikte, bir de oyuncak tren bulunmaktadır. Artık meclisten gelebilecek tüm sorulara hazırdır[181].

1926 yılının aksine 1927 ve 1928 yıllarında hükümet hakkında pek çok karikatür yayımlanmıştır. Artık Karagöz de sık sık hükümetin demiryolu politikasını işlemektedir. 1927'nin Haziran ayında Karagöz'de yayımlanan bir karikatürde, hükümetin özellikle demiryolları politikasının köylünün hayatında bir rahatlama yarattığına dikkat çekilmekte ve uluslararası ortam istikrarı bozmadığı sürece kalkınmanın süreceği umulmaktadır[182]. Aynı yılın sonbaharında gerçekleşen *"Komünist Tevkifatı"*[183] da, hükümetin başarılı icraatlarından biri olarak karikatüre yansır. Hem Akbaba hem de Karagöz bu konuda hükümeti desteklemektedir. Konuyla ilgili Akbaba'da yayımlanan karikatürde İsmet Paşa, gücün ve otoritenin sembolü olarak oldukça büyük çizilmiştir. Arkasında İstanbul silueti bulunan Başbakan, komünizmin sembolü olan orak ve çekici eline geçirmiş, komünistleri kendi *"silah"*larıyla biçmektedir[184].

1927 seçimleri sonrasında artan, hükümet konulu karikatürlerden birinde yeni kurulan İsmet Paşa hükümetindeki değişimin anlamı üzerinde durulmaktadır. Karikatürde eski kabineden iki bakanın düşüşü ve yeni kabineye iki yeni bakanın girmesi *"Siyaset Oyunu"* olarak değerlendirilmektedir[185]. Aynı günlerde Yeni

---

[180] **EK: 315**.

[181] **EK: 316**.

[182] **EK: 317**.

[183] Bkz. Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar**, C. II (1925-1936), BDS yay., 1992, s.s.46-57.

[184] **EK: 318**; "Komünist Tevkifatı" konusunda Karagöz de Akbaba gibi hükümeti desteklemiştir. Bkz. Turgut Çeviker, **Karikatürkiye-Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)**, C. I (Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi 1923-1960), NTV yay., 1. b., İstanbul, 2010, s. 103.

[185] **EK: 319**; Karikatürde düşmekte olan bakanlardan birinin Eski Bahriye Vekili İhsan (Eryavuz) Bey olduğu net olarak seçilmekle beraber yanındaki diğer bakanın Eski Dahiliye Vekili Mehmet Cemil (Ubaydın) Bey olma ihtimali yüksektir. Manivelanın diğer ucunda İsmet Paşa'yla birlikte yükselmekte olanlar ise yeni kabinede Dahiliye Vekili olan Şükrü Kaya Maliye Vekili olan Saraçoğlu Şükrü Bey'dir. Söz konusu kabine değişikliğinde Recep (Peker) Bey, İhsan (Eryavuz) Bey, M. Cemil

Kalem'de yayınlanan bir karikatürde ise İsmet Paşa'yla özdeşleştirilen demiryolu politikasının süreceğine işaret edilmektedir. Ratip Tahir'in çizgisiyle, ilk bakışta övülür görünen demiryolu yapımı bir başka açıdan bakınca da eleştirilmektedir. Çünkü karikatüre göre İsmet Paşa 50 yıl sonra hâlâ Başbakanlık koltuğunda oturuyor ve demiryolu yapımıyla uğraşıyor olacaktır. Bu hızla (ya da yavaşlıkla) gidilirse demiryolu politikası hedeflerine ancak 50 yıl sonra ulaşabilecektir. Ancak İsmet Paşa bununla kalmayacak, adeta takıntı haline getirdiği demiryolu yapımına bu kez yer altından devam edecektir[186]. Karikatürün dikkat çeken bir başka özelliği ise İsmet Paşa'nın başbakanlık konusunda alternatifsiz konumudur. Belli ki İsmet Paşa'nın daha uzun yıllar boyunca *"İkinci Adam"* koltuğunda oturması şaşırtıcı olmayacaktır.

1927 sonunda *"Yavuz-Havuz Davası"*nın ortaya çıkmasıyla başlayan süreçte, hükümetin yolsuzlukla mücadele konusundaki tavrı olumlu olarak karikatürlere yansımıştır. 15 Aralık 1927 tarihli Akbaba'da yayımlanan bir karikatür bu konu üzerinde durmaktadır. Karikatürde İsmet Paşa, kabineye yeni giren iki bakanlarla (Şükrü Kaya ve Saraçoğlu Şükrü beyler) birlikte paçaları sıvamış temizlik yapmaktadır. Saraçoğlu yerleri süpürürken, Şükrü Kaya evi haşarata karşı ilaçlamakta, Başbakan da bir yandan yerleri silerken diğer yandan ekip arkadaşlarını motive etmektedir[187].

Yine aynı günlerde Akbaba'da yayımlanan bir başka karikatürde, hükümetin yalnızca yolsuzluk sorunuyla değil başka sorunlarla da mücadele konusunda azimli ve kararlı olduğu işlenmektedir. Karikatürde Başbakan İsmet Paşa ile Dahiliye Vekili Şükrü Kaya pehlivan olarak betimlenmiştir. İsmet Paşa *"Yolsuzluk"*u sırtüstü devirmiş ve yenmiştir. Şükrü Kaya ise *"Fuhuş"*la boğuşmaktadır. Bu arada arka planda, üzerlerinde *"Hayat Pahalılığı"* ve *"İltimas"* yazan pehlivanlar sıralarını beklemektedir. Güreşini galibiyetle tamamlamış olan İsmet Paşa, bakanını elini çabuk tutması konusunda uyarmaktadır[188]. İsmet Paşa'nın sözlerinden de anlaşılacağı gibi hükümet asıl büyük sorunlara henüz el atamamıştır. Ancak en kısa sürede *"Hayat Pahalılığı"* ve *"İltimas"*la da mücadele başlayacak gibi görünmektedir.

(Ubaydın) Bey ile M. Sabri (Toprak) Bey kabine dışı kalmış; Şükrü Kaya Bey ile Saraçoğlu Şükrü Bey yeni kabineye girmişlerdir. Krş. M. Orhan Bayrak, **a.g.e.**

[186] **EK: 320**.

[187] **EK: 321**.

[188] **EK: 322**.

1928'den itibaren karikatürlerde bakanlara daha az yer verilmekte, İsmet Paşa artık daha gerçekçi çizimlerle okuyucu karşısına çıkmaktadır. O yıla kadar tavuk, kuş, kadın gibi grotesk figürlerle ve pehlivan, balıkçı gibi mizahi betimlemelerle karikatürlerde yer alan Başbakan artık giderek ciddileşmekte, sevimliliğinden çok iş bilen devlet adamı kimliğiyle karikatürlerde yer almaktadır. Bundan sonra -çok sınırlı sayıdaki karikatür istisna olmak üzere- mizah yayınları ve karikatürcüler çoğunlukla gerçekçi betimlemelerle İsmet Paşa'yı ve hükümeti övmekte, en küçük bir olay da bu övgü için gerekçe olabilmektedir. 1928'in Ağustos ayında, at yarışları dolayısıyla yapılan betimleme de bu tip çizimlere örnek olabilecek niteliktedir[189]. Buna rağmen İsmet Paşa'nın kafasındaki *"yamukluk"* tam olarak kaybolmaz. Özellikle Yeni Köroğlu, bu deformasyonu çizgilerinde kullanmaya devam edecektir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası günlerinde saflar yeniden ayrıştığında Karagöz ve Akbaba iktidarın, Köroğlu da muhalefetin yanında yer alır. İktidar partisini ve hükümeti hem yazılarıyla hem de karikatürleriyle eleştirir. Muhalif partinin kapanması sonrasında, bu tavrını yumuşatarak da olsa sürdürmeyi dener[190]. Ancak 1931 tarihli Basın Kanunu sonrasında bundan da vaz geçer. O da diğer mizah yayınları gibi hükümetin yanındadır[191].

1930'ların karikatürlerinde en popüler bakan hiç kuşkusuz, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'tır. 1925'ten 1938'e kadar 13 yılı aşkın bir süre görevde kalan bakan, *"temel ilkeleri Atatürk tarafından belirlenen Türk dış politikasının başarılı bir uygulayıcısı"* olmuş, kimi zaman da Atatürk'le İnönü arasında dış politika konusunda çıkan anlaşmazlıklarda, Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda hareket ettiğinden İnönü'yle anlaşmazlığa düşmüştür[192]. 20'li yılların sonlarına doğru özellikle Türk-Yunan ilişkilerini konu alan karikatürlerde baş kahramanlardan biri olan Aras, gözlüğüyle ve karikatüre yatkın hatlarıyla hemen ayırt edilebilmektedir[193]. Bir yandan Türkiye'nin yürüttüğü çok yönlü dış politika, diğer yandan

---

[189] **EK: 323**.

[190] **EK: 324**.

[191] **EK: 325**.

[192] Tevfik Rüştü Aras, **Gazete Yazıları (1946-47)**, (Yayına Hazırlayan: Melih Tınal), Büke yay., 1. b., İstanbul, 2004, 9, 14-15.

[193] **EK: 326**.

karikatürcülerin siyasal nedenlerle dış politika konularına ağırlık vermesi Aras'ı 30'lu yıllarda daha da popülerleştirmiştir. Aras'ın uyguladığı aktif dış politika istisnai olarak eleştirilere konu olmuştur[194]. Çoğu zaman da en sevimli halleriyle ve becerisiyle karikatürlerde yerini alır. Tüm dünyanın savaşa yöneldiği bir süreçte o, Türkiye'nin barışçı yüzünün simgesidir. Türkiye'nin dış politika hedeflerini oldukça becerikli bir şekilde ve barışçıl yollarla gerçekleştirir[195].

1933 yılında Tevfik Rüştü Bey'in bir karikatürü üzerine yaşanan polemik, söz konusu yıllarda hükümet üyelerinin karikatürize edilmesindeki *"hoşgörüsüzlük"*ü göstermesi bakımından önemlidir. Anlaşılan kimi zaman *"kraldan çok kralcı"* kesilen bazı gazeteciler, karikatürü çizilen kişiden bile daha alıngan olabilmekte ve tepki gösterebilmektedir. Aslında polemiğe konu olan karikatür son derece masumdur. Londra İktisat Konferansı'nda *"buhranın önüne geçilemezse dünyanın yeniden vahşet devrine dönebileceği"* ileri sürülmüş Akbaba da bu konuya dair fantezi bir karikatür yayınlamıştır. Konferansta ileri sürülen görüşün gerçekleşmesi halinde devlet adamlarının nasıl görüneceği betimlenmiş, Tevfik Rüştü Bey de bir kabile mensubu gibi elinde ok ve yayla karikatürize etmiştir[196]. Karikatürün doğrudan Tevfik Rüştü Bey'in kişiliği ya da yürüttüğü dış politikayla herhangi bir ilgisi yoktur. Bir eleştiriden ziyade eğlence amacıyla yayınlanmış bir karikatür söz konusudur. Buna rağmen Artvin Milletvekili Mehmet Asım (Us) Bey'in Vakit gazetesi, karikatüre tepki göstermiş ve *"Tevfik Rüştü Beyin eline niçin okla yay verdiniz.. Onun eline olsa olsa, mübarek sulh ağacının dalı yakışırdı!"* sözleriyle kaşlarını çatmıştır. Adeta bir mizah gazetesine, bir devlet adamının nasıl karikatürize edileceği öğretilmektedir. Zaten eleştiri konusunda son derece temkinli olan Akbaba bile bu kadarını kaldıramaz. Cevabı şöyledir:

> *"Ne güzel mantık.. Demek, yeryüzünü sarsan iktisadî buhranı bir umumî harp takip edecek, taş üstünde taş kalmıyacak, dünya harabeye dönecek, insanlar vahşet devrine dönecekte Tevfik Rüştü Bey bu kıyamet içinde, elinde defne dalıle Kınnabizade Narçın Bey gibi dolaşacak, öyle mi?*

[194] **EK: 327**.

[195] **EK: 328**.

[196] **EK: 329**.

Affedersiniz efendim, biz mizah gazetesi çıkarıyoruz, karagöz oynatmıyoruz"[197].

Vakit'in bu *"aşırı hassasiyet"*ine karşın, Tevfik Rüştü Bey'in kendi karikatürlerinden rahatsız olmadığı, hatta bundan hoşlandığı bile söylenebilir. Zira çizilen onca karikatürüne karşı açtığı herhangi bir davaya rastlanmadığı gibi Temmuz 1934'te Cenevre'de bulunduğu sırada bir grup gazeteciye *"Gariptir, şimdiye kadar hiçbir karikatürist benim iyi bir karikatürümü çizemedi!."* serzenişinde bulunmuştur. Anlaşılan Türkiye'de karikatürlerinin çizilmesine alışmış ve bunu bir onur olarak değerlendirmiş olan Tevfik Rüştü Bey, aynı durumu yabancı basında göremeyince bunu yadırgamış ve yabancı karikatürcüleri bizzat teşvik etme gereği duymuştur. Bu sebeple olsa gerek aynı günlerde *"Le Mois"* mecmuasının Tevfik Rüştü Bey'e dair detaylı ve övgüler içeren bir yazısını aktaran Vakit gazetesi, Tevfik Rüştü Bey'in bir karikatürünü yayınlamıştır. İşin ilginç tarafı yayınladığı bu karikatür yaklaşık bir buçuk yıl önce Akbaba'nın yayınladığı ve Vakit'in sert tepki gösterdiği oklu-yaylı karikatürün ta kendisidir[198].

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren özel girişimciliğin liderliğini yapan ve 1932'de Atatürk'ün müdahalesiyle İktisat Vekili olan Celâl Bayar da kabinedeki ilk gününden itibaren mizah yayınlarının ilgi gösterdiği bir bakan olmuştur. Göreve gelişi sevinçle karşılanır. İş Bankası'ndaki başarılarının ekonominin geneline de yansıyacağı beklenmektedir[199]. Geleceğin başbakanı bakanlık yıllarında, ekonomik umudun simgesidir[200].

İnönü'nün karikatürlere yansıyan son büyük icraatı Dersim İsyanı'nın bastırılması olur[201]. Mizah yayınları bu konuda hükümete tam destek verirler. Ne var ki Atatürk döneminin son yılına yaklaşılırken *"yılların yorgunluğu"* ile Atatürk-İnönü ilişkileri oldukça yıpranmış; ikilinin dış politika ve devlet yönetimi konusundaki anlaşmazlıkları iyice su yüzüne çıkmıştır. 17 Eylül 1938'de aralarında

---

[197] "Vakit Gazetesine Cevap", **Akbaba**, S. 19, 21 Haziran 1933; Buradaki *"Karagöz Oynatmıyoruz"* ifadesi Karagöz gazetesinin yayın politikasına bir atıf olarak değerlendirmeye müsaittir. Çünkü bu yazının yayımlandığı dönemde yeniden Akbaba'ya dönmüş olan Orhan Seyfi, 1928-33 yıllarında Karagöz'ü yönetmiş ve hükümet politikalarının savunuculuğunu yapmıştır.

[198] Bkz. **Vakit**, 18 Temmuz 1934.

[199] **EK: 330**.

[200] **EK: 331**.

[201] **EK: 332**.

yaşanan sert bir tartışma bardağı taşıran son damla olur. Bir gün sonra İstanbul'a gitmek üzere yola çıkan trende ikisi de yola böyle devam edemeyecekleri konusunda hemfikirdir. İnönü'nün başbakanlık koltuğunu devredeceği kişi ise Celâl Bayar olacaktır[202].

Bayar'ın yeni kabineyi kurması karikatürlere oldukça olumlu yansımıştır. Karikatür dergisinin bir kapak karikatüründe her ne kadar Bayar'ın *"mükemmel"* işleyen bir devlet mekanizması devraldığı ileri sürülse de[203], karikatürlere yansıyan beklentilerin on beş yıl öncekinden çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Karagöz'ün bir karikatüründe *"Kırtasiye, Vergi, Cehalet, Pahalılık"* sorunları hâlâ yeni hükümetin mücadele etmesi gereken öncelikli konular olarak değerlendirilmektedir[204]. Bir yandan Bayar'ın İş Bankası Genel Müdürlüğü ve Ekonomi Bakanlığı geçmişi, diğer yandan da ekonomik kalkınmanın henüz istenen seviyeye çıkarılamamış olması; yeni hükümetten beklentilerin ekonomi odaklı olmasına neden olmuştur. 1938 yılının başında henüz *"Ucuzluk"* kapısından girilebilmiş değilse de en azından gelecek için iyimser bir hava hâkimdir[205]. Atatürk'ün ölümüne sayılı günler kala da Bayar Hükümeti yalnız beklentilerle değil başarılarıyla da gündeme gelmeye başlamıştır[206].

3.6.Ekonomi

Türkiye uzun süren savaşlardan perişan halde çıkmıştı. Kişi başına düşen gelirin 67 dolar olduğu ülkede 11-12 milyonluk nüfusun % 80'i ilkel tarım tekniklerinin hâkim olduğu kırsal kesimde yaşıyordu. Neredeyse *"yok"* denilebilecek sanayinin özellikle halıcılık ve madencilik alanlarına yabancı sermaye egemendi. Osmanlı'dan kalan borçlar ödenmeyi bekliyordu[207]. Ekonomi, Yeni

---

[202] İsmet İnönü, **Hatıralar**, (Yayıma Hazırlayan: Sabahattin Selek), Bilgi yay., 3. b., Ankara, 2009, s.s. 540-548.

[203] **EK: 333**.

[204] **EK: 334**.

[205] **EK: 335**.

[206] **EK: 336**.

[207] Ergün Aybars, **Atatürkçülük ve Modernleşme**, s. 198; Cahit Talas, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınevi yay., 1. b., Ankara, 1992, s.s. 44-45; Cumhuriyetin devraldığı

Türkiye'nin çözmesi gereken sorunlar listesinin üst sıralarında yer alıyordu. Osmanlı'dan kalan sorunlar halledilmeli, tam bağımsız bir ekonomi kurulmalı ve halkın refah seviyesi yükseltilmeliydi. Bu amaçla daha cumhuriyet bile ilan edilmeden önce, 17 Şubat- 4 Mart 1923'te, İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve Türk ekonomisinin bel kemiğini oluşturan başlıca kesimlerin görüşü alınarak, ekonomik kalkınmada izlenecek yol haritası belirlenmişti[208]. Devrimin önderi Atatürk, kongreyi açış konuşmasında, ekonominin önemi hakkında şunları söylüyordu:

> *"Siyasi, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetler ile tetviç edilemezlerse husule gelen zaferler pâyidar olmaz, az zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve en parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve daha temin edebileceği semeratı nafiayı tesbit için iktisadiyatımızın, hâkimiyeti iktisadiyemizin temin ve tarsin ve tevsii lazımdır"*[209].

Çağdaşlaşmayı hedef alan Türk Devrimi'nin bu yoldaki en önemli iddialarından biri hiç kuşkusuz ekonomik kalkınma olacaktı[210]. Buna bağlı olarak bir yandan ekonomideki kalkınma hamleleri, diğer yandan ekonomik sıkıntılar karikatürlerin esas konularından biri olmuş ve 1923-1938 döneminde asla gündemden düşmemiştir.

1923-25 yıllarında karikatürlere yansıyan ekonomik ve mali durum hiç iç açıcı değildir. Osmanlı'dan döneminden kalan ve yabancı sömürüsünün araçları olan Düyûn-u Umümiye ve Reji idareleri henüz tasfiye edilememiştir. Her iki kurum da Türkiye'nin kanını emen zararlılar olarak karikatürlere konu olmaya devam eder[211]. Bütçe açığı, vergilerin ağırlığı ve inhisarların getirdiği sıkıntılar sık sık karikatüre

---

ekonomik miras için bkz. Tevfik Çavdar, "Devralınan İktisadi Miras", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.s.1048-1060.

[208] Bkz. A. Afet İnan, **İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat- 4 Mart 1923)**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1989; Gündüz Ökçün, "İzmir İktisat Kongresi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.s.1061-1064.

[209] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi yay., 5. b., Ankara, 1997, s.111.

[210] Atatürk Dönemi ekonomi politikaları için bkz. Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür yay. 1. b., İstanbul, 2015; Özer Özçelik-Güner Tuncer, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. IX, S. 1 (Haziran 2007), s.s. 253- 266; Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, C. XXIII, S. 2 (2007), s.s. 63- 73; Dönemin ekonomi tartışmaları için bkz. Ayşe Trak, "Liberalizm-Devletçilik Tartışması (1923-1939), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.s.1085- 1089.

[211] **EK: 337**; **EK: 338**.

yansımaktadır[212]. Kasım 1923'te cumhuriyetin ilk kabinesinin Maliye Vekili H. Fehmi (Ataç) Bey, giderler karşısında çaresizdir. Bütçedeki on milyonluk açığa rağmen mebuslar giderleri kısmaya pek de niyetli görünmemektedir[213]. 1924 yılı bütçe görüşmeleri sırasında da mizah yayınlarının ağırlıkla işlediği konu 40 Milyon liralık bütçe açığı ve bu açığın nasıl kapanacağıdır. Karagöz, memurlardan yapılacak kesintinin bütçe açığını kapatmaya yetmeyeceğini ileri sürmektedir[214]. Akbaba'nın Başbakan İsmet Paşa'ya tavsiyesi ise "*Ayağını yorganına göre uzatmak"*tır[215].

Bütçe görüşmeleri sürerken Zümrüdüanka ekonomiyi ele alan bir karikatüründe, halkın sefil durumuna dikkat çekiyordu. Muhtemelen milletvekili olan kalpaklı bir şahısla köylü arasında geçen konuşmaya göre devletin çiftçiyi desteklemek için tohumluk dağıtması istenen amaca hizmet etmemiş, aç köylü karnını doyurabilmek uğruna tohumlukları gıda olarak tüketmiştir[216].

1924 yılının sonuna yaklaşılırken, Osmanlı'dan kalan ve ekonominin dışa bağımlılığının simgelerinden biri durumunda olan Reji İdaresi'nin tasfiye işlemleri başlamıştı. Ancak Zümrüdüanka'ya göre Reji'nin tasfiyesi halkın ekonomik hayatında herhangi bir rahatlamaya sebep olmayacaktı. Çünkü yabancı sermayeden kurtulan halk bu kez inhisar idaresinin (Tekel) eline geçecekti[217].

Yabancıların elindeki işletmelerin satın alınması ve milli ekonominin kurulması sürecinde etkin yöntem olarak kullanılan inhisarlar bundan sonra karikatürlerde daha sık eleştiri konusu olacaktı[218]. Aslında bu sistem Lozan sonrasında gümrük tarifelerinin dondurulmasından ve aşar vergisinin kaldırılmasından doğan bütçe açığının kapatılmasında fayda sağlıyordu. Özellikle demiryolu yatırımlarının en önemli kaynağı da yine inhisarlar olacaktı. Ancak kendi

---

[212] Atatürk dönemi bütçe ve vergi uygulamaları hakkında bkz. Dilek Göze Kaya- Ayşe Durgun, "1923-1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 19 (Mayıs 2009), s. 244.

[213] **EK: 339**.

[214] **EK: 340**.

[215] **EK: 341**.

[216] **EK: 342**.

[217] **EK: 343**.

[218] İnhisarlar için bkz. Sinan Demirbilek, "Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XII, S. 24 (Bahar 2012), s.s. 203-232.

alanlarında tek olan inhisarlar yüksek kârlar elde etmek amacıyla fiyatları yüksek tutabiliyor, bu da halkın gündelik yaşamında doğrudan bir rahatlık sağlamıyordu.

1925 yılında ekonomi konusundaki karikatürler bir önceki yıla göre daha iyimser bir tablo çizmemektedir. Ocak 1925'te Karagöz, Nasrettin Hoca'nın meşhur *"Fil Hikayesi"*ne gönderme yaparak vergilerden şikayet etmektedir. Her biri birer fil olarak betimlenen vergiler karşısında küçücük kalmış olan vergi mükellefi ne yapacağını şaşırmıştır[219].

Şubat 1925'te Akbaba'da yayımlanan *"İşlerimiz Allah'a Emanet"* başlıklı karikatürde yine bütçe konusu ele alınmaktadır. Karikatürde millet, sıra halinde ellerindeki kovalarla *"Bütçe"*ye su taşımakta, üzerine düşen görevi yapmaktadır. Başbakan Fethi Bey ise tarlaya benzetilen *"Sıhhiye, Hariciye, Ziraat, İktisat, Bahriye, Maarif, Nafia"* bakanlıklarını sulamaya çalışmaktadır. Ne var ki *"Bütçe"* deposundan Fethi Bey'in eline uzanan hortum patlaktır ve bu hortumdan fışkıran sular *"Reji, Suiistimal, Maaş, Duyûn-u Umumiye"*nin kovalarını doldurmakta, bütçeden çıkan su hortumun ucuna gelip, bakanlıklara ulaşamadan yok olup girmektedir. Her ne kadar paçalarını sıvamış olsa da bürokrat giyimiyle, tarlayla uğraşan bir çiftçiden çok farklı bir görünüme sahip Fethi Bey aciz durumdadır. Umutsuzdur ve mali işlerin çözümü için adeta mucize beklemektedir[220].

Mart 1925'te Akbaba'da yayımlanan karikatürde ise Yeni Türkiye'nin halen uluslararası sermaye açısından iştah kabartıcı bir konumda olduğu, pek çok ülkenin Türkiye üzerinde ekonomik arzuları olduğu işlenmektedir. Karikatürdeki Türkiye, eski Osmanlı imgesinden farklı değildir. Fesli, saçı sakalı ağarmış bir ihtiyar olarak betimlenen Türkiye halen yabancı ülkelerin ekonomik saldırısı altındadır. Amerika elindeki makasla, *"Pamuk"* hasadı yaparken Fransa elindeki kazmayla sırası beklemektedir. Yunanistan, Türkiye'nin cebinden bir şeyler araklamaya çalışırken İtalya bir madenci gibi çalışmakta, Rusya elindeki orakla *"Tütün"* toplamaya çalışırken İngiltere *"Petrol"* kovasını doldurmaktadır. Tüm bunlar karşısında

[219] **EK: 344**.

[220] **EK: 345**.

Türkiye ise umarsız bir şekilde piposunu tüttürmektedir[221]. Görünen o ki Türkiye'nin *"Tam Bağımsız Ekonomi"* kurmak için kat etmesi gereken daha çok yol vardır.

1925 yılında hükümetin geleceğe yönelik en önemli ekonomik projesi olarak demiryolları öne çıkmakta, bu politika özellikle de Karagöz'de sık sık övülmektedir. Bu övgü karikatürlerden birinde demiryollarının ekonomik canlanmaya nasıl etki edeceği vurgulanmakta, köylüler bir yandan geçmekte olan treni izlerken diğer yandan da Başbakan İsmet Paşa'ya teşekkür etmektedir. Gazete hem demiryollarının ekonomiye yapacağı katkılardan hem de köylülerin farkındalığından memnundur[222].

1926 yılında devrimin siyasal çatışmaları geri plana düşmüş ve ekonomi öne çıkmaya başlamıştır. Özellikle Karagöz'de ekonomiyi konu alan karikatürlerde büyük bir artış göze çarpar. Karagöz bir yandan ağır vergiler, inhisarlar ve yükselen fiyatlar konularında eleştirini sürdürür diğer yandan geleceğe yönelik umutların altını çizer. Aynı dönemde yayınlanmakta olan Akbaba ve Papağan ise ekonomik konulara pek de duyarlı görünmezler.

Ocak 1926'da Karagöz'de Başbakan İsmet Paşa yine bütçeyi denkleştirme kaygısıyla karikatüre yansımaktadır. Ancak bütçe terazisinde hâlâ giderler gelirlere ağır basmaktadır. Karagöz, yatırımların devam edebilmesi için halkın vergi yükünü çekmeye razı olduğunu ileri sürmekte, İsmet Paşa'yı yatırımlar konusunda cesaretlendirmektedir[223]. Ancak gazete hükümetin maliye politikasına destek verirken ekonomideki sıkıntılara da temas etmeyi ihmal etmez. Aynı günlerde yayınladığı başka karikatürde Karagöz bir tüccarın mağazasına konuk olmakta ve piyasadaki durgunluğa dikkat çekmektedir[224].

1926 Şubatında neredeyse her sayısında ekonomideki sıkıntılara temas eden Karagöz, 13 Şubat sayısında yeni inhisarların başlamasından kaygılıdır. İnhisarların doğru yönetilememesi halinde vurgunculuğa dönüşebileceğini ileri sürer[225]. Aynı sayısında et fiyatlarındaki artışa da dikkat çeker. Karikatürdeki Karagöz adeta

---

[221] **EK: 346**.

[222] **EK: 347**.

[223] **EK: 348**.

[224] **EK: 349**.

kasabın önündeki kedilere dönmüştür. Vatandaş için et artık satın alınabilecek değil ancak seyredilebilecek bir üründür[226].

Karagöz 1926 yılının başından itibaren başlattığı ekonomi konusundaki eleştirel karikatürlerini hız kesmeden 1926 yılı sonuna kadar sürdürmüştür. Artık hemen her sayısında ekonomiye yönelik eleştirel karikatürlere rastlamak mümkündür. Bu süreçte Maliye Bakanlığı'nı da zaman zaman eleştiren Karagöz, 8 Mayıs 1926 tarihli sayısında, yeni vergiler koymaya hazırlanan Maliye Bakanı Hasan (Saka) Bey'i insaflı olmaya davet eder[227].

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu, muhalif basının artık tamamen ortadan kaldırıldığı bir dönemde Hasan (Saka) Bey'i karikatürlere taşımakta tereddüt etmeyen Karagöz, Haziran ayında yine Maliye Bakanı'na yönelik sert bir karikatür yayımlar. Karikatürde bakan *"İstihlak"* (Tüketim Vergisi) tabelasının bulunduğu bir harman yerinde düven sürmekte ve adeta halkın canını çıkarmaktadır[228].

1926 yılı biterken Karagöz ekonomi konusundaki sert eleştirilerini sürdürmektedir. 1 Aralık 1926 sayısında yayımlanan karikatürde yükselen fiyatlar sebebiyle halkın beslenme sorunu yaşadığı ve acınacak duruma düştüğü ileri sürülmektedir [229].

Karagöz'ün 1926 yılı boyunca ekonomi konusunda yayımladığı oldukça sert karikatürlerin, Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamında cezai yaptırımla karşılaşmamış olması; tek parti dönemindeki karikatür sanatıyla ilgili genellemeci yorumların tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine işaret eder. En azından şu bir gerçektir ki 1926 yılı itibariyle ekonomi konusunda oldukça sert hatta Maliye Bakanı'nı doğrudan hedef alan karikatürler yayımlanabilmiştir. Türkiye'de henüz tek parti sistemi netleşmemiş, 30'lu yılların *"aşırı alıngan"* tavrı hâkim hale gelmemiştir. Buna bağlı olsa gerek karikatürün eleştiri alanı hâlâ geniştir.

---

[225] **EK: 350**.

[226] **EK: 351**.

[227] **EK: 352**.

[228] **EK: 353**.

[229] **EK: 354**.

1927 başlarından itibaren karikatürlere yansıyan ekonomi teması biraz daha olumludur. Karagöz, Mart 1927'de yine bütçe konusunu ele almakta, bütçenin gelir-gider dengesine ulaşmak üzere olduğunu müjdelemekte ve halkı hükümetin mali politikalarına destek vermeye çağırmaktadır. Eleştirel karikatürlerinde halkın içinden bir kişi konumunda olan Karagöz, bu karikatürde adeta bir vergi tahsildarı, bir devlet görevlisi pozisyonundadır. Öznesi *"Biz"* olan konuşmasıyla vergileri halk yararına nasıl kullanacaklarını anlatır[230].

Ekonomi konusuna fazla değinmeyen Akbaba da 1927 yılında bütçenin denkleşmesinden memnundur. Eylül 1927'de yayımladığı bir karikatürde Başbakan İsmet Paşa'yı övme fırsatını kaçırmaz. *"Yeni Vergiler"*den vaz geçilmiş olması hiç de azımsanacak bir haber değildir[231].

Söz konusu yıllarda nadiren de olsa evrensel bir konu olan zengin-fakir çelişkisini yansıtan karikatürler de yayımlanmıştır. Karagöz'de yayımlanan bu tarz karikatürlerden birinde *"Aç tokun, zengin züğürdün halinden anlar mı?"* diye sorulmakta zenginle fakir arasında geçen bir diyalog üzerinden eleştiri yapılmaktadır[232]. Aynı konuda Akbaba'da yayımlanan *"Tok, açın halinden böyle anlar!"* başlıklı bir karikatürde de iki ayrı dünya ve iki farklı bakış açısı anlatılmaktadır. Karikatürde zengin yine şişman, kel ve şık giyimlidir. Bu haliyle de karikatürlerdeki bürokrat tipine benzemektedir[233].

1923-29 döneminde devlet doğrudan ekonomik yatırımlara girişmemekle birlikte İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusundaki çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemelerle özel sektörü desteklemeye çalışmıştı. Sanayi ve ticareti finanse etmek üzere bankalar (İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası, Emlak ve Eytam Bankası vb) kurulmuş, Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen vergiler düzenlenmiş ve bazıları kaldırılmıştı. Aynı dönemde ulaşım sorunlarının çözülebilmesi için demiryollarının millileştirilmesi ve yeni demiryollarının yapımına ağırlık verilmiş, Kabotaj Kanunu'yla deniz ticaretinin gelişimi sağlanmıştır. Tarımsal alanda kooperatifçilikle ilgili yasal düzenlemeler yapılmış, 1927 yılında Teşvik-i Sanayi

[230] **EK: 355**.

[231] **EK: 356**.

[232] **EK: 357**.

[233] **EK: 358**.

Kanunu'nda yapılan düzenlemelerle özel sektörün desteklenmesi için önemli adımlar atılmıştır[234]. Ne var ki karikatürlere de yansıdığı gibi tüm bu yasal ve kurumsal düzenlemeler halkın gündelik yaşantısına ve refahına yeterince yansımış değildir.

20'li yılların sonlarına doğru her ne kadar denk bütçe haberleri moralleri yükseltse de hayat pahalılığı ve ekonomik sıkıntılar hâlâ karikatürlerin başlıca konularından biridir. Nisan 1928'de Karagöz'de, piyasada peş peşe gelen iflaslar konu edilmektedir[235]. Mayıs'ta Akbaba, ekmek fiyatlarındaki müthiş artışa dikkat çeker[236]. Aynı günlerde yayımlanan bir karikatürde er meydanında Türkiye'nin sorunlarıyla boğuşan Karagöz'e göre de yenilmesi gereken ilk sorun *"Hayat Pahalılığı"*dır[237].

1928'in sonlarından itibaren Karagöz sık sık yerli malı kullanımını teşvik eden karikatürler yayımlamaya başlar. Yerli malı kullanımı yükselen döviz fiyatlarının ve hayat pahalılığının çaresi sunulur[238]. 1929'un Kurban Bayramı'nda yayımlanan ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yı *"Pahalılık"*ı temsil eden koçu kurban ederken betimleyen karikatür ise sonraki yıllarda pek çok kez işlenen bir sahnedir[239]. Aynı yılın ekonomi gündemini belirleyen ve karikatürlere de sık sık yansıyan konusu İngiliz Lirası'nın Türk parası karşısındaki olağanüstü değer artışıdır[240].

20'li yıllar boyunca ekonomi alanındaki yasal, kurumsal adımlarla toparlanmaya çalışan ve özel girişime dayalı bir sanayileşme politikası izleyen Türkiye, bu politikadan istediği sonuçları alamamıştır. İş tecrübesizliği, sermaye yetersizliği, kalifiye eleman eksikliği gibi yapısal sorunlara bağlı olarak beklenen kalkınma hamlesi gerçekleşmemiştir. 1929'da ABD'de başlayan ve dalga dalga dünyaya yayınlan ekonomik kriz ise zaten sıkıntı içerisindeki Türkiye'yi daha da zor

---

[234] Özer Özçelik- Güner Tuncer, **a.g.m.**, s.s. 257-258.

[235] **EK: 359**.

[236] **EK: 360**.

[237] **EK: 361**.

[238] **EK: 362**; **EK: 363**.

[239] **EK: 364**.

[240] **EK: 365**.

duruma düşürür. Tüccarlar, sanayiciler, çiftçiler aldıkları kredileri ödeyemez olurlar. İflaslar başlar, işsizlik artar[241].

Bir yandan 1923-1929 dönemindeki kısmi liberal ekonomi politikasının beklentileri karşılayamaması, diğer yandan Dünya Ekonomik Krizi'nin etkisiyle genç Türkiye Cumhuriyeti 1929-1933 yıllarını *"arayış"*larla geçirecek, 1933'ten sonra devletçilik politikası ağırlık kazanacaktır[242].

Kriz karikatürler üzerinde olağanüstü bir değişim yaratmaz. Alışıla geldiği gibi pahalılık ve vergiler şikayet olmaya devam eder. Eskiden olduğu gibi yerli malı kullanımı ve tasarruf özendirilir. Hükümetin kriz karşısındaki çabaları da övülür[243]. Bu süreçte Köroğlu temkinli de olsa, dış borçlanmayı bir seçenek olarak görmektedir. Diğer mizah yayınlarının aksine sık sık bu seçeneği gündeme getirerek kamuoyunu ve hükümeti dış borçlanmaya yönlendirmeye çalışır[244].

Devletin bütçede tasarrufa yöneldiği, memur alımında ve maaşlarda kısıntıya gittiği aylarda Karagöz'de yayımlanan bir karikatür ise Osmanlı'dan beri süre gelen *"devletin geçim kapısı olarak görülmesi"*, *"garanti iş kapısı"* anlayışına bir tepkidir. Karagöz'e göre artık bu anlayış değişmeli ve insanlar başka geçim kapısı aramalıdır. Ancak özel teşebbüsün dibe vurduğu, Osmanlı'dan gelen yapısal sorunların hâlen devam ettiği 1930'larda bu anlayışın değişmesinin ne kadar mümkün olabileceğinin ve kentlerde yaşayan insanların evine nasıl ekmek götüreceğinin gerçekçi bir cevabı yoktur[245]. Gazete bir yıl sonra yayımladığı bir başka karikatürde ise devletin memurlarına sahip çıkmasını övmektedir. Bu karikatür aynı zamanda Başbakan İsmet Paşa'nın *"Devlet Ana"* olarak betimlenmesi açısından da oldukça sıra dışı bir örnektir[246].

---

[241] Çağlar Keyder, "İktisadi Gelişmenin Evreleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.1068.

[242] **A.g.m.**, s.1068.

[243] **EK: 366**.

[244] **EK: 367**.

[245] **EK: 368**.

[246] **EK: 369**.

Kriz sonrasında halk ciddi ekonomik sıkıntı içerisine girmiş ve eski günleri arar olmuştur[247]. Devlet ise bir yandan *"İktisadi Buhran Vergisi"*, *"Muvazene Vergisi"* adıyla yeni vergiler koyarak, diğer yandan dış ticarette kliring (trampa, takas) sistemi uygulayarak kriz karşısında tedbirler almaya çalışır[248]. 1933'ten sonra devletçilik politikası ağırlık kazanır. Böylece hem kriz karşısında tedbirler alınacak hem de 1923-29 yılları arasında istenen seviyede gerçekleşmeyen kalkınma hamlesine hız verilecektir.

1933'te hazırlanan ve 1934'te uygulamaya konulan *"I. Beş Yıllık Sanayi Planı"* ekonomiye dair umutları yeniden yeşertir. Kriz bu şekilde def edilecektir[249]. Uzun yıllardır karikatürlerde görünmeyen fabrika bacaları yeniden görünmeye başlar[250]. Planlı kalkınma çerçevesinde Tokat Turhal'da şeker, Kayseri'de bez, Gemlik'te ipek, İstanbul Paşabahçe'de Cam, Beykoz'da deri, Nazilli'de basma, Bursa'da Merinos fabrikaları açılır. 1937'de ağır sanayi hamlesinin önemli bir ayağı olarak Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın temeli atılır. Aynı yıllarda madencilik alanında hizmet vermek üzere Etibank ve Maden Tetkik Arama Enstitüsü kurulur[251].

1937 yılında İsmet Paşa hükümetinin yerine Celâl Bayar kabinesinin iş başına gelmesi, Atatürk'ün öncelikle ekonomi alanında, mevcut yönetim ve devletçi politikalara alternatif bir tercih yapması anlamına geliyordu. Bayar, 1924'te Atatürk'ün desteğiyle kurduğu İş Bankası ile özel girişimciliğin öncülüğünü yapmış, devletçiliği destekleyen İsmet İnönü ve taraftarlarıyla giderek artan bir mücadeleyi sürdürmüştü. İş Bankası sınırlı olanaklarıyla özel sektörü destekleyip sanayi yatırımlarına yönelirken, İsmet Paşa hükümeti 1930'ların başlarında devletçilik politikasına hız vermiş ve Sovyet Rusya'dan etkilenilerek I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nı uygulamaya koymuştu. Bu süreçte İş Bankası grubunun kâğıt fabrikası kurma girişimi, İnönü grubu tarafından engellenince Atatürk duruma müdahale etmiş ve 1932'de Mustafa Şeref Bey'in yerine Celâl Bayar'ın İktisat Vekili olmasını

---

[247] **EK: 370**.

[248] **EK: 371**; Dilek Göze Kaya- Ayşe Durgun, **a.g.m.**, s. 244.

[249] **EK: 372**.

[250] **EK: 373**.

[251] Planın hazırlanması ve uygulanması hakkında bkz. Perihan Ünlü Soylu- Özlem Yaktı, "Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı", **History Studies**, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı (Nisan 2012), s.s. 365-379.

sağlamıştı. İlk raundun kazananı İş Bankası grubu ve Celâl Bayar'dı[252]. Bayar gibi bir ismin 1937'de başbakanlık koltuğuna oturması ise ekonomi konusunu yeniden gündemin üst sıralarına yükseltti.

Karikatürcüler yaklaşık bir yıl süren Bayar hükümeti döneminde Liberalizm-Devletçilik tartışmalarına hemen hemen hiç girmemişler, ekonomi konusunda geçmiş İsmet Paşa hükümetlerinden ne bekledilerse onu dillendirmeye devam etmişlerdir. Anlaşılan, mizahçılara göre devletçi ya da liberal politikaların çok da bir önemi yoktur. Önemli olan ekonominin sıradan vatandaşın gündelik hayatına nasıl yansıdığıdır. Dolaysıyla on beş yıldır gündemden düşmeyen, ağır vergi yükünün hafifletilmesi ve temel tüketim maddelerinin ucuzlatılması yine karikatürlerin esas konusudur[253]. Kısa süren hükümetin son aylarında karikatürlere yansıyan tablo ise Türkiye'nin istikrarlı bir ekonomi ile yabancı finans kaynakları için cazip bir ülke haline gelmesidir. Dönemin İktisat Bakanı bile böyle bir başarı karşısında başbakan Celâl Bayar'ı hayretle izlemektedir [254].

[252] Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, s.s. 326-327; Atatürk dönemindeki Liberalizm-Devletçilik tartışmaları hakkında bkz. Ayşe Trak, **a.g.m.**, s.s. 1085-1089.

[253] **EK: 374**; **EK: 375**.

[254] **EK: 376**.

4.KARİKATÜRLERDE DIŞ POLİTİKA

4.1.20'li Yıllarda Türk Dış Politikası ve Dünyadaki Siyasi Gelişmeler

4.1.1.Türkiye'nin Dış Siyasi İlişkileri

4.1.1.1.Musul Meselesi

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, kurulur kurulmaz karşılaştığı en önemli dış politika sınavı *"Musul Meselesi"*ydi. 1923-1926 yılları arasında Türk-İngiliz ilişkilerinin temel parametresini oluşturan bu konu[1], Lozan görüşmelerinden itibaren Türkiye'nin olduğu gibi mizah yayınlarının da sürekli gündeminde olmuş, düşük yoğunluklu olsa da üç yıl boyunca karikatürlerde en fazla yer alan, gündemden düşmeyen dış politika konusu olmuştur.

Musul konusu Lozan Antlaşması'nda karara bağlanamamış ve Türkiye-Irak sınırı çizilememişti. Antlaşmanın 3. maddesinin 2. fıkrasına göre; Türkiye-Irak sınırı dokuz ay içerisinde Türkiye ile İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmelerle belirlenecek; bu süre içerisinde bir anlaşma sağlanamazsa uyuşmazlık Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulacaktı[2].

Musul Meselesi'yle ilgili Türk-İngiliz ikili görüşmeleri 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da toplanan Haliç Konferansı'yla başladı. Kamuoyunun dikkat kesildiği bu görüşmeler karikatürlere farklı açılardan yansıyordu. Konferans arifesinde Akbaba'nın yayınladığı bir karikatürde İngiltere harita üzerinde, makasla Musul'u Türkiye'den ayırırken görülmektedir. İngiltere bir yandan makasla yeni sınırı belirlerken diğer yandan tatlı dille Türkiye'yi ikna etmeye çalışmaktadır. Fakat İngiliz'in sözü yarım kalmıştır. Çünkü Türk askerinin parlayan süngüsünü

[1] Cemal Kemal, "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi", **Atatürk Yolu**, C. X, S. 40 (Kasım 2007), s.678.

[2] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, I (1920-1945), TTK yay.,3.b., Ankara, 2000, s. 95.

görmüştür[3]. Türkiye gerekirse askeri güç kullanarak İngiltere'yi durduracaktır. Aynı gün yayımlanan Zümrüdüanka ise daha iyimserdir. Müzakereleri centilmence bir spor karşılaşmasına benzetmektedir[4]. Karagöz de Zümrüdüanka gibi ılımlıdır. Konferansın üçüncü gününde yayınlanan karikatürde, Türkiye ve İngiltere temsilcileri *"Musul"* yazılı bir kâğıdın bulunduğu masada dostça kadeh tokuşturmaktadır. Karagöz, gelecekten umutludur ve görüşmelerin *"iki büyük millet"* arasındaki gerginliklerin son bulmasıyla sonuçlanmasını diler[5]. Aynı sayıda birinci sayfada yayımlanan *"Hariciye Siyasetimiz"* başlıklı büyük karikatürde ise Türk Hariciye Vekâleti sert biçimde eleştirilmektedir. Karikatüre göre Hariciye Vekâleti, gazetecilere rehberlik yapmak bir kenara, kendi önünü bile görmekten acizdir[6].

Haliç Konferansı'nda İngiltere ikili görüşmeleri sonuçsuz bırakarak konunun Milletler Cemiyeti'ne gitmesinden ve orada çözülmesinden yanaydı. Bu amaçla daha konferansın başında, uzlaşmaz bir tavır takınmayı ve kabul edilemez talepler ileri sürmeyi planlamışlardı. Böylece zaman kazanılacak, henüz meşrulaştırılamamış olan Irak'taki manda yönetimi güçlendirilecekti[7].

Konferansta her iki taraf da Musul üzerine önceki tezlerini savunmayı sürdürdüler. Fethi (Okyar) Bey'in başkanlığındaki Türk heyeti Türkiye-Irak sınırının Musul'u Türk tarafına bırakacak şekilde çizilmesini talep ederken, Sir Percy Cox'un başkanlığındaki İngiliz heyeti Musul'un yanı sıra Hıristiyan Nasturiler sebebiyle Hakkari'nin de Irak Mandası'na bırakılmasını istemiştir[8]. İngiltere, bu teklifiyle beklenmedik bir hamle yapıyor ve fiili sınırın daha kuzeye çekilmesini, böylece tampon bölge olarak tasarladığı Hakkari'nin bir Nasturi yurdu olmasını öneriyordu. Türk tarafı açısından kabulü mümkün görünmeyen bu öneriyle ikili görüşmeler çıkmaza sokulacak ve konunun Milletler Cemiyeti'ne gitmesi sağlanacaktı. Nitekim Türk heyeti bu teklifi kabul etmedi. Fethi Bey, Nasturiler için Hakkari'nin talep edilmesinin haklı nedenleri olmadığını, Hakkari'de Nasturilerin çoğunlukta

---

[3] **EK: 377**.

[4] **EK: 378**.

[5] **EK: 379**.

[6] **EK: 380**.

[7] Deniz Bayburt, "Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu", **Atatürk Yolu**, C. XII, S. 45 (Bahar 2010), s. 18.

[8] **A.g.m.**, s. 19.

olmadığını belirterek; Nasturiler'in dış kışkırtmalara kapılmadıkları sürece Türkiye'de huzur içerisinde yaşayabileceklerini belirtmiştir[9]. Tarafların uzlaşamaması üzerine konferans 5 Haziran 1924'te sonuçsuz olarak dağıldı. Bu, Musul Meselesi'nin Cemiyet-i Akvam'a havale edilmesi anlamına geliyordu.

Konferans süresince mizah yayınları konuyu işleyen karikatürler yayımlamaya devam etmişlerdir. Akbaba 2 Haziran'da yayımladığı karikatürde İngiltere'nin emperyalist yüzünü işlemiştir. Karikatürde, şişman bir adam olarak tasvir edilen İngiltere; elleri zincirli, ağzı ve gözleri bağlı çırılçıplak bir kadın olarak tasvir edilen *"Musul"*un üzerinde oturmaktadır. Yüzündeki ifadede hiçbir acıma hissi yoktur. Söyledikleri de görünen tablodan oldukça farklıdır[10]. Zümrüdüanka ise aynı gün yayınladığı karikatürde, gelişmelere tarafsız bir açıdan yaklaşmaya çalışıyor, konferansı bir çocuk çekişmesine benzetiyordu[11].

Konferansın sonuçsuz dağılması ve konunun Milletler Cemiyeti'ne gidecek olması mizah yayınlarında hemen eleştirilere sebep olmuştur. Akbaba, 9 Haziran'da yayımladığı karikatürde Cemiyet-i Akvam'daki duruma dikkat çekmektedir. Karikatürde daha büyük ve ağzı açık olarak çizilen İngiltere, yumruklarını masadaki *"Musul"* yazılı kâğıdın üzerine koymuştur. Ağızlarında birer kilit olan İtalya ile Fransa ise İngiltere'nin ağzına bakmaktadır. Diğer sandalyeler ise boştur. Belli ki bu sandalyelerin sahipleri, hiç bir önem taşımamaktadır ve müzakerelerde İngiltere'nin görüşü etkili olacaktır[12]. Karagöz ise konunun Cemiyet-i Akvam'a gitmesinden bir sonuç çıkmayacağını ileri sürmekte ya da öyle ummaktadır. 7 Haziran'da yayımlanan karikatürde Karagöz ve Hacivat, İngiliz temsilcisiyle birlikte Cemiyet-i Akvam'dadır. İngiliz temsilcisinin elinde de Karagöz'ün elinde de *"Musul Meselesi"* yazan kâğıtlar bulunmaktadır. Belli ki bunlar İngiltere'nin ve Türkiye'nin tezlerini içeren belgelerdir. Ancak, kurul masasında oturan üyelerin pek de sorun çözecek görünümleri yoktur. Karagöz'e göre göre bu iş formaliteden ibarettir[13].

---

[9] **A.g.m.**, s. 19; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, 9. b., Ankara, 1996, s.73.

[10] **EK: 381**.

[11] **EK: 382**.

[12] **EK: 383**.

[13] **EK: 384**.

İngiltere, beklendiği gibi, 6 Ağustos 1924'te yaptığı başvuruyla konuyu Milletler Cemiyeti gündemine taşıdı[14]. Bir gün sonra da elini güçlendirecek yeni hamlenin fitilini ateşledi. Tam da İngiltere'nin konuyu Milletler Cemiyeti'ne taşımak için başvuru yaptığı günlerde Hakkari'de İngiliz destekli bir Nasturi Ayaklanması çıktı[15]. Ayaklanmanın bastırılması sırasında Türk-İngiliz ilişkileri iyice gerildi. Türkiye, Eylül 1924'te hem Cemiyet-i Akvam'a hem de İngiltere'ye verdiği notalarda bölgede Türk-İngiliz savaşının eşiğine gelindiği uyarısında bulundu[16]. Bu gelişmeler yaşanırken Akbaba'da yayınlanan bir karikatürde Türkiye'nin artık beklemekten sıkıldığı, hükümetin ise halkı yatıştırmak için sabır telkin ettiği işlenmektedir[17].

Milletler Cemiyeti Meclisi 20 Eylül 1924 tarihli toplantısında Musul Meselesi'ni görüşmeye başladı. Toplantıda İngiliz temsilcisi Adalet Bakanı Lord Parmoor, sorunun Musul'un geleceği değil, Türkiye-Irak sınırının tespiti olduğunu ileri sürdü. İngiliz tezine göre Musul uzun zamandan beri Irak'ın bir parçasıydı. Musul'daki Araplar, Yezidiler, Museviler ve Nasturiler Türk egemenliğini istemiyordu. Sınırın ise plebisitle çizilmesi mümkün değildi. Ayrıca Bağdat'ın Musul hububatına ihtiyacı vardı. Ali Fethi (Okyar) Bey başkanlığındaki Türk Heyeti ise; etnik, coğrafi, siyasi, iktisadi, tarihi ve askeri sebepler çerçevesinde Musul'un Türkiye'den koparılmasının yanlış olacağında ısrar ediyor ve en doğru sonucun plebisitle ortaya çıkacağını savunuyordu[18].

Milletler Cemiyeti'ndeki görüşmeler sürerken Akbaba'da yayınlanan, *"Musul Meselesi Cemiyet-i Akvam'da"* başlıklı karikatürde iki ülkenin tezleri aktarılıyor ve İngiliz tezinin ne anlama geldiği üzerinde duruluyordu. Karikatürde Fethi Bey'in plebisit önerisine karşı İngiltere Milletler Cemiyeti'ni işaret etmektedir. Ancak arkadaki komisyon üyelerinin şapkalarında İngiliz bayrağının bulunması, İngiltere'nin neden böyle bir yaklaşım içerisinde olduğunu ve komisyonun kararının

---

[14] İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 312.

[15] Deniz Bayburt, **a.g.m.**, s.s. 19-24; Ayrıca Bkz. Nevin Yazıcı, "1926-1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 14 (Güz 2011), s. 140.

[16] Deniz Bayburt, **a.g.m.**, s. 23.

[17] **EK: 385**.

[18] Sawash, H. Muhammed Ali, "Lozan Antlaşması ve Musul Sorunu Çözümü", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2008, s.s.61-62.

daha baştan belli olduğunu göstermektedir[19]. Zümrüdüanka ise hâlâ iyimser bir tavırdadır ve meselenin çoktan Türkiye lehine çözüldüğünü, İngiltere'nin bu gerçeği kabullendiğini ileri sürmektedir[20].

Milletler Cemiyeti 30 Eylül 1924 tarihli toplantısında Musul Meselesi'nin incelenmesi için tarafsız devletlerin vatandaşlarından oluşacak üç kişilik bir komisyon kurulmasına karar verdi. İngiltere ve Türkiye komisyona yardımcı olmak üzere müşavirler görevlendirebilecekti. Meclis kararında ayrıca, tarafların meclisçe verilecek hükmü önceden kabul ettiklerini belirtilerek inceleme süresince statükoyu değiştirecek askeri hareketlerden kaçınmaları istiyordu[21].

Milletler Cemiyeti Meclisi'nde komisyon kurulmasına karar verilmesinin ardından mizah yayınları Musul Meselesini bir süre daha işlemişlerdir. Akbaba İngilizlerin elindeki Musul'un çaresizliğini sayfalarına taşıyordu[22]. Aynı günlerde yayımlanan bir başka karikatürde ise Zümrüdüanka, Musul'un gönlünün Türkiye'de olduğunun altını çizmektedir[23].

13 Kasım 1924'te Macar Kont Teleki, Belçikalı A.Poulis ve İsveçli A. Wirsen'den oluşan üçlü komisyon görevine başladı. Önce Londra sonra da Ankara'yı ziyaret edip temaslarda bulunan heyet 16 Ocak 1925'ten itibaren Bağdat ve Musul'da incelemelere başladı[24].

Ekim 1924'ten sonra birkaç ay karikatürcülerin gündeminden düşen Musul Meselesi, Şubat 1925'te Şeyh Sait İsyanı'nın patlak vermesiyle yeniden gündeme gelmiştir. Karikatürlerde bir yandan İngiltere'nin Musul üzerindeki emperyalist emelleri eleştirilirken, diğer yandan da Şeyh Sait İsyanı'nda İngilizlerin parmağı olduğu ve isyanın bastırılmasının İngiltere için büyük bir hayal kırıklığı yarattığı işlenmiştir[25]. Örneğin; Şeyh Sait İsyanı'nın sönmeye başladığı günlerde Karagöz'de yayımlanan bir karikatürde; Mustafa Kemal Paşa'ya sunmak üzere bir elinde çiçek

[19] **EK: 386**.

[20] **EK: 387**.

[21] **A.g.t.**, s. 64.

[22] **EK: 388**.

[23] **EK: 389**.

[24] **A.g.t.**, s.s. 64-65.

[25] Şeyh Sait İsyanı'nda İngilizlerin rolü konulu karikatürler için ilgili bölüme bakılmalıdır.

diğer elinde *"Musul"* yazılı petrol tenekesi bulunan İngiliz yaptıklarından pişman olmuş, Türkiye'nin gücü karşısında dize gelmiş görünmektedir. Elinde kamçısı, belinde kılıcı; askerleri ve toplarıyla savaşa hazır olan Mustafa Kemal Paşa'nın birkaç yıl önceki gibi askeri üniformalı olması dikkat çekicidir. İngiliz'e cevabı ise her zaman olduğu gibi Karagöz yapıştırmaktadır[26]. 14 Mayıs 1925 tarihli Akbaba'da yayımlanan karikatürde ise İngiltere *"Yamyam"* olarak nitelendiriliyor ve yine söyledikleriyle tavrı arasındaki çelişkiye vurgu yapılıyordu[27].

*"Üçlü Komisyon"*un 16 Temmuz 1925'te Milletler Cemiyeti'ne sunduğu raporda Musul'da çoğunluğun 500.000 nüfusla Kürtler'de olduğu, bunların da Türk ya da Arap olmadığı belirtiliyor; Musul'un iktisadi olarak Irak'a bağlanması gerektiği söyleniyordu. Ayrıca 1928'de sona ereceği öngörülen Irak'taki İngiliz mandasının 25 yıl daha uzatılması ve Musul'daki Kürtlere idari özerklik verilerek Musul'un Irak'a bağlanması, bu noktanın gerçekleşmemesi halinde Musul'un Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağı ifade ediliyordu. İngiltere'nin Hakkari üzerinde hak iddiası ise kabul edilmemişti[28]. Buna karşılık Türkiye'nin Musul'da plebisit önerisi tarafların oy birliği şartına bağlanmıştı ki İngiltere zaten bu öneriyi kabul etmiyordu[29]. Dolayısıyla komisyon Musul'un Türkiye'ye verilmemesi için neredeyse her türlü tedbiri önermişti.

Komisyon raporunun 16 Temmuz'da Milletler Cemiyeti yönetimine sunulmasından sonra Musul Meselesi'ni işleyen karikatürlerde ani bir artış göze çarpar. Akbaba'nın yanı sıra Karagöz'ün de tavrı sertleşmiştir. 25 Temmuz'da Karagöz'de yayımlanan karikatürde arka planda İtalya, Fransa, ABD ve Sovyet Rusya olan biteni izlemektedir. Ön planda ise İngiltere'yi sembolize eden *"Kikirik"* karakteriyle M. Kemal Paşa oturmaktadır. Belli ki Karagöz İngiltere'nin bundan sonra, Musul Meselesi'ni bizzat Gazi'yle görüşmek zorunda kalacağına inanmaktadır. M. Kemal Paşa'nın askeri kıyafetli olması da kendisinden beklenen tavrın göstergesidir. Kikirik'in karnı ise iyice şişmiş ama gözü doymamıştır. Kikirik'in bu aç gözlü tavrına karşın Hacivat iyice sinirlenmiş ve yumruğunu sıkmıştır. Karagöz ise daha sakin ama kararlı bir tavırla Kikirik'e Musul'dan

[26] **EK: 390**.

[27] **EK: 391**.

[28] **A.g.t.**, s.s. 65-66.

vazgeçmesini söylemektedir[30]. Akbaba ise İngiltere'nin sömürgeci yüzüne dikkat çeken iki karikatürün[31] ardından, sorunun silahlı çatışmaya yol açabileceğini ima eder. Türkiye yakında İngiltere'ye onun anladığı dilden ve onun anladığı tarzda cevap verecektir[32]. Karagöz'ün 12 Ağustos sayısındaki *"Siyasi Entrikalar Ocağı Çalışıyor!"* başlıklı karikatürde ise İngiltere dünya çapındaki emperyalist politikalarını uygulayabilmek için formüller üretirken görülmektedir. Diğer formüller hazırlanmış sıra Musul formülünü hazırlayıp Türklere kabul ettirmeye gelmiştir. Hacivat'la birlikte Kikirik'i pencereden gözleyen Karagöz, onu açıkça tehdit ederek, konunun silahla çözüleceği fikrine katılmaktadır[33]. Karagöz'ün konuyla ilgi sert ve tehdit içeren yaklaşımı sonraki sayılarda da sürmektedir. 22 Ağustos sayısında İngiltere'nin Musul petrollerini ağız tadıyla içemeyeceği anlatılır. İsmet Paşa gerekeni yapacak, gerekirse Kikirik'i cayır cayır yakacaktır[34].

*"Üçlü Komisyon"*un raporu nihayet 3 Eylül 1925'te Milletler Cemiyeti Meclisi'nde görüşüldü. İngiltere raporda ileri sürülen şartları kabul ediyor, Türk Temsilcisi Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey ise rapora karşı çıkıyordu. İki ülkenin farklı görüşleri üzerine Milletler Cemiyeti Meclisi, 19 Eylül 1925'te Lahey'deki Uluslararası Daimi Adalet Divanı'ndan görüş istemeye karar verdi[35]. Türkiye'nin, Musul Meselesi'nin hukuki değil siyasi bir sorun olduğunu ileri sürerek, Adalet Divanı'ndan görüş istenmesine karşı çıkmasına rağmen sonuç değişmedi[36].

Konunun Adalet Divanı'na sevk edilmesi, mizah yayınlarında Türkiye'nin tavrına paralel biçimde eleştirilmiştir. 24 Eylül'de Akbaba'da yayımlanan karikatüre göre uluslararası kurumların çalışmaları bir oyundan ibarettir. Bu oyunu asıl kontrol eden İngiltere'dir ve Musul'un en sonunda İngiltere'nin elinde kalacağı açıktır[37].

---

[29] İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 313.

[30] **EK: 392**.

[31] Bkz. **Akbaba**, S. 276, 27 Temmuz 1925; **Akbaba**, S. 279, 6 Ağustos 1925.

[32] **EK: 393**.

[33] **EK: 394**.

[34] **EK: 395**.

[35] **A.g.t.**, s. 67.

[36] **A.g.t.**, s. 67.

[37] **EK: 396**.

Karagöz ise silahlı çözümü daha fazla ön plana çıkarmaya başlamıştır. 26 Eylül tarihli sayıda bu yinelenir. Güne uygun biçimde şapka giymiş olan Hacivat sinirlidir. Ama işi asıl bitirecek olan elindeki tüfekle Karagöz'dür[38].

Türkiye, konunun Lahey Adalet Divanı'na sevk edilmesini protesto ederek, divanın 26-27 Ekim 1925'teki Musul gündemli toplantısına temsilci göndermedi[39]. Sadece İngiliz temsilcisini dinleyen divan, 21 Kasım'da, Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrasını imzalayan tarafların Milletler Cemiyeti'nin konuyla ilgili bağlayıcı karar alabilmesini kabul etmiş olduklarına hükmetti. Divan'ın kararına göre Milletler Cemiyeti kararı oy birliği ile almalıydı. Fakat oy birliğinin saptanmasında Türkiye ile İngiltere'nin oyları dikkate alınmayacaktı[40]. Böylece İngiltere'nin isteği gerçekleşiyordu. Kararı başkaları alacak Türkiye de bu karara uymak zorunda kalacaktı[41]. Lahey Adalet Divanı'nın kararının hemen sonrasında Akbaba'da yayımlanan karikatürde, adaletin simgesi teraziyi elinde tutan *"Divan-ı Adalet"* ile kanun gücünün simgesi kılıcı elinde tutan *"Cemiyet-i Akvam"* omuz omuzadır. Arkalarında ise verdikleri kararın sonucu görülmektedir[42].

Milletler Cemiyeti Meclisi, Adalet Divanı'nın görüşü doğrultusunda son kararını vermek üzere 16 Aralık 1925'te toplandığında Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey toplantıya katılmadı. O sırada, bir gün sonra Türkiye ile SSCB arasında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı imzalayacağı Rus Dışişleri Bakanı Çiçerin'le birlikte Paris'teydi. Milletler Cemiyeti Meclisi ise üçlü komisyonun görüşlerini esas almış ve Musul'un Irak'ta kalmasına karar vermişti. Ayrıca Irak'taki İngiliz mandasının 25 yıl uzatılması için iki ülke arasında anlaşma yapılması isteniyordu[43].

Kararın açıklanmasından hemen sonra Akbaba'da yayımlanan bir bant karikatürde, kararın taraflarca nasıl karşılandığı ve Türkiye'nin hâlâ askeri seçeneği masada tuttuğu işleniyordu. Karikatüre göre Milletler Cemiyeti *"Esir"*, karar da

[38] **EK: 397**.

[39] **A.g.t.**, s.s. 67-68.

[40] **A.g.e.**, s. 313.

[41] **A.g.t.**, s.s. 68-69.

[42] **EK: 398**.

[43] **A.g.t.**, s.s. 69-70.

*"Kuvvetin haktan üstün olduğu"*nun göstergesi"ydi. Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in bir el işaretiyle silahların patlaması da an meselesiydi[44].

Milletler Cemiyeti'nin nihai kararı öncesinde sürekli olarak askeri seçeneği savunan, toplu-tüfekli, bombalı karikatürler[45] yayımlayan Karagöz ise; aynı günlerde imzalan Türk-Sovyet Antlaşması'na[46] dikkat çekmekte ve Milletler Cemiyeti kararının İngiltere'ye pahalıya mâl olacağını savunmaktadır[47].

Milletler Cemiyeti'nin kararı doğrultusunda, 18 Ocak 1926'da Irak'la İngiltere arasında yeni bir anlaşma imzalanarak Irak'taki İngiliz mandası 25 yıl daha uzatıldı. Bunun üzerine cemiyet, Musul'un İngiliz mandası altındaki Irak'a bırakılması hakkında nihai kararını 11 Mart 1926'da verdi[48].

Karagöz, Milletler Cemiyeti'nin kararının netleştiği, Musul'un İngilizlere bırakılmasının sadece resmi prosedürlere kaldığı dönemde dahi Musul'dan vaz geçmemiş görünmekte, hatta İngilizlerde yumuşama olduğunu bile ileri sürmektedir. Bu görüşün savunulduğu bir karikatürüne göre Mussolini İngiltere'ye sırt çevirmiş, Türkiye ise arkasına SSCB'yi almıştır. Bu ikiliyi silahla donanmış gören İngiltere'nin yumuşamaktan ve dostluktan başka çaresi kalmamıştır[49]. 13 Ocak 1926 sayısında ise Kikirik, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve Başbakan İsmet Paşa'yla masadadır**.** Karikatüre göre; Milletler Cemiyeti'nin verdiği kararın Türkiye açısından hiç bir geçerliliği yoktur ve konu yine Türk-İngiliz ikili görüşmelerine kalmıştır[50]. Cemiyet-i Akvam'ın nihai kararı 11 Mart'ta açıklanmasına rağmen Karagöz, kararı hâlâ kabullenmemekte hatta kamuoyunda gerçeğe aykırı bir algı oluşturmaktadır. Nitekim karardan iki gün sonra yayımlanan karikatürde her şeyin bitmediğini, meselenin henüz kapanmadığını, Musul'un kurtuluşu için hâlâ umut olduğunu ileri sürer[51]. İngiltere'yi kendi kendine güvey olarak betimleyen Karagöz, aslında kendisi

---

[44] **EK: 399**.

[45] Örnek olarak bkz. **Karagöz**, S. 1849, 5 Aralık 1925; **Karagöz**, S. 1850, 9 Aralık 1925; **Karagöz**, S. 1852, 19 Aralık 1925.

[46] **A.g.e.**, s. 376.

[47] **EK: 400**.

[48] **A.g.t.**, s.s. 69-70.

[49] **EK: 401**.

[50] **EK: 402**.

[51] **EK: 403**.

eleştirdiği pozisyondadır. Zira resmi prosedür çoktan bitmiş, Milletler Cemiyeti nihai kararını çoktan açıklamıştır.

Milletler Cemiyeti'nin nihai kararından sonra Türkiye'nin önünde iki seçenek kalmıştı. Ya Musul üzerinde hak iddia etmeyi sürdürecek, İngiltere'yle her türlü çatışmayı göze alacak ya da Kasım 1918'den beri var olan durumu kabullenerek, İngiltere'ye görüşmeler yoluyla bir sonuca varacaktı. Türkiye iç ve dış şartların zorlamasıyla ikinci yolu seçti. Bu tercihte, yıllar süren savaşların ardından, *"süper güç"* İngiltere'yle silahlı çatışmaya kadar varabilecek yeni bir sürtüşmeden kaçınma eğilimi etkindi. Yeni Türkiye yaralarını sarmak, inkılâpları gerçekleştirmek, barış ve istikrar içerisinde çağdaşlaşmak ve kalkınmak istiyordu. Özellikle Şeyh Sait İsyanı'nın iç politikada, Faşist İtalya'nın söylemlerinin de dış politikada tedirginlik yarattığı bir atmosfer söz konusuydu[52]. Türkiye'nin bu atmosferde tek müttefiki olan SSCB'ye nereye kadar güvenebileceğini kestirebilmesi ise mümkün değildi[53].

Musul konusunda Milletler Cemiyeti kararına uygun olarak uzlaşmak üzere Türk-İngiliz ikili görüşmeleri 17 Nisan 1926'da Ankara'da başladı[54]. Bu süreçte Akbaba sessiz kalmayı tercih ederken Karagöz, karikatürlerle konuyu işlemeyi sürdürmüştür. 22 Mayıs'ta yayınlanan karikatüre göre artık sorun, Musul'un kimde kalacağı değil, petrolün nasıl paylaşılacağıdır. Karagöz de artık, hükümet gibi, Musul'un Türkiye'ye katılması konusundaki ısrarından vaz geçmiş, petrolden pay almaya razı hale gelmiştir. Nitekim karikatürde eleştiriden çok bir uzlaşma havası hâkimdir[55]. Karagöz'ün yumuşayan tavrı antlaşmaya kısa süre kala daha da açık hissedilmektedir. 2 Haziran tarihli karikatürde Musul Meselesi'nin ne İngiltere'nin ne de Türkiye'nin istediği doğrultuda çözüldüğü, uzun yıllar sonunda orta yolun bulunduğu ileri sürülmektedir. Kamuoyunu yumuşatmaya yönelik bu karikatürde dikkat çeken bir diğer nota ise daha önce bu konuda sürekli yorum yapan Karagöz ile Hacivat'ın ön plandaki manzarayı seyrederken sessiz kalmalarıdır. Yine de

---

[52] Nitekim hükümet, İtalya Başbakanı Mussolini'nin Doğu Akdeniz'le ilgili yayılmacı demeci üzerine 11 Nisan 1926'da kısmi seferberlik kararı almıştı: **Türkiye'nin 75 Yılı**, (Yayına Hazırlayanlar: Mürşit Balabanlılar, Şebnem Kandır, Müne Söğüt, Cengiz Erdinç, Tuğba Balıkçıoğlu), Hürgüç Gazetecilik A.Ş. (Tempo'nun Okurlarına Armağanıdır), İstanbul, 1998, s. 31.

[53] Cemal Kemal, **a.g.m.**, s.s. 681-684; **A.g.t.**, s.s. 70-71; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **a.g.m.**, s. 76; Tevfik Rüştü Aras, konuyla ilgili olarak mecliste yaptığı açıklamada Türkiye'nin barış ihtiyacının altını çizmiştir: **TBMMZC**, XXVI, D: 2, Toplantı Yılı: 3, B: 115, Cs: 2, 7 Haziran 1926, s. 165.

[54] **Türkiye'nin 75 Yılı**, s. 31.

yüzlerinin gülümsemesiyle, sonuçtan memnun görünürler[56]. Oysa son iki yılda bu konudaki yayın politikası göz önünde bulundurulduğunda, Karagöz'ün sonuçtan tatmin olması ve sonucu bu karikatüre yansıttığı şekilde *"eşit şartlarda uzlaşma"* olarak yorumlaması çelişkilidir. Dolayısıyla gazetenin iki kahramanının yüzlerindeki gülümseme sahte bir sevinç gösterisidir.

5 Haziran 1926'da Ankara'da, Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan antlaşmayla Türkiye-Irak sınırı çizildi. Irak, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 25 yıl süreyle petrol gelirlerinin %10'unu Türkiye'ye verecekti[57].

Karagöz'e göre; Musul'un İngiltere'de kalmasıyla kaybeden yalnızca Türkiye değildir ve İngiltere'yi destekleyenler aslında oyuna gelmiştir. Anlaşmanın imzalandığı gün yayımladığı karikatürde bu fikri işler. Artık yalnız İsmet Paşa'yla temsil edilen Türkiye değil Fransa, ABD, İtalya ve bir Arap da petrol alabilmek için İngiltere'ye muhtaç hale gelmişlerdir[58]. Bu konuda çok uzun süre sessiz kalan Akbaba ise antlaşmanın imzalanmasından sonra sessizliğini bozarak çarpıcı bir karikatür yayımlar. 7 Haziran tarihli karikatürde Tevfik Rüştü Bey, Türkiye adına, bir çuval parayı sırtlanmış, memnun ve gülümseyen bir yüzle uzaklaşmaktadır. İngiltere ise Irak'ı sembolize eden Arap'ın yardımıyla *"Musul Meselesi"* yazan tabutu gömmek üzeredir. Ancak gömülmeden önce *"Musul Meselesi"*nin söyledikleri İngiliz'in ağzını açık bırakmıştır[59]. Musul'un 21.yy başlarında stratejik ve jeopolitik önemini koruduğu ve hâlâ uluslararası hakimiyet mücadelelerinin çekişme noktalarından biri olduğu göz önünde bulundurulursa, bu karikatürdeki isabet oldukça yerindedir.

Akbaba'da bu çarpıcı karikatürün yayımlandığı gün, 7 Haziran 1926'da, Ankara Antlaşması onaylanmak üzere meclis gündemine geldi. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, *"hayal kırıklığına uğramış ve kırgın"* milletvekillerine, Cenevre'de Türkiye adına ileri sürdükleri tezlerin hukuken hâlâ geçerli olduğunu; ancak bu durumun o günkü uluslararası kurumlar ve siyasi şahıslar üzerinde etkili

---

[55] **EK: 404**.

[56] **EK: 405**.

[57] İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 315; Anlaşma metni için bkz. **TBMMZC**, XXVI, D: 2, Toplantı Yılı: 3, B: 115 (Ekler: s.s. 24-27).

[58] **EK: 406**.

olmadığını açıkladı[60]. Bu, dolaylı olarak Milletler Cemiyeti'ne yönelik bir sitemdi. Tevfik Rüştü Bey'in *"barış ihtiyacı"*nın altını çizdiği kısa konuşmasının ardından, tartışmalar uzun sürmedi. TBMM, sessiz sedasız, Musul'un İngiliz mandasındaki Irak'a ait olduğunu kabul etti[61]. Akbaba'nın bir daha konuya değinmemesine karşılık Karagöz dört sayısında daha bu konuyu işlemiş ve İngiltere'nin emperyalist politikaları eleştirilmiştir[62]. Sonrasındaysa Musul Meselesi buruk bir tat bırakarak gündemden düşer.

4.1.1.2.Türk-Yunan İlişkileri ve Nüfus Mübadelesi

Kurtuluş Savaşı'nda en çetin mücadelenin yaşandığı Batı Cephesi'nin baş aktörlerinden biri olan Yunanistan, Milli Mücadele sırasında karikatürcülerin en önemli hedefi olmuş, işgal sansürüne rağmen en çok karikatürü çizilen düşman olmuştu. Bir yandan Sedat Simavi'nin Diken ve Güleryüz'ü, diğer yandan da Karagöz Yunanistan'ı yerden yere vurmuş, Kral Konstantin başta olmak üzere Yunan komutanlar ve askerler alay konusu olmuştu[63]. Bu eğilim Lozan sürecinde daha rahat şekilde devam eder. Savaşta Yunanistan'ı yenmenin verdiği özgüvenle Venizelos ve Yunanistan alabildiğine aşağılanır.

Lozan Antlaşması ve cumhuriyetin ilanından sonra ise Türk dış politikasının bir diğer önemli konu başlığı nüfus mübadelesi olmuştur. Bu konu cumhuriyetin ilanı sonrasında Türk-Yunan ilişkilerini şekillendiren başlıca unsur olmuş, iki ülke ilişkileri ancak bu sorunun 1930'da çözümünden sonra dostluk zeminine oturabilmiştir. Mizahçılar da yaklaşık yedi yıl süren gerginlikler süresince, gerek Türk-Yunan ilişkileri gerekse de mübadele konusunu bol bol işlemişler, bir yandan Türkiye'nin çıkarlarını savunurken diğer yandan mübadillerin sorunlarını karikatürlere yansıtmışlardır.

---

[59] **EK: 407**.

[60] **TBMMZC**, XXVI, D: 2, Toplantı Yılı: 3, B: 115, Cs: 2, 7 Haziran 1926, s. 165.

[61] **TBMMZC**, XXVI, D: 2, Toplantı Yılı: 3, B: 115, Cs: 2, 7 Haziran 1926, s. 166.

[62] **EK: 408**; Ayrıca bkz. **Karagöz**, S. 1903, 12 Haziran 1926; **Karagöz**, S. 1904, 16 Haziran 1926; **Karagöz**, S. 1905, 19 Haziran 1926.

[63] Bkz. Cüneyd Okay, **Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1.b., Ankara, 2004; Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. III (Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923), Adam yay., 1. b., İstanbul, 1991.

Yunan ordusunun Ağustos-Eylül 1922'de Türk ordusu karşısındaki yenilgisinin ardından Türkiyeli Rumların büyük bir kısmı kitleler halinde Yunanistan'a, bir kısmı da İstanbul, İzmir gibi büyük kentlere göç etmişti. Yunanistan'a göç eden Rum sayısı bir ay içerisinde 650.000'i bulmuş, yıl sonunda ise bu sayı 1.000.000'a ulaşmıştı[64]. Göç eden Rumların Yunanistan'da oluşturdukları nüfus yığılması, Yunanistan'daki Türklere yönelik baskıya neden olurken, Rumların kaçarken geride bıraktıkları taşınır-taşınmaz mallar da ayrı bir sorun oluşturmuştu.

Mübadele konusu Lozan'da Türk heyetinin beklentisinin aksine önce müttefikler tarafından gündeme getirilmiş, özellikle Yunanistan, üzerindeki mülteci baskısını hafifletebilmek amacıyla mübadele fikrine olumlu ve aceleci yaklaşmıştır[65]. Lozan Konferansı öncesinde Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen Norveçli Fritjof Nansen, Türkiye ve Yunanistan'ı ziyaret ederek hazırladığı raporla bu konuda kilit bir rol üstlenmişti. Nansen, 1 Aralık 1922'de barış konferansında okunan raporunda mübadelenin hem göçmenler hem de ekonomileri çok kötü durumda olan Türkiye ve Yunanistan için iyi bir çözüm olacağının altını çiziyordu. Azınlıkların hızlı bir şekilde mübadelesi hem Yunanistan'daki göçmenlerin barınma ve üretim gibi sorunlarını çözecek hem de Rumların Türkiye'den kaçarken bıraktıkları verimli arazilerin işlenmesi için Türkiye'ye gereken nüfusu sağlayacaktı. Aksi takdirde her iki ülke de ekonomik açıdan felakete uğrayacaktı. Mübadelenin tarım mevsimine yetiştirilmesi de önemli olduğundan, bu işin Şubat 1923'e kadar sonuçlandırılması gerekiyordu[66].

Nansen'in raporu doğrultusunda görüşmelere başlayan tarafların, görüşmeler ilerledikçe ortaya çıkan çatışmaları aşmaları yaklaşık kırk gün sürdü. 10 Ocak'ta Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumlarını mübadele dışında tutacak uzlaşma büyük oranda sağlanmıştı[67]. 30 Ocak 1923'te TBMM hükümeti ile Yunan hükümeti arasında imzalanan sözleşme ve ek protokolle mübadelenin kapsadığı kimseler ve mübadelenin şartları belirlendi[68]. Anlaşma hükümlerinin

---

[64] Kemal Arı, **Büyük Mübadele**, Tarih Vakfı Yurt yay., 3. b., İstanbul, 2003, s.s. 7-8.

[65] Yücel Bozdağlı, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 180 (Özel Sayı: 3- Ocak 2014), s. 15.

[66] **A.g.e.**, s.s. 16-17.

[67] **A.g.m.**, s.s. 17-19.

[68] Antlaşma metni için bkz. İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.s. 185-191.

uygulanabilmesi için bağıtlı tarafların her birinden dörder, 1914-1918 savaşına katılmamış olan devletlerin uyrukları arasından da Milletler Cemiyeti'nin seçeceği üç üyeden oluşan karma bir komisyon kurulacaktı. Komisyonun başlıca görevleri göçü denetlemek, kolaylaştırmak ve taşınır-taşınmaz malların tasfiyesini sağlamaktı[69].

Ekim 1923'te çalışmalarına başlayan *"Muhtelit Mübadele Komisyonu"* bir yıllık süre içerisinde büyük bir engelle karşılaşmadan bir kısım Rum ve Türk halklarının mübadelesini sağladı[70]. Bu bir yıllık zaman diliminde uygulamada karşılaşılan sıkıntılar nadiren de olsa karikatürlere yansıyordu. İki ülke arasındaki savaş hali sona erdiği halde Yunanistan'a karşı duyulan nefret küllenmiş değildi. Kazanılmış bir zaferin verdiği özgüvenle Yunanistan aşağılayıcı bir tavırla ele alınırken, iki ülke ilişkilerinde mübadele ve azınlıklar konuları öne çıkmaya başlıyordu[71]. Eleştiri konularından biri giden Rumların zenginliğine karşın, Türkiye'ye gelen mübadillerin perişan haliydi. Karagöz bir karikatüründe bu eleştiriyi öne çıkarıyor ve cephede kazanılan zaferle masada yapılan antlaşmanın uyumlu olmadığını ileri sürerek dolaylı da olsa Türk hükümetini de eleştiriyordu[72]. Akbaba da *"Türk-Yunan Dostluğu"* konusunda her ne kadar çuvaldızı Yunan tarafına batırsa da İsmet Paşa hükümetini de iğnelemeyi ihmal etmemişti. Bu konuyla ilgili yayınladığı bir karikatürde Yunanistan bir yandan Türkiye'ye dost görünürken, diğer yandan Türkiye'yi soyuyor; Türkiye'yi temsil eden İsmet Paşa ise elindeki anlaşmaya güvenerek saf saf soyuluyordu[73].

Mübadele konusu Lozan'da nispeten kolaylıkla halledilmişti. Ancak anlaşma hükümlerinin uygulanması anlaşmanın hazırlanması kadar kolay olmadı. Karma Komisyon'un çalışmaları ilerledikçe mübadelenin yaratmış olduğu sosyal sorunlar ve antlaşmanın ikinci maddesinin uygulanmasından doğan uyuşmazlıklar iki devlet arasında savaş tehlikesini doğuracak bir hal aldı[74].

---

[69] **A.g.e.**, s. 188.

[70] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1997, s. 59.

[71] **EK: 409**.

[72] **EK: 410**.

[73] **EK: 411**.

[74] **A.g.e.**, s. 59.

Mübadele sözleşmesinin ikinci maddesine göre İstanbul'da oturan Rumlarla Batı Trakya Müslümanları mübadele dışında tutulacaktı[75]. Ancak bu madde Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Türk ve Yunan üyeleri arasında yorum farkına neden olmuş, antlaşmada geçen *"établis"* (yerleşik) ifadesi anlaşmazlık konusu olmuştur. Türk üyelere göre 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'da yerleşik olanların tespit edilmesinde Türk kanunları esas alınmalıydı. Yunanlı üyeler ise antlaşmada Türk ve Yunan kanunlarına bir atıf yapılmadığını belirterek antlaşma metninden ve ruhundan yola çıkılarak bir sonuca varmayı öneriyordu[76]. Artık *"Etabli Meselesi"* iki ülke arasında yeni bir gerginlik konusuydu ve savaş söylemleri karikatüre de yansıyordu[77].

Muhtelit Mübadele Komisyonu, çözüm üretemediği *"Etabli Meselesi"* hakkında Milletler Cemiyeti'nden karar, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'ndan da istişari mütalaa talebinde bulunmuş, ancak divanın 21 Şubat 1925'te verdiği iştişari mütalaa da sorunu çözmeye yetmemiştir. Bunun üzerine Yunan hükümeti, Batı Trakya'daki Müslümanların mal varlığına el koyarak buralara Türkiye'den gelen mübadilleri yerleştirmiş, Türkiye de misilleme olarak İstanbul Rumlarının mallarına el koymuştur[78]. İki ülke ilişkileri Lozan'dan sonraki en gergin dönemini yaşamaktadır. Mizah yayınları bu dönemde Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun çözüm üretememesini[79], iki ülke arasındaki görüşmelerin sonuçsuz kalmasını[80] sık sık eleştirirler.

Aynı süreçte yaşanan Patrik Meselesi'nin[81] hal yoluna girmesinin ardından, Etabli Meselesi de 1 Aralık 1926'da iki ülke arasında imzalanan antlaşmayla siyasi bir çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu antlaşmaya göre Yunanistan'da bulunan ve Türklere ait olan mallar, karma bir komisyon tarafından belirlenen fiyat üzerinden

---

[75] İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 185.

[76] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 60.

[77] **EK: 412**.

[78] **A.g.e.**, s. 60.

[79] **EK: 413**.

[80] **EK: 414**.

[81] Bkz. İbrahim Erdal, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", **Atatürk Yolu**, S. 33-34 (Mayıs-Kasım 2004), s.s. 33-49.

Yunanistan tarafından satın alınacak, Rumlar'a ait mallar da Türkiye tarafından sahiplerine iade edilecekti[82].

Ancak bu antlaşma da mübadillerin sorunlarını çözmeye yetmedi. 1927-28 yıllarında mübadillerin sorunlarını çözememiş olan Muhtelit Mübadele Komisyonu hâlâ eleştiri konusuydu[83]. En sık dile getirilen eleştirilerden biri de komisyonun sorunu çözme niyetinde olmamasıydı[84]. İkili görüşmelerden sonuç alınamaması, Yunan tarafının samimiyetsizliğine ve yeniden iktidara gelen Venizelos'un tavrına bağlanıyordu[85]. Üstelik mübadele işlerine yolsuzluk söylentileri de bulaşmıştı[86].

1929 yılında girerken *"Mübadele Meselesi"*nin çözümüne ilişkin umutlar tükenmiş görünüyordu[87]. Türk-Yunan ilişkileri hâlâ dostane olmaktan uzaktı. Hatta iki ülke deniz kuvvetlerini takviye etmişler, gerekirse kuvvet kullanma teşebbüsüne girişmişlerdi. Ancak İtalya'nın Akdeniz'de Türkiye ve Yunanistan'ı da içine alan bir dostluk ve ittifak sistemi kurma çabası ile Atatürk ve Venizelos'un gayretleri ilişkilerin yumuşamasında etkin oldu[88].

1929-30 yılları mizah yayınlarında *"Mübadele Sorunu"*nun çözümü beklentisinin doruğa çıktığı yıllar oldu. Konuyla ilgili çizilen karikatürlerde Venizelos ve Tevfik Rüştü Bey baş kahramanlar olarak görünüyordu[89]. Bir buçuk yıl süren ikili görüşmelerde kimi zaman görüşmelerin yavaş ilerlemesi eleştirildi[90]. Kimi zaman çözüm umutları çok uzak göründü[91]. Kimi zaman da silahlı çatışma ihtimalleri gündeme geldi ve tehditler savruldu[92]. Ancak 1930'un Haziran ayı yaklaşırken yedi yıllık anlaşmazlıklar sona ermiş, uzlaşma sağlanmıştı[93].

---

[82] **A.g.e.**, s. 60.

[83] **EK: 415**.

[84] **EK: 416**.

[85] **EK: 417**; **EK: 418**.

[86] **EK: 419**.

[87] **EK: 420**.

[88] **A.g.e.**, s. 62.

[89] **EK: 421**.

[90] **EK: 422**.

[91] **EK: 423**.

[92] **EK: 424**.

[93] **EK: 425**.

10 Haziran 1930 tarihli antlaşma iki ülke ilişkilerinde yeni bir çığır açıyordu. Bu antlaşmayla geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun İstanbul'daki Rumlarla, Batı Trakya'daki Türkler *"etabli"* kabul ediliyor, mübadil Müslümanların bıraktıkları mallar Yunan hükümetine, mübadil Rumların bıraktıkları mallar da Türk hükümetine geçiyordu[94]. Artık yeni bir aşamaya giren Türk-Yunan ilişkilerindeki olumlu hava karikatürlere de yansımıştır. Eski bir *"düşman"*la yapılan bir antlaşmaya karşı duruş söz konusu değildir. Aksine, Yunanistan artık bir *"dost"* olarak karikatürlerde boy göstermeye başlamıştır[95].

4.1.2.Geçici Barış Döneminde Dünya

4.1.2.1.İki Savaş Arası Dönem ve Türk Karikatürü

Türkiye Tarihi'nde *"Atatürk Dönemi"* olarak adlandırılan zaman dilimi, uluslararası platformda *"İki Savaş Arası Dönem"* olarak adlandırılan süreçle neredeyse bire bir örtüşmektedir. Nitekim Atatürk'ün ölümünün üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden II. Dünya Savaşı başlamış, Dünya Tarihi yeni bir aşamaya girmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan anlaşmalardaki haksızlık ve adaletsizler *"İki Savaş Arası Dönem"*i büyük ölçüde şekillendirmiş ya da en azından etkilemiştir[96]. Dünya henüz I.Dünya Savaşı'nın acılarını unutmadan, II. Dünya Savaşı'na doğru yol almaya başlamış ve adım adım yaklaşan fırtına 1939'da patlamıştır.

İki savaş arası dönemi kendi içinde üçe ayrılmaktadır[97]:

1-Barış Antlaşmalarının Korunmaya Çalışılması Dönemi (1919-1924)

2-Lokarno Dönemi (1925-30)

3-Yıkılma Dönemi (1930-39)

---

[94] **A.g.e.**, s.s. 63-64; Kemal Arı, **a.g.e.**, s.s. 16-17.

[95] **EK: 426**.

[96] Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Kitabevi yay., 16. b., Ankara, 2007, s. 16.

I.Dünya Savaşı Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının yok olmasıyla sonuçlanmış, savaş öncesindeki güçler dengesi altüst olmuştu. İmzalanan barış antlaşmaları görünüşte bir barış ve düzen getirmiş olmakla birlikte uluslararası platformda, özellikle de Avrupa'da güvensiz bir ortamın başlıca sebebi olmuşlardı[98]. Almanya, Versay Antlaşması'nın yaptırımlarıyla istikrarsızlığa sürüklenmiş; İtalya, hırslarını tatmin edememiş, hayal kırıklığına uğramıştı. Bu durum henüz erken sayılabilecek bir tarihte, 1922'de, Mussolini liderliğindeki Faşist Parti'ye iktidar yolunu açtı. İngiltere, Avrupa güçler dengesini sürdürebilecek durumda değildir. ABD, Monroe Doktrini'ne dönerek Milletler Cemiyeti projesinden vaz geçmiş, Avrupa sorunlarına uzak kalmayı tercih etmiştir. Fransa, Almanya'nın intikam alma girişimlerinden çekinmekte ve ittifak arayışlarıyla kendini sağlama almanın yollarını aramaktadır[99]. Savaş sonrasında ortaya çıkan Bolşevik Rusya'yla batılı ülkelerin ilişkileri daha baştan kötü başlamış, ilişkilerin normalleşme sürecine girmesi ise 1920'lerin ortalarını bulmuştur. Ancak bu normalleşme süreci güven üzerine değil, kabullenme üzerine inşa edilmiştir. Rusya'nın uluslararası ilişkilerdeki pozisyonunu kestirebilmek şimdilik pek zordur. Ortadoğu ve Balkanlar da barış ve istikrardan uzaktır.

Dünya bu siyasi atmosferi yaşarken, Türkiye'deki mizah yayınları ve karikatürcüler dış siyasi konulara uzak kalmamış, karikatürlerinde *"İki Savaş Arası Dönem"*deki gerek ikili ilişkileri gerekse de uluslararası atmosferi sık sık ele almışlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi 1920'li yıllar güvensizlik, karmaşa ve çatışma yılları olsa da endişeler 1930'lara göre biraz daha geridedir. Ancak güvensizlik, karmaşa ve çatışma dış politika karikatürlerinin ana temaları olmaya başlamıştır.

1922-30 arasında yayımlanan mizah yayınları toplu olarak incelendiğinde ilk dikkat çekici özelliklerden biri uluslararası siyasi konuları içeren karikatürlerin 1926'dan sonra yoğunlaşmaya başlamasıdır. 1926'ya kadar tek tük denilebilecek kadar az yayımlanan uluslararası siyasi arenayı ele alan karikatürler, 1926'dan sonra mizah yayınlarının önemli temalarından biri haline gelmiştir. Bunun sebeplerinden

---

[97] **A.g.e.**, s.s. 15-16.

[98] Fahir Armaoğlu, **20.yy Siyasi Tarihi**, C. I (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür yay., 10. b., Ankara, 1994, s.s. 151-152.

[99] Oral Sander, **a.g.e.**, s.s. 14-17, 23-26.

biri 1922-26 döneminde Türkiye'nin kendi içindeki siyasi gelişmelerin yoğunluğu olmalıdır. Ancak daha da önemli sebep 1922-25 döneminde ülkede nispeten demokratik bir havanın hâkim olması ve bu havanın basına yansımasıdır. Ne var ki *"Türk basın tarihinin en özgür dönemlerinden biri olarak kabul edilen"* bu dönem Takrir-i Sükûn Kanunu'yla trajik biçimde sona ermiş[100] basının geneli olduğu gibi mizah yayınları da siyasi eleştiriden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. İç politikaya yönelik eleştirilerin rafa kaldırıldığı 1925 yılından sonra, dış politika karikatürleri can simidi haline gelmiş ve bu konu mizah yayınlarında daha öne çıkan bir temaya dönüşmüştür[101].

Uluslararası politikayı konu alan karikatürlerin belirgin özelliklerinden biri de ülkelerin genellikle başlıklarıyla/şapkalarıyla betimlenmesidir. Ayrıca Fransa sıklıkla kadın olarak[102], Yunanistan ise Efzon askerlerine has kıyafetle çizilmiştir. Yine ülkelerin önemli devlet adamları, ülkeleri sembolize etmek için sıklıkla karikatürlerde boy göstermiş; özellikle İtalya Mussolini'yle, Yunanistan Venizelos'la simgeleştirilmiştir.

4.1.2.2.Milletler Cemiyeti

ABD Başkanı Wilson'un önerisi ve I.Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerin benimsemesiyle Paris Barış Konferansı'nda hayat bulan Milletler Cemiyeti, uluslararası barışın korunması ve işbirliğinin sağlanması ilkeleriyle kurulmuştu. Cemiyet, barış zamanında kurulan ilk uluslararası örgüt olması ve yalnız Avrupa'dan değil, diğer kıtalardan da üyelere sahip olması bakımından dünya tarihinde önemli bir adımdı[103].

---

[100] Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın (1922-1925)**, Dokuz Eylül yay., 1.b., İzmir, 2000, s. 245.

[101] Benzer bir durum Demokrat Parti döneminde de yaşanmıştır. Basına yönelik sert tedbirlerin alındığı 1956 tarihli Basın Kanunu'ndan sonra da mizah yayınları ve karikatürcüler dış politika konularına ağırlık vermişlerdir. Bu konuda bkz. Yasin Kayış, **Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür**, Libra yay., 1. b., İstanbul, 2009, s. 129.

[102] 1923 yılında Karagöz'de yayımlanan bir yazıya göre Fransızların Avrupa'nın en hafif ve en zarif milleti olması sebebiyle Avrupa mizah yayınlarında Fransa'nın kadın olarak betimlenmesi yaygın bir durumdur: "Olmadı Şinanay", **Karagöz**, 14 Şubat 1923. Görünen o ki Türk mizahçıları da bu akıma uymuştur.

[103] Oral Sander, **a.g.e.**, s.s. 34-35.

Ancak cemiyet daha doğarken sakatlanmıştı. Fikri ortaya atan Wilson, ülkesindeki seçimlerde yenilmiş ve yerine gelen Harding, Monroe Doktrini'ne geri dönünce, cemiyet ABD gibi bir gücün desteğinden yoksun kalıvermişti. Sovyet Rusya'nın da kuruluşun dışında bırakılması, Milletler Cemiyeti'nin Avrupa'da bir güvenlik sistemi kurmayı amaçlayan iki devletin, İngiltere ve Fransa'nın, elinde kalmasına yol açtı[104]. Bu durum cemiyeti bir Avrupa örgütü olmaktan öteye geçiremediği gibi, hizmet edeceği amaçlarda da sapma meydana getirdi. Fransa, cemiyeti I.Dünya Savaşı sonrasında imzalanan antlaşmaları koruyacak ve revize edilmesini önleyecek bir kuruluş olarak görme eğilimindeyken; İngiltere, Almanya'yı da içerecek bir uzlaşma sistemi olarak görüyordu[105]. Bu süreçte cemiyetin öncelikli hedefi ise savaş sonrasında belirlenen uluslararası düzenin devamlılığını sağlamaktı[106]. Ancak cemiyetin daha kuruluşunda ortaya çıkan sakatlıklar ve zayıflıklar, 1930'larda iyice gün yüzüne çıkacak; cemiyet İtalya, Japonya ve Almanya'nın saldırgan tutumlarını engellemede yetersiz kalacak ve II. Dünya Savaşı'nın çıkışını engelleyemeyecekti.

1920'li yıllar boyunca Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne sıcak bakamadı. Bunun başta gelen sebebi, İngiltere'nin cemiyete egemen durumda olmasıydı. Ayrıca Türkiye, o yıllardaki yakın müttefiki Sovyet Rusya'nın cemiyete karşı tavrından etkilenmişti[107]. Türkiye'nin büyük bir fedakârlıkta bulunmasıyla sonuçlanan Musul Meselesi'nde, cemiyetin İngiltere'nin güdümünde hareket etmesi de Türkiye'de tepki doğurmuştu[108].

Milletler Cemiyeti'ne yönelik en sert karikatürler 1925-26 yıllarında çizilmiş olsa da cemiyetin İngiliz güdümünde olduğu eleştirisi daha önceki yıllarda da yapılmıştır. Lozan görüşmelerinin en gergin zamanlarında, Ocak 1923'te, Akbaba'da yayınlanan karikatürde cemiyet bir elinde adalet terazisi diğer elinde de üye devletlerin bayrakları olan büyük bir kukla olarak tasvir edilmiştir. Kuklanın ipleri ise İngiltere'nin elindedir[109]. Bu karikatür sonraki yıllarda çizilecek pek çok

---

[104] **A.g.e.**, s. 35.

[105] **A.g.e.**, s.s. 35-36.

[106] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", s. 95.

[107] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 336-337.

[108] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **a.g.m.**, s.95.

[109] **EK: 427**.

karikatürün ana fikrini içerse de Milletler Cemiyeti'nin karikatürlerde eleştiri bombardımanına tutulması Musul Meselesi'yle eş zamanlı olmuştur. Nitekim, Musul Meselesi'yle ilgili ilk toplantı olan Haliç Konferansı'nın sonuçsuz dağılmasından hemen sonra karikatürcüler, Milletler Cemiyeti'nin İngiliz güdümünde olmasıyla ilgili kaygılarını dile getirmeye başlamışlardır. 19 Haziran 1924'te Zümrüdüanka'da yayımlanan karikatürde bu kaygı açıkça görülür. Karikatürde Milletler Cemiyeti, farklı ülkelerden temsilcilerin başına geçirilmiş ve üyeleri etkisi altına almış kocaman bir İngiliz şapkası şeklinde tasvir edilmiştir[110].

Musul Meselesi'nin Milletler Cemiyeti gündeminde olduğu süreçte, cemiyete yönelik en sert eleştiriler Karagöz'den gelmiştir. Eleştirilerin odağında ise yine cemiyetin İngiltere'nin güdümünde olması vardır. 13 Haziran 1925 tarihinde yayımlanan karikatürde, cemiyet üyeleri uyuklamaktadır. Bu manzaranın sorumlusu ise İngiltere'dir[111]. Yaklaşık iki ay sonra yayımlanan karikatürde yine cemiyetin İngiltere güdümünde olması ve İngiltere'nin perde arkasında işler çevirmesi eleştirilmektedir. İngiltere'nin "*Cemiyet-i Akvam serbesttir. İstediği gibi hareket eder"* sözleri görünen manzarayla taban tabana zıttır[112]. Karagöz 20 Mart 1926 tarihli karikatüründe ise *"Cemiyet-i Akvam"*ın İngiltere'nin başına dert olduğunu ileri sürmektedir. Cemiyet yıkılmaya başlamış, İngiltere'yle beraber diğer üyeler de kaçışmaya başlamıştır. Karagöz'e göre bu durum hiç de şaşırtıcı değildir[113].

Musul Meselesi'nde anlaşmaya varılmasından sonra da Cemiyet-i Akvam, karikatürcülerin gündeminde kalmayı sürdürmüştür. Akbaba 6 Eylül 1926 tarihli sayısındaki karikatürde, Rusya'nın kurduğu ittifaklar yoluyla Cemiyet-i Akvam'ı sarsmaya başladığını ileri sürmektedir. *"Cemiyet-i Akvam"*ın çatısındaki İngiltere ise her an düşmek üzere olduğundan paniklemiş bir haldedir[114].

Eylül 1926'da Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği gündemdedir ve mizah yayınları da bu konuyu işlemektedir. Akbaba'ya göre İngiltere'nin istekli tavrına rağmen Türkiye bu konuda fazla gönüllü değildir ve amacı uluslararası

---

[110] **EK: 428**.

[111] **EK: 429**.

[112] **EK: 430**.

[113] **EK: 431**.

[114] **EK: 432**.

*"oyunlar"*ı görmektir[115]. Karagöz ise bu konuda temkinli olunması gerektiğini savunmakladır. 22 Eylül'de yayımladığı karikatürde Başbakan İsmet Paşa'yı İngiltere'nin tatlı sözlerine kanmaması için uyarmakta, Türkiye'nin ancak söz sahibi olması şartıyla cemiyete üye olmasını tavsiye etmektedir[116].

Her ne kadar Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi 1926'da gündeme gelmişse de bu olay 1932'ye kadar gerçekleşmemiş, 20'li yılların sonunda da karikatürlerdeki Milletler Cemiyeti imgesi aynen devam etmiştir. Karikatürlere yansıyan cemiyet hâlâ İngiltere'nin güdümünde, pasif, sağlam temellerden yoksun, kalıcı barışı sağlayabilmekten uzak ve karmaşık durumdadır. Almanya'nın cemiyete üye olması, sorunları çözmeye yetmemiştir. İngiltere ise cemiyete hâkim olmakta sürekli zorlanmaktadır[117]. Nitekim 10 Eylül 1927'de Karagöz'de yayımlanan ve cemiyeti *"gülünç"* olarak tanımlayan karikatür tam da son bu noktaya temas etmektedir. Karikatürde bir orkestraya benzetilen cemiyetin şefi İngiltere'dir. Orkestra üyelerinden Almanya, İtalya ve Yunanistan, bilindik kıyafetleriyle ayırt edilebilmektedir. Orkestranın şefi İngiltere ahengi sağlamakta zorlanmakta ve her biri ayrı telden çalan üyelere kızmaktadır[118]. Aynı günlerde Akbaba da aynı kanıdadır. "*İngiltere, kendi eseri olan Cemiyet-i Akvam'dan memnun değil*"dir *ve* harcadığı onca paraya rağmen istediklerini elde edememektedir[119]. Aynı konuda bir yıl sonra Karagöz'de yayımlanan karikatürde de değişen bir şey yoktur. Cemiyet uyuşuk, çözüm üretmekten uzak ve faydasız bir haldedir[120].

20'li yıllarda Cemiyet-i Akvam hakkında çizilen ve cemiyetin yapısal sorunlarına temas eden bu karikatürler, 1930'larda yaşanacak uluslararası siyasi krizler karşısında cemiyetin nasıl bir fonksiyonu olacağının da habercisidir. Nitekim 30'larda arda arda gelen siyasi krizlere çözüm üretemeyen cemiyet aynı zamanda sorunun bir parçası olacaktır.

---

[115] **EK: 433**.

[116] **EK: 434**.

[117] 1920'li yıllarda Milletler Cemiyeti'nin karikatürlere yansıması hakkında ayrıca bkz. Serdar Sakin, **Siyasi Karikatürlerde Emperyalizm, Milletler Cemiyeti ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul, 2011.

[118] **EK: 435**.

[119] **EK: 436**.

[120] **EK: 437**.

4.1.2.3.Evrensel Kaygı: Savaş ve Barış

1920'lerin mizahçıları yıllar süren savaşların acısını iliklerine kadar hissetmiş bir kuşağın insanlarıdır. Trablusgarb Savaşı'yla başlayan savaşlar silsilesi Balkan Savaşları ve I.Dünya Savaşı'yla sürmüş, bu savaşlar Osmanlı Devleti'ni önce fiilen sonra resmen tarihe gömmüş, aynı süreçte, her şey bitti derken başlayan Milli Mücadele'yle Türk Milleti adeta küllerinden yeniden doğmuş ve yeni bir devlet kurmuştur. Milli Mücadele kazanılmış ama yıllar süren savaşlar sonucunda pek çok can ve mal kaybedilmiş, ülke harabeye dönmüştür. Savaşın acısıyla kavrulan sadece Türk Milleti değildir. Dünya o zamana kadar görülmemiş büyüklükte bir savaşa sahne olmuş; I. Dünya Savaşı milletleri açlık, sefalet, salgın hastalıklara mahkûm ettiği gibi, yeni savaş teknolojileri milyonlarca cana mâl olmuştur. Ne var ki I. Dünya Savaşı'ndan sonra anlaşmaların imzalanması ne dünyanın ne de Türkiye'nin gündeminden *"savaş"*ı düşürememiş, mizah yayınları da sık sık bu evrensel sorunu işlemişlerdir.

Savaş konulu karikatürlerde kullanılan başlıca figür *"kurukafa"*dır ve bu figür savaşın doğal sonuçları olan ölüm, açlık ve sefaleti çağrıştırmaktadır. Genellikle kurukafayla ifade edilen *"savaş"*ın vazgeçilmez aksesuarları ise tırpanın yanı sıra kılıç, hançer, top, tüfek gibi silahlardır. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren kullanımı artacak olan zırhlı ve miğferli Roma askeri de bu yıllarda sınırlı da olsa savaşı sembolize etmekte kullanılmıştır. Zeytindalı, *"Sulh Perisi"*, *"Sulh Kızı"*, kanatlı bebek/melek figürleri ise barışı sembolize eder. Bunlarsa dönemin siyasi şartlarına bağlı olarak genellikle korunmaya muhtaç ve tehlike altındadırlar.

Silahların henüz sustuğu 1923 yılı başlarında bile savaş karikatürleri mizah yayınlarında boy göstermiştir. Bu hem geçmiş yılların travması, hem de geleceğe dönük barış ümitlerinin zayıf olduğunun göstergesidir. Zümrüdüanka yayına başlar başlamaz ikinci sayısının birinci sayfa karikatürünü bu konuya ayırmıştır ve evrensel savaş kaygısının henüz gündemden düşmediğinin altını çizmektedir[121]. Birkaç sayı

[121] **EK: 438**.

sonra Ramiz yine aynı dergide savaşın hâlen sürmekte olduğunu vurgular[122]. Aynı yılın Eylül ayında Karagöz'de yayımlanan bir karikatür, bu erken dönemde bile, savaş kaygısının yalnızca Zümrüdüanka'yla sınırlı olmadığını göstermektedir. Karagöz'ün bu karikatüründe uluslararası siyasi ortamın panoraması sergilenmektedir. İtalya, Yunanistan'a tekme atmış bir başka Balkan ülkesiyle boğuşmaya başlamıştır. Almanya'yla Fransa birbirine karşı gardını almış, İngiltere Fransa'nın yanında olmasına rağmen kayıtsız bir tavırla olanları izlemektedir. İngiltere ve Fransa'nın arkasındaki Rusya iki tüfek birden kuşanmıştır ve ne yapacağı belli değildir. Harbin hortlaması an meselesidir[123].

26 Mayıs 1924 tarihli Akbaba'da yayımlanan *"Ufk-u Siyasi Kararıyor!.."* lejandlı karikatürde de bir bulut şeklinde olduğu halde yine kurukafası ve tırpanıyla belirginleşen *"Harp"* figürü gökyüzünü kaplamaktadır. Kafası dünya şeklinde betimlenen Avrupa, harbin seslerini uzaktan duyarak haklı bir endişe içerisindedir[124].

1925 yılında Akbaba'da yayımlanan bir karikatüre göre tüm dünyayı etkileyecek bir savaşın çıkması an meselesidir. Yerkürenin içine hapsedilmiş olan kurukafalı *"Harp"*, kurtulmak ve yeryüzüne çıkmak için fırsat kollamaktadır[125].

Yirminci yıl dönümünde ilk sayfasında büyük boy renkli bir karikatür yayımlayan Karagöz, yine evrensel bir konu olan *"savaş ve barış"*ı işlemiştir. Karikatürde kurukafalı, asker donanımlı bir canavar olarak betimlenen *"Harp"*, Avrupalı büyük devletlerin gözü önünde *"Sulh Kızı"*nı öldürmek üzeredir. Gelişmeleri uzaktan izleyen devletler, pek bir şey yapmaya niyetli görünmemektedir. Oradakileri uyaran ise Karagöz'dür[126].

Yine 1927 yayımlanan bir karikatüre göre, savaşın bitiminden 1927'ye kadar barışı kalıcı hale getirmek için imzalanan anlaşmaların hiç biri *"Sulh Kızı"*nı tehlikeden kurtaramamıştır. Akbaba'daki bu karikatürde elinde barışın sembolü zeytin dalını tutan *"Sulh Kızı"*, iskambil kartlarından bir kulenin tepesindedir. *"Sulh Kızı"*nın sözleri güven telkin etse de durumu hiç güvenli görünmemektedir. Çünkü

[122] **EK: 439**.

[123] **EK: 440**.

[124] **EK: 441**.

[125] **EK: 442**.

yirmili yılların başından beri barışı korumak için gerçekleştirilen tüm bu adımlar adeta bir üflemeyle yerle bir olacak durumdadır[127].

Yirmili yıllarda savaş her ne kadar sürekli gündemde olsa da, bu tehlikenin bertaraf edilebileceği umudu hâlâ canlılığını korumaktadır. Savaş karşıtı Briand-Kellogg Paktı için görüşmelerin sürdüğü 1928 Mayısında Karagöz'de yayımlanan bir karikatürde bu umut işlemektedir. Karikatürde Fransa, İngiltere, ABD, Almanya ve Rusya arka planda olduğu halde Karagöz ve Hacivat, *"Harp"* tehlikesini etkisiz hale getirmeye çalışmaktadırlar. Görünen o ki bu tehlikeyi bir iki kazığa bağlamak yeterli olmayacaktır. Tüm ülkelerin desteğine ihtiyaç vardır[128].

20'li yılların son senesine girilirken Karagöz'ün dileği yeni yılın da bir *"Sulh Senesi"* olmasıdır[129]. Bu dilek gerçekleşecek, 1929 yılı bir *"Savaş Yılı"* olmayacaktır. Ancak bu *"Barış Yılları"*nda savaş beklentisi azalmaktan çok, giderek artacaktır. Öyle ki daha 1930'un sonunda çizilen bir karikatürde *"Çok Şükür Yeni Seneye Harpsiz Giriyoruz"* denilmektedir[130]. 30'lu yıllarda ise işler daha da sarpa saracak, beklenen büyük savaşın ayak sesleri daha da yakından duyulmaya başlanacaktır.

4.1.2.4.Savaş Olasılığını Besleyen Siyasi Ortam

Yirmili yıllar boyunca sürekli savaş ve barış kaygılarını yansıtan mizah yayınları ve karikatürcüler, bu kaygıların temelindeki siyasi sorunları da sık sık ele almışlardır. 4 Haziran 1925 tarihli Akbaba'da yayımlanan karikatürde savaş sonrası Avrupa'sının siyasi panoraması oldukça başarılı bir biçimde anlatılmıştır. Kocaman bir bulmaca olarak betimlenen Avrupa haritasının önünde sağdan sola doğru SSCB, Türkiye, Yunanistan, İtalya, Almanya, Fransa ve İngiltere bulunmaktadır. Ülkelerin kimisi bulmacayı çözme çabasıyla inceleme yaparken, kimileri bu çabadan çoktan

---

[126] **EK: 443**.

[127] **EK: 444**.

[128] **EK: 445**.

[129] **EK: 446**.

[130] **EK: 447**.

vaz geçmiştir. Bulmacayı çözmek en azından şimdilik pek kolay görünmemektedir[131].

31 Mart 1926 tarihli Karagöz'de yayımlanan *"Dünya Sulhunu Mahvedecek Tedarikler"* lejandlı karikatürde ise savaş sonrasında gelen barışın bozulmaya mahkûm olduğu üzerinde durulmaktadır. Bir göğsü açık olarak betimlenen sulh kızı, bir patlayıcı yığınının üzerinde otururken; İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya bu yığına yeni bombalar eklemektedir. Bu gidişin savaşla sonuçlanacağı açık olsa da patlamanın ne zaman olacağı belli değildir[132]

18 Ağustos 1926'da Karagöz'de yayımlanan karikatürde, yine uluslararası panorama işlenmektedir. Karikatürde iki sıra halinde dizilmiş devletler kılıçlarını bilemekte, keskinleştirmektedirler. Üst sırada soldan sağa, İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya ve Rusya bulunmakta alt sırada ise Balkan devletleriyle birlikte Türkiye'yi temsilen Karagöz yer almaktadır. ABD ise arka planda, kılıçlarını bileyen devletleri izlemektedir. Bir yandan kılıcını bileyen Karagöz diğer yandan Türkiye'nin gücünü ve savaştan çekinmediğini vurgulamaktadır. Bu hazırlıkların sonunun ise ne olacağı gayet açıktır[133].

20 Ekim 1926'da Karagöz'de yayımlanan *"Avrupa'da Harb Ateşini Körükleyenler Var!"* başlıklı karikatürde siyasi olayların gidişi ve Fransa'nın bu gidişten tedirginliği işlemektedir. Karikatürde ortada *"Harb"* kazanı kaynamakta, İngiltere bu kazanı karıştırırken ABD, İtalya ve Almanya da ateşi kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Bu durumdan kaygılanan Fransa ise kollarını kavuşturmuş, homurdanmaktadır. Karagöz ile SSCB olayları arka planda izlerken, Karagöz Türkiye adına dış politika temaslarına başlamıştır bile[134].

17 Kasım 1926 tarihli Akbaba uluslararası politikadaki bloklaşmayı ve savaş söylemlerini işlemektedir. Akbaba'ya göre bu blöfler eninde sonunda savaşı patlatacaktır[135]. Yaklaşık bir yıl sonra yayımlanan karikatüründe ise, Avrupalı devlet adamlarını birbirlerini yemek üzereyken betimler. Karikatürde sağdan sola doğru

---

[131] **EK: 448**.

[132] **EK: 449**.

[133] **EK: 450**.

[134] **EK: 451**.

Austen Chamberlain Lenin'i, Lenin Mussoliniyi, Mussolini Hindenburg'u, Hindenburg da Briand'ı yemek üzeredir. Karikatürün lejandına göre kimin kimi yiyeceğini zaman gösterecektir[136].

Karikatürlere yansıdığı gibi gergin, belirsiz ve endişeli geçen 20'li yıllar, 1928'de gerçekleşen bir siyasi adımla, iyimser bir havada bitti. Her şeye rağmen bir savaş patlamadı. Hatta 1928 yılı sonu itibariyle 46 devlet *"savaş karşıtı"* bir anlaşmada buluştu. Briand-Kellogg Paktı adıyla anılan bu anlaşma 1927 yılında Almanya'ya karşı *"savaş karşıtı"* bir denge oluşturmak isteyen Fransa'nın ABD'ye yaptığı teklifle gündeme gelmişti. Ancak ABD'nin bu teklife *"savaşı bir milli politika aleti olarak kullanmaktan vazgeçme"* taahhüdünün dünya çapında ve çok taraflı bir anlaşmada yer alması önerisiyle cevap vermesi, Fransa'nın teklifini bambaşka bir boyuta taşıdığı gibi küresel barışa yönelik umutları da artırdı. Nitekim öncelikle Almanya, İtalya ve Japonya sonra da İngiltere ve Fransa, ABD'den gelen teklife olumlu yanıt verdiler. 27 Ağustos 1928'de imzalanan Briand-Kellogg Paktı'yla dokuz devlet[137] savaşı milli politikalarına alet etmeyeceklerini, sorunların çözümü için savaş yoluna gitmeyeceklerini ve daima barışçı yolları kullanacaklarını taahhüt ediyorlardı. Pakt, dokuz devletle sınırlı kalmadı. 1928 yılı sonu itibariyle Sovyet Rusya dahil 37 devlet daha bu pakta katıldı. Türkiye ise Ocak 1929'da paktı imzaladı[138]. Her ne kadar, siyasi ve hukuki zaafları olsa da Briand-Kellogg Paktı, iki savaş arası dönemde, barış rüzgârları estiren en önemli olaylardan biridir[139].

Briand-Kellogg paktının dünya çapında yarattığı iyimser havaya rağmen Karagöz'ün bu iyimserliğe katıldığını söylemek mümkün değildir. Nitekim paktın müzakereleri devam ederken yayımlanan bir karikatüründe Karagöz, savaşmamaya söz veren ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya ve Japonya'nın söylemlerini *"palavra"* olarak değerlendirmekte, ayrıca verilen sözlerin sağlam dayanağı

---

[135] **EK: 452**.

[136] **EK: 453**.

[137] ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya

[138] **Mustafa Kemal Atatürk'lü Yılların Tarihe İzdüşümü**, (Haz. Şükrü Pınar), Egemen Baskı, İzmir, 2006, s. 131.

[139] Briand-Kellog Paktı için bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 222-223; Ayrıca bkz. Oral Sander, **a.g.e.**, s.s. 38-39.

olmadığını ileri sürmektedir[140]. Gazete paktın imzalanmasından sonra da eleştirilerini sürdürür. Konuyla ilgili karikatüründe Fransa, İngiltere, ABD, Almanya ve Japonya birer sandalyede oturmuş, yanında SSCB ve Yunanistan bulunan Karagöz'ün sorusunu dinlemektedirler. Oldukça uzun lejandda Karagöz Türkiye'nin, belki de tüm *"fakir ve zayıf"* ülkelerin kafasında olabilecek soruya yanıt aramaktadır[141].

İki savaş arası dönemde uzun yıllar dünya kamuoyunu meşgul eden konularından birini de silahsızlanma sorunu oluşturuyordu. 1919'dan itibaren gündeme gelen bu konu Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı, Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı, Kellog Paktı ve Silahsızlanma Konferansı girişimleriyle 1933'e kadar gündemde kaldı. Ne var ki bu girişimler istenen sonuçları doğurmadı[142]. 1929'da Köroğlu'nda yayımlanan bir karikatüre göre bu girişimlerin sonuç vermemesinin temel sebebi samimiyetsizlikti. Devletler bir yandan barış yanlısı görünürken diğer yandan ellerindeki silahları bırakmaya niyetli değildi[143]. Birkaç gün sonra Akbaba da aynı konuyu gündeme getirdiği bir karikatüründe 1930 yılının gündem maddelerinden birinin yine silahsızlanma olacağına dikkat çekiyordu. Ancak bu karikatür de geleceğe yönelik ümit ifade etmemektedir. Çünkü yeni yılı temsil eden Noel Baba bir yandan *"Terki Teslihat"* oyuncağını gözü yaşlı dünyanın eline tutuşturmakta, diğer yandan sırtında bir sepet dolusu silah getirmektedir[144]. Akbaba'nın bu öngörüsü gerçekleşecek ve 30'lu yıllar silahlanmanın daha da hızlandığı yıllar olacaktır.

4.1.2.5.Almanya Sorunu

Savaş sonrası Avrupasının kördüğümü kuşkusuz ki Almanya'ydı. Versay Antlaşması'nın imza sürecinde özellikle Fransa, Almanya'ya karşı intikam duygularıyla hareket etmiş ve Almanya'nın bir daha karşı güç oluşturamaması için elden gelen her türlü tedbirin alınması için çabalamıştı. Bu kaygıyla hazırlanan Versay Antlaşması çok ağır hükümler içeriyordu. Bu arada Almanya'nın diğer üç

[140] **EK: 454**.

[141] **EK: 455**.

[142] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 217-226.

[143] **EK: 456**.

[144] **EK: 457**.

imparatorlukla birlikte yıkılmış olması Fransa'yı Avrupa güçler dengesinde sivriltmişti.

Almanya'nın karşı intikamından çekinen Fransa, daha 1919'dan itibaren Alman saldırısını etkisiz hale getirecek güvenlik tedbirleri ve ittifaklar arayışına girdi. Aynı süreçte Almanya, savaşın ve Versay'ın doğurduğu kaosa doğru sürüklendi. Siyasal istikrarsızlık, yüksek enflasyon, demokrasinin gözden düşmesi, Versay'ın getirdiği tamirat borçları Almanya'yı Avrupa güçler dengesi içerisinde daha büyük bir sorun olmaya adım adım yaklaştırıyordu[145]. Almanya'nın doğurduğu boşluk nasıl bir etki yaratacak, kaos nasıl çözümlenecekti? Kelebek'in, Amerikan Life dergisinden aktardığı bir karikatürden de anlaşılacağı üzere 1923 yılında bu soruların cevabı hâlâ bulunamamıştı[146]. Bu karikatürden bir kaç gün sonra Zümrüdüanka'da yayımlanan bir karikatürde de Almanya'nın bu durumun sorumlusu olarak Fransa gösteriliyordu[147].

1925 yılında Zümrüdüanka'da yayımlanan bir karikatürde ise Almanya konusunun hâla İngiltere'yle Fransa arasında sorun yaratmaya devam ettiği işlenmektedir[148] . Gerçekten de İngiltere ile Fransa arasında savaşın sonundan beri Almanya politikası konusunda büyük farklılıklar vardı. İngiltere, ittifaklar sistemine dayalı bir modelin 1914'te barışın bozulmasının temel nedeni olarak görüyor ve I. Dünya Savaşı öncesindeki durumu yaratmamak için Fransa'yla ittifak ilişkisine girmekten kaçınıyordu. Buna karşın Fransa hemen savaş sonrasında ittifak arayışlarına girmişti[149].

1922'de Rapallo Antlaşması'nı imzalayarak Rusya'ya yakınlaşan Almanya'nın, Fransa'yla ilişkilerinin karşılıklı güven zeminine oturması ise ancak 1925'te Locarno Antlaşmaları'nın imzalanmasıyla gerçekleşti. Bu anlaşmaların yolu 1924'te Almanya'nın tamirat borçlarını yeniden düzenleyen Dawes Planı'yla açılmıştı. Dawes Planı'yla ekonomisi ve para sistemi düzelen, üretimi artan

---

[145] Savaş sonrası *"Almanya Meselesi"* için bkz. **a.g.e.**, s.s. 153-162.

[146] **EK: 458**; Bu karikatürün de gösterdiği gibi, söz konusu yıllarda Türkiye'deki mizahçılar batılı mizah yayınlarını takip etmektedir.

[147] **EK: 459**; Kız çocuğunun başındaki şapka ve şapkanın üzerindeki R. F. (Fransa Cumhuriyeti: République Française) kısaltması Fransa'yı ifade etmektedir.

[148] **EK: 460**.

[149] Oral Sander, **a.g.e.**, s.s. 16-17, 49.

Almanya; 1925 yılında Fransa, Belçika, İngiltere ve İtalya'yla imzaladığı Locarno Antlaşmaları'yla da, Almanya'nın batı sınırlarının kesinliği konusunda teminat verdi[150]. Bu anlaşmalar, oluşturduğu altı yıllık barış ve işbirliği ortamı nedeniyle iki savaş arası dönemin *"Altın Yıllar"*ı olarak görülse de, getirdiği çözümler tam ve kesin olmadığından kısa ömürlü oldu. Zira Versay düzeni sessiz bir darbe yemiş ve Almanya doğu sınırları için bir güvence vermemişti[151]. Ayrıca Rusya, Almanya'nın dostluğunu elinden kaçırmamak için girişimde bulunmuş ve 24 Nisan 1926'da yeni bir Alman-Sovyet Antlaşması imzalanmıştı[152].

Karagöz, 1926 baharında yayımladığı iki karikatürle Almanya'nın imzaladığı anlaşmaları masaya yatırmıştır. Alman-Sovyet Anlaşması'nın imzalanmasından yalnızca dört gün sonra yayımlanan *"Alman-Rus İttifakı"* başlıklı karikatürde konu sıcağı sıcağına işlenmiştir. Karikatürde Almanya ile Rusya el sıkışmakta bir yanda İngiltere, Fransa ve İtalya, diğer yanda da Yunanistan bu durumu izlemektedir. İtalya'da kayıtsız bir tavır söz konusuyken özellikle Fransa'nın kaygılı olduğu gözlenmektedir. Gelişmeleri arka planda izleyen Karagöz ile Hacivat kendi aralarında yorum yapmaktadır[153]. Anlaşılan Karagöz'e göre Avrupa'nın yeni gelişmelere gebe olduğu kesindir. Ancak bu gelişmelerin neler getireceğini kestirebilmek de o günün şartlarında zordur.

Karagöz'den bir gün sonra yayımlanan Akbaba da aynı konuyu mercek altına almıştır. Almanya ile SSCB arasında imzalanan anlaşmadan dört ay önce Türkiye ile SSCB arasında *"Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması"* imzalandığına gönderme yapan Akbaba'ya göre "*Türk-Rus" ve "Rus-Alman"* ittifak zinciri oluşmuş, oluşan bu ittifakın dünyaya denk güçte olduğu ileri sürülmüştür[154].

Karagöz, 1 Mayıs 1926 tarihli sayında ise Alman-Sovyet Anlaşmasını, Locarno Antlaşmaları'ndan önemli görmekte; Locarno Antlaşmaları'nın sağlam

---

[150] Dawes Planı ve Locarno Antlaşmaları için bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 158-162.

[151] Oral Sander, **a.g.e.**, s.s. 32-34.

[152] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 167.

[153] **EK: 461**.

[154] **EK: 462**.

zeminden yoksun olduğunu ileri sürmektedir ki 1930'lardaki gelişmeler Karagöz'ü haklı çıkaracaktır[155].

Akbaba ve Karagöz'ün Locarno Antlaşmalarını önemsemeyen, Rus-Alman Antlaşmasını ise öne çıkaran tavırlarının temelinde Türk dış politikasının içinde bulunduğu durum yatmaktadır. Bu karikatürlerin çizildiği günlerde Musul'un İngiliz mandasındaki Irak'a bırakılması, Milletler Cemiyeti nezdinde kesinleşmiştir. İş Türkiye ve İngiltere'nin bu kararı bir anlaşmayla kayıt altına almalarına kalmıştır ve yakında bu görüşmeler başlayacaktır. Böyle bir ortamda ulusal kaygılarla hareket eden mizah yayınlarının, İngiltere'nin içinde bulunduğu platformu başarılı göstermek yerine Türkiye'nin müttefiki konumundaki Rusya'yı öne çıkarmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye 20'li yıllarda kendisini, tıpkı Almanya ve Rusya gibi, uluslararası dengeler sisteminin dışına itilmiş; İngiltere başta olmak üzere batılı devletlerle eklemlenememiş görmektedir. Gerçekten de 1925-26 yıllarında Türkiye, Rusya hariç tutulursa, yalnız bir ülkedir. Bu açıdan bakılınca Almanya ve Rusya, Türkiye için adeta kader ortağı konumundadır. Dolayısıyla o günün mizahçılarının politik olarak kendilerini Almanya ve Rusya'ya yakın görmeleri, yakın gördükleri devletlerin, batılı dengeler içerisinde yer almalarına sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır.

Locarno Antlaşmaları'ndan sonra Fransa-Almanya ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesi, Almanya'nın 1926'da Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla devam etti. Almanya bu adımla uluslararası işbirliği içerisindeki olumlu tavrını pekiştiriyor, Fransa da bundan hoşnut oluyordu. Ancak, Akbaba'ya göre zaten sorunlu bir kuruluş olan Milletler Cemiyeti, Almanya'nın üye olmasıyla daha da karışacaktı[156].

Akbaba bu tespitinden yaklaşık yirmi gün sonra yayımladığı bir karikatürde ise Almanya-Fransa yakınlaşmasını işlerken, diğer yandan İngiltere-İtalya yakınlaşmasına vurgu yapmaktadır. Karikatürde İngiltere'yi aldatan aşüfte bir kadın olarak tasvir edilen Fransa, asker üniformalı Almanya'nın kucağındadır. Almanya ise cumhurbaşkanı Hindenburg'un kişiliğinde tasvir edilmiştir[157].

---

[155] **EK: 463**.

[156] **EK: 464**.

[157] **EK: 465**.

Locarno Antlaşmaları sonrasında her ne kadar Almanya, uluslararası sisteme yeniden eklemlenmiş ve sorunla anılmaktan çıkmış görünse de bu geçici bir durumdur. Versay'ın düzeni sarsılmış, doğurduğu problemler ise kalıcı olarak çözümlenmediği gibi, sadece pansuman edilmiştir. Ama bu pansuman da yarayı iyileştirmeye yetmeyecek aksine yeni problemler doğuracaktır. 1926'nın sonlarında Akbaba'da yayımlanan bir karikatüre göre de gelişmeler, öldü zannedilen Almanya'nın tabuttan çıkışına işaret etmektedir. Cenazeyi defnetmeye hazırlanan İngiltere, İtalya ve Fransa şaşkına dönmüştür[158]. Silahıyla, tabuttan çıkacak olan Almanya'nın ise neler yapacağını zaman gösterecektir.

1926 sonrasında Almanya sorununa dair karikatürlerde ciddi bir azalma söz konusudur. Artık Almanya diğer Avrupa devletleriyle birlikte karikatürlerde boy göstermekte ve uluslararası sistemin bir parçası olarak görülmektedir. Almanya sorununun yeniden gündemin üst sıralarına tırmanması ise 1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle olacaktır.

4.1.2.6.Sovyet Rusya

1920'lerin ortasında Avrupa, *"Galipler"*, *"Mağluplar"* ve *"Rusya"* olmak üzere üç ana unsura bölünmüş durumdaydı. Batılıların Sovyetlerle ilişkileri daha baştan kötü başlamış ve güvensizlik üzerine oturmuştur. İngiltere, ABD ve Fransa'nın başını çektiği Sovyet karşıtı blok, devrim sonrası yaşanan silahlı mücadelelerle Bolşevikler'in önünü kesmeyi başaramamış, Bolşevikler 1921 yılında ülke içerisindeki tüm mücadeleleri kazanmışlardı. Rusya'ya göre batı kendisini ortadan kaldırmak isteyen bir güç, batıya göre Rusya ideolojik bir tehlikeydi. Buna bağlı olarak batılılar Sovyet Rusya'yı tanımaktan uzun süre kaçındılar. Ancak bu gerçeğe uzun süre gözlerini kapatamazlardı. Nitekim 1924'te önce İtalya, sonra da Fransa ve İngiltere, Sovyet rejimini tanıdı. ABD'nin tanıması içinse 1933 yılını beklemek gerekiyordu[159].

İngiltere'nin SSCB'yi tanımaya hazırlandığı günlerde, Zümrüdüanka bu konuyu ele almıştır. İngiltere'nin dostluk elini uzatmasına rağmen; elinde süngü takılmış bir tüfekle, İngiliz'e yönelmiş topların arkasında duran Rusya karanlıklar

---

[158] **EK: 466**.

[159] **A.g.e.**, s.s. 163-165.

içerisinde gizemli bir haldedir. İngiliz'e cevabı da ise pek dost canlısı görünmemektedir. Anlaşılan Rusya, İngiltere'yle *"görüşmek"* için henüz hazır değildir. Ama bu *"görüşme"*nin bir barışma değil de bir hesaplaşma olacağı şimdiden bellidir[160].

20'li yılların karikatürlerinde Rusya, bir yandan İngiltere'ye rakip bir denge unsuru olarak betimlenirken diğer yandan da yayılmacı, saldırgan ve ideolojik bir tehlike olarak görülmektedir. Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren konularda Türk-Rus ittifakını öne çıkaran mizah yayınları; aynı yıllarda Sovyet Rusya'nın ideolojik bir tehdit olabileceğini de gözden kaçırmamışlardır. Karagöz'ün 1924'te Troçki'nin söylemlerine karşı verdiği tepki buna iyi bir örnektir[161]. Karagöz, ayrıca 1925'in Haziran ayında yayınladığı karikatürde de, Bolşevik Rusya'nın Balkanlar üzerindeki yayılmacı politikasına dikkat çekmekte Balkan ülkelerini komünizme karşı birlik olmaya çağırmaktadır[162].

Aynı yaz Rusya, Asya üzerinde de etkin olmaya çalışmakta ve bu politikasıyla İngiltere'yle karşı karşıya gelmektedir. Balkanlar'daki komünizm yayılmacılığından kaygılanan Karagöz'ün ise bu durum karşısında keyfi yerindedir. Çünkü Musul Meselesi'nin gündemde olduğu süreçte İngiltere'nin aleyhine olan her durum onu keyiflendirmektedir. Tavrından anlaşıldığı kadarıyla da komünizmin Asya'da yayılmasını bir tehlike olarak değil, İngiltere'nin canını yakacak bir gelişme olarak görmektedir[163].

Karagöz'ün SSCB'yi zaman zaman olumlamasına rağmen, dönemin diğer önemli mizah yayını Akbaba'da bu olumlamaya pek rastlanmaz. Akbaba genellikle İngiliz-Rus çekişmesine ve komünizmin dünyayı tehdit edebilecek bir ideoloji olmasına dikkat çeker. Akbaba'nın üzerinde durduğu konulardan biri de *"İngiliz-Sovyet Çekişmesi"*dir. Bu yaklaşımın en iyi örnekleri de 1927'deki siyasal gelişmelere bağlı olarak yayımlanır. 28 Şubat 1927'de yayımlanan karikatürde bu rekabetin, iki büyük gücün hatta belki de dünyanın uçuruma yuvarlanmasıyla son

[160] **EK: 467**.

[161] **EK: 468**.

[162] **EK: 469**.

[163] **EK: 470**.

bulacağı ileri sürülür[164]. Bir hafta sonra aynı konuda yayımlanan bir başka karikatürde ise bu kez uçurumun dibindeki *"Sulh Perisi"*dir. Elinde orak-çekiç bulunan Stalin *"Emperyalizm"* kayasını, elinde kılıç bulunan İngiliz Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain da *"Bolşevizm"* kayasını uçuruma yuvarlamaya çalışmaktadır. Kayalardan herhangi birinin yuvarlanması halinde *"Sulh Perisi"*nin zarar göreceği açıktır. Ancak bu, ne İngiltere'nin ne de Rusya'nın umurundadır[165].

21 Nisan 1927 tarihli Akbaba'da yayınlanan renkli karikatür, özellikle soğuk savaş döneminde artacak olan komünizm karşıtı karikatürlerin öncülerinden biridir. Karikatürde Lenin'in tuttuğu orak-çekiç sembollü kızıl bir yumurtadan, savaşı çağrıştıran bir iskelet çıkmıştır. Akbaba'ya göre komünizmin yeni dünya vaadi budur[166].

Aynı yılın haziran ayında da İngiltere ve Rusya, *"Asya"* ile *"Avrupa"* arasındaki bir köprüde karşılaşan iki inatçı keçi olarak tasvir edilmiştir. Karikatürde Troçki'nin yüzüne sahip bir keçi ile Chamberlain'in yüzüne sahip bir başka keçi inatlaşmaktadır[167].

Yirmili yıllarda Türk karikatürüne yansıyan Sovyet imgesi, genel olarak değerlendirildiğinde çok olumsuz değildir. Karikatürler genellikle Türk dış politikasına paraleldir. Sovyetler kimi zaman dost ve müttefik, kimi zaman da yayılmacı potansiyeli ve ideolojisiyle tehlikedir. Ancak soğuk savaş dönemindeki olumsuz SSCB ve komünizm imgeleriyle kıyaslandığında, bu dönemin karikatürleri son derece *"yumuşak"* kalır.

4.1.2.7.Balkanlar ve Sömürgeler

20'lerin ikinci yarısında karikatürcülerin sık sık işlediği dış politika konuları arasında Balkanlar ve sömürgeler de yer almaktadır. Mizah yayınları Balkanlardaki gelişmeleri kaygıya izlerken, İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerde zor duruma düşmelerini ise sevinçle karşılamışlardır.

---

[164] **EK: 471**.

[165] **EK: 472**.

[166] **EK: 473**.

[167] **EK: 474**.

Büyük güçlerin emperyalist çekişmeleri yüz yılı aşkın bir süredir Balkanları kaynayan bir kazan haline getirmişti. Balkan milletleri 19.yy'dan itibaren milliyetçilik akımının ve kışkırtmaların etkisiyle bir yandan Osmanlı'ya karşı bağımsızlık mücadelelerine girişirken diğer yandan da birbirleriyle rekabete girişmişlerdi. İç içe girmiş etnik ve dinsel toplulukların yaşadıkları bölgeler, bağımsız olan ya da bağımsızlık yolunda ilerleyen Balkan milletlerinin egemenlik mücadelesine sahne olmuştu. I. Balkan Savaşı Osmanlı'nın Balkanlardan atılmasıyla sonuçlansa da bölgeye barış ve istikrar getirmedi. Aksine önce II. Balkan ardından da I. Dünya Savaşı yeni düşmanlıkların tohumunu ekmişti.

I.Dünya Savaşı bittiğinde ise sınırlar Wilson prensiplerine uygun olarak çizilmedi. Balkan devletlerinin çoğunda çok uluslu yapı sürdü. Yugoslavya'nın temelini oluşturan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, bir yandan denize açılmaya çalışırken diğer yandan da Sırplarla Hırvatlar arasında gerginliklere sahne oluyordu. Balkanlarda en fazla toprak kazanmış olan Romanya, kendisine toprak kaptırmış olan devletlerle çevriliydi ve statükonun korunmasından yanaydı. Bulgaristan hem II. Balkan Savaşı'nda hem de I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş ve komşularına toprak kaptırmıştı. Bu yüzden barış anlaşmalarının kurduğu düzene karşı en fazla hoşnutsuzluk besleyen Balkan devleti durumundaydı. Ülke Makedonya meselesine bağlı olarak patlayan iç karışıklıklara sürüklenmişti. 20'li yıllarda darbeler, karşı darbeler, suikast ve tedhiş hareketleri Bulgaristan'ı altüst etti. Bulgaristan'ın yaşadığı iç istikrarsızlığın bir benzerini de Yunanistan yaşıyordu. Monarşinin yerine kurulan cumhuriyet de bu istikrarsızlığa son vermedi. Burada da darbeleri yeni darbeler izledi. Ülkenin istikrara kavuşması ise 1924'te iktidardan uzaklaşan Venizelos'un 1928'de yeniden iş başına gelmesi ve dört yıl boyunca iktidarda kalmasıyla gerçekleşecekti. Balkan devletlerinin ortak noktası ise zayıf ekonomileriydi. Tüm bu etkenlere bağlı olarak 20'li yıllarda Balkanlarda barışı esas alan bir işbirliğine gidilemedi. Bu süreçte Balkan devletleri kendi diplomasilerini ortaya koymaya çalışmışlar, hem kendi içlerinde hem de büyük devletler arasında rekabetlere ve kombinezonlara konu olmuşlardır[168].

Balkanların durumuyla ilgili 1925'te Karagöz'de yayınlanan bir karikatür, büyük güçlerin bölgedeki etkin olma mücadelesinin hâlâ devam ettiğine dikkat

[168] **A.g.e.**, s.s. 177, 182-187.

çekmektedir. Karikatüre göre İngiltere ve Fransa Balkanlar üzerindeki oyunlarına devam ederken; İtalya, Almanya ve Rusya sıranın kendilerine gelmesini beklemektedir. Karagöz'e göre Balkan devletleri akıllı olmadıkları sürece bu oyunlar sürüp gidecektir[169]. Bu karikatürde her ne kadar bölgedeki etkin devletler olarak İngiltere ve Fransa görünse de 1922 sonrasında Balkanlar'da varlığını hissettirmeye başlayan asıl güç Mussolini yönetimindeki İtalya'dır. Mussolini yayılmacı girişimlerini ilk olarak Adriyatik çevresinde başlatmış, önce Yugoslavya'dan Fiume'yi almış ardından da Yunanistan'ın Korfu adasını işgal etmişti. Bunlarla da yetinmeyen Mussolini 1925'te de Arnavutluk üzerinde nüfuzunu artırmaya başladı[170]. Artık Balkan devletleri bir yandan komşuları gözlerken diğer yandan da İtalya'nın girişimlerinden kaygılanmaktadır. Karagöz'ün 1926'da yayımladığı bir karikatür tam da bu noktaya işaret eder. Görünüşe göre Balkanların durumu hiç de iç açıcı değildir ve baharda savaşın çıkması sürpriz olmayacaktır[171]. Ancak Karagöz'ün öngörüsü gerçekleşmez. Mussolini'nin Balkanlar'da etkin olma girişimleri ise karikatürlere konu olmaya devam edecektir[172].

1927'de Akbaba'da yayımlanan bir karikatür adeta Balkanlar'ın tarihinin özeti gibidir. Karikatürde, elinde barışın sembolü olan zeytin dalını tutan ve küçük bir melek olarak betimlenen barış, *"Balkan"* dağının üzerinde oturmaktadır. Ne yazık ki ağlamaktadır. Çünkü yüzü, dişleri ve tırnaklarıyla korkunç bir görünüme sahip *"Harp"* onu yemek, yok etmek için üzerine çökmüştür. *"Harp"*in, sulhu yok etmeden önce söyledikleri ise Balkanların hem geçmişine hem de geleceğine ışık tutmaktadır. Balkanlar için barış adeta haramdır[173].

Sömürgeler konusunda yayınlanan karikatürlerde ise mizah yayınları özellikle İngiltere ve Fransa'ya yönelik eleştirel bir tavır sergilemişler ve bağımsızlık talebinde bulunan *"mazlum milletler"*in yanında olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı Ortadoğu'da kuvvetler dengesinde bir boşluk yaratmış, savaşın galipleri İngiltere ve Fransa, bu boşluğu kendi emperyalist

---

[169] **EK: 475**.

[170] **A.g.e.**, s.s. 173-174.

[171] **EK: 476**.

[172] **EK: 477**.

[173] **EK: 478**.

çıkarları için bakir bir alan olarak ele almışlardı[174]. Ancak bu devletler her ne kadar I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkarak rakiplerini alt etmiş ve sömürgecilikle rakipsiz kalmış görünseler de 20'li yıllarda hem yeni elde ettikleri hem de savaş öncesinde sahip oldukları sömürgelerde rahat değillerdir. İngiltere Hindistan'da Gandi'nin, Mısır'da Vafd Partisi'nin, Çin'de milliyetçilerin başlattığı bağımsızlık talepleriyle uğraşırken Fransa da Suriye'de, Lübnan'da ve Fas'ta aynı taleplerle karşı karşıyadır. Her iki emperyal güç de bu talepleri başta şiddetle bastırmaya çalışmış ve bir ölçüde başarılı olmuşlarsa da direnişler karşısında ipleri gevşetmek ve bu sömürgelerde bir takım tavizler vermek zorunda kalmışlardır[175]. Asıl olarak II. Dünya Savaşı sonrasında güçlenecek ve başarıya ulaşacak bu bağımsızlık hareketlerinin ayak seslerini ise 20'li yılların karikatürlerinde duymak mümkündür.

Karagöz, 1924 yılında konuya ilişkin yayınladığı bir karikatürde Mısır'ın durumunu ele almaktadır. Emperyalizme karşı zafer kazanmış bir milletin gazetesi olarak Esir Mısır'a tavsiyesi kendi evlatlarından başka kimseden yardım beklememesidir. Çünkü başka kimseden yardım gelmeyecektir[176].

Akbaba'nın, 1925 yılında yayınladığı iki karikatür İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerindeki zor durumuna dikkat çekmektedir. İngiltere Çin'de, Fransa Fas'ta *"yenilmek"*tedir[177]. Suriye'deki durum Fransızlar için hiç de iç açıcı değildir. Fransa'nın adeta arı kovanına dönen Suriye'yi tahliye edeceği ileri sürülmektedir[178]. Gerçekten de bu öngörü on yıl içerisinde gerçekleşecek, Fransa Suriye'de önce cumhuriyet ilan edecek, sonra da tamamen çekilecektir.

20'li yılların ikinci yarısında sömürgeler hakkında çizilen karikatürlerin altını çizdiği bir başka nokta İngiliz sömürge imparatorluğunun çökmekte olduğudur. Bu iddia Musul Sorunu'na bağlı bir temenni gibi görünse de içi boş bir tespit değildir.

Karagöz, henüz Musul Sorunu'nun karara bağlanmadığı Ağustos 1925'te İngiliz sömürge imparatorluğunun çökmekte olduğunu, İngiltere'nin de bunun

---

[174] **A.g.e.**, s. 151.

[175] **A.g.e.**, s.s. 198, 204-205; Oral Sander, **a.g.e.**, s.s. 30-31.

[176] **EK: 479**.

[177] **EK: 480**.

farkında olduğunu ama elinden bir şey gelmediğini iddia eder. Bu tarihi olayın gerçekleşmesiyle *"mazlum milletler"* de rahat bir nefes alabilecektir[179]. Musul Meselesi'nin Türkiye'nin istemediği biçimde çözülmesinden sonra da Karagöz bu iddiasını sürdürür. İrlanda'dan Mısır'a, Avusturalya'dan Hindistan'a kadar İngiltere'yi besleyen, ona can veren ne kadar ülke varsa İngiliz himayesinden ayrılmaya hazırlanmaktadır. Sömürgelerini kaybedecek olan İngiltere ise yakında dişleri sökülmüş arslana benzeyecek ve tüm dünya rahat edecektir[180]. Tabii bu tarz karikatürlerde çizilen tablonun fazla *"iyimser"* olduğu da dikkat çekmektedir. Örneğin Papağan'ın 1927 yılında yayınladığı karikatürün gerçeklerle örtüşebilmesi için II. Dünya Savaşı sonrasını beklemek gerekecektir[181].

4.2.Dünya Yeni Bir Savaşa Yol Alırken (1930-38)

I.Dünya Savaşı'ndan sonraki on yıllık zaman dilimi, barış anlaşmalarının kurduğu düzenin kalıcı hale getirilmesi, uluslararası işbirliğinin sağlanması, silahsızlanma çabaları ve yeni bir savaş olasılığının ortadan kaldırılması çabalarıyla geçmişti. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Krizi dünyanın siyasi atmosferini de etkilemiş, 30'lu yıllarda peş peşe ortaya çıkan siyasi buhranlar II. Dünya Savaşı'na giden yolu açmıştır[182].

Dünya'nın yeni bir savaşa doğru hızla yol aldığı 1930'lu yıllarda Türkiye'de siyasi karikatürün omurgasını hiç kuşkusuz *"Dış Politika"* oluşturur. Bu durumun birkaç sebebi vardır. Öncelikle bu konu kayıtsız kalınamayacak kadar önemlidir. İtalya, Japonya ve Almanya gerek söylemleriyle gerekse de yaptıklarıyla dünyanın gündemini belirlemektedir. Bu gidişin nereye kadar olacağı, Türkiye'yi ne derecede etkileyeceği belli değildir. Bu yüzden karikatürlerin bu konuya yönelmesi doğaldır. İkinci olarak dönemin siyasi koşulları karikatürcüleri ister istemez iç siyasi konulardan uzaklaştırmaktadır. Tek parti sisteminin belirginleşmesi hem siyasal ortamı durgunlaştırmış hem de muhalefet yapmayı olanaksız hale getirmiştir. Basın

---

[178] **EK: 481**.

[179] **EK: 482**.

[180] **EK: 483**.

[181] **EK: 484**.

kanunu, tüm basını olduğu gibi mizah yayınlarını da eleştiriden uzaklaştırmıştır. Böyle bir durumda karikatürcülerin dış politikaya yönelmeleri de kaçınılmaz olmuştur. Bir üçüncü sebep de mizah yayınları ve karikatürcüler için iç politikanın yerini dolduracak daha ilginç bir konunun olmamasıdır. Belediye karikatürleri İstanbul merkezlidir ve genellikle aynı konular etrafında dönmektedir. Ayrıca bu karikatürlerle İstanbul dışındaki okuyucunun ilgisini çekmek neredeyse imkânsızdır. Uluslararası politikayı konu alan karikatürler ise hem evrensel kaygıların işlenebildiği, hem merak uyandıran hem de daha az risk oluşturan bir alandır. Özellikle Hitler ve Mussolini gibi iki figür, siyasi karikatür yapmak isteyen karikatürcüler için kaçırılmayacak malzemeler sunmaktadır. Buna bağlı olarak karikatürcüler uluslararası platformdaki çelişkileri, çatışmaları, aşırılıkları doyasıya karikatürize etmişlerdir.

30'lu yıllarda da dış politika karikatürlerinde başlıkların/şapkaların ayırt edici birer sembol olarak kullanılmasına devam edilmiştir. Yeni Köroğlu'nun bir yarışma vesilesiyle Eylül 1933'te yayımlamış olduğu bir çizim ise bu açıdan bir anahtar niteliğindedir[183]. Çizimde de görülebileceği gibi İtalya Mussolini'yle, Almanya Hindenburg'la, Amerika ise Sam Amca'yla betimlenirken diğer ülkeler temelde başlıklara göre ayırt edilebilmektedir. Bunlara daha sonra Almanya'yı temsilen Hitler ve gamalı haç da eklenecektir. SSCB'nin betimlenmesi ise sosyalizmin simgeleri olan yıldız ve orak-çekiçle yapılmaktadır. İlginçtir ki o yıllardaki SSCB'yle özdeşleşen Stalin, SSCB'yi sembolize etmekte hiç kullanılmamış ve 30'lu yıllar boyunca karikatürlerde yer almamıştır.

4.2.1.Dünya Ekonomik Krizi ve Nazi İktidarı

1929'un Ekim ayında Amerika'da başlayan ve ardından tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz zaten diken üstünde olan dünyayı daha da sarstı. Yarattığı ekonomik ve sosyal sorunların uluslararası platforma yansıması da fazla gecikmedi. Krizin doruğa çıktığı günlerde yayımlanan karikatürler bu noktaya vurgu yapıyor ve dünyanın sonu belirsiz bir kaosa sürüklenmekte olduğunu gösteriyordu[184]. Bir-iki yıl sonra çizilen karikatürler de daha fazla umut vaat etmiyordu. Aksine silahsızlanma

---

[182] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 229.

[183] **EK: 485**.

görüşmelerinin bir sonuç vermediği[185], Japonya'nın Mançurya'ya saldırmasına bir çözüm üretemeyen Milletler Cemiyeti'nin bostan korkuluğuna döndüğü[186], Avrupa'da herkesin birbirinin kuyusunu kazdığı karikatürlere yansıyordu[187].

Dünya Ekonomik Krizi'nin siyasal bir sonucu Almanya'da Nazi iktidarına giden yolun açılması oldu. Krizle birlikte Nazi oyları tırmanışa geçmiş, Nazilerin önünü kesmeye çalışan Başbakan Brüning Alman dış politikasını sertleştirmiş, Versay Antlaşması'nın revizyonunu dillendirmeye başlamıştı[188]. Bu süreçte Almanya'nın *"İntikam"* söylemleri yeniden öne çıkmaya başlıyordu[189]. Ne var ki bu Brüning'in politikası Nazilerin yükselişini ve Hitler'in 1933'ün Ocak ayında Almanya'nın başbakanlık koltuğuna oturmasını engelleyemedi. Hitler iktidara geçtikten kısa süre sonra yeni seçimler için meclisi dağıttı ve yapılan seçimlerde sandalye sayısını artırdı. Artık daha da güçlenmişti ve o zamana kadar taktiksel olarak bağlı kaldığı anayasa ve hukuku bir kenara bıraktı. Nazi Partisi dışındaki tüm partiler kapatılarak, siyasi faaliyetleri yasaklandı. 1934'te yaşlı devlet başkanı Hindenburg'un ölümü üzerine, hükümet başkanlığının yanı sıra devlet başkanlığını da üzerine aldı[190].

Hitler'in iktidara gelişi Türk basınında genel olarak fazla önemsenmemiş, sıradan bir iktidar değişikliği olarak görülmüştür. Sonrasında iç politikada muhalefete yönelik uygulamaları ve çıkardığı yasalar da fazla ses getirmemiştir[191]. 1931 tarihli Basın Kanunu'ndan sonra dış politikaya yönelme eğilimindeki mizah yayınlarının ise -Akbaba hariç- bu genellemenin biraz dışında kaldığı görülmektedir. Karagöz ve Köroğlu, Hitler iktidarından önce olduğu gibi Hitler'in başbakanlık koltuğuna oturmasından sonra da Almanya konusuna duyarlı olmuşlar ve gelişmeleri sık sık karikatürlerine yansıtmışlardır. Örneğin Hitler henüz başbakanlık koltuğuna oturmadan Karagöz'de yayımlanan bir karikatürde, artık Almanya'nın kaderinin

---

[184] **EK: 486**; **EK: 487**.

[185] **EK: 488**.

[186] **EK: 489**.

[187] **EK: 490**.

[188] **A.g.e.**, s. 239.

[189] **EK: 491**.

[190] Oral Sander, **a.g.e.**, s. 44.

Hitler'in elinde olduğuna ve Almanya'nın sonu belirsiz bir yolculuğa başladığına dikkat çekilmektedir[192]. Bu arada Nazi iktidarı karikatürlerde biçimsel bir değişiklik de getirmiştir. 1933'e kadar çizilen Almanya konulu karikatürlerde Almanya genellikle miğfer ya da Hindenburg'a çok benzeyen, bıyıklı ve şişman bir tiple sembolize ediliyordu. 1933 başlarından itibaren ise bıyığıyla oldukça ayırt edici bir görünüme sahip Hitler ve Nazilerin sembolü Swastika (Gamalı Haç) bu sembollere eklendi. Bu semboller karikatürlerde artık sıklıkla yer alacak ve karikatür okuyucusu için günden güne daha tanıdık hale gelecektir[193].

Hitler, otuzlu yıllarda üç aşamalı bir dış politika uygulayacaktı. Önce Versay düzeni yıkılacak ve Almanya Versay Antlaşması'nın kısıtlamalarından kurtarılacaktı. Daha sonra Almanya dışında yaşayan Almanlar, Almanya bayrağı altında toplanacaktı. Bir sonraki aşama ise *"Hayat Sahası"* politikasının uygulanmasıydı. Bu aşamada Almanya'nın refah ve mutluluğu için gerekenler yapılacaktı. İlk ikisi somut ve sınırlı olan bu politikaların sonuncusu ise ucu açık ve belirsizdi. Bu yüzden ilk iki aşamanın gerçekleşmesi büyük bir direnmeyle karşılanmayacak, Hitler'in 1939'da Çekoslovakya'yı işgaliyle başlayan üçüncü aşama büyük tepki çekecekti[194].

Hitler'in iktidara gelişi ve Versay zincirlerini kırma politikası öncelikle batılı devletleri, SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye yöneltti. ABD 1933'te Sovyet Rusya'yı tanıdı. SSCB bir yıl sonra Milletler Cemiyeti'ne kabul edildi. 1935'te ise Fransa, SSCB ile bir ittifak antlaşması imzaladı. İngiltere ise ittifaklar sisteminin I. Dünya Savaşı'nın temel nedeni olduğunu düşünerek, bu tarz girişimlere sıcak bakmıyordu. 1920'lerde ve 30'larda Fransa ile bağlar kurmamayı tercih etti. Alman tehdidine karşı kendisini topun ağzında gören Fransa ise SSCB, İtalya ve İngiltere'yle kurduğu bağlar zayıf kaldığından Almanya'ya karşı yalnız kalmıştı. 1935'e gelindiğinde Hitler revizyonizmine karşı hâla ciddi bir blok oluşmamıştı[195]. Oysa aynı süreçte Hitler ve Mussolini, sert ve saldırgan söylemlerde adeta yarışmaya

---

[191] Sezen Kılıç, **Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2010, s. 286.

[192] **EK: 492**.

[193] **EK: 493**.

[194] Oral Sander, **a.g.e.**, s. 44.

[195] **A.g.e.**, s.s. 47-49.

başlamışlardı[196]. Mussolini 1922'den beri zaten sert söylemleriyle gündemdeydi. Şimdi revizyon için kendine yeni bir ortak bulmuştu. Bu iki siyasi figür henüz uzlaşamamış olsalar da *"barış"*ı baltalama konusunda hemfikirlerdi. Bu durumu işleyen Köroğlu, 1934'te yaptığı öngörüyle, her iki diktatörün kendi yıktıkları *"sulh"* ağacının altında kalacağını ileri sürüyordu[197].

1935 yılına gelindiğinde Avrupa'da Versay düzeninden söz etmek mümkün değildi. Saar halk oylamasıyla Almanya'nın yönetimine geçmiş; İngiltere, Versay Antlaşması'nın aksine Almanya'nın denizaltı yapmasına rıza göstermişti. Fransa'nın on beş yıldır sürdürmeye çalıştığı düzen çökmüştü. Bundan sonra uluslararası sistemin belirleyici unsuru, devletlerin kaba gücü ve bu gücü kullanan diktatörler olacaktı. Artık Avrupa'da Almanya ve İtalya, Uzakdoğu'da ise Japonya saldırgan söylemlerini hayata geçireceklerdi[198].

4.2.2.Uluslararası Siyasi Krizler

Uluslararası arenada yeni bir aşamaya geçildiğinin ilk göstergesi İtalya'nın 1935'te Habeşistan'a saldırması oldu. İtalya, artan nüfusuna yerleşim alanı sağlama ve hızla gelişmekte olan sanayisine hammadde sağlama amaçlarıyla böyle bir harekete girişmişti. Hızlandırıcı gelişmeler ise Habeşistan'ın güçlenerek İtalya'nın sömürgeleri olan Eritre ve İtalyan Somalisi'ni tehdit eder hale gelmesi; Mussolini'nin, İngiltere ve Fransa'nın bu işgale fazla tepki göstermeyeceklerini sezmiş olmasıydı[199].

Habeşistan'ın işgali gündeme geldiği andan itibaren karikatürcüler bu konuya yoğun ilgi göstermiştir. Genel eğilim işgalin eleştirilmesi yönündedir ve karikatürcülerin gönlü Habeşistan'dan yanadır. Örneğin Köroğlu savaşın başında yayımladığı bir karikatürde İtalyanların Habeşliler tarafından yutulacağını ileri sürmektedir[200]. Akbaba'nın Mart 1935'te yayımladığı kapak karikatüründe ise çarpışan güçlerin eşitsizliğine dikkat çekiliyor, İtalya'nın Afrika'ya götürdüğü

[196] **EK: 494**.

[197] **EK: 495**.

[198] **A.g.e.**, s. 51.

[199] **A.g.e.**, s.s. 51-52.

[200] **EK: 496**.

"Medeniyet" sorgulanıyordu[201]. Köroğlu Haziran'da, bu işgali tüm dünyayı tutuşturabilecek bir yangın olarak değerlendirmekteydi[202].

Habeşistan'ın işgali üzerine toplanan Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, üyelerinden birine yapılan bu açık saldırıyı ortadan kaldıramaması cemiyetin yetersizliğini bir kez daha gündeme getirmiştir. Konseyin aldığı kararda İtalya saldırgan ilan edilmiş ve üyelere, İtalya'ya stratejik maddeler ve malzemeler satmamaları, kredi açmamaları çağrısı yapılmıştır. Ne var ki Avrupalı büyük devletler bu karara aldırış etmemişler İtalya'yla ticari ilişkilerini aynen sürdürmüşlerdir. ABD'nin her iki taraf için uyguladığı silah satmama kararı ise asıl olarak Habeşistan'ı vurmuştur. Ancak İngiltere sömürgelerine giden yolun tehlikeye girmesinden tedirgin olmuş ve İtalya'nın Akdeniz'de başka girişimlerde bulunmasına karşı tedbir alma çabasına girmiştir[203]. Artık Habeşistan konulu karikatürlerin bir başka kahramanı da İngiltere'dir[204].

İtalya'nın Habeşistan'ı işgaline karşı büyük devletlerin gösterdiği tepkinin cılız kalması Almanya'yı cesaretlendirmiştir. Milletler Cemiyeti'nin olayı önlemede etkin bir rol oynayamamasını bahane eden Almanya, kendi güvenliğini sağlama gerekçesiyle Versay Antlaşması'na aykırı olarak Mart 1936'da Ren Bölgesine asker sokmuş, böylece Versay'ın son zincirini de kırmıştır. Karagöz'e göre Versay ve Locarno düzeni artık sona ermiştir[205]. Köroğlu'na göre Avrupa'da silahların patlaması an meselesidir[206]. Akbaba ise kıyametin kopmak üzere olmasını kapağına taşır. Hitler *"İsrafil'in Sûru"*nu üflemiş ve mezardaki *"Harbi Umumi"*yi dirilmiştir[207]. Ancak bu olay her ne kadar yürekleri ağza getirmişse de beklenen savaş patlamamıştır. Çünkü Almanya'nın Versay'ın zincirlerinden kurtulma çabası, yeni bir savaştan olabildiğince kaçınan devletler için nispeten katlanılabilir bir durumdur.

---

[201] **EK: 497**.

[202] **EK: 498**.

[203] **A.g.e.**, s.s. 52-53.

[204] **EK: 499**.

[205] **EK: 500**.

[206] **EK: 501**.

[207] **EK: 502**.

1936 baharı saldırgan ülkeler için verimli geçmişti. İtalya Habeşistan'ın işgalini tamamlamak üzereydi. Almanya Ren'e girmişti. Japonya ise Mançurya'nın ardından Çin'e el atmıştı[208]. Tüm bu gelişmeler olurken Milletler Cemiyeti'nin artık kendine bile hayrı olmadığı karikatürlere yansıyordu[209]. Aynı yılın Temmuz ayında İspanya'da patlayan iç savaş ise adeta II.Dünya Savaşı'nın provası olacaktı[210].

Yüzyılın başından beri siyasal kargaşa içinde bulunan İspanya, 1931'de Kral Alfonso'nun tahttan çekilmesiyle cumhuriyet rejimine geçmişti. Ancak yeni rejim istikrar yerine kargaşayı ve kutuplaşmayı daha da artırdı. Seçimlerde kralcılarla cumhuriyetçiler dönüşümlü olarak galip geliyor, sol ve sağ arasındaki gerilim giderek tırmanıyordu. Bu siyasal atmosferde General Franco'nun, 1936'nın Temmuz ayında cumhuriyetçi hükümete karşı başlattığı sağcı ve kralcı ayaklanma İspanya'da iç savaşın fitilini ateşledi. Savaşta sağcılar *"Milliyetçiler"*, solcular *"Cumhuriyetçiler"* olarak adlandırılacak, üç yıl sürecek bu iç savaşta büyük Avrupa devletleri de taraf olacaktı.

Ağustos 1936'dan itibaren genellikle boğa figürünün yer aldığı karikatürler, mizah yayınlarının ön sayfalarını süslemeye başlamıştır. Savaşın uluslararası boyutu da daha ilk aydan itibaren karikatüre yansımaktadır[211]. Gerçekten de savaş sadece İspanya'daki ideolojik taraflar arasında sınırlı kalmamış, İngiltere ve Fransa'nın çekimser tutumuna karşın Almanya, İtalya ve SSCB daha savaşın başından itibaren bu savaşta taraf olmuşlardır. Almanya ve İtalya milliyetçileri desteklerken, SSCB cumhuriyetçilerden yanadır[212]. İtalya 100.000 kişilik bir orduyla Franco'ya destek verecek, Almanya bol miktarda silah ve cephane yardımı sağlayacaktı. Buna karşılık solculara dünyanın dört bir yanından 35.000 kadar gönüllü katılacak, SSCB'nin yardımları ise güdük kalacaktı[213]. Artık ideolojilerin dünya çapında hesaplaşmasına ve gövde gösterisine dönüşen bu savaş İspanya'ya yerle bir etmeye başlamıştı[214]. 1937 ve 1938'de bu konuda çizilen karikatürlerin ana teması ise savaşın yarattığı

---

[208] **EK: 503**.

[209] **EK: 504**.

[210] **A.g.e.**, s. 55.

[211] **EK: 505**.

[212] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 265-266.

[213] Oral Sander, **a.g.e.**, s. 56.

[214] **EK: 506**.

vahşet olacaktı[215]. 1938'de Franco liderliğindeki milliyetçilerin savaşı kazanıp İspanya'ya hâkim olması da bu bakış açısıyla yorumlanacaktı[216].

İspanya'da ideolojiler savaşı birinci yılını doldururken, Uzakdoğu'da Japonya yayılmacı siyasetine hız vermişti. Aslında bu beklenmeyen bir gelişme değildi. Nitekim Japonya 1931-32'de Mançurya'yı ele geçirmiş, 1933'te Milletler Cemiyeti'nden çekilmiş, sonrasında ise *"Asya, Asyalılarındır!"* sloganıyla Çin üzerinde hak iddia etmeye başlamıştı. Türkiye'de ise özellikle Köroğlu gazetesi daha 1931'den beri Japonya'nın bu saldırgan tutumuna ve Japonya-Çin ilişkilerine dikkat çekiyordu[217]. Gazete önceleri Japon yayılmacılığını destekleyerek *"gücün haklılığı"*na vurgu yapıyor ve her milletin kendi gücüne dayanması gerektiğinin altını çiziyordu. Köroğlu'na göre suç Japonya'da değil onu durduramayan Milletler Cemiyeti'ndeydi[218]. Gazete ilerleyen zamanlarda ise Japonya'nın yayılmacı politikasını eleştirmeye ve Japonya'nın bu işten zararlı çıkacağını ileri sürmeye başlamıştı[219].

1937'de uluslararası şartlar Japonya'nın harekete geçmesi için oldukça uygundu. Habeşistan'ın işgali, Almanya'nın Ren'e asker sokması ve İspanya İç Savaşı Milletler Cemiyeti'nin etkisizliğini açıkça ortaya koymuştu. Amerika'nın buhranlar karşısında savaştan kaçınma tavrı açıktı. Berlin-Roma Mihveri'nin kurulmasından sonra, Japonya ile Almanya Antikomintern Pakt'ı kurmuş ve SSCB'ye karşı bir blok oluşturmuşlardı[220].

Japonya'nın Çin işgali başlayınca, bu hareketin de bardağı taşıran son damla olması ve dünyayı ateşe vermesi bekleniyordu[221]. Ancak beklenen yine olmadı. Çin'in başvurusu üzerine konunun Milletler Cemiyeti gündemine gelmesi, cemiyetin aczini bir kez daha ortaya koydu. O günlerde çizilen bir karikatüre de yansıdığı gibi dünya yanıyor, tulumbacılara benzetilen Milletler Cemiyeti üyeleri kendilerini

---

[215] **EK: 507**.

[216] **EK: 508**.

[217] **EK: 509**.

[218] **EK: 510**.

[219] **EK: 511**.

[220] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 273-274.

[221] **EK: 512**.

kurtarma telaşıyla yangından kaçıyorlardı[222]. Sorunu 1922'de Çin'in bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti altına alan Dokuz Devlet Antlaşması'nı imzalayan devletlere havale ettiler. Onların Brüksel'de düzenlediği ve Japonya'nın katılmadığı konferansta ise İtalya, Japonya'nın savunuculuğunu yaptı. İngiltere, ABD ve Fransa konuya müdahil olmaktan kaçındılar. Sonuçta hiçbir yaptırım kararı çıkmadı[223]. Buna karşın Rusya daha ilk andan itibaren Çin'in arkasında yer almıştı[224]. Önce Çin'le saldırmazlık anlaşması imzalayan SSCB, daha sonra maddi yardıma da başladı[225]. Bu durum savaştaki dengeleri değiştirmiş, Japonya daha 1937'den itibaren II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürecek olan bir batağa saplanmıştı. Savaş 1938 yılı itibariyle kimi zaman Çinlilerin kimi zaman da Japonların üstünlüğüyle karikatürlere yansıyordu[226].

30'lu yıllar boyunca yeni yıl karikatürleri genellikle dış politika konularına ayrılmış, bu karikatürlerde geçen yılın değerlendirilmesi yapılmış ve geleceğe yönelik kaygılar yansıtılmıştır. Atatürk Dönemi'nin son yılı olan 1938'e girerken çizilen karikatürler de bu açıdan oldukça dikkat çekici niteliktedir. 1937'nin son aylarında *"Berlin-Roma-Tokyo Mihveri"* tamamlanmış, II. Dünya Savaşı'nın bir bloğu oluşmuştur[227]. Artık modern teknolojinin nimetlerinden biri olan uçakla seyahat eden Noel Baba, alev topuna dönmüş dünyada iniş yapacak yer bulamamaktadır[228]. Habeşistan, İspanya ve Çin'deki can kayıpları dram haline gelmiştir[229]. Dünya topun ağzındadır, yeni bir Dünya Savaşı çıkması an meselesidir[230]. 1938 yılı büyük korkuyla gelmektedir[231].

1938 yılı Alman dış politikasında önemli bir dönüm noktasıydı. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, o zamana dek birbirlerinden tedirgin olan Almanya ve İtalya'yı

---

[222] **EK: 513**.

[223] **A.g.e.**, s. 274.

[224] **EK: 514**.

[225] **A.g.e.**, s.s. 275-276.

[226] **EK: 515**; **EK: 516**.

[227] **EK: 517**.

[228] **EK: 518**.

[229] **EK: 519**.

[230] **EK: 520**.

[231] **EK: 521**.

birbirine yaklaştırmıştı. Fransa ve İngiltere'yle ilişkileri bozulan İtalya, kendisi gibi revizyonist olan Almanya'nın desteğine ihtiyaç duymuş, Almanya da Milletler Cemiyeti'nin kararlarına aykırı şekilde İtalya'yı desteklemişti. İki ülkenin Avusturya konusundaki uzlaşmacı tavrıyla gelişen ilişkiler 1936 Ekiminde kurulan *"Berlin-Roma Mihveri"*yle taçlanmıştı[232]. Öte yandan 1937'de İngiltere'de iktidara gelen Chamberlain *"Yatıştırma Politikası"*yla Almanya'ya karşı olabildiğince esnek davranmaktaydı. Bu politikaya göre Versay düzeniyle Almanya'ya karşı yapılan haksızlıklar telafi edilmeliydi. Versay, bir yandan Almanya'ya ağır yaptırımlar getirmiş diğer yandan da milliyet prensibine aykırı olarak pek çok Alman'ı Almanya sınırlarının dışında bırakmıştı. Hitler'in Versay zincirlerini kırması, Almanları bir devlet çatısı altında toplama girişimleri Chamberlain için, savaş sebebi olarak görülmüyordu[233]. Tüm bunlar artık Versay düzenini tamamen yıkmış olan Hitler'e, dış politikasının ikinci aşamasını uygulama cesareti veriyordu. Artık Almanya dışında kalmış olan Almanların tek devlet çatısı altında toplanması için daha hızlı adımlar atılabilirdi. Bunun en önemli hamlesi ise Avustuya'nın ilhakı (Anschluss) olacaktı.

Avusturya'yı ilhak etmek için öncelikle Avusturya Nazilerini kullanmayı deneyen Hitler, bu girişiminde başarılı olmayınca Avusturya'ya ültimatom vermiş, Avusturya'nın uzlaşmacı tavrına rağmen bir oldu bittiye getirerek 12 Mart 1938'de Avusturya'ya asker sokmuştur[234]. İşgalden yaklaşık 15 gün önce yayımlanan bir karikatürde öngörüldüğü gibi büyük devletlerin bu olaya tepkisi sadece izlemekle sınırlı kaldı[235]. İngiltere, daha 12 Şubat'ta Hitler ültimatom verdiğinde sessiz kalarak tavrını göstermişti. Chamberlain'in yatıştırma politikasına sadık kalınacaktı. Fransa istikrarsızlık sebebiyle siyasal krize sürüklenmiş, hükümetsiz kalmıştı. ABD, dünyanın polisi olmaya niyetli değildi. SSCB'nin İngiltere ve Fransa'yla ortak hareket etme girişimleri ise sonuç vermedi[236].

---

[232] Oral Sander, **a.g.e.**, s. 54.

[233] **A.g.e.**, s.s. 49-50.

[234] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** , s.s. 279-280; Oral Sander, **a.g.e.**, s.s. 56- 58; Konunun Türk basınındaki yankıları için bkz. Sezen Kılıç, **a.g.e.**, s.s. 103-112.

[235] **EK: 522**.

[236] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 281.

Hitler daha Avusturya'nın işgalinden önce -20 Şubat 1938'de- verdiği bir söylevde, Almanya'ya komşu iki memlekette 10 milyondan fazla Almanın yaşadığını ve özgürlüğüne sahip olmayan bu Almanları koruma görevinin Almanya'ya ait olduğunu söylemişti. Avusturya'nın 7 milyon nüfusa sahip olduğu, Çekoslovakya'daki Südet bölgesinde de 3 milyon civarında Alman'ın yaşadığı göz önünde bulundurulunca; Avusturya'nın ilhakından sonra sıranın Çekoslovakya'ya geldiği açıktı[237]. Buna bağlı olarak işgalin hemen ardından çizilen karikatürlerde de bu konu işleniyordu. Köroğlu'na göre sıra Çekoslovakya'ya gelmişti ve Çekoslovakya Almanya'nın önünde kasaplık kuzu gibi durmaktaydı[238]. Akbaba da kapak karikatürüyle aynı fikre katılıyor ve Almanya'nın Çekoslovakya'ya saldırması halinde barışın artık yaşayamayacağını öngörüyordu[239].

Beklendiği gibi Hitler, Avrupa'nın nefes almasına fırsat vermeden Çekoslovakya'ya yöneldi. Nisan-Mayıs aylarında Çekoslovakya'daki Südet Almanları faaliyetlerini artırmış, Almanya Çekoslovakya sınırına asker yığmaya başlamıştı. 12 Eylül 1938'te Hitler, verdiği bir söylevde, Südet Almanlarına özgürlükleri verilmezse, bunu kendi eliyle vereceğini ilan ediyordu. Diğer yandan Polonya ve Macaristan da Çekoslovakya'dan pay istemeye başlamışlardı. Eylül sonunda konunun masaya yatırıldığı Münih Konferansı'nda Südet bölgesinin Almanlara teslim edilmesi kararlaştırıldı. Buna karşılık Fransa ve İngiltere Çekoslovakya'nın sınırlarını garanti ettiler[240]. Münih Konferansı sonrasında Akbaba'nın kapak karikatürü İngiltere Başbakanı Chamberlain'ın *"Yatıştırma Politikası"*nın çöküşünü ilan ediyordu. Chamberlain, Nazi politikalarının kurbanı olmuştu[241].

Atatürk dünyaya veda ederken II. Dünya Savaşı'nın patlamasına bir yıldan az bir zaman kalmıştı. Son beş yılda dünya koşar adımlarla savaşa yönelmiş, karikatürcüler her krizde duydukları kaygıyı eserlerinde yansıtmışlardı. Bu karikatürler çizildikleri dönem itibariyle dünya tarihine tanıklık etmiş ve endişelerin

---

[237] **A.g.e.**, s. 279.

[238] **EK: 523**.

[239] **EK: 524**.

[240] **A.g.e.**, s.s. 285-286.

[241] **EK: 525**.

görsel olarak okuyucuya ulaşmasına aracılık etmişlerdir. Dolayısıyla her biri yalnızca Türkiye Tarihi açısından değil, Dünya Tarihi açısından da önemli birer yapıttır.

4.2.3.Türkiye ve Dış Politika (1930-38)

1923-1932 yıllarında Türkiye'nin dış ilişkileri ağırlıklı olarak Lozan Anlaşması'nın etkisi altında gelişmiş; Türk dış politikası uluslararası ilişkilerin genel seyrinden çok, münferit devletlerin Türkiye'ye karşı izledikleri politikalara ve davranışlara karşı düzenlenmişti[242]. Bu döneme Musul ile Mübadele/Etabli sorunları damga vurmuştu. 1932-38 döneminde ise Türk dış politikası daha çok uluslararası siyasi atmosferin etkisinde kalmış, elde edilen bağımsız ve eşit statünün devamının sağlanması amaçlanmıştır.

1929 sonrasında pek çok devlet iktisadi milliyetçilik politikasına yönelmiş, aşırı devletçi ve milliyetçi akımlar kuvvetlenmiş, demokratik sistemlere inanç zayıflamıştır. Diğer yandan Versay sistemiyle kurulan statükoyu değiştirmeye çalışan revizyonist blok güçlenmiş, antirevizyonist blok ise yatıştırma ve taviz politikası gütmüştür. Türkiye ise bu süreçte duygusal bir yaklaşım içerisine girmeyerek, yeni statüden tatmin olmuş bir yaklaşımı benimsemiş ve yeni maceralara girmekten kaçınmıştır. Atatürk'ün önderliğindeki genç Türkiye Cumhuriyeti'nin 1930'lardaki dış politika düsturu *"Yurtta Barış, Dünya'da Barış"*tır. Bu düsturla hareket eden Türkiye, bütün devletlerle iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışmış, uluslararası barışı bozmak isteyen devletlere karşı, barışçı devletlerle işbirliği yapma yoluna gitmiştir[243].

4.2.3.1.Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Üye Olması

20'li yıllar boyunca daha çok kendi iç meseleleriyle ilgilenen ve uluslararası politikanın dışında kalan Türkiye, 20'lerin sonlarında doğru SSCB'nin de çabalarıyla uluslararası işbirliğine yönelik çalışmalar içerisinde yer almaya başlamıştı. Silahsızlanma konferansı ve Litvinov Protokolü içerisinde yer alması, Türkiye'nin uluslararası işbirliğine açık olduğunun ve barışçı bir dış politika izlediğinin göstergesiydi. 1930 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Briand'ın *"Avrupa Birliği Projesi"* için davetiye gönderdiği bazı devletler, Türkiye'nin de bu proje içerisinde

[242] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, s. 92.

yer almasının yararlı olacağı yönünde cevap vermişti[244]. 30'lu yılların başlarında ise Avrupa'da barış karşıtı tehlikelerin yükselmesine paralel olarak statükocu devletlerin önem verdiği bir devlet haline gelmeye başlamıştı. Bu gelişmelerin Türkiye'nin er geç Milletler Cemiyeti'ne katılmasıyla sonuçlanacağı açıktı[245]. Nitekim Türkiye'nin uluslararası sisteme entegre olmasındaki bu en önemli adım 1932'nin Temmuzunda gerçekleşti.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi gündeme geldiğinde SSCB ile olan ikili ilişkilerinden kaynaklanan pürüzler söz konusuydu. İki ülke arasında 1929'da yenilenen protokol hükümlerine göre iki ülke birbirini ilgilendiren konularda karşı tarafın onayını almak zorundaydı. Başbakan İsmet Paşa'nın 1932'deki Moskova ziyaretinde bu pürüz giderildi[246]. Öte yandan Türkiye, Atatürk'ün direktifleri üzerine, başvuru yoluyla değil, davet üzerine Milletler Cemiyeti'ne girmek istiyordu. Bu durum da İspanya'nın Milletler Cemiyeti nezdindeki girişimleriyle çözüm yoluna girmişti. Temmuz ayı yaklaşırken İspanya, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması için teklif sunmaya hazırlanıyor, konu karikatürlere de yansıyordu.

Cemiyete giriş konusunda Köroğlu biraz karamsardır. 29 Haziran'da yayımlanan karikatürde Türkiye'yi temsilen tepeden tırnağa silahlı vaziyette cemiyetin kapısına yaklaşmaktadır[247]. Bir sonraki sayıda ise tavuk kümesi olarak betimlenen cemiyet nihayet horozuna kavuşmuş olarak gösterilir. Türkiye, basiretsiz Milletler Cemiyeti'nin yıllardır çözemediği sorunları bir çırpıda çözmeye taliptir[248]. Köroğlu'nun bu üst perdeden yaklaşımına karşın CHP'nin yayın organı niteliğindeki Karagöz çok daha soğukkanlıdır. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in, elinde zeytin dalıyla Milletler Cemiyeti'ne girerken betimlendiği karikatürde, Türkiye'nin barış yanlısı tavrıyla cemiyete olumlu bir hava getireceği vurgulanır[249].

---

[243] **A.g.e.**, s.s. 92-94.

[244] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 335-336.

[245] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **a.g.e.**, s.s. 95-96.

[246] İsmet İnönü, **Hatıralar**, (Yayıma Hazırlayan: Sabahattin Selek), Bilgi yay., 3. b., Ankara, 2009, s.s. 512-513.

[247] **EK: 526**.

[248] **EK: 527**.

[249] **EK: 528**.

6 Temmuz 1932 tarihli Milletler Cemiyeti Genel Kurulu toplantısında İspanya'nın önerisi ve Yunanistan'ın desteğiyle Türkiye'nin teşkilata davetini öngören karar kabul edilmiştir. TBMM'nin bu daveti kabul etmesinin ardından yapılan 18 Temmuz tarihli toplantıda ise Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliği muamelesi oy birliğiyle alınan kararla tamamlanmıştır[250]. Bu gelişmeyi yorumlayan Karagöz'e göre; barışı korumaya kaygısındaki Milletler Cemiyeti daha güçlü hale gelmiş olsa da bu durum yeterli değildir. ABD ve SSCB'nin de cemiyete üye olması gerekmektedir[251].

4.2.3.2.Balkan Antantı

1932'de Milletler Cemiyeti'ne giren Türkiye'nin 1930'lardaki ikinci önemli dış politika hamlesi Balkan Antantı olmuştur. Aslında Türkiye'nin -Yunanistan hariç- Balkan devletleriyle iyi ilişkileri Lozan Antlaşması'nın hemen sonrasında başlamış; 1923'te Arnavutluk'la, 1925'te de Bulgaristan ve Yugoslavya'yla dostluk antlaşmaları imzalanarak Balkan Savaşı'ndan beri kopuk olan ilişkilerin gelişmesi yönünde önemli adımlar atılmıştı. Diğer yandan Balkan devletleri arasındaki ilişkiler de 1929'a kadar düzelmiş; 1930'da Türk-Yunan anlaşmazlığının çözülmesiyle de Balkanlarda uluslararası işbirliği yapılması için gerekli ortam oluşmuştu[252].

Balkan Birliği'nin kurulmasıyla ilgili ilk somut adım Dünya Barış Kongresi Derneği'nin 1929 Ekiminde Atina'da yaptığı toplantıda atıldı. Kongre Başkanı ve Eski Yunan başbakanlarından Aleksandr Papanastasiyu bir Balkan Antantı kurulmasını teklif etmiş, bu önerisi Türkiye dâhil bütün Balkan devletleri tarafından olumlu karşılanmıştı[253]. Sonraki bir yıl içerisinde Etabli sorunu tamamen çözüme kavuşmuş, Türk-Yunan ilişkilerinde balayı havası başlamıştır. Bu olumlu hava içerisinde, Ekim 1930'da, toplanan ilk Balkan konferansına Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan katıldı. Her yıl dışişleri bakanları seviyesinde bir toplantı yapılması, bir Balkan Paktı hazırlanması, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi ve Balkan ülkeleri arasında işbirliği teşkilatı kurulması

---

[250] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s.s. 98-99.

[251] **EK: 529**.

[252] **A.g.e.**, s.s. 99-100.

[253] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 337-338.

kararlaştırıldı[254]. Konferans sonrasına konuyu ele alan Köroğlu, birliğin liderinin hangi ülke olacağı sorusunu gündeme getiriyordu[255].

Bir yıl sonra Ekim 1931'de ikinci Balkan konferansı İstanbul'da toplandı. Konferansta uluslararası statünün devamından yana olan Türkiye ve Yunanistan, Balkan Birliği'nin gerçekleşmesi için sıkı işbirliği yapmışlar ve bu hareketin öncüleri olmuşlardır[256]. Artık İsmet Paşa ve Venizelos Balkan Birliği'ni inşa eden iki usta olarak karikatürlere yansımaktadır[257]. Türk-Yunan ilişkileri en sıcak ve samimi günlerini yaşamaktadır[258]. Ancak bu konferansta Bulgaristan'ın revizyonist eğilimleri öne çıkmış, bir pakt hazırlanması mümkün olmamıştı. Bir yıl sonra Bükreş'te toplanan konferans da hayal kırıklığı doğurdu[259]. Bulgaristan azınlıklar konusundaki görüşlerinden dolayı konferansı terk etti. İlişkileri yumuşatmaya çalışan Türkiye 1933 yılında Bulgaristan'la Yunanistan arasında arabuluculuk çabası içerisindedir[260]. Bu amaçla Başbakan İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Eylül ayında Sofya'yı ziyaret etmişler, Türkiye ile Yunanistan arasındaki diplomatik gelişmelerin Bulgaristan'a karşı bir girişim olmadığını anlatarak, Bulgaristan'ı Türk-Yunan paktına katılmaya davet etmişlerdir[261]. Türkiye'nin bu girişimleri karikatürlere olumlu yansısa da[262] görüşmelerden bir sonuç çıkmamış, Bulgaristan pakta katılmayı reddetmiştir. Sofya ziyareti sonrasında Köroğlu'nda yayımlanan bir karikatüre göre paktın dört devlet arasında imzalanacağı kesin görünmekle birlikte hâlâ Bulgaristan'ın da bu birliğe katılması umut edilmektedir[263].

1933'ün son aylarında Türkiye-Romanya ve Türkiye-Yugoslavya arasında karşılıklı dostluk ve işbirliği antlaşmaları imzalanmış ve Balkan Antantı'nın imzalanması için önemli mesafe katedilmiştir. Bulgaristan'ın Nöyyi Antlaşmas'ını

---

[254] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s.100.

[255] **EK: 530**.

[256] **A.g.e.**, s. 100.

[257] **EK: 531**.

[258] **EK: 532**.

[259] **EK: 533**.

[260] **EK: 534**.

[261] **A.g.e.**, s. 102.

[262] **EK: 535**.

[263] **EK: 536**.

kendi lehine değiştirmek istemesi sebebiyle tüm ısrarlara rağmen bu ittifak sisteminin dışında kalmayı tercih etmesi karşısında ittifak yanlısı devletlerin önünde iki seçenek kalmıştır. Ya Balkan Paktı'ndan vaz geçilecek ya da Bulgaristan'ı dışarıda bırakan bir pakt imzalanacak ve Bulgaristan'ın sonradan pakta katılması beklenecektir. Nihayet Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da imzaladıkları Balkan Paktı'yla tercihlerini ikinci seçenekten yana kullanırlar[264]. Artık İttifak üyeleri güvenli bir şemsiye altında görünmekte, Bulgaristan'ın ne yapacağı merak konusu olmaktadır[265]. *"Gospodin"* adıyla karakterize edilen Bulgaristan artık karikatürlerde *"yalnız bir ülke"*dir[266]. Revizyonist ve saldırgan tavrı kimi zaman Türkiye'yle ilişkilendirilir ve Türkiye toprakları üzerinde gözü olan bir devlet olarak karikatürlere yansır[267]. Öte yandan her ne kadar siyasal işbirliği ve ortak savunma konularında zayıf temellere sahip olsa da Balkan Antantı, II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulduğu yıllarda bir kale, caydırıcı güç olarak karikatürlere yansımaya devam etmiştir[268].

4.2.3.3.Boğazlar Sorunu ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Türkiye Lozan Antlaşması'nda boğazlar üzerinde tam egemen olamamıştı. Başkanı Türk olsa da Boğazlar Komisyonu'nun varlığı ve boğazların silahtan arındırılmış olması Türkiye'nin boğazlar üzerinde egemenliğini kısıtlıyordu. Lozan'a göre herhangi bir saldırı karşısında boğazların korunması Miletler Cemiyeti'nin güvencesi altında olacaktı.

1930'ların başlarına gelindiğinde Milletler Cemiyeti'nin zafiyetleri somut olarak görülmeye başlanmıştı. Silahsızlanma konferansları bir sonuç vermemiş, aksine savaş söylemleri öne çıkmaya başlamıştı. 1931'de Japonya Mançurya'ya saldırmış, 1933'te Almanya'da Naziler iktidara gelmiş, hemen ardından revizyonist adımlar atmaya başlamışlardı. Bu kaygı verici havaya bağlı olarak Türkiye ilk kez 1933'teki Silahsızlanma Konferansı'nda boğazlar üzerindeki kısıtlamaların

[264] **A.g.e.**, s.s. 103-104.

[265] **EK: 537**.

[266] **EK: 538**.

[267] **EK: 539**.

[268] **EK: 540**.

kaldırılmasını gündeme getirmiş, ancak herhangi bir sonuç alamamıştır[269]. Ne var ki boğazların silahlandırılması artık Türkiye'nin gündemindeydi[270]. 1934 yılında Balkanlar'daki Bulgaristan-Yugoslavya yakınlaşması ve aynı yıl Mussolini'nin Asya ve Afrika üzerindeki yayılmacı emellerini açığa vuran konuşmasından sonra Türkiye, Boğazlar konusundaki taleplerini Milletler Cemiyeti ve Balkan Antantı toplantılarında da tekrar etti[271]. Mizah yayınları da Türkiye'nin bu taleplerini destekliyor, Avrupa'daki gelişmeler karşısında boğazların Türk hâkimiyetine bırakılmasını savunuyordu[272].

1936 yılına gelindiğinde genel bir savaşın ayak sesleri daha net duyulmaya başlanmıştı. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Almanya'nın Ren bölgesine asker sokması yalnız Türkiye'nin değil antirevizyonist bloğun da kaygılarını artırıyordu. Bu gelişmeler karşısında Türkiye 10 Nisan 1936'da, boğazlar sözleşmesini imzalamış olan devletlere verdiği bir nota ile, Avrupa'daki buhranların 1923 yılında boğazlar için verilmiş olan kolektif garantiyi işlemez hale getirdiğini, statünün değiştirilerek boğazların askerileştirilmesini istedi[273]. Bu notayı değerlendiren mizah yayınları, Türkiye'nin barış yanlısı ve uluslararası hukuktan yana tutumunun dünyada olumlu karşılanmasından memnundur[274]. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın yanı sıra Başbakan İsmet İnönü de boğazlar konusundaki çalışmalarından dolayı övülmektedir[275]. Köroğlu ise daha çok askeri figürleri ön plana çıkardığı karikatürlerinde *"savaşa hazır ama barıştan yana bir Türkiye"* imajını yansıtmaktadır[276].

Karikatürlere de yansıdığı gibi, anlaşmaların yok sayıldığı veya kuvvet yoluyla değiştirildiği bir dönemde Türkiye'nin barıştan yana ve samimi girişimi olumlu karşılanmış, önce İngiltere ikinci olarak da Sovyet Rusya Türkiye'yi

---

[269] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 343.

[270] **EK: 541**.

[271] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s.s. 125-126.

[272] **EK: 542**.

[273] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 344.

[274] **EK: 543**.

[275] **EK: 544**.

[276] **EK: 545**.

desteklemiştir. İtalya hariç, Fransa ve diğer devletlerin de Türkiye'nin isteğini kabul etmesiyle Montrö Boğazlar Konferansı'nın yolu açılmıştır[277].

22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montrö kentinde başlayan Boğazlar Konferansı'nın ikinci gününde Türkiye boğazların tahkim edilmesini, burada asker bulundurmayı ve Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasını içeren 13 maddelik tasarısını sundu. Türkiye'nin Boğazları silahlandırma isteği daha başlangıçta kabul görmüşse de boğazlardan geçişle ilgili hükümler İngiltere ile Sovyet Rusya arasında çetin tartışmalara neden oluyordu[278].

Konferans arifesinde genel olarak sessiz kalan mizah yayınları, görüşmelerin başlamasından kısa süre sonra Türkiye'nin tezlerinin prensip olarak kabul edilmesiyle konferansın Türkiye açısından olumlu giden havasını yansıtmaya başlamışlardır. Akbaba'ya göre Tevfik Rüştü Aras, konferansa katılan tüm ülkelere Türkiye'nin görüşlerini kabul ettirmiştir[279]. Köroğlu ise henüz konferansın beşinci gününde, boğazların tahkim edilmesinin barışa sağlayacağı katkının muhatap devletler tarafından anlaşıldığını ve boğazlara yerleşecek olan Türk ordusunun barışı korumaya hazır olduğunu ilan ediyordu[280]. Türkiye için tali sayılabilecek boğazlardan geçiş tartışmaları mizah yayınlarının gündeminde yer almıyordu. Önemli olan Türkiye'nin boğazların anahtarını ele almasıydı ve daha konferans bitmeden Türkiye'nin isteğinin gerçekleşeceği belli olmuştu[281].

Konferansın ilerleyen aşamalarında 1935 tarihli Fransız-Sovyet Antlaşması sebebiyle Fransa, Karadeniz'in yabancı devlet gemilerine kapalı kalmasında çıkarları olması sebebiyle de Balkan devletleri, Sovyet Rusya'yı desteklemişlerdir. Bu nedenle İngiltere görüşlerinde fazla ısrar etmemiş ve konferans kısa süre sonra anlaşmayla sonuçlanmıştır[282].

---

[277] **A.g.e.**, s. 344; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 127.

[278] **A.g.e.**, s.s. 127-129.

[279] **EK: 546**.

[280] **EK: 547**.

[281] **EK: 548**.

[282] **A.g.e.**, s.s. 127-129; Anlaşmanın içeriğini yayılmacı siyasetine engel olarak gören İtalya, konferansa katılmamış ancak 1938'de anlaşmayı imzalamıştır.

20 Temmuz 1936'da Türkiye, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Japonya, Romanya, Sovyet Rusya ve Yugoslavya arasında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle Uluslararası Boğazlar Komisyonu kaldırılıyor, Türkiye boğazlar çevresinde silah ve asker bulundurma hakkı elde ediyordu[283]. Barışa yönelik tehditlerin arttığı, Almanya ve İtalya'nın saldırgan tutumlarının iyice açığa çıktığı bu dönemde boğazların anahtarının yeniden Türkiye'nin eline geçmesi mizah dergilerinde geniş yankı buldu. Değerlendirmelerin ortak noktası Türkiye'nin ve barışın güvence altına alınmasıydı. *"Kahraman ordu"*, *"Savaşa hazır ama barıştan yana olan Türkiye"* içerikli çizimler mizah yayınlarının baş sayfalarındaydı. Köroğlu, boğazdaki topların dostlar için çiçek, düşmanlar için şimşekler saçacağını söylüyordu[284]. Karagöz de, Köroğlu gibi caydırıcı bir mesaj vermeyi tercih etmiş, baş sayfa karikatüründe anlaşmaya katılmayan İtalya'yı ayrı bir yere koymuştu[285]. Türkiye için son derece önemli bu anlaşmanın karikatürlerdeki kahramanı ise Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'tı. Aras sadece Türkiye'nin değil uluslararası barışın da korunması için canla başla çalışan bir devlet adamı olarak görülüyor, Türkiye'nin barışçı politikasının sembolü olarak karikatürlerde boy gösteriyordu[286].

4.2.3.4.Hatay Sorunu

Boğazlar konusunun çözüme kavuşmasından hemen sonra, 1936 sonbaharında, Türkiye'nin dış politika gündeminde üst sıralara yükselen konu Sancak (Hatay) sorunu oldu. İskenderun ve Antakya'yı kapsayan Sancak yöresi Misak-ı Milli sınırları kapsamında olmasına rağmen Milli Mücadele sırasında Fransa ile silahlı çatışmanın durdurulması zorunluluğu karşısında, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'yla Türkiye sınırları dışında kalmıştı. Ancak söz konusu antlaşmanın 7. maddesiyle İskenderun'da özel bir yönetim kurulması, Türk kültürünün korunması ve Türkçe'nin resmi dil olması güvence altına alınmış; anlaşmaya ek belgelerde de İskenderun ve Antakya için Türk bayrağını içeren özel bir bayrak seçme hakkı, İskenderun ve Antakya'da memuriyetlerde Türklere yer verilmesi, Türk kültürünün gelişmesi için okullar kurulması konularında uzlaşma

[283] Montrö antlaşmasının içeriği hakkında bkz. İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.s. 509-526.

[284] **EK: 549**.

[285] **EK: 550**.

[286] **EK: 551**.

sağlanmıştı[287]. Böylece Ankara Hükümeti, İskenderun ve Antakya yöresinin Fransız yönetimindeki Suriye'den ayrı bir varlık olduğunun altını çiziyor ve bölgeye muhtariyet verilmesinin zeminini hazırlıyordu. Ankara Antlaşması'yla belirlenen Türkiye- Suriye sınırı, Lozan Antlaşması'nın 3. maddesiyle aynen korunmuştur. Fransa'nın Suriye üzerindeki manda yönetiminin 23 Eylül 1923'te Milletler Cemiyeti'nde onaylanmasından sonra da Fransa 1921 tarihli Ankara Antlaşması'na uygun şekilde Sancak'ta muhtar bir yönetim kurmuştur[288].

Fransa'nın Avrupa'daki buhranların etkisiyle Suriye ve Lübnan'dan çekilme kararı sonrasında Sancak'ın statüsü yeniden gündeme geldi. Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936'da imzalanan anlaşmayla Suriye'deki Fransız mandası kaldırılıyor, Suriye'ye bağımsızlık veriliyordu. Ancak aynı antlaşmayla Fransa'nın Sancak üzerindeki yetkilerini de Suriye'ye bırakıyor olması karşısında Türkiye sessiz kalmadı. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras konuyu Milletler Cemiyeti gündemine taşırken Türk basını da Sancak Türkleri hakkındaki endişelerini dile getiriyordu[289].

Eylül ayından itibaren basının geneli gibi mizah yayınları da ayaktaydı. Konuyla ilgili ilk karikatür Fransa-Suriye antlaşmasından hemen sonra Karagöz'de yayımlanmıştı. Karikatürde İskenderun ve Antakya'nın iki kız kardeş gibi betimlenmesi, konunun *"namus meselesi"* olarak görülmesi anlamına geliyor ve *"iki kız kardeş"* teması daha sonra çizilecek pek çok karikatüre ilham kaynağı oluyordu. Karikatürün hedefi ise açıkça Suriye'ydi[290]. Sonradan Köroğlu, Karikatür ve Akbaba da Karagöz'ü takip etmişler ve eleştirilerini ağırlıklı olarak Suriye'ye yöneltmişlerdir. Karikatürlerde Araplar oldukça çirkin, şaşkın ve aç gözlüdür. Sancak'ın iradesine rağmen Sancak'a göz koymuşlardır[291]. Türkiye için kolay

---

[287] Bkz. **a.g.e.**, s.s. 48-60.

[288]Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 132; İşgalden sonra kurulan Fransız yönetimi ve Hatay'ın anavatana katılma süreciyle ilgili bkz. Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu yay., 2. b., Ankara, 1992; Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Türk Tarih Kurumu yay., 3. b., Ankara, 1991.

[289] İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 133.

[290] **EK: 552**.

[291] **EK: 553**.

lokmadırlar[292]. Türkiye hakkını almak için gerekirse şiddete başvurmaktan çekinmeyecektir[293].

Eylül ayında Fransa ile yapılan ikili görüşmeler sonuçsuz kalınca, Türkiye 9 Ekim 1936'da Fransa'ya resmi bir nota vererek, İskenderun'a da bağımsızlık verilmesini istedi. Fransa, 10 Kasım'da bu notaya verdiği cevapta, Sancak'a bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak anlamına geleceğini belirterek Türkiye'nin talebine olumsuz yanıt verdi. Karşılıklı olarak verilen yeni notalarla da çözüm sağlanamayınca Fransa'nın önerisi ve Türkiye'nin de kabul etmesiyle Sancak Sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürülmüştür[294].

Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti, İsveç temsilcisi Sandler'i raportör tayin etmiş, ardından da Hollanda, Norveç ve İsviçre vatandaşlarından oluşan olan üç kişilik bir gözlemci heyeti kurarak 1937 yılının Ocak ayında Sancak'a göndermiştir. Aynı ay içerisinde İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in arabuluculuğuyla Türk-Fransız ikili görüşmeleri sürmekte, mizah yayınları tam bir teyakkuz halinde konuyu işlemektedir. Karikatürlerde artık *"Sancak"* adı yerine Atatürk'ün yöreye verdiği isim olan *"Hatay"* adı kullanılmaktadır[295]. Fransa'nın Hatay üzerindeki hak iddiaları kesinlikle reddedilir[296]. Fransa'dan tek istenen Hatay'ı rahat bırakmasıdır[297]. En sert karikatür ise Cemal Nadir imzasıyla Akbaba'da yayımlanır. Hatay'daki kanlı olaylardan ve çatışmalardan esinlenilerek, Fransa eli kanlı bir ülke olarak Türkiye'ye dostluk elini uzatırken betimlenir[298]. Suriye ve Araplar da eleştirilerden nasibini almıştır. Onlar da Fransa'nın oyuncağı olmakla suçlanarak, Türkiye'nin askeri gücüyle tehdit edilirler[299].

Ocak 1937 sonunda Türk-Fransız ikili görüşmeleri olumlu sonuç vermiş ve prensipler konusunda uzlaşma sağlanabilmiştir. *"Sandler Raporu"* olarak Milletler

---

[292] **EK: 554**.

[293] **EK: 555**.

[294] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s.s. 133-134

[295] Atatürk'ün İskenderun ve havalisinin adını Hatay olarak belirlemesi hakkında bkz. Tayfur Sökmen, **a.g.e.**., s. 95.

[296] **EK: 556**.

[297] **EK: 557**.

[298] **EK: 558**.

[299] **EK: 559**.

Cemiyeti tarafından onaylanan bu prensip antlaşmasına göre İskenderun ve Antakya iç işlerinde tam bağımsız, Suriye ile gümrük birliği içerisinde olan, bir statü ve bir Anayasa ile idare edilen *"ayrı bir varlık"* olacaktı. Dış işlerinde, bazı şartlar altında, Suriye'ye bağlı kalacak olan Hatay'da; Türkçe resmi dil olacak ve yönetim meclisçe tayin edilecek bir Fransız vatandaşı tarafından yürütülecekti. Bölgenin toprak bütünlüğü ise Türkiye ve Fransa'nın teminatı altına alınacaktı[300].

Türk-Fransız uzlaşması ve Hatay'ın yeni statüsü genellikle bir zafer havasında mizah yayınlarına yansımıştır. Akbaba bir zamanların Osmanlısı ile Cumhuriyet Türkiyesi'ni kıyaslayarak *"diploması zaferini"* yüceltir[301]. Köroğlu'na göre Türkiye'nin gücü karşısında tüm dünya saygı duymak zorunda kalmıştır. Yakında Suriye de bu durumu anlayacak ve inadından vaz geçerek Türkiye ile dostluğu tercih edecektir[302]. Karagöz ise kendini zafer havasına fazla kaptırmamış görünmektedir. Gazeteye göre nihai hedef olan Hatay'ın özgürlüğü henüz sağlanamamıştır. Ama eninde sonunda sağlanacaktır[303]. Bu arada Ocak ayında Fransa'ya karşı takınılan sert tavır terk edilmiş, hatta nadiren de olsa Türk-Fransız ilişkilerindeki olumlu hava karikatüre yansımıştır[304]. Buna karşılık Suriye Arapları'na yönelik sert tutum zaman zaman gündeme gelmeye devam eder[305].

Milletler Cemiyeti'nin görevlendirdiği komisyonun Türkiye ve Fransa'nın da görüşlerini alarak hazırladığı anayasa Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından 29 Mayıs 1937'de kabul edildi. Aynı gün Türkiye ile Fransa arasında, Hatay'ın toprak bütünlüğünü garanti eden antlaşma da imzalandı. Ancak bu anayasanın ve anlaşmanın uygulanması kolay olmadı. Fransa, Hatay'da bir yandan bağımsızlık yanlısı Türkleri şiddet yoluyla engellemeye çalışırken diğer yandan yöredeki azınlıkları Türklere karşı kışkırtıyordu. Ayrıca Suriye halkı da Hatay'a bağımsızlık verilmesinden dolayı hükümet aleyhine gösteriler yapılıyordu. Bu şartlar altında Hatay'da yapılması gereken seçimler gecikti[306]. İlginçtir ki Hatay'da bu gelişmeler

---

[300] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 135.

[301] **EK: 560**.

[302] **EK: 561**.

[303] **EK: 562**.

[304] **EK: 563**.

[305] **EK: 564**.

[306] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 349-350.

olurken Türkiye'deki mizah yayınları oldukça sessiz kalmışlardır. Mayıs 1937'den Mayıs 1938'e kadar geçen bir yıllık zaman diliminde ne bozulan Türk-Fransız ilişkileri, ne de Hatay'daki siyasi gelişmeler gündeme gelir.

Almanya'nın 1938 Martı'nda Avusturya'yı ilhak etmesi ve Berlin-Roma mihverinin ağırlığını daha fazla hissettirmesi üzerine Fransa Hatay konusundaki politikasını değiştirmek zorunda kalmıştır. Doğu Akdeniz'de stratejik önemi olan ve boğazları elinde bulunduran Türkiye ile yeniden iyi ilişkiler kurma yolunu seçer. Bu arada Hatay'da seçimler yaklaşmış; Türkiye, Hatay sınırına 30.000 kişilik kuvvet yığmıştır[307]. Atatürk hasta yatağından kalkarak güney illerini ziyaret eder. Hatay sınırındaki askeri birlikleri denetler. Fransızlar ise yumuşamalarının göstergesi olarak Hatay'daki Fransız valiyi geri çekerek yerine Dr. Abdurrahman Melek'i vali olarak atarlar.

Bir yıllık aradan sonra Mayıs 1938'de Hatay konusu yeniden mizah yayınlarının gündemindedir. Fransa yine Hatay Türklerini esaret altında tutmakla eleştirilir[308]. Seçimler yaklaşırken Karagöz bu işin çoktan bitmiş olduğunu ilan eder[309]. Zira Türk-Fransız ikili görüşmeleri sonucunda 2500 kişilik Türk askerinin Hatay'a girmesi kabul edilmiştir. 5 Temmuz'dan itibaren Türk askeri yeniden Hatay'dadır[310]. Ağustos ayında yapılan seçimlerde ise Türkler 40 milletvekilliğinden 22'sini kazanırlar. 2 Eylül'de yapılan meclis toplantısında bağımsız Hatay Cumhuriyeti cumhurbaşkanlığına Atatürk'ün adayı Tayfur Sökmen seçilir[311]. Resmi dilin Türkçe ve Arapça olmasına rağmen tüm milletvekilleri Türkçe yemin ederek ortak bir tavır sergilerler[312]. Karikatürlerdeki Fransa artık dost ve müttefik ülkedir[313]. Ölüm döşeğindeki Atatürk ise çok istemesine rağmen, Hatay'ın Anavatana katıldığını göremeden dünyaya gözlerini kapayacaktır.

---

[307] **A.g.e.**, s. 350.

[308] **EK: 565**.

[309] **EK: 566**.

[310] Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 105.

[311] **A.g.e.**, s. 108.

[312] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 351.

[313] **EK: 567**.

5.BAŞLICA MİZAH YAYINLARI ve YAYIN POLİTİKALARI

Bu çalışma kapsamında kuşkusuz ki her biri ayrı ayrı öneme sahip olan karikatür sanatçılarının bireysel farklılıklarına, çalışmalarına ve eserlerine değinilmemiştir. Bunun başlıca sebebi siyasi karikatür açısından nispeten özgür sayılabilecek 20'li yıllarda –Ratip Tahir hariç- karikatürcülerin henüz bireysel farklılıklarıyla öne çıkamamış olması; üslupların belirginleştiği 30'lu yıllarda ise, yalnızca karikatür denilince akla gelen iki sanatçının değil, tüm karikatürcülerin siyasi konulardan çok siyaset dışı konulara yönelmeleridir. Nitekim 20'li yıllarda İstanbul'da tutunma çabasında olan Cemal Nadir, sonraki yıllarla kıyaslandığında sanatının henüz kalfalık dönemindedir. 30'lu yıllarda hem ismi hem de üslubu tanındığında ise ortam siyasi karikatür yapmaya hiç de uygun değildir. O da siyasi karikatürden çok toplumsal alana yönelmek zorunda kalmış ve bu alandaki eserleriyle karikatür sanatına yeni bir soluk getirmiştir. Yine Ramiz için de benzer bir durum son konusudur. Her ne kadar 20'li yıllarda pek çok siyasi karikatüre imza atsa da, bu eserleriyle yeni bir yaklaşım getirmekten uzaktır. Onu sanatında farklı kılan özelliği ise 1930'lu ve 40'lı yıllardaki *"kadın figürü zanaatkârlığı"* olmuştur. Diğer bir sebep -kısa süren 1923-25 dönemi hariç tutulursa- karikatürcülerin, gazete ve dergilerin genel yayın politikalarından bağımsız bir yaklaşım sergileyerek, özgürce siyasi karikatür yapabilecekleri bir ortamın olmamasıdır. Dönemin siyasi karikatürünü belirleyen etken karikatürcüler değil mizah yayınlarının politikalarıdır. Karikatürcülerden beklenen ya sipariş edilen karikatürleri yapmaları ya da siyasetten uzak durmalarıdır. Örneğin Cemal Nadir, 1928'de çizmeye başladığı Akşam'da siyasi karikatürlere yönelince, gazete yönetimi Ankara'dan gelen haberlerden ürkmüş ve sanatçıyı frenlemiştir[1]. Serbest Fırka günlerinde, Karagöz'ün yazılarıyla birlikte karikatürlerinin de CHP yönetimi tarafından denetlendiği, rakip gazete Yeni Köroğlu

[1] Vâ-Nu, Türkiye Ansiklopedisi, C. I, s. 426'dan akt. Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül Yayınları, 1. b., İzmir, 1999, s. 55; Ayrıca bkz. Ahmet Sipahioğlu, "Bir Kimlik: Cemal Nadir", **Yedi**, S. 1 (Temmuz 2007), s. 69.

tarafından ileri sürülmüş[2], Karagöz bunu yalanlamamıştır. Akbaba sahibi Yusuf Ziya'nın tavrı baştan beri aynıdır. Kendisinin de 1957 yılında söylediği gibi ilk sayılardan itibaren kapak karikatürlerin konusunu o belirler ve uygun bulduğu karikatürcüye çizdirir. Dergiye gelen tüm karikatürler yine onun elemesinden geçmektedir[3]. Son olarak Karagöz ve Yeni Köroğlu gibi çok önemli iki siyasi karikatür kaynağının yayınladıkları karikatürlerin neredeyse tamamının imzasız olması da karikatür çizerlerini geri plana düşürmüş, yayını öne çıkarmıştır[4].

Atatürk dönemi genel olarak incelendiğinde hiç de azımsanmayacak sayıda mizah dergisinin yayın hayatına girdiği görülür. Ferit Öngören -burada ele alınan dokuz dergi dışında- 1928-38 yılları arasında ayrıca Kahkaha, Babacan, Aliağa, Nasrettin Hoca, Boşboğaz, Kalem, Bravo, Kambur Felek, Ayvaz, Yeni Nasrettin Hoca ve Papağan[5] isimleriyle çıkan dergiler olduğunu belirtmektedir. Ne var ki bunlardan bazıları sadece bir sayı çıkabilmiş diğerleri ise ancak birkaç sayı dayanmıştır. Buna rağmen Öngören isim vermeden, 1938 yılında yayın yapmakta olan yedi mizah dergisi olduğunu ve bu sayının çok yüksek olduğunu belirtir[6]. Dergi ismindeki bu çeşitliğe rağmen Atatürk dönemi mizah yayıncılığına damgasını vuran dört isim vardır: Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Burhan Cahid Morkaya ve Sedat Simavi. Her biri en az iki mizah yayınıyla bağlantılı olan bu isimler, 1923-38 yıllarında en önemli mizah dergilerini yönetmişler ve adeta dönem içerisindeki

---

[2] "Kabak Çiçekleri", **Yeni Köroğlu**, S. 245, 30 Ağustos 1930.

[3] Selçuk Çıkla, "Cumhuriyet Düşüncesinin Kökleşmesinde Yusuf Ziya Ortaç'ın Yapıtlarının Yeri ve Önemi", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü- Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Samsun 2005, s. 226; Nitekim Cemal Nadir 1946'da Ahmet Emin Yalman'la yaşanan bir polemik sırasında *"Akbaba'ya çizdiğim kapak karikatürlerinin konularını ben bulmam. Bana dergi tarafından verilir. Onun için beni değil dergiyi eleştirin…"* cevabını vererek Ortaç'ın baştan beri süre gelen tavrına işaret etmiştir: Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, Can yay., 1. b., İstanbul, 2003, s. 157.

[4] Yapılan taramalarda Karagöz'de çok istisnai olarak Togo, Ratip Tahir ve Ramiz imzalarına rastlanmıştır. Ayrıca 1932 tarihli bir belgede Togo'nun Karagöz gazetesinden alacaklı olduğu ve alacağının bir kısmının sanatçıya ödendiği görülmektedir: **BCA**, Belge Tarihi: 23.3.1932, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0. , Yer No: 1273.236.1; Ahmet Sipahioğlu ise Cemal Nadir'in Köroğlu'nda karikatürler çizmiş olduğunu belirtir: Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s. 54.

[5] 1938'de çıkan bu dergi Orhan Seyfi Orhon'un Papağan dergisinden farklıdır.

[6] Ferit Öngören, "Türk Mizah ve Karikatürü", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. V-VI, s.s. 1431-1433; Sezai Dumlupınar cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanan mizah dergileri arasında ayrıca Guguk (1924) ve Vay Vay (1925) isimli dergilerin olduğunu da belirtmektedir: Sezai Dumlupınar, **Tek Parti ve Mizah**, Akademi Titiz yay., 1. b., İstanbul, 2011, s. 4; Dumlupınar'ın *"Halk Partisi döneminin 1930-33 yıllarında mizah dergisine rastlanılmamaktadır"* ifadesi ise gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü bu yıllarda Karagöz ve Yeni Köroğlu kesintisiz olarak yayınını sürdürmüş, Akbaba ise Kasım 1931'den Nisan 1933'e kadar yayınına ara vermiştir. Bkz. **A.g.e.**, s. 5.

mizah yayıncılığının rotasını belirlemişlerdir. Bu kişilerin yönetimindeki mizah yayınlarının özgün yanları ise karikatürcülere göre daha rahatlıkla takip edilebilmektedir. Siyasi gelişmelere yaklaşımları, karşılaştıkları yaptırımlar, davalar, iktidarla ilişkileri hem yazılı hem de görsel içeriklerine yansımıştır. Arşiv belgeleri de yayın politikalarının karanlıkta kalan noktalarına ışık tutabilmektedir.

5.1.Zümrüdüanka

11 Ocak 1923'ten itibaren pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere haftada iki sayı yayımlanan ve toplam 4 sayfadan oluşan Zümrüdüanka, künyesinde kendini *"Mizahi Türk Gazetesi"* şeklinde tanıtmaktadır. İstanbul'da Cihan Biraderler Matbaası'nda basılan gazetenin ilk sayıdaki müdürü Haşim Sami'dir.

Akbaba sahibi Yusuf Ziya Ortaç'a göre Zümrüdüanka, Akbaba'yı çekemeyenlerin çıkardığı *"taklit"* bir mizah gazetesidir. Eski, Ayna gazetesinin sahibi Semih Lütfü, Akbaba'daki bazı kişileri ayartarak, Akbaba'ya çok benzeyen bir gazeteyle Akbaba'ya rakip olmuştur[7].

Gazetenin başyazısı ilk sayfada yer alır ve *"Zümrüdüanka"* imzalıdır. Başyazının yanı sıra, büyük bir karikatür de ilk sayfayı süsler. Bu karikatürler çoğu zaman siyasi içeriklidir. Oldukça geniş bir yazar çizer kadrosuna sahip derginin yayın hayatı boyunca karikatürlerde Haydar Şevket, Cevad Şakir, Ratip Tahir, Münif Fehim, Zeki Cemal, Mazhar Nazım, Ramiz'in imzaları öne çıkar. Son sayılara doğru Cemal Nadir de bu kadroya dahil olur[8]. Çizerler arasındaki en sıra dışı isim ise Rıfkı'dır. Rıfkı Kurtuluş Savaşı sırasında Aydede'de çizdiği karikatürlerle Milli

---

[7] Yusuf Ziya Ortaç, **Bizim Yokuş**, Akbaba yay., İstanbul, 1966, s. 110.

[8] İlk karikatürü Diken'de yayımlanan Cemal Nadir'in, Zümrüdüanka'daki çizerliği genellikle kaynaklara yansımamıştır. Semih Balcıoğlu, Atilla Özer, Turgut Çeviker ve Ahmet Sipahioğlu Cemal Nadir'in İstanbul'a ilk gelişinin 1926 yılında olduğu konusunda hemfikirdir. Ancak bu tarihin 1924'ün son ayları olma ihtimali çok yüksektir. Çünkü sanatçının imzası 13 Ekim 1924 tarihli 184. sayıdan itibaren Zümrüdüanka'da düzenli olarak yer almaya başlamış ve bu Mart 1925'e kadar sürmüştür. Ayrıca 15 Ocak 1925 tarihli Zümrüdüanka'da yayımlanan bir karikatürde Cemal Nadir diğer sanatçılarla birlikte kadroda görünmektedir. 1924 yılında ayrıca Akbaba'da da Cemal Nadir karikatürleri görülebilmektedir. Karş. Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 151, 154; Atilla Özer, **İletişimin Çizgi Dili Karikatür**, Anadolu Üniversitesi yay., Eskişehir, 1994, s. 69; Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. III (Kurtuluş Savaşı Dönemi), Adam yay., 1. b., İstanbul 1991, s. 121; Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s. 53; Kâmil Yavuz, **100. Yaşında Cemal Nadir- Hayatı, Anıları, Karikatürleri ve Görüşler**, Kendimin yay., 1. b., İstanbul, 2002, s. 4; Hilmi Yücebaş, **Bütün Cepheleriyle: Cemal Nadir**, Damla Dergisi yay. [İstanbul], [1950], s.7.

Mücadeleye ve Atatürk'e saldırmış; Kurtuluş Savaşı'nın kazanıldığı günlerde yurt dışına kaçmıştır. 1923-24'te kendisinin nerede olduğu tam olarak bilinemese de imzası Zümrüdüanka'dadır[9]. Gazetenin böyle tehlikeli bir isme sayfalarını açması, o yıllarda oldukça riskli bir durum olmasına rağmen Zümrüdüanka bu riski göze alabilmiştir. Yazı ve şiirlerde ise Fazıl Ahmed (Aykaç), Ercümend Ekrem (Talû), Abdülbaki Fevzi (Uluboy), Selâmi İzzet (Sedes), Peyami Safa isimleri ön plandadır. Akbaba'dan Yusuf Ziya (Ortaç) ve Orhan Seyfi (Orhon)'un eserlerine de rastlanır[10].

Adını, küllerinden yeniden doğan efsanevi bilge kuş Zümrüdüanka'dan alan gazete *"yanıp kül olmuş bir imparatorluktan yeniden var olan yeni bir ülkenin mizahını simgeler"*[11]. İlk sayısının başyazısı da Zümrüdüanka efsanesine uyarlanmış bir hikayedir. Efsanevi kuş Zümrüdüanka'nın İstanbul'a gelişi anlatılırken, Kurtuluş Savaşı'nın kahramanlıkları hatırlatılmakta, zaferin gururu ve geleceğe yönelik umut yansıtılmaktadır. Yazıda Mustafa Kemal Paşa'dan *"Sivas'ta türeyen kanatları çelikten, pençeleri tunçtan, gagası mermerden bir genç şahin"* olarak övgüyle söz edilmektedir[12].

Zümrüdüanka'nın ilk aylardaki siyasi gündemi tüm basın gibi Lozan Konferansı ağırlıklıdır ve gazete bu konudaki gelişmeleri soğukkanlı ama ulusal çıkarları ön planda tutan biçimde işlemektedir. Ne var ki siyasi konular daha çok yazılı olarak ele alınmakta, siyasi karikatürler nicelik olarak öne çıkmamaktadır. Bununla birlikte Lozan'dan gelen haberlere göre Zümrüdüanka tavrını sertleştirmekte ve bu tavır karikatürlere de yansımaktadır[13].

Lozan'ın imzalanmasından sonra iç politikada başlayan tartışmalara Zümrüdüanka da kayıtsız kalmaz. Bu arada gazetenin son sayılarına kadar devam edecek olan bir özelliği öne çıkmaktadır ki o da Zümrüdüanka'nın çoksesli yapısıdır. Bunu, gazetenin yayımlandığı yılların havasına bağlamak gerekir. Nitekim gazetenin yayınlandığı 1923-25 yılları basın açısından Türk devriminin en özgür dönemidir. İstanbul'daki muhalif basın henüz susturulmamıştır ve basının üzerinde yoğun bir

---

[9] Turgut Çeviker, **a.g.e.**, s.s. 109-115.

[10] Zümrüdüanka'nın tam yazar çizer kadrosu için bkz. **a.g.e.**, s.s. 192-194.

[11] **A.g.e.**, s. 193.

[12] "İstanbul'a Azimet", **Zümrüdüanka**, S. 1, 11 Ocak 1923.

[13] **EK: 568**.

baskı hissedilmemektedir. Bir İstanbul gazetesi olarak, her ne kadar Türk Devrimi'ni destekler nitelikteyse de, Zümrüdüanka'nın da bu özgürlük havasından etkilenmiş olması normaldir. Buna bağlı olarak sonraki yıllarda Akbaba, Karagöz, Yeni Kalem, Yeni Köroğlu gibi yayınlarda hissedilecek olan tek adam otoritesi Zümrüdüanka'da hissedilmez. Gazetenin oldukça geniş bir yazar çizer kadrosuna sahip olması da buna eklenince çoksesli bir gazete ortaya çıkmış görünmektedir. Gazetenin yazı ve karikatürleri birlikte değerlendirildiğinde ise genel olarak yazılarda daha ılımlı karikatürlerde ise daha muhalif bir hava hâkimdir.

Zümrüdüanka, cumhuriyetin ilanı ve sonrasındaki çatışmalarda muhalif İstanbul basınına fazla destek vermez. Hatta kimi eleştirilerine karşılık verir[14]. Basındaki tartışmaların sertleştiği günlerde taraflara itidal çağrısı yaparak, geleceğe yönelik kaygılarını dile getirir[15]. İstiklal Mahkemesinin İstanbul'a gelişinin tedirginlik yaratığı tespitini yapsa muhalif gazetecilerin yargılanmasını, cezalandırılmasını onların tavrına ve *"Cumhuriyetin cilvesi"*ne bağlar[16]. Hilafetin kaldırılması aşamasında Osmanlı hanedanının yurt dışına sürgün edilmesinin gerekli ve doğal olduğunu savunur[17]. *"İnkılap"* büyük bir süpürgeye benzetilerek Türk Devrimi desteklenir[18].

Gazetenin Türk Devrimi'ni destekleyen bu tavrına rağmen yeni yönetimi eleştirme konusunda çok çekingen davranmadığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında, yeni rejiminin *"nüks etmeye hazır tahakküm hastalığı"*nı tedavi etmesi dileğiyle birlikte *"İdare şekli ne olursa olsun, biz efendi değil dost isteriz"* denilmektedir[19]. Sonrasında, milletvekili maaşlarına yapılan zamlar uzun süre gündemden düşmez[20]. Halkın geçim sıkıntısı ve ağır vergiler ayrı bir eleştiri

---

[14]"Ebhem ve Faideleri" , **Zümrüdüanka**, S. 84, 29 Ekim 1923; "Lütfi Fikri Bey'e", **Zümrüdüanka**, S. 116, 18 Şubat 1924.

[15] "Uslu Oturalım!", **Zümrüdüanka**, S. 89, 15 Kasım 1923.

[16]"Cumhuriyetin Cilvesi", **Zümrüdüanka**, S. 104, 7 Ocak 1924; "Lütfi Fikri Bey'e", **Zümrüdüanka**, S. 116, 18 Şubat 1924.

[17] "Böyle Olması Tabiidir", **Zümrüdüanka**, S. 120, 3 Mart 1924.

[18] "Süpürmeğe Dair", **Zümrüdüanka**, S. 123, 13 Mart 1924.

[19] "Cumhuriyet İstanbul'a Nasıl Geldi?", **Zümrüdüanka**, S. 86, 5 Kasım 1923.

[20] "Kuvvet Macunu", **Zümrüdüanka**, S. 109, 24 Ocak 1924; "Ankara'da Şıklık", **Zümrüdüanka**, S. 110, 28 Ocak 1924; "Bahar Geliyor", **Zümrüdüanka**, S. 119, 28 Şubat 1924.

konusudur[21]. Ancak gazetenin eleştirilerinin odak noktası hiç kuşkusuz *"Basın Özgürlüğü"* dür. Zümrüdüanka çok hassas olduğu bu konuyu cumhuriyet rejiminin doğal bir gereği olarak görür[22]. Basın özgürlüğüne yönelik söz ve tavırlarından ötürü İçişleri Bakanı Ferit Bey'i[23], Milletvekili Ali Saib Bey'i[24], *"hacı ve hocalar"*ı[25] sert şekilde eleştirir. Basın özgürlüğünün adım adım yok edildiği süreçte basın özgürlüğünü savunan en sert karikatürleri Zümrüdüanka yayımlar. Bu karikatürlerin çizeri ise Ratip Tahir'dir.

Zümrüdüanka 1924 başlarından itibaren bir yargı girdabına sürüklenmektedir. Mizah gazeteleri hakkına genel ahlaka aykırılıktan dolayı açılan davalar birbirini izlerken Zümrüdüanka, mizah gazetelerinin yazıp çizdiklerinin toplumda kanıksanmış şeyler olduğunu, bunlarla uğraşmak yerine toplumdaki ahlaka aykırı şeylerle uğraşılmasının daha yerinde olacağını savunmaktadır[26].

Mart ayında gazete daha ciddi davalarla karşı karşıyadır. 3 Mart tarihli sayının birinci sayfasında yayımlanan karikatür bu davalara karşı sert bir protesto niteliğindedir. Zümrüdüanka'ya göre *"sansür"*ü kaldıran yeni yönetim gazetecileri daha bir beter duruma düşürmüştür[27]. Bir sonraki sayının başyazısı da bu konuya ayrılmıştır. Mevcut mahkemelerin mizahı adil biçimde yargılayamayacaklarının savunulduğu yazıda mizahi bir dille *"mizah mahkemeleri"*nin nasıl olabileceği anlatılmıştır[28]. Yazıya eşlik eden karikatürde ise Zümrüdüanka kuşu kafestedir.

---

[21] Örnek olarak bkz. "Havsalaya Sığmaz Haller", **Zümrüdüanka**, S. 107, 17 Ocak 1924.

[22] Örnek olarak bkz. "İşte Böyle Olmalı", **Zümrüdüanka**, S. 96, 10 Aralık 1923; "Soğuklar ve Soğukluk", **Zümrüdüanka**, S. 110, 28 Ocak 1924.

[23] "Ferit Bey'in Matbuata Tehdidi", **Zümrüdüanka**, S. 86, 5 Kasım 1923; "Hürriyet-i Matbuata İlk Darbe", **Zümrüdüanka**, S. 89, 15 Kasım 1923.

[24] "Hind Horosu Gibi", **Zümrüdüanka**, S. 111, 31 Ocak 1924; "Tuğ Diye Buna Derler", **Zümrüdüanka**, S. 200, 8 Aralık 1924.

[25] "Ne Ehemniyetleri Var?", **Zümrüdüanka**, S. 113, 7 Şubat 1924.

[26] "Buse Faslı", **Zümrüdüanka**, S. 117, 18 Şubat 1924.

[27] **EK: 569**.

[28] "Mizah Mahkemeleri", **Zümrüdüanka**, S. 121, 6 Mart 1924; 1928 yılı başlarında bir karikatür dolayısıyla Yusuf Ziya Ortaç'a dava açılması gündeme gelince aynı başlık ve hemen hemen aynı içerikli bir yazı Akbaba'da yayımlanmıştır. Her iki yazının da Yusuf Ziya Ortaç'ın kaleminden çıkmış olma ihtimali yüksektir. Bkz. "Mizah Mahkemeleri", **Akbaba**, S. 531, 12 Ocak 1928.

Mart sonunda Zümrüdüanka'nın eski sorumlu müdürü Behçet Kâmi Bey bir ay hapse mahkûm edilmiş[29], gazete bir ay içinde iki ayrı davadan hüküm giymiştir. Mahkûmiyet kararı sonrasındaki sayının başyazısında mizah özgürlüğü öne çıkarılmaktadır:

> *"Doğrusu mizahı mahkûm etmek tuzdan, biberden oktruva resmi almağa benzer ve memleketin ağzının tadını bozar. Yoksa tekrar ede ede bize bu iş artık tamamıyla şaka gelmeğe başladı… İhtisas işi olduğundan mizah için ayrı mahkemeler teşkili zaruriyetini geçende etrafıyla yazmıştık. Şu teşkilat bolluğunda buna sıra gelmedi galiba. Mamafih bahar ümit mevsimidir, müjde mevsimidir. Müskirat hürriyeti gibi belki yakında mizah hürriyetine kavuşuruz. Mizah varidat getirmese bile gülmek içmekten daha tabii bir haktır"*[30].

Aynı sayının son sayfasında ise gazetenin tavrı daha serttir. Zümrüdüanka *"İkinci ceza mahkemesi bu hapis cezasını verirken, cumhuriyetin yeni prensiplerini bir an düşünmüş müdür? Bir gazete müdür-ü mesulünün kim ve ne olduğunu tahattur etmiş midir? Mahkûm olan bu adam bir cani, bir hain midir?"* sorularını gündeme getirmektedir[31].

Gazetenin kararlara yaptığı itirazlar kısa sürede sonuç vermiştir[32]. 1. Ceza Mahkemesi'nde tarafından *"Milli meclisi tahzil"* hükmüyle verilen elli lira para cezası istinaf mahkemesinde bozulur[33]. 2. Ceza Mahkemesi'nin *"Bir makale ve bir iki karikatür"* sebebiyle[34] *"Hükümet-i cumhuriyenin adliyesini tahfif ve tehzil etmek"*ten suçlu bulduğu sorumlu müdürün çarptırılmış olduğu bir aylık hapis cezası ise elli lira para cezasına çevrilmiştir[35].

---

[29] **Zümrüdüanka**, S. 135, 23 Nisan 1924; Behçet Kâmi, dava sürerken, 10 Mart 1924 tarihli 122 sayıdan itibaren Sorumlu Müdürlük görevini Zeki Cemal devretmiştir.

[30] "Bahara Doğru", **Zümrüdüanka**, S. 127, 27 Mart 1924.

[31] **Zümrüdüanka**, S. 127, 27 Mart 1924.

[32] İtiraz haberleri için bkz. İleri gazetesinden akt. **Zümrüdüanka**, S. 127, 27 Mart 1924; **Zümrüdüanka**, S. 130, 7 Nisan 1924; İkinci Ceza Mahkemesindeki Davamız", **Zümrüdüanka**, S.135, 23 Nisan 1924; "Varlık Refikimize Teşekkür", **Zümrüdüanka**, S. 142, 19 Mayıs 1924.

[33] "Adaletin Tecellisi", **Zümrüdüanka**, S. 132, 14 Nisan 1924; "Varlık Refikimize Teşekkür", **Zümrüdüanka**, S. 142, 19 Mayıs 1924.

[34] İleri gazetesinin mahkumiyet kararına tepki gösterdiği bir yazısına göre 2. Ceza Mahkemesi'nde *"hapis"* hükmüyle sonuçlanan davanın konusu *"Emsaline yüz binlerce defa tesadüf edilen alelade bir karikatürle, hiçbir şahsa ve makama en küçük bir taarruzu bile ihtiva etmeyen bir makale"*dir: İleri gazetesinden akt. **Zümrüdüanka**, S. 127, 27 Mart 1924.

[35] "Varlık Refikimize Teşekkür", **Zümrüdüanka**, S. 142, 19 Mayıs 1924; Dava konusu olan yazının başlığı "Hacılar, Hocalar Politikası"dır. Bkz. "İkinci Ceza Mahkemesindeki Davamız", **Zümrüdüanka**, S.135, 23 Nisan 1924; Para cezasına yapılan itirazın sonucuyla ilgili herhangi bir haber tespit edilememiştir.

1924 Sonbaharında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile siyasi hayat yeni bir evreye girer. Zümrüdüanka bu aşamada herhangi bir parti tarafında görünmez. TpCF'nin kurulduğu günlerde, partiler arasındaki rekabeti *"cumhuriyeti paylaşamama"* olarak yorumlamaktadır[36]. Muhalefetin siyasal örgütlenmesini ciddiye almaz. Aksine "…*muhalefet bir top gibi patlayacağını aylarca iddia etti… Çıkardığı ses, bir avize şıkırtısı kadar zayıf ve biçare kaldı... Meclis yağmurdan sonra durulup durgunlaşan denizler gibi süt liman oldu. Ne bağıran, ne program okuyan, ne de caka satan var"* demektedir[37].

TpCF'nin kurulduğu Kasım 1924'ten, son sayısını yayımladığı 23 Nisan 1925'e yazı ve karikatürlerinde partiler arasında taraf olmaktan uzak duran Zümrüdüanka; bu süreçte ara seçimlere ilgi göstermiş olsa da partiler arasındaki çekişmeyi nadiren yansıtmıştır. Gazetenin son aylarında kadroya dahil olan Cemal Nadir'in çizdiği *"Karga ile Tilki Hikayesi"* başlıklı karikatür de politikaya ilgili ama belirgin bir taraf olmayan Zümrüdüanka'nın bu tavrını yansıtmaktadır[38]. Bununla beraber gazetenin muhalefete karşı kayıtsızlığı daha belirgindir. İstanbul'da muhalefetin örgütlenmesini konu alan bir haberde, TpCF'nin kalabalık semtler dururken tenha yerlerde şube açması eleştirilmiş ve "*nemize lazım, ne yaparlarsa yapsınlar… Bizi resm-i küşada çağırırlarsa gider bir acı kahvelerini içeriz. Ertesi gün aklımızın erdiğini yazarız"* denilmiştir[39].

Zümrüdüanka sondan bir önceki sayısında 1922-38 döneminin çok nadir karikatürlerinden birini yayımlar. İsmet Paşa'yla kişisel tanışıklığı olan Ratip Tahir tarafından çizilen ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun basın üzerindeki baskıcı etkisine rağmen yayımlanabilen bu karikatürde; İsmet Paşa, İngiltere ve Fransa'ya kur yaparken betimlenmiştir[40]. Karikatürü istisnai kılansa İsmet Paşa'nın 1930'larda yine nadiren yayımlanacak olan *"devlet ana"* temalı karikatürlerinin aksine bu karikatürde *"hafif meşrep bir kadın"* olarak gösterilmesidir. Ancak bunun herhangi bir sorun yaratmadığı anlaşılmaktadır. Zira karikatürün çizeri Ratip Tahir, 1925-26 yıllarında bizzat Atatürk tarafından Paris'e resim eğitimine gönderilmiş, dönüşte –

---

[36] Bkz. **EK: 234**.

[37] "Şampiyon Hastalığı", **Zümrüdüanka**, S. 194, 17 Kasım 1924.

[38] **EK: 570**.

[39] "Terakkiperver Fırkanın Yeni Şubesi", **Zümrüdüanka**, S. 214, 12 Şubat 1925.

daha önceden olduğu gibi- yine Ulus gazetesinde çalışmaya devam etmiş, İsmet Paşa'yla aralarındaki dostluk da yıllarca sürmüştür[41].

Zümrüdüanka 23 Nisan 1925'te yayımladığı 224. sayıyla sona erer. Yusuf Ziya Ortaç'a göre kapanma sebebi Zümrüdüanka'nın Akbaba'nın taklidi olması ve Akbaba'nın ticari rekabetine dayanamamasıdır. Gerçekten de gazetenin iki yılı aşan yayını süresince ekonomik sıkıntılar yaşadığı anlaşılmaktadır. 1923 Eylülünde Zümrüdüanka'nın fiyatı 100 paradan (2,5 kuruş) 3 kuruşa çıkmıştır[42]. Gazeteyi kapanmaya götüren ekonomik sıkıntı ise üç ay önceden hissedilmektedir. 8 Ocak tarihli 209. sayıdan itibaren, hem içerik hem de baskı açısından daha kaliteli bir yayın olabilme gerekçesiyle, haftalık yayın sayısı ikiden bire düşürülmüştür[43]. Dolayısıyla Ortaç'ın *"Ben Akbaba'nın boyutunu büyütüp beş kuruş yaptım, o da arkamdan koşamadı artık…"*[44] sözleri, Zümrüdüanka karşısındaki ticari zaferinin haklı ifadesidir.

5.2.Kelebek

Kelebek, ilk sayısını 12 Nisan 1923'te yayınlanmıştır. Başlığında, kendisini *"Perşembe günleri neşrolunur, edebi mizah mecmuası"* olarak tanıtmaktadır. Fiyatı 5 kuruştur. Yayınlandığı dönemdeki diğer mizah yayınlarının ¼'ü büyüklüğünde olmasına rağmen, 16 sayfalık içeriğiyle göz doldurur. İstanbul'da yayımlanan derginin Müdürü Mahmut Esat, Sorumlu Müdürü de Ahmet Şefik'tir.

Derginin kurucuları Reşat Nuri (Güntekin), Yesarizâde Mahmut Esat, Münif Fehim (Özarman), İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci)'dir. Dergide, kurucuların dışında Selami İzzet (Sedes) ve Necdet Rüştü (Efe)'nin yazılarına da rastlanır. Kelebek'te imzası bulunan karikatürcüler ise; Münif Fehim (Özarman), Ramiz

---

[40] **EK: 571**.

[41] Bkz. **Akis**, IX/154 (20 Nisan 1957) ; Gül Pulhan, "Ratip Tahir Burak- Bir Siyasi Karikatürist", **Argos**, S. 8, s. 124; Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim, Sonra Yazdım**, YKY yay., 3. b., İstanbul, 2001, s.s. 105-106; Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, s.s. 56-58.

[42] Bkz. **Zümrüdüanka**, S. 74, 24 Eylül 1923.

[43] **Zümrüdüanka**, S. 209, 8 Ocak 1925.

[44] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s. 110.

(Gökçe), Mazhar Nazım (Resmor), Ratip Tahir (Burak), Halil, Ahmet ve Mahmut Esat'tır[45].

Lozan görüşmelerinin çıkmaza girdiği, meclisin seçim kararı aldığı günlerde ilk sayısı yayınlanan Kelebek, bir yandan Lozan görüşmeleriyle uğraşırken diğer yandan hükümete karşı muhalif bir tavır takınmış, Ankara'ya genellikle eleştirel bir yaklaşımda bulunmuştur[46]. Eleştirilerin ağırlığı yazılardan çok karikatürlerdedir. Basının henüz susturulmadığı günlerde, Lozan'da verilen tavizler[47], kurtuluştan sonra İstanbul'un ikinci plana düşmesi[48], mebus maaşlarına yapılan zamlar[49] kaygısızca eleştirilir.

Derginin kurucularından Münif Fehim, aynı zamanda derginin baş çizeri konumunda olduğundan siyasi karikatür yükünü omuzlamış, bu olgu daha önceki çizgi ve biçeminde değişikliğe yol açmıştır[50]. Turgut Çeviker bu değişimi şöyle açıklamaktadır:

> *"Stilize çizgiden çok, bir karakalem ressamının tavrı açığa çıkıyor. Çizimlerindeki kompozisyon düzenlemelerinde film karelerini çağrıştıran bir atmosfer egemen. Özellikle savaşın yol açtığı acılardan söz ettiği çalışmalarında, karakalemiyle bütünleşen bir hüzün egemen"*[51].

Dergide başyazı niteliğinde bir bölüm yoktur. Mesajlar genellikle satır aralarına sıkışmış ve karikatürlere göre cılız kalmıştır. Öyle ki İstiklal Mahkemesi'nin muhalif gazetecileri yargıladığı günlerde yapılan yorum bile fazla suya sabuna dokunmaz cinstendir:

> *"Gazeteciler mahkemesi başladığından beri her gazete bir münasebet düşürüp 'İstanbul gazeteleri siyasi imtihan geçiriyor' diyor. Zavallı gazeteciler, senenin on bir iki ayı ne vartalar geçirmezler! Zaman zaman sansür, grev, havadis kıtlığı, zam ve kadeh davaları gibi ve daha akılda, haritada olmayan*

---

[45] İsmail Şen, **Asi'den Gazi Atatürk'e (1919-1938)- Karikatürlerde Mustafa Kemal ve Milli Mücadele**,Tanı yay., 1. b., Ankara, 2006, s. 333; Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s. 111; Turgut Çeviker, **a.g.e.**, s. 194.

[46] İsmail Şen, **a.g.e.**, s. 333; Turgut Çeviker, **a.g.e.**, s. 194.

[47] **EK: 572**.

[48] **EK: 573**.

[49] **EK: 574**.

[50] **A.g.e.**, s. 195.

[51] **A.g.e.**, s. 195.

binlerce fırtınalar savuştururlar. İnşallah bu son imtihandan da yüzümüzün akıyla kurtuluruz"[52].

Derginin birkaç gün sonra İstanbul İstiklal Mahkemesi'ndeki yargılaması sırasında Karagöz başta olmak üzere bazı mizah gazetelerine saldıran ve sonuçta bir yıl hapis cezası alan İbrahim Edhem Efendi'ye karşı tavrı ise daha nettir. Alaycı üslupla, hapis cezasının onun için bir velinimet olduğu belirtilerek, hapisten çıktıktan sonra *"yarım aklının ermediği işlere karışmazsın"* denilmektedir[53].

Kelebek özellikle karikatürlerindeki muhalif tavrına rağmen Türkiye'nin bir devrim yaşamakta olduğunun farkındadır. Hilafetin kaldırılmasıyla ilgili yayımlanan bir hikayede *"... eski inkılaplar sadece tamirat ile uğraşırlardı. Bu, kökünden yıkıp yapıyor"* yorumu yapılmıştır[54]. Aynı sayının kapak karikatürü de bu yorumu içermekte ve devrimin önderini eskinin kalıntılarını ezip geçerken göstermektedir[55]. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın yer aldığı bu karikatürdeki destekleyici tavır derginin devrim karşısındaki genel tutumu değildir. Kelebek, Mustafa Kemal Paşa'yı karşısına almak istememekte, onun bulunduğu karikatürlerde eleştirel bir tavır takınmamaktadır. Diğer karikatürlerinde ise önemli eleştirilere yer vermesi dikkat çekicidir[56]. Dergi devrimin ateşli bir savunucusu olmadığı gibi karşı da durmaz. Gördüğü yanlışları, hayal kırıklıklarını da sayfalarına yansıtır[57]. En popüler siyasi eleştiri konularından biri de milletvekilleridir[58].

Yusuf Ziya Ortaç, bu derginin kapanmasını da Zümrüdüanka gibi kendi girişimlerinin başarısına bağlamaktadır. Kelebek'i kuran kadroyu *"hafife alınacak insanlar değildi"* şeklinde yorumlayan Ortaç, bu dergiyi de kendine rakip olarak görmüş ve rakibini alt etmenin yolunu da bulmuştur. Ortaç bu derginin kadrosunu ve ortaklarını yüksek telif ücretleri ödeyerek Akbaba saflarına katmayı başarmış, Kelebek'i kapanmanın eşiğine getirmiştir[59]. Buna bağlı olsa gerek derginin son

---

[52] "İmtihan Kapısında", **Kelebek**, S. 38, 27 Aralık 1923.

[53] "Hoca İbrahim Efendiye Açık Mektup", **Kelebek**, S. 40, 10 Ocak 1924.

[54] "Paydos", **Kelebek**, S. 49, 13 Mart 1924.

[55] **EK: 205**.

[56] İsmail Şen, **a.g.e.**, 2006, s. 333.

[57] **EK: 575**.

[58] **EK: 576**.

[59] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s.s. 110-111.

sayılara doğru ekonomik sıkıntılar çektiği anlaşılmaktadır. İlk 69 sayısını genellikle 16 sayfa olarak yayınlayan dergi 70. sayıdan itibaren son sekiz sayısını 8'er sayfa olarak yayınlar. Bir kelebek gibi kısa süren ömrü, 25 Eylül 1924 tarihli 77. Sayısıyla sona erer.

5.3.Papağan

Akbaba'nın kurucularından Orhan Seyfi'nin (Orhon) yayınladığı Papağan'ın ilk sayısı 23 Nisan 1924'te çıkmıştır. Tabloid boyutta ve dört sayfadır. Ramiz, Münif Fehim, Cemal Nadir, Ratip Tahir ve Sezai'nin karikatürcü kadrosunda aldığı gazete başlangıçta haftada bir kez, çarşamba günleri yayımlanır ve satış fiyatı 5 kuruştur. Künyesinde kendini *"... haftalık mizah gazetesi"* olarak tanımlayan Papağan, 28 Eylül 1927'ye kadar kesintisiz 239 sayı çıkmış; ardından Orhan Seyfi, Papağan'ın yayınını durdurarak Yeni Kalem'i çıkarmıştır. Yaklaşık altı aylık bu aradan sonra Orhan Seyfi'nin yönetiminde yeniden yayınlanan gazete ikinci seferde 87 sayı çıkmış 27 Kasım 1929'da da son kez kapanmıştır.

Levent Cantek'e göre; önce arkadaş, sonra ortak, 1924'te de bacanak olan Yusuf Ziya ile Orhan Seyfi'nin ayrılıklarının temel nedeni bir tartışma ya da dargınlık değil *"maişet derdi"*dir[60]. Nitekim sonraki yıllarda Orhan Seyfi ismi ve imzası, kimi zaman Akbaba'nın künyesinde kimi zaman da yazılarında yer almaya devam edecektir. Buna ek olarak Ortaç-Orhon işbirliğinin Papağan'ın yayın süresince de sürmüş olduğu görülür. İkili *"Akbaba-Papağan Kütüphanesi"* adıyla kitaplar yayımlamışlar, gazetelerinde birbirlerinin reklamlarını yapmışlar, sonra çıkan Yeni Kalem ve Kalem'de de bir arada olmuşlardır[61].

Papağan'ın en önemli özelliği 1923-38 döneminin en apolitik mizah yayını olmasıdır. Kadın, erotizm, gençlik, neşe ve eğlence, gazetenin yazı ve karikatürlerine damgasını vurur. Zaten Orhan Seyfi daha ilk sayıda bu yayın politikasının ip uçlarını vermiştir. Gazeteyi *"biraz laubali"*, *"biraz açık saçık"* bulanların yan gözle

---

[60] Levent Cantek, "Yusuf Ziya'nın Akbaba Mizah Dergisi", **Tarih ve Toplum- Yeni Yaklaşımlar**, S. 10 (Bahar 2010), s. 85.

[61] Kitapların reklamı için bkz. **Papağan**, S. 138, 27 Haziran 1926; Orhan Seyfi'nin Akbaba'yla ilişkileri için ayrıca bkz. Selçuk Çıkla, **a.g.t.**, s. 228.

bakmamalarını ister. Kimsenin faziletli yaşamını kıskanmadıklarını belirterek kimsenin de kendi serbest yaşantılarına dokunmamasını diler. Papağan'ın yayımlayacağı yazı ve resimlere tepki gösterecek *"ihtiyarlar"*a da bir fıkrayla önceden cevap verir[62]. Gerçekten de daha ilk sayıdan itibaren dönemin en dikkat çekici çıplak pozları Ramiz'in çizimleriyle Papağan'ın sayfalarını süsler[63]. Tamamen açık göğüsler, mini etekler, dekolte ve transparan kıyafetler, jartiyeler o yılların mizah yayınlarına göre oldukça marjinaldir. Bu görünümüyle derginin bazı erkek okuyucular tarafından bir mizah dergisi olarak değil erotik ya da pornografik içerikli olarak görülmüş ve öyle değerlendirilmiş olma ihtimali yüksektir. Ramiz'in *"kadın figürü zanaatkârı"* kariyerini de bu gazeteyle başlatmak mümkündür.

Orhan Seyfi, 15. sayıda Papağan'ın gördüğü ilgiden memnundur. Şöyle der:

> *"Belki biraz çapkın, belki biraz fazla şuh, belki biraz serbestiz, fakat hiçbir zaman san'at duygusundan, güzellik endişesinden ayrılmıyoruz… Bizi kıskananlar zannetmesinler ki etrafımızda uyandırdığımız teveccüh ve rağbetin sebebini şu şekildeki resim veya bu tarzdaki yazıdadır, böyle zannedenler çok yanılırlar. Muvaffakiyetimizin sırrı ruhumuza hakim olan san'at ve güzellik endişesidir… varsın fazilet mükâfatını başkaları kazansın!"*[64].

Gazete birinci yılını doldurduğunda işler yolunda görünmektedir. Bir yıl içerisinde gerek kadın çizimleriyle gerekse de renkli karikatürlerle okuyucunun ilgisi çekilebilmiştir. Diğer yandan, meclise *"Milli ahlak ve adaba aykırı yayında bulunan mizah gazeteleri hakkında kanuni işlem yapılmasına dair önerge"* veren Bozok (Yozgat) Mebusu Ahmet Hamdi (Divanlıoğlu) Bey'in şimşeklerini üzerine çeken gazetelerden biri de hiç kuşkusuz ki Papağan'dır[65]. Ancak ne bu önerge ne de mizah yayınlarına müstehcenlik gerekçesiyle açılan davalar Papağan'ın yayın politikasını değiştirmiştir. Aksine 50. sayıdan itibaren gazetenin yayını pazar ve çarşamba olmak üzere haftada ikiye çıkarılır. Bir ara büyütülen sayfa boyutu, baskı kalitesini yüksek

---

[62] "Hasbıhal", **Papağan**, S. 1, 23 Nisan 1924.

[63] **EK: 577**.

[64] "Kari'lerimize", **Papağan**, S. 15, 30 Temmuz 1924.

[65] **BCA**, Belge Tarihi:1.2.1925, Dosya: 6511, Fon Kodu: 30..10.0.0 , Yer No: 7.41..8.; Aynı yılın mayıs ayında Akşam gazetesinde, valiliğin mizah gazetelerinin *"açık neşriyatı"*nı incelemeye aldığı haberi çıkmış, valilik bunu tekzip etmiş; Akşam gazetesi birkaç gün sonra da valiliğin mizah gazetelerinin koleksiyonlarını incelemeye aldığı haberi yayımlanmıştır. Akşam'ın bu ısrarcı tutumu Akbaba'da *"jurnalcilik"* olarak yorumlanmıştır: "Akşam'ın Münafıklığı", **Akbaba**, S. 256, 18 Mayıs 1925.

tutabilmek kaygısıyla yeniden küçültülür[66]. Gazete 1925 yılında iki kez devlet desteğinden de yararlanır. Nisan'da, yurt dışından getirteceği basım malzemeleri gümrük vergisinden muaf tutulur[67]. Haziran'da ise on beş ton kâğıt yardımı alır[68].

Aytül Tamer, Papağan'ı her ne kadar *"iktidarın destekçisi"* olarak tanımlasa da[69] Orhan Seyfi bu dönemde henüz iktidarla bütünleşebilmiş değildir. Gazetenin tüm yayın hayatı boyunca yayımladığı siyasi karikatür sayısı da son derece sınırlıdır. 14 Aralık 1926 tarihli 178. sayıdaki başyazı ise Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey'e yalancılık atfettiği iddiasıyla soruşturma konusu olur[70]. Gazetenin siyasi karikatür açısından en aktif olduğu dönem ise İzmir Suikastı günleridir. Gazi'ye bağlılık ve İttihatçılara yönelik nefret, yazıların ana temasıdır[71]. Karikatürler de onlara eşlik eder[72]. Ancak kısa süre sonra apolitik tavra yeniden dönülür.

1926'dan itibaren gazetede kadın teması geri plana düşmeye başlamış, Ramiz'in kadro dışında kalmasıyla da kadın çıplaklığı azalmıştır[73]. Ramiz'in yerine kadroya dâhil olan Cemal Nadir'le birlikte karikatür çeşitliliği artar. 1926 Ekiminden itibaren de bir yenilik olarak batı kaynaklı karikatürler ile *"Yahudi Karikatürleri"* sayfalardaki yerini alır. Portre karikatürler, belediye faaliyetleri, bürokrasi şakaları ve dış politika konuları da eskiye oranla daha sık işlenmektedir[74]. Ancak iç politikadan uzak durma eğilimi hâlâ aynıdır. Uzunca bir süre devam eden bu apolitik tavır, 1927 yazının sonlarında çizer kadrosuna yeniden eklenen Ratip Tahir (Burak) ile değişme eğilimindedir. Ratip Tahir, Atatürk'ün emriyle gittiği Paris'te resim eğitimini tamamlamış, iştahla siyasi karikatürler çizmeye başlamıştır. İlk eserlerinden biri de Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in Fransa'ya karşı kazandığı *"Bozkurt-*

---

[66] **Papağan**, S. 50, 29 Mart 1925.

[67] **BCA**, Belge Tarihi: 5.4.1925, S.1176, Dosya: 249-124, Fon Kodu: 30..18.1.1 , Yer No: 13.22..8.

[68] Aytül Tamer, "Kurtuluş Savaşı'ndan Tek Parti Dönemine İktidar ve Mizah İlişkisi: Devlet Arşivindeki İzler", **Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu-Ulusal İletişim Kongresi (13-15 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi yay., 1. b., Erzurum 2011, s. 214.

[69] **A.g.m.**, s. 214.

[70] **BCA**, Belge Tarihi: 14.11.1926 , Dosya: 90D4, Fon Kodu: 30..10.0.0 , Yer No: 104.679..5.

[71] Örnek olarak bkz. "Gaziye Suikast", **Papağan**, S.138, 27 Haziran 1926: "Ona Dair", **Papağan**, S.139, 30 Haziran 1926.

[72] Bkz. **EK: 85**.

[73] **EK: 578**.

[74] **EK: 579**.

*Lotus Davası"*dır[75]. Ancak bu heves henüz meyvelerini veremeden Orhan Seyfi, Papağan'ın yayınını durdurarak Yeni Kalem'i yayınlar.

Yaklaşık altı aylık bir aradan sonra 21 Mart 1928'de yeniden birinci sayıyla yayınlanan gazetenin biçiminde ve fiyatında değişiklik yoktur. Ancak yayın periyodu yeniden haftada bire düşmüştür. 38. sayıdan itibaren tamamen yeni harflerle basılan Papağan'ın bu ikinci yayın döneminde apolitik tavır sürer. Mayolu, dekolte ve transparan kıyafetli kadın çizimleri yeniden öne çıkmıştır. Cumhuriyetin yıl dönümünde bile kapak karikatüründe bu eğilim kendini gösterir[76]. Sayfalar magazin ve sinema haberleriyle doldurulmaktadır. Karikatür-yazı oranı da yazı lehine değişmiş, gazetedeki ortalama karikatür sayısı azalmıştır. Bu yayın politikasıyla ancak bir buçuk yıl ayakta kalabilen gazete, harf inkılabının basın üzerindeki yıkıcı etkisini hissettirdiği bir dönemde, 27 Kasım 1929'da 87. sayısını yayınlayarak okuyucularına veda eder. Zaten Orhan Seyfi son bir yılda kendine yeni bir çalışma alanı bulmuş, Karagöz gibi dev bir mizah yayınının başına geçmiştir.

5.4.Yeni Kalem

Yeni Kalem, 6 Ekim 1927'den 5 Nisan 1928'e kadar, haftada bir kez perşembe günleri yayımlanmıştır. Toplam 25 sayı süren ve künyesinde kendini *"... edebi, ictimai mizah mecmuası"* olarak tanıtan derginin sahibi ve sorumlu müdürü Orhan Seyfi (Orhon) Bey'dir. Böylece Yeni Kalem, Cumhuriyet döneminde Orhan Seyfi'nin, Akbaba ve Papağan'dan sonra, kuruluşunda rol oynadığı üçüncü mizah dergisi olmuştur. Orhan Seyfi, Papağan'ın yayımına son verdikten bir hafta sonra, Yeni Kalem'i yayımlamış; yaklaşık altı ay sonra da Papağan'ı yeniden yayımlayarak 5 Nisan 1928'de Yeni Kalem'e son vermiştir.

Yeni Kalem kısa ömürlü olmasına rağmen siyasi karikatürler açısından oldukça dikkat çekicidir. O dönemdeki mizah yayınlarına göre gerçek bir dergi görünümündedir ve yine o dönemde yaygın olan sayfa düzenlemesinin aksine ilk sayfada sadece künye bilgileri ile büyük boy bir karikatür vardır. Kapak karikatürlerinin hemen hemen tamamı renkli ve siyasi içeriklidir. İç sayfalardaki yazı

[75] **EK: 580**.

ve karikatürlerde de siyasi mesajlar ve siyasi konular sık sık yer almaktadır. Bu bakımdan Orhan Seyfi'nin bizzat yönettiği bir önceki mizah dergisi Papağan'a göre Yeni Kalem'in biçim ve içerik olarak çok farklı olduğunu ve mizah yayıncılığını bir adım ileriye taşıdığı söylenebilir.

Yeni Kalem, ilk sayıda, izleyeceği yayın politikası ve yayınlandığı dönemin koşulları hakkında şunları söylemektedir:

> *"… Kari'lerimiz affetsinler, biz Kalem'de böyle eski usûl nezaket ve hatır şinaslık gösteremeyeceğiz. Bir dereceye kadar sağı solu kullanmakla beraber ulu orta gideceğiz. Körkadılıktan korkuyoruz, fakat 'Evet efendim!' mevkiine düşmek de hiç istemiyoruz. Şayet elimizdeki 'Kalem' bazılarının diken gibi gözüne batacak olursa şimdiden söyleyelim ki kabahat bizde değildir. Çünkü biz 'Kalem'imizi dosdoğru tutmaya ahd ettik…*
>
> *…*
>
> *Bizim 'Kalem'imiz bütün manasıyla hürriyet ve teceddüt aşığıdır. Hele miskinlikle hiç alışverişi yoktur. Bilakis işi gücü köşede bucakta hab-ı gaflete dalanlara iğne gibi batıp onları daldıkları uykudan uyandırmak, gözlerini dört açtırmaktır. Gerçi vazifemizin ifasındaki nezaket ve ehemmiyeti takdir etmiyor değiliz. Vaktiyle alabildiğine at koşturulan matbuat meydanı şimdi zamanın icabı olarak pek nazik bir yer oldu. Öyle başı boş koşulacak meydan kalmadı…"*[77].

Büyük olasılıkla Orhan Seyfi tarafından yazılan bu yazıda ellerinin *"Meyve-i İkbal"*e uzanacak kadar uzun olmadığı, o yüzden onurlu bir şekilde kalem erbabı olmaktan başka çareleri kalmadığı belirtilmiştir. Sitem içeren bu yaklaşım yalnızca Orhan Seyfi'nin yazılarında değil bacanağı Yusuf Ziya'nın Akbaba'daki eş zamanlı yazılarında da görülmektedir. Dönemin mizah alanındaki bu iki önemli ismi iktidarın nimetlerinden yararlanamamaktan, fırsat buldukça şikâyet ederler[78]. Çünkü başka basın mensuplarının milletvekilliği gibi önemli mevkilere gelmiş olmalarına rağmen bu iki bacanak 1928'in başına kadar henüz iktidara eklemlenememişlerdir. Ancak 1928 yılından sonra Orhan Seyfi CHP'nin yayın organı Karagöz'ün başına geçecek, Yusuf Ziya da özellikle Serbest Fırka günlerinde iktidarın gözüne girebilecek ve maddi destek alabilecektir. İki bacanağın hayallerini süsleyen milletvekilliği ise her ikisi için de ancak 1946'da gerçekleşebilecektir.

---

[76] **EK: 581**.

[77] "Kalem'e Dair", **Yeni Kalem**, S.1, 6 Ekim 1927.

[78] Ortaç'ın bu dönemde milletvekili olma konusunu gündeme getirdiği bir yazı için bkz. **Akbaba**, "Dostlara Dair", S. 533, 19 Ocak 1928.

Yeni Kalem, yayımlandığı döneme göre gerçekten dikkat çekici bir görünüme sahiptir. Aynı dönemdeki mizah yayınları 4 sayfalık tabloid gazete formundayken, Yeni Kalem 16 sayfadır. Buna bağlı olarak fiyatı da dönemine göre pahalı sayılabilecek olan 10 kuruştur[79]. Özellikle ilk sayıların ön ve arka kapaklarındaki renkli karikatürler dergiyi göz alıcı hale getirmiş ve karikatür yayıncılığının standardını yükseltmiştir. Ne var ki bu baskı kalitesi sürdürülememiş, kapaklar sonradan daha az renkli ya da siyah-beyaz basılmıştır. Derginin ilk sayılarından itibaren Cemil Cem, İhap Hulusi ve Ratip Tahir'in karikatürlerine rastlansa da sonradan Ratip Tahir karikatürleri ağırlık kazanmıştır. Ayrıca imzasız karikatürler ile ilk sayıdan itibaren yayımlanan batı kaynaklı *"Dünya Karikatürleri"* de dergiyi karikatür açısından zenginleştirmiştir. Yazılarda ise Fiske takma adıyla yazan Orhan Seyfi'nin dışında; Fazıl Ahmet, Selami İzzet, Abdülbaki Fevzi, Kamuran Şerif isimleri ve Şeytan Çekici, Kıvılcım takma adları öne çıkmaktadır.

Yeni Kalem her ne kadar ilk iki sayısının kapağını Atatürk ve İsmet Paşa'ya yönelik övgüye ayırmış olsa da ilk sayısından itibaren eleştirilere başlamıştır. İlk sayılarındaki başlıca eleştiri konusu da milletvekili tipidir. Hemen seçimlerin yenilenmesinden sonraya denk gelen bu karikatürlerde milletvekillerinin halktan kopuk olmaları, ayrıcalıklı tavırları ve mal-mülk edinmeleri işlenmektedir[80]. Aynı dönemde Akbaba da milletvekillerine yüklenmekte, sanki Orhan Seyfi-Yusuf Ziya ikilisi bir türlü dâhil olamadıkları bir zümreden hıncını böyle çıkarmaktadır. Derginin başyazıları ise daha apolitiktir. İstanbul ve belediye konularından bahsetmektedir.

Yeni Kalem 10. sayısını 8 Aralık 1927'de yayımladıktan sonra, bir süreden beri reklamını yaptığı şekilde, Cem dergisiyle birleşmiştir[81]. Ancak bu iki haftalık birliktelik çabuk bozulmuş; Yeni Kalem, Cem'den ayrılarak 29 Aralık 1927'de 11. sayısını yayımlamıştır. Orhan Seyfi'nin kaleminden okuyucuya yapılan açıklamada Cem'den ayrılmanın sebebi olarak, Yeni Kalem'in okurların gönlünde bıraktığı boşluğun başka bir şeyle doldurulamayacağının anlaşılmış olması gösterilir. Yeni Kalem bundan sonra yoluna yalnız devam edecektir. Ancak daha nitelikli bir dergi

[79] Aynı dönemde Karagöz, Yeni Köroğlu ve Akbaba üçer kuruştur.

[80] **EK: 582**.

[81] Reklamlar için bkz. **Yeni Kalem**, S. 9, 1 Aralık 1927; **Yeni Kalem**, S. 10, 8 Aralık 1927.

olabilme gerekçesiyle dergiye dört sayfa daha eklenerek, fiyatı (Cem gibi) 15 kuruşa çıkarılmıştır. Orhan Seyfi okuyucularından anlayış ve destek istemektedir[82].

Derginin altı aylık kısa ömründe 11. sayı çok önemli bir yere sahiptir. İlk on sayının aksine bu sayıda Sorumlu Müdür olarak Yusuf Ziya (Ortaç) yer almaktadır. Bu belki bir jest belki de yeni bir ortaklığın başlangıcıdır. Çünkü önce dost, sonra ortak ve sonra da bacanak olan Orhan Seyfi'yle Yusuf Ziya birbirlerinin yayınlarıyla sürekli temas halindedirler. Ancak bu kez adının Yeni Kalem'de Sorumlu Müdür olarak geçmesi Yusuf Ziya'nın uzunca bir süre başını ağrıtacaktır.

1927'nin son günlerinde Türkiye *"Yavuz-Havuz"* skandalıyla çalkalanmakta Yeni Kalem de 11 sayısında –pek çok gazete gibi- yolsuzluk söylentilerini ele almaktadır. Başyazıda soğukkanlı bir hava hâkimdir. Yavuz-Havuz skandalıyla ilgili haberlerin şüpheleri artırdığı ancak İhsan Bey'in de dürüstlüğüne güvenildiği belirtilmektedir[83]. İki karikatür de *"Yavuz-Havuz"* olayına ayrılmıştır. Ancak iş bununla sınırlı kalmaz. Aynı sayıdaki *"Yolsuzluk"* konulu başka iki karikatür daha göz önünde bulundurulunca 11. sayı adeta *"Yolsuzluk Özel Sayısı"* niteliğine bürünmüştür. Kapak karikatüründe, yakında yeni yolsuzlukların ortaya çıkarılacağı ileri sürmektedir[84]. Bir başka karikatür ise İtalyan heykeltıraş Kanonika'nın Taksim Meydanı için hazırladığı Atatürk anıtı üzerinedir. Karikatürde Kanonika'nın bu parayı hak etmediği, işin içinde başka bir iş olduğu, toplanan yardım parasının yalnızca Kanonika'nın cebine girmeyeceği ileri sürülmektedir[85]. Yolsuzluk söylentilerinin ayyuka çıktığı bir zamanda yayımlanan bu karikatür, yardım kampanyasının başındaki Maarif Vekili Mustafa Necati'yi doğrudan zan altında bırakmaktadır.

Yeni Kalem'in 11. sayısına ilk tepki Milliyet gazetesi başyazarı ve Siirt Mebusu Mahmut (Soydan) Bey'den gelir. Mahmut Bey gazetedeki köşesinde, son günlerde bazı mizah gazetelerinde çirkin ve fena imalar görülmeye başladığını belirterek *"Bunları ortaya atanlar acaba hangi hakikat ve malumata istinad ediyorlar? Bu isnadcılar her hangi bir mahkeme tarafından tevcih edilecek suallere*

---

[82] "Haftanın Dedikoduları-Karilerimize", **Yeni Kalem**, S. 11, 29 Aralık 1927.

[83] "Haftanın Dedikoduları-Acaba Şaka mıdır?", **Yeni Kalem**, S. 11, 29 Aralık 1927.

[84] **EK: 583**.

[85] **EK: 584**.

cevap verecek kadar malumat ve vesaik ile mücehhez mi bulunuyorlar?" sorularını soruyordu. Yolsuzlukların üzerine gidilmesinin cumhuriyetin bir fazileti olduğunu belirten Mahmut Bey, basın özgürlüğü kadar kişilerin haklarının da korunması gerektiğini, yolsuzlukların üzerine gidildiği gibi devlet yönetiminde bulunanlara atılacak iftiraların da üzerine gidilmesi gerektiğini söylüyordu. Mahmut Bey'e göre ülkede iffet ve faziletin teminine çalışırken fırsatçıların zırvalamasına fırsat verilmemeliydi[86].

Mahmut Bey'in yazısı mahkeme olasılığını gündeme getirmişti. Bir gün sonra yine Milliyet'te yayımlanan haber ise bu olasılığı daha da kuvvetlendiriyordu. Adliye Vekaleti, *"hükümetin şahsiyet-i maneviyesini tehzil [zayıflatma] ve tahkir [hakaret etme, aşağılama] mahiyetindeki karikatürler neşr ettiğinden dolayı"* Cem'le birlikte Yeni Kalem hakkında da soruşturma başlatmıştı[87].

5 Ocak'ta çıkan 12. sayıda Orhan Seyfi, Siirt Mebusu Mahmut Bey'e mizahın nasıl anlaşılması gerektiği hakkında uzunca bir cevap veriyor ve mizahın hiçbir ciddi yönünün olmadığını ileri sürüyordu:

> *"Ne olur sanki diyorum, yalan da yazılsa yanlış da yazılsa, maksat mizah değil mi? Bir mizah muharririnden de ki ilim adamlarımızdan talep etmeğe cesaret edemeyeceğimiz bir şey istenebilir mi? İçimizde hangi alim, hangi mütehassıs her sözünü şayan-ı itimat vesaike istinad ederek söylüyor….*
>
> *Şu halde duyduğunu, işittiğini bir latife mevzuu, bir nüktedanlık vesilesi yapan bir mizah muharrine:*
>
> *-Gel bakalım, vesikalarını çıkar da nüktenin, telmihinin, medlul …. bize ispat etmek!*
>
> *Demek doğru mu olur?*
>
> *Bir fıkra, bir karikatür, bir lejand mutlaka bahs-i hakikat olmak mı icab eder. Bunun …. hoş; ince, san'atlı bir şey olması kafi değil mi? Zerafet gibi kıldan ince; kılıçtan keskin bir yolda yürüyenler ara sıra sürçse bile ne çıkar. Bunca senedir mizah gazeteleri çıkıyor. Halk mizahın ne olduğunu öğrendi. Kimse yazıları ciddi diye okumuyor. Nihayet bunun bir latifeden ibaret olduğunu düşünerek herkesin gülüp geçtiğine şüphe var mı? Eğer kimseye ilişmez, nüktedanlık yapmaz, zarafet hatırı için bazı nev telmihlere, imalara bile cevaz verilmezse mizahın vücuduna imkân olur mu? Halbuki bu gibi latifelere herkesten fazla tahammül edecek olanlar da bu günkü rical olmak gerekir… Çünki onlar terbiye-i fikriye itibariyle bu memleketin en ileri gelenleridir. Artık*

[86] Siirt Mebusu Mahmut, "İffet ve Faziletin Hakimiyetini Temine Çalışırken Fırsatçıların Tezviratına Meydan Veremeyiz", **Milliyet**, 2 Ocak 1928.

[87] **Milliyet**, 3 Ocak 1928; Ayrıca bkz. **Akşam**, 4 Ocak 1928.

hiçbir kar'i tasavvur edilemez ki mizah gazetesinin kör dediğini kör, şaşı dediğini şaşı olarak kabul etsin. Halk gazeteden fazla mizah gazetesi okuyor. Karagöz refikimizin en yüksek adedi tab'a vasıl olması bunu göstermiyor mu? Demek ki mizah vadisinde yapılan şeylerin suitesiri olacağını zannetmek yanlış bir fikirdir. Herkes mizahın ne olduğunu anlamıştır. Hayatın yorucu, müşkül işleri arasında bir an neşe bulmak, dinlenmek… İşte bu kadar"[88].

Yazının sonunda Orhan Seyfi gelecekte izlenecek yayın politikasının ipucu da vermişti. "*Elbette yazdığımızı ciddi zan edecek bir çok kar'i bulunacak! Bundan sonra ehemmiyetli, derin hassas mevzular üzerinde nüktedanlıklar etmeğe benden paso!"* diyordu[89].

Orhan Seyfi'nin bu uzun cevabının yer aldığı sayıda yayınlanan bir karikatür de Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu 1920'lerin ikinci yarısında mizah yayınlarının içinde bulunduğu durumu özetlemesi açısından önemlidir. Dört kareden oluşan karikatürde *"Mizah"* bir horoz, *"Hürriyet-i Matbuat"* ise güneş olarak betimlenmiştir. İlk iki karede güneş doğmakta, bunu gören horoz kümesinden çıkarak ötmeye başlamaktadır. Üçüncü ve dördüncü karelerde ise kartal olarak betimlenen *"Takrir-i Sükûn [Kanunu]"* havada turlar atarak basın özgürlüğünün önünü kapatmakta, bu yırtıcı kuştan korkan horoz kümesine kaçarak canını zor kurtarmaktadır. Karikatürün lejandı ise susmanın dırdır etmekten hayırlı olduğu anlamına gelmektedir[90]. Takrir-i Sükûn Kanunu'nu sert şekilde eleştiren bu karikatürün, kanunun yürürlükte olduğu dönemde yayımlanabilmiş olması da ilgi çekici bir tezattır.

Adliye Vekâleti tarafından başlatılan soruşturmanın davaya dönüşmesi daha baştan ilginç bir sonuç doğurmuştu. Toplamda 25 sayı yayınlanan derginin 24'ünde "*Sahibi ve Müdür-ü Mes'ulü"* olarak Orhan Seyfi'nin adı geçmekte, sadece 11. sayıda *"Müdür-ü Mes'ul"* olarak Yusuf Ziya görünmektedir. Yusuf Ziya'nın – künyede belirtildiği kadarıyla- bu dergide bir ortaklığı da yoktur. Ancak dava açılan karikatür 11. sayıda yer aldığından kabak adeta Yusuf Ziya'nın başına patlamış, Akbaba'yı yayınlarken karşılaşmadığı sorunla kötü bir tesadüf sonucu bu dergiyle karşılaşmıştır. Bu Ortaç'ın meslek hayatı boyunca karşılaşacağı en ciddi hukuki sorundur.

---

[88] "Haftanın Dedikoduları-Hakkı Varmış", **Yeni Kalem**, S. 12, 5 Ocak 1928.

[89] "Haftanın Dedikoduları-Hakkı Varmış", **Yeni Kalem**, S. 12, 5 Ocak 1928.

[90] **EK: 585**.

Ortaç anılarında, Maarif Vekili Mustafa Necati'nin kışkırtıldığını ve perde arkasından dava açtırdığını belirtmektedir[91]. Karardan kısa süre önce kendi gazetesi Akbaba'da yayımlanan yazısında Ortaç, her uzmanlık alanının kendine has mahkemeleri olduğunu belirterek mizahi bir dille *"Mizah Mahkemeleri"* olmasını diler. Mizahçıların dilinden ancak *"Mizah Mahkemeleri"*nin anlayabileceğini öne süren Ortaç, yazının sonunda ciddileşerek içinde bulunduğu kaygılı durumu şöyle açıklar: *"Güldürmek değil, gülmek bile istemiyorum.. Altı seneden beri ufuktan ufuğa hür ve mesud uçup duran Akbaba, Allah vere de bundan sonra kafese girmese!"*[92].

Yeni Kalem'de yayımlanan bir karikatür sebebiyle Akbaba sahibi Yusuf Ziya kendini hakim karşısında bulmuştur. Ortaç'ın hapse girmesi Akbaba'nın sonu olacaktır. Nitekim kısa süre sonra korkulan olmuş 1928'in Ocak ayının ortasında Yusuf Ziya Bey, Kanonika konulu karikatür yüzünden bir yıl dört ay hapis cezası almıştır[93]. Cezanın sebebi *"Devletin manevi şahsiyetini tahkir"*dir[94]. Haberi Akbaba'da okurlarıyla paylaşan Ortaç *"Bakalım temyiz ne söyleyecek?.. Şüphe yok, mahkemenin kararı adaletin ta kendisidir.. Mamafih, Akbaba'nın altı ciltlik sarâhatini, bir karikatürün altındaki altı kelimelik vehme feda etmeye gönlüm razı olmuyor!"* diyordu[95]. Yeni Kalem ise bir karikatüründe bu kararın mizah yayınları üzerindeki etkisi üzerinde duruyor ve mizah yayınlarının ses çıkaramayacak hale gelmesinden yakınıyordu[96]. Aynı sayıda *"Kafese girmemesini dilediğimiz Akbaba sahibi"* lejandıyla Yusuf Ziya'nın bir portre karikatürü yayınlanmıştı. Eş zamanlı olarak bir karikatür sebebiyle başı yargıyla belada olan Cemil Cem de bu olaya kayıtsız kalmamış, dergisi Cem'de olayı yorumlamıştı. Cem'in karikatüründe iki bacanağın üç mizah yayınına birden gönderme yapılıyor, Yusuf Ziya'nın başına

---

[91] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s. 112.

[92] "Mizah Mahkemeleri", **Akbaba**, S. 531, 12 Ocak 1928; Bu yazının ana fikri, başlığı, örnekleri ve bir çok cümlesi 1924 yılında Zümrüdüanka'da yayımlanan bir yazının aynısıdır. Bkz. "Mizah Mahkemeleri", **Zümrüdüanka**, S. 121, 6 Mart 1924.

[93] Ortaç anılarında cezanın üç yıl olduğunu belirtmektedir. Bu durum ya hapis cezasının hesaplanmasından ya da bir hafıza yanılmasından kaynaklanmış olmalıdır: **A.g.e.**, s. 112.

[94] **A.g.e.**, s. 112.

[95] **Akbaba**, "Kendimize Dair", S. 532, 16 Ocak 1928.

[96] **EK: 586**.

gelenler özetleniyordu. Orhan Seyfi'nin eski gazetesi Papağan'ın tüneğine konmuş olan Akbaba, bir Kalem'le vurulmuştu[97].

Yusuf Ziya Akbaba'da dostlarının tavır değişikliğinden şikayet ederken[98], Yeni Kalem bir sonraki kapak karikatüründe yine mizah dergilerine açılan davaları işlemektedir. Çünkü sadece Yusuf Ziya'nın değil Orhan Seyfi'nin de o günlerde bir karikatür yüzünden başı beladadır[99]. Cem'le sadece iki sayı süren ortaklık sırasında yayımlanan *"Ah bir vergisiz memleket olsa"* lejandlı karikatürden dolayı dava açılmış, Orhan Seyfi'ye de mahkeme kapısı görünmüştür. Birkaç gün sonra karar verilecektir. Karar arifesinde çıkan 15. sayının kapağında, davalar sonucunda mizahçıların adeta dilsiz kalması konu alınmıştır[100]. Gerçekten de bundan sonra Yeni Kalem'in siyasi konulara olan ilgisi sürdürse de eleştirel tavrı giderek azalmaktadır. Şubat ortasında Orhan Seyfi, siyasi konulardan biraz uzak durmak ve keyfine bakmak istediğini açıkça belirterek okuyucularına konser izlenimlerini aktarmaktadır[101]. Yine de Yeni Kalem kapanana kadar siyasi gelişmelere tamamen kayıtsız kalmaz. İhsan Bey'in yargılaması yazı ve karikatürlerde yer almaya davam eder[102]. Eski Ticaret Vekili'nin meclis komisyonunda sorgulanması başyazı ve kapak karikatürüyle işlenir[103]. Ancak Orhan Seyfi, apolitik Papağan dergisini yeniden çıkarmak için hazırlıklara başlamıştır artık. Yeni Kalem'in 22. sayısında yayınlanan reklamda da *"Nükte, Şuhluk, Kadın, Şiir ve Aşk Gazetesi"* Papağan'ın bir hafta sonra çıkacağı haber verilmektedir[104]. Yeni Kalem bu ilandan sonra üç sayı yayımlanmış 5 Nisan 1928 tarihli 25. Sayıyla yayın dünyasından çekilmiştir.

Yusuf Ziya'nın Yeni Kalem'deki karikatür dolayısıyla aldığı cezanın temyiz süreci ise daha sonra bitmiş olmalıdır. Mustafa Necati'nin dolaylı olarak taraf olduğu

---

[97] **EK: 587**; Bu karikatür Turgut Çeviker tarafından Akbaba'ya yönelik bir eleştiri olarak yorumlanmıştır. Ancak yukarıdaki bilgiler ışığında bu karikatürün bir eleştiri değil bir dava sonucunun karikatürize edilmesi olduğu açıktır. Bkz. Turgut Çeviker, **Karikatürkiye-Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)**, C. I (Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi 1923-1960), NTV yay., 1. b., İstanbul, 2010, s. 104.

[98] **Akbaba**, "Dostlara Dair", S. 533, 19 Ocak 1928.

[99] **Akşam**, 31 Ocak 1928.

[100] **EK: 588**.

[101] "Haftanın Dedikoduları-Türk Ocağı Konserinde",**Yeni Kalem**, S. 18, 16 Şubat 1928.

[102] **EK: 589**.

[103] **Yeni Kalem**, S. 22, 15 Mart 1928.

[104] **Yeni Kalem**, S. 22, 15 Mart 1928.

bu davayı bir süre sonra Adliye Vekili Mahmut Esat Bey de uzaktan takip etmeye başlar. Ortaç anılarında temyiz sürecini ve sonucunu şöyle anlatmaktadır:

> *"*[İlk mahkeme kararından sonra] … *tanıdığım Mahmut Esat Bozkurt'un gösterdiği yiğitlik gönlümden çıkmaz. Bana:*
>
> *-Bir Adliye Vekili, hâkimin vicdanına göz ucuyla bile dokunamaz, dedi… Ama bir başka devlet adamı dokunmuşsa, onun tesirini silmek de bana vazife olur… Temyiz, faziletli insanların toplandığı yerdir. Kararı bozacağından şüphem yok. Eğer bozmazsa, ben de sizinle hapishane arkadaşlığı etmek için bir suç işleyeceğime söz veriyorum!*
>
> *Kısa bir bekleyişten sonra, dediği oldu Mahmut Esat'ın: Temyizin bozulmasına uyan mahkemeye bu sefer avukatsız girdim ve beraatle çıktım."*[105].

5.5.Cem

Cem dergisi ilk olarak II. Meşrutiyet Dönemi'nde karikatürcü Mehmet Cemil Cem[106] tarafından Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanmış, yayımlandığı dönemde özellikle Cemil Cem'in karikatürleri ve Refik Halid'in yazılarıyla büyük yankı uyandırmıştır[107]. Hukuk ve Siyaset Bilimi üzerine eğitim almış; Fransa, Avusturya ve İtalya'da diplomatik görevlerde bulunmuş olan Cemil Cem, II. Meşrutiyet Dönemi'nin hareketli ortamında özellikle siyasi karikatürleriyle dikkat çekmiştir. İttihat ve Terakki'nin basın özgürlüğünü giderek kıstığı bir ortamda da Talat Paşa'nın yakın dostu olarak baskılardan fazla etkilenmez[108]. Ona *"Üstad"*,

---

[105] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s. 112.

[106] II. Meşrutiyet döneminde hem Türk karikatürüne hem de Cem dergisine damgasını vuran Cemil Cem Bey, askeri doktor bir babanın tek oğlu olarak elit bir ortamda doğmuş; Vefa İdadisi'nin ardından hukuk eğitimi almış, Hariciye Nezareti bünyesinde göreve başlayarak, Fransa'da diplomat olarak çalışmıştır. Bu görevi sırasında Siyasi Bilgiler Fakültesi'ne devam eden Cemil Cem sonradan sırasıyla Viyana ve Roma sefarethanelerinde görev yapmıştır. Daha önce Kalem dergisinde karikatürleri yayımlanan Cem, 1910'da ailevi sebeplerle yurda dönmüş ve bir karikatürcü olarak basın-yayın dünyasına girmiştir: Taha Toros, "Türk Karikatürünün Babası Cemil Cem", **Tarih ve Toplum**, C. XIII, S. 77 (Mayıs 1990), s.s. 31-32.

[107] Cemil Cem'in hayatı, sanatçı kişiliği ve Cem dergisinin II. Meşrutiyet dönemi yayınıyla ilgili olarak bkz. **A.g.m.**, s.s. 30-33; Hilmi Yücebaş, **Karikatür Üstatlarımız- Cem ve Ramiz**, Nuri Dizerkonca Matbaası, [İstanbul], 1959, s.s. 3- 34; Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970, s.s. 31-34; Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), Adam yay., 1. b., İstanbul, 1988, s.s. 101-102, 174-176; Nermin Yazıcı, "Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", **Turkish Studies**, 6/3 Summer 2011, s.s. 1299-1313; Tobias Hainzelmann, **Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu (1908-1914)**, Kitap Yayınevi, 1. b., 2004, s.s. 67-70.

[108] Ferit Öngören, **a.g.m.**, s. 1428.

"Türk Karikatürünün Babası" gibi sıfatları kazandıran da II. Meşrutiyet dönemindeki karikatürleri olur.

Her ne kadar II. Meşrutiyet Dönemi'nden sonra karikatürden uzak kalmış, 1921'den sonra da üç yıl Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü'yle meşgul olmuşsa da[109] Cemil Cem'in 1920'lerin ilk yarısında karikatür camiasındaki ilgi çekiciliğini ve saygınlığını koruduğu anlaşılmaktadır. Mizah dergileri kimi zaman onun II. Meşrutiyet dönemindeki unutulmaz karikatürlerini yayımlamakta, karikatürcüler ondan esinlenme karikatürler çizmekte ve karikatürcüler tarafından çizilen *"Üstad Cem"* portreleri mizah yayınlarını süslemektedir[110]. Bu arada nadiren de olsa Cem imzasıyla yayımlanan yeni karikatürlere rastlanmaktadır[111]. Ama bu *"efsane"* ismin karikatür dünyasına gerçek dönüşü 1927'de Cem dergisini yeniden yayımlamasıyla gerçekleşir. Cem, Yeni Kalem'le birleşmiş, ilk sayısını 15 Aralık 1927'de yayımlamıştır[112].

Yaklaşık on beş yıllık bir ayrılıktan sonra, yeniden okuyucularıyla buluşan Cem dergisi, biçimsel olarak II. Meşrutiyet devrindeki Cem'in devamı niteliğindedir. Nüshası 15 kuruştur. Haftada bir kez, Perşembe günleri yayımlanan derginin karton dış kapağı karikatürsüzdür ve *"Haftalık Mizah Mecmuası"* ibaresini taşımaktadır. Karton kapaktan sonraki ilk sayfayı ise tam sayfa bir karikatür süsler. Kapak hariç 16 sayfadan oluşan dergide *"Haftalık Laf ve Güzaf"* bölümü başyazı niteliğindedir. Sonraki sayfalarda çoğu Cemil Cem imzalı karikatürlerin yanı sıra fıkralar, şiirler, hikâyeler vb. yer almaktadır. Siyah-Beyaz karikatürlerin ağırlıklı bir kısmı Cemil Cem tarafından çizilse de Ratip Tahir, İhap Hulusi gibi çizerlerin imzasına da rastlanır. Ancak bir karikatürcü tarafından yayımlanmasına rağmen dergide çizgi, yazılı mizahın gerisindedir. Tam sayfa yayımlanan karikatürler derginin 5-7 sayfasını kaplasa da, bir sayıda yayımlanan karikatür sayısı 10'u bulmamaktadır.

Cemil Cem, derginin ilk sayısında karikatür anlayışını ve yeni dönemdeki yayın politikasını şöyle açıklamaktadır:

---

[109] Taha Toros, **a.g.m.**, s. 32.

[110] Örnek olarak bkz. **Akbaba**, S. 219, 8 Ocak 1925; **Akbaba**, S. 228, 9 Şubat 1925; **Kelebek**, S. 8, 31 Mayıs 1923; **Zümrüdüanka**, S. 8, 5 Şubat 1923.

[111] Örnek olarak bkz. **Akbaba**, S. 213, 18 Aralık 1924; **Yeni Kalem**, S. 1, 6 Ekim 1927.

[112] **Yeni Kalem**, S. 10, 8 Aralık 1927.

"... karikatürü alelade bir nakîsecilikle karıştıranlar yanılırlar, vakıa karikatür daima kusurları görür. Fakat bu görüş onun bedhahlığının değil hayırhahlığının delilidir. Her zaman mübalağa ile çirkinlikleri teşhir eden bir karikatürist kadar güzellik aşığı tasvir olunamaz.

'Cem' hüsn-ü niyetini rehber ittihaz ettiği için en şedit tenkidlerine rağmen daima teveccüh ve muhabbeti celb etti. Bu kadar seneden sonra tekrar intişar edebilmesini de yine bu umumi teveccühe medyundur.

'Cem' neşriyatını tatil ettiği zaman köhne ve mütefessih Osmanlı saltanatı yıkılıyordu, intişara başladığı bu gün ise aziz müncimizin kurduğu genç Türk Cumhuriyeti yükseliyor. 'Cem'in karanlık ve pirnûr iki devreye ayrılan hayatında bu ne mes'ud bir tezattır: O gün bir yıldız batıyordu, bugün bir güneş doğuyor.

Eğer benim naçiz kalemim büyük gazininin bu şaheserinde ifa edeceği küçük bir hizmet bulunursa kendimi yalnız san'atta değil, hayatta da gayesine ermiş bir mes'ud add ederim"[113].

Cemil Cem'in ilk sayıda açıkladığı bu yaklaşım daha ilk sayıdan itibaren dergiye yansımış; Cem eleştiri yaparak cumhuriyete hizmet etmeye soyunmuştur. İlk sayısının kapağı da bu doğrultuda, vergilerin ağırlığını eleştiren *"Ah bir vergisiz memleket olsa"* başlıklı karikatürdür[114]. Üçüncü sayıdan itibaren de günün popüler konuları olan *"Yavuz-Havuz Davası"* ile meclis veznesindeki suiistimal soruşturması yazı ve karikatürlerde öne çıkmaya başlar[115]. Şehremanetine yönelik eleştiriler de hemen her sayıda yer almaktadır. Bu arada Cemil Cem'le Orhan Seyfi'nin ortaklığı sadece iki sayı sürebilmiş, sonrasında Orhan Seyfi Yeni Kalem'de okuyucularına açıklama yaparak dergisini tekrar yayımlamaya başlamıştır[116].

Cem daha dördüncü sayısını yayımlamadan, yaptığı eleştirilerle dikkat ve tepki çekmiştir. 2 Ocak 1928'de Milliyet Başyazarı ve Siirt Mebusu Mahmut Bey'in isim vermeden yüklendiği mizah yayınlarından biri olur[117]. Cem'in buna cevabı ise 5. sayıdaki karikatürle gelir. Milliyet gazetesi, mizahtan korkarak tepinen ve aslında zayıf ve zararsız durumdaki mizahı ürküten bir at olarak betimlenmiştir[118]. Bu arada

---

[113] **Cem**, "Bir İki Söz", **Cem**, S. 1, 15 Aralık 1927.

[114] **EK: 590**; Karikatür üzerindeki yazıların okunmasında Turgut Çeviker, **Karikatürkiye-Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)**, C. I (Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi 1923-1960), s. 101'den yararlanılmıştır.

[115] Örnek olarak bkz. **EK: 112**.

[116] "Karilerimize", **Yeni Kalem**, S. 11, 29 Aralık 1927.

[117] Siirt Mebusu Mahmut, "İffet ve Faziletin Hakimiyetini Temine Çalışırken Fırsatçıların Tezviratına Meydan Veremeyiz", **Milliyet,** 2 Ocak 1928.

[118] **EK: 591**.

Yeni Kalem'le birlikte Cem dergisine de soruşturma açıldığı haberi gazetelere yansımıştır. Her iki dergiye de yöneltilen suçlama *"hükümetin manevi şahsiyetini tehzil* [zayıflatma] *ve tahkir* [hakaret etme, aşağılama] *etmek"*tir[119]. Cem'in dava konusu olan karikatürü ilk sayıda yayımlanan *"Ah bir vergisiz memleket olsa"* başlıklı karikatürüdür[120]. Aslında vergi konusunda bu karikatürden çok daha sert eleştiriler getiren karikatürler başka mizah yayınlarında –özellikle de Karagöz'de- yayımlanmış ama dava konusu olmamıştır. Cem ise benzerine defalarca rastlanabilecek bu karikatürden dolayı hâkim karşısındadır. İstanbul Üçüncü Ceza Mahkemesi'nde görülen ve Ocak ayı sonunda karar aşamasına gelen davanın[121] sonucunda Cem suçlu bulunmuş ve bir yıl hapse mahkûm edilmiştir[122]. Üst mahkemeye başvurduğu süreçte Cem eleştirilerine ve siyasi gündemi işlemeye devam eder. Özellikle *"Yavuz-Havuz Davası"*nı sık sık ele almakta, kimi zaman üç tam sayfa karikatürünü bu konuya ayırmaktadır[123]. Bu konuda zanlılara yüklenilirken, hükümet ile İsmet Paşa'nın rüşvet ve yolsuzlukla mücadeledeki tavrı alkışlanmaktadır[124].

Mart 1928'de ise yeni bir davaya neden olacak olan *"Dervişin fikri ne ise zikri de odur! Harbe, sevk-ül ceyş ve tabiyeye dair!"* başlıklı karikatür yayımlanır. Cem'in bir süredir kullandığı ikinci bir imza olan *"Cemşid"* imzasıyla yayımlanan ve kelime oyununa dayanan bu karikatürde bir subay başka bir subay arkadaşına Ruslar'la girdiği bir çatışmayı anlatır görünmektedir. Ancak Beyaz Ruslar'ın İstanbul'a doluştuğu ve özellikle de subayların Rus fahişelerle ilişkilerinin kulaktan kulağa yayıldığı günlerde bu sözler bambaşka bir şekilde yorumlanmaya da müsaittir[125]. Nitekim bu karikatüre de müstehcenlik suçlamasıyla dava açılır. Böylece Cem'in toplam bir buçuk yıl devam edecek olan yargılanma sürecine bir karikatür daha eklenmiş olur.

---

[119] **Milliyet**, 3-4 Ocak 1928; **Akşam**, 4 Ocak 1928.

[120] Taha Toros, **a.g.m.**, s.32; Turgut Çeviker, Cem'in bu karikatürden yargılanma sebebinin *"halkı vergiden soğutmak"* olduğunu belirtmektedir: Turgut Çeviker, **a.g.e.**, 2010, s. 101.

[121] Davada yargılananlardan biri de Orhan Seyfi'ydi: **Akşam**, 31 Ocak 1928.

[122] Taha Toros, **a.g.m.** s. 32; **Cem**, S. 8, 2 Şubat 1928.

[123] Örnek olarak bkz. **Cem**, S. 10, 16 Şubat 1928; **Cem**, S. 11, 23 Şubat 1928.

[124] **EK: 592**.

[125] **EK: 593**.

Davalar sürerken Cem, 2 Ağustos 1928 tarihli 33. sayısıyla okuyucularına veda eder. Dört ay sonra yayımlanan 34. sayı ise harf inkılâbının gereği olarak tamamen yeni harflerle basılmıştır. Tam da basının bir krizin eşiğinde olduğu günlerde riskli bir adım atan Cem'de geleceğe yönelik herhangi bir kaygı hissedilmez. Aksine, mola döneminin faydalı olduğu ve harf inkılabının verdiği feyizle okuyucuların karşısına çıkıldığı ifade edilmektedir[126]. Yeni harflerle çıkan bu ilk sayının karikatürleriyle de harf inkılabı desteklenmekte, Cem dergisi harf inkılabının coşkulu bir neferi olarak betimlenmektedir[127]. Sonraki birkaç sayıda da harf inkılabı kimi zaman eğlenceli kimi zaman siyasi ve sosyal yönleriyle gündem olmayı sürdürür.

1929 başlarında Matbuat Umum Müdürlüğü'ne başvuran Cemil Cem *"... o zamanki tatil keyfiyetinin bazı hazırlıklara serbestçe tevessül edebilmek için ve muvakkaten ihtiyar edildiğini"* belirtmiş, dergisinin kısa süreden sonra yeniden düzenli olarak çıkmaya başladığını bildirerek Cumhuriyet Hükümeti'nin kendisine de diğer yayınlara emsal şekilde yardım etmesini istemiştir[128]. Matbuat Umum Müdürü'nün bu bilgiyi doğrulayarak, *"Cem gibi eski ve seçkin bir mecmuanın yaşaması elbette makamı samilerince de arzu edildiğinden"* ibaresiyle Başbakanlık Müsteşarlığı'na gönderdiği yazıda; uygun görüldüğü takdirde Cem dergisine, aylık 24.000 nüsha üzerinden hesaplanan 120 lira olmak üzere, geçmiş iki ay için toplam 240 lira yardım edilmesi teklif edilmiştir[129]. Başbakanlık Müsteşarlığı'nın bu talebe bağlı olarak 5 Şubat'ta Maarif Vekaleti'ne yazdığı yazıda geçmişte yayınına ara verdiği için yardım listesinde adı geçmeyen Cem dergisine, Cemil (Cem) Bey'in *"müracaatı ve verdiği makul izahat üzerine"* geçmiş iki ay için toplamda 240 lira yardım yapılmasını bildirmiştir. Yazıda ifade edildiğine göre Matbuat Umum Müdürlüğü'nce teklif edilen Cem'in bu talebi *"Başvekil Hz. tarafından da muvafık görülmüş"*tür[130].

Bir yandan harf inkılâbının getirdiği zorluklarla mücadele etmeye çalışan Cem diğer yandan yeni harflerle çıkarken vaat ettiği atılımı yapmaya, yayın

---

[126] "Muhterem Karilere", **Cem**, S. 34, 12 Aralık 1928.

[127] **EK: 594**.

[128] **BCA,** Tarih: 28.01.1929, Dosya: 8564, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 83.548..2.

[129] **A.g.a.,** Tarih: 28.01.1929, Dosya: 8564, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 83.548..2.

dünyasında öne çıkmaya çalışmaktadır. 14 Mart 1929 tarihli 46. sayı bu bakımdan ilgi çekicidir. İlk kez renkli karikatürlerle çıkan dergi, parlak kâğıdıyla göz alıcı güzelliktedir. Ne var ki derginin kendini yenileme konusunda pek başarılı olduğu sözlenemez. Öncelikle eski moda görünümünden hâlâ kurtulamamıştır. Karikatürsüz bir kapak diğer mizah yayınlarıyla kıyaslandığında çekicilikten uzaktır. Dergi, sayfa düzeninde ve dizgide, rakiplerine oranla daha fazla hatalarla çıkmaktadır. Hatta bir sayıda bütün karikatürler ve lejandlar birbirine karışmış, Cem bunun rakiplerinden birinin sabotajı olabileceğini ileri sürmüştür[131].

Yeni harflerle yayımlanan bu altı aylık dönemde derginin siyasi karikatürleri de oldukça cılız ve eleştiriden uzaktır. Sınırlı sayıdaki siyasi karikatürle de iktidara ve yeni rejime destek verilir. Bunu dönemin siyasi koşullarına bağlamak yeterli görünmemektedir. Zira Cem'in iktidara ve yeni rejime yüklenmeye niyeti yoktur. Nitekim Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükten kalkması üzerine 1929 Martında, şöyle demektedir:

> *"Takrir-i Sükûn Kanunu kaldırıldı.*
>
> *Memleketin buhranlı bir inkilâp devresinde büyük bir isabetle konmuş, ve geniş bir hürriyetperverlikle tatbik edilmiş olan bu kanunun vücudunu işinde gücünde çalışan halk hissetmemişti bile. Fakat onu hisseden, yahut herkese onun tazyiki altında eziliyormuş gibi görünmiye çalışan bir zümre vardı, ben onlardan bahsedeceğim.*
>
> *Gazeteci eskisi, siyaset ve mevki sevdalısı, muharrir taslağı ve bilhassa mizahçılık müddeilerinden mürekkep olan bu zümre; aczlerini, hareketsizliklerini, kısırlıklarını mazur göstermek için iyi bir vesile bulmuşlardı.*
>
> *...*
>
> *İşte at işte meydan efendiler. Sansasyonel, mücadeleci gazetelerinizi neşretsenize; mükellef siyasi prensiplerinizi ortaya atsanıza ictimai akisler yapacak romanlarınızı tamamlasanıza; iyi görüşlü, keskin mizahi tenkitlerinize başlasanıza..."*[132].

Cem dergisinin son sayısı 2 Mayıs 1929'da yayımlamıştır. Derginin kapanmasıyla ilgili birbirini tekrarlayan ve bazı ek bilgiler içeren bir kaç değerlendirme vardır. Orhan Ural, Yavuz zırhlısının onarımının uzaması nedeniyle Cem'in çizdiği bir karikatürün Bayındırlık Bakanı Recep Peker'i sinirlendirdiğini ve

---

[130] **BCA,** Tarih: 5.2.1929, Dosya: 8564, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 83.548..1.

[131] "Karilerimizden mühim bir itizar!", **Cem**, S. 43, 14 Şubat 1929.

[132] **Cem**, S. 46, 14 Mart 1928.

kızılca kıyameti koparan Peker'in Atatürk'e gittiğini; bu skandalın kapanmasını isteyen Atatürk'ün bu nedenle artık Cem'e karikatür yapmamasını emrettiğini ileri sürmüştür[133]. Turgut Çeviker 1988'de, derginin *"Recep Peker'e ilişkin bir karikatür nedeniyle"* 1928'de kapatıldığını söylemiştir[134]. 2010 yılında ise *"Ah bir vergisiz memleket olsa!"* başlıklı karikatürden dolayı bir yıl ceza aldığını, bir süre sonra da *"başka bir karikatür"* sebebiyle kapatıldığını belirtir[135]. Çeviker'in değerlendirmesine göre, Cem'in çizdiği karikatürlerde İhsan Bey'i yerden yere vurması *"... Başkent'in hoşuna gitmiyordu. Ne de olsa İhsan Bey Kurtuluş Savaşı kadrolarından gelen bir bakandı"*[136]. Ahmet Sipahioğlu da Semih Balcıoğlu'ndan aktararak Cem'in *"hiç"* karikatür çizememesini Yavuz zırhlısıyla ilgili bir karikatür ile Recep Peker ve Atatürk'e bağlar[137]. Ancak tümü incelenen Cem koleksiyonunda Recep Peker'i konu alan bir karikatüre rastlanmadığı gibi, Cem'in Yavuz-Havuz davasına bağlı olarak kapatıldığına dair bilgileri doğrulayan bir kanıt da bulunamamıştır[138]. Kaldı ki Yavuz-Havuz davasında İhsan Bey'e yüklenen tek mizah dergisi Cem değildir. Tüm mizah yayınları İhsan Bey'e yönelik sert karikatürler yayınlarken, Cem de bu *"şeytan taşlama"*ya katılmış ve ayrıca hükümet ile Atatürk'ü yolsuzlukla mücadelelerinden dolayı yüceltmiştir. Ancak Cemil Cem'in oğlu Mehmet Cem, Semih Balcıoğlu'na anlattıklarıyla, sanatçının karikatürle yollarını ayıran müdahalenin bizzat Atatürk'ten geldiğini doğrulamıştır. Mehmet Cem şöyle demektedir:

> *"Babam cumhuriyetin ilk günlerinde bir-iki karikatür çizmiş. Ama olaya dürüst olarak ve geniş açıdan bakacak olursak, babamın Cumhuriyet döneminde çizmediği ya da çizdirilmediği gerçeği açıktır... Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra, Atatürk, babamı Ankara'ya çağırır.*

---

[133] Orhan Ural, **Karikatür ve Mizah Yıllığı**, İstanbul, 1972, s. 9'dan akt. Semih Balcıoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Cem neden çizmedi?", **Tarih ve Toplum**, S. 39 (Mart 1987), s. 8.

[134]Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), Adam yay., 1. b., İstanbul, 1988, s. 102.

[135]Turgut Çeviker, **Karikatürkiye-Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)**, C. I (Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi 1923-1960), s. 23.

[136] **A.g.e.**, s. 23.

[137] Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s. 29; Yalçın Pekşen de herhangi bir sebep belirtmeksizin, Cem'in Cumhuriyetten sonra *"hiç"* karikatür çizmediğini, yerini Ramiz ve Cemal Nadir gibi dev sanatçılara bıraktığını yazmıştır: Yalçın Pekşen, *"Türk Mizahı"*, **Türk Mizahının Öncüleri**, Fasikül-1, Milliyet Kültür Hizmeti, [b.y.y..], [b.t.y.], s. 7.

[138] İsmail Şen de *"bu iddianın geçerliliğini tartışmalı"* bulmaktadır. Şen'in verdiği, Cem'in *"Yavuz-Havuz Davası"*yla ilgili *"tek karikatür"* yayınladığı bilgisi doğru olmasa da, derginin Yavuz-Havuz davasından çok sonra kapandığı, dolayısıyla bu kapanmanın Yavuz-Havuz konusuyla ilgisinin olamayacağı tespiti doğrudur. Bkz. İsmail Şen, **a.g.e.**, s.s. 246-247.

Padişahlık devrinde yapmış olduğu üstün karikatürlerden dolayı kutlar ve her Türk gibi, 'Benim de Karikatür deyince aklıma Cem gelir' ve her zamanki nezaketiyle babama 'Artık Karikatür çizmeyin, geçmiş dönemde çok başarılıydınız; bundan böyle İstanbul'a hizmet ediniz, sizi Şehir meclisi'ne üye atadık. Engin sanat kültürünüzden İstanbul şehri yararlansın'der

Bu konuşmadan sonra Çankaya köşkünden ayrılan Cem, ceketinin mendil cebindeki 'Tarama Kalemi'ni çıkarıp orada kırar ve Karikatür çizmeye o anda son verir"[139].

Cem'in oğlu Mehmet Cem'in bu anlatımı ek bilgi ve belgelerle açıklanmaya muhtaçtır. Öncelikle babasının toplam 49 sayı yayımlanan Cem dergisini ve bu dergide yayımlanan onlarca karikatürünü *"bir-iki karikatür"* şeklinde ifade eden Mehmet Cem'in, babasının cumhuriyetin ilk yıllarındaki karikatür etkinliği hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Cem'e karikatür çizdirilmediği bilgisi de gerçeği yansıtmamaktadır. Her ne kadar hakkında davalar açılmış olsa bile bizzat Başbakan İsmet Paşa'nın inisiyatifiyle geçmişe dönük olarak devlet yardımından yararlandırılmıştır. *"Cem gibi eski ve seçkin bir mecmuanın yaşaması arzusu"* Matbuat Umum Müdürlüğü'nün resmi yazışmalarında geçmektedir. Dolayısıyla Cem'in devletin *"kara listesi"*nde yer aldığını söylemek abartılı olur. Diğer yandan tarihi belirtilmemiş olsa da, Atatürk'le görüşme ve buna bağlı olarak karikatür çizmeye son verme gibi önemli bir olayın aile hafızasında çok da değişmeden yer etmiş olması büyük olasılıktır. Bunu değerlendirmeden önce Cem'in cumhuriyet dönemindeki yayınına ilişkin eleştirileri göz önüne almak gerekir. Çünkü bu eleştirilere göre Cem kendini yenileyememiş ve okuyucunun ilgisini çekmekten uzak kalmıştır. Hem Türk Mizah Tarihi üzerine eserler vermiş hem Cem'le aynı kuşaktan olan Münir Süleyman Çapanoğlu bu konuda şöyle demektedir:

"[Cemil Cem] 1927-1928 arasında[140] *'Cem' mecmuasını tekrar çıkardı, fakat genç Türk karikatüristleri ve bilhassa Yusuf Ziya Ortaç'ın temsil ettiği yeni anlamda Türk mizahı karşısında çok eskimiş olduğunu pek çabuk anladı; buna rağmen sanat mahfillerinde 'Üstad" ünvanını kaybetmedi"*[141].

Cüneyd Okay da Cem'in cumhuriyet dönemindeki yayıncılığı hakkında benzer tespitlerde bulunmaktadır:

---

[139] Semih Balcıoğlu, **a.g.m.**, s. 8.

[140] Çapanoğlu Cem'in yayın yılları konusunda yanılmaktadır.

[141] Münir Süleyman Çapanoğlu, **a.g.e.**, s. 34.

"Cem'in Meşrutiyet dönemi ile mukayese edildiğinde oldukça sönük bir yayın politikası takip ettiği görülüyor. Bunda tek parti uygulamalarının rolü olduğu şüphesizdir. Cem suya sabuna fazla dokunmadan mizah yapmaya gayret ediyor fakat pek de başarılı olamıyor. Küçük skeçler ve zaman zaman Avrupa karikatürlerinden verilen örnekler dergiyi biraz olsun çekici kılıyor…

Cem Cumhuriyet döneminde Meşrutiyet'teki ilgiyi göremiyor"[142].

Tüm bu bilgiler ışığında Mehmet Cem'in aktardığı Atatürk-Cemil Cem görüşmesinin aslında Cem'i karikatürden alıkoymak için değil bu sanatçıya sahip çıkmak için yapıldığı olasılığı güçlenmektedir. Çünkü tüm Cem dergisi koleksiyonları incelendiğinde açıkça görülür ki Cemil Cem'in ve Cem dergisinin yayın yapması iktidar tarafından özel olarak endişe duymayı gerektirecek bir durumda değildir. Cemil Cem, Türk Devrimi'ne destek vermekte ve bunu açıkça ifade etmektedir. İktidar yardım talebine olumlu yanıt vermiş, geçmişe dönük ödeme yaparak Cem'i desteklemiştir. Ancak tam da harf inkılâbına denk gelen zamanda tüm basında olduğu gibi Cem dergisinde işlerin yolunda gitmediği, Cemil Cem'in de yayıncılığıyla ve sanatıyla zamanın gerisinde kaldığı açıktır. Sanatçının uzun süren davaları da ayrı bir sorundur. Böyle bir durumda Atatürk'ün Cem gibi bir *"üstad"*ı onuruna yakışır bir şekilde yayın dünyasından çekip İstanbul Şehir Meclisi'ne atanmasını sağlaması olası görünmektedir.

Orhan Koloğlu, Cem'in bir yıllık mahkûmiyet kararından sonra mesleği bırakmayı *"yeğlediği"* kanısındadır[143]. Cem'le aynı dönemde Babıali'de çalışmış olan Münif Fehim de Atatürk'ün Cemil Cem'e karikatürü yasakladığı iddiasına katılmamaktadır. 1979'da, Semih Balcıoğlu'na verdiği röportajda kanaatini şöyle dile getirir:

"Bu söylentiyi ben de işittim. Ama ciddiye almak gereksiz. Atatürk'ün bunu söyleyeceğini sanmam. Sonra da Cem, Atatürk'ün yaşamı sırasında beni ve Orhan Seyfi'yi çağırdı bir gün. Beyoğlu'nda bir pastanede oturduk. Tekrar 'Cem' dergisini çıkarmak istiyordu. O günün dağıtım ve baskı sorunları yüzünden yayınlamadı. Böyle bir şey olsaydı bizleri çağırır mıydı? Bana biraz ters geliyor. Tabii bu benim fikrim"[144].

Her ne kadar Cem dergisi Mayıs 1929'da kapanmış olsa da Cemil Cem'in hakkında açılan davalardan tam olarak aklanması toplamda bir buçuk yılı bulur ve

---

[142] Cüneyd Okay, "Cumhuriyet Döneminde Cem", **Toplumsal Tarih**, S. 50 (Şubat) 1998, s. 51.

[143] Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim yay., [1. b.], İstanbul, 2005, s. 126.

[144] Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, s. 250.

ancak Haziran 1929'da sonuçlanır. Bu süreçte bilirkişi olarak Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Salah Cimcoz, İsmail Hakkı, Celal Esat gibi dönemin ünlü sanat ve edebiyat adamları görev yapmış; dört önemli hukukçu, Baro Başkanı Lütfi Fikri, Ali Haydar, Avukat Bâhir ve Hukuk Fakültesi'nde Profesör olan Cevdet Ferit beyler, Cem'in savunmasını üstlenmişlerdir[145]. İlk yargılamasında bir yıl hapse ve tazminata mahkûm edilen sanatçı, Yargıtay'ın kararı bozması üzerine yeniden hâkim karşısına çıkmış; *"Ah bir vergisiz memleket olsa"* başlıklı karikatüründe vergi kanunlarına karşı halkı teşvik edici ve memleketin emniyetinde tehlike yaratıcı mahiyet görüldüğünden iki ay hapis ve 25 lira para cezasına çarptırılmıştır. Ancak geçmişteki hâli ile toplum içerisindeki konumu dikkate alınmış ve ileride suç işlemekten kaçınacağı kanaatine varılmış olduğundan bu cezası ertelenir. *"Dervişin fikri ne ise zikri de odur!"* başlıklı karikatürde ise müstehcenlik unsuru görülmediğinden beraat etmiştir. Cemil Cem'in bu kararı da tekrar temyize götürmesi üzerine, 16 Haziran 1929 günü son karar verilmiş ve Cem tamamen aklanmıştır[146].

Birkaç yıl sessiz kalan Cem, daha sonra Tan'da çizmeye başlar[147]. İki haftalık bir sürede sınırlı sayıda karikatür çizebilir. Gazete büyük gürültüyle getirdiği karikatürcüsünü sessizce uğurlamış, Cem artık tarama ucuna veda etmiştir[148]. İstanbul Belediye Meclisi üyesi olarak görev yaptığı yıllarda ise resimle, kümes hayvanlarıyla ve sebze yetiştiriciliğiyle zamanını dolduracaktır[149].

5.6.Karagöz

II.Meşrutiyet Dönemi'nde doğup Cumhuriyet Dönemi'ne ulaşan tek mizah gazetesi olan Karagöz, cumhuriyetin ilk yıllarına tanıklık etmiş ve bu yıllarda gerek

---

[145] Taha Toros, **a.g.m.**, s. 32; **Cem**, S.8, 2 Şubat 1928.

[146] **A.g.m.**, s. 32; Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı yay., 1. b., Ankara, 1994, s.140; Alpay Kabacalı hatalı olarak *'Ah vergisiz bir memleket olsa'* başlıklı karikatürle *'Dervişin fikri ne ise zikri de odur'* başlıklı karikatürün aynı sayıda yayımlandığını ve bunun birinci sayı olduğunu belirtmiştir.

[147] Turgut Çeviker, Cem'in 1931 yılında Tan'da çizdiğini belirtmektedir: Turgut Çeviker, **a.g.e.**, s. 23; Ancak İş Bankası'nın yönetimindeki Milliyet'in, Ali Naci Karacan'ın yönetiminde Tan'a dönüşmesi 1935'tedir: Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti yay, 1.b., İstanbul, 1992, s. 121; M. Orhan Bayrak, **Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, Küll yay., 1. b., İstanbul, 1994, s.133.

[148] Atatürk'ün Cem'le görüşmesi bu olaydan sonra –en erken 1935'te- gerçekleşmiş olmalıdır. Aksi takdirde Atatürk'ün *"emri"* veya *"ricası"* ile karikatüre veda eden Cem'in iktidara yakın Tan gazetesinde çizmeye başlaması mümkün görünmemektedir.

[149] Turgut Çeviker, **a.g.e.**, s. 23.

yayın politikasıyla gerekse de tirajıyla Türk mizah basınının *"Amiral Gemisi"* olmuştur. Dergi, kuruluşundan itibaren kökenleri Tanzimat Dönemi'ne dayanan *"Tasvirci Karikatür"* anlayışının en önemli temsilcisi olmuş[150], bu özelliğini sonraki yıllarda da büyük oranda korumuş ve 1968 yılına kadar varlığını sürdürmüştür[151].

"Karagöz, hayal perdesi'ni beyaz kağıda taşımayı başarmış ilginç bir mizah gazetesidir. Yazı ve karikatürlerde gölge oyunlarının söylemi egemendir. Bunda oldukça başarı göstermişlerdir"[152] *diyen* Turgut Çeviker, II.Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren Karagöz'ün temsil ettiği anlayışı şöyle açıklamaktadır:

> *"Bunlar, Tanzimat döneminde Diyojen (1870) ve Hayal (1873) ile temelleri atılan ilk mizah dergisi modelini uygulamışlardır. Bu yayınlarda seyirlik oyun tipleri ve halk mizahçılarının adları kullanılmıştır. Ali Fuat Bey'in Karagöz'ü bu bölümün bütün niteliklerini taşır. Karikatürümüzün en önemli ilk temsilcilerinden olan Hayal ile Karagöz arasındaki yakın ilgi açıktır. Ali Fuat Bey, Hayal'in yayımlandığı dönemi yaşamış bir karikatürcüdür. Geleneksel seyirlik oyunlara olan tutkusu, böyle bir mizah gazetesine iter onu… Bu tip gazetelerde düz yazılar, Karagöz ile Hacivat'ın karşılıklı konuşmalarına (Muhavere) dayanır. Karikatürlerde de bu tipler yer alır. Adeta karikatür bir sahne, onlar da oyuncudardır"*[153].

Derginin temsil ettiği ekolde karikatür, uzun altyazıyla birleşen ayrıntılı bir betimlemeden oluşur. Yayın hayatının ilk yıllarından itibaren karikatürleri iki *"geveze"* tipin (Karagöz ve Hacivat) üzerine oturduğu için de, dergi modern karikatür anlayışına uzak kalmış, uzun altyazılı karikatürler yayımlamıştır[154].

---

[150] Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), s.s. 30, 33.

[151] Gazetenin kapanış tarihini Turgut Çeviker 1950, M. Orhan Bayrak 1951 olarak belirtmiştir. Erol Üyepazarcı ise Karagöz'ün kapanış tarihindeki belirsizliğe dikkat çekerek, bu tarihin 1955 olduğunu *"varsaymak"*tadır. Karş. **A.g.e**, s. 136; M. Orhan Bayrak, **a.g.e.**, s.76; Erol Üyepazarcı, "Uzun Soluklu Bir Halk Gazetesi Karagöz ve Kurucusu Ali Fuad Bey", **Müteferrika**, S. 19 (Yaz 2001), s.s. 28-29. Ancak gazete üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Gözde Sevil Kılıçer bu tarihi 1968 olarak belirlemiş, ayrıca gazetenin söz konusu yıla kadar olan imtiyaz sahiplerini ve sorumlu müdürlerini de sıralamıştır. Bkz. Gözde Sevil Kılıçer, Karagöz (1930-38) Siyasi, Mizahi Bir Halk Gazetesi, **Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Gazetecilik Anabilimdalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2005, s.s. 42-45.

[152] Turgut Çeviker, **a.g.e.**, s. 138.

[153] **A.g.e.**, s. 17.

[154] **A.g.e.**, s. 33; Ayrıca bkz. Salih Seyhan, "II. Meşrutiyet Döneminde Yayınlanan Mizah Gazetesi: Karagöz", **Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu-Ulusal İletişim Kongresi (13-15 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi yay., 1. b., Erzurum 2011, s.s. 191-200.

I.Dünya Savaşı sırasında pek çok mizah yayını yok olup gitse de, Karagöz savaşa baştan sona şahitlik eden tek mizah yayını olmayı başarmıştır[155]. *"Karagöz'ün yılmak bilmeyen gücü, cesaret ve sabrı, geniş halk yığınlarında onu bir sevgiliye dönüştürecektir. Paylaşım savaşının baş paylaşıcılarını Osmanlı hoşsohbetliliğiyle acımasızca eleştirir ve aşağılar"*[156]. I. Dünya Savaşı yıllarında Aka Gündüz'ün, İngilizler'i yermek için bu dergide geliştirdiği ve mizah edebiyatımıza hediye ettiği *"Con Kikirik"* tiplemesi[157] de sonraki yıllarda yaşamaya devam edecek ve cumhuriyetin ilk yıllarında İngilizleri konu alan karikatürlerde sık sık boy gösterecektir.

Karagöz'ün kurucusu ve sahibi Ali Fuat Bey 1919'da ölmüş, gazetenin sonraki sahibi Ali Fuat Bey'in kız kardeşi ve varisi Fatma Hanım olmuştur[158]. Hemen ardından başlayan sancılı süreçte Karagöz, tavrını Kurtuluş Savaşı'ndan yana koymuş ve tüm engellere rağmen Ankara'yı desteklemiştir[159]. Buna bağlı olarak Kurtuluş Savaşı süresince, Milli Mücadele'nin zedelenmemesi için Anadolu'ya dışarıdan gelen süreli yayınlara sansür uygulayan Ankara Hükümeti, 1 Haziran 1921 tarihinde aldığı kararla Karagöz'ün Anadolu'ya sokulmasına izin vermiştir[160].

Kurtuluş Savaşı yıllarını, 1918'de gazetenin müdürlüğünü ve başyazarlığını Aka Gündüz'den devralan Burhan Cahid (Morkaya) Bey'in yönetiminde geçiren Karagöz, cumhuriyeti de aynı ismin yönetiminde karşılar. Burhan Cahid Bey gazetenin başına geçip başyazarlığı da üstlendikten sonra sayfa düzeninde

---

[155] Karagöz'ün I. Dünya Savaşı yıllarındaki yayın politikası ve karikatürleri hakkında bkz. Fevzi Çakmak, "Karagöz Mizah Dergisi Sütunlarında Birinci Dünya Savaşı", **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı- DEÜ Edebiyat Fakültesi II. Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Ekim 2014) Bildiriler Kitabı**, Dokuz Eylül Üniversitesi yay., 1.b., İzmir, 2015, s.s. 361-381.

[156] **A.g.e.**, s.s. 39-40.

[157] Münir Süleyman Çapanoğlu, **a.g.e.**, s.s. 54-55.

[158] Tobias Heinzelmann, **a.g.e.**, s. 44.

[159] Krş. Cüneyd Okay, **Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1.b., Ankara, 2004.

[160] **BCA,** Tarih: 5.6.1921, S. 933, Dosya: 86-1, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 3.24..4.; Aytül Tamer, Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya girmesine izin verilen sadece iki mizah dergisi olduğunu belirtmektedir. Karagöz'ün yanı sıra 3 Temmuz 1921'de de Güleryüz'e izin verilmiştir: Aytül Tamer, **a.g.m.**, s.s. 213-214.; Karagöz'ün Milli Mücadele yıllarındaki yayıncılığını ve ağırlıklı olarak yazılı mizahını konu olan bir çalışma için bkz. Ali Şükrü Çoruk, **Mizah Penceresinden Millî Mücadele**, Kitabevi yay, İstanbul, 2008.

değişikliklere gitmiş, gazeteye yeni başlıklar kazandırılmıştır[161]. Ayrıca içerik olarak da köye ve köylüye yönelmiş, halk mizahı yapmaya başlamıştır. 1922 yılına gelindiğinde Karagöz artık günlük gazetelerden fazla basan bir mizah gazetesidir[162].

1922-1935 yıllarını kapsayan yıllarda Karagöz'ün biçimi hemen hemen hiç değişmemiştir. Tabloid gazete boyutundaki Karagöz genellikle 4 sayfadır ve ilk sayfasında mutlaka siyasi içerikli bir karikatür vardır. Bu karikatüre kimi zaman bir şiir kimi zaman güncel bir yazı ya da bir başka karikatür eşlik eder. İç sayfalarda Karagöz'le Hacivat'ın karşılıklı sohbetini içeren *"Muhavere"* bölümü, şiirler, haberler, yazılar ve çoğu zaman da karikatürler ve fotoğraflar yer alır. Son sayfada çoğu zaman yine siyasi içerikli bir karikatür bulunur. Başyazı niteliğinde düzenli bir köşe bulunmamakta, yazı ve karikatürler –birkaç istisna dışında- imzasız yayımlanmaktadır[163].

Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından başlayan yeni süreçte Karagöz Türkiye'nin nasıl bir yöne doğru ilerlediği konusunda oldukça net bir öngörüye sahiptir. Tarafların henüz netleşmediği, çok erken bir tarih sayılabilecek Şubat 1923'te, Karagöz'de yayımlanan *"Birbirimize Kıymayalım!"* başlıklı yazı da gazetenin bu konudaki öngörüsünü ve tavrını ortaya koymaktadır. Ordunun yapmış olduğu inkılâbın çok daha önceleri yapılması gerektiğini savunan Karagöz, üç beş mürtecinin bunu geri çeviremeyeceğini, yönetimin paniğe kapılmadan adil bir yol tutması gerektiğini belirtmektedir. Tavrını devrimden yana koyan Karagöz *"İnkılabı yapanlar bunu muhafaza etmek için dar ağacını daima hazır bulunduracaklardır"* diyerek Fransız ve Rus ihtilallerini örnek gösteriyor; bu ihtilallerde binlerce insanın canına kıyıldığı hatırlattıktan sonra *"... istemeyiz ki bu kadar adam keselim. Fakat bu inkılâp, öyle bir mukaddes inkılâpdır ki muhafazası için icap ederse (etmez inşallah) belki onlardan fazla (mürteci) kafası kesmeğe mecbur kalırız. Birbirimize kıymayalım!"* diyordu[164]. Devrim konusundaki bu tavrına rağmen Karagöz eleştirilerini de sıralamaktan kaçınmaz. 1923 yılı başlarında hayat pahalılığından,

---

[161] Bkz. M. Orhan Bayrak, **a.g.e.** s. 76; Cüneyd Okay, **a.g.e.**, s. 15; Erol Üyepazarcı, **a.g.m.**, s.s. 28-29.

[162] Münir Süleyman Çapanoğlu, **a.g.e.**, s.s. 55, 60; Erol Üyepazarcı, **a.g.m.**, s. 29.

[163] Karagöz koleksiyonlarının taranması sırasında 1924'te Ratip Tahir'in 1926'da Togo'nun, 1930'da Ratip Tahir ve Hüseyin beylerin, 1933-35 yıllarında da Ratip Tahir, Togo ve Ramiz'in isim ya da imzalarına rastlanmıştır.

[164] "Birbirimize Kıymayalım!", **Karagöz**, S. 1554 (7 Şubat 1923).

memur maaşlarının ödenmesindeki sıkıntılardan ve Ankara'daki mebusların İstanbul'a karşı tavrından şikayetçidir[165]. Bu aylarda Şehremaneti'nin Karagöz aleyhine açtığı *"Zam ve Kadeh Davası"* sürmekte, Karagöz *"Şehremanetinin açıklamalarından gerçekliği sabit olan hırsızlığı yazdığımız için kabahatli olduk"* demektedir[166].

Mart 1923'te on beşinci yayın yılını dolduran gazete, bir yandan geçmiş yılları değerlendirirken diğer yandan da geleceğe yönelik rotasını okuyucularına şöyle açıklıyordu:

> *"Halkın zaman zaman saadet ve ızdıraplarıyla yaşayarak bu güne erişen 'Karagöz' bütün muvaffakiyetini samimi, pervasız ve riyasız bir halk gazetesi olarak çıkmasına medyundur. Memleket bu on altı yıl içinde ne müstebitler, ne deniler, ne hainler gördü. Biz bunların şerrinden, marazzatlarından halkı kurtarmak için mizah kisvesine bürünerek nükte ile, cinas ile herkesi irşad ettik. Fakat zalimler ortadan çekilince yine silahımız elimizde serbest siyasi bir halk gazetesi olarak vazifemizi ifaya devam ettik. Bugün Anadolu'nun en kuytu köylerine kadar girerek halkı siyaset aleminden, ahval-i memleketten haberdar eden 'Karagöz' yeni yaptığımız inkılâbı canla başla muhafaza edip medeniyete doğru atacağımız adımları teşci' etmek vazifesiyle de mükelleftir"*[167].

Karagöz 1923 yılının ilk yarısında her ne kadar iç politikaya dair mesajlar verse de asıl gündemi Lozan'dır. Türkiye'nin muhataplarını, *"Kikirik"* olarak adlandırdığı İngiltere'yi, *"Tango"* olarak adlandırdığı Fransa'yı, Venizelos'un kişiliğinde Yunanistan'ı sert şekilde eleştirir. Görüşmelerin seyrine göre kimi zaman silaha sarılmak gerektiğini savunsa da çoğu zaman barış arzusunu dile getirir.

Cumhuriyetin ilanını temkinli bir sevinçle karşılayan Karagöz, ülkenin zafer kazanmış bir kahraman gibi değil hastaneden taburcu olmuş bir hasta gibi olduğunu belirterek, halkın artık şikayet edecek halinin bile kalmadığını, cumhurbaşkanının tıpkı savaşta olduğu gibi bundan sonra da halkın arasına karışması gerektiğini belirtiyordu[168]. Mustafa Kemal Paşa'yı bir lider olarak saygı ve sevgiyle yücelten Karagöz, diğer yandan muhalif İstanbul basınının havasına uymuş; Ağaoğlu Ahmet, Celal Nuri ve Ziya Gökalp beyler nezdinde cumhuriyetin ilan şeklini karikatürlerle

---

[165] "Hey Gidi Günler Hey!", **Karagöz**, S. 1558, 21 Şubat 1923; "İstanbul'u Kötülemeyin", **Karagöz**, S. 1558, 21 Şubat 1923. Derginin Ankara-İstanbul çatışmasında İstanbul'u savunan bir başka yazısı için bkz. "Marş Marş", **Karagöz**, S. 1559, 24 Şubat 1923.

[166] **Karagöz**, S. 1558, 21 Şubat 1923.

[167] **Karagöz**, S. 1561, 3 Mart 1923.

eleştiri bombardımanına tutmaya başlamıştı. Ancak bu tavrı uzun sürmez. Cumhuriyetin ilanı sonrasında basında yaşanan tartışmalar sırasında Karagöz açıkça yeni rejimin yanında yer alır.

5 Aralık 1923 tarihli sayısında yayınlanan karikatüre de yansıdığı gibi *"Cumhuriyet Fidanı"*nın yaşatılması ve *"İrtica"*nın yok edilmesi konusunda Mustafa Kemal Paşa ve devrimcilerin yanındadır[169]. Buna rağmen basın özgürlüğünü savunarak, Ankara'nın basına karşı tavrını eleştirmekten de geri durmaz[170]. Tüm İstanbul basını gibi o da İstanbul'a gelen İstiklal Mahkemesi'nden tedirgin olmuştur. Yargılama sürecinde temkinli bir şekilde muhalif gazetecileri savunur. *"Biz gazeteciler içinde saraycı ve padişahçı bir kimse çıkacağına inanmıyoruz. Bununla beraber ... cumhuriyetçiyle mürtecinin ayrılmasını selamet-i memleket namına temenni ediyoruz. Ve ümit ediyoruz ki İstanbul'da icraatına başlayan İstiklal Mahkemesinin maksadı ve gayesi hak ve hakikat olsun!"* demektedir[171]. Yargılamada sona doğru yaklaşılırken Karagöz biraz daha rahatlamış görünmektedir. Mahkeme heyetinin diğer günlük gazeteler gibi, Karagöz'ün de üç aylık koleksiyonlarını istemesi üzerine tedirgin olduğunu ancak yargılama sırasında amacın hükümeti eleştirenleri değil, cumhuriyet rejimine muhalif yayın yapanları cezalandırmak olduğunun anlaşıldığını belirtir. Rahatlamasının sebebini *"Çünkü cumhuriyetin aleyhinde laf söylemediğim gibi, söyleyenlere de çıkıştım. Hükümetin bu meselede sırf cumhuriyeti düşündüğüne aklım yattı."* sözleriyle açıklamaktadır[172]. Yargılama sonucunda da gazetecilerin beraat etmesini sevinçle karşılar[173]. Adil yargılamasından ötürü İstiklal Mahkemesi heyetine teşekkür eder[174].

İstiklal Mahkemesi'nin muhalif gazetecileri yargıladıktan sonra Ocak 1924'ün başında baktığı bir dava Karagöz'ü yakından ilgilendiriyordu. Bir

---

[168] "Ey Gazi Paşam!", **Karagöz**, S. 1631, 3 Kasım 1923.

[169] **EK: 595**.

[170] Örnek olarak bkz. "İyiye İyi, Kötüye Kötü", **Karagöz**, S. 1628, 28 Kasım 1923.

[171] "İstiklal Mahkemeleri", **Karagöz**, S. 1642, 12 Aralık 1923; Karagöz'ün gazetecileri savunduğu başka yazılar için bkz. "Gazetelere yazık olur", **Karagöz**, S.1644, 19 Aralık 1923; "Serbest Düşünelim", **Karagöz**, S.1644, 19 Aralık 1923.

[172] "Ooooh!", **Karagöz**, S. 1648, 2 Ocak 1924.

[173] "Cumhuriyet Kazandı!", **Karagöz**, S. 1649, 5 Ocak 1924; "Karagöz'ün Tebriği", **Karagöz**, S. 1649, 5 Ocak 1924.

[174] "Karagöz'ün Tebriği", **Karagöz**, S. 1649, 5 Ocak 1924.

risalesinden dolayı İstanbul İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanan Hafız İbrahim Edhem Efendi, savunmasında özellikle Karagöz'ü hedef almıştı. Karagöz'den yaptığı alıntılarla bu gazetenin halkı din aleyhine tahrik ettiğini ve imamlara saldırdığını ileri süren İbrahim Edhem Efendi Karagöz'ün halkı şapka takmaya ve barlarda dans etmeye teşvik etmesinden, kadınların açık saçık gezmesi için yazılar yazmasından yakınıyordu. Davaya konu olan risalesinde de Karagöz'e doğrudan eleştiriler yöneltmiş olan İbrahim Edhem Efendi, mahkemedeki savunmasında risalesini Karagöz ve onun gibi yayınlara tepki olarak yazdığını söylüyordu[175]. Bir yıl hapis cezasıyla sonuçlanan dava sonrasında ise Karagöz İbrahim Edhem'i *"akıl hastası", "meczup", "kara cahil"* olarak nitelendiriyor; devam etmiş olduğu lise ve medreselerden diploma ve şehadetname alamadığı halde cami cami dolaşarak vaazlar verdiğini yazıyordu. İbrahim Edhem'in cehaletini gizlemek için sarığı kullandığını ileri süren Karagöz, bu kişinin yazdığı her şeyin sebebi olarak Karagöz'ü öne sürmesinin nedenini de İstiklal Mahkemesi karşısında yaşadığı korkuya bağlıyordu. *"Zincirleri ve gömlekleriyle koskoca tımarhane varken böylelerinin hapishanede ne işi var yarabbi"* diyen Karagöz *"Ey hakiki din uleması! Görüyorsunuz ya, sizin namınıza ne mecnunlar, ne meczublar ve ne kara cahiller halkı izlâl ve iğfal ediyor. Böylelerine karşı siz de bizimle beraber mücadele etmelisiniz. Çünkü dava bizden ziyade size aittir!"* sözleriyle, gerçek din âlimlerini devrime destek vermeye çağırıyordu[176].

Aslında Karagöz'ün devrim karşıtlarının tepkisini çekmesi olağan bir durumdur. Çünkü gazete cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması aşamalarında net olarak laiklikten yana tavır koymuş, din ve devlet işlerinin ayrılmasını savunmuştur[177].

1924'ün Şubat ve Mart aylarında Karagöz zorlu bir dönemdedir. Bir yandan tutucu kesimin şimşeklerini üzerine çekmiş, okuyucu kitlesiyle ters düşme pahasına devrimci fikirleri savunmuş; diğer yandan savcılık milletvekili maaşlarına zam

---

[175] Sadık Albayrak, **İbrahim Edhem Efendi-İstiklal Mahkemesi Kurbanı 22 Yaşında Bir Hoca**, Derin Tarih Kültür yay.-5 (Derin Tarih Dergisi'nin 17. Sayısının hediyesidir), İstanbul, 2013, s.s. 11-32, 45-47.

[176] *"Bir Meczubun Macerası!"*, **Karagöz**, S. 1650, 9 Ocak 1924.

[177] Karagöz'ün tutucu kesime saldırılarına ve laiklik yanlısı yazılarına örnek olarak bkz. "Neler Görecekmişiz!", **Karagöz**, S. 1649, 5 Ocak 1924; "Pek Muhterem sarıklılarımıza", **Karagöz**, S. 1666,

konusunu ele alan *"Gel Keyfim Gel"* başlıklı yazısına TBMM adına dava açmıştır. Karagöz 1 Mart 1924 tarihli sayısında adeta isyan halindedir. *"Şaka Tarafı"* köşesindeki şiir şöyledir:

"Susarım Artık!

Doğru söylemekten canım yandı,

Mahkeme korkusu kalbe dayandı,

İçimiz, dışımız kara boyandı,

Kainat yıkılsa susarım artık,

Doğruluktan şaşmaz göründüm ama,

Fedakâr libası büründüm ama,

Mahkeme mahkeme süründüm ama,

Kainat yıkılsa susarım artık,"[178].

Aynı sayının başyazında ise gazetenin içinde bulunduğu durum şöyle anlatılmaktadır:

"*İki cami arasında binamaza döndüm. Beyaza beyaz diyorum, hayır ille kara diyeceksin der gibi bütün gözler üstüme açılıyor. Kötüye kötü diyorum, hayır ille iyi diyeceksin der gibi bütün mahkemeler başıma ateşler saçıyor. Memlekette ben bu kadar karışık, manasız, kararsız bir devir görmedim! Hükümetin adı (Cumhuriyet)dir. Biz de (cumhuriyet)in bütün dünyada gördüğümüz siyasetini bildiğimiz için ona göre kalem çalmağa, ve körpe cumhuriyeti sarsıntıdan kurtaracak destekler bulmağa çalıştık ve memlekette koyu bir taassup dalgasının halk tabakasını örttüğünü biliyorduk, memleketin ekser yerlerinin hâla bin yıl evvelki halinde olduğunu biliyorduk… Halkın mühim bir kısmının her başı sarıklı gördüğünü alim-i ulemadan sanıp ağzından ne çıkarsa hak sözü diye kabul ettiğini de biliyorduk. Zavallı cahil fakat masum halkın bizim gibi genç ve yeni fikirlerle ortaya çıkanlara karşı düşman kesileceğini bile biliyorduk. Bütün bu hakikatlere rağmen bu günü değil ve şahsi menfatimizi değil, yarını ve memleketi düşünerek bilaperva hak ve hakikat uğruna mücadeleye atıldık… arkamızdan gelen kari'in düşündüklerinin aksine düşünüp yazmak için şahsi ve maddi menfaatimizi feda etmek icap ediyordu. Milletin yarını saadet ve selameti için bunu da yaptık. Doğruyu hakikati söyledik. Milletin medeni ihtiyaçlarını ortaya döktük. Çünkü hükümet bir (cumhuriyet) hükümeti olduğunu din ve dünyanın ayrı ayrı şeyler olduğunu söylüyordu. İstanbula gelen İstiklal Mahkemesi bile siyaseti dine alet ediyor diye bir hocayı mahkûm etmişti. Cumhuriyet hükümetinin alamet-i farikası teceddüt, terakki ve medeniyet idi. Bu maksada hizmet için bütün kuvvetimizi ortaya döktük. Fakat Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olduk. Bir*

5 Mart 1924; "Çünkü millet istiyor", **Karagöz**, 1667, 8 Mart 1924; "Geliş ve gidiş", **Karagöz**, 1667, 8 Mart 1924; "Artık mâni, mazeret kalmadı", **Karagöz**, 1667, 8 Mart 1924.

[178] **Karagöz**, S. 1665, 1 Mart 1924.

taraftan (müftü) efendiler bize kin bağlarken öte tarafta cumhuriyet mahkemeleri yakamıza yapıştı. Bir memlekette ya cumhuriyet olur ya istibdat olur, ya büsbütün (şeriat) usulüyle müftüler, kadılar, şeyhülislamlar, hocalar saltanat sürer, yahut kanun, nizam ve hükümet, cumhuriyet hüküm sürer. Biz de bu vatanın evladıyız, anlayalım. (Teceddüt) diye kendimizi mi aldatıyoruz. Yoksa bu kelimenin altında başımıza sarığı mı sarıyoruz. Bunu anlayalım. Ve lazımsa biz de bir (Sebilürreşat) çıkaralım. Halkı çileden çıkarmak, kalbini okşayıp, dinine ve vicdanına el atıp onu her maksada alet etmek için bin beş yüz (Sebilürreşat) çıkarmanın bir siyasi gazete çıkarmaktan pek kolay olduğunu bilmez değiliz. Ne çare ki bu gün makbule geçecek bu hareket yarın için memlekete ve millete ihanettir, biz de bunu yapamayız!"[179].

Yine aynı sayıda Ratip Tahir imzasıyla yayımlanan *"Mizah Gazeteleri Mahkemede"* başlıklı karikatürde ise Karagöz, kendisi gibi mahkemelerle başı belada olan Akbaba ve Zümrüdüanka'yla dertleşmekte, kendisinin mahkemelik olmasını normal karşılarken bu gazetelerin durumuna anlam verememektedir [180].

Mart 1924'ün başında görülen davada Karagöz'ün avukatlığını yapan eski Edirne Mebusu Şerif Bey, savunmasında Karagöz'ün Kurtuluş Savaşı'nda askerilerin sevgilisi olduğunun altını çiziyor, *"Anadolu'da bir kulübe yoktur ki duvarında Karagöz gazetesi yapışmış olmasın"* diyordu. Yargılama sonucunda korkulan olmamış, Karagöz, geçmişteki yayıncılığı da dikkate alınarak *"Gel Keyfim Gel"* başlıklı yazıdan dolayı beraat etmiştir[181].

Karagöz 1923-24 yıllarında bir yandan siyasi gelişmelerden ve davalardan tedirgin olsa da diğer yandan yeni yönetimin desteğini de arkasında hissetmektedir. Nitekim başka pek çok gazete gibi Karagöz'e de yurt dışından satın aldığı kâğıt için bir buçuk yıllık süre içerisinde en az altı kez vergi muafiyeti uygulanmıştır[182]. Ancak bu desteği salt Karagöz'ün iktidar tarafından *"makbul"* kabul edilmesine bağlamak 1923-24 yıllarının şartları için abartı olur. Çünkü benzer vergi muafiyetleri aynı

---

[179] "Şaştım Kaldım", **Karagöz**, S. 1665, 1 Mart 1924.

[180] **EK: 596**; Genellikle imzasız karikatür yayınlayan Karagöz'de nadiren de olsa Ratip Tahir imzasına rastlanabilmiştir. Daha eski sayılardaki imzalar için bkz. **Karagöz**, S. 1611, 25 Ağustos 1923; **Karagöz**, S. 1616, 12 Eylül 1923

[181] "Gel Keyfim Gel", **Karagöz**, S. 1666, 5 Mart 1924.

[182] **BCA**, Tarih: 30.1.1923, Sayı: 2215, Dosya: 249-52, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 6.47..16.; **BCA**, Tarih: 6.5.1923, Sayı: 2463, Dosya: 249-76, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 7.18.4.; **BCA**, Tarih: 24.6.1923, Sayı: 2543, Dosya: 249-83, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 7.22..4.; **BCA**, Tarih: 9.3.1924, Sayı: 342, Dosya: 249-96, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:9.16..19; **BCA**, Tarih: 3.4.1924 Sayı:410, Dosya: 249-99, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 9.20..8.; **BCA**, Tarih: 20.07.1924, Sayı: 703 Dosya:249-106, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 10.34..20.

yıllarda Tevhid-i Efkâr, Tanin, Vatan gibi muhalif yayınlara da uygulanmaktadır[183]. Görünen o ki 1923-25'in nispeten özgürlükçü ortamında hükümet rejim yanlısı ya da muhalifi ayrımı yapmaksızın basını ekonomik açıdan desteklemekte, Karagöz de bu yardımdan yararlanmaktadır. Ancak Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında bu durum değişecek, muhalif yayınlar ortadan kaldırılırken Karagöz, kağıt ve mürekkep desteği almaya devam edecektir[184].

Mart 1924'ten sonraki bir yıllık dönemde Karagöz oldukça keyifle izlenen bir mizah gazetesidir. Değinmediği, eleştirmediği konu yok gibidir. Gazetecilerin çatışmalarından basın özgürlüğüne, Musul görüşmelerinden İçişleri Bakanı Ferit Bey skandalına, uluslararası ilişkilerden ara seçimlere, ekonomiden belediyeye geniş bir yelpazede karikatürler yayımlanır[185]. Ne var ki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına ve faaliyetleri karşısında son derece kayıtsızdır.

1924 yılı biterken Karagöz'ün ticari durumunda, yayın politikasına da yansıyacak olan önemli bir değişiklik olur. Atatürk'ün desteğiyle kurulan ve İdare Meclisi'nin tümü milletvekillerinden oluşan İş Bankası[186], kurulduktan kısa süre sonra, Karagöz gazetesine hissedar olmuştur[187]. Yönetim Kurulu'nda Atatürk'ün yakınındaki *"Mutad Zevat"* olarak bilinen kişilerden Kılıç Ali, Fuat Bulca, Nuri Conker, Salih Bozok'un da bulunduğu[188] bu bankanın gazeteye hissedar olması, Karagöz'ün CHP'yle bütünleşmesinin ilk adımıdır. Nitekim İş Bankası'nın hisse satın almak için Karagöz'ün *"tebdil-i lisan"* etmesini şart koştuğu gazetelere yansımış, gazetenin başyazarı Burhan Cahid Bey yayın politikasında herhangi bir değişikliğe gidilmeyeceğini açıklasa da[189] zamanla bunun tersi olmuştur.

İş Bankası'nın Karagöz'e hissedar olması daha ilk anda, gazetenin bağımsızlığını yitireceği eleştirilerine yol açmış, muhalif Tevhid-i Efkâr gazetesi bir

---

[183] **BCA**, Tarih: 7.1.1923, Sayı: 2125, Dosya: 249-46, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 6.43..5.; **BCA**, Tarih: 13.3.1924, Sayı: 358, Dosya: 249-97, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 9.17.15.

[184] Aytül Tamer, **a.g.m.**, s. 214.

[185] Örnek olarak bkz. **EK: 597**.

[186] Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut yay., 2. b., İstanbul, 1999, s. 309.

[187] **Vatan**, 26 Aralık 1924; **Tevhidi Efkâr**, 27 Aralık 1924; Ayrıca bkz. **Akbaba**, S. 216, 29 Aralık 1924.

[188] **A.g.e.**, s. 310.

karikatürle Karagöz'e yaraşır bir eleştiri yapmıştır[190]. Gerçekten de 1924 sonuna kadar bağımsız hareket edebilen, devrime taraftar olan, ama yanlış bulduğunu da eleştirebilen Karagöz, İş Bankası'nın ortaklığından sonra yavaş yavaş bu tavrını kaybeder. Bunun ilk somut göstergesi de Takrir-i Sükûn Kanunu'nun mecliste kabul edildiği günlerde görülür. Gazetenin İş Bankası'nın güdümüne girmesinden yaklaşık iki ay sonra çıkan bu kanunu diğer mizah gazeteleri, özellikle de Zürmrüdüanka, sert şekilde eleştirirken Karagöz'ün sesi çıkmamaktadır. Hatta birkaç karikatürle bu kanun desteklenir. O günlerde Akbaba'da yayımlanan karikatür de Karagöz'ün bu sessizliğine bir göndermedir. Karagöz bir öksürüğe tutulmuştur. Belki de öksürerek bir şeyler söylemeye, ima etmeye çalışmaktadır. İşin ilginç tarafı yoldaşı Hacivat, sadece öksüren, ama bir şey söylemeyen Karagöz'ü biraz daha sessiz olması konusunda uyarmaktadır[191].

Şeyh Sait İsyanı ve Takrir-i Sükûn Kanunu sırasında gazetenin devrimci tavrı daha da öne çıkar[192]. Artık Karagöz, *"biz"* dilini daha çok kullanmakta ve şöyle demektedir:

> *"…-Dinle dünya ayrıdır, siz namaza niyaza karışın! Aklınızın ermediği işlere burnunuzu sokmayın! dediler, ve milletin refahı, selameti için ne yapmak lazımsa onları yapmağa başladılar. Bu bir tecrübe devresiydi, bakalım softa kafalılar tek duracak mı, dedik. Bir yıl bekledik… Nihayet bir Şeyh Sait çıktı. Şark vilayetlerinde dumanlı bir isyan çıkardı. Yunan yediği dayaktan uslandı, İngiliz aldığı dersten korktu, fakat bu içimizdeki kara kuvvet bu cahil yobaz kuvveti ürkmedi. Bir yıl içinde baş gösterdi…*
>
> *-Haydi iş başına dedik. Şimdi ordu, o yegane ümidimiz ve silahımız olan fedakar ordu harekete geçti, memleketin bütün gençliği, teceddüt ve aşıkları da ardında olarak te'dip başlıyor, şüphe yok ki Şeyh Said'in kafası çabuk kopacak! Fakat iş bununla kalmayacaktır. Memlekette milletin teceddüdüne, milletin terakkisine kim engel olursa kendini sehpada bulacaktır, cumhuriyetin markası adalet ve şiddettir. Bu iş böyle gidecek bu kervan böyle yürüyecek! Anladık ki güzellikle iş bitmiyor, bir elimizde kılıç, önümüzde de darağacı, haydi iş başına! Ey millet artık şuna buna aldanmayın, cahil yobaz martavallarına karşı gafil davranmayın! Din perdesi altında siyasi entrikalara avlanmayın emi?"*[193].

---

[189] **Vatan**, 26 Aralık 1924.

[190] **EK: 598**.

[191] **EK: 599**.

[192] **EK: 600**.

[193] "Akıllı Davranın Be Yahu!", **Karagöz**, Sayı; 1772, 11 Mart 1925.

Takrir-i Sükûn sonrasındaki süreçte Karagöz'ün siyasi karikatürleri Şeyh Sait İsyanı karşısında ordunun başarıları, Musul Sorunu ve uluslararası ilişkilere odaklanmıştır. Hükümete yönelik siyasi eleştiriler yok olmaya yüz tutmuştur. Buna rağmen ekonomi konuları, özellikle de inhisarlar ve yükselen fiyatlar, sık sık eleştirilebilmektedir. Hatta Karagöz bu konuda açık ara öndedir.

1926'dan itibaren Karagöz'de görsel bir değişim göze çarpar. Karikatür sayısı yediye çıkmış, ayrıca ülkenin çeşitli yerlerinden manzara ve sosyal yaşam fotoğrafları eklenmiştir. Birinci ve dördüncü sayfalarda siyasal içerikli karikatürlerin yayımı devam etmektedir. İkinci ve üçüncü sayfalarda artan karikatürlerde ise daha çok ikili konuşmalara dayanan sosyal konular işlenmektedir. Orta sayfaların mizanpajı zamanla fotoğraf lehine değişmiş ve fotoğraflarda değişen Türkiye'nin yeni yüzü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Eşkıyalıkla mücadeledeki başarılar, eğitim ve spor faaliyetleri, halkın yeni rejimi benimsemesi ve desteklemesi bu fotoğrafların ortak temasıdır. Artık Karagöz yalnızca bir mizahi değil aynı zamanda aktüel bir gazetedir.

1927 yılının Ramazan ayı Karagöz'ün genel yayın politikası açısından istisnai bir dönemdir. Çünkü gazete aynı yıllarda çıkan Zümrüdüanka, Akbaba ve Papağan gibi yayınlarla kıyaslandığında kadınların görselleştirilmesinde genellikle muhafazakâr bir tutum içerisindedir. Kadın ve cinsellik bir pazarlama unsuru olarak kullanılmaz. Çoğunluğu siyasi içerikli olan karikatürlerde, simgesel anlatımlar hariç, kadına hemen hemen hiç yer verilmez. Çıplak ya da transparan kıyafetli kadınları Karagöz'ün sayfalarında görmek neredeyse olanaksızdır. Ancak bunun istisnası ilginçtir ki 1927 ramazanında gerçekleşmiştir. Bu ayda toplumsal atmosferle hiç de, örtüşmeyecek şekilde çıplaklık dozu yüksek kadın çizimleri yayımlanır[194]. Ancak bu durum fazla sürdürülmez, kısa sürede eski çizgiye geri dönülür.

Burhan Cahid'in yönetimindeki son iki yılda Karagöz, İsmet Paşa'yı *"Yavuz"* sıfatıyla sık sık yüceltmekte, hükümetin yolsuzlukla mücadele ve demiryolu politikalarını adeta göklere çıkarmaktadır[195]. Diğer yandan Türk Tayyare Cemiyeti'nin çalışmaları, uçak bağış kampanyaları ve Türk Hava Kuvvetleri'nin

[194] **EK: 601**.

güçlenmesi desteklenir. Karikatürlerle, muhtemel bir savaşta uçakların oynayacağı rol sık sık işlenerek yaklaşmakta olan savaş için kamuoyu oluşturulur. Halk, Tayyare Cemiyeti'ni desteklemeye teşvik edilir[196].

Burhan Cahid Bey, gazeteyi adeta zirvede bırakacaktır. Gazetedeki değişim tiraja olumlu yansımış görünmektedir. Nitekim 1928'in başında üç renkli ve sekiz sayfa olarak hazırlanan yeni yıl özel sayısı 50.000 nüsha basılmış, bir rekora imza atılmıştır. Bu rekor sayı üzerine Milliyet, Karagöz'ü "*teceddüt hareketlerinin pişvası"* olarak tanıtıp kutluyor; Orhan Seyfi ise Yeni Kalem'de bu olayı *"halkın günlük gazeteden çok mizah gazetesi okuduğunun kanıtı"* sayıyordu[197].

1928 yılı Karagöz'ün tarihinde bir dönüm noktasıdır. Uzun yıllardır gazetede müdürlük yapan ve içeriğine hâkim olan[198] Burhan Cahid Bey, Nisan ayında Karagöz'den ayrılmış ve Yeni Köroğlu adıyla bir mizah gazetesi çıkarmak için hazırlıklara başlamıştır[199]. Bu ayrılığın ayrıntıları çok net değildir. Burhan Cahid, sürekli alınganlıklarla ve müdahalelerle karşılaştığı için kendi isteğiyle ayrıldığını belirtmiş; kısa süre sonra Burhan Cahid'in yerine geçen Orhan Seyfi ise Burhan Cahid'in ayrılmadığını, işten atıldığını ileri sürmüştür.

Karagöz'ün 14 Nisan 1928 tarihli 2095. sayısından itibaren gazetenin künyesinde *"Müdür ve Başmuharrir"* olarak Aka Gündüz yer almaktadır. Aka Gündüz'ün yönetim süresi içerisinde, Ali Fuad Bey'in varisi olan kız kardeşi Fatma Hanım Karagöz'ü Cumhuriyet Halk Fırkası'na satmıştır[200]. Bazı kaynaklarda bu satış

---

[195] **EK: 602**; Sonradan Karagöz'ün başına geçen Orhan Seyfi, Burhan Cahid'in bu dönemde yürüttüğü yayın politikasını *"sık sık Ankara'ya giderek avuç açmasına"* ve yardım almasına bağlamıştır:"Şaklabanın Sözleri", **Karagöz**, S. 2344, 3 Eylül 1930.

[196] **EK: 603**.

[197] **Milliyet**, 31 Aralık 1927; "Haftanın Dedikoduları-Hakkı Varmış", **Yeni Kalem**, S. 12, 5 Ocak 1928.

[198] Aralık 1923 tarihli bir yazıda Karagöz'ün *"bütün yazılarının bir kafadan, bir elden çıktığı"* belirtilmiştir: "Gazetelere Yazık Olur!", **Karagöz**, S. 1344, 19 Aralık 1923.

[199] Burhan Cahid Bey'in *"Müdür ve Başmuharrir"* olarak adının geçtiği son sayı 11 Nisan 1928 tarihli 2094. sayıdır.

[200]Bu konuda en isabetli tespiti Münir Süleyman Çapanoğlu yapmıştır. Bkz. Münir Süleyman Çapanoğlu, **a.g.e.**, s.55; Gözde Sevil Kılıçer, bir tarih vermemekle birlikte gazetenin *"Ali Fuat Bey'in ölümünden sonra Cumhuriyet Halk Partisi tarafından satın alınmış"* olduğunu belirtmektedir: Gözde Sevil Kılıçer, **a.g.t.**, s. 42.

işleminin 1935 yılında gerçekleştiği belirtilmiş olsa da[201], gerçekte Karagöz'ün *"CHP'nin Malı"*na dönüşmesi Kasım 1928'dedir. Aynı süreçte gazetenin başına Orhan Seyfi (Orhon) Bey geçmiştir[202]. Mizah yayıncılığının bu tecrübeli isminin, yeni işinde karşılaşacağı iki önemli durum vardır. Öncelikle bütün gazeteler gibi Karagöz de bir ay içerisinde yeni harflere geçecektir. İkinci olarak Akbaba, Papağan, Yeni Kalem gibi gazete ve dergilerde nispeten bağımsız olan, kimi zaman da yazı ve karikatürler yüzünden iktidarla çatışmalı duruma düşen bu yazar şimdi CHP'nin mizah gazetesine yönetici oluyor, doğrudan CHP yönetiminin belirlediği bir yayın politikasının uygulayıcısı oluyordu. Orhan Seyfi, bir yandan harf inkılâbının getirdiği zorluklarla uğraşmak diğer yandan hükümet-parti-yeni rejim propagandası yapmak gibi zorlu bir görevle karşı karşıyaydı. Üstelik tüm bunları yaparken kontrol kendisinde olmayacaktı. Ama parti ve hükümet gücü de arkasındaydı.

CHP Genel Sekreteri Saffet (Arıkan) Bey imzasıyla mıntıka müfettişliklerine gönderilen 2 Aralık 1928 tarihli yazı, tam da Karagöz'ün CHP'nin eline geçtiği günlerdeki durumunu ortaya koymaktadır:

> *"İntişar etmekte olan Karagöz Gazetesi bu aydan itibaren tamamen Fırkamızın malı olmuş; idare ve kontrolü İstanbul mıntıkası Müfettişimiz Dr. H. Şinasi Pş. Tarafından deruhte edilmiştir. Gazetenin sürüm ve revacının temini için yazı ve resim gibi münderecatı hakkında arzu ve ya her hangi bir talep olursa bunların doğrudan doğruya onikinci Mıntıka 'İstanbul' Müfettişliğimiz vasıtasıyla Gazeteye iblağı mümkündür"*[203].

Yazının devamında Saffet Bey, Karagöz'ün satışının artırılması için gerekli tedbirlerin alınmasını da istemektedir:

> *"Fırkamızın malı olan işbu Gazetenin idamesi bittabi ancak sürümünün artırılmasıyla kabildir; bunun için abona temin ve satışının tezyidi hususunda teşkilatımızın alakadar olmasını faydalı görmekteyim. Kendi malınız olan bu Gazete hakkında ilave buyuracağınız bir mütalaa olduğu takdirde lütfen işarını reca bu vesile de hürmetlerimi takdim eylerim Efendim"*[204].

---

[201] Örnek olarak bkz. Tobias Heinzelmann, **a.g.e.**, s. 44; M. Orhan Bayrak *"CHP'ye satılınca gazete 1935 yılında Sedat Simavi'ye verilmiştir"* demektedir: M. Orhan Bayrak, **a.g.e.**, s. 76; Erol Üyepazarcı da konuyla ilgili farklı kaynakların verdiği bilgileri karşılaştırmalı olarak değerlendirdiği yazısında Karagöz'ün 26 Ocak 1935 tarihinden sonra CHP'ye satıldığını söylemiştir: Erol Üyepazarcı, **a.g.m.**, s.s. 28-29.

[202] 3 Kasım 1928 tarihli 2153. sayıda Aka Gündüz *"Müdür ve Başmuharrir"* olarak künyede yer almıştır. 7 Kasım 1928 tarihli 2154. sayıda ise *"Müdür-ü Mes'ul"* Orhan Seyfi'dir.

[203] **BCA**, Belge Tarihi: 2 Aralık 1928, Fon Kodu :490..1.0.0 Yer No :1.2..19.

[204] **A.g.a.**, Belge Tarihi: 2 Aralık 1928, Fon Kodu :490..1.0.0 Yer No :1.2..19.

Orhan Seyfi'nin yönetiminde, CHP İstanbul Mıntıkası Müfettişi ve İstanbul Mebusu Hakkı Şinasi Paşa'nın da gözetiminde yayınını sürdüren Karagöz'ün, harf devrimi sürecinde satış ve abone sıkıntısına düştüğü anlaşılmaktadır. Bu sorunları aşmak üzere Hakkı Şinasi Paşa, hemen 1929 yılı başlarında CHP Genel Sekreterliğine bir yazı göndererek yardım talep etmiştir:

> *"Fırkamıza mal edilmiş bulunan ve umumu tahririyesi İstanbul vilâyet heyetimizce murakabe edilmekte olan Karagöz gazetesi idaresinden alınan malumatta bilhassa taşra bayilerinin göstermekte oldukları müşkülattan ve abone noksanından bahsedilmektedir. Gerek abone kaydı husunda ve gerekse bayilerle yakından alakadar bulunulmasında fırka teşkilatımızın nazarı dikkatleri celp edilmek üzere müfettiş arkadaşlar nezdinde lutfü tavassutlarını ehemniyetle rica ve bilvesile teyidi tazimat eylerim efendim"*[205].

Hakkı Şinasi Paşa'nın talebini olumlu gören CHP Genel Sekreterliği, mıntıka müfettişlerine gönderdiği bir yazıyla bu konuya dikkat çekmiş ve müfettişlerden *"...mezkûr gazeteye abona kaydı ve müşkülât çıkaran bayilerle alâkadar olması hususunu..." "rica"* etmiştir[206].

1928 sonrasında bir yandan harf inkılâbının getirdiği zorluklarla boğuşan Karagöz diğer yandan yeni rejimin ve hükümetin propagandasını yapmayı sürdürür. Demiryolu ağının genişlemesi, yerli malı kullanımının ve tasarrufun teşviki, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in çalışmaları karikatüre sık sık yansır. Kimi sayılarda gazetenin ilk sayfasındaki karikatür sayısı ikiye çıkarılmış, büyük boy karikatürler renkli basılarak daha ilgi çekici hale getirilmiştir. Eskiden olduğu gibi İsmet Paşa *"Yavuz"*, Atatürk *"Baba"* sıfatlarıyla karikatüre yansımaktadır. Bu arada Karagöz'ün el değiştirmesi künyesinde belirtilmemiş, gazetenin bağımsız bir görünümle okuyucularına ulaşması tercih edilmiştir[207].

1930 başında Karagöz'de işler hâlâ kötüye gitmektedir. Basın bir darboğaza sürüklenmiş, Karagöz de kapanmanın eşiğine gelmiştir. Orhan Seyfi, CHP Genel Sekreteri Saffet (Arıkan) Bey'e hitaben yazdığı 5 Şubat 1930 mektupta gazeteyi kapanmanın eşiğine getiren zorlukları dile getirmekte ve yardım istemektedir. Karagöz'ün Halk Fırkası'nın eline geçtiği zamandan beri bütün gücünü fırka ve hükümet faaliyetlerini halka tanıtmak ve açıklamak üzerine yoğunlaştırdığının altını

---

[205] **BCA,** Belge Tarihi: 9 Şubat 1929, Fon Kodu :490..1.0.0 Yer No :1.2..19.

[206] **BCA,** Belge Tarihi: 18 Şubat 1929, Fon Kodu :490..1.0.0 Yer No :1.2..19.

[207] Derginin 1930'lardaki sayılarının künyelerinde de böyle bir ifadeye rastlanmamıştır.

çizen Orhan Seyfi, buna rağmen CHP'nin özmalı olan Karagöz'ün satış ve ticaret amacıyla çıkan serbest gazeteler kadar bile yardım alamamasından şikayetçidir. Orhan Seyfi'ye göre yıllık 4.000 liralık bir yardım, fırkanın Karagöz'e verdiği görevi yerine getirebilmek için yeterli olacaktı. Okurların yeni harflere alışmasıyla da Karagöz zorluklardan kurtulacak, daha az yardımla yayınını sürdürecek ve çekilen zorlukların semeresini toplamak mümkün olacaktı[208]. Bu arada ilk sayfasındaki karikatür sayısının iki olması, iç sayfalarda bol fotoğraf kullanımı gibi görsel zenginlikle ve sekiz sayfalık sayılarla okuyucunun ilgisi çekilmeye çalışılmaktadır.

1930'un Ağustos ayında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması tüm basın gibi Karagöz'ü de hareketlendirir. Ancak Karagöz'ün öncelikli hedefi Serbest Fırka değil, onu destekleyen gazeteler, özellikle de Karagöz'ün eski sorumlu müdürü Burhan Cahid'in gazetesi Yeni Köroğlu'dur[209]. Aslında bu konuda ilk sataşma Yeni Köroğlu'ndan gelmiştir. Yeni Köroğlu, Serbest Fırka'nın kurulduğu günlerde, Halk Fırkası'nın basın üzerindeki kontrolünü eleştirdiği bir yorumunda isim vermeden Karagöz hakkında *"... hatta bir mizah gazetesi bile son zamanlarda halk fırkası tarafından idare ediliyor, resimleri, yazıları fırkaya gidip sansör edildikten sonra basılıyordu"* demişti[210]. Yaklaşık iki hafta sonra bu kez Karagöz, Burhan Cahid'in İsmet Paşa ve demiryolları hakkında yazdığı eski övgü yazılarıyla ve yeni yergi yazılarını kıyaslayarak onu döneklikle, şaklabanlıkla suçlar[211]. Burhan Cahid'in cevabı serttir. Karagöz'ün yazı ve karikatürlerinin CHP milletvekili Hakkı Şinasi Paşa'nın onayından geçtikten sonra yayımlanabildiği iddiasını tekrarlar, kendisinin bıraktığı koltuğa oturan Orhan Seyfi'nin esir ve dalkavuk olduğunu ileri sürer[212]. Orhan Seyfi ise Burhan Cahid'in Karagöz'den istifa etmediğini aksine atıldığını, hâlâ sayesinde ekmek yediği eski gazetesine saldıran fikirsiz bir kişi olduğu cevabını verir[213].

---

[208] **BCA**, Belge Tarihi: 5.2.1930, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.

[209] Karagöz'ün Serbest Fırka'ya, Fethi Bey'e ve muhalif basına yönelik eleştirileri için ayrıca bkz. Gözde Sevil Kılıçer, **a.g.t.**, s.s. 81-87.

[210] **Yeni Köroğlu**, S. 240, 13 Ağustos 1930.

[211] "Dön Baba Dönelim", **Karagöz**, S. 2342, 27 Ağustos 1930.

[212] "Kabak Çiçekleri", **Yeni Köroğlu**, S. 245, 30 Ağustos 1930.

[213] "Vay Şaklaban, Vay!", **Karagöz**, S. 2346, 10 Eylül 1930, Polemiğin devamı için ayrıca bkz. "Sen kimsin? O kim yahu?", **Karagöz**, S. 2348, 17 Eylül 1930.

Karagöz'le Yeni Köroğlu arasında bu polemikler sürerken siyasi hava da sertleşmiş, Karagöz de bu havadan etkilenmiştir. Fakat bizzat CHP eliyle yönetilen bir gazete olmasına rağmen yine de yazı ve karikatürlerinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'na karşı Akbaba'dan daha yumuşaktır. Açıkça CHP'nin tarafını tutar[214]. Ancak Akbaba gibi muhalif partiyi bozgunculukla suçlamaz. Karagöz'de Serbest Cumhuriyet Fırkası hakkında çizilen karikatürler de nicelik olarak Akbaba'dan daha azdır. Karagöz bu dönemde Venizelos'un Ankara'ya gelişi, Ağrı İsyanı, hükümet icraatları gibi konuları ön plana çıkararak muhalif partiyi gündeme getirmemeyi tercih etmiş görünmektedir. Buna karşılık *"muhalefet görünümü altında rejim düşmanlığı"*na yeltenenlere ve *"saf vatandaşın temiz kanını emmek isteyen muhalif gazeteler"*e karşı hücumları devam eder. Tabi ki bu gazeteler arasında Köroğlu da vardır[215].

Serbest Fırka'nın kapanmasından sonraki aylarda Karagöz'de büyük yenilikler yapılır. Fiyat 3 kuruşta tutulmasına rağmen sayfa sayısı dörtten on ikiye çıkartılmış, konu çeşidi artmıştır. Artık magazin, kadın ve güzellik, spor, sinema da Karagöz'ün konuları arasındadır. Yıllardır hiç değişmeyen birinci sayfadaki siyasi karikatürlere artık başyazı niteliğindeki yazılar eşlik edecektir. Bu imzasız yazılar oldukça kısa, net ve büyük puntoludur. Zaten okur yazarlığın sorun olduğu bir süreçte ilgi çekmeye çalışan Karagöz, okuyucu için şartları daha da kolaylaştırmaktadır. Bu dönemde karikatürcü kadrosunda bulunan isimler ise Ratip Tahir ve Hüseyin beylerdir[216].

1931 yazında muhalif basını susturacak olan Basın Kanunu gündeme geldiğinde Karagöz, bunun en ateşli savunucularından biri olur. Meclisteki tartışmaların hemen ardından yayımlanan yazıda, muhalif basının tavrını eleştirilerek hükümetin her şeye rağmen sabırlı ve soğukkanlı olduğu belirtiliyor diğer yandan da muhalif gazetecilere gözdağı veriliyordu:

> *"Muhalif gazeteler birkaç tane fazla satmak için halkı birbirlerine katıyorlardı. Memleketi berbat bir halde gösteriyorlardı. En yüksek simalara hücum ediyorlardı. Bu hal her tarafta çok fena tesir yapıyordu. Bu işin böyle*

---

[214] **EK: 604**.

[215] **EK: 605**.

[216] Karagöz'ün 24. yılı için hazırlanan bir sayfada Ratip Tahir ve Hüseyin beyler Karagöz'ün ressamları olarak tanıtılmaktadır: **Karagöz**, S. 2378, 31 Aralık 1930.

gitmeyeceğini herkesten evvel görmüştük. Bu halin önüne geçmeli demiştik. Dediğimiz çıktı. Geçen gün Mecliste matbuat meselesi konuşuldu. Bir çok hatipler söz aldılar, bazı gazetelerin muhalefet namına memlekete ettikleri fenalığı ortaya koydular bu adamların hudut haricine çıkarılmalarını istediler. Bütün milletvekilleri çok müteessir olmuşlardı. Şiddetli kararlar vereceklerdi. Başvekil İsmet Paşa hazretleri kürsiye çıktı, matbuat hürriyetini anlattı. Gazetelerin yapacakları iyilikleri, fenalıkları izah etti. Bu nutuk mecliste pek çok alkışlandı. İsmet Paşanın sözlerinden sonra bu adamlar da memleketten kovulmak tehlikesinden kurtuldular. Umarız ki atlattıkları bu tehlikeden sonra uslanırlar. Birkaç para kazanmak için koca memleketi batırmıya kalkmazlar. Kimse tenkit olmasın demiyor, her zaman söylediğimiz gibi tenkit istiyoruz, fakat tezvir istemiyoruz. Artık buna müsaade edilmiyeceğini anlasınlar!"[217].

Yazılara ek olarak karikatürlerde de muhalif basına yüklenilmekte, özellikle Arif Oruç ve Yarın gazetesi üzerinden, Basın Kanunu için kamuoyu oluşturulmaktadır[218]. Ancak kanunun kabulü sonrasında Karagöz'ün tavrı biraz yumuşar. Zira yeni kanun Karagöz'ün de beklentisinin üzerinde sert tedbirler getirmiştir[219]. Buna rağmen kanunun gerekliliği konusunda taviz verilmez. *"İnkılâp Matbuatı"* için bu tedbirlerin zorunlu olduğu ileri sürülerek, devlet-basın bütünleşmesi savunulur:

"Yeni matbuat kanunu gazeteciliği güçleştirdi, işi sıkıştırdı, orası öyle amma, bir zamandanberi gazeteler de çığrından çıkmıştı. Bunu da böyle bilmeli! İnkilâp matbuatı böyle olmıyacaktı, her tarafa İnkilâp fikirleri saçacaktı, ateşli sözler, özlü yazılarla dolu olacaktı. Halbuki son zamanlarda gazetecilik büsbütün bezurganlığa döküldü, okuyucuların gözlerini boyıyacak ne varsa yapıldı, fakat fikrini doyuracak, ruhunu coşturacak hiçbir şey yapılamazdı. Gazete münderecatı çıplak bacaktan, boyalı resimden, piyankodan, zabıta vakalarından, asılsız haberlerden, küfürden, iftiradan, yalan dolandan ibaret kaldı. Ciddi bir makale, güzel bir yazı, ilmi bir tetkik var mıdır? Olsa bile bu gürültüler arasında gaip olup gitmiyor mu? Yeni matbuat kanunu artık bu türlü neşriyata (Pes!) diyor. Umarız ki bundan sonra gazeteler özlü yazılar yazmıya ehemniyet verirler. Yeni kanunun gazetecilere zararı olsa bile okuyucuya faydası dokunur!"[220].

Kanun sonrasında yapılan bu yorumdan da anlaşıldığı üzere Karagöz 30'lu yıllar boyunca da –yöneticileri değişse bile- Atatürk ilke ve devrimlerini benimsetmek, iktidarın iç ve dış politik karar ve uygulamalarını desteklemek misyonunu sürdürecektir[221]. Yazı ve karikatürlerine egemen olan bu önceliğin yanı sıra dış politika konuları ile hâlâ sürmekte olan Dünya Ekonomik Krizi ve bu krizin

---

[217] "İsmet Paşa Hazretleri kürside", **Karagöz**, S. 2432, 8 Temmuz 1931.

[218] **EK: 174**.

[219] **EK: 606**.

[220] "Yeni kanundan sonra…", **Karagöz**, S. 2439, 1 Ağustos 1931.

[221] Bkz. Gözde Sevil Kılıçer, **a.g.t.**.

Türkiye'ye yansımaları da Karagöz'ün sayfalarında sık sık yer bulur. Kriz için reçeteler ileri sürülür. Hükümetin bu yolda çare arayışları övülür[222]. Bu arada yeniden eski sayfa düzenlemesine geri dönülmüş, fotoğraflar kaldırılarak yazılara ağırlık verilmiş, sayfa sayısı da genellikle dörtle sınırlı kalmıştır.

1933'ün Ocak ayında Orhan Seyfi Karagöz'ün yönetiminden ayrılarak yerini Refik Ahmet (Sevengil) Bey'e bırakır. Karagöz sayfalarında Refik Ahmet gazetenin *"Sahibi ve Neşriyat Müdürü"* olarak geçmektedir[223]. Ancak bu *"sahiplik",* vekâlet şeklinde olmalıdır. Çünkü gazetenin partiyle mali bağı devam etmektedir. Örneğin 1934 yılında Karagöz alacaklarını tahsil edemediği için borçlarını ödeyemez duruma düşünce CHP bütçesinden ayrılmış olan 200 lira tahsisatın gazetenin idaresini kolaylaştırmak üzere ödenmesi gerekmiştir[224].

Refik Ahmet Bey Karagöz'ün başında ancak iki yıl kalmış, 1935 Şubatında gazetenin yönetimini Sedat Simavi'ye devretmiştir[225]. Arşiv belgeleri Simavi döneminde de gazetenin idari ve mali açıdan CHP'ye bağlılığının sürdüğünü göstermektedir.

Sedat Simavi, karikatürcü/mizahçı geçmişiyle, çetin koşullarda Kurtuluş Savaşı'na verdiği gözükara destekle, gazete ve özellikle de dergi yayıncılığındaki başarılarıyla Karagöz için biçilmiş kaftandır[226]. Karagöz'ü bir devrim aygıtı olarak

---

[222] **EK: 607**.

[223] Örnek olarak bkz. **Karagöz**, S. 2602, 22 Şubat 1933;

[224] **BCA**, Belge Tarihi: 23.5.1934, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..1.

[225] Aytül Tamer, CHP'nin 1935'te Orhan Seyfi'nin yerine Sedat Simavi'yi Karagöz'ün yönetimine getirdiğini belirtmiştir. Ancak arada, iki yıla yakın bir süre Refik Ahmet (Sevengil) Bey'in yönetimi söz konusudur. Bkz. Aytül Tamer, **a.g.m.**, s. 216.

[226] Sedat Simavi basın dünyasına karikatür çizerek adım atmış; 1916'da Hande, 1918'de Diken, 1921'de Güleryüz mizah gazetelerini yayımlamış, işgal altındaki İstanbul'dan Kurtuluş Savaşı'na karikatür ve mizahla destek vermişti. 20'li yılların başlarında Hanım, Hacıyatmaz, Yeni İnci gibi gazete ve dergilerle yayıncılığın rotasını çizmeye başlayan Simavi'nin basın dünyasındaki tırmanışı 1923'teki Resimli Gazete'yle başlamış ve 44.000 okuyucuya ulaşılmıştı. Resimli Gazete'yi sonraki yıllarda Meraklı Gazete, Yeni Kitap ve Arkadaş izledi. Ne var ki Harf İnkılâbı, Simavi'nin tırmanışını altüst edivermiş ve onu iflasın eşiğine getirmiştir. Üstelik hükümetin yaptığı maddi yardımları da, bağımsız yayıncılık anlayışına uymadığı için kabul etmemiş, bu tavrı da Ankara'nın şimşeklerini üzerine çekmişti. Simavi'nin devlet ve rejim düşmanı olduğu söylentileri üzerine konuyu inceleyen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya iddiaların aksine devrimci, idealist ve vatansever bir gazeteciyle karşılaşmıştı. Bu arada maddi zorluklar içerisindeki Simavi, klişecilik yapmış, bir ara Samsun'da fındık tüccarlarının yanında çalışmış ama yine dönüp dolaşıp yayıncılığa başlamıştı. 1933'de yayınladığı 7 Gün dergisiyle yeniden başarıyı yakalar ve 50 bin tiraja ulaşır. Artık zirve tırmanışına kaldığı yerden devam etmektedir: İrem Barutçu, **Babıâli Tanrıları- Simavi Ailesi**, Agora Kitaplığı, 1.b. , İstanbul, 2004, s.s. 7-20.

kullanmak isteyen CHP, dergiyi şaha kaldırmak için en iyi isimlerden birini seçmiş görünmektedir. Aynı süreçte CHP yönetimi Karagöz'e 500 adet abonelik taahhüt etmiş[227], partinin merkez ve taşra yönetimleriyle birlikte halkevleri de dergiye abone yapılmıştır[228]. Parti yönetimi bununla da sınırlı kalmayacak yeri geldiğinde *"Karagöz gazetesinin bayiler üstünde kalmış olan alacağının tahsilinde imkân görülen yardımın yapılması"* için taşra teşkilâtını harekete geçirecektir[229].

14 Şubat 1935'te, *"Çıkaran Sedat Simavi"* ibaresiyle yayımlanan ilk sayı yeniliklerin habercisidir[230]. Bu sayıda II. Meşrutiyet döneminden beri, 28 yıldır süre gelen numaralandırmaya son verilmiş, gazete birinci sayıyla okuyucularının karşısına çıkmıştır[231]. Yayın periyodu haftada ikiden bire düşürülmüş, değişen logoya *"Türkiye'nin En Çok Basan Gazetesi"* ifadesi eklenmiş, sayfa sayısı sekize çıkarılmış ve fiyatı üç kuruştan beş kuruşa yükseltilmiştir. *"Ben de değişiyorum"* başlıklı yazıda, gazetedeki yeniliğin Atatürk'ten ilham alınarak yapıldığı belirtiliyor ve yeni dönemde de Atatürk ilke ve inkılâplarına verilen desteğin aynen devam edeceğinin sinyali veriliyordu:

> *"Görünen köy kılavuz istemez; her şey yenileşiyor, her şey; Bütün eşya, büyün insanlar, bütün devletler, bütün dünya… Koca Atatürk bunu hepimizden evvel gördü, gözlerimizin pasını, beynimizin küfünü sildi. Hepimizi elimizden tutarak yeni hayata doğru sürüp götürüyor. Ben de şimdiye kadar onun izinde, ardında yürüyorum amma, ne yalan söyleyim biraz yalpa vuruyor, sendeliyordum. Gazetem bile hâlâ o ilk biçiminden, ayrılamamıştı. Şöyle bir geriye baktım, ancak bir arpa boyu yol almışım…*
>
> *… Sakın Vorokof aşısı yaptırdık sanmayın ha..* [Hacivat'la] *Biz iki eski arkadaş gençleşmek için başka bir aşı bulduk: öyle maymun yumurtasından değil, insan beyninden çıkarılmış bir aşı… Eğer siz de kafanızı yenilemek, yüreğinizi tazelemek istiyorsanız, siz de benim gibi biraz geç kaldiseniz adını söyleyeyim, hemen yaptırınız.*

---

[227] **BCA**, Tarih: 3.6.1939, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.; Ayrıca bkz. **BCA**, Belge Tarihi: 24.8.1935, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..1.

[228] Sedat Simavi'nin CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı 14 Nisan 1937 tarihli ve CHP Genyönkurul Üyesi Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı'ya yazdığı 25.7.1938 tarihli mektuplara göre 480 nüsha CHP taşra yönetimleri ve halk evlerine, 20 nüsha ise CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilmekteydi: **BCA**, Tarih: 3.6.1939, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.

[229] **BCA**, Belge Tarihi: 25.1. 1936, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 3.12..5.

[230] Aynı sayıdan itibaren son sayfanın altına *"İmtiyazı alan ve neşriyatı idare eden T.Şükrü"* bilgisi eklenmiştir. Bkz. **Karagöz**, S. 1, 14 Şubat 1935.

[231] İncelenen ciltte 14 Şubat 1935 tarihli 1. sayıdan önceki nüsha 26 Ocak 1935 tarih ve 2803 sayılı nüshadır. Ciltte eksik sayı olmaması durumunda Karagöz yayınına yaklaşık iki hafta ara vermiş görünmektedir.

İşte, sağlık veriyorum, o ilâç şudur: Türk İnkılabı aşısı"[232].

Yeni yayın döneminde ilk sayfadaki karikatür yayımı eskiden olduğu gibi devam eder. Sonraki sayfalara ise başyazı niteliğinde bir yazı eklenmiş, fotoğraflı haberler ve *"Dünya Karikatürleri"*yle gazetenin ilgi çekiciliği artırılmıştır. Son sayfalar ise güncel haberlerin canlandırıldığı renkli resimlere ayrılmıştır. Yine son sayfada logonun altında *"Perşembe günleri çıkar, herşeyden bahseder Siyasi Halk Gazetesi"* ifadesi dikkat çekmektedir. Bu ilk sayıda iki karikatür *"Ramiz Gökçe"* imzalıdır. Ramiz imzası bir süre daha görünecek, sonrasında yerini Togo'ya bırakacaktır[233].

Turgut Çeviker, Karagöz için genel olarak *"Kalem ve Cem gibi aydın ve memurların değil, tam bir halk mizah gazetesi olmuştur ve bu açıdan yerine getirdiği işlev önemlidir"* tespitini yapmaktadır[234]. Münir Süleyman Çapanoğlu'na göre Karagöz Simavi yönetiminde de bu işlevini geliştirerek sürdürmüş, siyasi ve mizahi açıdan *"tam bir köylü gazetesi"* olmuştur[235]. Bu dönemde görsel açıdan fotoğraflar yeniden öne çıkmışsa da birinci sayfadaki renkli siyasi karikatürlerden vaz geçilmemiştir. Bu karikatürler hâla Karagöz'ün yayın politikasının önemli birer parçasıdır. Bir yandan yeni rejimin propagandası sürerken[236], diğer yandan İsmet İnönü ve Celâl Bayar hükümetlerinin icraatları övülür[237]. Boğazlar ve Hatay meseleleri milli bir bakış açısıyla sık sık ele alınır. Almanya ve İtalya'nın saldırgan girişimlerine karşı ise temkini ve eleştirel bir yaklaşım söz konusudur. II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin daha yakından hissedildiği bu süreçte, her şeye rağmen Türkiye'nin bir *"barış adası"* olmayı başarabildiği işlenerek, kamuoyuna güven telkin edilmeye çalışılır[238].

Ülke içerisindeki okuyucuya devrimi benimsetme ve hükümet propagandası yapma misyonunu yürüten Sedat Simavi'nin yalnızca bu hedefle sınırlı kalmadığı

---

[232] "Ben de Yenileşiyorum", **Karagöz**, S. 1, 14 Şubat 1935.

[233] Bkz. **Karagöz**, S. 19, 22 Haziran 1935.

[234] Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), s. 138.

[235] Münir Süleyman Çapanoğlu, **a.g.e.**, s. 55.

[236] **EK: 608**.

[237] **EK: 609**.

[238] **EK: 610**.

anlaşılmaktadır. Nitekim 12 Mayıs 1937 tarihine CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı bir mektupta, zaten yurtdışı okuyucuları bulunan Karagöz'ü uluslararası platformda daha yaygın hale getirmeyi ve böylece de dergiyi daha etkin bir propaganda aracına dönüştürmeyi önerir. Ancak bir takım sorunlar vardır. Karagöz'ün yurt dışında büyük bir rağbet gördüğünü belirten Simavi, derginin yurtdışı satışlarını artırabilmek amacıyla prim desteği istemektedir. Verdiği bilgiye göre Anadolu'daki bir bayiye 3,5 kuruşa ulaşabilen Karagöz, yurt dışı bayilere 6 kuruşa ulaşabilmekte, örneğin Bulgaristan'da 1 levaya Bulgar gazetesi alabilen bir okuyucu Karagöz'ü 6 levaya alabilmektedir. Posta masrafları konusunda gazete başına iki kuruşluk prim desteği sağlanması halinde yurtdışı satışların iki üç kat artma şansı olabilecek, ülke ve parti ilkelerinin yayımı bakımından büyük bir hizmet sağlanmış olacaktır. Mektubuna yurtdışı bayilere gönderilen haftalık Karagöz sayılarını da bir liste halinde ekleyen Simavi, bu listeye yurtdışı parakende abonelerin dahil olmadığını; Karagöz'ün Hindistan, Kuzey ve Güney Amerika, Finlandiya ve Batavye'de de abonelerinin bulunduğu bilgisini vermiştir[239].

Simavi'nin mektubuna eklediği listeye göre derginin yurtdışı abonelikleri özellikle Osmanlı'dan ayrılan Ortadoğu ve Balkan ülkelerinde yoğunlaşmıştır. Mektubun yazıldığı 1937 yılında, Suriye'yle Hatay'a bağlı gerginliklerin zirveye çıkmış olduğu ve Balkan Antantı'na üye olmayan Bulgaristan'ın da antirevizyonist politikasıyla Türkiye'yi tedirgin ettiği göz önünde bulundurulursa; Karagöz'ün bu ülke vatandaşlarına ulaşması ve Türkiye'nin bakış açısının anlatılması önem arz etmektedir.

Tablo-3: 1937 Yılında Yurtdışı Bayilerine Gönderilen Karagöz Dergisi (Haftalık)[240]

Kent	**Ülke**	**Adet**
Halep	Suriye	50
Şam	Suriye	20

[239] **BCA**, Tarih: 3.6.1939, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.

[240] **A.g.a.**, Tarih: 3.6.1939, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.

Beyrut	Suriye	10
Gümülcine	Yunanistan	5
Kerkük	Irak	40
Lefkoşe	Kıbrıs	150
Sofya	Bulgaristan	100
Tiran	Arnavutluk	100
Valona	Arnavutluk	10
Zagrep	Yugoslavya	5
Sarajevo	Yugoslavya	10
Tuzla	Yugoslavya	2
Mostar	Yugoslavya	2
Benja Luka	Yugoslavya	1
Split	Yugoslavya	1
Lubjana	Yugoslavya	2
Bourgas	Bulgaristan	8
Kazanlık	Bulgaristan	4
Nikopol	Bulgaristan	5
Karacalı	Bulgaristan	4
Razgrad	Bulgaristan	4
Svichtov	Bulgaristan	6
Tırnavo	Bulgaristan	5

Chumen	Bulgaristan	2
Tel Aviv	Filistin	40
Atina	Yunanistan	5
Toplam		**591**

Simavi'nin önerisi CHP'nin 8.Bürosu'nda değerlendirilmiş, bu işin yıllık 576 liraya mâl olacağı hesaplanmıştır. Konuyla ilgilenen İzmir Milletvekili Hasan Ali Yücel uygun görüşle bu talebi CHP Genel Sekreterliği'ne sunmuş, ancak talep Genel Sekreterliği tarafından uygun görülmemiştir[241]. Böylece hem Karagöz'ün Suriye ve Bulgaristan gibi ülkelere yönelik propaganda aracı olarak kullanılması fikri gündemden düşmüş hem de dergi büyük bir maddi destekten yoksun kalmıştır. Diğer yandan partinin Karagöz'e desteği sürmüş, şartların değişmesiyle de bu destek artırılmıştır. Atatürk döneminin son aylarına kadar 500 olan abone sayısı 1938 yılının Ağustos ayında 620'ye çıkarılmıştır[242]. Atatürk'ün ölümünden kısa süre sonra da bu sayı 770'e çıkacaktır[243].

5.7.Akbaba

7 Aralık 1922'de ilk sayısını yayımlayan Akbaba, Kurtuluş Savaşı sonrasında yayın hayatına başlayan ilk mizah dergisidir. Milli Mücadele karşıtı yayın yapan Aydede, sahibi Refik Halit'in kurtuluşun ardından yurt dışına kaçışıyla, kapanmış; derginin kurulu düzeni boşta kalmıştır. Daha önce Aydede'nin yazar kadrosunda bulunan Yusuf Ziya (Ortaç) Bey, Aydede'nin eski idare müdürü Ulvi Bey'in önerisiyle *"Aydede'nin yerine yeni bir mizah dergisi"* çıkarma işine girişir. Dergi için gereken yüz liralık sermayeyi denkleştirmek ve yayın imtiyazı almak yeterli olacaktır. Yusuf Ziya fikrini yakın arkadaşı Orhan Seyfi (Orhon) Bey'e

[241] **BCA**, Tarih: 3.6.1939, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.

[242]Bu aboneliklerin 50'si Vali ve CHP Başkanlıkları, 343'ü Kaza CHP Başkanlıkları, 209'u Halkevi Başkanlıkları, 18'i de CHP Genel Sekreterliği adınadır: **BCA**, Tarih: 3.6.1939, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.

[243] **A.g.a.**, Tarih: 3.6.1939, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.

açar[244]. İkili imtiyaz girişimlerine başlarken Bab-ı Âli'nin resmi işlemlerini yürüten Şemsi Efendi başlarına iş almamalarını tembihleyip onları vaz geçirmeye çalışsa da başarılı olamaz. Gençlerin ısrarı üzerine imtiyaz için onları valiye yönlendirir. Ancak o günlerde İstanbul'da bir yetki karmaşası vardır. Vali de Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi Refet Paşa'yı adres gösterir. Nihayet Refet Paşa'nın huzuruna çıkan Yusuf Ziya beklemediği kadar kolaylıkla onay alır[245]. Bu arada Akbaba'nın ilk kadrosu belirginleşmiştir. Münif Fehim, Ramiz ve Hakkı karikatürcü kadrosundadır. Yazı kadrosunda ise Yusuf Ziya ve Orhan Seyfi'nin[246] yanı sıra Halil Nihat, Osman Cemal, Selami İzzet[247] ve Abdülbaki Fevzi yer alacaktır[248]. Artık Yusuf Ziya'nın adıyla özdeşleşecek olan Akbaba kanatlanmaya hazırdır[249].

Künyesinde kendisini *"... milliyetperver mizah gazetesi"* olarak tanıtan Akbaba'nın ilk sayısı 100 paradan satışa çıkarılmıştır. *"Sahibi: Orhan Seyfi"* olarak görünmektedir[250]. Sonraki yıllardaki Akbaba'ya göre biraz büyükçe, dört sayfa ve tek renktir. Başlangıçta pazartesi ve perşembe günleri yayımlanan derginin ilk sayısında altı karikatür yayımlanmıştır. Derginin yıllar boyunca ayırıcı bir özelliği olan başyazı daha ilk sayıdan itibaren birinci sayfadaki yerini almıştır. Çoğunlukla Yusuf Ziya Ortaç tarafından yazılan ve *"Akbaba"* imzasıyla yayımlanan bu köşede siyasi, sosyal ve aktüel konulara değinilecek, ayrıca Akbaba'nın yayın politikasıyla ilgili doğrudan ya da dolaylı pek ifade yer alacaktır. Mizahi öyküler, fıkralar da ilk sayıdan itibaren Akbaba sayfalarının vaz geçilmezleridir. Derginin bu biçimi 1930'a kadar hemen hemen hiç değişmeyecek, karikatürler istisnai olarak renkli basılacak, mizahın ağırlığı karikatürden çok yazıda olacaktır.

---

[244] Yusuf Ziya Ortaç, **Bizim Yokuş**, s.s.82-91.

[245] **A.g.e.**, s.s. 82-91.

[246] Orhan Seyfi Akbaba'da *"Fiske"* takma adıyla yazılar yazmıştır. Bkz. **Akbaba**, S. 105, 6 Aralık 1923.

[247] Selami İzzet Sedes Akbaba'da *"Kumru"* takma adıyla yazılar yazmıştır. Bkz. **Akbaba**, S. 417, 2 Aralık 1926.

[248] **A.g.e.**, s.s. 93-94.

[249]Akbaba'nın ağırlıklı olarak edebi yönden incelenmesi ve derginin yazar-çizer kadrosu için bkz.. Necati Tonga, "Türk Edebiyatı Tarihinde Mühim Bir Mecmua:Akbaba (1922–1977)", **Turkish Studies**, Volume 3/2 (Spring, 2008), s.s.665-679; Necati Tonga, "İki Bacanağın İki Kardeş Mecmuası: Akbaba ve Çınaraltı", **Değirmen-**Yüzyılın Dergileri 1900-2000 Özel Sayısı, S. 29-30-31, Ocak-Haziran 2012, s.s.62-75; Akbaba'nın yayın hayatı ve kesintiler için bkz. Selçuk Çıkla, **Şair, Mizah Yazarı, Gazeteci Yusuf Ziya Ortaç**, Kitabevi yay., İstanbul, 2010, s. 89.

Akbaba'nın beş bin nüsha basılan ilk sayısı büyük ilgi görür[251]. Ortaç, Akbaba'nın yıllarca ayrılmayacağı yayın çizgisinin ip uçlarını daha ilk sayıda şöyle açıklamıştır:

> *"Akbaba bazen çok sefa sürmüş, çok cefa görmüş bir ihtiyar, saçı sakalı bembeyaz bir akbaba gibi nükteli sözleri, tatlı hikayeleri içinde mânalı imalar, gizli nasihatler sıkıştıracaktır. Bazen de göklerde uçan bir akbaba kuşu gibi gözlerini dünyaya yumup büsbütün havai olacaktır!*
>
> *Akbaba, isminin bu iki mânasından istifade ederek, tıpkı:*
>
> *-Şu yükü taşı denildiği zaman:*
>
> *-Ben kuşum!*
>
> *-Uç da görelim denildiği zaman:*
>
> *-Ben deveyim*
>
> *cevabını veren devekuşu gibi, icabında:*
>
> *-Ben havai bir kuşum, ciddi şeylere aklım ermez!.. diyecek. Bazen de:*
>
> *-Ben ihtiyar bir adamım pir-i faniyim, bir akbabayım, öyle yükseklerde dolaşacak, fazla havalanacak dermanım yok! deyip geçecektir.*
>
> *İnsanların çok yaşlısına, saçı sakalı bembeyaz olanına akbaba derler. Kuşların en fazla yaşayanı da akbabadır. İnşallah bizim Akbaba'mız da gazetelerin en uzun ömürlüsü olur!.."*[252].

Gerçekten de Akbaba uzun ömrü boyunca *"deve kuşu politikası"* izlemiş, *"iktidarın yanında saf tutma"*yı değişmez ilke olarak uygulamıştır. Bu politikanın başlıca mimarı olan Ortaç, CHP iktidarı döneminde CHP'nin yanında, Demokrat Parti döneminde Demokrat Parti'nin yanında, 27 Mayıs İhtilali'nde ihtilalcilerin yanında yer alacaktır. Eleştirileri çoğu zaman *"pansuman yapmak"*tan öteye geçmeyecek, iktidarlarla kurduğu temaslar sayesinde Akbaba'ya mali kaynaklar sağlayacak, Akbaba'yı yaşatmak için çoğu zaman iktidarların dümen suyunda mizah yapacaktır. İşin ilginç tarafı Ortaç'ın daha ilk sayıda bu yayın politikasının ana

---

[250] Orhan Seyfi Orhon, 2 Ağustos 1924 tarihli 174. sayıya kadar, derginin künyesinde *"sahibi"* olarak yer alan tek kişidir. Yusuf Ziya Ortaç ise Akbaba'nın sorumlu müdürlüğünü yürütmektedir. Bkz. **Akbaba**, S. 5, 21 Aralık 1922.

[251] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s.s. 97-98.

[252] "Akbaba'ya Dair", **Akbaba**, S.1, 7 Aralık 1922. Yusuf Ziya Ortaç'ın, anılarında kendisi tarafından yazıldığını belirttiği bu ilk başyazı *"Akbaba"* imzasını taşımaktadır. Bkz. Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s. 94. Ortaç sonraki yazılarında da bu takma adı kullanmıştır: Bkz. **Akbaba**, S. 417, 2 Aralık 1926.

hatlarını çizmesi, Akbaba'yı deyim yerindeyse *"yanar döner"* bir zeminine oturtmasıdır.

Akbaba'nın cumhuriyetin ilk yıllarındaki yayıncılığına girmeden önce derginin sahibi ve tartışmasız *"tek adam"*ı olan Yusuf Ziya Ortaç'ı tanımak gerekir. Zira Ortaç'ın karmaşık kişilik ve zihniyet yapısı, Akbaba'nın -en azından 1966'ya kadar süren- yayın politikasının anahtarını oluşturmaktadır. Dergiyi yönettiği 1966 yılına kadar Ortaç, derginin yazılarından karikatürlerine her şeyine damgasını vuracaktır. Akbaba'nın yayın politikasını tek başına o belirleyecek, ilk günden itibaren başyazıları o yazacak, kapak karikatürlerinin konularını o belirleyecek ve uygun bulduğu karikatürcüye çizdirecektir[253].

Ortaç üzerine çok şey yazılmış çok şey söylenmiştir. Gerek dergiye emek vermiş sanatçıların anılarında gerekse de Akbaba ve Ortaç üzerine kalem oynatan araştırmacıların tespitlerinde daha çok olumsuz kişilik özellikleri öne çıkmaktadır. Bu söylemlere göre Ortaç; *"eyyamcı"*, *"ete süte bulaşmayan"*, *"ilerici olan, ama işine geldiği zaman gerici de olabilen"*[254], *"tüccar zihniyetli"*[255], *"merhamet tüccarı", "iyilik yapmasından korkulan", "kıskanç"*[256] *ve "cimri"*[257] bir kişidir. Buna karşın Ortaç anılarında kendini *"korkusuz"* olarak niteler ve bunun mizah yayıncılığının gereği olduğunu söyler[258]. Çok tatlı dillidir ve kandıramayacağı kimse yoktur[259]. Renkli değil çok renkli bir kişiliktir. Çevresindekileri kendi görüşleri doğrultusunda etkilemesini ve yönetmesini çok iyi bilirdi. Akbaba'nın çıkarlarını her şeyin üstünde tutar, dergisine yararlı olacak kişiyi hemen sezer ve yakınlık gösterirdi[260]. Kültürel anlamda batı ve kapitalizm karşıtı, romantik çıkışları olan ve

---

[253] Akbaba, XIV/364 (5 Mart 1959); Turhan Selçuk, "Akbaba ve Yusuf Ziya", **Grafik Mizah**, İris yay., 1. b., İstanbul, 1998, s.s.129-130.

[254] Levent Cantek, "Yusuf Ziya'nın Akbaba Mizah Dergisi", s. 95.

[255] Aytül Tamer, **a.g.m.**, s. 216;

[256] Aziz Nesin, **Birlikte Yaşadıklarım Birlikte Öldüklerim**, Nesin yay., 2. b., İstanbul, 2006, s. 473.

[257] Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim, Sonra Yazdım**, s. 79.

[258] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s.s. 109-110.

[259] Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 76.

[260] Turhan Selçuk, **a.g.m.**, s.s. 127-128; Ortaç'ın hayatı ve edebi kişiliği için ayrıca bkz. Mehmet Önal, **Yusuf Ziya Ortaç**, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1. b., Ankara, 1986; Selçuk Çıkla, **a.g.e.**; Selçuk Çıkla, **a.g.t.**.

muhafazakâr eğilimli bir kişiydi. Antikomünist olmakla birlikte din temelli her türlü fikre karşı da mesafeliydi[261].

Derginin diğer kurucu ortağı olan Orhan Seyfi Orhon'un, Akbaba ile olan ilişkileri ise inişli çıkışlıdır. Uzun yıllar boyunca adı künyede bir görünür bir kaybolur. Kimi zaman derginin yönetiminden ayrılarak başka yayınlarda yer alacak, kimi zaman da yuvaya dönerek Akbaba'da yazacaktır. Bu gidiş-dönüşler önce dost, sonra ortak daha sonra da bacanak olan Ortaç-Orhon ikilisinin bağlarını koparmayacak, bu ikili uzun yıllar boyunca kimi zaman omuz omuza kimi zaman da birbirine paralel olarak mizah dünyasına yön vereceklerdir. 1950 sonrasında DP saflarında yer alan ikilinin arasındaki yaklaşım farkı ise aynı zamanda yayıncılığa bakışlarındaki farkı ortaya da koymaktadır. Orhan Seyfi Orhon daha açıktan DP taraftarlığı yaparken, Ortaç temkinli, dengeli ve pragmatik bir yol izleyecektir[262].

İkili Akbaba'yla yayın dünyasına adeta fırtına gibi girmişlerdir. Beş bin nüsha basılan ilk sayı hızla tükenir. Gazete dağıtıcılarından ikinci baskı için talepler gelmektedir. Ne var ki basım işini yürüten Ulvi Bey bu işe sıcak bakmaz. İkinci baskı yapmamaları yönünde Yusuf Ziya ve Orhan Seyfi'ye adeta *"emir"* verir. Genç ortaklar işin rengini anlamışlardır. Gazetenin asıl sahibi Ulvi Bey'dir[263].

Derginin yine beş bin nüsha basılan ikinci sayısı da yoğun ilgi görür. Birinci sayıdan ise hiç iade gelmemiştir. Yusuf Ziya ve Orhan Seyfi zaten dizgisi yapılmış birinci sayıya yeniden dizgi parası ödeyerek birinci sayıyı yeniden bastırırlar. Bu işin Ulvi Bey'le uzun süre yürüyemeyeceğini anlayan genç patronlar başka bir binaya taşınarak yeni bir matbaayla ve yeni bir dağıtımcıyla anlaşırlar. Artin Efendi Akbaba'yı 3 kuruş 30 paradan dağıtmayı kabul eder. Baskı sayısı da sekiz bine çıkmıştır. Bu arada yazı kadrosu İbrahim Alaaddin (Gövsa) ve Ercümend Ekrem'in (Talu)[264] katılmasıyla zenginleşmiştir[265].

---

[261] Levent Cantek, **a.g.m.**, s.s. 93; Yusuf Ziya'nın kişilik özellikleri için ayrıca bkz. Selçuk Çıkla, **a.g.e.**, s.s. 33-42.

[262] **A.g.m.**, s.s. 94-95.

[263] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s.98.

[264] Ercüment Ekrem Bey Akbaba'da *"Karga"* ve *"Çekirge"* takma adlarıyla yazılar yazmış, kahramanı *"Meşhedi"* adlı bir İranlı olan hikayeleriyle ünlenmiştir. Bkz. **Akbaba**, S. 12, 15 Ocak 1923; **Akbaba**, S. 417, 2 Aralık 1926.

[265] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s.s. 98-99.

Akbaba'ya olan ilgi giderek artıp her gün yeni okuyucular kazanılırken, dergi daha ilk yılını doldurmadan, Ortaç'ın deyimiyle *"iktidara dost olanlar"*ın düşmanlığını da üzerine çekmeye başlamıştır. Ramiz'in Atatürk hakkında çizdiği *"saygısız bir karikatür"*[266] Akbaba'da *"kaba bir cesaretle"* yayımlanınca, iktidarın yayın organı Hakimiyet-i Milliye'nin şimşekleri Akbaba'ya yönelir[267]. Hakimiyet-i Milliye'de yayınlanan *"Hürriyetlerin Derecesi"* başlıklı yazıda öncelikle Akbaba'nın, milli mücadeleye karşı çalışan Refik Halid'in çıkardığı Aydede'nin taklidi ve devamı olduğu ileri sürülmektedir. Devamında ise, yayınlanan karikatürün *"iğrenç"* olduğu; Akbaba'nın mizahın arkasına sığınarak, milyonlarca Türk'ün beyninde ve kalbinde taht kurmuş olan Mustafa Kemal Paşa'yı, vatandaşlarda azap ve nefret uyandıran bir şekilde betimlemeye hakkı olmadığı söyleniyordu. Vatandaşların M. Kemal Paşa'nın sağladığı hürriyetin olumsuz sonuçlarına katlanmaya razı olduğu ancak *"kalplerinde tüm kutsiyetiyle yatan bir ateş"*e saldırıya, yumruklarıyla tepki verebilecekleri ileri sürülüyordu. Yazının ilerleyen kısmında Hakimiyet-i Milliye, Yusuf Ziya'nın Kurtuluş Savaşı döneminde Ankara'ya kabul edilmediğine[268] vurgu yapıyor; ayrıca, karikatürü çizen Ramiz'e de saldırıyordu:

> *"Bu söylediğimiz milyonlarca Türk halkı karikatürcü sefil çocuk ile, Çimdik nam-ı müstearı*[269] *altında hareket eden ve seciyesizliği ve ahlaksızlığından dolayı milliyetperver Anadolu'nun kapılarında yüzüne çevirdiği adi adamların çirkin ruhlarını göstermelerine müsaade edemez, geçirdikleri mazi ve yaşadıkları şerait-i hayatiye milletin siyasetine telmihen olsun karışmalarına manidir"*[270].

Akbaba, Hakimiyet-i Milliye'ye 8 Ekim 1923 tarihli sayısının birinci sayfasında bir şiir bir de başyazıyla cevap verir. *"Hakimiyet-i Milliye'ye"* cevaben yazılan şiir şöyledir:

---

[266] Bkz. **EK: 196**.

[267] **A.g.e.**, s.s. 109-110.

[268] Yusuf Ziya, 1920'nin son aylarıyla 1921'in ilk aylarında Vâlâ Nurettin, Nazım Hikmet ve Faruk Nafiz'le birlikte İnebolu üzerinden Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmıştır. İnebolu'daki uzun beklemenin ardından Vâlâ Nurettin ve Nazım Hikmet Anadolu'ya kabul edilmiş, Faruk Nafiz'le Yusuf Ziya'ya ise izin verilmemiştir. Yusuf Ziya'nın reddedilme sebebi Milli Mücadele karşıtı Alemdar gazetesinde yazılar yazmış olmasıdır: Selçuk Çıkla, **a.g.e.**, s.s. 20-21.

[269] Yusuf Ziya Ortaç yazı hayatı boyunca *"Çimdik"*in yanı sıra *"İzci"*, *"Akbaba"*, *"Arif Ünlü"*, *"Sarı Çizmeli Mehmet Ağa"*, *"Yakuboğlu Işık"*, *"Y.Z.O."*, *"Ziya Ortaç"*, *"Ortaç"*, *"Âşık Ortaç"*, *"Yu-Zi-Or"*, *"Kanber"* gibi pek çok müstear isim kullanmıştır: **A.g.e.**, s.s. 46-50.

[270] *"Hürriyetlerin Derecesi"*, **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Ekim 1923.

"Ziya Gevher[271] *merhaba!*

Söylenme kaba saba,

Bir kuş ama Akbaba,

Kümeste tavuk değil!

...

Muhakeme pek sakat,

Savurma bize tokat,

Kızmak hakkındır, fakat

Bu kadar çabuk değil!

Mizah, gayet incedir,

Mana'sı derincedir,

Bir parça keskince,

Yumuşak pamuk değil!

Sözümüzün eriyiz,

Sanma senden geriyiz,

Mizah şairleriyiz,

Yoksa dalkavuk değil!" [272].

Aynı sayıdaki *"Bir Cevap"* başlıklı yazıda ise Ortaç; Hakimiyet-i Milliye'nin yapılmakta olan inkılabı anlayamadığını, Abdülhamid dönemini andıran bir zihniyetle Akbaba'ya saldırdığını ileri sürüyordu. *"Akbaba teceddüdün en hararetli taraftarıdır! İstiklâl ve hürriyetin büyük kahramanına karşı herkesin duyduğu şükranı hissetmememiz mümkün değildir"* diyen Ortaç sözlerine şöyle devam ediyordu:

> *"Karikatür ve mizahın ne olduğunu bilmeyenler resimlerimizi, yazılarımızı suitefsirle beyhude vakit geçiriyorlar. Biz yazı yazmaya yeni başlamış acemi muharrirler değiliz. Hissiyatımızı ifade eden bir çok siyasi ve*

[271] Ziya Gevher (Etili) o dönemde Hakimiyet-i Milliye gazetesinin Yazı İşleri Müdürlüğünü yürütmektedir.

[272] **Akbaba**, S. 88, 8 Ekim 1923.

ciddi yazılarımız intişar etti. Bunları okuma zahmetine katlanmayanlar ne düşündüğümüzü, ne hissettiğimizi kolayca anlayamazlar"

Aydede benzetmesine *"Aramızda bir münasebet varsa o da şudur ki nihayet Akbaba, Aydede'yi parçalamıştır"* sözleriyle cevap veren Ortaç, *"Hakimiyet-i Milliye muharriri şunu unutuyor ki her suretle asri bir devlet olmak isteyen Türkiye'de jurnalcilik kalmamıştır"* diyordu. Ortaç yazısını, hürriyeti ne vatan ve yenilik aleyhine kullanacak kadar *"vatansız"*, ne de bu hürriyeti getiren büyük komutana dil uzatacak kadar *"namussuz"* olmadıklarını belirterek noktalıyordu[273].

Akbaba'nın Takrir-i Sükûn dönemine kadar olan ilk yayın dönemi incelendiğinde siyasi gündemden kopmadığı, ancak siyasi karikatürlerin de derginin tek odak noktası olmadığı görülmektedir. Bu, Akbaba'nın sonraki yıllarda da karakteristik özelliği olacaktır. Hemen her sayının ilk sayfasında siyasi karikatüre yer verilir. Buna karşın karikatürlerdeki konu yelpazesi, Karagöz gibi bir devle kıyaslandığında, çok daha geniştir. Önemli kişilerin portreleri, kadın ve erotizm, kadın-erkek ilişkileri, sosyal yaşam, dış politika, kent ve belediye Akbaba'daki karikatürlerin başlıca temalarıdır. *"Ecnebi Karikatürleri"* ilk sayılardan itibaren gazeteye renk katmaktadır.

Bu dönemin siyasi karikatürlerinde Akbaba Lozan görüşmelerine, cumhuriyetin ilanına, devrime ve siyasi gelişmelere duyarlıdır[274]. Eleştirel bakabilse de net olarak devrimin yanındadır[275]. Muhalifler karşısında çoğu zaman hükümeti destekler[276]. Bununla birlikte, Takrir-i Sükûn dönemine kadar ülkede esebilen özgürlük rüzgârlarından ve aynı dönemde İstanbul'da varlığını sürdürebilen muhalif İstanbul basınından etkilenmiş görünmektedir. Milletvekili maaşlarına yapılan zammı eleştirdiği yazı ve karikatüründen dolayı diğer mizah yayınlarıyla birlikte mahkeme kapılarına düşer. Ancak Yusuf Ziya'nın mizah ve karikatürün felsefesine dair yaptığı müthiş savunmayla ceza almaktan kurtulur[277]. Ancak bu durum 1924 yılı boyunca ekonomiden milletvekillerine, Ankara'nın İstanbul'a karşı tavrından iktidar

[273] "Bir Cevap", **Akbaba**, S. 88, 8 Ekim 1923.

[274] **EK: 611**.

[275] **EK: 612**.

[276] **EK: 613**.

[277] **Vatan**, 3 Mart 1924.

yanlısı gazetecilere kadar geniş bir yelpazede eleştirilerini sürdürmesine engel olmamıştır[278].

Akbaba aynı dönemde müstehcenlik iddialarıyla da gündemdedir. Mayolu kadın resmi yayınlaması, hatta bir şarkının *"Öpsem dudaklarını"* diye tekrarlanan nakaratı aylarca süren mahkemelere sebep olur. Ortaç'a göre bunun anlamı tekkeler ve medreseler yıkılırken, tutucu kesimin hıncını Akbaba'dan çıkarma çabasıdır[279].

1924 yılında bir ara Cemal Nadir, Akbaba kadrosunda görünür. Ne var ki gelecekte Cem'den sonra en önemli Türk karikatürcüsü sayılacak ve cumhuriyetin ilk yıllarına damgasını vuracak olan sanatçı; Bursa'dan İstanbul'a bu ilk gelişinde Ortaç-Orhon ikilisi tarafından pek önemsenmemiş, Akbaba'da hak ettiği değeri görememiştir. 1924'ün Nisanı'nda Papağan'ı yayımlayan Orhan Seyfi, Cemal Nadir'i bir süre kendi dergisinde değerlendirmiş olsa da Cemal Nadir ne Akbaba'dan ne de Papağan'dan umduğunu bulamamıştır. Parasızlığı sefalet boyutundadır ve kendi deyimiyle bu dönemde Yusuf Ziya ve Orhan Seyfi'den çekmediği kalmamıştır. Bir süre sonra parasızlık yüzünden çocuğunu kaybeden sanatçı, fakir ve küskün olarak memleketine geri dönecektir. Bu arada Nisan 1924'te Papağan'ı yayımlayan Orhan Seyfi'nin adı 2 Ağustos 1924 tarihli Akbaba'da son kez yer almıştır. 175. sayıdan itibaren gazetenin resmi olarak *"Sahibi: Yusuf Ziya"*dır.

Akbaba üçüncü yılına girerken yayımlanan başyazıda, geçmiş iki yılın değerlendirmesi yapılır. Ortaç gazetenin kamuoyunda görmüş olduğu *"muhabbet ve teşvik"*ten memnundur. İki yıldır sürdürülen *"Hoşa gitmek"* amaçlı yayın politikasının gelecekte de devam edeceği bildirilir. İsim vermeden Zümrüdüanka ve artık kapanmış olan Kelebek'e gönderme yapılır. Bunların Akbaba'nın taklidi olduğu ileri sürülerek *"Sel gider kum kalır"* denilmektedir. Hiçbir rakipten korkulmadığı ilan edilir. Bu korkusuz tavrın kadrodaki *"kıymetli ressam ve muharrirler"*den kaynaklandığı belirtilirken özel vurgu yapılan kişi Ramiz'dir[280]. Gerçekten de Ramiz kuruluş yıllarında Akbaba'nın neredeyse tüm karikatür yükünü üstlenen çizer

[278] **EK: 614**.

[279] Yusuf Ziya Ortaç, "Vur abalıya", **Akbaba**, S. 236, 14 Temmuz 1938.

[280] "İki Sene Mizah", **Akbaba**, S. 209, 4 Aralık 1924.

olmuş[281], sonraki yıllardaki *"kadın çizeri"* imajının aksine bu dönemde pek çok siyasi karikatüre de imza atmıştır. Konu ve biçimleri büyük olasılıkla Yusuf Ziya tarafından belirlenen bu karikatürler, dönemin anlayışına uygun olarak her zaman *"uzun alt yazılı"* ve *"resim gibi"* değildir. Aksine, modern bir karikatür anlayışının öncüllerini Akbaba'nın sayfalarında, Ramiz'in çizgileriyle sık sık görmek mümkündür[282]. 1924'ün Nisan ve Aralık ayları ile 1925'in Ocak ayında Cemil Cem'in Akbaba'da çizmesi de Ramiz'i yerinden edememiş; Cem'in gazeteden ayrılmasıyla Ramiz'in karikatürleri yeniden ağırlık kazanmıştır.

1924 yılında Akbaba da pek çok yayın gibi gümrük vergisi muafiyetinden yararlanmıştır. Ocak ayında 156 balya, Haziran ayında da 25.000 kilo kâğıdı gümrüksüz ithal etmesine izin verilir[283]. Ancak yıl biterken Ortaç, yeni yönetimle ilişkilerini hâlâ istediği seviyeye getirememiş değildir. Bir yandan muhalif Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na yüklenir, diğer yandan da -karikatürlere çok yansımasa da- iktidarı iğneler. En çok şikâyetçi olduğu konu da Ankara'nın İstanbul basınına bakışıdır. Aralık ayında ülkedeki siyasi havayı, Ankara'nın İstanbul'a bakışını, sert basın kanunu teklifini ve tüm bunların Akbaba'nın yayın politikasına yansımasını şöyle ele alır:

> *"... çoktandır tahkirden, tezyiften, tahdidden vakit bulup da bize biz zavallı İstanbullulara da gülmek müyesser olmuyor. Geçen sene başımıza Ağan Han isimli bir Hintli çıktı, hepimiz Hint vebasına tutulmuş gibi renkten renge girdik...*
>
> *Her ne hal ise geçen unutulur derler. Biz de bu geçen acıları unuttuk. Unutmak istedik...fakat kara kalpaklı, keskin gözlü Ankara, kırmızı fesli, sakin bakışlı İstanbul'a karşı nazarını değiştirmedi. İşte bir korku daha atlatmışız. Yalnız bu seferki İstanbul Mahkemesi değil idare-i örfiye korkusu! Ne ise, bundan o kadar yılmayız... [İttihatçıların sıkı yönetimi sayesinde] korkuya, tehlikeye, istibdata idmanlıyız. Hem zaten insanın ödü bir kere koparmış. Bizim ödümüzse şimdiye kadar bin kere koptu! İstiklal Mahkemesi mi?.. Gördük. İdare-i Örfiye mi? Biliriz! Sansür mü?.. Eski dostlarımızdır... Biraz daha sesimizi kısarız, olur biter.*

---

[281] Ramiz'in babasının ölümü üzerine Akbaba'nın yayımladığı taziye ilanında, Ramiz *"yegane karikatürcümüz"* olarak ifade edilmiştir: **Akbaba**, S. 188, 22 Eylül 1924; Bu ifade abartılı olsa da Ramiz'in gazetedeki ağırlığını ifade etmektedir. Nitekim derginin 53.sayısında yayımlanan *"Akbaba'nın Ressamları"* başlıklı çizimde Ramiz'in yanı sıra İ. Hakkı, Ratip Tahir, Hüsameddin Haşim, Suad Nuri, Muhiddin ve Hasan Rasim beyler yer almaktadır: **Akbaba**, S. 53, 7 Haziran 1923; Ortaç, 3 Aralık 1925 tarihli Akbaba'da da başlangıçtaki üretici kadronun sadece üç kişi olduğunu belirtmiştir. Bunlar, Yusuf Ziya, Ercüment Ekrem ve Ramiz'dir: Levent Cantek, **a.g.m.**, s. 82.

[282] **EK: 615**.

[283] **BCA**, Tarih: 9.1.1924, Sayı: 135, Dosya: 249-91, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 8.45..18; **BCA**, Tarih: 29.6.1924, Sayı: 646, Dosya: 249-104, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:10.32..3.

... Allah beterinden saklasın diyoruz. Öyle ya, ya Halk Fırkası'nın yerinde İttihat Terakki olsa idi. Ya İsmet Paşa mevki-i iktidarda bulunsa idi. Ya matbuat kanunu yazmak Ali Saib Bey'in hatırına geleceğine Kılıç Ali Bey'in aklına esse idi... O zaman ne halt ederdik"[284].

Birkaç gün sonraki yazısında, Ortaç Ankara'ya bir türlü yaranamamaktan şikayetçidir:

"Ne desek, ne yapsak olmuyor. Ağzımızla kuş tutsak nafile. Bir türlü beğendiremiyoruz. İstanbul'da söylenen her söz, Ankara'da görücüye çıkmış gibi tepeden tırnağa kadar tetkik ediliyor ve mutlaka yüzümüzü kızartacak bir ayıp, bir kusur bulunuyor.

...

Merkez-i Cumhuriyeti memnun etmek için, yalan yere:

-Aman efendim, dünden bugün güzelsin!

Diyoruz da yine hoşa gitmiyor. Hâla şu zavallı Ahmet Eminciği her gün iğneli fıçıya atıp damla damla kanını sızdırıyorlar! Acaba maksatları ne? Ne istiyorlar? Eğer her işi kendileri kadar beğenmemizi, karnabahara bir demet beyaz gül, mısır püskülüne kakül-ü yâr dememizi arzu ediyorlarsa, bizden paso! O kadarını başına kalpak giyip cebinde mebusluk mazbatasını koymadıkça Akşam'cılar bile yapmaz!"[285].

Yusuf Ziya aynı günlerde, devrim sürecinde ayrışmaların artmasına paralel olarak bir zamanların kahramanlarının itibarsızlaştırılması ve gözden düşmesini de eleştirmektedir. Cami, Nihat Reşat, Celaleddin Arif, Bekir Sami, Yusuf Kemal ve son olarak da Halide Edip'in bu duruma düşürülmesini yanlış bulan Yusuf Ziya, geçmişi çok karıştırmanın uygun olmayacağını, Halide Edip'e bu şekilde saldıran Yunus Nadi Bey'in de *"Koca kalpaklı bir komünist heyulası"* olarak sunulmasına dikkat çeker[286].

1925 yılına girerken Yusuf Ziya geçen yıldan şikâyetçi olsa da gelen yılın gideni aratacağından kaygılıdır. 1924 için *"Bin defa 'Ah!..' dedik ve bir defa bile 'Oh!..' demedik"* serzenişinde bulunur. Ankara'nın İstanbul'a ve basına karşı tavrını bir türlü yumuşatmamasından şikâyetçidir ve Ankara'yı güler yüzlü bir melekten çok *"çatık kaşlı bir dağ güzeli"*ne benzetmektedir. *"Ne kadar dil döksek ne kadar*

---

[284] "Allah Beterinden Saklasın", **Akbaba**, S. 211, 11 Aralık 1924; Kozan Mebusu Ali Saip Bey'in Yeni Matbuat Kanunu teklifini eleştiren bir başka yazı için bkz. "Yeni Matbuat Kanunu", **Akbaba**, 8 Aralık 1924.

[285] "Dervişin Kerameti Gibi", **Akbaba**, S. 216, 29 Aralık 1924.

[286] "Mürai Vaiz", **Akbaba**, S. 213, 18 Aralık 1924.

yaltaklansak nafile, bir türlü onun haşin bakışları gülümsemiyor, bir türlü ona kendimizi sevdiremiyoruz!" demektedir[287].

Akbaba'daki başyazılarda açıkça görüldüğü üzere Yusuf Ziya ne kadar uğraşsa da devrimcilerin gözüne girmeyi bir türlü başaramamıştır. Bunun da etkisiyle olsa gerek Akbaba, muhalif Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na en açıktan cephe alan mizah yayını olur. Ortaç, bu partiyi iktidara yaranmak için bir fırsata dönüştürmeye çalışmaktadır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Akbaba'nın sayfalarına *"Şarkılı İbret Fırkası"* olarak yansır. Ortaç'a göre muhalif partinin herhangi bir çekiciliği yoktur. Terakkiperver Fırka'yı *"Eski zamanın vezirlerinden, zamanenin tüysüz politikacılarına; sırma kordonlu İzzet Paşa'dan, yeşil sarıklı mutemetlere kadar bir çok kumandanları, kodamanları, hacıları, hocaları toplayan davetkâr ses"*[288] olarak tanımlar. Halk Fırkası'na rakip görmez ve küçümser. Muhalefeti değerlendirdiği bir yazısında şöyle der:

> *"Bize öyle geliyor ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Halk Fırkası'nın zannettiği gibi öyle derin hesaplarla ölçülüp biçildikten sonra kurulmuş, siyasetle alâkadar bir müessese değildir. Olsa olsa Dar'ülelhan Türk Musikisi Cemiyeti, Dar'üttalim-i Musiki gibi bir şey olacak"*[289].

Ortaç bir yandan muhalif partiye saldırırken diğer yandan da Halk Fırkası'nı iğnelemeyi ihmal etmez. Aynı yazıda *"Binaenaleyh, Halk Fırkası'nın bu yeni Fırkadan rahatsız olmasına lüzum yok. Onlar yine eski hallerinde, eski inatlarında, eski keyiflerinde, eski rahatlarında devam edebilirler!.."* demektedir[290].

Şeyh Sait İsyanı'na bağlı olarak Fethi Bey'in istifası, ardından da İsmet Paşa Hükümeti'nin iş başına gelmesi üzerine Ortaç, durumun olağan olduğunu İsmet Paşa'yla Fethi Bey'in sürekli halef-selef durumunda olduklarını belirterek bir süre sonra Fethi Bey'in tekrar başbakanlığa gelebileceğini ileri sürer. Birkaç ay önce

---

[287] "Yeni Sene", **Akbaba**, S. 217, 1 Ocak 1925.

[288] "Şarkılı İbret Fırkası", **Akbaba**, S. 225, 29 Ocak 1925; Akbaba'nın Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na yönelik eleştirilerine örnek olarak ayrıca bkz. "Buyrun Cenaze Namazına", **Akbaba**, S. 215, 25 Aralık 1924; "Terakkiperverlere Dair", **Akbaba**, S. 257, 21 Mayıs 1925.

[289] "Şarkılı İbret Fırkası", **Akbaba**, S. 225, 29 Ocak 1925.

[290] "Şarkılı İbret Fırkası", **Akbaba**, S. 225, 29 Ocak 1925.

İsmet Paşa hakkında atıp tutan Ortaç, şimdi, pek bir şeyin değişmediği havasında, *"Geldi Halk Fırkası, Gitti Halk Fırkası"* demektedir[291].

Akbaba, Takrir-i Sükûn döneminde cılız da olsa muhalif karikatürler yayınlamış ama Zümrüdüanka'nın gerisinde kalmıştır. Ancak Kelebek'ten sonra bir süre sonra Zümrüdüanka da kapanınca artık Akbaba türünde mizah yayıncılığı yapan bir dergi kalmaz. Ortaç adeta rakipsiz hale gelmiştir. Papağan neredeyse hiç siyasi karikatür yayınlamamaktadır. Karagöz bu dönemde artık İş Bankası'nın kontrolündedir ve eleştirel tavrını giderek kaybetmektedir. Ticari rekabet amacıyla iktidarı eleştirmenin pek bir anlamı kalmamıştır. Zaten siyasi ortam da eleştiri yapmaya hiç müsait değildir. Üstüne üstlük muhalif gazetelerin birer birer kapatıldığı bu dönemde Akbaba'nın da İstiklâl Mahkemesine sevk edilmesi gündeme gelmiştir. Mayıs ayındaki 252. sayıda yayınlanan *"Meşhedinin Köpeği"* başlıklı mizahi yazı[292], zabıta hizmetleri eleştirmesi sebebiyle valilik tarafından dikkate değer bulunmuş ve bu konuda İstiklâl Mahkemesine tezkere gönderilmiştir. Ancak konu 21 Mayıs 1925 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında ele alınmış ve Akbaba hakkında soruşturmaya gerek olmadığına karar verilmiştir[293].

Bu dönemde Akbaba, siyasi muhaliflerin ve muhalif gazetecilerin tasfiyesine alkış tutar. Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in tutuklanması ve İstiklal Mahkemesine sevk edilmesi üzerine Yusuf Ziya *"Oh Olsun"* diyerek İttihat-Terakki yönetimi zamanında basına nefes aldırılmazken Hüseyin Cahit Bey'in rahat rahat yaşadığını, keyifli keyifli güldüğünü, basın özgürlüğünün o dönemde yalnızca Tanin için geçerli olduğunu hatırlatır[294]. Ortaç'ın muhaliflere saldırıları Hüseyin Cahit'le de sınırlı kalmaz. Lütfi Fikri, Kara Kemal, Ahmet Emin de bu eleştirilerden nasibini

---

[291] "Gitti Fethi Bey, Geldi İsmet Paşa", **Akbaba**, S. 235, 5 Mart 1925.

[292] Bkz. "Meşhedinin Köpeği", **Akbaba**, S. 252, 4 Mayıs 1925. Meşhedi Cafer, Akbaba'da *"Çekirge"* takma adıyla mizahi yazılar yazan Ercüment Ekrem Talu'nun bir tiplemesidir. Hemen her sayıda yer adan Meşhedi, İran'dan gelip İstanbul'a yerleşmiş hazırcevap, palavracı, esprili ve sevimli bir tiptir. Akbaba'da oldukça tanınmış ve sevilmiş olduğundan daha sonra *"Meşhedi'nin Hikayeleri"* adıyla bir kitap serisi yayımlanmıştır.

[293] **BCA**, Tarih: 31.5.1925, S. 2012, Dosya:86-19, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 14.34..4.; Aytül Tamer, "Meşhedinin Köpeği" başlıklı yazının İran ile ilişkilere zarar verebileceği gerekçesiyle Akbaba'nın toplatıldığını, İstiklal Mahkemesine sevk edildiğini ancak ceza almadığını ileri sürmüştür: Aytül Tamer, **a.g.m.**, s. 217. Ancak yapılan araştırmalarda böyle bir toplatma olayına rastlamadığı gibi Bakanlar Kurulu kararında da gazetenin İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmediği görülmektedir.

[294] "Tanin Kapatıldıktan Sonra", **Akbaba**, S. 248, 20 Nisan 1925.

alır[295]. Yine de Doğu Bölgesi İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan gazetecilerin beraat etmesinden memnundur. Bu gazetecilerin basına veda ederek ticarete atılacakları söylentileri bu memnuniyetini daha da artırmaktadır. Hem gazeteciler özgürlüğüne kavuşmuş hem de gazetelerin kapanmasıyla Akbaba'nın yeni okurlar kazanma şansı doğmuştur. Ortaç bu gazetecilerin ticaret hayatında nasıl performans sergileyecekleriyle ilgili fantezi bir yazı kaleme alır. Ahmet Emin Bey'in etnik kökeniyle, Velid Ebüzziya'nın da dindar kişiliğiyle bağlantılı bir kurgu keyifle anlatır[296].

Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında eleştirel karikatürler adeta bıçak gibi kesilmiştir. Ortaç'ın da bir başyazıda belirttiği gibi *"rahat rahat, serbest serbest, doya doya, korkusuz ve üzüntüsüz, hiç çekinmeden"* çatabildikleri tek kişi, Şehremini Dr. Emin Bey'dir. Sadece onun karikatürleri rahatça çizilebilmekte, yazarlar onun hakkında rahatça yazabilmektedir[297]. Yazılarda cumhuriyetin faziletleri, işgal günlerinin acıları, inkılâpların önemi öne çıkmaya başlamıştır[298]. Cumhuriyetin ikinci yıldönümü şerefine basılan sayı dört renklidir[299]. Başyazıda Ortaç, geçen iki yılda yaşanan siyasi gelişmeleri övmekte, Mustafa Kemal Paşa'yı bu başarıların merkezine koymaktadır:

> *"Şimdiye kadar yalnız doğurmasını biliyorduk. Fakat büyütmesini öğrenmemiştik. Dünyaya getirdiğimiz her yavru, elimizde yıpranıyor, bakımsız, çelimsiz, cılız olup yataklara düşüyor, yıllarca can çekişiyordu.*
>
> *Millet, bu son ve en sevgili evladını, Gazi'nin himayesine terk etmekle onun yalnız hayatını değil, tahsilini terbiyesini, bütün istikbalini kurtarmış oldu!*
>
> *Reisicumhurumuz, hem harbin gazisidir, hem de sulhun gazisi. Onun Yunan'a ve Yunan'ın efendilerine aman dileten azim ve dehası önünde, saltanatın kızıl tacı, hilafetin riyakâr kavuğu da baş eğdi!*
>
> *Dün, her musibet karşısında, hazin bir tevekkül ile, padişahtan, halifeden hacıdan, hocadan, muskadan, tütsüden, türbeden, dergâhtan imdat*

---

[295] "Son Tevkifat Münasebetiyle", **Akbaba**, S. 277, 30 Temmuz 1925; "Ahmet Emin Bey'e Mektup", **Akbaba**, S. 280, 13 Ağustos 1925.

[296] "Gazetecilerin Beratı", **Akbaba**, S. 291, 17 Eylül 1925.

[297] "Şehremini Emin Beyefendiye Emanetpenâh", **Akbaba**, S. 295, 1 Ekim 1925.

[298] Örnek olarak bkz. "Dün, Bugün", **Akbaba**, S. 237, 12 Mart 1925; "6 Teşrinevvel…", **Akbaba**, S. 296, 5 Ekim 1925; "Millet Meclisi Açılırken", **Akbaba**, S. 301, 22 Ekim 1925.

[299] **Akbaba**, S. 302, 26 Ekim 1925.

bekliyorduk. Bugün anladık ki, ancak kendi kuvvetine, kendi koluna güvenebilenlerin hakk-ı hayatı varmış"[300].

Bu yazıdan sadece birkaç gün önce Ortaç'ın hayatında çok önemli bir olay gerçekleşmiş, 21-22 Eylül gecesini İzmit limanındaki Ertuğrul yatında geçirmekte olan Mustafa Kemal Paşa[301], Ortaç'ı Ertuğrul'da kabul etmiştir. Görüşmenin sebebi ve içeriği hakkında herhangi bir bilgi vermeyen Ortaç, Akbaba'daki başyazısında; yaşadığı onuru, o anların kendisi üzerinde yarattığı olağanüstü etkiyi ve Gazi'nin fiziksel özelliklerini şairane bir dille anlatmakla yetinmiştir[302]. Ama görüşmenin *"dost"*a *"düşman"*a karşı anlamı açıktır. Gazi'nin yakınında olmak, onun iltifatına nail olmak pek çok kapıyı açacak bir anahtardır. Nitekim bu görüşmenin üzerinden daha bir ay geçmeden Akbaba, ithal edeceği 30.000 kilo kâğıdın gümrük vergisinden muaf tutulur[303]. Bu yardım bir yıl önceki gümrük muafiyetlerine göre daha farklı bir anlam ifade etmektedir. Zira bir yıl içerisinde pek çok muhalif gazeteci tasfiye edilirken, Akbaba'ya yapılan maddi yardım sürmektedir. Bunun Akbaba'daki karşılığı da *"daha az eleştiri, daha çok övgü"*dür.

Kasım ayında Akbaba, artık Ankara'ya yerleşmiş olan karikatürcü Ratip Tahir'in, düzenli olarak mebus karikatürlerini göndereceği ilan eder. Üç ay içerisinde tüm mebusların karikatürlerinin yayınlanması planlanmaktadır[304]. Öncelik Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'ya verilir. Ancak bakanlar ve bir kaç mebustan sonra bu karikatürler önce seyrekleşir sonra tamamen yok olur. Atatürk'ün emriyle resim eğitimi almak üzere Paris'e gönderilen Ratip Tahir, bu dönemde yola çıkmış olmalıdır.

1926'da Akbaba'da kadın ve dış politika karikatürleri giderek artmaktadır. 4. sayfada giderek daha fazla reklam alınmaya başlanmışsa da bunlar şimdilik özel kuruluşlarla sınırlıdır[305]. Yaz aylarının başlıca konusu ise Atatürk'e yönelik suikast

---

[300] "Cumhuriyetimiz", **Akbaba**, S. 303, 29 Ekim 1925.

[301] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 2.b., Ankara, 1998, s. 267.

[302] Yusuf Ziya, "Gazi'nin Huzurunda", **Akbaba**, S. 293, 24 Eylül 1925.

[303] **BCA**, Tarih: 11.11..1925, S. 2741, Dosya:249-142, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 16.70..16..

[304] **Akbaba**, S. 308, 16 Kasım 1925.

[305] Piyango, şampuan, diş doktoru, çay gibi yerel ürün ve firmaların yanı sıra Bayer-Aspirin, Philips gibi uluslararası şirket ve markaların reklamlarına da bu dönemde sık sık rastlanmaktadır. Bayer'in Akbaba'daki reklamları sonraki yıllarda da sürecek ancak bu durum II. Dünya Savaşı yıllarında dergiyi itham altında bırakacaktır. Savaş yıllarında Matbuat Umum Müdürlüğü, Akbaba'nın Almanya

girişimi ve bunun ardından gelen yargılamalardır. Akbaba, özellikle İttihatçılarla hesaplaşmaya tam destek verir. 19 Temmuz tarihli 378. sayıdan itibaren *"Yahudi Karikatürleri"* yayına girer[306]. Artık *"Meşhedi Hikayeleri"*nin yanı sıra *"Solomon Fıkraları"* da Akbaba sayfalarını zenginleştirmektedir. Karikatürlerde şapka standart hale gelmiş, özellikle erkek giyim kuşamının ayrılmaz bir unsuru olmuştur. Mini etekli, dekolteli *"bayan"*lar değişen toplum yapısını, kara çarşaflı *"kocakarı"*lar ise geleneksel Türkiye'yi temsil ederler. Kocakarılar çok konuşup dedikodu ederken, Avrupai tarzda giyinen genç bayanlar ise rahatça öpüşebilmektedir. Tüm bu çelişkileri aynı sayfada hatta aynı karede görmek mümkündür.

1 Kasım 1926 tarihli başyazısında Yusuf Ziya, rüyalarına giren mebusluk arzusunu okuyucusuyla paylaşmakta, aynı zamanda yaklaşan ara seçimler için niyetini açıklamaktadır. Gönlünde mebusluğun yattığını açıkça söyler. Kısa süre önce de bir mebus dostunun neden münhal mebusluklar için başvurmadığını sorarak kendisini cesaretlendirdiğini anlatır. Ortaç'a göre bunun için hiçbir eksiği yoktur. Mizahi bir dille, çoğu gazeteci olan mebuslarla kendini şöyle kıyaslar:

> *"Layık mı değilim? Kendime yakıştıramıyor muyum? Ne eksiğim, ne kusurum var? Falih Rıfkı Bey'den daha mı gencim? Besim Atalay'dan daha mı az alimim? İzzet Ulvi Beyden daha mı az şairim? Tunalı'dan daha mı az hatibim? Celal Nuri Bey'den daha mı az akilim?..*
>
> *Hayır hiç biri değil! Olsa olsa, Ruşen Eşref Bey'den boyum biraz kısa, Osmanzade'den neş'em biraz eksiktir. Mamafih bunlardan birincisi kusur sayılmaz. İkincisi de pek az zaman zarfında kendiliğinden hasıl olabilir!"*[307].

Ortaç'ın ara seçimler için hazırlık yaptığı bu süreçte, Akbaba'nın beşinci yaşı üzerine yayımlanan başyazı oldukça ılımlıdır. Ortaç, Ankara'ya serzenişleri bir kenara bırakmış, oldukça mütevazı bir havada, gazetecilik yapmak ve Akbaba'yı yayınlamak için nelerden vaz geçtiğini anlatmıştır[308]. Ancak bir sonraki sayıda Ortaç'ın hayal kırıklığı vardır. Yapılacak ara seçimler için aday gösterilmemiş, o da

---

lehine yayımladığı bir karikatüre tepki göstermiş ve *"devletin yüksek politikasına ve milletin yüksek menfaatlerine aykırı"* bu karikatürü Bayer'in Akbaba'ya reklam vermesine bağlamıştır: Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s.s. 154-155.

[306] François Goergeon imparatorluğun sonuna damgasını vuran dramlardan sonra (Ermeni olayları, Yunanlılarla nüfus mübadelesi), gayrimüslimlerle ilgili şaka yapmayı sürdürmenin pek kolay olmadığını buna bağlı olarak da sadece Yahudi tipinin varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir: François Georgeon, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gülmek mi?", **Doğuda Mizah**, (Hazırlayanlar: İréne Fenoglio- François Georgeon, Çeviren: Ali Berktay), YKY yay., 1. b., İstanbul, 2000, s. 97.

[307] "Mebusluğum", **Akbaba**, S. 408, 1 Kasım 1926.

[308] "Akbaba Beş Yaşında", **Akbaba**, S. 417, 2 Aralık 1926.

*"yeni mebuslar"*a buruk bir tebrik yazısı yayınlamıştır. Buna rağmen umudunu korumaktadır. Zira ara seçimlerde seçilecek milletvekillerinin birkaç ay sonra yapılacak genel seçimlerde tekrar aday olamama ihtimali söz konusudur[309].

1927 Martında Yusuf Ziya, dönemin mizah yayınları açısından çok önemli bir gözlemini paylaşmaktadır. Genel olarak mizah gazetelerinin halkı güldüremediğini, Akbaba için de durumun aynı olduğunu söyler. Vapurda, tramvayda, lokantada, her yerde aynı şeyi gözlemlemiştir. Okuyucu yazıları isteksiz isteksiz okuduktan sonra resimlere (karikatürlere) ikinci bir kez göz gezdirmekte, sonra da gazeteyi katlayıp cebine koymaktadır. Gülmez, nadiren belki şöyle bir tebessüm eder. Ortaç, bir mizah gazetesi sahibi olarak bundan utanç duyduğunu belirterek sorar; *"Acaba biz mi güldüremiyoruz? Biz mi bu işin ehli değiliz? Yoksa okuyanlarda mı gülmeye kabiliyet, takat yok"*. Soruları kendi soran Ortaç cevabı da kendisi verir. Bu durumun sebebini; eleştirmeyen, muhalefet yapmayan mizahçılara ya da dönemin siyasi koşullarına değil de okuyucunun içinde bulunduğu ekonomik koşullara bağlar. Zor ekonomik koşullar altında da etkili (hatta belki de daha etkili) mizah yapılabileceğini göz ardı eder. Çünkü ona göre; *"Gülen adam, halinden memnun, istikbalinden emin, sıhhati, rahatı, serveti yerinde adamdır. Böylesini güldürmek kadar kolay şey olamaz. Fakat dünya gamı geçinme kaygısı omuzlarına çökmüş bir felaketzedeyi güldürmeye uğraşmak kadar da zor bir iş yoktur"*. Bu sözler aslında Ortaç'ın kimin için mizah yapmayı amaçladığının da göstergesidir. Çünkü Akbaba artık daha çok *"tuzu kurular"*a hitap etmeye niyetli, muhalif olmaktan uzak bir mizah dergisidir. Son günlerde akşam gazetelerinin düzenlediği tayyare piyangolarının, bu gazetelerde tiraj patlamasına neden olduğunu hatırlatan Ortaç son hükmünü şöyle verir:

> *"Biçare kar'i ne havadis bekliyor, ne makale okumak istiyor. O para bekliyor, para! Onun en şedit ihtiyacı paradır! O on sekiz günde vereceği doksan kuruşla zengin olmak hülyasında!.. Onu ancak talihin böyle tecellisi güldürebilir, yoksa, nükte, fıkra, karikatür değil!.."*[310].

1927 seçimleri yaklaşırken Ortaç yapılanları yeterli görmeyerek, devrimci tavrını öne çıkarır. Hafta sonu tatili tartışmalarından yola çıkarak *"Evet, cumhuriyet ilan edildi, saltanat kaldırıldı, hilafet kaldırıldı, Kanun-u Medeni kabul olundu,*

---

[309] "Yeni Mebuslara", **Akbaba**, S. 418, 6 Aralık 1926.

[310] "Kabahat Kimde?", **Akbaba**, S. 447, 3 Mart 1927.

şapka giyildi.. Fakat kafalarımız hâlâ değişmedi, omuzlarımız üzerinde taşıdığımız başlar, hâlâ betesten-i atikten alinmiş evvel zaman çekmecesi gibi, küflü, paslı, antika ile dolu" demektedir. Bu tartışmaları gereksiz bularak, tüm yeniliklerin kabul edildiği gibi hafta sonu tatilinin de pazar günü olması gerektiğini savunur. Sözlerini *"Görüyor musunuz ya, bir cuma tatilini pazara çeviremiyoruz: Allah başımızdan Gazi'yi eksik etmesin"* diyerek bitirir[311].

Bu süreçte kendi deyimiyle *"uzaktan yutkunsa da"*, mebus adaylığı için Halk Fırkası'na başvuru yapmamıştır. *"Mebus olmak için, benim mebusluğu istemem değil, fırkanın beni istemesi lâzım. Yoksa benim onu istediğim malûm!"* demektedir[312]. Ancak son ana kadar ümidini korusa da pek çok gazeteci, şair ve yazarın yeni meclise girdiği 1927 seçimleri Ortaç için yeni bir hayal kırıklığı olur. Boyun eğmekten başka çaresi yoktur. Seçilenler için de bir yorum yapmaktan kaçınır. *"Çünkü bu isimler Gazi'den, şan ve şerefin, azim ve dehanın timsali olan o büyüklerden en büyüğünden itimat almışlardır… Biz biliyoruz ki, onun her işareti bermücize doğrudur. Onun her işareti vatan ufuklarında taze fecir açar.."* demektedir[313]. Yine de yeni mecliste bir mizahçının olmamasını eksiklik olarak değerlendirmekten ve bu eksikliğin dört yıl sonra yapılacak seçimlerde giderilmesini istemekten kendini alamaz[314]. Bir süre sonra da *"mebus tipi"*ni eleştirmeye başlayacak, bacanağı Orhan Seyfi de sahibi olduğu Yeni Kalem dergisiyle onun bu savaşına destek verecektir[315]. 1927'nin son aylarında hem Akbaba hem de Yeni Kalem mebuslara veryansın etmektedirler.

1927 yılında Akbaba'nın siyasi karikatürlerinin başlıca konusu İngiltere-Rusya çekişmesidir. Aynı yılın yaz aylarından itibaren *"Yahudiler"* konusu öne çıkmaya başlar. *"Elza Niyego Olayı"*[316] üzerine Ortaç, Yahudi azınlığın

---

[311] "Hâlâ Eski Kafa!..", **Akbaba**, S. 491, 25 Ağustos 1927.

[312] "Gel Keyfim Gel!..", **Akbaba**, S. 484, 1 Ağustos 1927; "İntihab Düşünceleri", **Akbaba**, S. 485, 4 Ağustos 1927.

[313] "Yeni Mebuslarımız", **Akbaba**, S. 493, 1 Eylül 1927.

[314] "Haftanın Sineması", **Akbaba**, S. 494, 5 Eylül 1927.

[315] Akbaba'daki *"mebus tipi"* eleştirilerine örnek olarak bkz. "İnhisar Azalıkları", **Akbaba**, S. 513, 10 Kasım 1927; **Akbaba**, S. 515, 17 Kasım 1927.

[316] Elza Niyego adlı genç bir Yahudi bayan, evlilik teklifine olumsuz cevap verdiği bir kişi tarafından sokakta bıçaklanarak öldürülmüş; cenazesine katılan binlerce Yahudi, hem katilin önemli bir aileye mensup olmasından duydukları kaygı hem de cemaatlerine yönelik baskı iddiasıyla *"Adalet isteriz"* sloganları atmıştır.

zenginliğinden ve sosyal konumundan rahatsızlığını dile getirir. Ortaç'a göre Yahudiler zenginlikte, vatanın kurtuluşu için gazi olan Türkler'den çok öndedir. Toplum içinde Türkler'den çok daha rahat, hatta saygısızca hareket ederler. Adalardaki en güzel köşker, en güzel evler onlara aittir. Buna rağmen tıpkı mütareke döneminde işgal kuvvetlerini karşılayanlar gibi *"adalet isteriz"* demektedirler. Ortaç da *"adalet isteriz"* karşılığını verir[317]. Yahudilerin *"paragöz"* halleri de karikatürlerde işlenmektedir. Ancak bunlar 1930'larda Yahudiler hakkında çizilecek olan karikatürlerle kıyaslandığında oldukça *"sevimli"* kalmaktadır[318].

1927 seçimleri sonrasında bir yandan *"mebus tipi"*ni eleştiren Akbaba, diğer yandan Atatürk'ün mecliste okuduğu *"Nutuk"*u alkışlamakta ve yeni kurulan İsmet Paşa hükümetini desteklemektedir. Ortaç, *"İnkılap Süpürgesi"*nin neleri temizlediğini hatırlatarak, İsmet Paşa hükümetinin bu süpürgeyi kullanarak ortalığı tertemiz yapacağını savunur[319]. Daha sonra açıkladığına göre o günlerde bazı dostları Ortaç'a, başyazılardan dolayı mebusluk yolunun açılacağını söylemekte, ama iyi gazeteci olabilmesi için eleştiri yapması gerektiğini de hatırlatmaktadır. Ortaç'ın dostlarına cevabı *"Ben inanmadığım şeye evet efendim demiyorum ki… Bu yazılar, samimi kanaatlerimdir"* şeklindedir[320].

Ortaç gelecek seçimler için mebusluk hayalleri kurup bunun altyapısını oluşturmaya çalışırken, 29 Aralık'ta Yeni Kalem'in 11. sayısında yayımlanan bir karikatür her şeyi altüst eder. Ortaç'ın sorumlu müdür olarak göründüğü bu sayıda, Taksim Heykeli'nin yapımında yolsuzluk olduğu ileri sürülmüş, heykeltıraş Kanonika'nın yanı sıra Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey de zan altında bırakılmıştır. Önce Siirt Mebusu Mahmut (Soydan) Bey, Milliyet'teki yazısında mizah gazetelerine yüklenir[321]. Sonraki günlerde de Cem'le birlikte Yeni Kalem'e de dava açılacağı haberleri gazetelerde yer alır[322]. Akbaba'nın 5 Ocak sayısındaki

---

[317] "Adalet İsteriz!", **Akbaba**, S. 490, 22 Ağustos 1927.

[318] **EK: 616**.

[319] "Süpür, Mübarek.. Süpür!..", **Akbaba**, S. 523, 15 Aralık 1927.

[320] *"Dostlara Dair"*, **Akbaba**, S. 533, 19 Ocak 1928.

[321] Siirt Mebusu Mahmut, "İffet ve Faziletin Hakimiyetini Temine Çalışırken Fırsatçıların Tezviratına Meydan Veremeyiz", **Milliyet**, 2 Ocak 1928.

[322] Bkz. **Milliyet**, 3 Ocak 1928; **Akşam**, 4 Ocak 1928.

başyazısı *"Adam Çekiştirme"* üzerinedir[323]. Ortaç, Mahmut Bey'e asıl cevabını ise 1. sayfada yer alan karikatürle verir. Karikatürde bir tarafta gazeteci milletvekilleri (Yunus Nadi, Mehmet Asım, Necmettin Sadık ve Hakkı Tarık beyler) uslu birer bebek gibi oturmaktadır. Suskunluklarının nedeni ağızlarındaki *"mebusluk"* emziğidir. Diğer tarafta ise mizah dergilerinin sahipleri Yusuf Ziya, Cemil Cem ve Orhan Seyfi beyler ağlamakta, sızlanmaktadır. Belli ki onlar da aynı emzikten istemektedir. Ancak ortadaki Milliyet başyazarı Mahmut Bey oralı değildir. Zira aynı emzikten onda da vardır. Mizah dergilerine, hiçbir şey beklemeden büyük ağabeylerini örnek almalarını ve uslu durmalarını söylemektedir. Oysa karikatüre göre *"mebusluk"* emziğini almadan mizahçıların susmasını istemek adaletsiz ve boş bir beklentidir. Mizahçıların da bu emziği almadan susmaya niyetleri yoktur[324].

Ortaç'ın Yeni Kalem'deki karikatürden dolayı yargılanması kısa sürer. Bu süreçte mevcut mahkemelerin mizahı yargılamasının adaletsiz olduğunu anlatmaya çalışan Ortaç, Akbaba'nın kafese girmesinden endişelidir[325]. Yine de Yeni Kalem'e göre daha sakin bir tutum sergilenir. Karikatürler daha çok *"Yavuz-Havuz Skandalı"* üzerinde durmaktadır. Ay ortasında dava sonuçlanır. Ortaç *"Devletin manevi şahsiyetini tahkir"* sebebiyle bir yıl dört ay hapis cezası almıştır. Akbaba'nın Bab-ı Ali'deki bürosu *"geçmiş olsun"*a gelenlerle dolar taşar[326]. Birkaç ay önce mebusluk yolunu açmak için hiç eleştiri yapmadığını söyleyen dostlarından bazıları ise şimdi eleştiri konusunda fazla ileri gittiğini söylemektedir[327]. Ortaç temyizden umutludur. Ancak Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'den çekinmektedir. Kaygılarını Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'le paylaşır. Mahmut Esat Bey yargılamaya müdahale edemeyeceğini söyler. Fakat bir başka devlet adamı yargıya müdahale ederse, bizzat suç işleyip Ortaç'a hapishane arkadaşlığı etmeye söz verir. Bir süre sonra da temyiz, kararı bozunca Yusuf Ziya avukatsız girdiği mahkemeden beraatle çıkar[328].

1928 baharında Akbaba'da İhap Hulusi'nin imzası öne çıkmaya başlamıştır. Çizdiği karikatürler renkli basılarak okuyucunun ilgisi çekilmeye çalışılır. Ara sıra

---

[323] "Adam Çekiştirmenin Lezzeti", **Akbaba**, 5 Ocak 1928.

[324] **EK: 617**.

[325] "Mizah Mahkemeleri", **Akbaba**, S. 531, 12 Ocak 1928.

[326] "Kendimize Dair", S. 532, 16 Ocak 1928.

[327] **Akbaba**, "Dostlara Dair", S. 533, 19 Ocak 1928.

[328] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s. 112.

ücretsiz ekler verilir. Yaz başında Orhan Seyfi kısa süreliğine yeniden Akbaba'da görünür[329]. Uzun süre gündemde kalan *"Yavuz-Havuz Davası"*nın ardından 1. sayfada hayat pahalılığı, belediye ve dış politika karikatürlerine dönülmüştür. Ara sıra zenginler ve Yahudiler de iğnelenmektedir[330].

Akbaba için zorlukla başlayan 1928 yılı daha büyük bir zorlukla bitmiştir. Harf inkılâbı gazeteyi derinden sarsar[331]. On altı bin olan okur sayısını birden bire altı bine düşmüştür[332]. Bütün gazetelerin okuyucunun ilgisini çekmek üzere çeşitli yenilikler yaptığı bir dönemde Ortaç da benzer yollar dener[333]. İmkânlar ölçüsünde birinci sayfa karikatürleri renkli basılır. Hatta, Ramiz'in kübik denemelerine bile yer verilir[334]. Yine Ramiz'in meşhur *"Tombul Teyze"* tiplemesi o günlerde doğar[335]. Orhan Seyfi, yazılarıyla Akbaba'nın yardımına koşmuştur[336]. Yaz aylarından itibaren kadın konulu karikatürlerin yanı sıra Avrupa'daki çıplak kamplarını konu alan bol

---

[329] Örnek olarak bkz. **Akbaba**, S. 573, 7 Haziran 1928.

[330] **EK: 618**.

[331]Akbaba üzerine yapılan inceleme ve değerlendirmelerin çoğunda, gazetenin harf devrimi öncesindeki yayınının üstünkörü geçildiği, yayın politikasının ve karikatürlerin ana eksenini oluşturan başyazıların da çoğu kez dikkate alınmadığı görülmektedir. Dönemin karikatürüne ilişkin genel değerlendirme ve derlemelerde de benzer bir tutum söz konusudur. Gerek özel olarak Akbaba'yı gerekse de genel olarak dönemi konu alan çalışmalarda az yada çok Akbaba karikatürüne yer verilir. Hatta dönem değerlendirmelerinin çoğunda Akbaba en önemli referanslardan biridir. Ancak sadece karikatürler üzerinden yapılacak değerlendirmeler ne Akbaba'yı ne de dönemi değerlendirmek için yeterli değildir. Başyazıları, açılan davaları, Yusuf Ziya Ortaç'ın Ankara'yla olan ilişkilerini takip etmeden ileri sürülen fikirler yüzeysel ve yanıltıcı olabilmektedir. Bunun çarpıcı bir örneği Ahmet Sipahioğlu'nun 1999'da birinci baskısı yapılan kitabında görülmektedir. *"Türk Grafik Mizahı (1923-1980)"* adlı çalışmasıyla çok önemli bir başvuru kaynağına imza atmış olan Sipahioğlu, ne yazık ki bu nitelikli çalışmasının *"Tek Parti Dönemi"*ni konu alan ilk bölümünde önemli hatalara düşmüştür. Sipahioğlu İzmir'de Dokuz Eylül Üniversitesi'nde görev yaptığı dönemde yazmış olduğu bu kitabında, İzmir Milli Kütüphane'de bulunan 550 sayıdan fazla Osmanlıca Akbaba'yı görmezden gelerek *"*[1923-28 arasındaki] *Akbaba'nın bu geçiş dönemine ilişkin sayılarına kütüphane arşivlerinde rastlamak mümkün değildir. Bulunan tek tük örnekten ise, dönemin panoraması tam olarak ortaya çıkmamaktadır"* demektedir. Oysa İstanbul ve Ankara'da olduğu gibi İzmir Milli Kütüphane'de de neredeyse eksiksiz ve en kolay ulaşılabilen mizah dergisi Akbaba'dır. Dolayısıyla Sipahioğlu ya Osmanlıca bilmediğinden ya *"samanlıkta iğne aramak"* istemediğinden İzmir'deki ve başka şehirlerdeki eski yazı Akbaba nüshalarını görmezden gelmeyi tercih etmiş görünmektedir. Buna karşın 1923-28 dönemindeki Akbaba için *"Kemalist"* ve *"Etliye sütlüye karışmadan"* yayın yapan bir dergi genellemesinde bulunan yazar, söz konusu döneme dair bir karikatür ve bir alıntıyla Akbaba'nın 1923-28 yıllarını adeta geçiştirmiştir. Sipahioğlu bununla da kalmamış 1928-36 yıllarının mizah dergisi olarak da sadece Akbaba'yı referans aldığı halde 1923-1938 yıllarını *"Grafik mizah açısından kısır ve baskıcı dönem"* olarak değerlendirmiş ve adeta bir kalemde silmiştir. Bkz. Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s.s. 25, 30.

[332] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s. 132.

[333] **A.g.e.**, s. 126.

[334] Örnek olarak bkz. **EK: 619**.

[335] **EK: 620**.

[336] Bkz. **Akbaba**, S. 682, 1 Temmuz 1929.

fotoğraflı yazı dizisi başlar[337]. Diğer yandan hükümetin gazete ve dergilere yaptığı yardım için başvurulmuş, aylık 400 lira talep etmesine rağmen Akbaba'nın payına resmi olarak 100 lira düşmüştür[338]. Ancak Orhan Seyfi'nin 1930'da yazdığı bir mektuba göre yardımlar bununla sınırlı kalmamış, Akbaba harf inkılâbından sonraki bir yıl içerisinde gerek hükümetin gerekse de bazı kurumların *"binlerce liralık"* yardımını görmüştür[339].

Bir yıl içerisinde yapılan yardımlara rağmen Akbaba'nın durumu hiç de iç açıcı değildir. 1930 başlarında kapanmanın eşiğindedir. İşte tam bu noktada Ortaç, daha sonraki yıllarda da sık sık uygulayacağı bir yönteme başvurur. Eğer Akbaba'nın durumunu *"muhterem büyükleri"*ne arz ederse belki Akbaba'yı yaşatmak mümkün olacaktır. Kalemine sarılır ve Başbakanlık Müsteşarı Kemal Bey'e 23 Mart 1930 tarihli mektubu yazar. *"Vakti aliniz müsait oldukça görmüşsünüzdür ki, Akbaba inkılaba çok hizmet etmiştir… Akbaba benim gazetem değil, rejimin gazetesidir. Bunun içindir ki, ona ait bir derdi saklamayıp siz büyüklerime teşrih ediyorum"* diyerek İsmet Paşa'ya iletilmek üzere için acil yardım ister[340].

Tam da Yusuf Ziya Ortaç'ın bu mektubu postaladığı günlerde, hükümetin *"Harf İnkılabı"*nın basını içine düşürdüğü duruma çare arayışları sonuç vermiş ve nihayet 27 Mart 1930'da *"Yeni Türk Harflerini Kullanan Gazetelere Prim Ödenmesi"*ni öngören kanun meclisten çıkarılmıştır[341]. Bu, diğer yazılı basın gibi Akbaba için de bir cansuyu işlevini görebilecektir.

Oysa Ortaç'ın beklediği *"cansuyu"* bir başka kanaldan gelir. Kanunun resmi gazetede yayınlanmasından sadece bir gün sonra yazılan, Başvekalet Müsteşarı imzalı ve 30 Mart 1930 tarihli bir yazıyla, müjdeli haber Ortaç'a iletilir.

---

[337] Bkz. **Akbaba**, S. 697, 22 Ağustos 1929.

[338] Bilâl N. Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, TTK yay. 2.b., Ankara, 2008, s.s.227-228.

[339] **BCA**, Belge Tarihi: 5.2.1930, Dosya: 8.Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0, Yer No: 1273.236..3.; Orhan Seyfi'nin kastettiği kurumlardan biri *"İş Bankası"* olmalıdır. Zira bu dönemde Akbaba'nın 4.sayfasında İş Bankası reklamlarına rastlanmaktadır. Örnek olarak bkz. **Akbaba**, S. 729, 12 Aralık 1929.

[340] **BCA**, Dosya No: 85112, Fon Kodu: 30..10.0.0 , Yer No: 83.550..10. ; Mektubun Osmanlıca orijinali ve transkripti için bkz. Yasin Kayış, "Arşiv Belgeleri Işığında 'Akbaba' Dergisi'nin İlk Kapanışı", **Güldiken**, S. 34 (Güz 2005), s.s. 46, 54-55.

[341] **T.C. Resmi Gazete**, Gazete Primleri Hakkında Kanun (Kanun No: 1575- Kabul Tarihi: 27.3.1930), 29. Mart. 1930.

İsmet Paşa'nın emriyle, Akbaba'nın *"yararlı yayınlarına destek olmak üzere"* 500 lira İş Bankası kanalıyla Ortaç'a gönderilmiştir[342].

Anlaşılan o ki; Başbakan İsmet Paşa, kanunun dergiye sağladığı desteği yeterli görmemiş ve Yusuf Ziya Bey'e *"ayrıca"* bir destek vermeyi de uygun bulmuştur. Böylece de Akbaba sahibi Yusuf Ziya Bey, dergisini bir süreliğine de olsa rahatlatacak kaynağı sağlayabilmiştir.

Aslında ne Türkiye için ne de Akbaba için sular durulmuş değildir. 1930 yazında, Yalova'da kararlaştırılan Serbest Fırka denemesi gündeme bomba gibi düşer. Tüm basın gibi Akbaba'nın bir numaralı gündemi de Serbest Cumhuriyet Fırkası olur[343]. Ortaç'ın safı baştan bellidir. İlk andan itibaren iktidarın yanında yer alarak, muhalefeti ve muhalefete destek veren gazeteleri taşlamaya başlar[344]**.** Ortaç'ın belirlediği yayın politikası doğrultusunda Akbaba'daki karikatürler de muhalefete yapılan saldırıların bir parçasıdır. Çoğunlukla Ramiz tarafından çizilen karikatürlerde; muhalifler *"yaygaracı", "bozguncu"* olarak gösterilirken, Serbest Fırka'nın yöneticileri Fethi Bey ve Ağaoğlu Ahmet günün alay konusu yapılır. Siyasi açıdan hareketli olan bu günlerde derginin yayın sayısının yeniden haftada ikiye çıkarılmış olması ve tirajı artırabilmek için de renkli karikatüre yer verilmeye çalışılması dikkat çekicidir.

Serbest Fırka'nın faaliyete başlamasından sonraki bir ay içerisinde Yusuf Ziya, Yalova'da Atatürk'ün meşhur sofrasına konuk olur[345]. Davet Atatürk'ten gelmiş, davete icabet eden Ortaç, Atatürk'ün yakın çevresi ve bazı bakanların itibarlı davranışlarıyla karşılanmıştır[346]. 1920'li yıllarda fırsat buldukça iktidar çevresinin

---

[342] **BCA**, Belge Tarihi: 30.3.1930, Dosya No: 85112, Fon Kodu: 30..10.0.0 , Yer No: 83.550..10.. ; Mektubun orijinali ve tam metni için bkz. **a.g.m.**, s.s. 47, 56.

[343] Serbest Fırka döneminde Akbaba konusunda ayrıca bkz. **a.g.m.**, s.s. 43-64.

[344] Örnek olarak bkz. Yusuf Ziya, "Yeni Fırka", **Akbaba**, S. 778, 14 Ağustos 1930; Yusuf Ziya, "İzmir'de", **Akbaba**, S. 783, 8 Eylül 1930; Yusuf Ziya, "Başlıyor", **Akbaba**, S. 787, 22 Eylül 1930; Yusuf Ziya, "Mecliste", **Akbaba**, S. 788, 25 Eylül 1930; Akbaba'nın diğer yazarlarının muhalefete saldırmasına örnek olarak bkz. Faruk Nafiz, "Topuna Birden!", **Akbaba**, S. 785, 15 Eylül 1930; Faruk Nafiz, "Sağ ol, Fethi Bey!", **Akbaba**, S. 786, 18 Eylül 1930; Selami İzzet, "Yeni Fırka Sandık Başında", **Akbaba**, S. 792, 9 Ekim 1930.

[345] Bu ziyaret Serbest Fırka'nın kuruluşunun açıklandığı 7 Ağustos 1930 tarihli baloyla, Atatürk'ün Yalova'dan ayrıldığı 5 Eylül 1930 tarihleri arasında gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü ziyaret sırasında Serbest Fırka'ya dair konuşmalar olmuştur. 1930 yazının büyük bölümünü Yalova'da geçiren Atatürk'ün Yalova'dan ayrıldığı tarih ise 5 Eylül 1930'dur. Bkz. Mehmet Önder, **a.g.e.**, s. 461.

[346] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s.s. 131-132.

dışında kalmaktan şikâyet eden, kimi zaman iktidarla sürtüşmeler yaşayan Ortaç nihayet beklediği fırsatı o gün yakalamış ve iktidarın kanatları altındaki yerini sağlamlaştırmaya başlamıştır. Bu belki de yaklaşan seçimlerde ona mebusluğun kapısını açacak anahtardır. Bir gün sonra İsmet Paşa'yla birlikte Ertuğrul yatıyla Yalova'dan İstanbul'a geçerken de Başbakan, Ortaç'ın koluna girerek onu bir kenara çekmiş ve; *"Biliyorum bizim için katlandıklarını... Asla sıkıntı çekmeyeceksin... Bunlar unutulur, hizmetler unutulmaz..."* diyerek Akbaba'nın *"vefakâr"* sahibini rahatlatmıştır[347].

Artık iktidarın gücü Ortaç'ın arkasındadır ve muhalefete yönelik saldırılarını gittikçe şiddetlendirmektedir. Ne var ki tüm çabalarına rağmen ters giden bir şeyler vardır. Serbest Cumhuriyet Fırkası kamuoyunda herkesin tahmin ettiğinden çok öte bir ilgi görmüş, CHP'nin yönetiminden hoşnutsuz olan kitleler muhalif partiyi bağrına basmıştır. Ortaç ise kamuoyuna rağmen iktidarı tutmakta ısrar etmektedir. Yıllar sonra Ortaç bu tavrın Akbaba'ya yansımasını şöyle anlatacaktır:

> *"Serbest Fırka'ya gülemedik. Bizim ona attığımız her kahkahaya, o, okuyucularımızın sillesile bize cevap verdi. Politika, mizahının en güzel örneklerile dolu o eski sayılarımızın satışı bir ayda, yirmi beş binden iki bine düşmüştür!*
>
> *İki bin... Zarara dayanmak imkansızdı..."*[348].

Daha harf inkılâbının olumsuz sonuçlarını üzerinden atamadan, Serbest Fırka olayıyla sarsılan Yusuf Ziya, İsmet Paşa'nın sözlerinden de cesaret almış olarak, Başbakanlık Müsteşarı Kemal Bey'e yeni ve daha ayrıntılı bir mektup yazar. Ancak korktuğu bir şey vardır. Acaba mektup yanlış anlaşılır ve Akbaba'da yazdıklarının, çizdirdiklerinin karşılığını istediği düşünülür mü? Aslında Ortaç her zaman bu konuda dikkatli davranacak ve 50'li yıllarda Menderes'e yazdığı mektuplarda da daima alçakgönüllülüğünü ve tok gözlülüğünü vurgulama ihtiyacını hissedecektir. *"Uyanık"* yayıncı Yusuf Ziya kimsenin, niyetinin *"samimi"* olduğundan şüphe etmesini istemez ve bu inançla kaleme sarılır:

---

[347] **A.g.e.**, s. 132.

[348] "Akbaba", **Akbaba**, I/1 (20 Mart 1952); Ortaç 1952 yılında tirajı bu rakamlarla belirtirken, 1966'da yazdığı anılarında muhalefete karşı iktidar savunuculuğu yapmanın altı bin okuyucunun yarısını Akbaba'dan uzaklaştırdığını belirtmektedir: **A.g.e.**, s. 132.

“ *16-9-930*

Pek muhterem Beyefendi Hazretleri,

Ricalarıma gösterdiğiniz lütufkârane hüsnü kabulden cesaret alarak yine zatı alinizi rahatsız edeceğim. Akbaba çok sıkıntı içindedir. Sebebi: Harf İnkılabından sonra satış çok düşmüştü. Zararı yarıya indirebilmek için gazeteyi haftada bir neşre mecbur kalmıştım. Fakat son hadiseler haftada bir günün çerçevesine sığmamaya başladı. İnandığım yolda düşündüğümü söyleyerek yürüyebilmek için tekrar haftada bir [doğrusu iki olmalı] *neşre başladım.*

Gazetenin bir nüshalık masrafı (190) liradır. İstanbul satışından günü gününe elime geçen toplu para ise (80) liradır. Taşraya gönderilen gazetelerin parası ancak iki, üç ay sonra gelir. Şu halde haftada bir defadan haftada iki defaya çıkan Akbaba'nın iki üç aylık masrafına katlanmak lazımdı.

Bunun için eski arkadaşım Muallim Emin Ali Bey'den (800) lira borç aldım ve kendisine bir bono verdim. Bir miktar da kağıtçıya, klişeciye ve matbaacıya borçlandım.

Şimdi, her gün tazyikini biraz daha artıran bu alacaklı çenberi içinde şaşkın ve muzdaribim. Her an hesap açığını düşünmekten, yazılar için mevzu, resimler için nükte düşünemez oldum.

Eğer bu aralık, elimde korkmadan harc edebilecek bir sermayem olsa, zaten aded-i tab'ı Politika'dan, Milliyet'ten, Vakit'ten, İnkılap'tan çok yüksek ve Cumhuriyet'ten hiç aşağı olmayan Akbaba'yı birkaç renkli resim, birkaç fevkalade nüsha, birkaç sekiz sahife ile derhal iki üç bin nüsha daha artırabilirdim.

Fakat bütün bu dertlerin üstünde, bu satırları yazarken duyduğum daha büyük bir üzüntüm var ki bilhassa ona ehemmiyet vermenizi rica edeceğim.

Ben, katiyen para aşığı değilim Kemal Beyefendi. Annem, refikam, çocuğum ızdırap çekmesinler, onları bedbaht etmeyeyim kafi... Hayatın şatafat kısmıyla alakamız yok!

En korktuğum şey, büyük ve muhterem liderimin hatırına: Bak Yusuf Ziya'ya iki satır yazı yazıp derhal karşılığını istiyor gibi bir şüphenin gelmesidir.

Eğer muhterem Kemal Beyefendi, ben para aşığı olsa idim, böyle, hicap, ızdırap içinde avuç açarak iki büklüm satırlar yazmaz, bütün kalemleri müsadelerine [?] tabi insanlar gibi ben de Burhan Cahid Bey'in[349] *saptığı hayasız yola sapardım.*

Halbuki ben, büyük reisimin elinden utana utana aldığım parayı, onların halkı aldatarak topladıkları parsaya daima tercih ederim.

---

[349] 1928'e kadar Karagöz'de hükümeti destekleyen Burhan Cahid Bey, Serbest Fırka dünlerinde gazetesi Yeni Köroğlu'nda muhalefetin savunuculuğunu yapmaktaydı.

Bu matbuat yankesicilerinin ceplerine giren her kâri parası, tramvayda çarpılmış bir gafil yolcunun cüzdanından farklı değildir.

Benim İsmet Paşa hazretlerinden, çok utana utana, çok ezile ezile de olsa, aldığım para nihayet muti bir evladın bir babadan aldığı paradan farklı değildir.

Aç da kalsam muhtaç da kalsam ben böyleyim Kemal Beyefendi.. Öpdüğüm eli ısıramam. Benim insanlığım halis ve kanaatlerim keseme tabi değildir.

Zatı alinize verdiğim zahmetten dolayı affınızı dileyerek hürmet ve şükranlarımı tekrarlarım. Büyük ve muhterem reisimin sarsılmaz bir merbutiyetle ellerini öperim, Kemal Beyefendi Hazretleri.

Akbaba Sahibi

[İmza] Yusuf Ziya

Hamiş:

Yine özür dilerim. Yazı makinem yok. Eski harflerle yazmaya mecbur kaldım. Af buyurunuz"[350].

İsmet Paşa'nın vaadi boş çıkmaz ve Ortaç'ın ikinci mektubunun cevabı da *"olumlu"* olur. Zaten ekim ayında yapılacak belediye seçimlerine az bir süre kalmıştır. Tam bu ortamda Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleyen bir mizah dergisine *"yardım"* etmek ve muhalif Serbest Cumhuriyet Fırkası'na karşı yayınlarında yüreklendirmek *"akılcı"* görünmektedir. Yine, Müsteşar imzalı bir yazıyla Ortaç'a 1000 lira para gönderildiği bildirilir[351]. Ortaç, o günün rakamlarına göre fena sayılamayacak bir maddi desteği dönemin iktidarından *"koparmıştır"*. Akbaba, Serbest Cumhuriyet Fırkası'na karşı saldırılarına tam gaz devam eder[352]. *"Şer odağı"* olarak gördüğü muhalif partinin kapanmasını ise büyük bir sevinçle alkışlamaktadır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasının ardından Akbaba, konuyu örtbas etmeye çalışmaktadır. Konu hemen derginin gündeminden düşer. Devrimci kimlik ön plana çıkarılmaya çalışılır. Renkli kapak karikatürlerinde ise ani bir artış göze çarpmaktadır. Ne var ki tüm bunlar, muhalif partinin kurulmasıyla dibe vuran

---

[350]**BCA**, Dosya No: 85112, Fon Kodu: 30..10.0.0 , Yer No: 83.550..10.

[351]**BCA**, Belge Tarihi: 24. 09.1930, Dosya No: 85112, Fon Kodu: 30..10.0.0 , Yer No: 83.550..10.; Mektubun orijinali ve tam metni için için bkz. Yasin Kayış, **a.g.m.**, s.s. 50, 59.

[352] Bkz. Yusuf Ziya, "Çalım", **Akbaba**, S. 790, 2 Ekim 1930; Yusuf Ziya, "Yapılan Şey", **Akbaba**, S. 795, 20 Ekim 1930; Yusuf Ziya, "Fethi Beye aleni teşekkür", **Akbaba**, S. 801, 10 Kasım 1930.

tirajları yükseltmeye yetmez. Kısa süre sonra da derginin mali açıdan içine düştüğü sıkıntı adeta yüzüne yansımaya başlar. Zira Serbest Fırka'nın kapanmasının ardından İsmet Paşa'nın da yardımları kesilmiştir. Akbaba artık kendi yağıyla kavrulmak zorundadır[353]. 19 Mart 1931'den 15 Ekim 1931'e kadar geçen sürede sadece üç sayıdaki birinci sayfa karikatürleri renkli basılabilir. Mayıs 1931'den itibaren de baskı sayısı tekrar haftada bire düşürülür. Bu süreçte elden gelen en somut değişikliklerin ise derginin logosunda yapılmaya çalışıldığı görülür. Ortaç hiç olmazsa derginin logosunu renkli basmaya, daha modern bir çizgiye taşımaya çalışır. Ancak bunlar da yetmez. Akbaba gittikçe sona yaklaşmaktadır.

22 Ekim 1931'de çıkan sayıda ise Akbaba son ve büyük çırpınışını yapar. Bu sayı, derginin yaşamında adeta bir devrimdir ve biçim olarak daha sonraki yıllarda yayınlanacak olan Akbabaların prototipini oluşturur. Sayfa sayısı 12'ye çıkarılmış, sayfalardan üçü renklenmiş; gazete formundaki eski sayıların aksine, yeni sayıda modern bir dergi görünümüne ulaşılmıştır. Fakat bu arada derginin fiyatı da zamlanmış, 5 kuruştan 10 kuruşa fırlamıştır. Derginin bundan sonraki sayılarında *"imtiyaz sahibi ve umumi neşriyat müdürü"* ise Yusuf Ziya değil genç karikatürcü Ratip Tahir (Burak)'tır.

Ancak Akbaba'nın son ve büyük çırpınışı da kar etmez. Bir devrim yaparak kendini baştanbaşa yenileyen Akbaba, yeni formuyla ancak 5 sayı basılabilir. Kamuoyuna rağmen iktidarı tutmak dergiye pahalıya mal olmuştur ve ne yaparsa yapsın kamuoyu Akbaba'yı affetmemektedir. Böylece, Serbest Fırka'nın kapanmasından bir yıl sonra 19 Kasım 1931 tarihli sayının ardından Akbaba'nın kapısına da kilit vurulur. Bu Akbaba'nın uzun süren ömrü boyunca ilk kapanışıdır[354].

Akbaba'nın hükümeti desteklerken bir özelliği dikkat çekmektedir. Bu özellik belki de, sadece tek parti döneminde değil sonraki yıllarda da, *"iktidarı destekleme"* politikasından vaz geçmeyen bir mizah dergisinin, uzun yaşama sırlarından biridir. Şöyle ki Akbaba bir yandan iktidarı desteklerken diğer yandan gülmece unsurlarını kullanmayı da göz ardı etmemiş, kimi zaman da grotesk karikatürler kullanarak okuyucunun ilgisini sıcak tutmaya çalışmıştır. Bu özelliği onu

---

[353] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s. 132.

[354] Bir sonraki kapanış 1949'da gerçekleşecektir Akbaba yine muhalefete karşı iktidarı destekleyecek, Demokrat Parti iktidara yürürken okuyucularına veda edecektir.

Karagöz gibi bir propaganda yayınının ötesine geçirmektedir. Akbaba bir yandan övgü yapmakta diğer yandan –her zaman olmasa da- fırsatını buldukça övdüğünü sıra dışı ve gülünç betimleyerek okuyucunu şaşırtmayı, güldürmeyi denemiştir. Örneğin 1929'da memurları rahatlatmaya çalışan İsmet Paşa'nın bu icraatı övülürken, Başbakan ile birlikte TBMM Başkanı Kâzım (Özalp) Paşa da bir fırın işçisine dönüştürülmektedir[355]. 1930 Kasımında yayımlanan bir karikatür ise çok daha sıra dışıdır. Şefkatli bir anne görünümündeki İsmet Paşa, bir memesi açıkta olduğu halde, evladı *"T.C."*yi emzirmekte; onun rızkını kimseye kaptırmamaktadır[356]. Aynı başbakan 1931'in yaz aylarında tasarruf edebilmek amacıyla bütün gün makam araçsız dolaştığında da Akbaba'nın karikatüründe trajikomik bir halde yer almıştır[357]. Bu karikatürlere bakan kişilerin, muhalif eğilimde olsalar bile ilgisiz kalamayacakları açıktır. Akbaba överken bile ilgi çekici olabilmektedir.

Akbaba'nın 1931 Kasımında kapanmasıyla işsiz kalan Yusuf Ziya, aylık yüz lira gibi düşük bir ücretle Vakit gazetesinde köşe yazıları yazmaya başlar. Birkaç ay Akbaba'yı Vakit gazetesinin mizah ilavesi olarak yayınlar[358]. Sonra Cumhuriyet gazetesine geçer. İşi her gün fıkra yazıları yazmanın yanı sıra gazetenin ressamı Ercüment Kalmuk'a sık sık bir karikatür konusu vermek, ayrıca haftada bir mizah sayfası hazırlamaktır. Ancak hem aldığı yüz lira aylık, hem çalışma ortamı hem de gazete yönetiminin müdahaleleri Ortaç'ı mutsuz etmektedir[359]. Yaklaşık bir buçuk yıl sonra okuyucunun yeni harflere alışmış ve Serbest Fırka öfkesini de unutmuş olduğunu düşünerek yeniden kolları sıvar[360]. Akbaba yeniden kanatlanırken eski dostu, ortağı ve bacanağı Orhan Seyfi de Yusuf Ziya'nın yanında olacaktır.

Tam da Akbaba'yı yeniden çıkarmak için hazırlıklara başladığı günlerde CHP İstanbul İl Başkanı Cevdet Kerim (İncedayı) Bey, Yusuf Ziya'yı

---

[355] **EK: 621**.

[356] **EK: 622**.

[357] **EK: 623**.

[358] Ortaç, 1 Ocak-22 Temmuz 1932 tarihleri arasında Akbaba'yı Vakit gazetesinin mizah ilavesi olarak çıkarmış ve bu ilave 38 sayı sürmüştür: Levent Cantek, **a.g.m.**, s. 86.

[359] Yusuf Ziya Ortaç, **a.g.e.**, s.s. 133, 138-140.

[360] **A.g.e.**, s.s. 142-143.

Cağaloğlu'ndaki parti binasına çağırır. Samimi bir şekilde Ortaç'ı karşılayan İncedayı, çekmecesinden CHP Genel Sekreteri Recep (Peker) imzalı bir mektup çıkarır. Mektupta Peker, kendisinin ve Başbakanın Akbaba'nın yokluğundan üzüntüyü duyduğunu belirterek, Akbaba'nın yeniden çıkması için Ortaç'la temas kurulmasını istemekte, gerekli yardımın yapılacağını bildirmektedir. Bu tatlı *"tesadüf"* Akbaba'nın yeniden hayata dönmesinde oldukça etkili olacaktır. Ortaç'ın elindeki iki yüz elli lira sermayeyi yetersiz bulan İncedayı Halkevleri için dergiye beş yüz liralık abonelik önerir. Artık Ortaç'ın elindeki sermaye yedi yüz elli liraya çıkmış; bir buçuk yıl önce CHP ve İsmet Paşa uğruna feda edilen Akbaba CHP tarafından diriltilmiştir[361].

Akbaba 19 Nisan 1933'te okuyucularına yeniden *"merhaba"* der. *"Sahibi ve Umum Neşriyat Müdürü: Orhan Seyfi"*dir. Yayın periyodu, çarşamba ve cumartesi günleri olmakla birlikte, yeniden dört sayfalık tabloid gazete biçimine dönülmüştür ve fiyatı 5 kuruştur. Uzunca bir süre Orhan Seyfi ile Yusuf Ziya birinci sayfayı genellikle ortak, nadiren de dönüşümlü olarak kullanırlar. 1. sayfa yazılarına yine büyük boy bir karikatür eşlik etmektedir. İmkânlar ölçüsünde bu karikatürler renkli basılır. Belediye, İstanbul'un ulaşım sorunları, Yahudiler, dış politika, Naziler'in yükselişi karikatürlerin başlıca temalarıdır. Kimi zaman hükümeti yücelten, devrimi destekleyen karikatürlere yer verilir[362]. Kimi zaman da bürokrasideki *"dalkavukluklar"*, yeni zenginlerin *"aç gözlülükleri"* eleştirilir[363]. Son sayfadaki reklamlar daha da çeşitlenmiştir. Yerli ve yabancı şirketlerin yanı sıra İş Bankası ve Sümerbank gibi resmi-yarı resmi kuruluşların da reklamları dikkat çekmektedir[364].

Geçmişte muhaliflere çatmanın bedelini ağır ödemiş olan Akbaba bu dönemde aynı yayın politikasını sürdürmüştür. İlk sayıların başlıca konusu Kâzım Karabekir Paşa'dır. Karabekir Paşa'nın Nutuk'a cevap niteliğindeki anılarını yazması, özellikle Yusuf Ziya'nın yazılarında ve karikatürlerde eleştirilir. Yine

---

[361] **A.g.e.**, s.s. 143-146.

[362] **EK: 624**.

[363] **EK: 625**.

[364] Örnek olarak bkz. **Akbaba**, S. 2, 22 Nisan 1933; **Akbaba**, S. 28, 25 Temmuz 1933; **Akbaba**, S. 56, 29 Ekim 1933; Her iki bankanın da Akbaba'ya reklam vermesi, CHP'nin gazeteyi dolaylı olarak finanse etmesinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

"Şarkılı İbret" göndermeli espriler yapılır[365]. Kasım ve Aralık aylarının eleştiri konusu ise yıllar sonra yeniden basın dünyasına dönen Hüseyin Cahit Bey'dir[366].

Yusuf Ziya'nın *"rejimin gazetesi"* olarak nitelendirdiği Akbaba cumhuriyetin 10. yıl kutlamalarında adeta coşmuştur. Sekiz sayfalık özel sayının üç sayfası renklidir. Birinci sayfanın tümünü kaplayan karikatürde *"Osmanlı Tarihi"*, kutlamaların coşkusunu gıptayla izlemektedir[367]. Orhan Seyfi 150 mısralık *"Hasta Adam"* şiirinde Osmanlı'nın yıkılışını, Yusuf Ziya 160 mısralık *"1919-1933"* şiirinde cumhuriyetin kuruluşunu ve devrimi anlatır[368].

1934'e girerken Akbaba'da büyük bir dönüşüm yaşanır. 1931'de sadece beş sayı denenebilen biçim, bundan sonra derginin klasik hali olacak, uzun yıllar boyunca neredeyse hiç değişmeyecektir. Akbaba artık tabloid gazete biçiminden sıyrılmış, tamamen modern bir dergi biçimine dönmüştür. Zaten bir yıl önce sıfırlanmış olan numaralandırmada tekrar başa dönülür. Yayın periyodu perşembe günleri olmak üzere yeniden bire düşürülmüş, sayfa sayısı yirmiye çıkarılmış, fiyat beş kuruştan on kuruşa yükseltilmiştir. Bundan sonra kapakta tam sayfa bir renkli bir karikatür olacak, başyazı kapaktan sonraki ilk sayfada yer alacaktır. Yeni biçime geçişle birlikte her sayıda 24 karikatür, 2 hikaye, 2 makale, 1 manzum hikaye, 1 komedi olacağı müjdelenmiştir. Yazar ve karikatürcü kadrosu da genişlemiştir. Yeni Akbaba'da bundan sonra Peyami Safa, Va-Nû, Ercüment Ekrem, Osman Cemal, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Cemal Nadir, İhap Hulusi, Ratip Tahir ve Ramiz imzaları görülecektir[369]. Künyede derginin sahibi yeniden Yusuf Ziya'dır.

*"Yeni yıla yeni bir kıyafetle giren Akbaba"*nın yeni bir iddiası vardır: *"Yerli mizah yapmak"*. Her alanda yerli malı kullanımının hedeflendiği bir dönemde "*Yerli malı, yerli malı"* diye haykıran gazetelerin hep ecnebi mizahı basmakta olduğundan yakınan Ortaç şöyle demektedir:

---

[365] Örnek olarak bkz. Yusuf Ziya, "Kazım Karabekir Paş[a]ya Mektup, **Akbaba**, S. 7, 10 Mayıs 1933; **Akbaba**, S. 8, 13 Mayıs 1933; **Akbaba**, S. 9, 17 Mayıs 1933.

[366] Örnek olarak bkz. **Akbaba**, S. 57, 1 Kasım 1933; Yusuf Ziya, "Cahit Beyin Fikri", **Akbaba**, S. 59, 8 Kasım 1933; Yusuf Ziya, "Hüseyin Cahit Bey.. İtham Ediyorum!", **Akbaba**, S. 68, 9 Aralık 1933.

[367] **EK: 626**.

[368] **Akbaba**, S. 56, [29] Ekim 1933.

[369] **Akbaba**, S. 73, 27 Aralık 1933.

"Bizim bir gayemiz var: İnkılâbın yapılmayan ilmi, yapılmayan san'atı karşısında mizahını yapmağa çalışmak!

Ve bu maksatladır ki, Marsilyalının bayat mübalâğasına değil, şapkasının altından takkesi görünen yobaza güleceğiz. Sokakları süpürmiyen tanzifat amelelerini değil, adı Osmanlı saltanatının inkıraz tarihine geçmiş inkılâp münekkitlerini hicvedeceğiz!"[370]

İnkılâbın mizahını yapmaya soyunan Akbaba, artık daha çok geçmişe ve geçmiş karşısındaki devrimin başarılarına gülecektir[371]. Güncel siyasetin yanı sıra dış politika, ve belediye karikatürleri de iyice azalır. Karikatürlerin neredeyse tamamı kadın-erkek ilişkileri, erotik kadın çizimleri, ikili konuşmalara dayalı esprilerden oluşmaktadır. Karikatürlerdeki kadınlar adeta yabancı bir moda dergisinden fırlamış gibidir. Tek meziyetleri güzellikleridir. Hemen hepsi çapkın, apolitik, moda delisi ve savurgandır.

30'lu yılların başından itibaren Akbaba'da artışa geçen Yahudi karikatürleri bu dönemde artık iyiden iyiye dikkat çekici hale gelmiştir. 1922-29 yılları arasında Yahudileri konu alan karikatür sayısı yalnızca 19 iken, 1930'lardan II. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede bu konuda çizilen karikatür sayısı 334 olacaktır[372]. Ayrıca bu karikatürler nitelik olarak da 1920'lerden oldukça farklıdır. 1920'lerin Akbabasında Yahudilerin fiziki olarak tasvir edilmesi daha yansızdır. Altyazıları, şive taklitlerini ya da isimleri okumadan karikatürlerdeki tiplerin Yahudi olduğunu kestirebilmek bile zordur. Oysa sonraki on yılda Yahudileri konu alan karikatürlerde

---

[370] Yusuf Ziya, "Yeni Yıl", **Akbaba**, S. 1, [4 Ocak 1934].

[371] **EK: 627**; Bu dönemde Akbaba geçmiş yılların karikatürlerini bile beğenmemektedir. Örnek olarak, *"60 Yıl Evvel Bizde Mizah"* başlığıyla Osmanlı dönemi karikatürlerini yayınlayan dergi meşhur *"Kanun Önünde Serbesti"* lejandlı karikatüre şöyle bir yorum yapmaktadır; *"Bu da, matbuatta başlıyan tazyikten şikâyet olacak. Dikkat ediniz. bu bizde eski zihniyettir: Yıllarca evvel de hürriyet istiyorlarmış, fakat, bu kadar acı karikatür neşredebilen matbuat hür değil midir? Hürriyet daha nasıl olabilir acaba? Hürriyetin en canlı olduğuna delil: (Hürriyet isterim!) diye bağırılabilmesidir"*: **Akbaba**, 27 Aralık 1934; Bir mizah dergisinin basın özgürlüğünü savunan bir karikatür için bunları söylemesi kadar sırf cumhuriyetin ilk yıllarındaki otoriterliği savunmak adına Osmanlı'nın son dönemindeki otoriterliği sahiplenmesi de ilginçtir. Ortaç bu noktada basın özgürlüğünün kısıtlı olmasını meşrulaştırabilmek adına her fırsatta vurduğu Osmanlı'yı *"özgürlükçü"* olarak yüceltmekte ve kendisiyle çelişkiye düşmektedir.

[372] Nico Sandfuchs, "Akbaba Dergisinde Yahudiler (1934-1945)- Önyargılar ve Klişeler", **Toplumsal Tarih**, S. 168 (Aralık 2007), s.s. 80-81; 18 Nisan 1936 tarihli 119. sayıdan itibaren *"Solomon'un Sayfası"* ile Yahudi karikatürlerine başlı başına ayrı bir bölüm ayrılmıştır.

radikal bir değişim yaşanır[373]. Bu karikatürlerdeki hem nitelik hem de nicelik değişimini Avrupa'da yükselen Yahudi karşıtlığına ve Türkiye'nin bundan etkilenmesine bağlayan Nico Sandfuchs bu değişimi şöyle özetlemektedir:

> *"1930'lu yıllarda yaşanan bu radikalleşmenin en belirgin özelliği ise, 1920'li yılların karikatürlerinde olmayan grotesk, sinsi, bazen de adeta iblisçe mimiklerin sonraki on yılda çizerlerin tasvirlerinde standartlaşmasıydı.*
>
> *Dikkat çekici bir burun, dar bir alın, bazen bir vampir görüntüsü veren eksik dişler, sinsi bakışlar 1930'ların çizimlerinde, okuyucunun bir Yahudiden bahsedildiğini hemen anlamasına yetecek klişeler olarak standartlaşmıştı…Bunun yanında, her zaman Karun kadar zengin olduğu varsayılan Yahudiler koyu renkli ve sık sık yırtık giysiyle tasvir edilmişlerdi ve buna, düşük omuzlu, kambur vücut tasvirleri eşlik ediyordu. Kısacası Yahudiler belirgin bir şekilde okuyucuya daha ilk bakışta itici ve antipatik karakterler olarak sunuluyordu"*[374].

Akbaba'da Yahudilerin bu dış görünümü iç dünyalarının bir yansıması olarak gösteriliyordu. Karikatürlerdeki Müslüman Türklere Yahudiler için *"Terbiyesiz"*, *"Ahlaksız"*, *"Alçak"*, *"Namussuz"*, *"Vefasız"* gibi sıfatlar kullandırılıyor; hatta kimi zaman bu sözler bizzat Yahudilere söyletilerek *"terbiyesiz, ahlaksız ve namussuz"* vatandaşlar oldukları savı güçlendirilmeye çalışılıyordu. Karikatürlerin büyük bölümünde Yahudiler tüccar (bezirgan), fabrikatör, borsacı, sarraf ya da karaborsacıydı. Cimri, çıkarcı ve paragöz tiplerdi[375]. Vatanseverliklerine asla güvenilemezdi ve pislerdi[376].

1935 baharında dergi hem Nazım Hikmet'in hem de Necip Fazıl'ın eserlerine yer vermektedir[377]. Bu arada genç kuşaktan karikatürcülere de kapılar açılmaya başlanmıştır. 30'lu yılların ikinci yarısında yıldız karikatürcülerin yanı sıra Orhan Ural, Necmi Rıza Ayça, Muhittin Etingü ve Salih Erimez gibi gençler de Akbaba sayfalarında kendilerine yer bulurlar. Dergi genç karikatürcüler için bir okul olmaya başlamıştır artık. Çizgide de bir değişim yaşanmakta, özellikle Ramiz'le Orhan Ural kübik karikatürleriyle dikkat çekmektedirler[378].

---

[373] Nico Sandfuchs, **a.g.m.**, s. 80.

[374] **A.g.m.**, s. 80.

[375] **A.g.m.**, s.s. 81-82.

[376] **EK: 628**; **EK: 629**.

[377] Bkz. **Akbaba**, S. 63, 14 Mart 1935; **Akbaba**, S. 71, 9 Mayıs 1935.

[378] Örnek olarak bkz. **Akbaba**, S. 108, 1 Şubat 1936.

1935'in yaz aylarından itibaren Akbaba'da dış politika karikatürleri artar. Özellikle İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sık sık kapak karikatürlerine konu olmaktadır. Mussolini'yi hedef alan pek çok karikatür yayınlanır. Bunun sonucunda dergi, 86. sayıda *"Dost bir devletin şefini tezyif mahiyetinde yayın yapıldığı"* gerekçesiyle Bakanlar Kurulu kararıyla geçici olarak kapatılır[379]. Bu kapatma kararı on beş gün sürmüştür[380]. Yeniden çıkan Akbaba dış politika konularını işlemeye devam eder. Yunanistan'daki kralcılar-cumhuriyetçiler çekişmesini, Mısır'da İngiliz yönetimine karşı çıkan ayaklanmaları kapağa taşır[381]. Bu kez 98. sayıda İngiltere'nin eleştirilmesi sorun olmuştur. Bu sayı da Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanır ve toplatılmasına karar verilir[382]. Ortaç son yıllarda Türkiye'de pek çok yeniliğe alışıldığını ama mizaha bir türlü alışılamadığını ileri sürerek tepkisini gösterir. Gazetelerde haber yapılmasında hiçbir sakınca görülmeyen konuları işlediklerini, buna karşılık gazetelere verilmeyen cezaların kendilerine verildiğinden şikâyet eder[383]. Ancak bu serzenişleri de kâr etmez. Yaklaşık beş ay sonra kapakta Mussolini'yi, asılan Habeşlileri keyifle izlerken gösteren 125. sayı Bakanlar Kurulu kararıyla toplattırılır. Gerekçe yine Akbaba'nın Türkiye'nin dış politikasına aykırı yayın yapmasıdır[384].

Akbaba'nın bir yıl içerisinde üç kez ceza almasına rağmen CHP'nin dergiye abonelikleri sürmektedir. Hatta toplatılan sayıların dahi abonelik ücretleri aksatılmadan ödenmiştir[385]. Bu abonelikler gelecek yıllarda da devam edecek, Akbaba bir yandan yasal yaptırımların soğuk nefesini ensesinde hissederken diğer yandan abonelik desteğiyle iktidarın kanatları altında yayınını sürdürecektir[386].

---

[379] **BCA,** Tarih: 26.8.1935, S. 2-3183, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 57.69..19. ; Ayrıca bkz. **Anadolu**, 5 Eylül 1935.

[380] **BCA,** Tarih: 10.9.1935, S. 2/3239, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 58.72..15.

[381] **Akbaba**, S. 98, 23 Kasım 1935.

[382] **BCA,** Tarih: 5.12.1935, S. 2/3646, Dosya: 86-207 , Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 60.92..12.

[383] Yusuf Ziya, "Alışamadık gitti", **Akbaba**, S. 100, 7 Ocak 1935.

[384] **BCA,** Tarih: 2.6.1936, Sayı: 2/4729, Dosya: 86-223 , Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 65.46..14.

[385] **BCA,** Tarih: 29.07.1935, Dosya: 8. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 1325.401..1; **BCA,** Tarih: 28.11.1935, Dosya: 8. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 1325.401..1; **BCA,** Tarih: 24.12.1935, Dosya: 8. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 1325.401..1; **BCA,** Tarih: 11.7.1935, Dosya: 1. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 12.65..11; **BCA,** Tarih: 24.8.1935, Dosya: 1. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 16.83..4.

[386] **BCA,** Tarih: 08.03.11937, Dosya: 8. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 1325.401..1; **BCA,** Tarih: 18.04.1938, Dosya: 8. Büro, Fon Kodu: 490..1.0.0; Yer No: 1325.401..1.

1936'da Akbaba'nın karikatürcü kadrosunda önemli bir bayrak değişimi yaşanır. Yıllardır derginin karikatür yükünü taşıyan Ramiz dergiye veda ederek Sedat Simavi'nin Karikatür dergisine geçmiş, kapaklarda Necmi Rıza'nın imzası öne çıkmaya başlamıştır. Ağustos ayından itibaren, sükseli ilanlarla Cemal Nadir'in Akbaba'ya gelişi duyurulur[387]. Sanatçı gelir gelmez hem kapaklardaki hem de iç sayfalardaki tam sayfa renkli karikatürlerle dergiye bambaşka bir hava katar. *"Eski Günlerin Karikatürleri"*yle okuyucuyu Osmanlı toplum yapısına gülmeye çağırır[388]. Bu arada karma bir karikatür sergisini değerlendiren Ortaç, Ramiz'i aşağılama Cemal Nadir'i de yüceltme fırsatını kaçırmamıştır[389]. Birkaç ay sonra Ratip Tahir'in de Akbaba kadrosuna katıldığı ilan edilse de, bu sanatçının Akbaba'yla ilişkisi Cemal Nadir kadar uzun sürmez[390]. Artık derginin kapak karikatürlerinin hemen hemen tamamı Cemal Nadir'in elinden çıkmaktadır. Gündemin en hararetli konusu olan Hatay Meselesi sık sık kapakta yer alır.

1937 baharında Yusuf Ziya, gelecek yıllarda da sık sık gündeme getireceği kağıt ve maliyet konularından şikayetçidir. İzmit Kağıt Fabrikası Müdürlüğü'ne yazdığı açık mektupta; fabrikanın açılmasının beklenenin aksine kağıt fiyatlarını artırdığını dile getirir. Avrupa'dan ithal kağıt karaborsaya düşmüş, 18 kuruşluk kâğıt el altından 33 kuruşa satılır olmuştur[391]. Bir sonraki sayının kapağı da kağıt sorununa ayrılmıştır[392]. Ortaç başyazıda *"Devlet Baba"*ya sitem etmektedir. Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan ve kazanç vergisi vermeyen günlük gazete patronlarının devlet tarafından el üstünde tutulduğunu, buna karşın dergilerin üvey evlat muamelesi gördüğünü savunmaktadır. Kâğıt sorununun acilen çözülmesini istediği yazısında Akbaba'nın rejime hizmetlerini de hatırlatmayı ihmal etmez:

> *"On dört yıllık yayın hayatımda, sana hiyanet eden ikinci gruptan Serbest Fırkaya kadar bir saniye yanından ayrıldım mı?... Terakiperverlerin tek gözlüklü Refet Paşasından Serbest Fırkacıların, tek gözlü Ağaoğlusuna kadar bütün simalarını Karagöz Eşhası gibi birer birer kaleme takıp oynatan ben olmadım mı?*

---

[387] **Akbaba**, S. 137, 22 Ağustos 1936.

[388] Örnek olarak bkz. **Akbaba**, S. 146, 24 Ekim 1936; **Akbaba**, S. 150, 20 Kasım 1936.

[389] Yusuf Ziya, "Karikatür Sergisi", **Akbaba**, S. 140, 12 Eylül 1936.

[390] **Akbaba**, S. 146, 24 Ekim 1936.

[391] Yusuf Ziya, "İzmit Kağıd Fabrikası Direktörlüğüne", **Akbaba**, S. 169, 2 Nisan 1937.

[392] **Akbaba**, S. 170, 9 Nisan 1937.

Şapkayı ilk giyen Türk Akbabanın resimleri, yeni harfleri ilk basan gene Akbabadır!"[393].

Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim Tör'ün, kağıt kıtlığı konusunda Ortaç'ı tekzip etmesi üzerine Ortaç bu konuda iki yazı daha kaleme alır[394]. Bir ay sonra çıkan 176. sayının konusu da yine kâğıt sıkıntısıdır[395]. Ortaç'ın bu konudaki hassasiyeti sonraki yıllarda da sürecek ve girdi fiyatlarındaki yükselmeler zaman zaman Akbaba'da şikâyet konusu olmaya devam edecektir.

Atatürk döneminin son yılında gerçekleşen hükümet değişikliği Akbaba'nın yeniden hareketlenmesine neden olur. Hükümet üyeleriyle birlikte Celâl Bayar'ın karikatürleri sık sık Akbaba sayfalarında yer alır[396]. Ancak belediye ve dış politika karikatürlerinin önüne geçebilmiş değillerdir.

Atatürk'ün dünyaya gözlerini kapadığı günlerde Akbaba 15. Yılını doldurmak üzeredir. Dergi bu süre içerisinde bir ekol haline gelmeyi başarmış ve Türk mizahının rotasını belirlemeye başlamıştır. Liderliği uzun yıllar devam eder. Akbaba'da eserinin yayımlanması, basın dünyasına yeni adım atan pek çok genç yazar ve çizer için prestij kaynağı olmuştur. 1970'li yıllara kadar neredeyse bütün karikatürcülerin yolu Akbaba'yla kesişir. Hatta rakip dergilerin kadroları dahi bu okuldan yetişir[397]. İktidar yanlısı tavır sonraki yıllarda da devam eder ve Akbaba bu yayın politikasının bedellerine katlanmak zorunda kalır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yenilikçi mizah anlayışı ise giderek kaybolur. Özellikle *"50 Kuşağı"*nın getirdiği mizah ve karikatür anlayışı karşısında Akbaba mizahı zamana yenik düşmeye başlayacaktır[398]. Yusuf Ziya'nın 1966'da dergiyi oğlu Ergin Ortaç'a devretmesinden sonra Akbaba neşesini yitirmiş yaşlı bir kuşa döner. Günün mizahını

---

[393] Yusuf Ziya, "Devlet Babaya Açık Mektup", **Akbaba**, S. 170, 9 Nisan 1937.

[394] "Matbuat Umum Müdürüne Açık Mektup", **Akbaba**, S. 171, 16 Nisan 1937; Yusuf Ziya, "Kâğıd Meselesi", **Akbaba**, S. 172, 23 Nisan 1937.

[395] **EK: 630**.

[396] **EK: 631**.

[397] Ferit Öngören, "Cumhuriyetin İlk 50 Yılındaki Yayını Başlı Başına Mizah Olayı Sayılabilecek 'Akbaba' Kapandı, **Milliyet Sanat**, S. 265, 20 Şubat 1978, s. 10.

[398] Bkz. Yasin Kayış, **Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür**, Libra yay, 1. b., İstanbul, 2009.

karşılamaktan iyice uzaklaşır[399]. 1977 yılında kapısına son kez kilit vurulduğunda ise geriye cumhuriyetin ilk 55 yılına şahitlik eden binlerce karikatür bırakmıştır.

5.8.Yeni Köroğlu

28 Nisan 1928'de ilk sayısını yayımlayan Yeni Köroğlu'nun sahibi, müdürü ve başyazarı Karagöz'den ayrılıp kendi gazetesini kuran Burhan Cahid (Morkaya) Bey'dir[400]. Burhan Cahid Bey sonradan açıkladığına göre, Karagöz'deki yöneticiliğinin son döneminde gelen *"filan mebus darıldı, falan devletli gücendi"* şeklindeki yönlendirmelere tepki olarak *"biz böyle emirli, fermanlı gazetecilik edemeyiz"* diyerek Karagöz'den ayrılmış ve kendi gazetesini kurmuştur[401].

Biçimsel olarak Karagöz'ün hemen hemen aynısı olan Yeni Köroğlu da adını bir halk kahramanından almıştır. Esprilerin kahramanı da bu meşhur halk kahramanıdır. Karikatürlerdeki Köroğlu –tıpkı Karagöz'de olduğu gibi- sözünü esirgemez, doğrunun yanında saf tutar ve halkın yanındadır. Yeni Türkiye yolunda çoğu zaman halka nasihat verir, bilge bir kişi gibi halka doğru yolu gösterir. Karagöz'ün yoldaşı Hacivat gibi, Köroğlu'nun da yoldaşı Ayvaz'dır. Ne var ki Ayvaz bir süre sonra karikatürlerden ve diyaloğa dayalı esprilerden silinecek Köroğlu yoluna yalnız devam edecektir.

İlk 51 sayısını eski yazıyla yayımlayan gazete[402] 1 Aralık 1928 tarihli 63.sayısından itibaren yasal zorunluluğa uyarak tamamen yeni harflerle basılmıştır. Çarşamba ve Cumartesi günleri olmak üzere haftada iki sayı yayımlanan gazete, sadece 1930 yılının sonlarında 8 sayfa[403], 1928-38 yıllarını kapsayan diğer zamanlarda ise 4 sayfa olarak yayımlanmıştır. İlk yılında 1. ve 4. sayfalarında karikatür yayımlayan gazetenin karikatürleri daha sonra sadece 1. sayfayla ve

---

[399] Ferit Öngören, **a.g.m.**, s. 9.

[400] Burhan Cahit Morkaya'nın mizah yayıncılığından ziyade hayatı ve edebi eserlerini ele alan bir inceleme için bkz. Özlem Kayabaşı, "Burhan Cahit Morkaya (Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme)", **Dumlupınar Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü- Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Kütahya, 2006.

[401] "Dalkavuk, Sen de Dinle", **Yeni Köroğlu**, S. 247, 6 Eylül 1930.

[402] M. Orhan Bayrak, **a.g.e.**, s. 80.

[403] Sekiz sayfadan oluşan ilk sayı 26 Kasım 1930 tarihli 270. Sayıdır.

çoğunlukla bir adetle sınırlı kalmıştır. Künyede her ne kadar başyazar olarak Burhan Cahid'in adı geçse de yazılar imzasızdır. Yine 1928-38 arasında yayımlanan karikatürlerin hemen hemen tamamının imzasız olması nedeniyle derginin karikatürcü kadrosunu tam olarak belirlemek mümkün değildir. Sadece Ratip Tahir imzalı az sayıdaki karikatür[404] ile Cemal Nadir'i kadroda gösteren bir fotoğraf[405] bu iki karikatürcünün derginin çizer kadrosunda olduğunu göstermektedir.

İlk aylarında mizahi yönü ağır basan Yeni Köroğlu'nun künyesinde, bu özelliğine bağlı olarak *"... siyasi mizahi halk gazetesi"* yazmaktayken[406], gazetedeki karikatür sayısının ve mizahi unsurların azalmasına koşut olarak "*Siyasi Halk Gazetesi"* ne dönüşmüş ve öyle devam etmiştir[407].

Köroğlu'nun yayın hayatına başlaması basının zor bir süreçten geçtiği döneme denk gelmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu halen yürürlüktedir. Harf inkılâbı ise birkaç ay sonra tüm basını sarsacaktır. Yine de ilk sayılarından itibaren birinci sayfadaki büyük boy renkli karikatürlerle yayın dünyasına hızlı bir adım atılmıştır.

Harf inkılabının sarsıcı günlerinde Köroğlu oldukça iddialıdır. Yeni satın alınan matbaa makinesinin fotoğrafı yayınlanmış ve gazetenin daha iyi bir baskı kalitesiyle okurlarına ulaşacağı müjdelemiştir. Hedeflediği kitle yalnız Türkiye ile de sınırlı değildir. *"Meriç sahilinden İran hududuna kadar Türkiye'de, Kıbrıs'tan, Mısır'dan, Suriye'den Amerika'ya kadar millettaşlarımız memlekette olan biten vukuatı resimlerle görecektir"* iddiasıyla yurt dışına da ulaşmak hedeflenmiştir[408].

İlk sayılardaki karikatürlerinin konusu gündeme bağlı olarak harf inkılâbı konusunda yoğunlaşmıştır. Ayrıca devrimin kazanımları, hükümet icraatları ve Türkiye'nin dış politikası övülmektedir[409]. Yazı ve karikatürleriyle harf inkılâbını büyük bir coşkuyla destekleyen gazete, yeni harfleri öğretmek için derslere de yer verir[410]. Bolca fotoğraf kullanılarak Türk Devrimi, ülke çapındaki sosyal değişim,

---

[404] Bkz. **Yeni Köroğlu**, S. 46, 3 Ekim 1928; Yeni Köroğlu, S.47, 6 Ekim 1928.

[405] Bkz. **Yeni Köroğlu**, S. 158, 30 Ekim 1929.

[406] Örnek olarak kkz. **Yeni Köroğlu**, S.12, 6 Haziran 1928.

[407] Örnek olarak bkz. **Yeni Köroğlu**, S. 55, 3 Kasım 1928.

[408] **Yeni Köroğlu**, S. 32, 15 Ağustos 1928.

[409] **EK: 130**.

[410] Örnek olarak bkz. **Yeni Köroğlu**, S. 56, 7 Kasım 1928.

yeni harfleri öğretmek için açılan millet mektepleri, eşkıya takipleri ve taşrada asayişi sağlama çabaları övülür. Harf inkılâbı sonrasında basında artan rekabete paralel olarak renkli karikatürler artmış, birinci sayfada iki karikatüre yer verilmeye başlanmıştır. Almanya'dan yeni getirtilen matbaa makinesiyle baskı kalitesinin artırılmasına çalışılmaktadır[411]. Gazete bu haliyle okuyucunun dikkatini çekmeyi başarmış; Karagöz ve Akbaba gibi iki önemli rakibi kapanmanın eşiğine gelirken Köroğlu okuyucu sayısını giderek artırmıştır. Bir karikatürüne de yansıdığı gibi henüz iki yılını doldurmadan köylerde kapışılır haldedir[412]. Bu ilginin sağladığı özgüvenle de bazı gazetelerin okuyucu çekebilmek için *"çıplak kadın resmi"* basması eleştirilir: *"Bize kalırsa halkı okumaya alıştırmak için böyle şehvetini uyandıracak resimler basmak fayda vermez, halkın ne istediğini sormak, ona fayda verecek yazılar yazmak daha doğrudur"*[413]. Ne var ki aynı yöntemi 3-4 ay sonra Köroğlu da uygulayacaktır[414].

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu 1930 yazına kadar Köroğlu'nun eleştirel karikatürleri İstanbul'daki belediye hizmetlerindeki aksaklıklar ve uluslararası ilişkilerle sınırlıdır[415]. Mübadele konusunda görüşmelerin çıkmaza girdiği süreçte Yunanistan'a tehditler savrulur[416]. Çözüm için anlaşmanın imzalanması arifesinde ise Köroğlu Venizelos'la halay çekmektedir[417]. Başbakan İsmet Paşa ve hükümet icraatları olumlanır[418]. Para krizini çözme konusunda da çare yine İsmet Paşa'dır[419]. Başbakan, bakanlar nadiren de olsa duvar ustası, kasap, horoz gibi mizahi çizimlerle karikatürize edilebilmektedir. Bu arada çok sık olmasa da vurgunculuk, pahalılık, rüşvet gibi sorunlar gündeme getirilir[420].

---

[411] **Yeni Köroğlu**, S. 111, 18 Mayıs 1929.

[412] **EK: 632**; Köroğlu ikinci yılın sonunda okuyucuların gösterdiği yoğun ilgisi sayesinde Türkiye'nin en çok okunan gazetesi olduğunu ileri sürüyordu:"Köroğlu Üç Yaşına Girdi", **Yeni Köroğlu**, S. 209, 26 Nisan 1930.

[413] **Yeni Köroğlu**, S. 167, 30 Kasım 1929.

[414] Örnek olarak bkz. **Yeni Köroğlu**, S. 190, 19 Şubat 1930; **Yeni Köroğlu**, S. 194, 5 Mart 1930.

[415] Örnek olarak bkz. **EK: 633**.

[416] Örnek olarak bkz. **EK: 634**.

[417] **EK: 635**.

[418] **EK: 636**.

[419] **EK: 637**.

[420] **EK: 638**.

Dünya ekonomik bunalımının etkisiyle 1930 yılının başlarında piyasada baş gösteren para darlığı, dış borç alma konusunu gündeme getirmiş; Köroğlu bu fikri sevinçle karşılamış ve hararetle savunmuştur[421]. Gazete bu açıdan oldukça liberaldir. Aynı yılın Temmuzunda ise gündemin sıcak konusu Ağrı İsyanı'dır. Köroğlu isyancıların en sert şekilde cezalandırılmasından yanadır. Kimi zaman elinde tüfek Mehmetcik'in yanında *"eşkıya"* kovalamakta, kimi zaman da silahlı kuvvetlere komut vermektedir[422].

Serbest Fırka'nın kurulmasıyla, Köroğlu'nun aynı dönemde yayımlanmakta olan Karagöz ve Akbaba'dan en önemli farkı ortaya çıkar. Diğerlerinin aksine Serbest Fırka'nın kurulmasını büyük bir sevinçle karşılayan dergi ilk günden muhalif saflarda yerini alır. Yazı ve karikatürleriyle SCF'nin yanındadır[423]. Muhalif partinin kurulmasını şu sözlerle değerlendirir:

> *"Şimdiye kadar bir elde bir fırka ile idare ediliyorduk, yapılan işler iyimi oluyordu, fena mı kimse söyleyemiyordu, mecliste bütün mebuslar hükümet fırkasında idi, gazetelerin Beş tanesi Milliyet, Cumhuriyet, Vakit, Akşam, Politika hükümet fırkası meb'uslarınındı, hatta bir mizah gazetesi[424] bile son zamanlarda halk fırkası tarafından idare ediliyor, resimleri, yazıları fırkaya gidip sansör edildikten sonra basılıyordu.*
>
> *Her ne olursa hükûmet yapıyor, hükûmet fırkası tasrik [tasdik] ediyor, hükûmet gazeteleri de alkışlıyordu. Cumhuriyet devrinde böyle bir kafa ile iş olmazdı.*
>
> *Ve bunun içindir ki:*
>
> *Halk ta, ehalide işini söylemek, içini dökmek senelerdenberi duyduğunu işittiğini yazmak derdile bu sıkıntıyı kaldıracak bir kuvvet bekliyordu, çok şükür ki bu el yine bu vatanın en namuslu evlatları arasında ve yine memleketin selameti fikriyle meydana çıktı, artık kanun dahilinde olanı biteni söylemek ve yazdığımdan dolayı kanundan başka kuvvetler tarafından kahra uğramamak mümkündür işallah. Hayırlı olsun"*[425].

Köroğlu bir yandan SCF'yi destekleyip, CHP'yi eleştirirken diğer yandan halkı özgürlük ortamından yararlanarak kendi amaçları için çalışacak *"mürtecilere,*

---

[421] **EK: 367**.

[422] **EK: 639**.

[423] Köroğlu'nun SCF günlerinde yayımladığı karikatürler Serbest Cumhuriyet Fırkası başlığı altında verildiğinden, burada örneklere yer verilmemiştir.

[424] Karagöz kast edilmektedir.

[425] **Yeni Köroğlu**, S. 240, 13 Ağustos 1930.

*eski itilafçılar"*a karşı uyarıyor, *"Bu cumhuriyet, bu inkılâp Halk fırkasının da, yeni fırkanın da müşterek temelidir"* diyordu[426].

Köroğlu, Serbest Cumhuriyet Fırkası günlerinde Karagöz'le sert polemiklere girmiştir. Karagöz'de Burhan Cahid için yapılan *"dün yazdığının bu gün aksini yazıyor"* eleştirisi üzerine Köroğlu'nda sert bir cevap yayımlanır:

> *"Yazılarını, resimlerini halâ Hakkı Şinası Paşa'ya götürüp:*
>
> *-Münasip mi Paşam! diye soran perde dalkavuğu oturduğu sandalyanın (KÖROĞLU) muharrirleri tarafından şeref ve istiklâl uğruna devrilip bırakılmış bir aylıklı esir koltuğu olduğunu ne çabuk unuttu be yahu. Biz öyle dalkavukluk sandalyalarının daha şatafatlısını yıkmış adamız. Dalkavukluk adetimiz olsaydı yağlı post diye sarıldıkları koltukları onlara hediye etmezdik"*[427].

Bir hafta sonra yine Burhan Cahid Bey'in ağzından Orhan Seyfi ve Karagöz'e yüklenilir:

> *"2 yıl evvel elinde ki gazetenin başında biz varken kimseden emir almadan yazıyorduk. Zülfü yar, mülfüyar tanımıyorduk. Bize bir gün*
>
> *-Aman filan mebus darıldı, bir gün –Aman falan devletli gücendi, dediler, biz de böyle emirli fermanlı gazetecilik edemeyiz dedik, gazeteyi bıraktık. Hür, serbes KÖROĞLU'nu çıkardık. O gazeteyi artık yazılarını, resimlerini Halk Fırkasına gösterip izin alarak çıkarmağı kabul edecek erbab dalkavuklar eline bıraktık.*
>
> *-Alınız gazetenizi, veriniz hürriyetimizi dedik!, ve vicdanımdan başkasına hesap vermeyen (KÖROĞLU)nu çıkardık. Bunu cihan biliyor, paşası da biliyor, ağası da biliyor. Biz kalemi serbes, fikri serbes adamlarız, ya o dalkavuk, o uşak, o satılık gazete kalemi serbes, fikri serbes olduğunu ilan edebilir mi? ha gayret! ha, Nasıl? Biz perva etmeden yazarız, yazsana bakalım sen de, ha.. Nasıl…? Yaz da maskeni indirelim, anhanı minhanı aleme destan edelim"*[428].

Karagöz'e yönelik bu sert üslubun aksine gazete genel olarak yumuşak bir muhalefet yürütüyordu. 3 Eylül sayısında şu ifadeler yer almıştı:

> *"İki fırka yakında karşı karşıya gelecekler, iki fırkanın başında da memleketin hürmetini ve sevgisini kazanmış iki siyasi var, ve yeni fırka sırf fikir mücadelesi yapmak için ortaya çıkmış, halk fırkası da onu bu fikirle dostane karşılamıştır. Fakat poletikayı kavga etmek zan eden bazı kaldırım diplomatları işi sokağa dökerlerse fena olur. Halk fırkası yedi senedenberi yanlış poletika*

---

[426] **Yeni Köroğlu**, S. 243, 23 Ağustos 1930.

[427] "Kabak Çiçekleri", **Yeni Köroğlu**, S. 245, 30 Ağustos 1930.

[428] "Dalkavuk, Sen de Dinle", **Yeni Karagöz**, S. 247, 6 Eylül 1930.

tutmuş, memleketi fakir düşürmüş. Ya acemilikten ve yahut iyi olur zannederekten…

Asıl mesele fırkaya güvenerek bir takım dalavereciler küplerini doldurdu, ne ise iş şimdi kalemle, fikirle mücadele etmektir. Bu mücadele azarsa zararını yine memleket çeker"[429].

Üç ay boyunca Serbest Fırka'yı açıkça destekleyen Köroğlu, partinin kapatılmasından sonra kendini kurtarma telaşına düşmüştür. Bu kaygıyla muhalif fırkanın kapatılmasını olumlu bir gelişme olarak yansıtmış, muhalif tavrının dozunu gitgide düşürmüştür. Bir yazıda muhalif fırka konusunun bir daha gündeme gelmemesini savunur:

"Serbest Fırka ne mecliste ne de memleket içinde mücadele yapmadan ortadan çekildi. Biz daha bu işler ilk defa ortaya çıktığı zaman demiştik ki: - Eğer Gazi babamız fırkaların üstünde kalırlarsa iki fırka mücadele eder. Yok, eğer Gazi baba iki taraftan birini kendine çekerse bütün millet yıllarca evvel olduğu gibi onun peşinde gider. Ama Halk bir fırkaya girmiş, girmemiş. Bizce zaten ortada fırka değil Gazi babamız vardı.

İşte böyle iken yeni bir fırkanın ortaya çıkacağından bahsetmek saçmadır. Şimdi Gazi baba memleket içinde geziyor. Şikayetleri dinliyor. Halk fırkası temizleniyor. Halkın derdi dinlenirken, gazeteler serbest yazdıktan ve Halk fırkası mutemetlerini[n] de derebeyliği kalktıktan sonra hükümet ve millet el ele demektir"[430].

Köroğlu'nu muhalefetini yumuşatmaya iten kaygı 10 Aralık 1930 tarihli karikatürüne yansımıştır[431]. Karikatürde Arif Oruç'a hapishane yolunun görünmesi ve muhalif gazetecilerin Arif Oruç'un akıbetine uğramamak için acilen *"Muhalefet Bayırı"*ndan dümen kıvırmaları gerektiği anlatılmaktadır. Her ne kadar Köroğlu, tehlikede gibi görünmese de onun da potada olduğunu herkes bilmekte, Köroğlu kendi durumuna açıklık getirmektedir.

Gazete 26 Kasım 1930 tarihli sayısında büyük bir atılım yaparak sayfa sayısını sekize çıkarır. Menkıbelere dayalı *"Yusuf ile Züleyha"* tefrikası ile çıplak kadın fotoğrafları aynı sayıdan itibaren sayfalarda yer almaya başlamıştır. Köroğlu bir yıl önce eleştirdiği, *"Çıplak Kadın"* resimlerini şimdi kendisi basmaktadır. Uzun süredir tek renge dönmüş olan karikatürler de 17 Aralık'tan itibaren yeniden

[429] "Kavga", **Yeni Köroğlu**, S. 246, 3 Eylül 1930.

[430] "Fırka İşini bir daha tecrübe etmeğe lüzum yok!", **Yeni Köroğlu**, S. 271, 29 Kasım 1930.

[431] **EK: 640**.

renklenir. Bir süre sonra da kupon-hediye-çekiliş yoluyla okuyucunun dikkatini çekme çabalarına hız verilir[432].

SCF'nin kapatılmasından sonraki bir yıllık süreçte Köroğlu, bir yandan eleştirilerini sürdürmüş diğer yandan da iktidara şirin görünmeye çabalamıştır. Menemen Olayı sonrasında irtica karşıtı ve devrimci söylemler öne çıkarılır[433]. Ancak Köroğlu'nun bu tavrını sadece iktidara şirin görünmek amacına bağlamak da abartı olur. Önce Karagöz'ü, sonradan da Köroğlu'nu yöneten Burhan Cahid'in daima laiklik yanlısı yayın politikasını sürdürdüğü ve devrim karşıtı tutucu çevrelere karşı olduğu açıktır. Köroğlu, CHP'nin tek parti yönetimindeki yozlaşmalara karşı çıkmış, eleştirilerinde bu konulara odaklanmış, ulusal ve laik devlet konusunda ise rejimin yanında olmuştur. Menemen Olayı, işte bu *"samimi tutum"*u göstermeye vesile olmuştur. Ne var ki İnkılap gazetesinde İsmet Paşa'nın kalemşorluğunu yapan Ali Naci'nin, Köroğlu'nun SCF günlerinde yaptıklarını unutturmaya pek niyeti yoktur. Nitekim Menemen olayı sonrasında muhalif gazeteciler Arif Oruç ve Zekeriya (Sertel) ile birlikte, Burhan Cahid ve Köroğlu da Ali Naci'nin saldırılarından nasibini alır. Ali Naci bu isimlerin Derviş Mehmet'ten farkı olmadığını ileri sürmektedir[434].

Köroğlu'nun Temmuz 1931 tarihli Basın Kanunu'na kadar sürebilen eleştirel karikatürleri ekonomi odaklıdır[435]. Başbakan İsmet Paşa ve bakanların karikatürlerinin çizilmesinde herhangi bir çekince hissedilmez. Eleştirilerin yanı sıra hükümetin olumlu bulunan uygulamalarıyla ilgili tavsiyeler de karikatürlere yansımaktadır[436]. Yazılarda da benzer tavır hâkimdir. İdari işlerdeki dalkavukluk[437], İktisat Vekâleti'nin israfları[438], okul yapmak yerine likör fabrikası açılması[439],

---

[432] Örnek olarak bkz. **Yeni Köroğlu**, S. 293, 14 Şubat 1931.

[433] **EK: 641**; **EK: 642**.

[434] Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt yay., 3. b., İstanbul, 1999, s. 276.

[435] **EK: 643**; **EK: 644**.

[436] **EK: 645**; **EK: 646**.

[437] "Siyasi İşlerimizde", **Yeni Köroğlu**, S. 314, 29 Nisan 1931;

[438] "İsraf Vekâleti'nin İşi…", **Yeni Köroğlu**, S. 315, 2 Mayıs 1931.

[439] "Hey Gidi Hey", **Yeni Köroğlu**, S. 324, 3 Haziran 1931.

makam otomobillerine yapılan harcamalar[440] eleştirilir. Bu arada gazete uzun yıllar boyunca kullanacağı *"Türkiye'nin en çok okunan gazetesidir"* ifadesini künyesine yerleştirmiştir[441].

Köroğlu eleştirel yayın politikası sürdürürken, bir yandan da bunun bir *"vatan borcu"* olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Atatürk'ün CHP kongresindeki sözlerinden ilham alınarak Mayıs 1931'de yayımlanan bir yazıda, bu konuda gazetenin bakış açısı açıklanmaktadır:

> *"Kötü İşe Kötü Demek Vazifedir! Birbirimize yol göstermek ve doğruyu söylemekte fayda var. 'KÖROĞLU' Hatır, gönül bilmeden millet ve memleket için eğriye eğri, doğruya doğru demeği bir vatan borcu bilir. Ve bu temiz yürekle halkın selâmeti için gördüğünü, bildiğini olduğu gibi yazar. Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar derlerse de (KÖROĞLU) buna aldırmaz. Kaç zamandanberi bu sahifelerde halkın neden sıkıldığını, hükümetin ne yapması lâzım geldiğini yazıyoruz. Dalkavukların hırslanmalarına rağmen temiz öz, temiz sözle yaptığımız bu tenkitlerle vicdanen rahatlıyoruz. İşte Gazi babamız'da geçen gün fırka kongrasını açarken böyle buyırdu:*
>
> *Birbirimizi irşat ve haklı tenkitler yapmak faydalıdır.*
>
> *Gazi Babamızın bu sözü bize taze bir şevk verdi. Binaenaleyh hatır gönül tanımadan halk namına doğruya doğru, eğriye eğri demekle metanetle, cesaretle devam edeceğiz"*[442].

Haziran ayından itibaren de birinci sayfadaki *"Köroğlu diyor ki"* başlıklı çerçeve yazılardaki veciz ifadelerle bu yaklaşım desteklenmektedir:

> *"Curnalci iftira eder, inanma! Dalkavuk tatlı söyler, kanma! Dost acı söyler kızma!"*[443].
>
> *"İyi işe iyi, kötü işe kötü diyene kızma, Her işe peh peh maşallah diye dalkavukluk edenlere de sakın: Aldanma, İnanma, Kanma!"*[444].

Haziran 1931'de yeni parti kurulacağı yönünde söylentiler çıkınca Köroğlu mesafeli kalmayı ve apolitik davranmayı tercih eder. Arif Oruç'un adının geçtiği bu girişim sırasında basındaki polemiklere katılmaz. Bir karikatürüne de yansıdığı gibi seyirci konumundadır[445]. Aynı sayıda okuyucularına; *"Bu günlerde kim doğru*

---

[440] "İşte Bu da Doğru Değil", **Yeni Köroğlu**, S. 327, 13 Haziran 1931.

[441] Bu ifade ilk kez 27 Mayıs 1931 tarihli 322. sayıda kullanılmıştır.

[442] "Kötü İşe Kötü Demek Vazifedir!", **Yeni Köroğlu**, S. 319, 16 Mayıs 1931.

[443] **Yeni Köroğlu**, S. 327, 13 Haziran 1931.

[444] **Yeni Köroğlu**, S. 330, 24 Haziran 1931.

[445] **EK: 647**.

söylüyor, kim yalan söylüyor belli değil. Sağa sola dümen kırma, (KÖROĞLU)nun peşinden ayrılma." tavsiyesinde bulunmaktadır[446]. Bir sonraki sayıda *"Muhalif, muvafık gazete patırdılarına kulak vermeyin, işinize bakın. Gazetelerin satışı düşünce öyle yaparlar"*[447] diyen Köroğlu, Serbest Fırka günlerinin aksine son derece temkinlidir. *"Şaşarsın Yahu"* başlığıyla yayımlanan şiir de adeta gazetenin bir yıllık tecrübesinin özeti gibidir:

"Şaşarsın yahu.
Siyaset işinde gitme ileri,
Karışmam hududu aşarsın yahu!
En öne geçenler, basınca geri,
Sen dahi haline şaşarsın yahu!

Gireyim deme ha siyasi işe,
İbret gözüyle bak gelip geçmişe,
Düşersen siyasi alış verişe,
Duramaz yerinde taşarsın yahu!

Siyaset dalgası yamandır yaman
Zaif teknelere attırır duman.
Vurunca kıçına ah aman aman,
Diyerek geriye koşarsın yahu!"[448].

Şiirde de anlatıldığı üzere *"en öne geçenler, basınca geri"*, Köroğlu kendini ortada kalmış hissetmektedir. O günlerde yayımlanan bir karikatürde ise bir yıl önce büyük umutla desteklenen Fethi Bey'e sitem vardır[449].

Temmuz 1931'de yeni Basın Kanunu gündemdedir ve Köroğlu bu kanunu *"dehşet"* olarak yorumlar[450]. Gazete kapatma yetkisinin valilere verileceği

[446] **Yeni Köroğlu**, S. 331, 27 Haziran 1931.
[447] **Yeni Köroğlu**, S. 332, 1 Temmuz 1931.
[448] **Yeni Köroğlu**, S. 332, 1 Temmuz 1931.

söylentilerinden duyulan endişe dile getirilmekte[451], yanlış ve haksız işleri eleştirmenin faydaları vurgulanmaktadır[452]. Ne var ki hükümete geçici olarak gazete kapatma yetkisi de veren Basın Kanunu meclisten geçer. Köroğlu'nun kanuna yönelik eleştirisi oldukça temkinlidir. Gazetelerin, kafese kapatılmış birer kuş olarak betimlendiği karikatürde, kanunun basının hatalarından kaynaklandığı ileri sürülmekte ve adeta basının buna müstahak olduğu savunulmaktadır[453]. Karikatürdeki betimlemeyle lejand arasındaki çelişki tam da basının içinde bulunduğu durumu özeti gibidir. Kafesteki düşen Köroğlu'nun, yapabileceği eleştiri bu kadar olabilir. Hemen dış politika karikatürlerine dönülür. 12 Ağustos 1931 tarihli 344. sayıdan itibaren de sayfa sayısı dörde düşürülür[454]. Artık Köroğlu, muhalif tavrını giderek kaybedecek, özgünlüğü kalmayacak ve tatsız bir gazeteye dönüşecektir.

Uzun süre iç siyaset ve siyasi aktör karikatürlerine yer vermeyen Köroğlu 16 Mart-9 Nisan 1932 tarihleri arasında 7 karikatürde bu konulara dönüş yapar. Bu karikatürlerden iki tanesi, buğday üreticilerinin sorunlarına çare olmak üzere ileri sürülen ekmek fiyatlarının yükseltilmesi önerisidir. Yunus Nadi'nin Cumhuriyet gazetesinde ekmeğin okkasının 8 kuruştan 13 kuruşa çıkarılmasını önerdiği günlerde; Köroğlu, Akşam ve Milliyet gazeteleriyle birlikte buna karşı çıkmaktadır[455]. Sonuçta ekmek fiyatlarının yükseltilmesi kabul görmese de spekülatif fiyat yükselmesi yaşanmış, konu zamanla gündemden düşmüştür.

1932 Ağustosunda Keriman Halis Cumhuriyet gazetesinin organizasyonuyla katıldığı yarışmada *"Dünya Güzeli"* seçilince Köroğlu *"O kadar güzel değil"* anlamına gelen bir yorum yayınlamış, Cumhuriyet gazetesinin şimşeklerini üzerine

---

[449] **EK: 648**.

[450] **Yeni Köroğlu**, S. 335, 11 Temmuz 1931.

[451] "Gazete Kapatmak Hakkı", **Yeni Köroğlu**, S. 335, 11 Temmuz 1931.

[452] "Dalkavukluk Yok!", **Yeni Köroğlu**, S.337, 18 Temmuz 1931.

[453] **EK: 649**.

[454] Bu tarihten itibaren gazetenin sayfa sayısı dörtle sınırlı kalmış, ancak renkli karikatür basımına devam edilmiştir.

[455] **EK: 650**; Ayrıca bkz. "Ne Kazandılar?", **Yeni Köroğlu**, S. 407, 19 Mart 1932 "Buğday 40 Para iken" , **Yeni Köroğlu**, S. 408, 23 Mart 1932; "Yunus Nadi Bey", **Yeni Köroğlu**, S. 448, 10 Ağustos 1932.

çekmiştir[456]. Köroğlu birinci sayfasında yayımladığı iki karikatür ve çok sert bir yazıyla karşılık verir. Her iki karikatürde de Cumhuriyet gazetesinin sahibi ve başyazarı, aynı zamanda Muğla Milletvekili olan Yunus Nadi Bey'e açıkça yüklenilir. Madrabazlıkla, sırça köşkte oturmakla itham edilir[457]. Köroğlu'na göre konunun güzellik yarışmasıyla falan ilgisi yoktur. Ekmek fiyatları konusunda yenilgiye uğrayan ve başkasına çatamayan Yunus Nadi Bey, hıncını Köroğlu'ndan almaya çalışmaktadır. Yazıda Yunus Nadi'nin ticari alanda entrikalar çevirdiği ileri sürülerek, adeta düelloya davet edilir. Köroğlu'nun önerisi tarafsız bir gazete tarafından, *"Yunus Nadi Beyi nasıl tanırsınız, Bürhan Cahidi nasıl bilirsiniz!"* anketi yapılmasıdır. Yazı *"Yunus Nadi Bey de eğer mert ve korkak olmayan bir adamsa buna razı olsun! Olmazsa memleketin namuslu evlâtlarını kötülemekten vaz geçsin"* sözleriyle son bulmaktadır[458]. Bu sert cevaplar üzerine Yunus Nadi Bey kişilik haklarına saldırıda bulunulduğu gerekçesiyle şikâyetçi olmuş ve konu mahkemeye taşınmıştır[459]. Köroğlu'nda bu olayla başlayan güzellik yarışmalarına tepki aynı yılın kasım ayında doruğa çıkmıştır[460].

1933 başında Yeni Köroğlu hem Bursa'daki Türkçe ezan karşıtı olaya hem de Yunus Nadi Bey'in organize ettiği güzellik yarışmasına çatmaktadır. *"Millet Artık Hem Yobaz Fesatından Hem de Züppelik Modasından Usandı, Bıktı"* diyen gazete, tepkisini karikatürlerle de yansıtmaktadır.

Köroğlu'nun muhalefeti ulusal ve laik devrime değil devrimin yozlaşma tehlikesine, tek parti yönetimine ve CHP'nin yanlış bulduğu uygulamalarınadır. Kuruluş yıllarında olduğu gibi 1931 sonrasında da yazı ve karikatürleriyle devrimi desteklemeye devam eder[461]. Örneğin halkevlerinin kuruluş döneminde şöyle demektedir:

---

[456] **Yeni Köroğlu**, S. 447, 6 Ağustos 1932; "Yunus Nadi Bey", **Yeni Köroğlu**, S. 448, 10 Ağustos 1932.

[457] **EK: 651**.

[458] Yunus Nadi Bey", **Yeni Köroğlu**, S. 448, 10 Ağustos 1932.

[459] **Yeni Köroğlu**, S. 450, 17 Ağustos 1932.

[460] Örnek olarak bkz. **Yeni Köroğlu**, S. 451, 20 Ağustos 1932; "Türk Kızları", **Yeni Köroğlu**, S.475, 12 Kasım 1932; "Temiz Türk Kızları", **Yeni Köroğlu**, S. 476, 16 Kasım 1932; "Bizim Çiçek Gibi Kızlarımız Mostralık Mal Değildir", **Yeni Köroğlu**, S. 479, 26 Kasım 1932

[461] **EK: 652**.

"Türk milleti yedi düvele meydan okuyup istiklâlı kazandı. Bundan sonra Avrupadan niçin geri kaldığımızı görerek inkılâp yaptı. Fes, medrese, tekke, Arap harfi hep atıldı. Tam bir Avrupalı olmak için şimdi kıyafetimiz gibi kafamızın içini de değiştirmek kaldı. İşte Halk evleri buna çalışacak çalışacak, Halkı medeni insanlara benzetecek. Bir Avrupalı musiki bilir, resim bilir, tarih bilir, edebiyat bilir. İş sade şapkada değildir. İşte Halk evleri halkımıza bunları öğretecek. Bunları öğrenenler softa kafasının kofluğunu anlayacaklar, inkılâbın bir temeli gençlik ve ordu ise bir temeli de şüphe yok Halk evleri olacak. Giriniz, Halk evlerine gidiniz, istifade ediniz"[462].

1931 tarihli Basın Kanunu'nun etkisiyle muhalif tavrını giderek kaybeden Köroğlu'nda 1932 sonrasında önemli bir değişiklik yoktur. Nadiren İsmet İnönü ve bakanların karikatürlerine yer verilir. Bu nadir örneklerde de icraatları eleştirmek bir yana genellikle övgü söz konusudur. 1932-38 yıllarında yayımlanan karikatürlerin çok büyük bir çoğunluğunu ise dış politika karikatürleri oluşturmaktadır. İç siyasi ortamın aksine 1933 sonrasında Avrupa'da meydana gelen olaylar mizah yayınlarına ve karikatürcülere bol bol malzeme vermektedir. Hitler'in ilk karikatürü Almanya'da iktidara gelmesinden hemen sonra 20 Mayıs 1933'te yayımlanır. 1935'ten itibaren Mussolini ve Hitler karikatürlerin baş kahramanı haline gelirler. Habeşistan'ın işgali, Almanya'nın Avrupa'daki saldırgan tutumu, Uzakdoğu'daki gelişmeler kaygıyla karikatürlere yansır. Balkan Antantı, Montrö Antlaşması ve Hatay konuları ise milli bir bakış açısıyla işlenir. Diğer yandan II. Dünya Savaşı arifesinde Türkiye'nin barış yanlısı olmasına rağmen gerekirse savaşmaktan çekinmeyeceği ve ordunun gücü sık sık vurgulanır. *"Dosta güven, düşmana korku"* verilir[463].

Köroğlu Atatürk'ün ölümünden sonra da Burhan Cahid Morkaya yönetiminde yayınını sürdürmüştür. 40'lı yılların sonlarında tabloit biçimi hâlâ aynıdır ve bir *"halk gazetesi"* olarak köylerde kapışılmaktadır. Birinci sayfanın haftalık siyasi panaroma karikatürleri ölümüne kadar Cemal Nadir tarafından çizilir. Yazıların neredeyse tamamı ise Vâ-Nu tarafından yazılmaktadır[464].

1945'te çok partili yaşam yeniden başlayınca Burhan Cahid Morkaya'nın CHP karşıtlığı yeniden nüksetmiştir. Köroğlu bu kez Demokrat Parti saflarında yer

---

[462] "İnkılabın Kafası", **Yeni Köroğlu**, S. 506, 1 Mart 1933; Yeni Köroğlu'nun devrimi destekleyen başka yazılarına örnek olarak bkz. "İleri Gidişe Durulmaz", **Yeni Köroğlu**, S. 517, 8 Nisan 1933; "Onuncu Yıla Doğru", **Yeni Köroğlu**, S. 551, 5 Ağustos 1933; "11inci Seneye İş Başına", **Yeni Köroğlu**, S. 577, 4 Kasım 1933.

[463] **EK: 653**.

[464] Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim, Sonra Yazdım**, s. 35.

almış[465], Morkaya da DP listesinden meclise girmiştir. Ancak bu milletvekilliği, Burhan Cahid'in I. Dünya Savaşı yıllarında asker kaçağı olduğu gerekçesiyle TBMM Genel Kurulu'nca reddedilmiş, iki yıl sonra da Burhan Cahid hayata gözlerini yummuştur[466]. Köroğlu ise yeni yönetimle yoluna devam etmiş ve sona ereceği 1955 yılına kadar Demokrat Parti'yi desteklemeyi sürdürmüştür[467].

5.9.Karikatür

1948'e kadar yayımlanacak olan Karikatür dergisinin ilk sayısı 1 Ocak 1936 tarihlidir[468]. 1938 yılı başına kadar cumartesi, sonrasında ise perşembe günleri yayımlanan derginin sayfa sayısı 20, fiyatı ise 10 kuruştur. İlk sayıda *"Sahibi ve Umumi Neşriyat Müdürü T. Şükrü"* , *"Çıkaran: Sedat Simavi"* ifadeleri yer almaktadır. Ancak bir süre sonra derginin sahibi olarak Sedat Simavi görünmektedir[469].

Simavi'nin mizah ve karikatürle ilişkisi çok eskiye dayanmaktadır. Henüz lisedeyken çizdiği karikatürler çeşitli mizah dergilerinde yayımlanmıştır. Daha sonra -1916'da- ilk mizah dergisi Hande'yi çıkarmış ve bu derginin karikatürlerini çizmiştir[470]. Kurtuluş Savaşı'nın en çetin günlerinde ise yine İstanbul'da Diken ve ardından da Güleryüz mizah gazetelerini çıkarmış, bu yayınlarla Anadolu hareketini

---

[465] M. Orhan Bayrak, **a.g.e.**, s. 80.

[466] **TBMM Albümü** (1920-2010), I (1920-1950), (Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yay. No:1, 2. b., 2010, s. 475; **TBMMTD**, IV, Dönem: VIII, B: 39, Toplantı: 1, 3 Şubat 1947, s.s. 1-66; Bu konudaki tartışmalar için ayrıca bkz. Özlem Kayabaşı, **a.g.t.**, s. 12-13.

[467] M. Orhan Bayrak, **a.g.e.**, s.s. 80, 161.

[468] 1936-1948 yılları arasında toplam 640 sayı yayımlanan Karikatür dergisinin mizah anlayışını ve yazı içeriğini ele alan bir çalışma için bkz. Sevtap Yazar, "Karikatür Dergisi: Mizah Anlayışı ve Bibliyografyası", **Ege Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü- TDA Türk Halk Bilimi Bilimdalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2002; Ferit Öngören, Sedat Simavi'nin Karikatür'ü ilk defa 1934'te yayınladığını, 13 sayılık denemeden sonra *"ilk"* sayısını 1 Ocak 1936'da çıkardığını belirtmektedir: Ferit Öngören, "Türk Mizah ve Karikatürü", s.s. 1433, 1441.

[469] Bu ifadeler zamanla değişmiştir. Örneğin 28 Mart 1936 tarihli 13. Sayıda *"İmtiyazı alan ve neşriyatı idare eden T. Şükrü"*, 3 Nisan 1937 tarihli 66. Sayıda ise *"Sahibi Sedat S.- Umumi Neşriyat Müdürü T. Şükrü"* yazmaktadır. Künyedeki *"Çıkaran: Sedat Simavi"* ibaresi ise değişmemiştir.

[470] İrem Barutçu, **Babıâli Tanrıları- Simavi Ailesi**, s.s. 7-8.

gözü kara bir şekilde savunmuştur[471]. 1923 Ağustosunda Güleryüz'ü kapatan Simavi bir ay sonra Resimli Gazete ile okuyucularına yeniden *"Merhaba"* der. Resimli Gazete okuyuculardan büyük ilgi görmüş, 44 binin üzerinde satış rakamına ulaşmıştır. 1926 sonrasında ise Resimli Gazete'nin yanı sıra Meraklı Gazete, Yeni Kitap ve Arkadaş'ı okuyucuların beğenisine sunar. Ne var ki bu hızlı yükseliş harf devrimiyle altüst olmuştur. Maddi zorluğa düşen Simavi, Resimli Gazete'yi kapatmak zorunda kalır. İflas etmiş, önce klişecilik yapmış sonra da Samsun'a giderek fındık tüccarlarının yanında çalışmaya başlamıştır. Devletin gazetelere yaptığı yardımı kabul etmemesi ise şüpheleri üzerine çekmiştir. Devlete ve rejime karşı olduğu söylentisi yayılır. Konuyu tetkik eden İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ise devrimci, idealist, vatansever bir yayıncı portresiyle karşılaşır[472]. Simavi devlet kadrosu için artık *"düşman"* değil *"dost"*tur. Bir süre sonra yeniden İstanbul'a dönüp klişecilik yapan Simavi'nin, yayıncı olarak yeniden dirilmesi ise 1933'te yayımlamaya başladığı 7 Gün dergisiyle olur. Sonrasında Model, Yeni Ev Doktoru gibi dergileri de çıkaracak olan Simavi 30'ların ikinci yarısında iki mizah yayınına birden el atacaktır. Önce 1935 yılında CHP'nin yayın organı Karagöz, Simavi'nin yönetimine teslim edilir. 1936'da ise kendi sermayesiyle Karikatür'ü yayınlamaya başlar. Artık aynı anda iki mizah yayınını birden yönetmektedir.

Karikatür, Karagöz'den farklı olarak, aynı yıllarda yayımlanmakta olan ve 1934'te yeni şekline kavuşmuş olan Akbaba'yla benzerlik gösterir. Biçim ve içeriği hemen hemen aynıdır. Ön ve arka kapakları renklidir. O da Akbaba gibi, Karagöz ve Yeni Köroğlu gazetelerine göre daha geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Siyasi konular çok geri plandadır. Kadın, erotizm, magazin, kadın-erkek ilişkileri, İstanbul-Belediye karikatürleri çoğunluğu oluşturur. Uzun başyazı ise Akbaba'ya göre daha az ilgi çekici ve okuyucuyla daha mesafelidir. Karikatürlerde Cemal Nadir, Orhan Ural, Togo, Necmi Rıza, Sedat Nuri, Salih gibi imzalara rastlansa da derginin karikatür yükü çoğu zaman Ramiz'in sırtındadır. Çizimleriyle uzun yıllar Akbaba'yı omuzlamış olan Ramiz artık Karikatür dergisinin başçizeri olmuştur.

---

[471] Cüneyd Okay, **Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri**, s.s. 11-15; Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. III (Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923), s.s. 143-145; 161- 169.

[472] İrem Barutçu, **a.g.e.**, s.s. 17-18.

Karikatür dergisinin yayına başladığı 1936 yılında dünya adım adım yeni bir savaşa sürüklenmektedir. Hem bu sebeple hem de iç siyasi koşulların zorlamasıyla dergideki siyasi karikatürlerin odağı dış siyasi gelişmelerdir. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Almanya'nın istekleri karikatürlere yansır[473]. Dergi, *"Geri Kalmış"* bir ülkenin, tüm dünyanın gözü önünde, *"Medeni bir ülke"* tarafından nasıl kurban edildiğine dikkat çekmekte; sık sık *"Medeniyet"* sorgulaması yapmaktadır[474]. 14. sayıda yayımlanan ve Hitler'i bir top mermisine dönüştüren *"Yazısız"* karikatür ise oldukça dikkat çekicidir. Çizer Hulki, karikatürlerde diyalogların ya da uzun alt yazıların ağırlıklı olduğu bir dönemde, büyük olasılıkla Avrupa karikatürlerinin etkisiyle radikal bir adımı göze almış; II. Dünya Savaşı sonrasında ağırlık kazanacak olan *"çizgide mizah"*ın 1930'lardaki çok nadir bir örneğine imza atmıştır[475].

Türkiye, boğazlar konusunu gündeme getirip Montrö Anlaşması'yla sonuçlanacak süreci başlattığında Karikatür dergisinin ilgisi de bu konuya yönelir. Gerçi bu konu Akbaba gibi Karikatür'ün de plaj ve kadın konularına yöneldiği yaz aylarına denk gelmiş ve sadece dört karikatüre konu olmuştur. Bu karikatürlerden biri de günün havasına uygun olarak, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı *"Montrö"* yelkeniyle açık deniz sefası yaparken göstermektedir[476]. Karikatür dergisinin yaz aylarında siyasi konulara girmeye pek de niyeti yoktur.

Montrö konusunu çok önemsemeyen Karikatür, 1936'nın son aylarından itibaren gündeme gelen *"Hatay Meselesi"*nde daha duyarlı olacak, Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecinde Fransa ve Suriye karşıtı sert karikatürler yayımlayacak, Antakya ve İskenderun'un esaretini gündemde tutacaktır. Dergi bu konuda kimi zaman silah, asker ve savaş motiflerini de çekinmeden kullanmaktadır[477].

Karikatür, hükümet icraatlarına ve siyasi aktörlere çok nadir olarak sayfalarında yer vermiştir. Bunun istisnai örneklerden biri de *"Dersim İsyanı"* günlerindedir. Dergi bu karikatürle Başbakan İsmet İnönü'yü ilk kez kapağa

---

[473] **EK: 654**.

[474] **EK: 655**.

[475] **EK: 656**.

[476] **EK: 657**.

[477] **EK: 658**.

taşıyarak, hükümete tam destek verir. İnönü'nün yumruğu isyancıların üzerine balyoz gibi inmektedir[478].

Karikatür de tıpkı Akbaba gibi Yahudi karikatürlerine sık sık yer vermektedir. Bir yandan Filistin'deki Yahudi-Arap çatışmaları ve Avrupa'daki Yahudilerin durumu işlenirken diğer yandan Türkiye'deki *"Yahudi Vatandaşlar"* teması mizah konusu yapılmaktadır. Akbaba'da olduğu gibi bu karikatürlerin ortak özelliği Yahudilerin *"paragöz, cimri, çirkin, korkak, pis ve ikiyüzlü"* olarak betimlenmesidir[479]. Türkçeleri bozuktur. *"Vatandaş"* olarak yaptıkları davranışlar samimiyetten uzak, vatanseverlikleri ise göstermeliktir[480]. Tarihin ilginç bir tecellisidir ki, Karikatür dergisinin de oluşumuna katkı sağladığı *"Yahudi İmgesi"*, 1948 yılında Hürriyet gazetesini yayımlayacak olan Sedat Simavi'nin başına bela olacaktır. Hürriyet'in piyasaya girdiği günlerde Babıali'deki rekabet kızışacak, Hürriyet'in *"Yahudi Sermayesi"*yle kurulduğu, Sedat Simavi'nin *"Selanikli Yahudi Dönmesi"* olduğu söylentileri yayılacaktır. Buna karşılık Simavi kendisinin ve sermayesinin Türklüğünü kanıtlama çabasına girecek, bu amaçla gazetesinin logosuna Türk bayrağı ve *"Türkiye Türklerindir"* ifadesini yerleştirecektir[481].

Karikatür'ün genellikle apolitik olan tavrı, kadın konulu karikatürlere bol bol yer vermesi, derginin başçizeri konumundaki Ramiz'in *"Kadın figürü zanaatkârı"* olarak tanınmasında etken olmuştur[482]. Aslında bunun Ramiz'in bireysel tercihi mi, yoksa dönemin siyasi koşullarının zorlamasının bir sonucu olarak dergilerin yayın politikasının bir yansıması mı olduğu tartışmaya açıktır. Bu genellemenin Ramiz'in üzerinde kalmasının sebebi ise Cemal Nadir'in aksine Ramiz'in daha çok *"dergi karikatürcüsü"* niteliğinden kaynaklanmaktadır[483]. Eserlerinin çoğunluğunu Akbaba, Papağan ve Karikatür'de veren Ramiz aslında her konuda çizmeye oldukça yatkındır. Siyasi karikatürleri de oldukça başarılıdır. Ancak dergilerin yayın politikaları kadın ve erotizm ağırlıklı olduğu için Ramiz'in bu konudaki tercih şansı oldukça kısıtlıdır.

---

[478] **EK: 332**.

[479] **EK: 659**.

[480] **EK: 660**.

[481] **A.g.e.**, s.s. 29-38.

[482] Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s. 49.

[483] **A.g.e.**, s. 47.

Ahmet Sipahioğlu, Akbaba ve Ramiz örneğinden yola çıkarak bu dönemdeki kadın ve erotizm konulu karikatürler hakkında şunları söylemektedir:

> *"Bunlar daha çok, zamanın Avrupa dergilerinden esinlenerek yapılan bir takım çizimler gibi görünmektedir. Ya da en azından, Ramiz bunları çizerken bir takım yabancı kaynaklardan yararlanmıştır. Bir kere tipler, kesinlikle 'Türk Tipi' değildir. Sanki bambaşka bir toplumdan kesitler verilmektedir: Plajda sereserpe güneşlenen genç kızlar, cazibeli salon kadınları, öpüşen çiftler vb. 1940'lı yılların Akbaba dergilerine göz atıldığında, yalnızca çizgilerden oluşan erotik bir erkek dergisiyle karşılaşılmış olunur. Derginin mizah dergisi bile olup olmadığı tartışılabilir. Çizimlerin çoğunda bulunan erotik dozaj, aynı dönemin Batılı mizah dergilerinden kat kat yoğundur. Yani derginin, yayın politikasının özellikle kadın unsurunu ön plana çıkardığı, hatta ileri giderek, bazı toplumsal kesimlerde derginin pornografik bir işlev görmüş olabileceği bile düşünülebilir"*[484].

Sipahioğlu'nun görüşleri Akbaba'yla paralel bir yayın politikası sürdüren Karikatür dergisi için de geçerlidir. 1936-38 yıllarında Ramiz, Karikatür dergisini omuzlamıştır ve bu *"kadın-erotizm üstadı"* en ilgi çekici karikatürlerini bu dergi için yapmaktadır[485]. Ramiz'in kadın çizimi konusundaki yeteneği kimi zaman siyasi içerikli karikatürlerine de yansımıştır. Cumhuriyetin 14. Yıldönümünü konu alan kapak karikatürü bunun tipik bir örneğidir[486].

1937 sonbaharında İsmet İnönü'nün yerine Celal Bayar'ın Başbakanlık koltuğuna oturması üzerine yayımlanan kapak karikatürü, Karikatür'ün Türkiye'nin idare mekanizmasına bakışını özetlemektedir. Celal Bayar *"mükemmel"* işleyen bir devlet makinesi devralmıştır. Hiçbir sorun yoktur. Her şey tıkırındadır[487]. Sorun olmayan yerde de yeni çözüm arayışı ve eleştiri de anlamsızdır. Karikatür böyle bakmakta ya da böyle bakmak zorunda hissetmektedir.

Siyasal eleştiriden son derece uzak olmasına rağmen Karikatür de otoriter tek parti yönetiminin alıngan tavrından nasibini almıştır. Mart 1938'de dergide yayınlanan bir karikatürde, alınan tedbirlere rağmen et fiyatların halkın alım gücünün hâlâ çok üzerinde olduğu ima edilince İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin

---

[484] **A.g.e.**, s. 49.

[485] **EK: 661.**

[486] **EK: 662**.

[487] **EK: 333**.

Üstündağ Sedat Simavi'yi bizzat uyarmış[488], Simavi de bir sonraki sayıda bu *"hata"*yı telafi etmiştir[489].

Yaklaşık iki yıl boyunca sayfalarında Atatürk'e yer vermeyen dergi, Atatürk'ün ölümünün ardından yayınladığı kapakla Türkiye'deki büyük yasa ortak olur[490]. Bundan sonra Türkiye'de *"Milli Şef"* yılları başlayacak, Karikatür 1948'e kadar bu yıllara da şahitlik edecektir.

[488] **BCA**, Tarih: 3.3.1938, Dosya: 84-111, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 82.541..11.

[489] Bkz. **EK: 191** ve **EK: 192**.

[490] Bkz. **EK: 216**.

SONUÇ

Atatürk sadece işgal edilmiş bir ülkenin antiemperyalist kurtuluş savaşını komuta edip başarıya ulaştıran, ardından da yıkılmış olan bir devletin yerine yeni bir devlet kurup iktidarı ele alan bir devlet adamı değildir. O aynı zamanda, çağa yeterince ayak uyduramayarak iç ve dış etkenlerle yıkılan çok uluslu bir din-tarım imparatorluğunun yerine; modern, laik, ulusal bir devlet inşa eden bir devrimcidir. Onun önderliğinde gerçekleşen ve *"Türk Devrimi"* adını alan bu devasa olay; siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak yüzyılların geri kalmışlığını tarihe gömmek, çağdaş uygarlığı yakalamak, hatta onun da üzerine çıkmak amacındadır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Türk Devrimi, diğer sanat dallarının aksine, doğası gereği karikatür sanatına çok erken tarihlerde yansımış; mizah yayınları ve karikatürcüler daha 1920'den itibaren, Atatürk'ü ve onun merkezinde olduğu siyasi olayları neredeyse günü gününe ele almışlar ve yorumlamışlardır. Bu durum, ülkedeki okur-yazar sayısının az olduğu, basında da görsel anlatımın son derece sınırlı olduğu bir dönemde Türk Devrimi'nin görsel olarak yorumlanması ve okuyucularda, yaşanmakta olan siyasi olaylarla ilgili sıcağı sıcağına bir algı oluşması açısından oldukça önemlidir. Diğer yandan olaylar daha yaşanırken yayınlanan karikatürler *"çizgili birer günlük"* gibidir ve üzerinden yıllar geçtikten sonra tarihi birer belgeye dönüşmüşlerdir. Bu özellikleri resim, tiyatro, heykel, müzik hatta edebiyatta bile görmek mümkün değildir. Nitekim Türk devriminin bu sanatlarda ağırlığını hissettirmesi 1930'lu yılları bulmuştur.

Büyük Taarruz'un ardından Türk Devrimi yeni bir aşamaya girmiş, hızla gerçekleşen siyasal inkılâplarla eski düzenin tüm kurumları yıkılarak yerine çağdaş bir devlet yapısının kurumları yerleştirilmiştir. 1922-1925 yıllarını kapsayan bu hızlı dönüşüm sürecinde Atatürk ve devrimciler her ne kadar muhalif bir basın istemeseler de basın özgürlüğünü cumhuriyet rejiminin bir gereği olarak gören ve bu özgürlüğü sonuna kadar kullanmaya çalışan İstanbul merkezli muhalif bir basın söz konusudur. Basında özgür havanın hâkim olduğu bu yıllarda, mizah yayınlarının hemen hepsi

İstanbul'dadır ve İstanbul'daki muhalif basının tavrından etkilenmişlerdir. Buna bağlı olarak Lozan'da verilen tavizler, Ankara'nın başkent olması ve İstanbul'un geri plana düşmesi, meclis ve milletvekilleri karikatürlerde rahatça eleştirilir. Yine İstanbul basınının genel havasına uygun olarak yayınlanan karikatürlerde cumhuriyetin ilanının aceleye getirildiği, bir şeyin değişmeyeceği, cumhuriyetin devrim için gerekli olmadığı kanaati hâkimdir. Bazı mizah yayınlarında cumhuriyetin ilanı açıkça küçümsenir. Rejim değişikliğiyle ortaya çıkan çelişkiler yansıtılır. Mustafa Kemal Paşa ise *"vatanı kurtaran muzaffer komutan"*, *"ulusal kahraman"* ve *"halkın sevgilisi"* olarak eleştiri dışı tutulmaktadır. Hatta karikatürlerde, onun siyaset üstü bir konuma yükseldiği varsayılarak bu durum desteklenmekte, sevinçle karşılanmaktadır. Aynı süreçte karikatürlerdeki Mustafa Kemal Paşa imgesi de değişmeye başlamış Kurtuluş Savaşı boyunca onu mizahi hallerde gösteren karikatürcüler, giderek daha gerçekçi çizimlere yönelmişlerdir.

Mizah yayınlarının ve karikatürcülerin bu en muhalif döneminde bile devrimin amaçlarına karşı olmaları gibi bir durum söz konusu değildir. Aksine yaşananların bir devrim olduğunu erkenden kavrayabilmişler ve *"Yeni Türkiye"* idealini en baştan itibaren sahiplenmişlerdir. Eleştirileri devrimin amaçlarına değil araçlarına ve yöntemlerinedir. Buna rağmen oldukça erken tarihlerde ve hiçbir zorlama olmaksızın Atatürk'ün ve Türk Devrimi'nin yanında yerlerini almışlar, gerekli gördüklerinde muhalif basını ve devrim karşıtlarını da eleştirmişlerdir. Devrimin nasıl yapılması gerektiği konusunda ise kafaları karışıktır. Başta cumhuriyetin ilanını kabullenmekte zorlansalar da kısa süre sonra buna alışmışlar, hatta desteklemeye başlayarak okurlarına da benimsetmeye çalışmışlardır. Karikatürle yaptıkları muhalefet ise yerleşmiş bir demokraside görülebilecek türdendir.

Muhalif basına yönelik ilk etkin sindirme hareketi 1924 başlarında İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi gönderilmesi ve muhalif gazetecilerin yargılaması olmuştur. Hemen ardından üç mizah gazetesi birden Ceza Mahkemesi'nde yargılanır. Bunların İstiklal Mahkemesi yerine Ceza Mahkemesi'nde yargılanmış olması, mizaha esnek davranıldığının göstergesi kabul edilebilirse de, gerek İstiklal Mahkemesi'nin yargılamaları gerekse de bir mizah gazetesi yöneticisinin ceza alması karikatürcülerin ağzının tadını kaçırmıştır. Buna rağmen karikatürlerle yapılan eleştiriler sona ermez. Aksine özellikle basın özgürlüğü konusu öne çıkmaya

başlamış, iktidar mensuplarının adının karıştığı skandallar da sert biçimde karikatürlere yansımıştır.

1924-25 yıllarında mizah yayıncılığında, Atatürk Dönemi'ne damgasını vuracak bir dönüşüm yaşanmaktadır. Zümrüdüanka ve Kelebek gibi nispeten çok sesli mizah yayınlarının kapanmasıyla İş Bankası'nın Karagöz'e ortak olması aynı süreçte gerçekleşir. 1925'ten sonra da dergilerin adları değişse bile CHP'nin yanı sıra mizah yayıncılığının rotasını belirleyen üç isim öne çıkar: Burhan Cahit Morkaya ile Yusuf Ziya Ortaç ve bacanağı Orhan Seyfi Orhon. Bu kişilerin iktidarla olan ilişkileri, bireysel tutum ve beklentileri dergilerin yayın politikasına doğrudan yansır. Özellikle siyasi karikatürlerde çizerlerin önemi geri plana düşmeye başlar. Sonraki yıllarda hem siyasi gelişmeler hem de yayıncıların tutumu karşısında karikatürcüler ya kendilerine sipariş edilen siyasi karikatürleri çizmek ya da siyaset dışı konularda sanatlarını icra etmek zorunda kalacaklardır.

Takrir-i Sükûn Kanunu'yla muhalif basın tasfiye edilirken mizah yayınları ve karikatürcüler de tedirgin olmuşlardır. Buna rağmen basın özgürlüğüne yönelik tavra karşı oldukça eleştirel karikatürler yayımlanmış ve hiç bir yaptırımla karşılaşılmamıştır. Yine de devrimin demokrasiyle birlikte gerçekleşmeyeceği, basın özgürlüğünün de liberal demokrasilerdeki gibi kullanılamayacağı somut olarak görülmüştür.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu yıllarda siyasi karikatürün durumu oldukça karmaşıktır. Mizah yayınları bir yandan Şeyh Sait İsyanı, İzmir Suikastı ve ittihatçılarla hesaplaşma konularında yeni rejimin yanındadırlar. Yargılamalar, idamlar karikatürlerle alkışlanır. Sonradan ise iç siyasi konulardan uzaklaşılmış, dış politika konuları öne çıkmaya başlamıştır. Bunda Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yarattığı atmosfer kadar ülke içerisindeki siyasal çekişmelerin nispeten durulması ve dış politikanın bir alternatif olarak görülmesi etkilidir. Ekonomi konusunda ise çok sert karikatürler yayınlanabilmektedir. Hayat pahalılığı, yüksek vergiler, inhisarlar, piyasadaki durgunluk serbestçe eleştirilebilir. Hatta bu konularda Maliye Bakanı bile doğrudan hedef alınır. Yine Takrir-i Sükûn Kanunu dahi eleştirilebilmekte, mizah yayınlarının içinde bulunduğu durumdan şikâyet edilmekte ve bir yaptırımla karşılaşılmamaktadır. Buna karşın aynı dönemde karikatürler sebebiyle açılan davalar da söz konusudur. Ancak bu davaları doğrudan Takrir-i

Sükûn Kanunu'nun bir sonucu olarak görmek yerine, Osmanlı'dan günümüze süregelen iktidar-yargı-karikatür çatışmasının bir halkası olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü davalar bu kanun kapsamında açılmamış, dava açılan karikatürler sebebiyle bu kanunun verdiği yetkiye dayanılarak mizah yayınları kapatılmamıştır. Basın ve Ceza Kanunları kapsamında açılan bu davalarda mizahçılar mahkemelerde kendilerini savunabilmişler, ceza alsalar bile temyiz yoluyla cezalardan kurtulabilmişlerdir.

Siyasi karikatürün, Takrir-i Sükûn dönemindeki *"özgür olmayan"* ancak *"1930'larla kıyaslandığında çok daha serbest ve bağımsız"* olan durumu, ülkedeki siyasi atmosferin bir yansımasıdır. İstiklal Mahkemeleri ve Takrir-i Sükûn Kanunu baskıcı ortam yaratmış ve rejim karşıtları bunlar aracılığıyla tasfiye edilmiştir. Ancak 1930'lu yılların başlarına kadar, ekonomik ve siyasal olarak batılı liberal ülkelerin model alınması da sürmekte ve her şeye rağmen *"liberal hava"*nın korunmasına çalışılmaktadır. Nitekim 1927'den itibaren İstiklal Mahkemelerinin görevine son verilmesi ve Takrir-i Sükûn uygulamalarının gevşetilmesiyle ülke *"normalleşme"*ye başlamıştır. Diğer yandan 20'li yıllar daha çok siyasi mücadelelerle ve öncelikli olarak görülen inkılâplarla geçtiğinden henüz "*devletçi-devrimci kültür ve sanat politikaları"*na sıra gel(e)memiştir. Son olarak da 1928 öncesinde mizah yayınlarının mali açıdan bağımsız kalabildikleri ve bunun da yayın politikalarına yansıdığı bir gerçektir.

1927'de *"Yavuz-Havuz Davası"* siyasi konulara susamış karikatürcüler için iyi bir fırsat olur. Hem kamuoyunda rahatsızlık yaratan yolsuzluk iddialarının üzerine gidilebilmekte hem de hükümetin ve yeni rejimin erdemi ortaya konulabilmektedir. Siyasi karikatürlerde canlılığın sürdüğü bu dönemde gerçekleşen Harf Devrimi ise mizah yayınları tarafından coşkuyla desteklense de ilk etapta büyük bir tiraj kaybına yol açmıştır. Harf Devrimi'ni avantaja çevirmeyi deneyen bazı girişimcilerin çıkardığı mizah dergileri kısa sürede okuyucularına veda ederler. Hükümetin, diğer yayınlar gibi mizah dergilerine yaptığı maddi yardımlar de sorunu kısa sürede çözemez. Harf Devrimi öncesinde elli bin tirajını yakalayan ve tam da Harf Devrimi günlerinde CHP tarafından satın alınmış olan Karagöz bile kapanmanın eşiğine gelmiştir. Dönemin bir diğer önemli mizah gazetesi olan Akbaba'da da durum farklı değildir. Artık mizah yayınları yaşayabilmek için hükümetin maddi desteğine daha fazla ihtiyaç duymakta ve maddi açıdan hükümete bağımlı hale gelmektedir.

1930 yılına girerken piyasadaki üç mizah yayınından biri CHP'nin malı, bir diğeri de de maddi ve siyasi olarak CHP'nin güdümündedir. 1930'daki çok partili hayat denemesinde bu dergiler CHP'yi desteklemiş, muhalefet partisine yüklenmişlerdir. Yeni Köroğlu ise Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın mizah alanındaki sözcülüğüne soyunmuştur. Doksan dokuz gün süren bu güdümlü muhalefet denemesi süresince mizah yayınları bir yandan karşıt gördükleri partilere yönelik eleştirel karikatürler yayınlarken diğer yandan kendi aralarında polemiklere girmişlerdir. Karikatürler de bu polemiklerin birer enstrümanıdır. İç siyasi karikatürlerde son büyük hareketlilik de bu süre içerisinde yaşanır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanması sonrasında Türkiye hızla tek parti rejimine yönelmiş, yalnızca ekonomi alanında değil siyasi alanda da liberal politikalar rafa kaldırılmıştır. Devletçi kültürel ve sosyal politikalar ise 1930 sonrasında ağırlık kazanır. Bunda hem devrimin *"yeni bir insan tipi"* yaratma kaygısı hem de 1930 sonuna kadar yaşanan siyasi deneyim etkilidir. Ayrıca uluslararası siyasi ortam da devlet müdahaleci politikaların uygulanmasına uygun olmakla kalmayıp, bu politikaları gözde hale getirmiştir.

Tek Parti iktidarının kurulmasına paralel olarak basın önce 1931 tarihli Basın Kanunu'ya devamında ise Matbuat Umum Müdürlüğü kanalıyla güdümlü hale getirilir. Devlet eliyle ve devlet kontrolünde bir *"İnkılap Matbuatı"* oluşturulur. Basına biçilen görev artık yalnızca *"eleştirmemek"* değil *"rejim ve hükümet propagandası yapmak"* ve *"rıza yaratmak"*tır. Okullar ve halkevleri gibi basın da yeni rejimin *"yeni bir insan tipi yaratmak"* için kullandığı aygıtlardan biridir. Bu gelişmelere koşut olarak mizah yayınlarının birer propaganda aracı olarak kullanılması artar. Okuma yazmanın hâlâ bir sorun olduğu ülkede az yazıyla çok şey anlatabilen, görselliğiyle dikkat çeken bu yayınlar geniş bir kitleye ulaşabilme olanağı sağlamaktadır. Her hafta yenilenebilir olmaları; köy kahvelerine ve berber dükkânlarına bile ulaşabilmeleri bu yayınları piyeslere, romanlara, marşlara göre daha pratik, ekonomik ve avantajlı kılmaktadır. Halkevleri ile CHP il ve ilçe örgütlerinin mizah dergilerine abone yapılmasıyla, hem bu yayınların birer propaganda aracı olarak kullanılabilmesi hem de mizah yayınlarının ekonomik olarak desteklenmesi sağlanmıştır.

Mizah yayınlarının rejimin propaganda aracına dönüştürülmesi ve mevcut iktidarı eleştirmekten giderek uzaklaşması *"devrim mizahı"* olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Kuşkusuz ki her devrim *"eski"* ile *"yeni"*nin savaşıdır ve devrimcilerin yönü *"geçmiş"* değil *"gelecek"*tir. *"Uzak geçmiş"*ten ilham alsalar da devrimciler *"yakın geçmiş"*in kökünü kazımaya, aradaki mevcut köprüleri yıkmaya çalışırlar. Bu mücadelede *"yeni"* olan her şey *"iyi"*, *"eski"* olan her şey *"kötü"*dür. Her devrim gibi Türk devriminin de temel yaklaşımı budur ve bu yaklaşımın içerisinde değil mizaha, kamuya açık olarak siyasal eleştiriye bile yer ve ihtiyaç yoktur. *"Yeni"*nin yerleşebilmesi ve kökleşebilmesi için desteklenmesi, aynı süreçte *"eski"*nin taşlanması ve yok edilmesi gerekir. Böyle *"ciddi"* bir savaş sırasında, devrim kendi getirdiği *"yeni"*ye gülünmesine izin vermez. Gülünecek, eleştirilecek bir şey varsa o da *"eski"*, *"eskinin kalıntıları"* ve *"yeniye ayak uyduramayanlar"*dır.

Aslında mizah yayınları ve karikatürcüler devrimin başlangıcından beri gönüllü olarak *"yeni"*nin yanında yer almışlar ve *"eski"*ye saldırmaya başlamışlardır. Bir imparatorluğun çöküş dönemine şahit olmuş ve yakın geçmişte pek çok acılar çekmiş bir kuşağın üyeleri olarak geçmişe özlem duymazlar. Onlar için yakın geçmiş yenilgiler, savaş, kan, gözyaşı olduğu kadar eğitimsizlik, ekonomik bağımlılık, temel hak ve özgürlüklerden yoksunluk ve geri kalmışlık demektir. Kurtuluş Savaşı'nın muzaffer komutanı şimdi bu kuşağın insanlarına çağdaşlaşma, kalkınma ve insanca yaşam vaad etmektedir. Devrimin demokrasiyle birlikte gerçekleşmeyeceği kısa vadede görülse de çağdaşlaşma yönünde atılan bu büyük adımın uzun vadede özgürlüğü de getirmesi beklenmekte ve arzu edilmektedir. İşte bu yüzden kökeni batıda olan bir sanatın sanatçılarının, hem yaşam deneyimleri hem de entelektüel yaklaşımları sebebiyle, batılı normları esas alan bir devrime baştan itibaren destek vermeleri şaşırtıcı değildir. *"Doğulu"* bir ülkenin karikatürcüleri olarak batı kaynaklı karikatür sanatını, batılı bir toplum olma yolunda kullanmakta, bunu yaparken de batılı karikatürcülerden farklı olarak iktidara karşı değil iktidarla birlikte hareket etmektedirler. Çünkü gitmek istedikleri, özledikleri *"yeni"* temelde aynıdır.

1920'lerde nispeten *"özgür iradeye dayalı olan devrim mizahı"*, 1930'larda *"devlet kontrolünde bir devrim mizahı"*na evrilmiş, bu da siyasi karikatürü bir kısır döngüye sokmuştur. İki dönem arasındaki temel fark *"eski"*nin eleştirilmesi değildir. Nitekim *"devrim mizahı"*nın bu en belirgin özelliği baştan itibaren giderek artan

oranda devam eder. Mizah yayınları ve karikatürcüler önceleri *"eski siyasal yapı"*nın eleştirisine odaklanmışken, devrimin sosyal ve ekonomik boyutlarının ortaya çıkmasına koşut olarak *"eski ekonomik ve toplumsal yapı"*yı da eleştirmeye başlamışlardır. Gülünen, gülünmesi beklenen önceleri *"eski"*nin tahtları, taçları, sarayları iken sonradan bunlara fes, sarık, cübbe, sakal, çarşaf, peçe ve eski harfler eklenmiş; ekonomik atılımlar yapıldıkça da *"eski"*nin kısır ve bağımlı ekonomisi daha fazla alay konusu olmuştur. *"Eski"* kadar, *"Yeniye ayak uyduramayanlar"* da mizah yayınları ve karikatürcülerin hedefindedir. Eleştiriye açık bu iki tema karikatürün konusu olmaya uygundur ve *"devrim mizahı"* kapsamında oldukça başarılı örneklerini görmek mümkündür.

1920'lerle 30'ların *"devrim mizahı"*nı birbirinden ayıran temel fark ise karikatürün *"iktidar"* ve *"yeni"* ile olan etkileşimidir. Mizah yayınları ve karikatürcüler 1920'li yıllarda *"yeni"*yi olmasa da, -Atatürk hariç- *"yeniyi getiren iktidar"*ı, devrimcileri eleştirmeye meyillidir. *"Eski"* kadar, *"Eskiyi yıkmaya çalışanlar"* da çelişkileriyle, karşılaştıkları zorluklarla, başarı ve başarısızlıklarıyla karikatürün konusudur. Bu yüzden 20'li yılların *"devrim mizahı"*nda devrimden yana olan ama devrime ve devrimcilere kısmen de olsa dışarıdan bakabilen bir hava söz konusudur. Mizah yayınları ve karikatürcüler tıpkı batılı liberal ülkelerde olduğu gibi *"mevcut iktidar"*ı eleştirebilmeyi bir hak olarak görmekte, devrimciler eleştiriyi sınırlandırdıkça da mümkün olduğunca tepki göstermektedirler. Zaten *"eski"* karşısında *"yeni"*nin yanında yer almışlar ve devrimcileri desteklemişlerdir. Ama bu desteğin *"gönüllülük"* esasına dayanması ve özerkliklerinin korunması konusunda hassastırlar. Devrimcilere verecekleri desteğin sınırlarını kendileri belirlemek isterler. Eleştiri haklarını saklı tutmaktadırlar. İktidara yerleşme çabasındaki devrimciler ise buna sıcak bakmadıklarını hatta karşı olduklarını hem söylemleriyle hem de düzenlemeleriyle göstermekte geç kalmazlar. Hem siyasi şartlar hem de ülkenin genel olarak eleştiri özel olarak da karikatür karşısındaki siyasi olgunluğu buna izin vermez. Buna rağmen 1920'li yıllar boyunca ilkesel de olsa liberal hava korunabilmiş, mizah yayınları ve karikatürcüler fırsat bulabildikçe *"yeni"*yi değil ama *"yenilikçi kadro"*yu eleştirebilmişlerdir. Başbakan ve bakanların grotesk çizimlere konu olabildiği bu dönemde, -Atatürk hariç- yöneticilerin komik betimlemelerine yer verilir. Yolsuzluklar, muhalif basının tasfiyesi, ekonomik sıkıntılar önemsenir ve bu konuların üzerine gidilir. Yine 1930'da devrimi

desteklemekle birlikte iktidardaki partiyi yerden yere vuran bir mizah gazetesi çıkabilmektedir.

1930 sonrasında ise siyasi havaya ve basın rejimine koşut olarak evrimleşen *"devrim mizahı"* artık yalnızca devrimi değil devrimle özdeşleşen iktidar partisini de eleştiriden muaf tutmak hatta daha da ötesi övmek anlamına gelmektedir. Çünkü rejimle iktidar partisi arasında bir ayrım kalmamış, devletle parti bütünleşmiştir. Artık mizah yayınları ve karikatürcüler için özgür irade söz konusu değildir. Kendi istedikleri gibi değil, otoriter tek parti yönetiminin istediği gibi devrime ve iktidara destek vermek zorunda bırakılırlar. Buna bağlı olarak mevcut iktidarı ya da sadece *"yeni"*yi konu alan çizimlerdeki mizah unsuru girerek kaybolur. Mizah yayınları devrimin anlatılmasında ve benimsetilmesinde başarılı bir şekilde kullanılsalar da ortaya çıkan görseller karikatürün dışına çıkmış, *"devrim mizahı"* devrimcileri mizah konusu yapmaktan uzaklaşmıştır. Artık, *"sadece yeni"*yi konu alan ve onu diyalektik olarak *"eski"*yle karşılaştırmayan görsellere karikatür demek neredeyse olanaksızdır. Bu da karikatür sanatının doğasından kaynaklanmaktadır.

Genel olarak mizah özel olarak da onun Avrupa topraklarında doğan çocuğu karikatür, *"rahatsız edici"* bir sanat dalı olagelmiş, öyle gelişmiştir. Bu yönüyle de diğer sanat dallarından ayrılır. Heykeltıraşlar, müzisyenler, ressamlar, tiyatrocular, şairler ya da romancılar muhalif olabilecekleri gibi; kişilerin, olayların ve olguların iyi ve olumlu yönünü görüp eserlerini ona göre de verebilirler. Bu tek başına, onların sanat eserlerini değersiz hale getirmeyeceği gibi sanatçının anlatım becerisine bağlı olarak yüzyıllar sonra bile beğenilen, takdir edilen eserler de ortaya çıkabilir. Sanat tarihi bunun örnekleriyle doludur. Nitekim Türk devriminin benimsetilmesi sürecinde de bu sanatlar önemli birer aygıt olarak kullanılmış, örneğin *"10.Yıl Marşı"* gibi ideolojik bir eser sadece o günün vatandaşları için değil sonraki cumhuriyet kuşakları için de sembol haline gelebilmiştir. Oysa kahramanlıkları anlatmak, yapılan işi beğenmek, güzellikleri yüceltmek, lirik güzellemeler yapmak karikatürün doğasına aykırıdır. Aksine, çizer kendini bunlara kaptırdıkça eseri karikatür olmaktan çıkar. Yüceltici bir resme ya da propaganda görseline dönüşür. Karikatürcü, kişilerin, olayların ve olguların; ters, garip, münasebetsiz, yanlış, çirkin ve gülünç yanlarını gördüğü, yansıttığı ve onlarla uğraştığı oranda başarılıdır. O, deyim yerindeyse, *"çirkinlikleri/çelişkileri estetik olarak anlatan"* bir sanatçıdır. Bu yönüyle de Sokrates'in meşhur *"at sineği"* örneği gibi devleti, toplumu ve bireyleri;

dürter, uyarır, kimi zaman da azarlar. Onlara uyuklama, rehavete kapılma şansı vermez. Ancak devrim kendisini rahatsız eden değil destekleyen bir karikatür beklemekte, karikatürcülerin ellerinden çıkan eserler hem biçim hem de içerik olarak karikatürün tarihsel misyonundan uzaklaşmaktadır.

30'lu yıllar, her ne kadar boğucu bir siyasal ve entelektüel havada olsa da devrimcilerin rejimin değerlerini toplumun geniş kesimlerine aşılamaya yoğunlaştıkları bir dönemdir. Ancak bu süreçte genel olarak eleştirinin rafa kaldırılması, özelde de siyasi karikatür gibi *"at sinekleri"*nden yoksun kalınması, tek parti rejiminin rehavete kapılmasını ve yozlaşmaya başlamasını beraberinde getirir. Eleştiriye kapalılık yozlaşmayı, bu yozlaşma da eleştiriye karşı daha da hoşgörüsüzlüğü getirmiştir. Nitekim 1930'larda uygulanan yargısız infazlar sebebiyle, mizah yayınları eskinin karikatür davalarını ve mahkemelerde hesaplaşmayı bile arar hale gelmişlerdir. Yine 1931 öncesinde rahatça çizilebilen ve sıradan sayılan ekonomi karikatürleri bile sonradan katlanılamaz olarak görülmüş, karikatüre yapılan müdahaleler iyice keyfi hale gelmiştir.

1931 sonrasında siyasi karikatür için adeta *"can simidi"*ne dönüşen konu ise uluslararası politikadır. Bunun ülke içerisinden kaynaklanan etkenleri giderek özgürlüklerin kısıtlı hale gelmesi ve özellikle muhalefet partilerinin olmadığı dönemlerde siyasal çekişmelerin durulmasıdır. Siyasal rekabetin olmadığı bir platform siyasi karikatüre ilham vermekten uzaktır. Diğer yandan *"iki savaş arası dönem"*in gergin uluslararası atmosferi de karikatürcüleri bu alana yönlendirmiştir. Yalnızca Türkiye Tarihi açısından değil Dünya Tarihi açısından da belgesel niteliği bulunan yüzlerce karikatür bu atmosferde çizilmiştir.

1920'li yılların dış politika karikatürlerine Musul ve mübadele konularının yanı sıra I. Dünya Savaşı sonrasının istikrarsız havası damgasını vurmuştur. Kalıcı barışın sağlanamaması, Milletler Cemiyeti'nin sağlam temeller üzerine oturmaması ve İngiltere'nin güdümünde olması, Almanya Sorunu, SSCB'nin uluslararası sistemin dışında kalması gelecek için tehlike olarak görülür. Barışa istikrar kazandırmak için imzalanan Locarno Antlaşmaları ve Kellog Paktı ile silahsızlanma konferansları dünyada genel bir iyimserlik havası estirse de Türkiye'deki mizah yayınlarını ve karikatürcüleri ikna etmeye yetmemiştir. Aksine bu girişimleri sağlam

temellerden yoksun olmakla eleştirirler. Dünya Ekonomik Krizi'nden sonra ise karikatürcülerin öngörüleri gerçekleşmeye başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin iyiden iyiye hissedildiği 30'lu yıllarda; Almanya, İtalya ve Japonya'nın saldırgan tutumlarıyla beraber Hitler ve Mussolini en tanınan karikatür figürleri haline gelmişlerdir. Her söyledikleriyle, her adımlarıyla yürekleri ağza getiren bu kişilerin karikatürlere konu olmaması neredeyse imkânsızdır. Aynı süreçte Türk dış politikası da oldukça hareketlidir ve karikatürcüler Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren boğazlar ve Hatay konularında milliyetçi bir tavırla devletin yanında olmuşlar, ulusal ve uluslararası kamuoyunda Türk dış politikasını savunmuşlardır. Türk dış politikasına bağlı olarak Türkiye'nin barış yanlısı bir ülke olduğu sık sık vurgulanır. Ancak diğer taraftan olası bir savaş durumunda *"savaşa hazır ve güçlü bir ülke"* profili çizilmeye çalışılmış, kamuoyu olası bir savaşa hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

I.Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

-Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu (30.18)

-Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu (490.01)

-Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu (30.10)

II.Resmi Yayınlar

T. C. Resmi Gazete

TBMM Albümü (1920-2010)

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

III.Süreli Yayınlar

A.Dergiler

Akbaba (İstanbul)

Akis (Ankara)

Cem (İstanbul)

Karagöz (İstanbul)

Karikatür (İstanbul)

Kelebek (İstanbul)

Leman (İstanbul)

Papağan (İstanbul)

Yeni Kalem (İstanbul)

Yeni Köroğlu (İstanbul)

Zümrüdüanka (İstanbul)

B.Gazeteler

Akşam (İstanbul)

Anadolu (İzmir)

Aydınlık (İstanbul)

Cumhuriyet (İstanbul)

Hâkimiyet-i Milliye (Ankara)

Hürriyet (İstanbul)

Milliyet (İstanbul)

Posta (İstanbul)

Radikal (İstanbul)

Tevhidi Efkâr (İstanbul)

Vakit (İstanbul)

Vatan (İstanbul)

IV.Kitaplar

[ABALIOĞLU], Yunus Nadi, **Ankara'nın İlk Günleri**, Sel yay., İstanbul, 1955.

[ATATÜRK], Mustafa Kemal, **Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)**, Kaynak yay, 3. b., 1999.

AĞAOĞLU, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, Baha Matbaası, 2.b., İstanbul, 1969.

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak yay., 8. b., İstanbul, 2010.

----------, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak yay., 2. b., İstanbul, 1999.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi yay., İstanbul, 1987.

----------, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 12. b., İstanbul, 2011.

ALBAYRAK, Sadık, **İbrahim Edhem Efendi-İstiklal Mahkemesi Kurbanı 22 Yaşında Bir Hoca**, Derin Tarih Kültür yay.-5 (Derin Tarih Dergisi'nin 17. Sayısının hediyesidir), İstanbul, 2013.

ARAS, Tevfik Rüştü, **Gazete Yazıları (1946-47)**, (Yayına Hazırlayan: Melih Tınal), Büke yay., 1. b., İstanbul, 2004.

ARI, Kemal, **Büyük Mübadele**, Tarih Vakfı Yurt yay., 3. b., İstanbul, 2003.

ARIK, M. BİLAL, **Değişen Toplum, Değişen Karikatür**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti yay., İstanbul, 1998.

ARMAOĞLU, Fahir, **20.yy Siyasi Tarihi**, C. I (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür yay., 10. b., Ankara, 1994.

AS, Efdal, **Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay, Ankara, 2013.

AŞÇI, Elif, "Karikatürlerde İnönü İmajı", **Süleyman Demirel Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Isparta, 2014.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, Alfa yay, 17. b., İstanbul, 2007.

----------, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1989.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi yay., 5. b., Ankara, 1997.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Bateş yay., İstanbul, 1988.

AYBARS, Ergün, **Atatürkçülük ve Modernleşme**, Ercan Kitabevi, 1. b., İzmir, 2000.

----------, **İstiklal Mahkemeleri**, Milliyet Yay., 1.b., İstanbul, 1997.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C. I, Remzi Kitabevi, 5. b., İstanbul, 1980.

----------, **Tek Adam**, C. III, Remzi Kitabevi, 8. b., İstanbul, 1983.

BALCIOĞLU, Semih, **Cumhuriyetin 75 Yılında Türk Karikatürü**, İş Bankası Kültür yay., [b.y.y..], [b.t.y.].

----------, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, Can yay., 1. b., İstanbul, 2003.

----------, **Önce Çizdim, Sonra Yazdım**, YKY yay., 3. b., İstanbul, 2001.

BARUTÇU, İrem, **Babıâli Tanrıları- Simavi Ailesi**, Agora Kitaplığı, 1. b., İstanbul, 2004.

BAYINDIR ULUSKAN, Seda, **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2010.

BAYRAK, M. Orhan, **Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, Küll yay., 1. b., İstanbul, 1994.

----------, **Türkiye'yi Kimler Yönetti? (1920-1992)**, Yılmaz yay., 1.b., İstanbul, 1992.

BENLİ, Hilmi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2000.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş), YKY yay., 2. b., İstanbul, 2002.

BOZDAĞ, İsmet, **Basın-Kurt mu? Kuzu mu?**, Emre yay., 1.b., İstanbul, 2006..

BURAK, Ratip Tahir, **Hapishane Hatıraları**, Güven yay., İstanbul, 1961.

C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, Ankara, 1931.

CAN, Bilmez Bülent, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

CEBESOY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, C. I-II, Temel yay., İstanbul, 2007.

ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 10, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970.

ÇEVİKER, Turgut, **Burun-Abdülhamit Karikatürleri Antolojisi**, Adam yay., 1. b., İstanbul, 1988.

----------, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. I (Tanzimat Dönemi 1867- 1878/İstibdat Dönemi 1878-1908), Adam yay., 1. b., İstanbul, 1986.

----------, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), Adam yay., 1. b., İstanbul 1988.

----------, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C. III (Kurtuluş Savaşı Dönemi), Adam yay., 1. b., İstanbul 1991.

----------, **Karikatürkiye-Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)**, C. I (Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi 1923-1960), NTV yay., 1. b., İstanbul, 2010.

ÇIKLA, Selçuk, "Cumhuriyet Düşüncesinin Kökleşmesinde Yusuf Ziya Ortaç'ın Yapıtlarının Yeri ve Önemi", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Samsun, 2005.

----------, **Şair, Mizah Yazarı, Gazeteci Yusuf Ziya Ortaç**, Kitabevi yay., İstanbul, 2010.

ÇORUK, Ali Şükrü, **Mizah Penceresinden Millî Mücadele**, Kitabevi yay, İstanbul, 2008.

DEMİRCİ, Sevtap, **Belgelerle Lozan**, Çeviren: Mehmet Moralı, Alfa yay., 1. b., İstanbul, 2011.

DEMİREL, Fatmagül, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**, Bağlam yay., 1. b., İstanbul, 2007.

DUMLUPINAR, Sezai, **Tek Parti ve Mizah**, Akademi Titiz yay., 1. b., İstanbul, 2011.

DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, (Türkçesi: Prof . Dr. Ergun Özbudun), Bilgi yay., 4. b., Ankara, 1993.

DÜNDAR, Can, **Gölgedekiler**, İmge yay, 7. b., Ankara, 1999.

EFLATUN, **Sokrates'in Savunması**, Remzi yay., (Çeviren: Teoman Aktürel), 5. b., İstanbul, 1996.

GÖNLÜBOL, Mehmet- SAR, Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1997.

GÜNERİ, Canan, "Sanat Alanı olarak Mizah: Sanat, Mizah, Karikatür İlişkisi ve Türkiye'den Üç Örnek", **İnönü Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Malatya, 2008.

GÜR, Ebru, "Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları", **Fırat Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Tarih Anabilim Dalı (Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi)**, Elazığ, 2006.

HAİNZELMANN, Tobias, **Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu (1908-1914)**, Kitap Yayınevi, 1. b., 2004.

HALİKARNAS BALIKÇISI (Cevad Şahir Kabaağaçlı), **Mavi Sürgün**, (Yayıma Hazırlayan: Şadan Gökovalı), Bilgi yay., 14. b., Ankara, 2006.

İLHAN, Suat, **Evrimleşen Türk Devrimi**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Geliştirilmiş 2. b., Ankara, 2008.

İNAN, A. Afet, **İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat- 4 Mart 1923)**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1989.

----------, **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu yay., 2. b., Ankara, 1991.

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, (Yayıma Hazırlayan: Sabahattin Selek), Bilgi yay., 3. b, Ankara, 2009.

İNUĞUR, Nuri, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti yay, 1.b., İstanbul, 1992.

KABACALI, Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı yay., 1. b., Ankara, 1994.

----------, **Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti yay, 1.b., İstanbul, 1990.

KALAFAT, Yaşar, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı**, **Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Boğaziçi yay, Ankara, 1992.

KARA, Adem, **Halkevleri (1932-1951)**, 24 Saat yay., 1. b., Ankara, 2006.

KARACA, Emin, **150'likler**, Altın Kitaplar, (Genişletilmiş) 2. b., İstanbul, 2007.

----------, **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, Gendaş yay., 1. Bası, İstanbul, 1998.

KAYABAŞI, Özlem, "Burhan Cahit Morkaya (Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme)", **Dumlupınar Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü- Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Kütahya, 2006.

KAYIŞ, Yasin, **Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür**, Libra yay., 1. b., İstanbul, 2009.

KILIÇ, Ali, **Kılıç Ali'nin Anıları**, Derleyen: Hulûsi Turgut, İş Bankası Kültür yay., 15. b., İstanbul 2013.

KILIÇ, Sezen, **Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2010.

KILIÇER, Gözde Sevil, "Karagöz (1930-38) Siyasi, Mizahi Bir Halk Gazetesi", **Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Gazetecilik Anabilimdalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2005.

KIRKPINAR, Leyla, **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın**, Zeus Kitabevi yay., 1. b. , İzmir, 2009.

KİLİ, Suna, **Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 5. b., Ankara, 1995.

KINROSS, Lord, **Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar yay., 12. b., İstanbul, 1994.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk**, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 1987.

KOLOĞLU, Orhan, **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim yay., [1. b.], İstanbul, 2005.

KONGAR, Emre, **Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk**, Remzi yay., 11. b., İstanbul, 2008.

KÜRÜZ, Murat, **Son Efsane Gırgır**, Epsilon yay., 1. b., İstanbul, 2007.

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (İngilizceden Çeviren: Prof. Dr. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu yay., 5. b., İstanbul, 1993.

MANGO, Andrew, **Atatürk-Modern Türkiye'nin Kurucusu,** Remzi Kitabevi, 8.B., İstanbul, Eylül 2010.

MEHMET CÂVİD BEY, **Zindandan Mektuplar**, Liberte yay., Ankara, 2005.

MELEK, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Türk Tarih Kurumu yay., 3. b., Ankara, 1991.

MUMCU, Uğur, **Kürt-İslam Ayaklanması**, Tekin yay., 12. b., İstanbul, 1994.

Mustafa Kemal Atatürk'lü Yılların Tarihe İzdüşümü, (Haz. Şükrü Pınar), Egemen Baskı, İzmir, 2006.

NESİN, Aziz, **Birlikte Yaşadıklarım Birlikte Öldüklerim**, Nesin yay., 2. b., İstanbul, 2006.

OKAY, Cüneyd, **Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1. b., Ankara, 2004.

OKYAR, Osman- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye-Fethi Okyar'ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 3. b., İstanbul, 2006.

ORBAY, Rauf, **Siyasî Hatıralar**, Örgün yay., 3. b., İstanbul, 2009.

ORTAÇ, Yusuf Ziya, **Bizim Yokuş**, Akbaba yay., İstanbul, 1966.

ÖNAL, Mehmet, **Yusuf Ziya Ortaç**, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1. b., Ankara, 1986.

ÖNDER, Mehmet, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 2.b., Ankara, 1998.

ÖNGÖREN, Ferit, **Cumhuriyetin 75 Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., [b.y.y..], [b.t.y.].

ÖZ, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan yay., 1. b., Ankara, 1992.

ÖZER, Atilla, **İletişimin Çizgi Dili Karikatür**, Anadolu Üniversitesi yay., Eskişehir, 1994.

ÖZTÜRK, Kazım, **Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları**, C. II, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992.

SAKİN, Serdar, **Siyasi Karikatürlerde Emperyalizm, Milletler Cemiyeti ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul, 2011.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Kitabevi yay., 16. b., Ankara, 2007.

SAWASH, H. Muhammed Ali, "Lozan Antlaşması ve Musul Sorunu Çözümü", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2008.

SELÇUK, Turhan, **Grafik Mizah**, İris yay., 1. b., İstanbul, 1998.

SERTEL, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, 5.b., İstanbul, 2001.

SİPAHİOĞLU, Ahmet, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül yay., 1. b., İzmir, 1999.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, I (1920-1945), TTK yay.,3. b., Ankara, 2000.

SÖKMEN, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu yay., 2. b., Ankara, 1992.

ŞEN, İsmail, **Asi'den Gazi Atatürk'e (1919-1938)- Karikatürlerde Mustafa Kemal ve Milli Mücadele**, Tanı yay., 1. b., Ankara, 2006.

ŞENYAPILI, Önder, **Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor- Karikatür- Kim, Niye Çiziyor!?**, ODTÜ yay., 1. b., Ankara, 2003.

ŞİMŞİR, Bilâl N., **Ankara… Ankara… Bir Başkentin Doğuşu**, Bilgi yay., 2. b., Ankara, 2006.

----------, **Türk Yazı Devrimi**, TTK yay. 2.b., Ankara, 2008

TALAS, Cahit, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınevi yay., 1. b., Ankara, 1992.

TEZEL, Yahya S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür yay. , 1. b., İstanbul, 2015.

TOKER, Metin, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. (Cumhuriyet Gazetesinin Okurlarına Armağanıdır), 1998.

TOPUZ, Hıfzı, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, İnkılap yay., 1. b., İstanbul, 1997.

----------, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Dağıtım: Bilge Kitap Klübü, Eskişehir, 1986.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba yay., İstanbul, Tıpkı Basım, 1995 (1952).

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt yay., 3. b., İstanbul, 1999.

----------, **Türkiye'de Sol Akımlar**, C. II (1925-1936), BDS yay., 1992.

TÜRKER, Hasan, **Türk Devrimi ve Basın (1922-1925)**, Dokuz Eylül yay., 1.b., İzmir, 2000.

URAN, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, İş Bankası Kültür yay., (Yenilenmiş ve genişletilmiş) 1. b., İstanbul, 2008.

UYAR, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut yay., 2. b., İstanbul, 1999.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, **Atatürk ve Harf Devrimi**, TDK yay., Ankara, 2009.

YAKAR, Yasin Mahmut, "Kâzım Karabekir'in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Şarkılı İbret Eseri Üzerine Bir İnceleme", **Atatürk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Erzurum, 2007.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, (Baskıya Hazırlayan: Rauf Mutluay) Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1. b., İstanbul, 1976.

YALMAN, Ahmed Emin, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. II (1922-1971), (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), 2. b., Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.

YAVUZ, Kâmil, **100. Yaşında Cemal Nadir- Hayatı, Anıları, Karikatürleri ve Görüşler**, Kendimin yay., 1. b., İstanbul, 2002.

YAZAR, Sevtap, "Karikatür Dergisi: Mizah Anlayışı ve Bibliyografyası", **Ege Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü- TDA Türk Halk Bilimi Bilimdalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2002.

YILDIRIM, İsmail, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2001.

YÜCEBAŞ, Hilmi, **Bütün Cepheleriyle: Cemal Nadir**, Damla Dergisi yay. [İstanbul], [1950].

----------, **Cemal Nadir-Hayatı, Karikatürleri, Hâtıraları-** Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1957.

----------, **Karikatür Üstatlarımız- Cem ve Ramiz**, Nuri Dizerkonca Matbaası, [İstanbul], 1959.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim yay., 10. b., İstanbul, 2001.

----------, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-25)**, İletişim yay., 3.b., İstanbul, 2010.

V.Makaleler

[ÇAPANOĞLU], Münir Süleyman – Topuz, Hıfzı, "Mizah İstemezük", **Taş**, C. I, S. 1 (18 Ekim 1958), s. 14.

AKBABA, Bülent – BİRBUDAK, Togay Seçkin, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Mizah Basınında Mustafa Kemal Atatürk İmajı", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 5, Yıl: 2009, s.s. 1250-1274.

AKMAN, Ayhan, "From Cultural Schizophrenia to Modernist Binarism: Cartoons and Identities in Turkey", **Political Cartoons in the Middle East**, (Editor: Fatma Müge Göçek), Markus Wiener Publishers, Princeton, 1997, s.s. 83-131.

AKÜNAL, Dündar, "Bir Karikatür Gazetesi ve Karikatürleri", **Hürriyet Gösteri**, S. 34 (Eylül 1983), s.s.78-79.

ALSAÇ, Üstün, "Türk Karikatürü Üstüne Bir Döküm ve Eleştiri Denemesi", **Adam Sanat**, S. 7 (Haziran 1986), s 55-66.

ARI, Kemal, "İzmir'deki Suikast Girişimi Sırasında Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir Gezisi ve Onun Suikasti Nasıl Karşıladığına İlişkin Bir Anı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. I, S. 1, 1991, s.s. 247-259.

ARIKAN, Zeki, "Lozan Görüşmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu (6 Ekim 2003)-Bildiriler**, TTK yay., Ankara, 2005, s.s. 61-80.

AYDOĞAN, Erdal – MAHMUTOĞLU, Tansu Barış, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", **Tarihin Peşinde**, S. 10, 2013, s.s. 113-142.

BALCIOĞLU, Semih, "Cumhuriyet Döneminde Cem neden çizmedi?", **Tarih ve Toplum**, S. 39 (Mart 1987), s. 8.

BAYBURT, Deniz, "Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu", **Atatürk Yolu**, C. XII, S. 45 (Bahar 2010), s.s. 1-36.

BERKES, Mediha, "Mizah Mecmuaları", **Yurt ve Dünya**, C. I, S. 6 (Haziran 1941), s.s. 50-56.

BOZDAĞLI, Yücel, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 180 (Özel Sayı: 3- Ocak 2014), s.s. 9-32.

CANTEK, Levent, "Yusuf Ziya'nın Akbaba Mizah Dergisi", **Tarih ve Toplum- Yeni Yaklaşımlar**, S.10 (Bahar 2010), s.s. 81-126.

ÇAKIR, Devrim, "70'li Yılların Karikatür Dili: Gırgır", **Popüler Tarih**, S. 14 (Temmuz Ağustos 2001), s.s. 90-95.

ÇAKIR, Hamza- YAVALAR, Deniz Elif, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", **Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu-Ulusal İletişim Kongresi (13-15 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi yay., 1. b., Erzurum 2011, s.s. 515-527.

ÇAKMAK, Fevzi, "Aydede ve Karagöz Mizah Dergilerinde Türk Kurtuluş Savaşı", **Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu (02-04 Ekim 2012/Uşak) Bildiriler**

Kitabı, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2012, s.s. 1114-1141.

----------, "Karagöz Mizah Dergisi Sütunlarında Birinci Dünya Savaşı", **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı- DEÜ Edebiyat Fakültesi II. Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Ekim 2014) Bildiriler Kitabı**, Dokuz Eylül Üniversitesi yay., 1.b., İzmir, 2015, s.s. 361-381.

ÇAVDAR, Tevfik, "Serbest Fırka", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VIII, İstanbul 1983, s.s. 2025-2059.

----------, "Devralınan İktisadi Miras", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.s. 1048-1060.

ÇEVİKER, Turgut, "Ana Çizgileriyle Osmanlı Karikatürü", **Toplumsal Tarih**, S. 122 (Şubat 2004), s.s. 72-77.

----------, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Karikatürü", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.s.1102-1108.

----------, "Türk Karikatürünün Yakın Geçmişine Özeleştirel Bir Bakış", **Varlık**, S. 995 (1 Ağustos 1990), s.s. 12-13.

DEMİRBİLEK, Sinan, "Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XII, S. 24 (Bahar 2012), s.s. 203-232.

DOĞAN, Ferruh, "Ayın Dosyası Her Yönüyle Türk Karikatürü-Önsöz", **Hürriyet Gösteri**, S. 34 (Eylül 1983), s.s. 68-70.

ERDAL, İbrahim, "Cumhuriyetin Oluşum Süreci ve Dönemin Türk Basınında Cumhuriyet Algısı", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 13 (Şubat 2009), s.s. 49-64.

----------, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", **Atatürk Yolu**, S. 33-34 (Mayıs-Kasım 2004), s.s. 33-49.

ERHAN, Çağrı, "Lozan'ın Genel Çerçevesi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu (6 Ekim 2003)- Bildiriler**, TTK yay., Ankara, 2005, s.s. 11-16.

EROĞLU, Nadir, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, C. XXIII, S. 2 (2007), s.s. 63-73.

FEDAYİ, Cemal, "Lozan'da Laiklik Sözü Veridi Mi?", **Derin Tarih**, S. 4 (Temmuz 2012), s.s. 50-53.

GEORGEON, François, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gülmek mi?", **Doğuda Mizah**, (Hazırlayanlar: İréne Fenoglio- François Georgeon, Çeviren: Ali Berktay), YKY yay., 1. b., İstanbul, 2000, s.s. 79-101.

GÖÇEK, Fatma Müge, "Political Cartoons as a Site of Representation and Resistance in the Middle East", **Political Cartoons in the Middle East**, (Editor: Fatma Müge Göçek), Markus Wiener Publishers, Princeton, 1997, s.s. 1-11.

GÖNLÜBOL, Mehmet- SAR, Cem, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, 9. b., Ankara, 1996.

GÖZE KAYA, Dilek – Durgun, Ayşe, "1923-1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 19 (Mayıs 2009), s.s. 233- 249.

KARAL, Enver Ziya, "Atatürk ve Türk Devrimi'nin Özellikleri", **Atatürk ve Devrim**, ODTÜ Geliştirme Vakfı yay., 1. b., Ankara, 1998, s.s. 39-49.

KAYIŞ, Yasin, "Arşiv Belgeleri Işığında 'Akbaba' Dergisi'nin İlk Kapanışı", **Güldiken**, S. 34 (Güz 2005), s.s. 43-64.

----------, "Menderes belki kızmadı, ama", **Radikal İKİ**, 10 Nisan 2005.

KEMAL, Cemal, "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi", **Atatürk Yolu**, C. X, S. 40 (Kasım 2007), s.s. 643-691.

KEYDER, Çağlar, "İktisadi Gelişmenin Evreleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.s. 1065-1073.

KOLOĞLU, Orhan, "İzmir Suikastı: Son Hesaplaşma", **Popüler Tarih**, S. 13 (Haziran 2001), s.s. 42-46.

KÜÇÜK, Yalçın, "Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, s.s. 138-144.

OKAY, Cüneyd, "Cumhuriyet Döneminde Cem", **Toplumsal Tarih**, S. 50 (Şubat) 1998, s.s. 49- 51.

ÖKÇÜN, Gündüz, "İzmir İktisat Kongresi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.s.1061-1064.

ÖNGÖREN, Ferit, "Türk Mizah ve Karikatürü", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. V, s.s. 1426- 1432.

----------, "Cumhuriyetin İlk 50 Yılındaki Yayını Başlı Başına Mizah Olayı Sayılabilecek 'Akbaba' Kapandı, **Milliyet Sanat**, S. 265, 20 Şubat 1978, s.s. 9-10.

ÖZÇELİK, Özer- Tuncer, Güner, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. IX, S. 1 (Haziran 2007), s.s. 253- 266.

PEKŞEN, Yalçın, "Türk Mizahı", **Türk Mizahının Öncüleri**, Fasikül-1, Milliyet Kültür Hizmeti, [b.y.y..], [b.t.y.], s. 7.

PULHAN, Gül, "Ratip Tahir Burak- Bir Siyasi Karikatürist", **Argos**, Sayı: 8, s.s. 124-126.

SANDFUCHS, Nico, "Akbaba Dergisinde Yahudiler (1934-1945)- Önyargılar ve Klişeler", **Toplumsal Tarih**, S. 168 (Aralık 2007), s.s. 80-83.

SAYDUT, Akdağ, "Türkiye Karikatür Tarihine Gezinti", **Padişahın Burnu-Türkiye'den Karikatürler (Die Nase des Sultans- Karikaturen aus der Türkei)**, (Editörler: Sabine Küper-Büsch-Nigar Rona), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., 1. b., İstanbul, 2008.

SELÇUK, Turhan, "Karikatüre Dair", **Yeni İstanbul**, 22 Eylül 1950.

----------, "Karikatür Nedir?", **Yeni İstanbul**, 9 Kasım 1952.

SEYHAN, Salih, "II. Meşrutiyet Döneminde Yayınlanan Mizah Gazetesi: Karagöz", **Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu-Ulusal İletişim Kongresi (13-15 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi yay., 1. b., Erzurum 2011, s.s. 191-200.

SİPAHİOĞLU, Ahmet, "Bir Kimlik: Cemal Nadir", **Yedi**, S. 1 (Temmuz 2007), s.s. 66-71.

SONYEL, Selahi R., "Lozan'da Türk Diplomasisi", **Belleten**, C. XXXVIII, S. 49 (Ocak 1974), s.s. 41-116.

ŞAHİN, Haluk, "Siyasal Karikatür", **Hürriyet Gösteri**, S. 34 (Eylül 1983), s. 82.

ŞEN, Yunus, "Yavuz-Havuz Olayı", **Popüler Tarih**, S. 13 (Haziran 2001), s.s. 38-41.

TAMER, Aytül, "Kurtuluş Savaşı'ndan Tek Parti Dönemine İktidar ve Mizah İlişkisi: Devlet Arşivindeki İzler", **Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu-Ulusal İletişim Kongresi (13-15 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi yay., 1. b., Erzurum 2011, s.s. 211-223.

TEZKAÇAR, Behice, "İngiliz Gözüyle Şeyh Said İsyanı", **Atlas Tarih**, S. 2010/1, s.s. 24-29.

TONGA, Necati, "İki Bacanağın İki Kardeş Mecmuası: Akbaba ve Çınaraltı", **Değirmen**-Yüzyılın Dergileri 1900-2000 Özel Sayısı, S.29-30-31, Ocak-Haziran 2012, s.s. 62-75.

----------, "Türk Edebiyatı Tarihinde Mühim Bir Mecmua: Akbaba (1922–1977)", **Turkish Studies**, Volume 3/2 (Spring, 2008), s.s. 665-679.

TOROS, Taha, "Türk Karikatürünün Babası Cemil Cem", **Tarih ve Toplum**, C. XIII, S. 77 (Mayıs 1990), s.s. 30-33.

TRAK, Ayşe, "Liberalizm-Devletçilik Tartışması (1923-1939)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.s.1085-1089.

TUNÇAY, Mete, "Tek Parti Döneminde Basın", **Eleştirel Tarih Yazıları**, Liberte yay., 2. b., Ankara, 2006.

UYGUN, Oktay, "Tek Parti Rejimi ve Demokrasi", **Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi yay, Ankara, 2010, s.s. 65-78.

ÜNAL, Yenal, "Ahmet Ferit Tek'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri", **Tarih Okulu**, S. 1 (Sonbahar 2008), s.s. 19-47.

ÜNLÜ SOYLU, Perihan– YAKTI, Özlem, "Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı", **History Studies**, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı (Nisan 2012), s.s. 365-379.

ÜYEPAZARCI, Erol, "Refik Halit'in 'Aydede'si ile 'Milli Mücadele' ve 'Milliciler' " , **Müteferrika**, S. 2 (Bahar 1994), s.s. 135-143.

----------, "Uzun Soluklu Bir Halk Gazetesi Karagöz ve Kurucusu Ali Fuad Bey", **Müteferrika**, S. 19 (Yaz 2001), s.s. 17-33.

VARLIK, M. Bülent, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, s.s. 1092-1099.

YAZICI, Nermin, "Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", **Turkish Studies**, 6/3 Summer 2011, s.s. 1299-1313.

YAZICI, Nevin, “1926-1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 14 (Güz 2011), s.s. 133-179.

ZİHNİOĞLU, Yaprak, “İstanbul, Gazi’yi denizde karşıladı”, **Popüler Tarih**, S. 23 (Temmuz 2002), s.s. 41-47.

VI.Sözlükler ve Ansiklopediler

DEVELİOĞLU, Ferit**, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**

ŞEMSEDDİN Sami, **Kâmus-ı Türkî**

YEĞİN, Abdullah, **Yeni Lugat**

AnaBritannica

EKLER

EK: 1

Karagöz, S. 1536, 6 Aralık 1922

El el üstünde kimin eli var

Gürzon- Azizim İsmet Paşa, bu oyun tatsızlaştı. Gel seninle bizim eve gidelim de kurtla kuzu oyunu oynayalım.

İsmet Paşa- O oyunu üç yıldır oynadık! Vaz geçersek hırsız polis oynarız.

EK: 2

Karagöz, S. 1542, 27 Aralık 1922

Oldu, oluyor, olacak!

Hacivat- Bir aydır çalışıyorlar da hâla el ele veremediler yahu!

Karagöz-Kikirik efendi aradaki şeylerin birini kaldırıp ikisini koydukça el ele vermek kabil olur mu? Ben bu gidişle birbirlerinin yüzlerini göremeyeceklerini zan ediyorum ya!

[Sandıkların üzerinde: *"Patrikhane"*, *"Boğazlar"*, *"Musul Gazları"*, *"Kapitülasyonlar"*, *"Ekalliyetler"*, *"Hudutlar"*]

EK: 3

Karagöz, S. 1542, 27 Aralık 1922.

Anadolu'nun Sabrı Tükendi

Anadolu Kadını- Oğullarım İzmir'i iki haftada aldılar paşam, bu Frenk diplomatları ne tuhaf insanlar bir ay geçti ağızlarından bir laf alınmadı.

Yıldırım Gazi- O kahraman oğulların diplomatları bülbül gibi söyletecek kuvvettedir yine! Sen meraklanma; bak ben daha mahmuzlarımı çıkarmadım!

EK: 4

Karagöz, S. 1545, 6 Ocak 1923.

Lord Gürzon- Dediklerim kabul edilmezse burada sulhü imza edecek kalem bulunmaz!

Karagöz- Zarar yok azizim, sen sağ ol, sulhü imza edecek kalem bulunmazsa süngü çok!

EK: 5

Akbaba, S. 11, 11 Ocak 1923.
Sulh Teklif Edenler
Sulhü nasıl bekliyorlar!

EK: 6

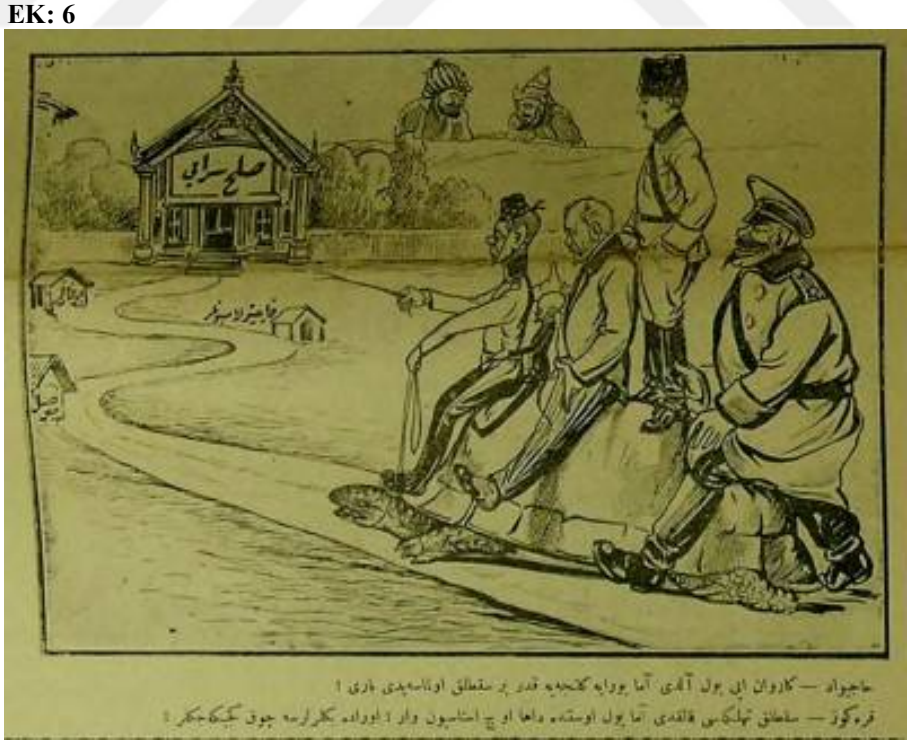

Karagöz, S. 1548, 17 Ocak 1923.
Hacivat- Kervan iyi yol aldı ama buraya gelinceye kadar bir sakatlık olmasaydı bari!
Karagöz- Sakatlık tehlikesi kalktı ama yol üstünde daha üç istasyon var! Orada beklerlerse çok gecikecekler!
[İstasyonların üzerinde: *"Musul"*, *"Kapitülasyonlar"*, *"Boğazlar"*; Yolun Sonunda: *"Sulh Sarayı"*]

EK: 7

Karagöz, S. 1549, 20 Ocak 1923.

Yavuz İsmet- Ben İskeleye yanaşacağım diye uğraşıyorum! Sen böyle açıklara dümen kırıyorsun!
Karagöz- Dümeni onun elinden almadıkça selamet sahilini bulamazsın paşam. İnat için alimallah gemiyi bile batırır.

EK: 8

Karagöz, S. 1555, 10 Şubat 1923.

Karagöz- Ağlama yavrum, ağlama kızım, üzülme çiçeğim, sen hiç merak etme onlar yine dönüp dolaşıp sana gelecekler!

EK: 9

Akbaba, S. 23, 22 Şubat 1923.
Baş Murahhasımız ve İmzaları
İsmet Paşa
[Portrede *"Ratip Tahir"* ve *"İsmet"* imzaları ile *"1339 Gülcemal: Köstence-İstanbul"* ibareleri yer almaktadır]

EK: 10

Karagöz, S. 1560, 28 Şubat 1923.
Kumandanlar-İstiklalimizden kıl kadar vermeyiz. Emredin paşa hazretleri hakkımızı tanımayanlara kuvvetimizi tanıtalım!
Karagöz-O husuta imanımız, itikadımız sağlamdır arkadaşlar. Fakat merak etmeyin düşmanlarımız süngülerimizin tadını tatmadan hakkımızı tanıyacaklardır.

EK: 11

Karagöz, S. 1561, 3 Mart 1923.

Hacivat- Hey Avrupalı mösyöler, işte bizim imza edeceğimiz muahedename! Ya kabul edin ya etmeyin!

Karagöz- Şunu da söyleyelim ki bu sefer de keyfinizi bekleyemeyiz. Çünkü üç yüz elli bin delikanlımız üç yıldan beri bunun için cepheleri bekliyor!

[Karagöz'ün elindeki kağıtta *"Misak-ı Milli"*]

EK: 12

Karagöz, S. 1564, 14 Mart 1923.

Karagöz- Korkma kızım, korkma civanım, bu topların, tüfeklerin birisi patlamaz. Onlar seni dört gözle bekliyor ama foyayı bozmamak için böyle kuru sıkıya davranıyorlar. Sen aldırma gel.

EK: 13

Karagöz, S. 1566, 21 Mart 1923.

Devletler- Ağabeyimiz Kikirik Efendi, sırtımızdaki yükler bizi bitirdi. Bu ağırlıklar altında adım atacak halimiz kalmadı, ne yaparsan yap bizi kurtar!

Kikirik- Ben sizden bin beterim, arkamdaki yük bir şey değil, öyle tehlikeli bir şey üzerinde oturuyorum ki her dakika patlamak ihtimali var!

Karagöz- Öyle ise halinizi bilip bizimle bağdaşın, yoksa ağırlıklar altında ezilip gidersiniz ha!

[İngiltere'nin altında: *"İrlanda"*, Fransa ve İtalya'nın sırtında: *"Hal-i Harp"*, Yunanistan'ın üzerinde: *"Mağlubiyet"*]

EK: 14

Akbaba, S. 37, 12 Nisan 1923.

Sulh, niçin geç ve güç geliyor!...

EK: 15

Karagöz, S. 1578, 2 Mayıs 1923.

Hacivat- Ha gayret kaptan efendi ha gayret, dümeni biraz daha sancağa alıp da tam yolu verdin mi bayrama kadar sağ selamet saraya ayak basarız!

Karagöz- Allah vere de tayfalardan biri hıyanetlik edip gemiyi taşa oturtmasın.

EK: 16

Karagöz, S. 1578, 2 Mayıs 1923.

Hacivat- Şunların üçü de ellerinde sulh çiçekleriyle bize yaklaşıyorlar da arkadaki tepeden tırnağa kadar silahlanmış, öyle geliyor.

Karagöz- Sen onun silahlı göründüğüne bakma Hacivat, onun elinde sulh çiçekleri var ama biraz nazlanmak, kendini pahalı satmak istiyor.

EK: 17

Akbaba, S. 49, 24 Mayıs 1923.
Sulh Perisi- Şu maniayı da atlayabilsem!..
[Engellerde uzaktan yakına sırasıyla: *"Hudutlar"*, *"Mübadele"*, *"Ekalliyetler"*, *"Duyun-u Umumiye"*, *"Kapitülasyonlar"*, *"Tazminat"*]

EK: 18

Zümrüdüanka, S. 40, 28 Mayıs 1923.
İzmir yolunda tecrübe olunmuş makine bu defa hareket ederse her halde tekmil pürüzleri yamyassı çıkarır.
[Makinenin baş kısmında: *"Birinci Ordu"*]

EK: 19

Karagöz, S. 1596, 4 Temmuz 1923.

Konferansın Ağrısı Tuttu

Hacivat- Mudanya Mütarekesi hatırında ya Karagöz. Tam dokuz ay oldu. Şimdi on günlerin içindeyiz.

Karagöz: Onun için berikileri telaş aldı ya! Harbi mi doğuracak sulhü mü diye dokuz doğuruyorlar!

[Yatağın başlığında: *"Konferans"*]

EK: 20

Karagöz, S. 1602, 25 Temmuz 1923.

Hacivat- Dokuz yıllık emek, dokuz yıllık zahmetle doğan yavruyu arabada değil el üstünde taşımalı!

Karagöz- Evet, bu yavru yüz binlerce insanın kanından dünyaya geldi. Büyün dünya kıymetini bilmeli, yoksa yedi iklim, yedi ülkeyi yedi yıl daha kan götürür.

EK: 21

Karagöz, S. 1604, 1 Ağustos 1923.

Karagöz- Seferberliğe paydos, muharebeye paydos, fakat şenliğe, eğlenceye de paydos! Bu günden itibaren yedisinden yetmişine kadar eli ayağı tutar bütün millet iş başına!

EK: 22

Zümrüdüanka, S. 66, 27 Ağustos 1923.

Mebuslar- Bu niçin böyledir. İzahat veriniz...

İsmet Paşa- Kanatlarını yolmadan tutmak kabil olamadı?...

EK: 23

Karagöz, S. 1613, 1 Eylül 1923.

Hacivat- Anladık yahu sulh oldu, terhis oldu. Fakat bu çakır keyiflik mayna [?] olmayacak mı?

Karagöz- Onu bırak daha halledilmemiş iki üç davamız var ki başımızın üstünde ipliğe bağlanmış kılıç gibi duruyor!

[Kılıcın üzerinde: *"Musul Meselesi"*, *"Duyun-u Umumiye"*]

EK: 24

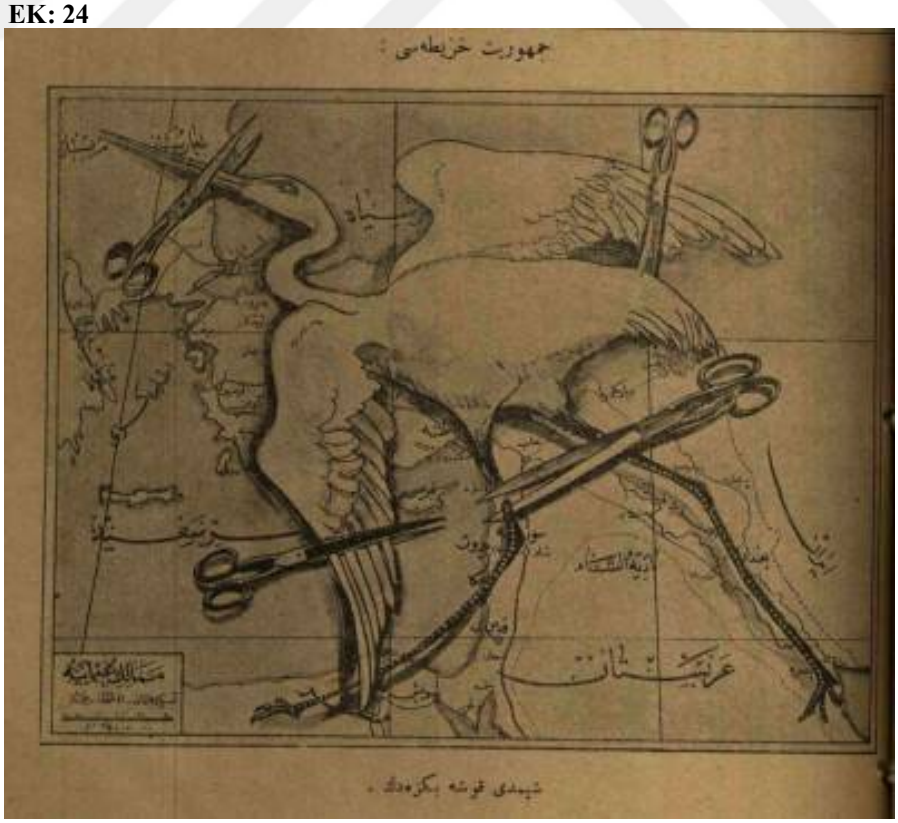

Kelebek, S. 27, 11 Ekim 1923.

Cumhuriyet Haritası:

Şimdi kuşa benzedik.

EK: 25

Karagöz, S. 1631, 3 Kasım 1923.

Etraftakiler: Ooh kırk bir kere maşallah tüüh tüh. Allah babasına bağışlasın şak şak da şak şak!
Karagöz-Şakşakçıbaşılar şakşakçılığı bırakın da dua edin! Çocuk vakitsiz doğdu. İyi bakmadık mı dünyasına doyamadan gider ha!

[Beşiğin üzerinde: *"Cumhuriyet"*]

EK: 26

Tevhidi Efkâr, 30 Ekim 1923.

Balon Uçurdular, ama galiba ucunu kaçırıyorlar!

Tanin- Hocam ne diyorsun, acaba yetişip tutabilecek mi dersin?
Tevhid- Zannetmem arkadaş, baksana Celâl Nuri dostumuz büsbütün (kaçırmış!) gibi görünüyor.
Vatan- Bana kalırsa yakalıyor gibi!

[Balonun üzerinde: *"Cumhuriyet"*; En altta diz çökmüş olan Ziya Gökalp *"Kızıl Elmalı Cumhuriyetçi"*]

EK: 27

Zümrüdüanka, S. 87, 8 Kasım 1923.
Kalemlerini süngü yerine kullananlar
-Hain Mürteci! Ölümlerden ölüm beğen!
-O kalenin üstünde bana kafa tutacağına şu er meydanına in de, hangimiz ötekimizi çayır üstüvari kesecek bakalım.
[Velid Ebüzziya'nın kalkanında; "*Tevhid-i Efkar"; Celal Nuri'nin kaleminde: "İleri"*; Kale kapısının üzerinde: *"Cumhuriyet"*]

EK: 28

Karagöz, S. 1633, 10 Kasım 1923.
Karagöz-Ayıp yahu ayıp! Bir de milletin akıl hocası geçiniyorsunuz, yazık size! Sizi böyle kızıştırıp sonunda bunlara hürriyet gerekmez diye tekrar sansar kafesine sokmayacaklarını nereden biliyorsunuz?!
[*"Ankara"* tabelasının yanındaki Yunus Nadi'den karşı tarafa giden oklarda: *"Mürteciler"; "Müfsidler"*; Hüseyin Cahit ve Velid Ebüzziya'dan Yunus Nadi'ye yönelen oklarda: *"Şakşakçılar"*, *"Dalkavuklar"*, *"Ayyaş Herif"*]

EK: 29

Karagöz, S. 1638, 28 Kasım 1923.
Ankara'da Cumhuriyetçilik İmtihanı
Karagöz: Yaşa Rauf Kaptan yaşa! Sen imtihanı atlattın, bakalım biz cumhuriyetçi olduğumuzu ispat için ne diller dökeceğiz.
[Kapının üzerinde: "*Halk Fırkası"*; Hüseyin Cahit'in elinde *"Tanin"*, Ahmet Emin'in elinde *"Vatan"*, Velid Ebüzzziya'nın elinde *"Tevhid-i Efkâr"* gazeteleri]

EK: 30

Zümrüdüanka, S. 97, 13 Aralık 1923.
Zümrüdüanka: Başındaki adaletin kılıcıdır. Seyyiâtın varsa ondan kork!...
[Kılıcın üzerinde: *"İstiklal Mahkemesi"*]

EK: 31

Karagöz, S. 1645, 22 Aralık 1923.

Gazeteci Kuşlar: Bırak, bırak…bıra..k, brak, bra….k!

Hacivat: Aferin Karagöz, yuvamızdan alınan arkadaşlar için ne kadar çırpınsanız yeridir. İnşallah yakında yuvalarına dönecekler!

Yunus Balığı: Yuu..f, oo…f. Yuf!

[*"Gazeteci kuşlar"*ın üzerinde: *"Vatan"*, *"Vakit"*, *"Akşam"*; Binanın üzerinde: *"İstiklal Mahkemesi"*; Balığın üzerinde: *"Yunus Nadi"*]

EK: 32

Karagöz, S. 1645, 22 Aralık 1923.

Cumhuriyet Aleyhinde Fesad Arayan Muhterem Hey'ete

Karagöz: Beraber arayalım beyler, fakat ben eminim ki İstanbul matbuatı içinde ne kadar arasanız yine masumiyet ve adaletle karşılaşacaksınız!

EK: 33

Akbaba, S. 119, 24 Ocak 1924.
-Yüz lira zammı kabul edenler ellerini açsınlar!..

EK: 34

Akbaba, S. 122, 4 Şubat 1924.
Hürriyet Anne- Sus, bağırıp durma… Mebus amcaların kızarsa ağzına biber sürerler ha!..
[Bebeğin yorganının üzerinde: *"Matbuat"*]

EK: 35

Vatan, 1 Şubat 1924.
Dayak, Silah ve Sansür
Mebus Avcı- Gir şu kafese, yoksa çakarım!
Nasrettin Hoca- Kafese girecek mi zannetmem, çakarsan barutuna yazık edersin!
[Kuşun üzerinde: *"Matbuat"*; Kafesin üzerinde: *"Sansür"*]

EK: 36

Akbaba, S. 129, 28 Şubat 1924.
Mizah Gazetelerinin Mahkemeye Gidişi
[Sağdan sola: *"Yusuf Ziya Bey, Orhan Seyfi Bey, Osman Cemal Bey, Ramiz Bey, Burhan Cahit Bey, Mahmut Sadık Bey, Kosti Efendi, Semih Lütfi Bey, Es'ad Bey"*]

EK: 37

Zümrüdüanka, S. 113, 7 Şubat 1924.
Böylesini de isteyenler var!
[Horozun boynunda: *"Matbuat"*]

EK: 38

Karagöz, S. 1657, 2 Şubat 1924.
Bazı Mebuslar- Giremezsiniz beyler, gazetecileri içeri almayacağız vesselam!
Karagöz- Yapmayın yahu, bize hiddetiniz hep şu yüz lira davasındansa alın yüz lirayı bırakın içeri!
[Arkadaki kapının üzerinde: *"Büyük Millet Meclisi"*]

EK: 39

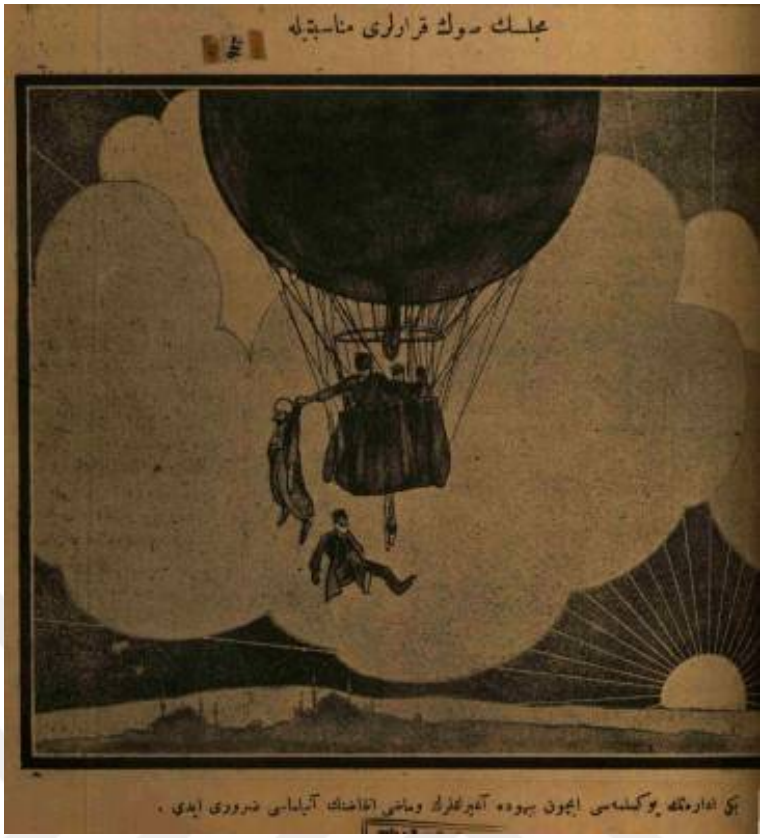

Kelebek, S. 48, 6 Mart 1924.
Meclisin Son Kararları Münasebetiyle
Yeni idarenin yükselmesi için beyhude ağırlıkların ve mazi enkazının atılması zaruri idi.

EK: 40

Karagöz, S. 1667, 8 Mart 1924.
Fatih ve Yavuz-Siz Türk Milleti'ne ihanet ettiniz, milletin nefretini kazandınız, buradan gidin, türbelerimizin civarından uzaklaşın.
Karagöz- Ey Türk ataları, siz türbelerinizde rahat yatın, Türk Milleti bu şanlı sancağı medeniyetin, teceddüdün, terakkinin yüksek burçlarında dünya durdukça dalgalandıracaktır.

EK: 41

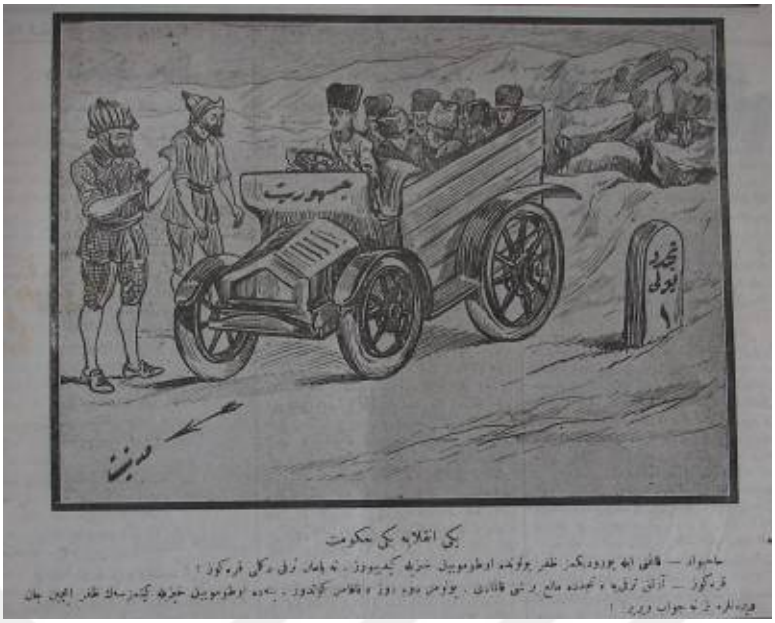

Karagöz, S. 1668, 12 Mart 1924.
Yeni İnkılaba Yeni Hükümet
Hacivat-Kağnı ile yürüdüğümüz zafer yolunda otomobil hızıyla gidiyoruz. Ne yaman terakki değil mi Karagöz?
Karagöz- Artık terakkiye mani bir şey kalmadı. Yolumuz düm düz, kafamız gündüz. Yine de otomobil hızıyla gitmezsek zafer için can verenlere ne cevap veririz!
[Otomobilin üzerinde: *"Cumhuriyet"*; Okun ucunda: *"Medeniyet"*; Kilometre taşının üzerinde *"Teceddüd Yolu 1"*]

EK: 42

Akbaba, S. 140, 7 Nisan 1924.
Zengin Ermenilerin avdetine dair yapılan tahkikatın neticesi ne olacak?
Eski âdetlerimizden: Hasır altı!..
[İhtiyarın hasıraltı ettiği kâğıdın üzerinde: *"Ermeniler Mes'elesi"*]

EK: 43

Karagöz, S. 1679, 19 Nisan 1924.
Tahkik Heyeti mi, körebe mi?

Hacivat- Ebe ne arıyorsun!
Karagöz-Zengin Ermenileri kaçıran kumpanya efradını arıyorum Hacivat. Öyle kurnaz herifler ki hangisine elimi atsam kaçıyor. Fakat şöyle bir göğüs çaprazıyla bir kaçını birden enselemezsem vallahi içim rahat etmeyecek!

EK: 44

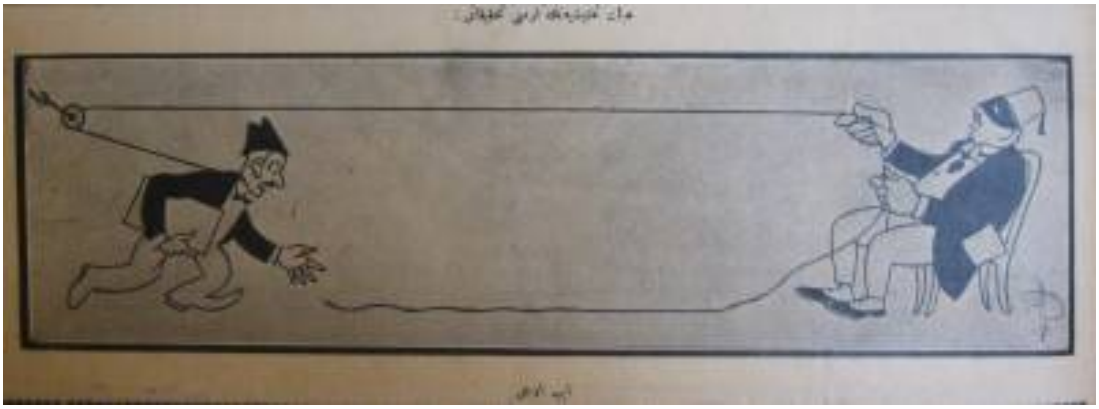

Zümrüdüanka, 134, 21 Nisan 1924.
Heyet-i Teftişiyenin Ermeni Tahkikatı
İp Ucu

EK: 45

Karagöz, S. 1679, 19 Nisan 1924.
Yine Ermeni Mes'elesi:
Dâhiliye Vekili Bir İp Ucu Bulmuş!
Karagöz- Aman dostum, sakın ip ucunu çekeyim deme, korkarım ……. !!!

EK: 46

Karagöz,1683, 3 Mayıs 1924.
Hacivat- Mebus beyler o kadar çabaladılar ama şunu indirip yerini temizleyemediler yahu!
Karagöz- Şunu bir de biz tecrübe edelim bakalım! Hey, beyler sıkı durun, eğer bir hamlede indiremezsek onun yerine biz gümbürderiz ha!

EK: 47

Karagöz,1689, 24 Mayıs 1924.
Ne dedi, ne yaptı?
Sabık Dâhiliye Vekili- Üç buçuk gazete muharririnin keyfi için istifa edemem!
Karagöz- Dersin de sonunda böyle ardına bile bakmadan firara kadem basarsın. Üç buçuk gazete muharririnin peşinde bütün bir millet olduğunu sen de anladın ya!
[Dosyanın üzerinde: *"Ermeni Zenginleri Raporları"*]

EK: 48

Akbaba, S. 167, 10 Temmuz 1924.
Suiistimale herkes dâhil olduğuna nazaran
Heyet-i Tahkikiyenin Ankara'ya göndereceği rapor!

EK: 49

Zümrüdüanka, S. 162, 28 Temmuz 1924.
-Böyle yunuslar kılıçlar çıkacağını bilseydim böyle işe hiç girişmezdim.

EK: 50

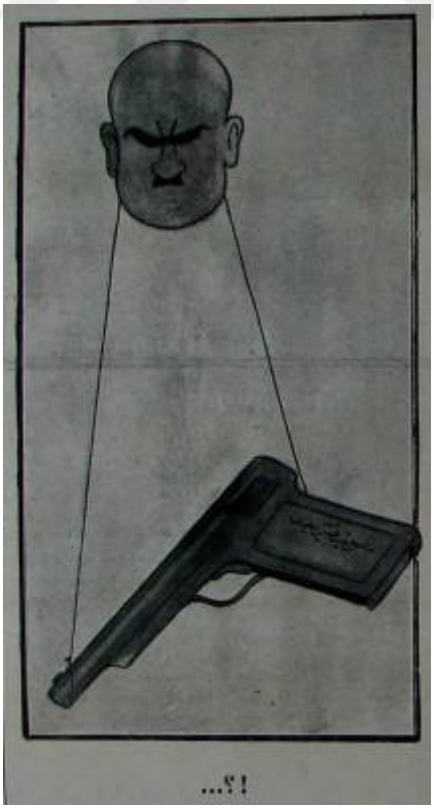

Akbaba, S. 174, 2 Ağustos 1924.
!?...
[Tabancanın kabzasında: *"Masuniyet-i Teşriiye"*]

EK: 51

Zümrüdüanka, S. 164, 4 Ağustos 1924.
Masuniyet-i teşriiyenin ma'nası bu mu idi?!
-Ben ….. mebusu ….

EK: 52

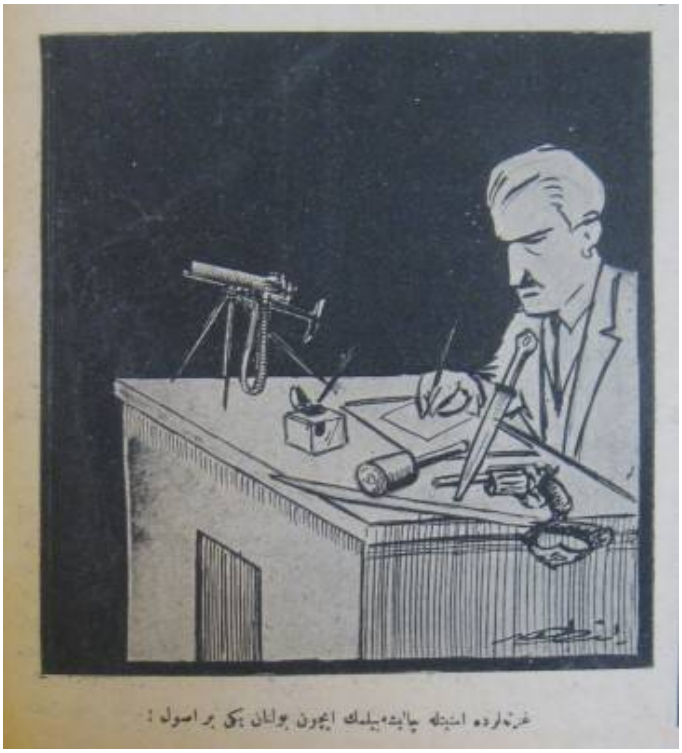

Zümrüdüanka, S. 164, 4 Ağustos 1924.
Gazetelerde emniyetle çalışabilmek için bulunan yeni bir usûl!

EK: 53

Akbaba, S. 230, 16 Şubat 1925.
Gazetelerden: [Firari Ermeniler Mes'elesiyle alakalı olanların tevkifine başlandı]
Mes'uller Ayıklanıyor..

EK: 54

Akbaba, S. 201, 6 Kasım 1924.
Mecliste Muarrızlar-Altında Kalacaklar!..

EK: 55

Akbaba, S. 203, 13 Kasım 1924.
Muhalif Gemisi
Muhalif Gemisi-Çabalama kaptan ben gidemem

EK: 56

Tevhidi Efkâr, 21 Kasım 1924.
Fırkalar Arasındaki Yarış!
(Halk) Fırkası- Afacan yumurcak! Dün meydana çıktın, bugün beni geçmeye çalışıyorsun!
[Tekerleğin kanatlarında: *"Halkçılık"*, *"Teceddüt ve Terakki"*]

EK: 57

Tevhidi Efkâr, 7 Aralık 1924.
Yaşasın Serbest Matbuat!!!
İşte size serbesti-i matbuat! İstediğiniz kadar söyleyin! Bağırın! Haydi ne duruyorsunuz!
[Boğazı sıkılan gazetecinin dilinde: *"Serbesti-i Matbuat"*]

EK: 58

Akbaba, S. 206, 24 Kasım 1924.
İsmet Paşa'nın istifasından sonra yeni fırkada cünbüş
- Ne çare kaderde var ise ayrılmak.
[Nota kağıtlarının üzerinde: "*Şarkılı İbret"*]

EK: 59

Karagöz, S. 1743, 29 Kasım 1924.
Kabine Muhaliflere İltifat Etmez mi?
-Onlara selam verme, onların dediğini yapma, kıskanıyoruz, görmüyor musun?
-Karagöz: Beyler, efendiler, şahıs ve iltifat için gösterdiğiniz şu kıskançlığı memleket için gösterseniz ne olur?

EK: 60

Akbaba, S. 227, 5 Şubat 1925.
Takma Azalı Fırka-Bacak gibi kollu elden ayaklı!
Kara Vasıf Bey-[Karabekir Paşa'ya yeni fırkayı takdim ederek] Azalarımız tam paşam!.."

EK: 61

Akbaba, S. 231, 19 Şubat 1925.

Kara Vasıf Bey'in Beyanatından: [Teşkilatımıza dahil olan İttihatçılar vardır, fakat fırkamızın ittihatçılıkla alakası yoktur.]

-Ne kadar boyarsam yine altından sırıtıyor.

EK: 62

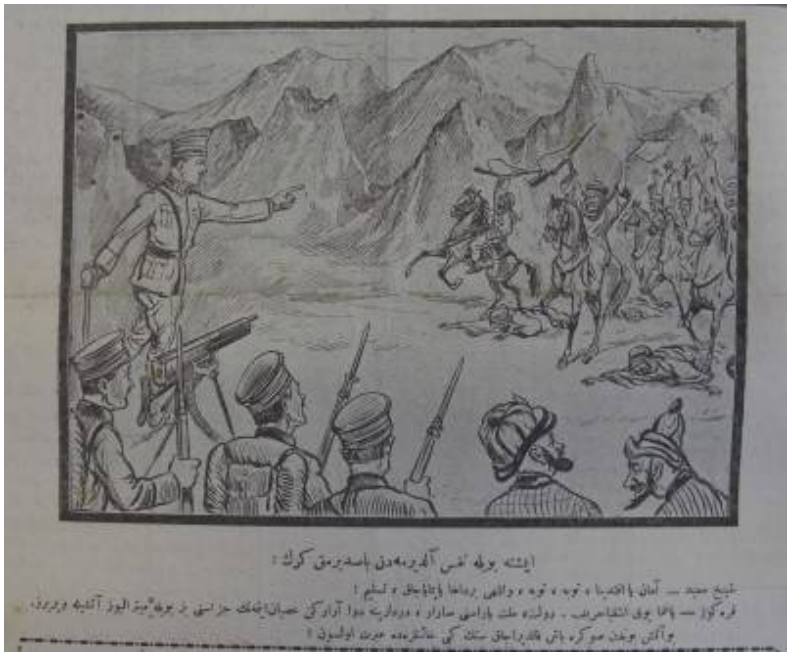

Karagöz, S. 1768, 25 Şubat 1925.

İşte Böyle Nefes Aldırmadan Bastırmak Gerek!

Şeyh Said- Aman efendina, tövbe, tövbe, vallahi bir daha yapmayacak, teslim!

Karagöz- Yağma yok eşkıya herif. Devlet, millet yarasını sarar, dertlerine deva ararken isyan etmenin cezasını biz böyle mitralyöz ateşiyle veririz. Bu ateş bundan sonra baş kaldıracak senin gibi hainlere de ibret olsun!

EK: 63

Akbaba, S.233, 26 Şubat 1925.
Gazetelerden: [İngiliz tayyareleri Genç ve havalisine mürtecilerin beyannamelerini atıyor]
'Genç' Asilerine Gencin İsyanı

EK: 64

Akbaba, S.233, 26 Şubat 1925.
Baş kaldıran İrtica Karşısında:
Şerbetli El
[Bileklikte: *"Laik Cumhuriyet"*]

EK: 65

Zümrüdüanka, S. 217, 5 Mart 1925.
İrtica Konseri!
[Hoparlörden çıkan sesler: *"Din! İsterüz!!.."*, *"Şeriat İsterüz!"*, *"Halife İsterüz!";* Plakların üzerinde: *"İngiliz Lirası"*]

EK: 66

Cumhuriyet, 5 Nisan 1925.
Kürdistan Tacını Şeyh Sait'in Kafasından Çıkartan Türk Süngüleri

EK: 67

Karagöz, S. 1772, 11 Mart 1925.
Kaynattıkları kazanda yakacağız!
Karagöz- Vur Mehmet onbaşım vur, vur da kaynattıkları kazana atıp haşlamalarını yapalım. Süngünün kuvveti onlara da, onları körükleyenlere de ibret olsun!
[Kazanın üzerinde: *"İrtica"*; Arka planda son padişah Vahidettin]

EK: 68

Karagöz, S. 1772 , 11 Mart 1925.
Kanun ve Kuvvet Altında Sükûn
Hacivat-Bu müthiş silah başımızda durdukça bir tehlike çıkarmaz mı diyorsun Karagöz?
Karagöz-Yok Hacivat, bu silah başımızda durdukça tehlike bize yaklaşamaz. Çünkü bu silah teceddüdü, medeniyeti, ırzı, namusu himaye fenalığı, fitneyi, fesadı mahveden bir adalet silahıdır!
[Kılıcın üzerinde; *Takrir-i Sükûn Kanunu*; Elin üzerinde: *"Cumhuriyet"*]

EK: 69

Zümrüdüanka, S.218, 12 Mart 1925.
Recep Bey'in Pertevsuzuyla Matbuatın Görünüşü

EK: 70

Zümrüdüanka, S.218, 12 Mart 1925.
Kapanan Ağızlar
Açıl kilit açılmaz… Anahtarı nerede? Suya düştü

EK: 71

Akbaba, S. 237, 12 Mart 1925.
Yaramaz Çocuk
Uyusun da büyüsün!..
[Çocuğun yorganında: *"Matbuat"*]

EK: 72

Zümrüdüanka, S. 219, 19 Mart 1925.
Bab-ı Ali Caddesinde Gureba-yı Muharririn Hastahanesi
[Sağdaki yatakların ayak ucunda: *"Akşam"*, *"Tanin"*, *"Vakit"*, *"Vatan"* ve *"İkdam"*]

EK: 73

Zümrüdüanka, S. 219, 19 Mart 1925.
Eskiden çizmeden yukarı çizme derlerdi, şimdi biz de ipek çoraptan yukarı çıkamıyoruz..
[Şövalenin üzerindeki notta: *"Takrir-i Sükûn Kanunu'nu Unutma!."*]

EK: 74

Karagöz, S.1773, 14 Mart 1925.
Hacivat- Kaç gündür gözlüyorum çok şükür giren çıkan yok.
Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra oraya giren az bulunur. Fakat bir kere giren de çıkamaz ha!
[Tabelada: *"Ankara İstiklal Mahkemesi"*]

EK: 75

Zümrüdüanka, S. 219, 19 Mart 1925.
İtiraf
-Azizim inkılapçı oldun, Terakkiperver oldun, sosyalistim dedin, muhafazakârlığa kalktın, şimdi de şiddete taraftarsın; ne çok fikir değiştiriyorsun?
-Hayır azizim.. Ben hiçbir zaman fikir değiştirmedim… Daima gazeteci olmak istedim!

EK: 76

Akbaba, S. 250, 27 Nisan 1925.
Gazetelerden: [Matbuat cezaları teşdid edildi]
Vakitsiz öten horozun başı kesilir!
[Horozun üzerinde: *"Matbuat"*]

EK: 77

Akbaba, S. 261, 4 Haziran 1925.
Gazetelerden: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının şubeleri birer birer infisah ediliyor!
-????.... -Hapşı -!!!!.... Ne kadar sağlam esaslara istinad ettiğini girer girmez anlayacaksınız.. Terakiperver fırkamızı takdim ederim. Hemen aza olunuz..

EK: 78

Akbaba, S. 263, 11 Haziran 1925.
Terakkiperver Fırka'nın infisahından sonra…
Lider Kazım Paşa-Ağlarım mücrim gibi baktıkça istikbalime!
[Ortadaki kitabın üzerinde: *"Şarkılı İbret"*]

EK: 79

Karagöz, S. 1773, 14 Mart 1925.

İngiliz: Ey şeyh, ey haşmetli Kürt Kralı, yeni hükümetinize fabrikadan yeni çıkmış silahlarımız var. Kabul eder misiniz?..

Karagöz- Davranmayın! Etrafınız çevrildi. Genç Türk kendisine suikast yapanları işte eşkıyayla yardakçısıyla tepeden inme yakalar. Kahraman asker acıma, vur!..

[Kulübenin üzerinde: *"Kürdistan Krallığı"*]

EK: 80

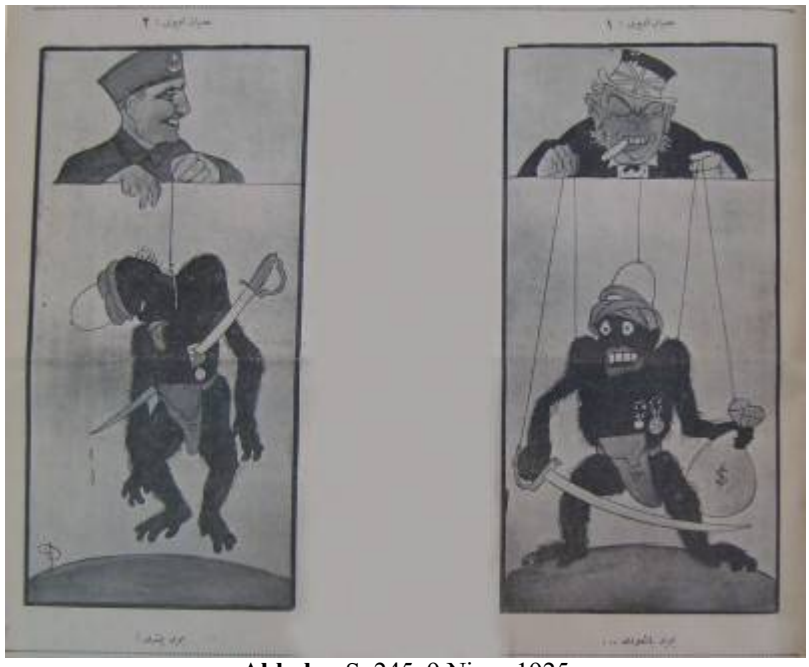

Akbaba, S. 245, 9 Nisan 1925

İsyan Oyunu:2 Böyle Bitti!

İsyan Oyunu:1 Böyle Başladı…

EK: 81

Akbaba, S. 268, 16 Mart 1925.
İsyan Sahasına İstiklal Mahkemesi Gidiyor
İstiklal istiyordunuz, İşte geldim!
[Kılıcın üzeri**ndeki** tabelada: *"İstiklal Mahkemesi"*]

EK: 82

Akbaba, S. 269, 2 Temmuz 1925.
Asi Şeyh Said Asıldı
Kulaklara Küpe!

EK: 83

Akbaba, S. 291, 17 Eylül 1925.
Gazeteciler Beraat Etti..
Mazhar Müfit Bey- Azad, buzad !....

EK: 84

Akbaba, S. 371, 24 Haziran 1926.
Millet-El uzatanların başını ezerim!

EK: 85

Papağan, S. 138, 27 Haziran 1926.
Vatanın büyük rehberine vatansızların suikastı!..

EK: 86

Akbaba, S. 372, 28 Haziran 1926.
İstiklal Mahkemesinin pençe-i adaleti altında Terakkiperverlerin son ötüşleri:
Bais-i berbadım oldu can yakıcı gözlerin!..

EK: 87

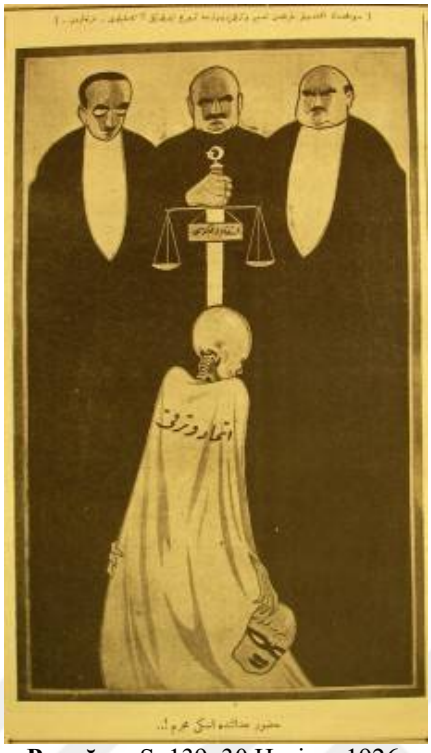

Papağan, S. 139, 30 Haziran 1926.
[Suikastın İttihatçılar tarafından tasmim ve Terakkiperverlerce tervic edildiği anlaşıldı- Gazetelerden-]
Huzur-u adalette eski mücrim!..
[Pelerinde: *"İttihat ve Terakki"*; Maskede: *"Terakiperver Fırka"*; Kılıç ve terazide: *"İstiklal Mahkemesi"*]

EK: 88

Papağan, S. 140, 4 Temmuz 1926.
[Mevkufların ifadelerine nazaran, suikast tertibatında İttihat ve Terakki'nin rol oynadığı ve Terakkiperverleri kendilerine alet ittihaz ederek şahsiyetlerini gizledikleri muhakkak add ediliyor- Gazetelerden-]
Patlamayan Bomba!..
[Bombayı tutan: *"İttihat ve Terakki"*]

EK: 89

Karagöz, S. 1911, 10 Temmuz 1926.

İzmir'de (Elhamra) Binasında Temizlik Var!

Karagöz- Buyurun paşalar, buyurun ağalar, sizi biraz kirlenmiş gördüm. Girin içeri, terleyin, temizlenin, arlanın [aklanın olmalı] paklanın, bundan sonra da fena adamlarla düşüp kalkmayın, halinizi mevkiinizi bilip ağır oturun! Emi?

[Kapının üzerinde: *"İzmir'de Elhamra Hamamı"*]

EK: 90

Karagöz, S. 1910, 7 Temmuz 1926.

Bulgurcu ve İaşecilerin Ocağını Söndürmeli!

Hacivat- Bu ocak harb-ı umumiden beri tütüp duruyor, şunu adam akıllı söndürelim de bir daha milleti narına yakmasın!

Karagöz- Ne çıkarsa bu ocaktan çıkıyor Hacivat, iyisi mi söndürüp külünü söndürüp savurmak gerek!

[Tabelada: "*İaşeciler Ocağı"*]

EK: 91

Papağan, S. 142, 11 Temmuz 1926.
İstiklâl Mahkemesinin Meydana Çıkardığı:
Kara Çete!..
[Kuklaları Oynatan: *"İttihat ve Terakki"*; Sağdan sola kuklalar: *"Muhafazakâr"*, *"Muhalif"*, *"Terakkiperver"*, *"Komitacı"*, *"İaşeci"*, *"Teceddüd Fırkası"*]

EK: 92

Akbaba, S. 377, 15 Temmuz 1926.
Ne kendi eyledi rahat ne halka verdi huzur, Yıkıldı gitti cihandan dayansın ehl-i kubur!
[İdam edilen: *"Komitacılık"*]

EK: 93

Karagöz, S. 1915, 24 Temmuz 1926.
Politika Bir Kazandır. Bucak Bucak Kaçınız!
Karagöz- Ey ahali, sakın bu ateşe, bu kazana el uzatmayın. İşinize gücünüze bakın. İntihab zamanı gelince reyinizi verin. Bırakın bu kazanla mebuslarınız uğraşsın!
[Kazanın üzerinde: *"Politika"*; Buharın içinde: *"Harp"*, *"Komitacılık"*, *"Fitne"*, *"Suikast"*, *"Dalavere"*, *"Fesat"*]

EK: 94

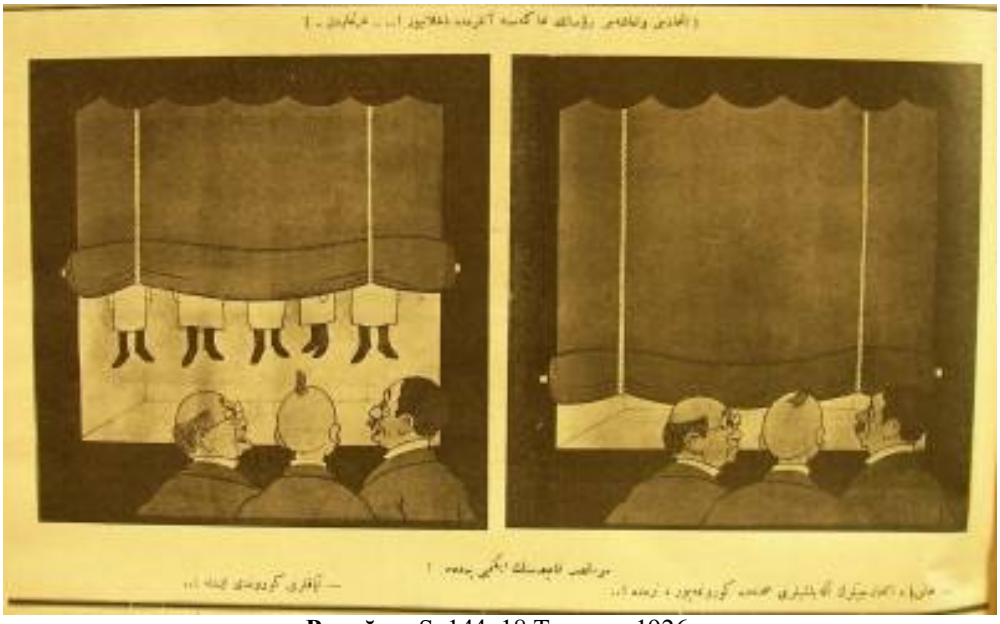

Papağan, S. 144, 18 Temmuz 1926.
[İttihatçı ve iaşeci rüesanın muhakemesine Ankara'da başlanıyor-Gazetelerden-]
Suikast Faciasının İkinci Perdesi:
-Ayakları göründü işte!..
-Hani ya, İttihatçıların ele başıları sahnede görünmüyorlar, nerde?

EK: 95

Akbaba, S. 378, 19 Temmuz 1926.

İkinci Perde Ankara'da Açılıyor:

İstiklal Mahkemesi Reisi- Dikkat edin efendiler.. Para yemeğe, kan içmeğe doymayan bu ejdere neler söyleteceğim!..

[Ejderin üzerinde: *"İttihat ve Terakki"*]

EK: 96

Karagöz, S. 1915, 24 Temmuz 1926.

Eski Siyasi Hesapları Temizlemekten Başka Çare Yok!

-Ey İstiklal Mahkemesinin kutlu hâkimleri. Bu memleketin selameti, bu milletin saadeti devamlı bir sükûn içinde çalışmaktadır. Bunu temin için hesapları temizleyip memleketi pürüzlerden kurtarmanız lâzımdır, Allah muvaffakiyet versin!

[Defterin üzerinde: *"İttihat ve Terakki"*]

EK: 97

Akbaba, S. 380, 26 Temmuz 1926.
İstiklâl Mahkemesinde Feth-i Meyyit
Reis Ali Bey- Bunlardan başka yuttuğu milyonları da çıkaracağım!
[Kadavranın üzerinde: *İttihat Terakki;* Kadavranın karnından çıkanlar: *"Yağmacılık"*, *"Komitacılık"*, *"Suikast"*]

EK: 98

Karagöz, S. 1916, 28 Temmuz 1926.
İttihatçıların Milleti İkinci Defa Uçuruma Yuvarlamaları Akîm Kaldı
Karagöz- Hey gidi utanmaz iaşeciler hey, harb-ı umumide milleti mahv ettiğiniz az gelmiş gibi bizi bir kere daha uçuruma atacaksınız ama halâskârın eli yine kulağınıza yapıştı, artık kurtulamazsınız. Millet sizin elinizde hırs ve ihtikar eğlencesi değildir.
[Uçuruma iten: *"İttihatçı"*; İtilen *"Millet"*]

EK: 99

Karagöz, S. 1918, 31 Temmuz 1926.

(İttihat ve Terakki) İntihar Etmiş ve Defnedilmiştir

Karagöz-Ey temiz yürekli, büyük vicdanlı büyük hâkimler, bunun hortlamamasını temin ederseniz bundan sonra gelecek nesillerin ebedi dualarını kazanırsınız! Gözünüzü maziye çevirip elinizi vicdanınıza koyun, öyle hüküm verin!

[Mezar taşında: *"İttihat Terakki"*]

EK: 100

Akbaba, S. 383, 5 Ağustos 1926.

Masum İttihat ve Terakki'yi Müdafaa

İaşede Masum — Harb-i Umumide Masum — Doğuşunda Masum

[Yumurtada: *"İttihat Terakki"*]

Suikastta Masum — İstiklal Harbinde Masum — Mütarekede Masum

EK: 101

Karagöz, S. 1920, 11 Ağustos 1926.
İttihat ve Terakki'nin İaşe Rezaletleri Nasıl Oluyordu.
İttihat Yaranı- Efendi hazeretleri, ay başı geldi. Dağarcıklarımızı doldurun da mütenaim olalım.
Karagöz-Kimizin kesenizi, kiminiz midenizi doldurduğunuz, halka da çöp çamur yedirdiğiniz halde yine kanmadınız da onun hayatına, kanına kast etmeğe kalktınız ha. Şimdi milletin önünde bütün rezaletleriniz çıktıkça utanmıyormusunuz acaba?
[Fondaki tabelada: *"İttihat ve Terakki"*]

EK: 102

Akbaba, S. 386, 16 Ağustos 1926.
İstiklal Mahkemesi Her Gün Mazinin Bir Kirli Çamaşırını Temizliyor!
Mahkeme Reisi-Amma kirli Çıktı!...
[Çamaşırların üzerinde: *"İsyan"*, *"İrtica"*, *"Suikast"*, *"Taklib-i Hükümet"*, *"Terakkiperver Fırka"*, *"İttihat ve Terakki"*, *"Casusluk"*]

EK: 103

Karagöz, S. 1924, 25 Ağustos 1926.
Âli Mahkeme Son Kararını Verdikten Sonra
Hacivat- Memleketi muzır, fena insanlardan ayıklayan, millete temiz, düz bir sükûn ve refah ufku açan büyük istiklal mahkemesine hürmetler, teşekkürler Karagöz.
Karagöz- Bir elinde terazi-i adalet bir elinde silah-ı celadet olan milletin sırtı yere gelmez Hacivat, Allah bizi kurtaranları, memlekete sükûn ve selamet getirenleri ber-hurdâr etsin.
[Güneşte: *"Sükûn ve Refah"*; Terazide *"Adalet"*]

EK: 104

Akbaba, S. 77, 20 Ağustos 1923.
Devlet Ananın Çocukları
İstanbul- Karnım aç!... Anne karnım aç!...
Devlet Ana- Bekle.. Ankara kardeşin emsin de sana süt olsun!...

EK: 105

Karagöz, S. 1611, 25 Ağustos 1923.

Para ile değil sıra ile!

Merkez Ankara olunca

İstanbullu- Aman dayı, hükümette ufak bir işim var. İstanbul'dan buraya kadar öldüm, bittim, geldim, kuzum bana Dahiliye Vekâletini gösterirmisin!

Merkez İstanbul iken

Köylü- Kuzum beyim, hükümet kapısında bir davamız var. Ta memleketten buraya geldim. Kurban olayım, sevabına Adliye Nezareti'ni gösteriver!

EK: 106

Kelebek, S. 43, 31 Ocak 1924.

Sıra ile…

(Ankara memurlarının maaşlarına da zam yapılacaktır- Gazeteler)

-Tebrik ederim, kalpağı giymişsin, demek Ankara'daki memuriyeti kabul ettin.

-Ne yapayım pınarın başında duran suyu içer.

EK: 107

Akbaba, S. 474, 27 Haziran 1927.
İstanbul, gel vürudunu bir ömür içinde beklediğim!...

EK: 108

Papağan, S. 228, 13 Temmuz 1927.
[Bu seferki intihabda namzetliklerini İstanbul'dan vaz' buyurmaları Gazi Paşa hazretlerinden rica edilecek] -Gazetelerden-
İstanbul-Ankara- (Her ikisi birden) Sen benimsin!
[Pazubantlarda: *"İstanbul"* ve *"Ankara"*]

EK: 109

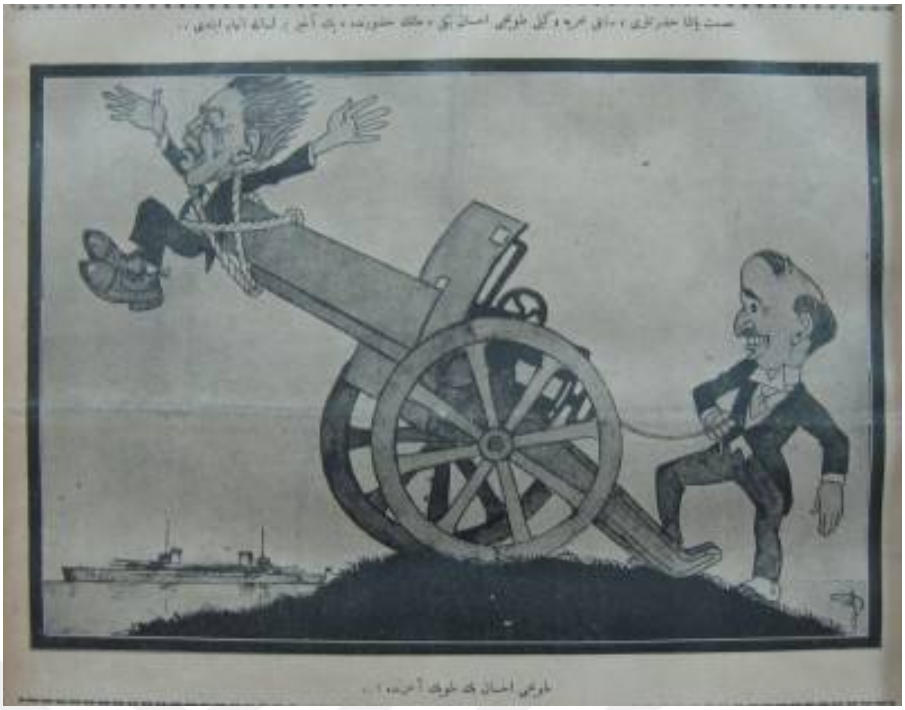

Akbaba, S. 526, 26 Aralık 1927.
Topçu İhsan Bey Topun Ağzında
İsmet Paşa hazretleri, sabık Bahriye Vekili Topçu İhsan Bey'i, milletin huzurunda pek ağır bir lisanla itham etti..

EK: 110

Karagöz, S. 2064, 28 Aralık 1927.
Cumhuriyet Divan-ı Adaleti, Namus İle Faziletten Kuvvet Alan Bir Mahkeme-i Fevkaladedir
Karagöz- Azizim İhsan Bey, hak ile adalet ne demek en iyi ne olduğunu iki defa siyasi mahkeme reisliği yaptığın için herkesten fazla takdir edersin. Cumhuriyet Divan-ı Adaleti de kılı kırk yaran bir mahkeme-i fevkaladedir. (Yavuz) zırhlısı gibi milli bir meselenin hesabını ayan beyan ver de gönüllerimiz rahat etsin.
[Meşalelerde: *"Namus"* ve *"Fazilet"*; İhsan Bey'in elindeki dosya: *"Yavuz Dosyası"*]

EK: 111

Karagöz, S. 2064, 28 Aralık 1927.

Yavuz (İsmet) Paşamız Fenaları ve Fenalıkları Birer Birer Görüyor ve Kuvvetli Eliyle Söküp Atıyor!

Karagöz- Aşk olsun sana benim sevgili paşam, yeni Türk devletinde büyükten küçüğe kadar her memurun bir gün gelip muhakkak hesap vermeğe mecbur olduğunu ispat ettin, emin ol ki fenalığa karşı bu son savletin, milleti bir harp meydanında zafer kazanmışsın kadar sevindirdi.

EK: 112

Cem, S. 3, 29 Aralık 1927.

Mide Hastalığı

İnşallah böyle değildir.

EK: 113

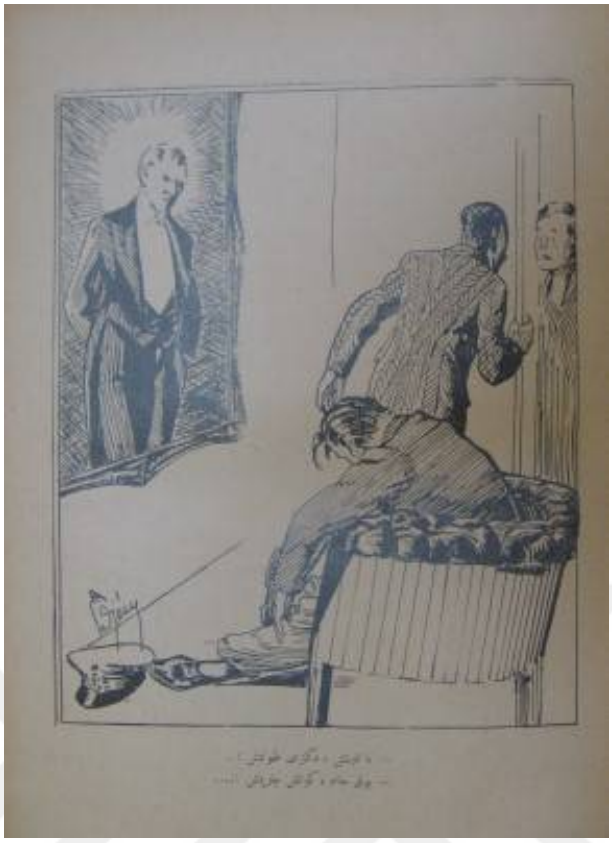

Cem, S. 3, 29 Aralık 1927.
-Ne olmuş, deniz mi tutmuş?.
-Yok canım, güneş çarpmış!..

EK: 114

Akbaba, S. 528, 3 Ocak 1928.
Yavuz'un havuzdan çıkarılışı!.

EK: 115

Karagöz, S. 2067, 7 Ocak 1928.

Kara Kışta Ortalığı Kar Bürümüşken Kardan Heykeller Ne Hale Geliyor?

Hacivat- Ayol Karagöz bunlar ne olmuş böyle, baksana eridikçe altından tanıdığımız çehreler, ceplerinden deste deste paralar çıkıyor.

Karagöz-Bu öyle bir güneş ki değil kardan heykellerin maskesini, canlı insanların bile iç yüzünü meydana vuruyor. Ama bekleyelim bakalım, neler görüp neler işiteceğiz?

[Güneşin üzerinde: *"Devr-i İsmet"*]

EK: 116

Akbaba, S. 531, 12 Ocak 1928.

Gazetelerden: İhsan Bey'e kırk bin liralık mektup verilmiş. Fikret Bey havuz işinden sekiz bin lira aldığını söylemiş. Ali Saib Bey on beş bin lira komisyonu reddetmiştir.

-Birkaç kaşık da siz buyurmaz mısınız?..

-Öyle işlere midem alışık değil!..

EK: 117

Karagöz, S. 2069, 14 Ocak 1928.

Yavuz İsmet Paşamız Devletin Kirli Çamaşırlarını Yıkayıp Temizliyor!

Hacivat- Amma da kirli şeyler varmış paşam. Hay elin var olsun. Tuttuğun iş asan olsun!

Karagöz-Aman paşam, şunları gördükten sonra bari rast gelene devlet kaftanı giydirip kirletme emi?

EK: 118

Karagöz, S. 2070, 18 Ocak 1928.

Cumhuriyet, Titiz ve Temiz Bir Ev Hanımı Gibi Çalıştırdığı Adamların Temiz Olmasını İstiyor.

Cumhuriyet- Açın kulaklarınızı iyi dinleyin, ben temiz, titiz bir ev sahibiyim. Çalıştırdığım adamların pis, kirli, hırsız, eli uzun olmasına tahammül edemem. Ya namusunuzla çalışırsınız yahut çekilir gidersiniz.

[Kadının kuşağında: *"Cumhuriyet"*]

EK: 119

Karagöz, S. 2071, 21 Ocak 1928.

Suiistimal Belası Memlekette Namusuyla Çalışıp İş Görenlerin de İşini Bozdu.

Karagöz- Aman paşam, şu ağları her atışında bir anafora çatıyoruz, şunları temizleyelim de bir daha atalım neler çıkacak!

[Ağa takılanlar: *"Yavuz Anaforu"*, *"Reji Anaforu"* ve *"Vezne Anaforu"*]

EK: 120

Karagöz, S. 2074, 1 Şubat 1928.

Cumhuriyet Adliyesi Karşısında Ayrı Gayrı Olamayacağını Dünya Anlasın!

Adliye Vekili-Efendiler Cumhuriyet mahkemesi bir elinde kanun bir elinde silah-ı adalet olduğu halde hükmünü verir. Onun karşısında vekil de birdir, mebus da, dağ başındaki çoban da birdir.

Karagöz- Bravoo vekil bey, bunun bir hakikat olduğunu inkılabın içinden yetiştikleri halde anlamayanlar bunu acı tecrübe ile anladılarsa, ne mutlu onlara!

EK: 121

Karagöz, S. 2075, 4 Şubat 1928.

İsmet Paşamız Suiistimal Denilen Yedi Başlı Ejderhayı Muhakkak Tepeleyecek!

Karagöz-Ha gayret paşam, memlekette kanser mikrobu gibi yıllardan beri dal budak salan bu resmi hayırsızlık ejderini adam akıllı tepeleyelim. Bu sefer işi sağlam tuttuk. Hak da, halk da yardımcımızdır. Merak etme paşam!

[Ejderhanın üzerinde: *"Suiistimal"*; Ejderhanın kesik başlarında: *"Vezne"* , *"İskân"* ve *"Bahriye"*]

EK: 122

Akbaba, S. 537, 2 Şubat 1928.

Bir yanda, faziletin mükâfatını vermek için muallimler toplandı.. Muallim- [Alnının terleri akarak] Damla mübarek.. Damla!..

Bir yanda, faziletsizliğin cezasını vermek için Divan-ı Ali toplandı.. -İhsan Bey- [Ağzından sular akarak] Ak mübarek.. Ak!..

[Çeşmenin üzerinde: *"Hazine"*; İhsan Bey'in kovasında : *"Suiistimal"*; Öğretmenin tasında: *"Fazilet"*]

EK: 123

Akbaba, S. 539, 9 Şubat 1928.

Gazetelerden: Karnaval mevsimi geldi.. Sokaklarda maskeler satılmağa, maskaralar dolaşmağa başladı.

-Beyefendi, tam maskara olmak istersen bunu al son modadır!..

EK: 124

Karagöz, S. 2082, 29 Şubat 1928.

Tabiatın Güneşi Karları Erittiği Gibi Hakkın Güneşi de Haksızları Eritir!

Karagöz- Genç Türkiye devletinde meydana çıkmayacak fenalık, ceza görmeyecek kötülük olmadığını dosta, düşmana ispat eden şu ali divanın hâkimi hak ve fazilet güneşinin kendisidir. Asil Türk Milleti içinden çıkan fenaları bu güneşin ateşiyle yakar, kavurur, bunu böyle bilelim!

[Divan-ı Âli'nin arkasındaki güneşte: *"Hak ve Fazilet"*]

EK: 125

Akbaba, S. 558, 16 Nisan 1928.
İhsan Bey hakkında bugün karar verilecek…
Yavuz kalafata çekiliyor!..
[Kapının üzerinde: *"Tevkifhane"*]

EK: 126

Karagöz, S. 2096, 18 Nisan 1928.
Divan-ı Ali Havız-Yavuz işinde hükmünü verdi.
[Külahlarda: *"Havuz"* ve *"Yavuz"*]

EK: 127

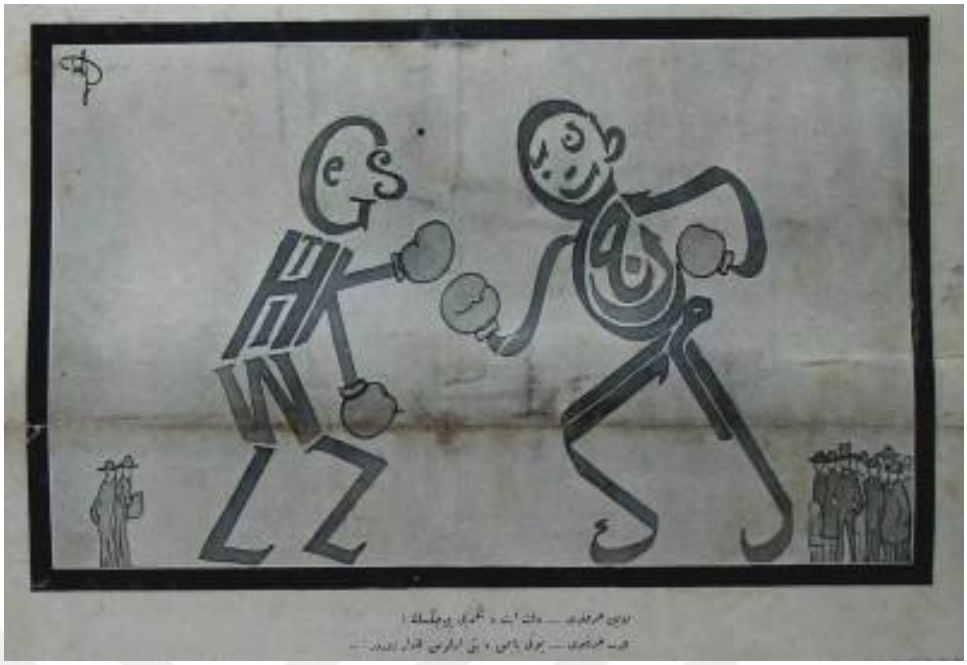

Akbaba, S. 348, 5 Nisan 1926.
Latin Harfleri- Dikkat et, tekmeyi yiyeceksin.
Arap Harfleri- Bunu yapmak, beni okumak kadar zordur !..

EK: 128

Karagöz, S. 2130, 15 Ağustos 1928.
Gazimiz, maiyetinde bulunanlara cumhuriyet sarayında bir dershane açtırdı. Yeni Türkçe harfleri öğrettiriyor.
Karagöz- En büyüğümüz Gazi babamız kendi evinde böyle bir dershane açtırırsa biz ne güne duruyoruz. Haydi bakalım yeni Türkçe harfleri büyük irfanlı, medeniyetli, bilgili Türk Milletinin saadet anahtarlarıdır. Başlayalım Hacivat! A! Be! Pe! Te! Se diye ikimiz de başladık mı, emin ol ki bir iki seneye varmaz, bütün millet öğrenir.

EK: 129

Akbaba, S. 595, 23 Ağustos 1928.

Yahudi Vatandaş- Ne sihirdir, ne keramet, el çabukluğu marifet.. Bu sefer de boyacılıktan kazanacağız.

EK: 130

Yeni Köroğlu, S. 40, 12 Eylül 1928.

Genç Türk İnkılabının Güneşine Arap Harfleri de dayanamadı, kaçıyorlar!

Arap Harfleri- Aman Burada barınamayacağım, beni de alın.

EK: 131

Yeni Köroğlu, S. 55, 3 Kasım 1928

İstanbul Gazeteleri Müşteri Bulmak İçin Yakında Kari'lerine Neler Verecekler?

Akşam-Haydi efendim yazıyorum, yazıyorum, bir gazete alana bir okka pirinç veriyorum.

Son Saat-Yazıyorum, çiziyorum, bir gazete alana bir okka şeker veriyorum.

Köroğlu-Haydi efendim neler de neler, ikramiyeli gazeteler, ne âla resimli haberler, üstelik kuru Allah'ıma kömürler, bu gün peşin yarın veresiye haydi efendim Köroğlu, Köroğlu.

EK: 132

Yeni Köroğlu, S. 63, 1 Aralık 1928.

EK: 133

Akbaba, S. 659, 8 Nisan 1929.

[Resimli perşene, Haftalık mecmua, Babacan, Türkçe gazete, büyük gazete kapandılar.]

Akbaba- Artık, ağladığımız, sızladığımız yeter arkadaşlar.. Bizim de üzüntüye gelecek halimiz yok.. Ne yapalım, Allah bakide kalanlara uzun ömürler versin!..

EK: 134

Akbaba, S. 651, 7 Mart 1929.

Takriri sükun kanunu kaldırıldı..

İsmet Paşa- Beş sene evvel diktiğimiz fidan koskoca ağaç oldu. Etrafındaki şu telleri sökeyim de artık herkes altında ferah ferah otursun.

[Ağacın üzerinde: *"Cumhuriyet"*; İsmet Paşa'nın söktüğü tabelalarda: *"Takriri Sükun"*]

EK: 135

Akbaba, 779, 21 Ağustos 1930.
SERBEST FIRKA LİDERİ BİR ÇOK VAİTLERDE BULUNUYOR..
-Haydi çocukları sevindiriyor!
[Fethi Bey'in pazarladığı oyuncakların üzerinde: *"Serbest Fırka"*, *"Köylüye Para Verilecek"*, *"Maaşlar Artacak"*, *"Hayat Ucuzlayacak"*, *"Vergiler Azaltılacak"*, *"İnhisarlar Kalkacak"*]

EK: 136

Karagöz, S. 2341, 23 Ağustos 1930.
Eski İtilafçılar siyasî mücadeleye giremezler
Karagöz- Ey vatan hainleri, nafile ümide düşmeyin, size bu kapıların hiç birinden ekmek yok, haydi bakalım geriye marş!
[Fethi Bey'in olduğu binada: *"S.C.F."*; İsmet Paşa'nın olduğu binada: *"C.H.F."*]

EK: 137

Karagöz, S. 2342, 27 Ağustos 1930.

İşi senliğe, benliğe dökmeyelim!

Karagöz- Ey delikanlılar, birbirinize kara sürmekten vaz geçin, senliği benliği bırakın. Çalışmak isteyene işte meydan yahu!

EK: 138

Karagöz, S. 2344, 3 Eylül 1930.

Yavuz İsmet Paşa Sivasta Şimendifer siyasetini anlattı!

Karagöz- Ey muhalifler, nafile kendinizi yormayın, Sivas'tan gelen bu trenlerin düdüğü memleketin dört bucağında sevinçle çınlarken sizin sesinizi kim duyar yahu'

EK: 139

Yeni Köroğlu, S. 241, 16 Ağustos 1930.
DAYANAN DAYANANA
Halk Fırkası- Şöyle böyle ama şimendifer Sivasa dayandı.
-Sade o mu ya, parasızlıktan borç gırtlağa, sıkıntıdan da bıçak kemiğe dayandı.

EK: 140

Yeni Köroğlu, S. 242, 20 Ağustos 1930
Devlet haznesi nasıl dolar, nasıl boşalır?
Fethi Bey- Vah paşam vah, boşuna yoruluyorsun, o delikleri tıkamadıkça bağ da kurur, bahçe de kurur, hazine de kurur.
["Devlet Haz[i]nesi"nden çıkan hortumdan fışkıran sularda: *"İnşaat"*, *"Otomobiller"*, *"Şimendifer"*, *"İkramiye"*, *"Avrupa Seyahatı"*]

EK: 141

Bu bina beş yıl dayanır mı ?

Fethi B. — Paşam, şuradan çıkta evi bir tamir edeyim, her tarafı çöküyor.
İsmet Paşa. — Bir yere kımıldamam, daha beş sene konturatım var.
KÖROĞLU — Aman Paşam bu bina 5 sene değil 5 ay dayanmaz, gel dost lafı dinle!

Yeni Köroğlu, S. 244, 27 Ağustos 1930.

Bu bina beş yıl dayanır mı?

Fethi B.- Paşam, şuradan çıkta evi bir tamir edeyim, her tarafı çöküyor.
İsmet Paşa- Bir yere kımıldamam, daha beş sene konturatım var.
KÖROĞLU- Aman Paşam bu bina 5 sene değil 5 ay dayanmaz, gel dost lafı dinle!

[Bina tabelasında: *"HÜKÜMET"*; Dayanaklarda *"Yerli Malı"*, *"Ihlamur"*]

EK: 142

İki Fırkanın Reisi Karşı Karşıya

KÖROĞLU — Lafla, kalemle meydan okumaya can kurban. Fakat Paşam sakın sakın o belindeki silahı çekme ha!

Yeni Köroğlu, S. 246, 3 Eylül 1930.

İki Fırkanın Reisi Karşı Karşıya

KÖROĞLU- Lafla, kalemle meydan okumaya can kurban. Fakat Paşam sakın sakın o belindeki silahı çekme ha!

[Fethi Bey'in kaleminde: *"Fikir"*; İsmet Paşa'nın kılıcında *"Takriri Sükûn"*]

EK: 143

Akbaba, S. 783, 8 Eylül 1930.
İZMİRDE KANLI NÜMAYİŞLER OLDU..
Ahengi bozan bir gramofon!.
[Gramofonun hoparlöründen çıkan sesler: *"Vergiler azalacak"*, *"İnhisarlar kalkacak"*, *"Memlekete para gelecek"*, *"Bolluk ve refah başlayacak"*]

EK: 144

Karagöz, S. 2346, 10 Eylül 1930.
İzmir'deki nümayişlere ayak takımı karıştı!
Karagöz- Ey dostum Fethi Bey, işin içine karışan şu ayak takımına yüz verme. Bu herifler seni de, fırkanı da uçuruma sürükliyecekler yahu!

EK: 145

Yeni Köroğlu, S. 249, 13 Eylül 1930.
Her Şeyin Üstünde Vatan ve Cumhuriyet.
Köroğlu- Ey ahali fikirler çarpışsın, fırkalar çalışsın, fakat sakın vatan ana ile yavrusuna zarar gelmesin ha!
[Bayrak elbiseli kadının üzerinde: *"Vatan"*; Kucağındaki çocuğun üzerinde *"Cümhuriyet"*]

EK: 146

Akbaba, S. 785, 15 Eylül 1930.
Muhaliflerin matbuat takımı
-Haaaaayt.. Kalemi yağlı, paçası bağlı, yaman söver, yaman sayar Fethi Bey köleleri. Haayt!.
[Arif Oruç'un cebinde: *"Yarın"*; Burhan Cahit'in cebinde *"Köroğlu"*; Zekeriya Sertel'in cebinde *"Son Posta"*]

EK: 147

Akbaba, S. 786, 18 Eylül 1930.

Türk milletinin bu adamlarla ne alakası var?

Fethi Bey-Ben senin gibi böyle çürük merdivenlere basarak değil, milletin sırtına dayanarak mevkii iktidara yükseleceğim!...

[İsmet Paşa'nın altındaki merdivenlerde: *"Harp"*, "*Sulh", "İş"*]

EK: 148

Akbaba, S. 787, 22 Eylül 1930.

Ağa oğlu- Gorhma gözüm nuru, gorhma gönlüm süruru, gorhma… Al, sana ceridei muhalifeti verem, derslerini bir daha gözden geçir.. Allah yardımcı ola gardaş!

[Ağaoğlu Ahmet Bey'in elindeki gazete: *"Yarın"*]

EK: 149

Yeni Köroğlu, S. 250, 17 Eylül 1930.
Millet Meclisi Fevkalade toplanıyor.
KÖROĞLU (Ehaliye)- Ağalar, Efendiler, kardeşler, siz içinizi döktünüz ve istediğinizi anlattınız, bakalım sizin namınıza hükûmetten hesap soran meclis ne yapacak.

EK: 150

Yeni Köroğlu, S. 251, 20 Eylül 1930.
Mühim Politikacılık Oyunu Başladı.
-Senin bütün "koz"ların kırıldı Paşa, Eğer (Bey) de onda ise oyunu kaybettin!
[Masadaki kartta: *"İzmir Nutku"*]

EK: 151

Yeni Köroğlu, S. 252, 24 Eylül 1930.

Köhne Binaya Tamir Para Eder mi?

İsmet Paşa- Birkaç direk değiştirdim, sağlam olduya benzer.

KÖROĞLU- Nafile zahmet ediyorsun Paşa, iki de bir tamir koymakla iş bitmez. Gel şunu yeni keresta ile yeni baştan yapalım.

[Binanın tabelasında: *"Kabine"*, Tahtaların üzerinde: *"Adliye"*, *"Maarif"*, *"İktisat"*]

EK: 152

Akbaba, S. 788, 25 Eylül 1930.

İsmet Paşayı iskat edeyim derken… Sukutu hayal!..

Fethi Bey- Eyvah… Aramızda o kadar mesafe var ki, ipi kesebilmem için meb'uslardan yarısının bana omuz vermesi lâzım!..

[İsmet Paşa'nın elindeki sandalyede: *"Mevkii İktidar"*]

EK: 153

Akbaba, S. 789, 29 Eylül 1930.
MUHALİFETİN MUMU
Reis- Nefesinize yazık arkadaşlar.. Zaten yatsıya kadar yanacaktı!..
[Fethi Bey'in altındaki şamdanda: *"S.C.F"*]

EK: 154

Yeni Köroğlu, S. 253, 27 Eylül 1930.
Halk Fırkası İki tarafın Gayretile Temizleniyor.
İsmet Paşa- Allah senden razı olsun Fethi Bey, şu işe başladın, bana da gayret geldi. Baksana vurdukça tozuyor. Meğer ne kadar kirlenmiş, güvelenmiş!
[Halıda: *"Halk Fırkası"*; İsmet Paşa'nın elindeki sopada: *"Islahat"*, Fethi Bey'in elindeki sopada: *"Muhalefet"*]

EK: 155

Yeni Köroğlu, S. 255, 4 Ekim 1930.

Ne Sihirdir Ne Keramet El Çabukluğu Bir Marifet

Fethi Bey- Ne alâ siyasi fikirlerimiz, hayırlı programlarımız da var.

İsmet Paşa- Hay Allah razı olsun, ver şuradan bir okka akıl daha, götürüp mecliste satayım!

[Dükkânın camında: *"Serbest Cumhuriyet Fikir Deposu"*; Dükkândaki mallar: *"Ferahlık"*, *"Yenilik"*, *"Siyasi Akıl"*; İsmet Paşa'nın satın aldıkları: *"Islahat"*, *"Program"*]

EK: 156

Akbaba, S. 791, 6 Ekim 1930.

Yeni fırka doğardoğmaz yaygaraya başladı…

İsmet Paşa- Ayol dadı, siz bu çocuğu çok şımarık alıştırıyorsunuz…

Ağa oğlu- Kusura bakmayın Paşam, daha pek toydur da ondan!..

[*"S.C.F."* arabasındaki Fethi Bey'in sözleri: *"Başvekalet İsterim"*, *"Hürriyet İsterim"*, *"İstikraz İsterim"*]

EK: 157

Akbaba, Sayı 792, 9 Ekim 1930.

Serbest fırkanın namzetleri arasında rum müdafaai hukuk cemiyetine mensup, kara listeye dahil kimseler varmış..

Ağa oğlu- Bak gardaş, özüne fırkamızın namzetlerini getürmişem… Begen beğendiğini koy!

Halk- Haydi işine ağam, haydi.. Bu rey sandığı, çöp tenekesi değil!..

[SCF'nin el arabasında sarıklı, papaz ve Yahudi tiplerine ek olarak boynunda *"Kara Liste"* yazılı fesli bir tip vardır]

EK: 158

Yeni Köroğlu, S. 257, 11 Ekim 1930.

Gönül Kimi Severse Güzel Odur.

KÖROĞLU- Böyle ay parçası gibi genç kız dururken şu acuzenin kazanacağına aklım ermez ama koca karılar düzenbaz olur derler, bir punduna getirip kızın hakkını yedişe karışmam!

[Yaşlı kadının üzerinde *"C.H.F."*; Genç Kızın üzerinde *"S.C.F."*]

EK: 159

Yeni Köroğlu, S. 260, 22 Ekim 1930.
Belediye İntihabı Nihayet Bitti
Halk Fırkası- Vay canına, şu veledi yere serdim ama bacak kadar boyu ile beni amma yordu ha!
KÖROĞLU- Senin başın sağlam ama azizim, vücudun kof, sefaheti bırakmazsan gelecek sefere sırtın yere gelir ha!

EK: 160

Yeni Köroğlu, 261, 25 Ekim 1930.
İki Fırka Reisi Anlaşacaklar Ama!!
KÖROĞLU- Aman Paşa, ikiniz de altın gibi temiz dost insanlarsınız ama şu senin finoların yok mu, tatlı tatlı konuşmanıza engel oluyor. Şunların terbiyesini versende, patırtıyı kesseler.
[Binadaki tabela: *"HÜKÜMET"*]

EK: 161

Akbaba, S. 795, 20 Ekim 1930.

Fethi Bey- Şu bir buçuk aylık fidana bak ağam, ne güzel meyvalar verdi. İnşallah biraz daha büyüsün, sayesinde oturup rahat ederiz.

[Ağacın üzerinde: *"S.C.F"*]

EK: 162

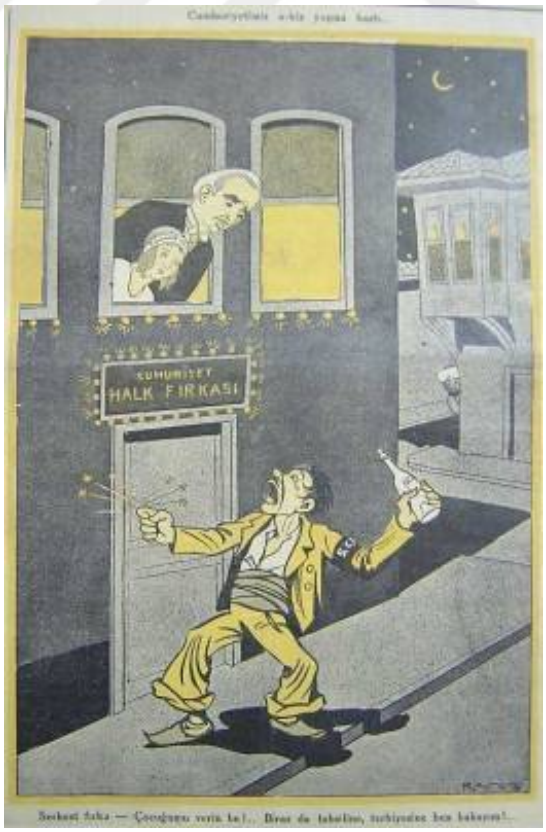

Akbaba, S. 798, 31 Ekim 1930.

Serbest fırka- Çocuğumu verin be!.. Biraz da tahsiline, terbiyesine ben bakayım!..

[Binanın tabelasında: *"Cumhuriyet Halk Fırkası"*]

EK: 163

Akbaba, S. 799, 3 Kasım 1930.
Cumhuriyet Bayramında Serbest fırka mensupları ötede beride gene gürültü çıkardılar..
Bir seyirci- Yahu böyle nereye?..
Fethi Bey- Onu bana değil, altımdaki ata sor!..
[Atın eğerinde: *"S.C.F."*]

EK: 164

Akbaba, Sayı 801, 10 Kasım 1930.
Yeni fırkanın temizlenmesine Halk fırkası da yardım edecek…
İsmet Paşa- Dur yavrum başına musallat olan şu haşaratı ayıklayayım da rahat et!
[Fethi Bey'in önlüğünde: *"S.C."*]

EK: 165

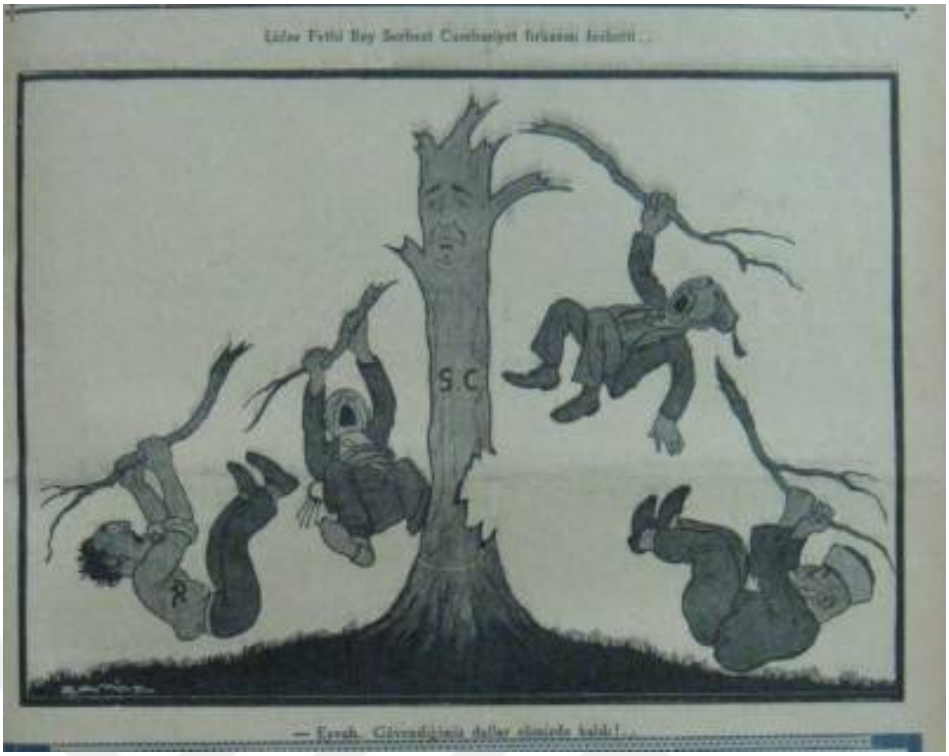

Akbaba, Sayı 804, 20 Kasım 1930.
Lider Fethi bey Serbest Cumhuriyet fırkasını feshetti..
-Eyvah.. Güvendiğimiz dallar elimizde kaldı!..

EK: 166

Yeni Köroğlu, S. 268, 19 Kasım 1930.
Serbes Fırka Havaya Uyamadı, Dağıldı.
KÖROĞLU- Çalıştınız, çabaladınız ama şu zurnanın çaldığı peşrefi kanunun havasına uyduramadınız.
Bari biri sussun da kanunu dinleyelim.
[Zurnada: *"S.C.F"*, Kanunda: *"C.H.F"*]

EK: 167

Yeni Köroğlu, S. 269, 22 Kasım 1930.

Oyun Şaka Derken Kaka Oldu

KÖROĞLU- Bu oyunun uslu akıllı gitmiyeceği, ikinizden birinin taklak atacağı bellidi. Ne ise kırıp incinme olmasın da zarar yok, ama bir daha böyle oyunlara heves etmeyin, sırtım acıdı ha!

EK: 168

Karagöz, S. 2366, 19 Kasım 1930.

Serbes fırka tarihe karıştı!

Karagöz- Ey dostum Fethi Bey, dümeni yanlış tuttun, tekneyi karaya çardtırdın. Artık ondan hayır kalmadı. Ne yapalım vatan sağ olsun!

[Teknenin üzerinde: *"S.C.F."*]

EK: 169

Karagöz, S. 2367, 22 Kasım 1930.

Serbest fırkanın tezkiyesi

İmam- Merhumu nasıl bilirdiniz?

Karagöz- İyi idi, hoştu, amma büyük adamların sözünü dinleyeceğine haşarıların sözüne kapıldı, kendi kendine etti!

EK: 170

Yeni Köroğlu, S. 270, 26 Kasım 1930.

İş başa düşünce ipe un sermemeli ha!

Halk Fırkası- Yazık, meydanda el ense edecek kimse kalmadı.

KÖROĞLU- El ense edecek kimse kalmadı diye ipe un serme. Şimdi bu yavruya bekçilik etmek sana düşüyor. Biraz idman yap, kanına gençlik, temizlik gelsin. Yoksa yine koflaşır, kötüleşir püf diye gidersin ha!

[Kızın üzerinde: *"Cümhuriyet"*, Güreşçinin üzerinde: *"C.H.F."*]

EK: 171

Karagöz, S. 2432, 8 Temmuz 1931.
Yeni matbuat kanunu hazırlandı
Karagöz- Paşam, bu kanunun son günlerde akordu pek bozuldu. Şunu bir güzelce ayar ediverde çalan zahmetsiz çalsın, dinleyen de zevk ile dinlesin!
[Kanunun üzerinde: *"Matbuat"*]

EK: 172

Akbaba, S. 862, 16 Temmuz 1931.
Hakimiyeti milliyeden: Söyliyecekler, fakat hiyanet edemiyecekler!..
Matbuat hürriyeti- Artık korkum yok. İstediğin kadar havla!..
[Köpeklerin bağlı olduğu kazıkta: *"Kanun"*; Köpeklerden birinin üzerinde *"Muhalefet"*; Kadının eteğinde: *"Matbuat Hürriyeti"*]

EK: 173

Yeni Köroğlu, S. 335, 11 Temmuz 1931.
Yeni Matbuat Kanunu Dehşet!
-Hey efendiler, küfür perdesinden vatan marşı çalınmaz, bana uyun bakalım!
KÖROĞLU- Hah, işte şimdi dermakamı zınk! gel de davul perdesinden gazel oku bakalım.
[Şükrü Kaya'nın çaldığı davulda: *"MATBUAT KANUNU"*]

EK: 174

Karagöz, S. 2437, 25 Temmuz 1931.
Yeni matbuat kanunu hazırlandı
Gazeteci- aman o silâhı çekip bana kıyma, yazıktır!
Karagöz- hey arkadaş, sen şu saf okuyucunun bağrına her gün ok gibi kalemi saplıyorsun ya, ona yazık değil mi? Söyle bakayım?
[Okuyucuya saplanmış kalemin üzerinde: "TEZVİR"; İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın belindeki kılıçta: *"YENİ MATBUAT KANUNU"*]

EK: 175

Akbaba, S. 864, 30 Temmuz 1931.
Yeni matbuat kanunundan sonra:
-Niçin birden bire seslerini hafiflettiler?..
-Nota değişti de ondan?
[Nota sehpalarında: *"Matbuat Kanunu"*; Enstrümanlarda: *"Yenigün"*, *"Cumhuriyet"*, *"Milliyet"*, *"Son Posta"*, *"Vakit"*; Sahnenin ön bölümünde: *"Matbuat Sahnesi"*]

EK: 176

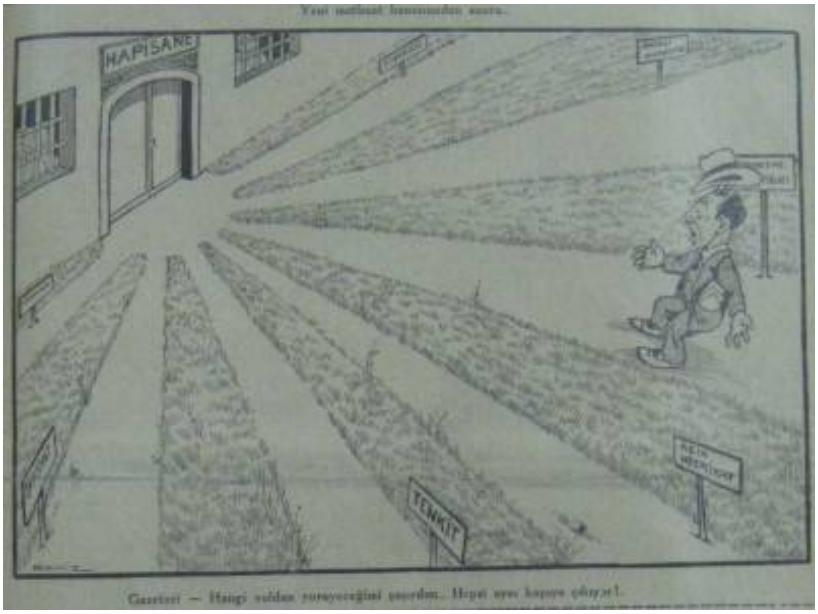

Akbaba, S. 865, 6 Ağustos 1931.
Yeni matbuat kanunundan sonra:
Gazeteci- Hangi yoldan yürüyeceğimi şaşırdım. Hepsi, aynı kapıya çıkıyor!
[Kapının üzerinde: *"Hapishane"*; Tabelalarda: *"Münakaşa"*, *"Şahsiyat"*, *"Tenkit"*, *"Açık Neşriyat"*, *"Muhakeme Tafsilatı"*, *"Ahvalı Hususiye"*, *"Piyango"*]

EK: 177

Akbaba, S. 144, 10 Ekim 1936.

Gazeteci- Kekemeliğine bakmadan bir de beni tenkide kalkıyorsun ha?..

Kekeme- Şü.. şü.. şükür Allahıma, be.. be.. ben yine hi.. hi.. hiç olmazsa ke.. ke.. kekeleyebiliyorum!..

EK: 178

Akbaba, S. 188, 13 Ağustos 1937.

Dalkavukuluk!

Muh[a]bir- (….) Vekili, bugün Altınkum plâjına gelerek yüzdü…

Gazete müdürü- Yazınız öyle ise: (….) Vekili Altınkum plâjına gelerek tetkikatta bulunmuştur!..

EK: 179

Akbaba, S. 71, 9 Mayıs 1935.
-Bu sene yazlıkların ne renk?
-Biri esmer, biri kumral!

EK: 180

Karikatür, S. 91, 25 Eylül 1937.
Sanatkârlar- Senin yüzünden ilham alıyoruz.
Kadın- Evet yüzümden para alıyorsunuz desenize!

EK: 181

Karikatür, S. 38, 19 Eylül 1936.
REJİM MAĞAZASI
Madmazel Avrupa- Bana son moda kumaşların acaba hangisi daha çok yakışacak!..
[Kumaşların üzerinde gamalı haç ve orak çekiç sembolleri]

EK: 182

Karagöz, 2569, 29 Ekim 1932.
Yaşasın bizi hür yaşatan Cümhuriyet!
Hacivat- Karagöz, bu sene seni daha neş'eli, daha sevinçli bayram yapıyor görüyorum ..
Karagöz- Nasıl yapmayayım Hacivat , Cümhuriyet yaşlandıkça kıymeti arttı, bugün dünya onun kuvvetine pes dedi, ona dost olmağa başladı, onun kuvveti ve dostu arttıkça benim de keyfim artıyor!

EK: 183

Akbaba, S. 147, 31 Ekim 1936.
İmtiyazsız, Sınıfsız, Bir Bölünmez Kütleyiz!

EK: 184

Karagöz, S. 142, 30 Ekim 1937.
Bayramınız kutlu olsun!
Hacivat- İki küçük kız ne kadar sakin.
Karagöz- Elbette sakin olacaklar Hacivat, biri sulh, biri cümhuriyet. İkisinin dünya yüzünde Mehmetçik gibi yenilmez bir bekçisi, Atatürk gibi eşsiz bir koruyucusu var. Onlar gülmeyecekler de kim gülecek.
[Kızların elbiselerinde: *"Sulh"*, *"Cumhuriyet"*]

EK: 185

Yeni Köroğlu, S. 680, 29 Ekim 1934.
Yaşa, Yücel, Yüksel, Yavrum.
KÖROĞLU- Yaşa, yücel, yüksel yavrum. Kazandığın her yıl Türk yurdu, Türk hududu için bir ileri adımdır. Seni yaşatmak da Türk gencinin, Türk okurunun, Türk ordusunun en ateşli gönül duygusudur.

EK: 186

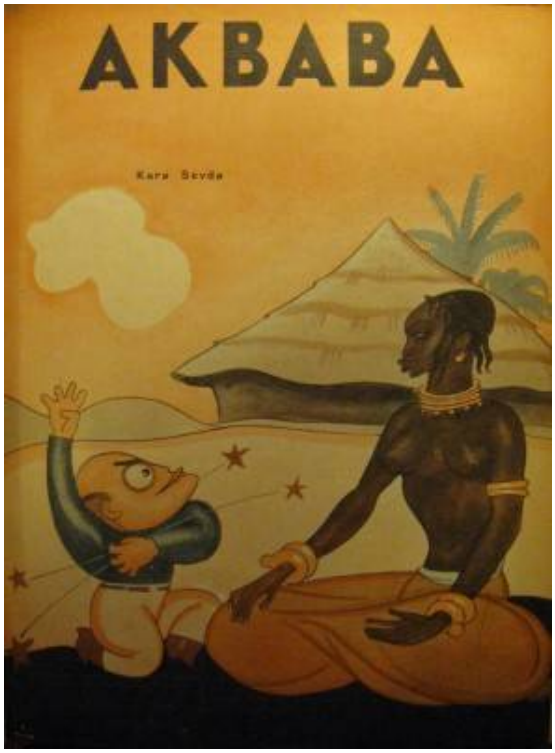

Akbaba, S. 86, 24 Ağustos 1935.
Kara Sevda

EK: 187

Akbaba, S. 98, 23 Kasım 1935.
Mısır, İngiltere aleyhine ayaklandı:
İngiliz- Burası da batmağa başladı!..

EK: 188

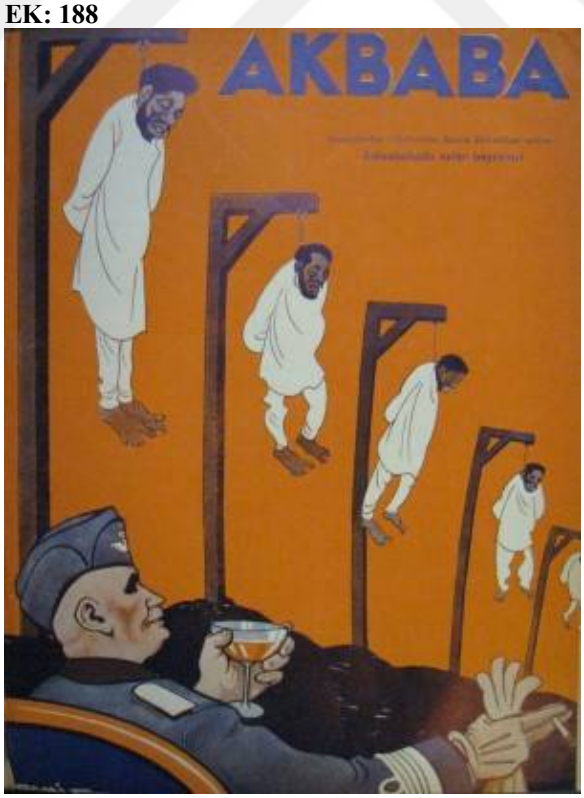

Akbaba, S. 125, 30 Mayıs 1936.
Gazetelerden: İtalyanlar, bir çok Habeşlileri astılar..
Adisababada zafer bayramı!

EK: 189

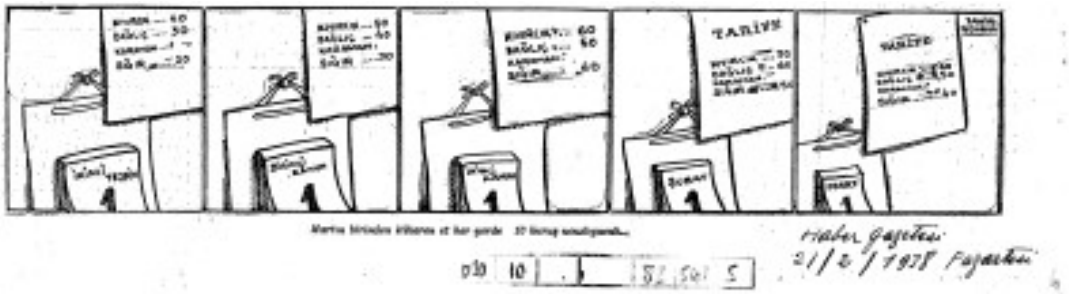

Haber, 21 Şubat 1938.
Martın birinden itibaren et her yerde 10 kuruş ucuzlıyacak…

EK: 190

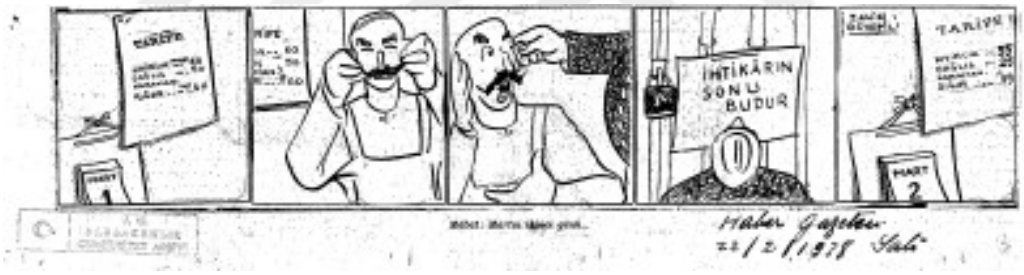

Haber, 22 Şubat 1938.
Mabat: Martın ikinci günü…

EK: 191

Karikatür, S. 114, 3 Mart 1938.
Et Ucuzladı
-Artık Fakir fukaranın yüzü güler değil mi?...
-Elbette, bu ucuzluğu görüp de gülmemiye imkân var mı?..
[Vitrindeki etlerde: "Kıvırcık ~~55~~ 50", *"Karaman ~~45~~ 40"*, *"Kuzu ~~50~~ 47"*, *"Dana 40"*]

EK: 192

Karikatür, S. 115, 10 Mart 1938.
ETİN UCUZLAMASI MÜNASEBETİYLE:
Kasap- Yarım kilo mu olsun?
Müşteri- Geçti onun modası. Bir but ver!...

EK: 193

Akbaba, S. 666, 2 Mayıs 1929.
Kadın- Kuzum evladım, beş kuruş vereyim de çocuk biraz etleri, seyretsin!..

EK: 194

Karagöz, S. 1564, 14 Mart 1923
Yeni Şarkıların Ma'nası
İstanbullular:
Gösterip ağyara lütfun bizlere bigânesin!
Bi vefa amma cihanda ey paşam bir tanesin.
Mahur makamından şarkı

EK: 195

Karagöz, S. 1572, 11 Nisan 1923.
Karagöz- Gördün mü Hacivat milleti! Kendini içerdeki, dışarıdaki düşmanlardan kurtaranı işte böyle omzunda taşır! Buna adıyla sanıyla Halk Fırkası, Hak Fırkası derler!

EK: 196

Akbaba, S. 86, 1 Ekim 1923.
Güzele ne yakışmaz!

EK: 197

Karagöz, S. 1624, 10 Ekim 1923.

Hükümet Değirmeni

Karagöz-Ah Gazi Paşam! Şu değirmeni yeniden kurdun! Ne olur içine bir de mükemmel makine koy da tıkır tıkır işlesin. Böyle rüzgâra göre dönmesin!

[Değirmenin kapısında: *"Hükümet"*]

EK: 198

Karagöz, S. 1628, 24 Ekim 1923.

Karagöz- Aman paşam, kuzum paşam, şu için büyük eseri kurtarmak için etrafını sıkı sıkı kapatalım. Bu taşları dikmedikçe tehlike her vakit başımızdadır.

[Anıtın Üzerinde: *"Zafer ve Saltanat-ı Milliye"*; Taşların Üzerinde: *"Adalet"*, *"Asayiş"*, *"Cumhuriyet"*, *"Refah"*]

EK: 199

Zümrüdüanka, S. 84, 29 Ekim 1923.
Bozuk Bir Çark-ı Felek
Bunu da düzeltecek Celal Nuri, Ağaoğlu, Ziya Göklalp Beyler değil Gazi Paşamızdır.
[Çarkın üzerindeki kanatlarda: *"Ticaret- Ziraat"*, *"Ordu- Maarif Ordusu"*, *"Mübadele ve İskân"*, *"İhtiyat Zabitanı"*, *"İmar"*, *"Şekavet Kanunu"*, *"Şekl-i Hükümet"*]

EK: 200

Tevhid-i Efkâr, 31 Ekim 1923.
Ablar Galip Gelince Dolaplar Döndüler Ama…. Ne İstikamette?
(Hakimiyet-i Milliye) cereyanı dolabı döndürsün şakşakçı ve fırıldakçıbaşıların haline biz gülelim derken (Cumhuriyet) cereyanı galip gelerek şimdi onlar İstanbul matbuatının haline gülerken
[Mustafa Kemal Paşa'nın açtığı musluğun üzerinde: *"Cumhuriyet"*]

EK: 201

Kelebek, S.30, 1 Kasım 1923.
Gazi Paşanın Reis-i Cumhur İntihabı Vesilesiyle
Paşam bu hedefler arasından çekilmeniz isabet oldu. Size dokunacak diye korkuyordum!
[Tezgahın üzerinde: *"Tenkid Nişangahı"*; Hedeflerin üzerinde: *"Adliye"*, *"Sıhhiye"*, *"Nafia"*, *"Maliye"*]

EK: 202

Karagöz, S. 1632, 7 Kasım 1923.
Karagöz-Sevgili paşam, sen bu şaklabanların sözlerine bakma! Sana yaranmak için bu sandalyeleri üst üste mıhladılar ama seni sevenlerin içi rahat değil! Gel şu alttakileri indirelim de en üsttekinde rahatça oturup keyfine bakasın!
[Sandalyelerde aşağıdan yukarıya: *"Meclis Riyaseti"*, *"Fırka Riyaseti"*, *"Kabine Riyaseti"*, *"Cumhur Riyaseti"*]

EK: 203

Zümrüdüanka, S. 121, 6 Mart 1924.
Necat Safhaları
Son Hamle
[Engellerin üzerinde uzaktan yakına: *"Saltanat"*, *"Hanedan"*, *"Taasssub"*]

EK: 204

Akbaba, S. 133, 13 Mart 1924.
Teceddüt fırtınası memleketteki köhne müesseseleri kökünden yıktı!
[Yıkılanlar: *"Saltanat"* ağacı, *"Medrese"* ve *"Şer'iye"* binaları]

EK: 205

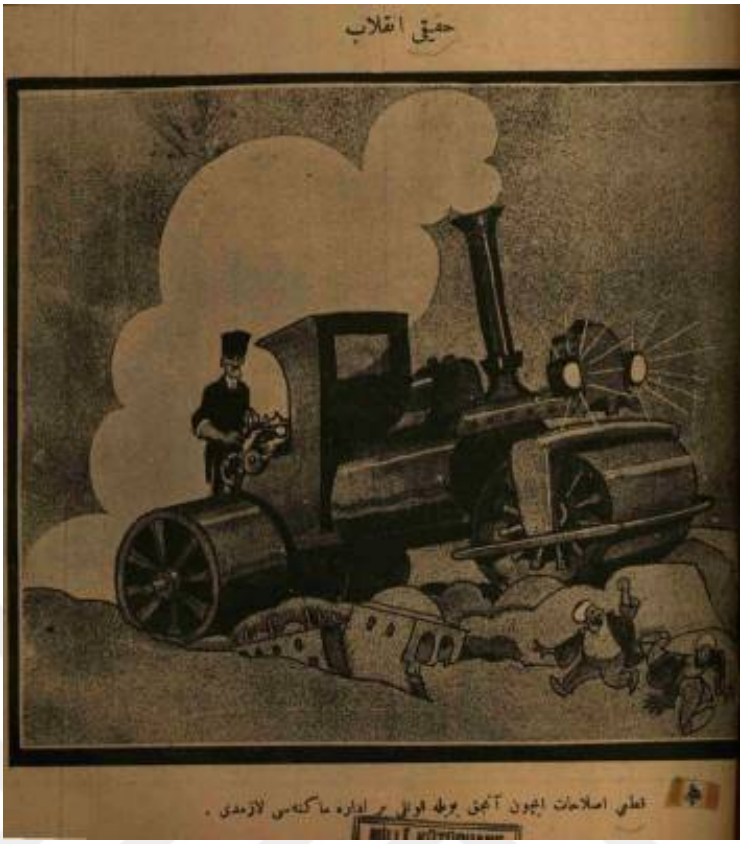

Kelebek, S. 49, 13 Mart 1924.
Hakiki İnkılap
Kat'i ıslahat için ancak böyle kuvvetli bir idare makinası lazımdır.

EK: 206

Karagöz, S. 1907, 26 Haziran 1926.
Türk Cumhuriyeti Engel Dinlemez Kırar Geçer
Karagöz- Sen çok yaşa paşam, sen başımızda olduktan sonra çok engelleri böyle kırar geçeriz. Ne suikastlar, ne müşküller memleketin teceddüdünü durduramaz. Bunu yar da bilsin ağyar da.
[Ezilenler: *"Taassub"*, *"Suikast"*, *"İhanet"*, *"Nankörlük"]*

EK: 207

Akbaba, S. 439, 17 Şubat 1927.

EK: 208

Papağan, S. 226, 29 Haziran 1927.

Gel, gel ki gökler seni, vicdan seni bekler! Dağlar, dereler, gök, ova, umman seni bekler!
Ağuşunu açmış sana hasretle uzaktan İstanbul o biçare-i hicran seni bekler!

EK: 209

Akbaba, S. 508, 24 Ekim 1927.
Gazi, İnkılap düşmanlarının hüviyetlerini bir güneş gibi aydınlattı…
Şemse yumruk sıkan birer cüceyiz!..

EK: 210

Karagöz, S. 2167, 22 Aralık 1928.
15 yaşından 45 yaşına kadar herkes okuyacak!
Sevg[ili] gazi babamız- İstikamet okuyup yazmak, nur, irfan, medeniyet, marş!

EK: 211

Yeni Köroğlu, 12 Kasım 1930.
Cumhuriyet Ana Patırtı İstemiyor.
-Baba şimendiferimi kırıyor. –Baba, baba, balonumu patlatıyor.
KÖROĞLU- Hey afacanlar, cumhuriyet ananın başını ağrıtıyorsunuz. El ele verin de kardeş kardeş oynayın. Yoksa ikinizi de birbirinize bağlarım ha!

EK: 212

Akbaba, S. 808, 4 Aralık 1930.
Gazi Hazretleri baştanbaşa bütün vatanın vücudunu dinliyor..
Toklar- Açız, açız, açız !...
Gazi- Bu sesler, karnı açların feryadına değil, gözü açların yaygarasına benziyor!...
[Haritanın arkasında muhalif gazeteciler ile *"Yarın"* ve *"Köroğlu"* gazeteleri]

EK: 213

Yeni Köroğlu, S. 273, 6 Aralık 1930.
Milleti Sıkıntıdan Kurtaracak Gene O Büyük Adamdır.
KÖROĞLU- Ey sevgili Gazi Anadoluyu gezdin, halkla dertleştin, gençlerle söyleştin. Şimdi hepimiz bizi selamete çıkaracak işaretini bekliyoruz!

EK: 214

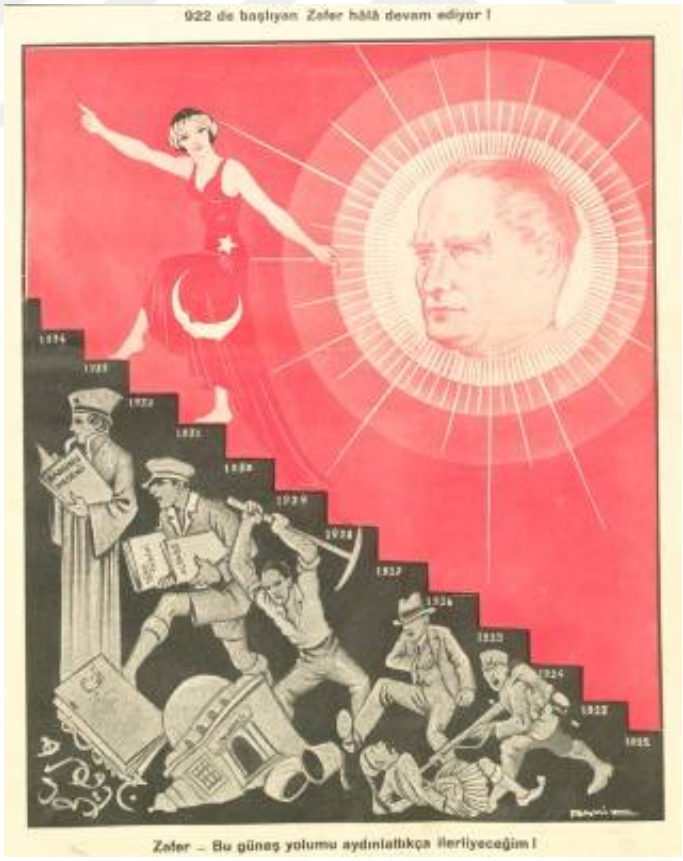

Akbaba, S. 39, 30 Ağustos 1933.
922de başlıyan zafer hâlâ devam ediyor!
Zafer- Bu güneş yolumu aydınlattıkça ilerliyeceğim!
[Basamaklarda: *"1922, 1923... 1934"*]

EK: 215

Gözbebeğimiz Gazimizle Şanlı Misafiri Kardeşlik Sevgisinin Temelini Elele Attılar.

KÖROĞLU — Avrupalı devlet adamları palavra atarken biz sulh, sevgi ve dostluk temelleri atıyoruz. Dost bilsin, düşman da görsün. Türk politikası lâfla değil dostlukla ve kuvvetle yürüyor.

Yeni Köroğlu, S. 646, 4 Temmuz 1934.

Gözbebeğimiz Gazimizle Şanlı Misafiri Kardeşlik Sevgisinin Temelini Attılar.
KÖROĞLU- Avrupalı devlet adamları palavra atarken biz sulh, sevgi ve dostluk temelleri atıyoruz. Dost bilsin, düşman da görsün. Türk Politikası lâfla değil dostlukla ve kuvvetle yürüyor.

EK: 216

Karikatür, S. 151, 17 Kasım 1938.

EK: 217

Karagöz, S. 1621, 29 Eylül 1923.

Karagöz-Hah işte şöyle paşafendiler, kendi kendimize şekl-i hükümet icad edeceğiz diye iki senedir nâhak yere uğraştık. Nihayet çevire çevire, benzete benzete yine Avrupa'daki ürünlere benzettik. Bakın ne alâ oldu, şimdi ben de üstüne şu levhayı oturtayım olsun bitsin!

EK: 218

Karagöz, S. 1622, 3 Ekim 1923

Mebuslar- Hükümetimizin şekli cumhuriyet olsun! –Hayır kendi cumhuriyet olsun ama adı halk devleti olsun! Paşa cumhur reisi olsun! –Hayır Reisicumhur olmasın hem meclis reisi hem hükümet reisi olsun…..!

Karagöz-Hey erenler olsunla bulsunla vakit geçirecek zamanda değiliz! Köylü asayişsizlikten geberiyor, şehirli açlıktan kırılıyor. Memleket yolsuzluktan harap oluyor. Ne yapacaksanız yapın da işe başlayalım!"

EK: 219

Zümrüdüanka, S. 83, 25 Ekim 1923.
İhtilaflar Münasebetiyle:
"Hasan Emmi-Çalkalamayın efendiler bizi mahrum edeceksiniz!"
[Kupanın üzerinde: *"Cumhuriyet"*]

EK: 220

Karagöz, S. 1629, 27 Ekim 1923.
Cumhuriyet Binası Kurarken
Karagöz- Aman paşam, bu çürük temeller bu beceriksiz işçilerle böyle kocaman bina kuramayız. Şu işi kafa kafaya verip daha ehillerine bıraksak nasıl olur dersin?
[Kayaların üzerinde: *"Kanun-u Esasi"*, *"Teşkilât-ı Esasiye Kanunu"*]

EK: 221

Karagöz, S. 1630, 31 Ekim 1923.

Hacivat-Hey kuzum hey! Bir zamanlar şu perdenin arkasında biz marifet gösterirdik! Şimdi daha ehiller çıktı!

Karagöz- Çok şükür oyunun sonu herkesin beklediği gibi neticeye vardı da cumhuriyet ilan edildi. Yoksa bu kapalı perde hepimizi üzüntüden hasta edecekti.

EK: 222

Karagöz, S. 1630, 31 Ekim 1923.

Cumhuriyetten Evvelki Halimiz

Karagöz- İşin ehli olmadığını kendin de anladın ya! Haydi bakalım bırak istimali çekil de yerine erbabı geçsin! Biz de biraz ağzımızın tadını bulalım!

[Tencere ve kapların üzerinde: *"Sıhhiye"*, *"Şer'iye"*, *"Nafia"*, *"Maarif"*, *"Maliye"*, *"Dahiliye"*]

EK: 223

Akbaba, S. 95, 1 Kasım 1923.
Cumhuriyet Düğünü
Celal Nuri Yenge- Paşacığım, ikiniz bir yastıkta kocayınız işallah!..
[Yelpazede: *"Cumhuriyet"*]

EK: 224

Karagöz, S. 1631, 3 Kasım 1923.
Meşime-i Şebden Neler Doğarmış!
Karagöz- Hey yarim, heyetlerin, meclislerin, mütehassısların yapamadığını işte bir gecede bir top yaptı!"
[Dumanda: *"Cumhuriyet"*]

EK: 225

Karagöz, S. 1631, 3 Kasım 1923.

Cumhuriyet Helva Tenceresi

Celal Nuri Bey- Vay gözüm! Biz daha meyanesi gelmedi sanıyorduk yahu!

Ağaoğlu-Altından ateşi fazla gelince böyle olur azizim. Yoksa bu helvanın pişmesine daha çok vakit vardı!

[Helva tenceresinin üzerinde: *"Cumhuriyet"*]

EK: 226

Zümrüdüanka, S. 86, 5 Kasım 1923.

Tanin: Cumhuriyet diye cümbüriyet olmasın! Mürteci: La havle ve la kuvvet… Vahidettin: Her şey bitti.

[Orta sıradaki halk:] Buna da yaşasın

[Kadınlar]-Benim küçük asker olacakmış – Benimki de reisicumhur olacak. [Öğrenci] -Yaşasın mektep yine tatil [Baba-oğul arasında]-Yezid daha alalı bir hafta bile olmadı bu ne hal? – Babacığım cumhuriyet bayramına gittik.

EK: 227

Akbaba, S. 96, 5 Kasım 1923.
Henüz cumhuriyet devrine vasıl olmamış Avrupa devletleri motorsuz tayyare imaline uğraşırken Türkiye Peri-i Cumhuriyeti yükseklere doğru uçuyor!
Yüksel hünerinle kaani olma!
İhsan-ı Hüda'ya mani olma!
[Perinin kanadında: *"Cumhuriyet"*]

EK: 228

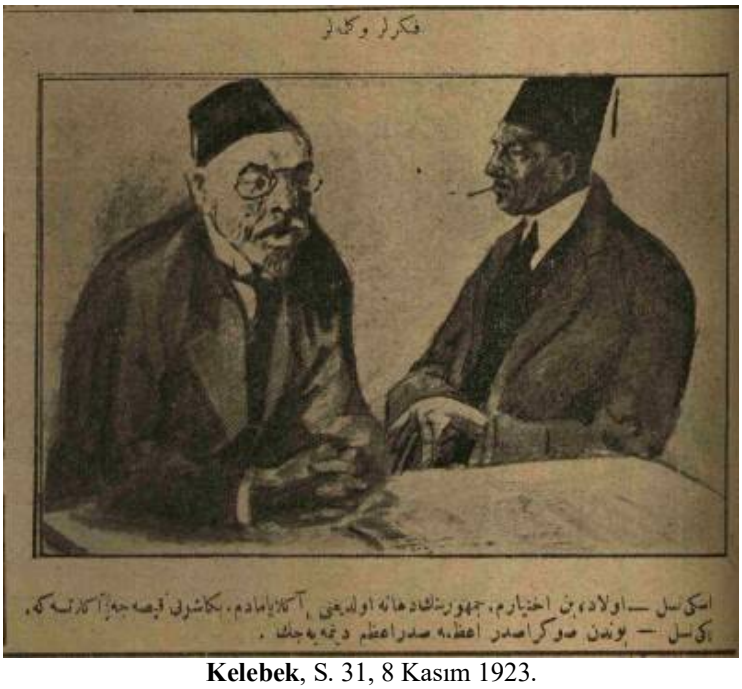

Kelebek, S. 31, 8 Kasım 1923.
Fikirler ve Kelimeler
Eski Nesil: Evlat, ben ihtiyarım. Cumhuriyetin daha ne olduğunu anlayamadım. Bana şunu kısaca anlatsana.
Yeni Nesil-Bundan sonra sadrazama sadrazam denmeyecek.

EK: 229

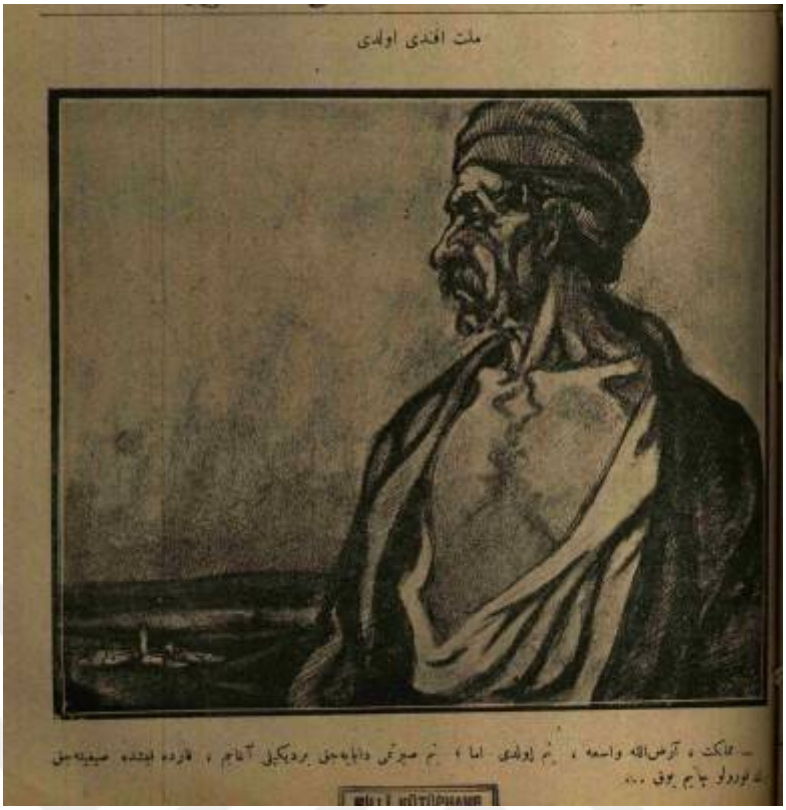

Kelebek, S. 33, 22 Kasım 1923.
Millet efendi oldu
Memleket, arz-ullâhi vâsia, benim oldu ama, benim sırtımı dayayacak bir dikili ağacım, kara kışta sığınacak bir tek kurulu çatım yok…

EK: 230

Karagöz, S. 1650, 9 Ocak 1924.
Cumhuriyet Büyüyor!
Karagöz-Yürü benim mini mini yavrum, bak ablaların seni çağırıyor. Koş onlara cicim. Bu şefkatli koyunlarda oldukça sağ, salim büyür kocaman kocaman adam olursun!
[Kızların taçlarında: *"Teceddüt"*, *"Refah"*, *"Adalet"*]

EK: 231

Karagöz, S. 1659, 9 Şubat 1924.

Karagöz- Gel Hacivat gel, paşamızın buyurduğu gibi uğruna kan döktüğümüz cumhuriyete hepimiz demirden bir çenber kuralım! Cumhuriyet önünde kanunu adalet, elinde seyf-i celadet ve etrafında bu sevgili millet oldukça ebediyen payidar olacaktır.

[Kadının başındaki taçta: *"Cumhuriyet"*; Kucağındaki kitapta: *"Kanun"*]

EK: 232

Karagöz, S. 1673, 29 Mart 1924.

Cumhuriyet Âşıkları

İranlı ve Yunanlı-Aman Karagöz şu tatlı yemişten bize de versene!

Karagöz- Bu yemişin lezzeti dalından koparılmadıkça anlaşılmaz komşular. Siz de biraz terleyin, uğraşın, çalışın, şu ağaca tırmanın bakalım!

[Ağacın üzerinde: *"Cumhuriyet"*]

EK: 233

Akbaba, S. 199, 30 Ekim 1924.

Bir Senelik Cumhuriyet Tarihi
[Kadının eteğinde: *"Millet"*
Çocuğun üzerinde: *"Cumhuriyet"*]

Yedi yüz senelik Osmanlı Tarihi
[Kavuğun üzerinde: *"Hilafet"*
Fesin üzerinde: *"Saltanat"*
Kadının üzerinde: *"Anavatan"*
Kedinin üzerinde: *"Millet"*]

EK: 234

Zümrüdüanka, S.194, 17 Kasım 1924.

-Evlat, bunlar kim böyle?
-Cumhuriyetin mebusları!
–Niçin döğüşüyorlar ya?
–Şey… Cumhuriyeti paylaşamıyorlar da!!"

EK: 235

Akbaba, S. 215, 25 Aralık 1924.

Matbuatın her günkü takriratı

Velid Bey- Dinî ve muhafazakâr bir cumhuriyete taraftarız. [Elindeki gazete: *"Tevhid-i Efkâr"*]

Cahit Bey-Hayır.. Laik Cumhuriyet İsteriz! [Arkadaki binada: *"Osmanlı Bankası"*; Elindeki gazete: *"Tanin"*]

Nadi Bey: En doğrusu, halka dayanan bir cumhuriyet olmalıdır!

EK: 236

Karagöz, S. 1913, 17 Temmuz 1926.

Türk Cumhuriyeti Adaletle Siyaseti Elinde Tutup Yükselecektir!

Karagöz- Ey Türk Cumhuriyeti'ni temsil eden güzel kadın! Bir elinde silah, bir elinde kanun oldukça başındaki sulh ve emniyet alâmeti hiçbir zaman tehlikeye girmez. Silah ile adalet milletin sırtını yere getirmez. Türk köylüsü, Türk işçisi Türk okumuşu ancak bu sayede çalışacak, bu sayede kazanacak, bu sayede mes'ud olacaktır. Kuvvet, adalet, emniyet!

EK: 237

Akbaba, S. 716, 2 Ekim 1929.

Cumhuriyet fidanının meyvaları her sene artıyor..

-Ne çabuk serpilip büyüdü, ne bereketli meyva verdi, değil mi?

-Elbet.. Etrafındaki parmaklığa baksana, onu ne iyi muhafaza ediyor..

[Meyvelerin üzerinde: *"Sulama"*, *"Yollar"*, *"Şapka"*, *"Medeni Kanun"*, *"Asayiş"*, *"Yeni Harf"*, *"Şümendüfer"*]

EK: 238

Yeni Köroğlu, S. 176, 1 Aralık 1930.

Yirminci asrın evladı genç Türk Cumhuriyeti bugün yeni yıla yeni kafa ile girdi.

EK: 239

Karikatür, S. 44, 31 Ekim 1936.
Cumhuriyetimize kem gözle bakanın vay haline..
Dünya- Arkasında öyle bir bekçisi var ki, fena gözle bakmağa imkân yok.

EK: 240

Karikatür, S. 148, 27 Ekim 1938.
Halk- Yükseldikçe, memlekette daha güzel manzaralar görüyorum!..

EK: 241

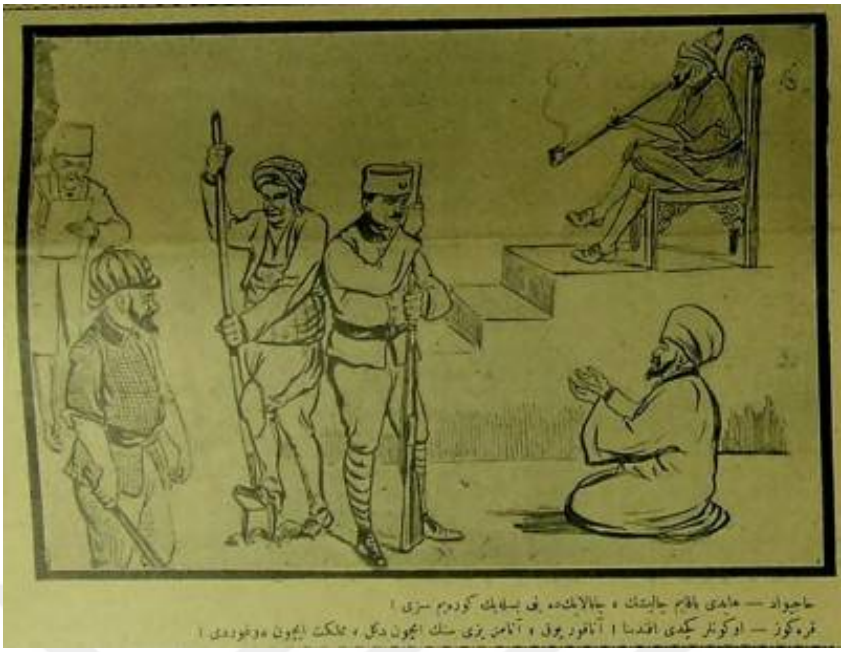

Karagöz, S. 1527, 4 Kasım 1922.

Hacivat- Haydi bakayım çalışın, çabalayın da beni besleyin göreyim sizi!

Karagöz: O günler geçti efendina! Anafor yok, anamız bizi senin için değil memleket için doğurdu!

EK: 242

Zümrüdüanka, S. 103, 3 Ocak 1924.

Hâlâ mı o zihniyet!

-Hoca nedir bu havalar, kar yağarken yıldırım düştüğünü hiç görmemiştim…

-Kadın erkek diz dize otururşa, deccalın çıktığını da görürüz!

EK: 243

Karagöz, S. 1665, 1 Mart 1924.

Mart İçeri Pire Dışarı!

Hacivat- Yeni yılın şerefine ne kadar eskimiz, püskümüz varsa atalım!

Karagöz-Yeni cumhuriyet her şeyini yeni yapmak mecburiyetindedir. Onun için eski Türk âdetimizi ihya ederek eskiye, köhneliğe ait nemiz varsa kapı dışarı edelim!

[Kafatasının üzerinde: *"Eski Kafa"*; Kitabın üzerinde: *"Eski Kanun"]*

EK: 244

Karagöz, S. 1667, 8 Mart 1924.

Karagöz- Karıcığım, bundan sonra sultan sen, hakan ben, halife de göğsümüzdeki dinimiz, imanımız. Başka ne karışan var, ne görüşen!

EK: 245

Zümrüdüanka, S. 122, 10 Mart 1924.
Gören bir sandalye der ama ağırlığını attıktan sonra anladım.
[Sandalyede: *"Saltanat"*]

EK: 246

Zümrüdüanka, S. 84, 29 Ekim 1923.
Eski İllet
[İnsanların arkasındaki Yazı: *"Muhalif"*]

EK: 247

Zümrüdüanka, S. 125, 20 Mart 1924.
Genç cumhuriyet ve ham fikirler
Çocuğa olmamış meyve verilir mi?
[Armudun üzerinde: *"Kadınların Mebusluğu"*, Elmanın üzerinde: *"Latin Harfleri"*]

EK: 248

Akbaba, S. 142, 14 Nisan 1924.
Yeni Türkiye'de nükseden eski hastalık
Malum ?!

EK: 249

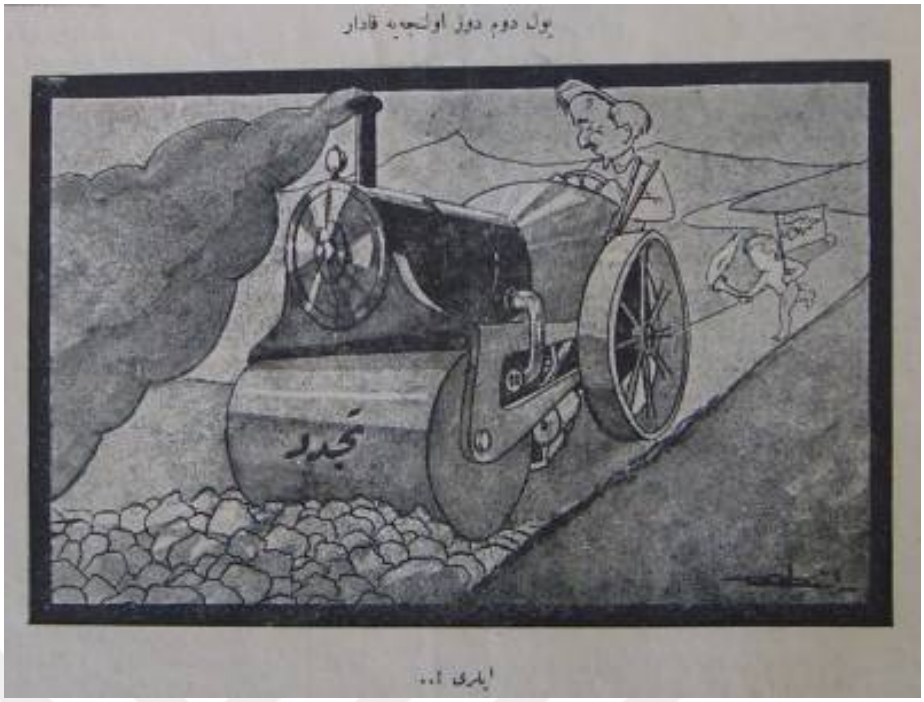

Akbaba, S. 237, 12 Mart 1925.
Yol dümdüz oluncaya kadar
İleri!..
[Silindirin üzerinde: *"Teceddüt"*; Çocuğun elindeki bayrakta: *"Cumhuriyet"*]

EK: 250

Karagöz, S. 1785, 25 Nisan 1925.
Evvela Bu Makineden Geçmek Lazım!
Karagöz- Çevir Hacivat çevir, bu makine işledikçe milletin gözü açılacak cehaletten, sefa[l]etten, felaketten kurtulacak, millet bak yeniliğe terakkiye alışıyor. Ha koluna, buduna kuvvet, çevir Hacivat çevir!
[Makinenin üzerinde: *"Mektep, Medeniyet"*]

EK: 251

Akbaba, S. 278, 3 Ağustos 1925.

Cumhuriyet Köylüsü — Saltanat Köylüsü

Bu günkü hakikat, dünkü hayal — Dünkü hakikat, bu günkü hayal

EK: 252

Akbaba, S. 280, 10 Ağustos 1925.

Birkaç Sene Sonra Asar-ı Atika Müzesi'nde Mektep Talebesi

Muallim-İşte efendiler, şu koca kavuklu adama hoca derler. Şu örtünün adı çarşaftır. Yüzündeki siyah perdeye peçe derler. O zamanın kadınları bu kıyafette gezerlerdi. Sonra, şu ihtiyar adam eski hükümet memurudur. Burnunun altındaki beyaz şeylerin ismine bıyık derler!..

EK: 253

Karagöz, S. 1860, 13 Ocak 1926.

Yıkarız ama yapmasını da biliriz.

[Mürtecilere bir hitap]

Karagöz- Görüyorsun ya hocam, medreseleri, tekkeleri kapatırız ama bunların yerine milleti uyandıracak, memleketi mamur edecek mektepler, fabrikalar açarız. Nasıl yine aykırı gider misin!

[Mektep ve fabrikaların tabelalarında: *"Ameli Hayat Mektebi"*, *"Şimendüfer Mektebi"*, *"Makinist Mektebi"*, *"Şöför Mektebi"*, *"Çimento Fabrikası"*, *"Alektrik Fabrikası"*, *"Tuğla Fabrikası"*, *"Kumaş Fabrikası"*]

EK: 254

Karagöz, S. 1925, 28 Ağustos 1926.

Şimdi milletin parası nereye harcanıyor?
Hacivat- Çok şükür (Samsun) demir yolları işlemeğe başladı.
Karagöz- Daha böyle çok demir yolunun duasını ederiz Hacivat, çünkü artık milletin parası millete harcanıyor.

Eskiden Milletin Parası Nereye Giderdi?
Hacivat-Şu saraylara bak yahu, amma da para harcanmış!
Karagöz- Arayan soran var mıydı ya, padişahlar keyifleri için her beğendikleri yere saray yaparlardı.

EK: 255

Akbaba, S. 396, 26 Eylül 1926.
Hakimiyet Milletindir!
Millet: Yıkarım…. Fakat….. Yaparım!

EK: 256

Karagöz, S. 1980, 9 Mart 1927.
Ramazan'da Her Camide Bir Hoca Vaaz Ediyor Ama..

Karagöz- Ey din kardeşleri. Bizim ibadetimiz sadedir. Allah'ımıza ibadeti hepimiz biliriz. Onun için ben size ahiretten ziyade dünyadan bahsedeceğim. Çünkü yaşamak için dünyayı bilmek lazım. Bu dünya, para, kuvvet ve medeniyet dünyasıdır. Bu üçü olmazsa millet için dünya yüzünde yaşamak hakkı yoktur. Bunu böyle bilin ve onları temin ettikten sonra Allah'a dua edin!

EK: 257

Karagöz, S. 2021, 30 Temmuz 1927.

Zamana Uymak İsteyen, Millet Yediden Yetmişe Kadar Eli Silah Tutar Olmalı!

Karagöz- Mekteplerimizde izci takımlarımız, Dar'ülfünun'da talim taburumuz, kışlalarda kahraman alaylarımız ve geride benim gibi eli silah tutan yüz binlerce yaşlılarımızla Türk Milleti medeniyet kervanına karışmıştır. Yaşasın ona bu kuvveti veren Büyük Gazi…

EK: 258

Karagöz, S. 2031, 3 Eylül 1927.

Medeniyet demek yalnız dans etmek, açık gezmek değil; medeni icatlardan istifade edip insan gibi yaşamak demektir.

[1.Kare:] Avrupa'da saatte yüz kilometre giden otomobiller, kuş gibi uçan tayyarelerle insanlar gezip tozar…

[2.Kare:] ve yıldırım sür'atiyle dağları delip giden şimendüferlerle seyahat ederek şehirler, ülkeler gezerken.

[3.Kare:] Biz hâlâ çok yerlerimizde, öküz, manda, kağnı, arabalarıyla seyahat ediyoruz. Zamanımızı israf ediyoruz…

[4. Kare:] ve makine ile bir saatte çıkacak yağımızı (yayık) dediğimiz bin beş yüz yıllık köhne alet ile birkaç günde çıkarıp vaktimizi öldürüyoruz.

EK: 259

Karagöz, S. 2179, 2 Şubat 1929.
25 Senede Nafiaya 1 buçuk milyar sarfedilecek
Haciyvat- Aman ne güzel yollar, fabrikalar. Bu resim Avrupanın mı, Amerikanın mı?
Karagöz- Hayır bu resim, memleketimizin ne hale geleceğini gösteriyor, bakta ibret al!

EK: 260

Yeni Köroğlu, S. 161, 9 Kasım 1929.
Karanlıktan kurtulan genç Türkiye..
KÖROĞLU- Koca Gaz,, yavuz İsmet gösterdiğiniz ışıklı yolda cehaleti, meskeneti çiğneyip yağ gibi gidiyoruz.

EK: 261

Yeni Köroğlu, S. 290, 4 Şubat 1931.
Medeniyet Merdiveninde Türk Milleti
Millet- Ah şu son basamağa bir varsam!
Köroğlu- O kadar acele etme arkadaş Gazi babamızın dediği gibi bütün işler birden yapılamaz. Her şey sıra ile!

EK: 262

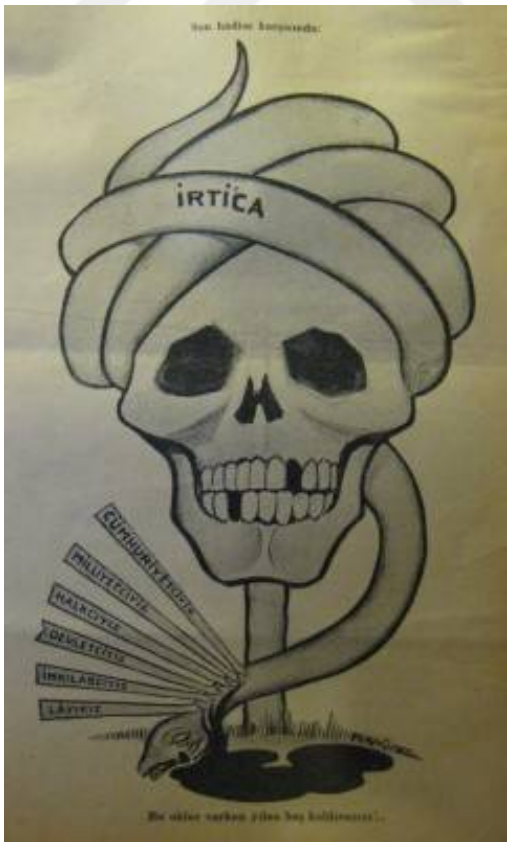

Akbaba, S. 71, 9 Mayıs 1935.
Bu oklar varken yılan başkaldıramaz!
[Oklarda: *"Cümhuriyetçiyiz"*, *"Milliyetçiyiz"*, *"Halkçıyız"*, *"Devletçiyiz"*, *"İnkılabcıyız"*, *"Layıkız"*]

EK: 263

Akbaba, S. 104, 4 Ocak 1936.
Tarihten çizgiler: 3
Babıâli efendisi!

EK: 264

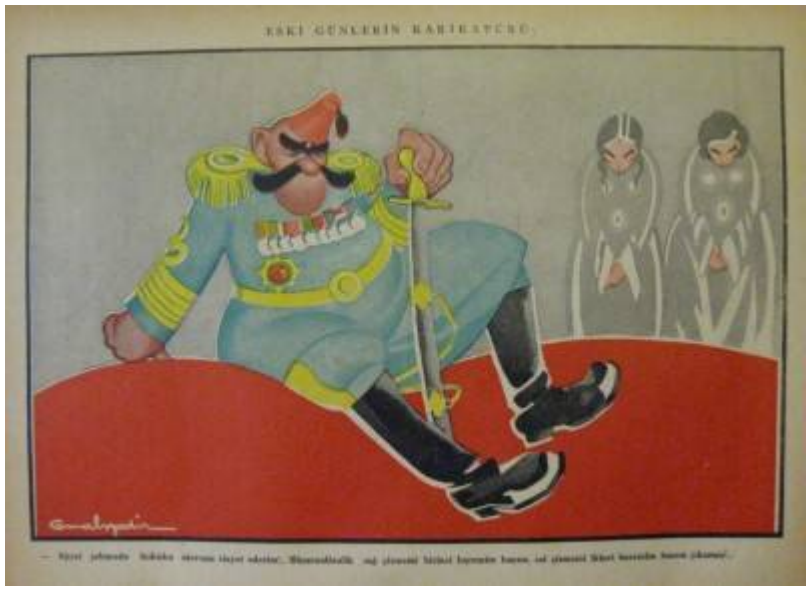

Akbaba, S. 144, 10 Ekim 1936.
ESKİ GÜNLERİN KARİKATÜRÜ
-Sâyei şahanede hukuku nisvana riayet ederim! Binaenalâzalik sağ çizmemi birinci haremim hanım, sol çizmemi ikinci haremim hanım çıkarsın!

EK: 265

Akbaba, S.182 , 2 Temmuz 1937.
Dün, bugün!
-Anne bak, Sabiha Gökçen uçuyor…
-Bakamıyorum.. Gözlerim kararıyor!..

EK: 266

Akbaba, S. 251, 27 Ekim 1938.
On beş Yılın Hikâyesi!
Dün.. Bugün!..

EK: 267

Akbaba, S. 251, 27 Ekim 1938.
Genç Türkiye- Neden böyle belin büküldü?.. İhtiyarlıktan mı?
Osmanlı- Hayır... her kuvvetin önünde eğilmekten!..

EK: 268

Karagöz, S. 1570, 4 Nisan 1923.
Yeni İntihabata Başlarken
Karagöz-Muhterem efendiler, muhterem ağalar, dört yıldır çalıştınız, çabaladınız milleti memnun bıraktınız, haydi siz biraz köyünüze, kasabanıza gidip dinlenin. Biz de biraz ağız değiştirip rahat edelim.
[Arkadaki binanın tabelasında: *"Büyük Millet Meclisi"*]

EK: 269

Akbaba, S. 36, 9 Nisan 1923.

İntihab Başlıyor!

Namzet- Görüyorsun ya, üç senedir senin için nasıl çalıştım.. Yine reyini bana ver!"

Köylü- Efendi, görüyorum maşallah… Hele bu sefer de sen reyini bana ver de biraz da ben şişmanlayım!

EK: 270

Kelebek, S. 2, 19 Nisan 1923.

İntihabat Mücadelesi

Köylü-(Reyini istemeye gelen mebus namzedine) Bari çalıştığımızı seyrederken siz yorulmuyorsunuz ya!...

EK: 271

Zümrüdüanka, S. 81, 18 Ekim 1923.

Herkes Şaşırdı:

-Arkadaşlar… Biz badema.. Osmanlı Devleti şey pardon Türkiye Büyük Millet Meclisi aman hayır Türk Cumhuriyeti… Ööf şaşırdım.. Türkiye Devleti azası…

EK: 272

Karagöz, S. 1632, 7 Kasım 1923.

Hacivat- Her gün iki tane çıkarıyorlar. Bu kadar kanunu ne koyacak yerimiz, ne okuyacak zamanımız var yahu!

Karagöz- Dört aydır bütün gürültü kanun yapıp çıkarmaktan ibaret kaldı. İnşallah bundan sonra 'icraat' yapanları görürüz!

[Binanın üzerindeki tabeleda: *"Millet Meclisi"*; Kitapların üzerinde: *"Zabıtanı Terfiye Kanunu"*, *"Men-i Müskirat Kanunu"*, *"Men-i Şekâvet Kanunu"*, *"Mübadele ve İmar Kanunu"*, *"Aff-ı Umumi Kanunu"*]

EK: 273

Zümrüdüanka, S. 109, 24 Ocak 1924.
Yüz lira zamdan sonra!
Köylü-Yürü topal eşek yürü, mebus beylerin cep harçlığı az gelmiş, çalışalım da darda kalmasınlar?..

EK: 274

Kelebek, S. 43, 31 Ocak 1924.
Zam Mes'elesi Etrafında Kopan Gürültüler Münasebetiyle
Bal tutan parmağını yalamaz olur mu?
[Masadaki kabın üzerinde: *"Ankara Balı"*]

EK: 275

Zümrüdüanka, S. 118, 25 Şubat 1924.

-Ben tam üç yüzü buldum.

-Evet efendim ama ben ne kadardayım onu da görebiliyor musun?!

EK: 276

Karagöz, S. 1664, 27 Şubat 1924.

Bütçe Kotarılıyor!

Maliye Vekili-İşte mebus efendiler, aylardan beri bunu pişirdik tatlısıyla, tuzlusuyla kotarıp önünüze getirdik!

Karagöz-Hatta tatlı tarafın üç katlı ve kaymaklı ekmek kadayıfını da sizlere takdim ettik. Artık tatlı yer, tatlı söyler tatlı kanunlar çıkarırsınız?

[Tezgâhın üzerinde: *"Bütçe"*; Tabağın üzerinde: *"Tahsisat"*]

EK: 277

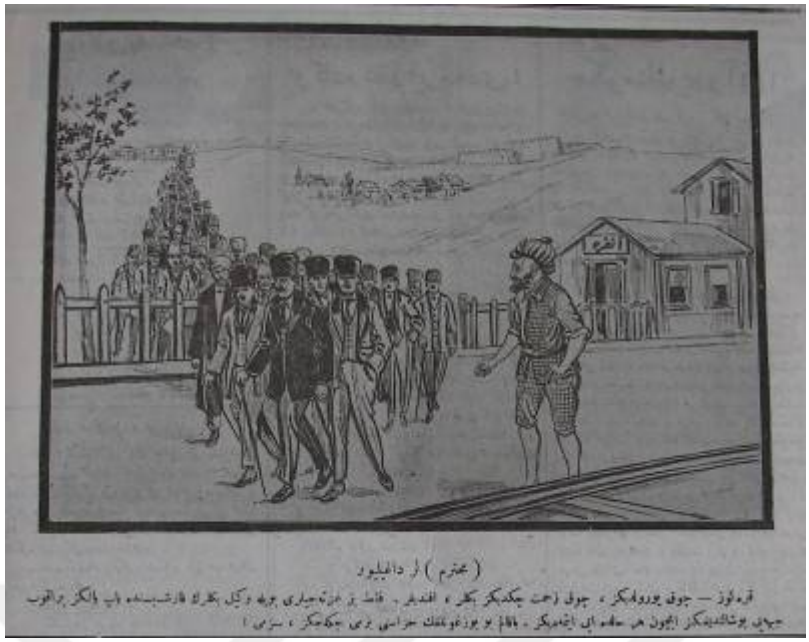

Karagöz, S. 1681, 26 Nisan 1924.

(Muhterem)ler Dağılıyor

Karagöz- Çok yoruldunuz, çok zahmet çektiniz beyler, efendiler. Fakat biz gazetecileri böyle vekil beylerin karşısında yapyalnız bırakıp cepheyi boşalttığınız için her halde iyi etmediniz. Bakalım bozgunluğun cezasını biz mi çekeceğiz, siz mi?

[İstasyonun üzerindeki tabelada: *"Ankara"*]

EK: 278

Akbaba, S. 166, 7 Temmuz 1924.

Eski Plaklar

Vekiller, daire-i intihabatlarında!?

[Gramofondan çıkan sözler: *"Vaad ediyoruz...!"*, *"Ne İstiyorsanız söyleyiniz.!!"*, *"Yapacağız. Edeceğiz.!!!"*]

EK: 279

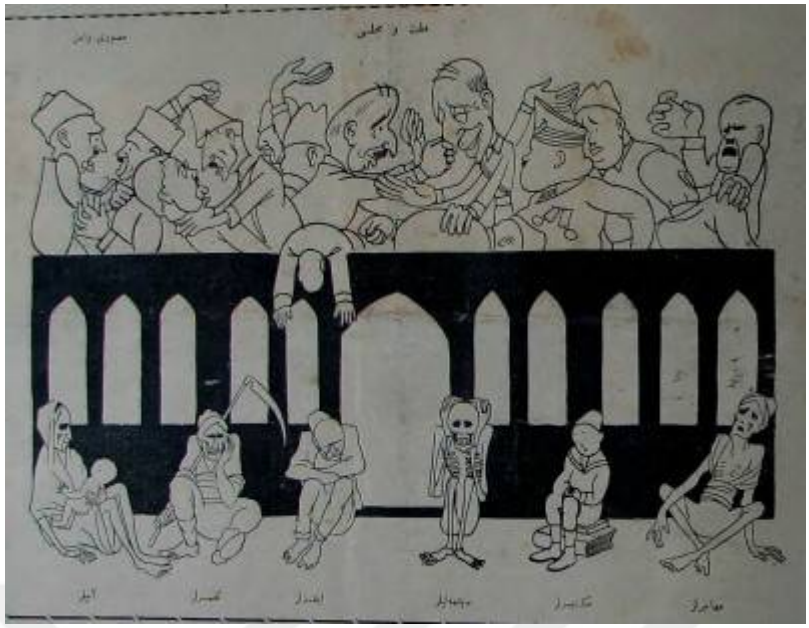

Akbaba, S. 202, 10 Kasım 1924.
Millet ve Meclisi
[Meclisin önündekiler: *"Açlar"*, *"Tohumsuzlar"*, *"İşsizler"*, *"Sıtmalılar"*, *"Mektepsizler"*, *"Muhacirler"*]

EK: 280

Karagöz, S. 1744, 3 Aralık 1924.
Münhal Mebusluklara Müşteri Çok!
Namzetler- Ölünceye kadar sadık kalırım. Emrinizden bir dakika dışarı çıkmam, senetle sepetle fırkanıza kul, köle olurum. Emrederseniz canımı bile feda ederim.
Karagöz- Yanılıyorsunuz efendiler, bize kul, köle, uşak lazım değil, sözünün eri, işinin erbabı mebus lazım mebus!
[Başvuru evraklarının üzerinde: *"Sadakat"*, *"İtaat-i Mutlaka"*, *"Ben Bendeniz"*, *"Köle Olurum"*, *"İtaat"*]

EK: 281

Akbaba, S. 209, 4 Aralık 1924.
İki Dereceli Usül İle Münhal Yerlere Mebus İntihabı

EK: 282

Karagöz, S. 1746, 10 Aralık 1924.
İntihabat Sandığı!
Ahali- Karagöz Ağa, amma yaptın ha! Vakti gelmeden bu sandığın kapağı açılır mı ya!
Karagöz-Ne ehemniyeti var yahu! Evvel ahir içinden çıkacak bu değil mi?

EK: 283

Karagöz, S. 1786, 29 Nisan 1925.

Mebuslar Tatile Çıkarlarken

Karagöz- Konuştunuz, yoruldunuz, şimdi memleketlerinize dağılıyorsunuz. Fakat size baba nasihati edeyim, boş vaktinizde haylazlık etmeyin, milletin, şikâyeti nedir köylere varıncaya kadar gidin, görün. Teşrinisanide toplandığınız vakit hepinizi imtihana çekeceğim ha!

[Kapının üzerindeki tabelada: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi"*]

EK: 284

Akbaba, S. 480, 18 Temmuz 1927.

Kadın- Tayyare piyangosu çıkmadı, bari mebusluk için bir istida ver… Belki onda talihimiz vardır!

EK: 285

Papağan, S. 231, 3 Ağustos 1927.
Yeni İntihab Dolayısıyla:
Papağan'ın Namzedi!

EK: 286

Karagöz, S. 2023, 6 Ağustos 1927.
Mebus İntihabatı Yapılırken Köylü Ne Düşünüyor?
Köylüler- Bak çelebi, biz öyle fırkadan, hırkadan pek anlamayız. Gazi Paşa'mızı tanırız, o kimi seçin diyorsa ona rey vereceğiz?
Karagöz-Aşk olsun size dayılar. İşte bu liste Gazi Paşa'mızındır. Haydi atın kutuya bakalım.
[Sandığın üzerinde: *"İntihabat Sandığı"*]

EK: 287

Akbaba, S. 490, 22 Ağustos 1927.
Halk Fırkası, İntihabat Meydanında Tek Başına Yarış Ediyor..
- Birinci geldim!..
[Atletin Üzerinde: *"Halk Fırkası"*]

EK: 288

Papağan, S. 236, 7 Eylül 1927.
Gazetelerden: [Badema mebuslar bankalara, şirketlere, inhisarlara aza olamayacak]
Şimdi nasıl gidecek? Eskiden mebuslar meclise nasıl giderdi?

EK: 289

Yeni Kalem, S. 3, 20 Ekim 1927.
Halk Fırkası Kongresinde:
-Gazi'nin bu ulvi, güzel, yüksek sözlerinden sonra be ağzımı açmam, ya sen?...
-Ben esasen dört senedir ağzımı açmış değilim ki!

EK: 290

Yeni Kalem, S. 4, 27 Ekim 1927.
-Mecliste, her şeyden evvel Ankara'nın imarına çalışacağım.
-Ben ona dört seneden beri çalışıyorum: İşte apartmanlarım!

EK: 291

Yeni Köroğlu, S. 301, 14 Mart 1931.

Efendiler Mebusluk Geçim Yeri Değildir

Köroğlu- Vay efendim vay. Bu ne iş yahu kalemi eline alan mebusluk için istida veriyor. Vatana hizmet yalnız mebuslukla mı olur be yahu.

EK: 292

Yeni Köroğlu, S. 302, 18 Mart 1931.

Dalkavukluk Talimi Yapanlara..

Mebus Namzedi- Evet efendim, sepet efendim, münasiptir, efendim, Allah ömürler versin efendim.

Köroğlu- Kolaygele hemşeri, nafile zahmet edip dalkavukluk talimi yapma. Bize eroğlu er, lafına, işine sağlam mebus lâzım.

EK: 293

Karagöz, S. 2411, 25 Nisan 1931.

Namzetler arasında çiftçi ve amele de var!

Karagöz- Haydi bakalım vatandaşlar, tarlada, fabrikada, tezgahta çalıştığınız gibi Millet kürsüsünde de sizden hizmet bekliyoruz. Arkadaşlarınızın haklarını korurken vatanın menfaatini de her şeyden üstün tutmayı unutmayın, ha!

EK: 294

Akbaba, S. 849, 27 Nisan 1931.

Meb'usluğa namzetliklerini koyan muhalifler rey alamadılar…

-Bu sefer de pay alamadık!

[Adayların çantalarında: *"Terakkiperver"*, *"S.C.F"*, *"Hürriyet İtilaf"*, *"Sosyalist"*]

EK: 295

Karagöz, S. 2195, 30 Mart 1929.
Kadınlar intihap hakkı istiyorlar!
Hacıyvat- Nasıl tadı tuzu yerinde mi Karagöz?
Karagöz- Tadı tuzu yerinde ama kıvamı gelmek için biraz daha zaman ister!
[Tencerede: *"Kadınlara intihap hakkı"*]

EK: 296

Yeni Köroğlu, S. 207, 19 Nisan 1930.
Harpte çalışan Anadolu kadınları gibi
Köroğlu- Ey hanımlar, harpte Anadolu kadını umuzunda cephane taşıdı, bu hizmetlerin, nimeti siyasi haktır. Haydi bakayım, mebus da olursanız harpte çalışan kardeşleriniz gibi Gazi babamızın peşinden gidin.

EK: 297

Akbaba, S. 50, 13 Aralık 34.
Kadınlarımız mebus olduktan sonra:
Erkek mebus- Kızım, sakin ol.. Bir dileğin varsa kocandan manto ister gibi isteme!..

EK: 298

Karagöz, S. 1, 14 Şubat 1935.
BAYANLARIMIZ SAYLAV OLDULAR
Karagöz- Haydi Bayanlar artık bize kafanızdan bir şeyler doğurursunuz.

EK: 299

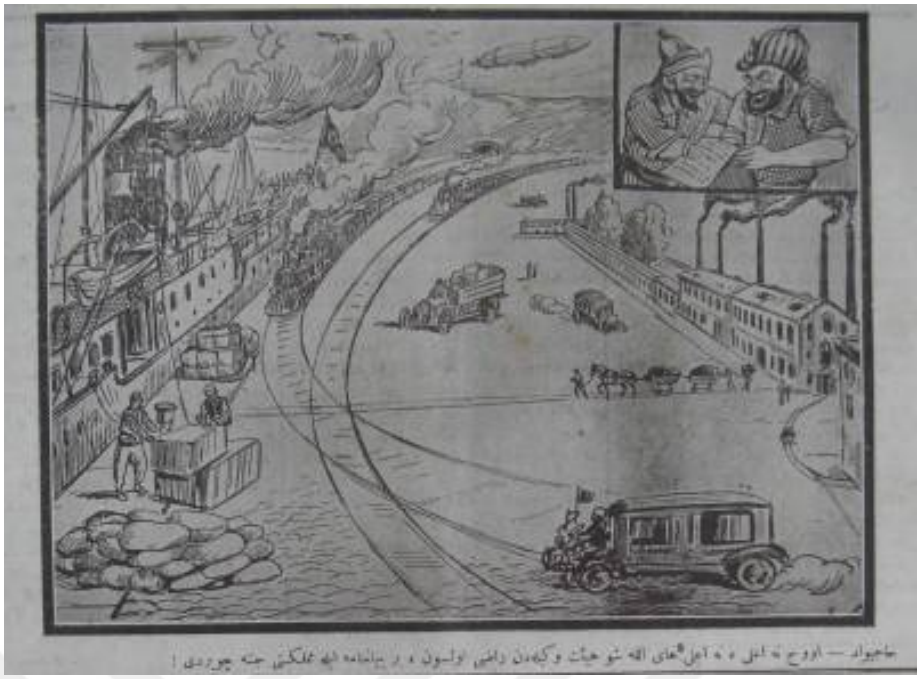

Karagöz, S. 1616, 12 Eylül 1923.

Hacivat: Ooh ne alâ, ne alâ hay Allah şu Heyet-i Vekile'den razı olsun, bir beyanname ile memleketi cennete çevirdi!

EK: 300

Karagöz, S. 1627, 20 Ekim 1923.

Heyet-i Vekile Reisi Ocak Başında

Karagöz- Nafile aşcı başı! Yemeklerin hiç birisini halk beğenmiyor. Ne tadı var, ne tuzu!"

Kemal-i hürmetle Gazi Paşamıza

[Tencerelerin ve kapların üzerinde: *"Sıhhiye-Lahana Turşusu"*, *"Maliye- Keşkül-ü Fukara"*, *"Adliye-Yalancı Dolma"*, *"Dâhiliye-Çorba"*, *"İktisat-Puf Böreği"*, *"Şer'iye-İmam Bayıldı"*, *"Nafia-Piyaz"*]

EK: 301

Zümrüdüanka, S. 85, 1 Kasım 1923.
Heyet-i Vekilenin İstifası
Kağıttan hafifmiş!...
[Gazeteler: *"Karagöz"*, *"Tasvir-i Efkâr"*, *"Tanin"*]

EK: 302

Zümrüdüanka, S. 95, 6 Aralık 1923.
Asırların Enkazından:
Millet ve Hükümet
[Hükümetin sözleri: *"Yapacağım… edeceğim… ilh"*; Milletin sözleri: *"Ne vakit.. ne vakit…"*]

EK: 303

Karagöz, S. 1648, 2 Ocak 1924.

1340-Yeni Sene Girerken-1340

Karagöz- Ey muhterem Heyet-i Vekile, harp yılını zaferle başardık, zafer yılını sulh ile başardık, sulh yıllarını da inşallah memleketi imar ile şenlendirmek nasip olur. Ha bakalım, gayret sizden, yardım milletten!

EK: 304

Karagöz, S. 1651, 12 Ocak 1924.

Hükümetin Ağır Yükü

Karagöz- Ağalar, beyler, efendiler, hoca efendiler, öyle uzaktan seyirci durmak olmaz. Bu yokuş yardımsız çıkılamayacak kadar sarptır!

[Yüklerin üzerinde: *"Maarif"*, *"İmar"*, *"Muhacirin"*, *"Bütçe"*]

EK: 305

Karagöz, S. 1680, 23 Nisan 1924
Günahı Çok Bir Vekil
Karagöz: Aman paşam kurtaracağım diye nafile sen de kuvvetini tüketme! Arkamızda bütün bir efkâr-ı umumiye varken biz bıraksak bile o yerinde kalamaz.
[Sandalyenin üzerinde: *"Dâhiliye Vekâleti"*]

EK: 306

Kelebek, S. 59, 22 Mayıs 1924.
Yeni Siyaset Oyunlarından:
Çaylak Yavrum Kapamazsın!
[Kartalın Üzerinde: *"Matbuat"*]

EK: 307

Akbaba, S. 169, 17 Temmuz 1924.
İsmet Paşa'nın İzmir Seyahatinde Halkla Teması
İsmet Paşa: Köyünüze mektep yapacağız, hastane yapacağız, şimendüfer yapacağız, yol yapacağız, köprü yapacağız…
Halk- Yaşasın halk hükümeti, bize yapacak hiçbir şey bırakmadı!..

EK: 308

Akbaba, S. 196, 20 Ekim 1924.
Süt Nine Hesap Veriyor
-Biraz sıtma geçirdi, biraz aç kaldı, biraz çıplak kaldı ama ben ona şimendüfer aldım.

EK: 309

Karagöz, S. 1734, 29 Ekim 1924.
Kuluçkanın Yavruları!
Karagöz- Benim merhametli paşam, bu yavruları kapacaklar diye korkup onları kanatlarının altına çağırıyorsun ama kendinin kafese gireceğinden korkmuyor musun? Bana kalsa tavuk siyaseti değil, leylek politikası yapıp şunların bir ikisini yuvadan atsan daha iyi olacak!

EK: 310

Zümrüdüanka, S. 189, 30 Ekim 1924.
Biz de el öpmeğe geldik.
[İskeletlerin kuşaklarında: *"Açlık"*, *"Sıtma"*]

EK: 311

Akşam, 5 Mart 1924.
Şiddet Kabinesi
-Var mı bana yan bakan?!..

EK: 312

Akbaba, S. 267, 25 Haziran 1925.
Gelecek Sene Bütçenin En Büyük Kısmı Şimendüferlere Tahsis Olunacaktır. Demiryollar Üzerinde Demir Kollar
[Vagonların üzerinde: *"Müdafaa-i Milliye"*, *"Bahriye"*, *"Nafia"*, *"Maliye"*, *"Maarif"*, *"Dâhiliye"*, *"Sıhhiye"*, *"Hariciye"*]

EK: 313

Akbaba, S. 279, 6 Ağustos 1925.
Başvekil İsmet Paşa Hazretleri:
Hücre-i İştigalinde

EK: 314

Akbaba, S. 307, 12 Kasım 1925.
Gazetelerden: [İsmet Paşa kabinesi yirmi bir rey muhalife karşı yüz elli dokuz rey ile itimad kazandı]
İsmet Paşa- Nafile başınızı kaldırmayın, çok kuvvetli oturdum!..

EK: 315

Papağan, S. 145, 12 Temmuz 1926.
[Samsun-Sivas hattında miktarı milyonlara baliğ olan bir suiistimal meydana çıktı!-Gazeteler]
Ata sözlerinden: Nerede hareket.. Orada bereket!!..

EK: 316

Akbaba, S.408, 1 Kasım 1926.
İsmet Paşa kabinesi, yakında, millet meclisine, devre-i tatiliye zarfındaki icraatının hesabını verecek!
İsmet Paşa-Çok ve iyi çalıştım.. Bütün vazifelerimi yaptım.. Artık istedikleri gibi imtihana hazırım!
[Kitapların üzerinde: *"Maarif"*, *"Nafia"*, *"Ticaret"*, *"Müdafa-i Milliye"*, *"Sıhhiye"*, *"Maliye"*]

EK: 317

Karagöz, S. 2009, 18 Haziran 1927.

Politika Kavgaları Ola Dursun Biz Yolumuza, Harmanımıza Bakalım!

Köylü Dayı- Allah senden razı olsun yavuz paşam, şimendüferi köyümüze kadar getirdin, artık çok çok eker, bol bol toplar, vagon vagon, satarız.

Karagöz- Daha dur bakalım dayı, biz köylümüzü sade yolsuzluktan değil, cehaletten, taassuptan, kansızlıktan(?) da, kurtaracağız. Yeter ki Avrupa bu halde kalsın, harp davulu çalmasın!"

EK: 318

Akbaba, S. 516, 21 Kasım 1927

Memleket dahilinde nizam-ı ictimaiyi ihlale cür'et eden komünizm propagandacılarının oraklarıyla çekiçleri hükümetimizin kudretli eline geçti..

İsmet Paşa- Bu sefer kökünden kesip atacağım!..

EK: 319

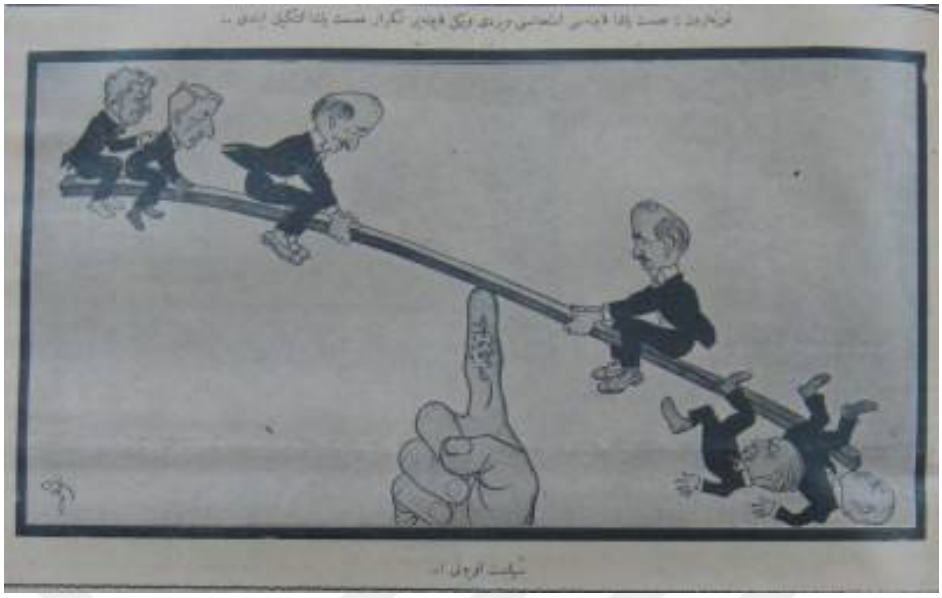

Akbaba, S. 511, 3 Kasım 1927.
Gazetelerden: İsmet Paşa hükümeti istifasını verdi ve yeni kabineyi tekrar İsmet Paşa teşkil etti..
Siyaset Oyunu
[Parmakta: *"Halk Fırkası"*]

EK: 320

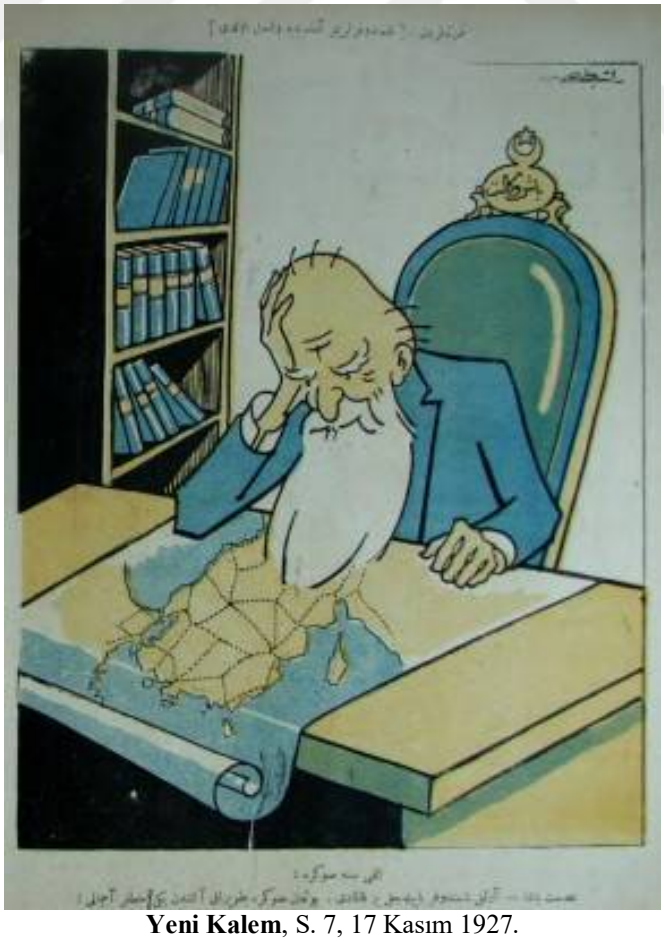

Yeni Kalem, S. 7, 17 Kasım 1927.
Elli sene sonra:
İsmet Paşa- Artık şimendüfer yapacak yer kalmadı. Bundan sonra toprak altından yeni hatlar açmalı!
[Koltukta: *"Başvekâlet"*]

EK: 321

Akbaba, S. 523, 15 Aralık 1927.

İsmet Paşa Hükümeti, haksızlığa, kanunsuzluğa, ehliyetsizliğe karşı şedid bir mücadeleye başladı.. İsmet Paşa-Aman arkadaşlar gayret.. Çok şükür evimizden kiracıları çıkardık. Harap olan yerleri tamir ettik.. Şimdi, köşeyi bucağı da ince temizleyelim de kir, pas, mikrop kalmasın!..

EK: 322

Akbaba, S. 525, 22 Aralık 1927.

İsmet Paşa- Aman Kaya Pehlivan, çabuk şunun sırtını yere getir, asıl zorluları ayakta bekliyor!.. [İsmet Paşa'nın rakibi: *"Yolsuzluk"*; Şükrü Kaya'nın rakibi: *"Fuhuş"*; Sıra bekleyenler: *"Hayat Pahalılığı"*, *"İltimas"*]

EK: 323

Karagöz, S.2133, 25 Ağustos 1928.

Sonbahar at yarışlarının birincisi dün İstanbul'da Veliefendi'de yapıldı.

Karagöz- Ey benim Yavuz İsmet Paşam! İşte bu sonbahar da at yarışları başladı. Çiftçimizin, köylümüzün at, hayvan, mal sahibi olması için bu güzel işi sen kurdun, sen başladın. Bütün millet de bu yolda yürümektedir. Bunun asıl faydasını çocuklarımız görecek ve bu işi istediğin dereceye onlar getirecek.

EK: 324

Yeni Köroğlu, S. 325, 6 Haziran 1931.

İktisat Vekâletimi, İsraf Vekaletimi?

KÖROĞLU-İşte Paşam, sen haznenin gelirini giderine uyduracağım diye çalışırken İktisat Vekâleti yalnız bir kalorifer için 170 bin Lirayı çatır çatır harcıyor.

[Devenin üzerinde: *"170.000 Lira"*]

EK: 325

Yeni Köroğlu, S. 665, 8 Eylül 1934.
İsmet Paşamız Dahiliye Vekilimiz Şükrü Kaya Beyle Şark vilâyetlerimizi gezeceklerdir.
Yavuz İsmet Paşamız Halk Arasında…
Köroğlu- Ayağının uğurunu vatan köşelerine de götürdün Paşam. Seni yanıbaşında gördükçe milletin gözü, gönlü, yüreği şenleniyor.

EK: 326

Yeni Kalem, S. 7, 17 Kasım 1927.
Dûrbinliği Gözlüklerinden Belli
Bir Hariciye Vekili

EK: 327

Yeni Köroğlu, S. 329, 20 Haziran 1931.

Birde Avrupa Seyahatinden Vazgeçsek …

İsmet Paşa- Al KÖROĞLU, işte kestim, biçtim, Yamadım. Ver maliye vekiline de idareli harcasın.

Köroğlu- Eksik olma paşam, iyi ama, şu Hariciye vekiline de emretsen de iki de bir Avrupa seyahati çıkarıp kesenin bereketini kaçırmasa.

[Kesede: *"Bütçe"*]

EK: 328

Karagöz, S. 2744, 4 Temmuz 1934.

Türk politikası, sulh politikası demektir…

Haciyvat- Aman Karagöz, bu havadaki Tayyare mi kuş mu?

Karagöz- Haciyvat, buna bizim sulh meleği derler. Şimdilik dünyanın yedi bucağını dolaşıp sulh ve dostluk saçıyor!

[Tevfik Rüştü Aras'ın attığı kâğıtlarda: *"Sulh"*, *"Dostluk"*, *"Kardeşlik"* …]

EK: 329

Akbaba, S. 18, 17 Haziran 1933.

Londra iktisat konferansında söylendiği gibi buhranın önüne geçilemeyip de vahşet devrine dönülürse:

Tevfik Rüştü Bey Hitler Makdonalt Musolini Litvinov

EK: 330

Yeni Köroğlu, S. 458, 14 Eylül 1932.

Dünyanın Temeli Para, Kubbesi Yine Paradır.

İş Bankası Müdürü Celâl Beyefendi Vekil Oldu.

KÖROĞLU- Aman Bankacı başı, on senedir İş Bankasını var ettin, ihya ettin. Şu işi de hazırla, pişir ki ticaretimiz de ordumuz gibi heybetli, politikamız kuvvetli olsun.

EK: 331

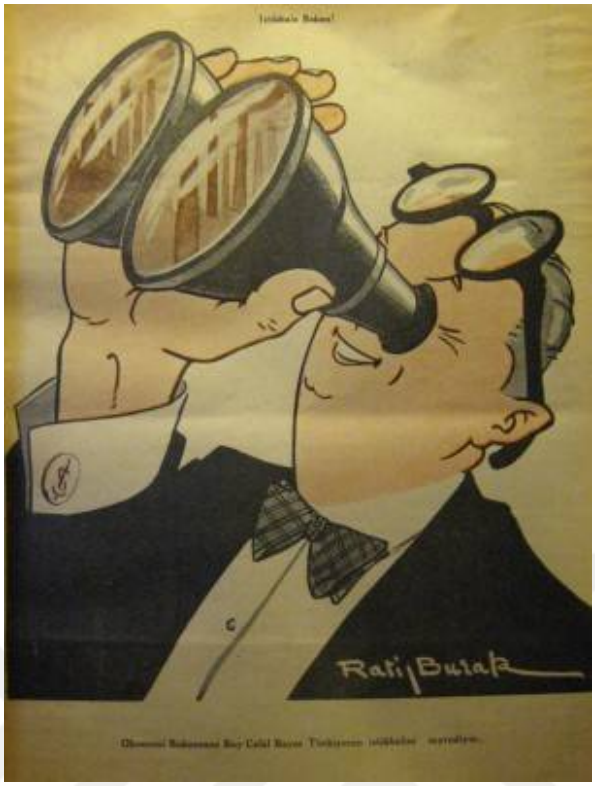

Akbaba, S. 56, 24 Ocak 1935.
İstikbale Bakan!
Okonomi Bakanımız Bay Celâl Bayar Türkiyenin istikbalini seyrediyor..

EK: 332

Karikatür, S. 78, 26 Haziran 1937.
CUMHURİYETİN "TUNCELİ"
İnönü- Bu da son Dersim!

EK: 333

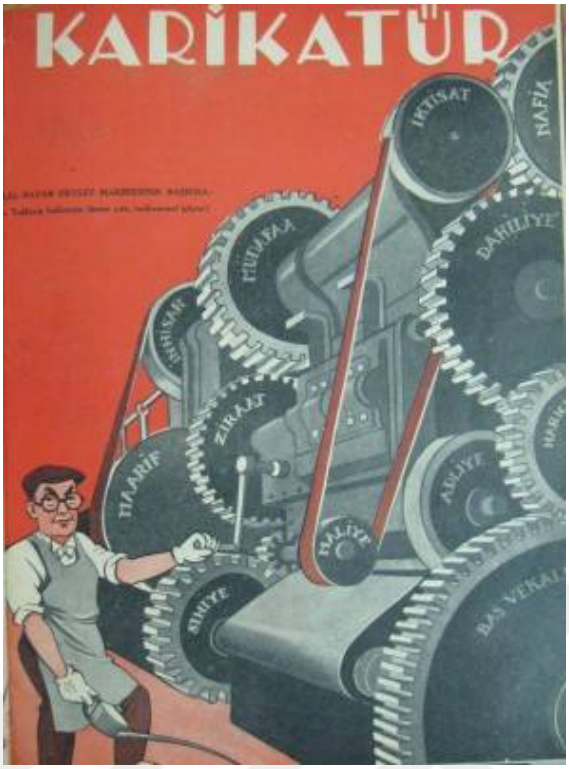

Karikatür, S. 97, 6 Kasım 1937.
CELÂL BAYAR DEVLET MEKANİZMASININ BAŞINDA
-Yağlayıp ballamıya lüzum yok, mükemmel işliyor!.
[Çarklarda: *"İktisat"*, *"Nafıa"*, *"Müdafaa"*, *"Dahiliye"*, *"Hariciye"*, *"İnhisar"*, *"Ziraat"*, *"Maliye"*, *"Adliye"*, *"Başvekâlet"*, *"Maarif"*, *"Sıhiye"*]

EK: 334

Karagöz, S. 144, 13 Kasım 1937.
Büyük güreş başlıyor
Hacivat- Aman Karagözüm Başvekil Celâl Bayar-Kollarını sıvamış neye hazırlanıyor?
Karagöz- Topraksız köylüye toprak, fazla vergiye son verecek. Pahalılığı, yoksullukları yere yıkacak. Aşk olsun Cûmhuriyet Hûkümetine. Çok iyi günler göreceğiz Hacivat!
[Celal Bayar'ın rakipleri: *"Kırtasiye"*, *"Vergi"*, *"Cehalet"*, *"Pahalılık"*]

EK: 335

Karagöz, S. 155, 29 Ocak 1938.
Başvekilimiz Celâl Bayar- Buyurun, işte millete ucuzluk kapısını açıyoruz.
Karagöz- Eksik olma baş bakanım! Cumhuriyet sayesinde millet her ihtiyacını daha ucuz alacak, rahat edecek, gayretle çalışacak… Cumhuriyetimiz var olsun!
[Anahtarın üzerinde: *"Devlet kuvveti"*]

EK: 336

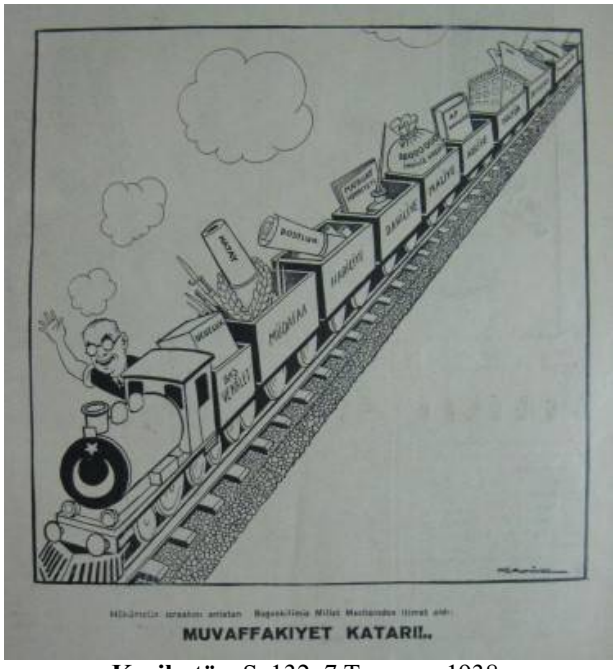

Karikatür, S. 132, 7 Temmuz 1938.
Hükümetin icraatını anlatan Başvekilimiz Millet Meclisinden itimat aldı:
MUVAFFAKİYET KATARI
[Vagonlarda: *"Başvkâlet-Ucuzluk"*, *"Müdafaa- Hatay"*, *"Hariciye- Dostluk"*, *"Dahiliye- Matbuat Hürriyeti"*, *"Maliye- 16 000 000 İngiliz Lirası"*, *"Adliye- Af Kanunu"*, *"Nafia"*, *"Maarif"*]

EK: 337

Akbaba, S. 103, 29 Kasım 1923.
Osmanlı Saltanatının Türkiye Cumhuriyetine Son Mirası
[Yarasanın Üzerinde: *"Düyûn-u Umumiye"*, Adamın Üzerinde: *"Türkiye"*]

EK: 338

Karagöz, S. 1669, 15 Mart 1924.
Çoğu gitti azı kaldı
Karagöz-Emdiniz, emdiniz. Haydi son lokmanız boğazınızda kalmasın. Fakat acele edin. Yakında sizi de koparıp atacağım ha!
[Sülüklerde: *"Düyûn-u Umumiye"*, *"Reji"*]

EK: 339

Karagöz, S. 1637, 24 Kasım 1923.

Muvazene-i Maliyemiz

Hacivat-Mebus efendiler kağıt üstünde sağa sola tahsisat saçıyorsunuz ama Maliye Vekili ne diyor acaba?

Karagöz-Zavallının diyecek lafı kaldı mı ya! Hazinenin on milyon açığı muvazeneyi alt üst ettiği halde berikiler hâla yükletip duruyorlar!

[Kantarın topuzunda: *"Bütçe"*; Kutuların üzerinde *"Adliye"*, *"İmar"*, *"Maaşlar"*, *"Mübadele"* vb.]

EK: 340

Karagöz, S.1648, 2 Ocak 1924.

Bütçenin '40' Milyon Lira Açığı

Karagöz- Delik büyük muhterem mebus bey, memurun sırtından keseceğimiz parça nasıl olsa buna yama olamayacak, onu bırakıp başka yamalar bulsak olmaz mı?

[Çuvalın Üzerinde: *"Bütçe-1340"*]

EK: 341

Akbaba, S. 114, 7 Ocak 1924.
Bütçe Açığı Münasebetiyle
Atasözlerinden: Ayağını yorganına göre uzatmalı!

EK: 342

Zümrüdüanka, S. 105, 10 Ocak 1924.
Tohumluk Meselesi
-Ağam hükümetin verdiği tohumluğu ne yaptın?
-Beyim, onu çoktan mideye ektik

EK: 343

Zümrüdüanka, S. 177, 18 Eylül 1924.
Reji Kalkıyor, İnhisar Baki
Reji- Ben bu hale getirdim, şimdi sana havale ediyorum..

EK: 344

Karagöz, S. 1754, 7 Ocak 1925.
Mübarekler Fil Oldular!
Halk-Amanın yetişin yahu! Ben bunların hangisini doyuracağım!
[Fillerin hortumlarında: *"Gümrük"*, *"Oktruva"*, *"Tarik Vergisi"*, *"Tedrisat Vergisi"*, *"Temettü Vergisi"*, *"Emlak Vergisi"*]

EK: 345

Akbaba, S. 232, 23 Şubat 1925.
İşlerimiz Allah'a Emanet
Başvekil-Başka çare yok, yağmur duasına çıkmalı!
[Deponun üzerinde: *"Bütçe"*; Bahçedeki bölümler: *"Sıhhiye"*, *"Hariciye"*, *"Ziraat"*, *"İktisat"*, *"Bahriye"*, *"Maarif"*, *"Nafia"*; Fışkıran sularla kovasını dolduranlar: *"Reji"*, *"Suiistimal"*, *"Maaş"*, *"Düyûn-u Umumiye"*]

EK: 346

Akbaba, S. 240, 23 Mart 1925.
Türkiye İktisadi İnkişafını Düşünüyorlar!
[İhtiyarın sakalında: *"Pamuk"*; İngiliz'in doldurduğu kovada: *"Petrol"*]

EK: 347

Karagöz, S. 1793, 23 Mayıs 1925.
Memleketin Şimendüferciliği İlerliyor

Köylü- Aşk olsun paşam, bizim çorak memleketimize şu medeniyet makinesini getirdin. Allah razı olsun, biz de çalışa, çabalaya, eker, biçer bu yoldan kâr ederiz.
Karagöz- Aferin köylü dayılar, bakın medeniyetin iyiliğini, faydasını ne çabuk anladınız, bu demir yolları memlekete can verecek, bereket getirecek. Fakat siz de çalışın ha!

EK: 348

Karagöz, S. 1862, 20 Ocak 1926.
Bizim Bütçe Doğrulacak mı Dersiniz?

İsmet Paşamız- Ah şu teraziyi bir denk getirebilsem!
Karagöz- Sen hiç üzülme paşam, millet senin ne hayırlı, ne faydalı işler yaptığını görüyor. Onun için ne yapar yapar, vergilere tahammül eder, bütçeyi denk yapmaya muvaffak olur, sen tuttuğun işleri yarım bırakayım deme!
[Terazinin üzerinde: *"Bütçe"*; Terazinin aşağıdaki kefesinde: *"Maaşlar"*, *"Maarif"*, *"Şimendüfer"*, *"Müdafa-i Milliye"*; Terazinin yukarıdaki kefesinde: *"Fındık"*, *"İncir"*, *"Üzüm"*, *"Tütün"*, *"Pamuk"]*

EK: 349

Karagöz, S. 1867, 6 Şubat 1926.
Ticaret Piyasası ne Alemde?

Karagöz- Yahu ne düşünüp duruyorsun. İki yanında iki kasa, mağazanın her tarafı mal dolu, senden bahtiyar adam olur mu?

Tüccar- Sorar mısın! Karagöz Çelebi! Kasaların içinde veresiye verilmiş malların senetlerinden başka mangır yok, gördüğün mallar da borca alınmış, fabrikaya ödenecek piyasada santim alış veriş yok. Sen sen ol da düşünme!

EK: 350

Karagöz, S. 1869, 13 Şubat 1926.
Gaz, Şeker İnhisarı Başlarken

Karagöz- Aman Hacivat, şunların önünü kestir, yanlış yere gidiyorlar. İnhisar derken ihtikârın yolunu tuttular mı hapı yuttuk. Yine Harb-i Umumi'deki gibi iş vesikaya biner ha!

[Kutuların üzerinde: *"Şeker"*, *"Gaz"* ve *"Benzin"*; Tabelaların üzerinde: *"İnhisar"*, *"İhtikâr"*]

EK: 351

Karagöz, S. 1869, 13 Şubat 1926.

'Et' de inhisara mı girdi yahu!

Hacivat- Hayır ola Karagöz, bu ne hâl?

Karagöz- Kedi ciğere bakarsa insan da ete bakar ayol, yüz yirmiye çıktıktan sonra bize de yemek değil, seyri ile kokusu kaldı.

[Kapının üzerindeki fiyat etiketinde: "120"]

EK: 352

Karagöz, S. 1893, 8 Mayıs 1926.

Maliye Vekili'ni İş Başında Bir Ziyaret

Karagöz- Pazar ola Hasan Beyefendi, bu kadar kitabı önüne dökmüş ne arıyorsun!

Maliye Vekili-Eyvallah Karagöz Çelebi, yeni bir vergi bulur muyum diye maliye, iktisat kitaplarını hatim ediyorum ama bulamadım. Şimdi kendi kendime bir şey icat edeceğim.

Karagöz-Aman çelebim kurbanın olam sakın yapma. Ciğerimi yakarsın ha!

[Maliye Vekili Hasan (Saka) Bey'in arkasındaki vergi dosyaları: *"Temettü"*, *"Tarik"*, *"Emlâk"*, *"İstihlâk"*, *"Arazi"*, *"Kazanç"*, *"Tedrisat"*, *"Gümrük"*]

EK: 353

Karagöz, S. 1904, 16 Haziran 1926.
Hasan Bey Vergi Harmanından Mahsul Alıyor.
Hacivat-Vay kemiklerim, vay tabanlarım.
Karagöz- Sesini kes Hacivat, çiftçi başı mahsul almayınca harmanı paydos edeceğe benzemiyor.
[Tabelada: *"İstihlak"*]

EK: 354

Karagöz, S. 1952, 1 Aralık 1926.
Pahalılık Gemi Azıya Aldı!
Hacivat- Kolay gele Karagöz, ayol buz gibi et mis gibi hamur işi varken ebegümeci, ıspanak toplanıp pişirilir mi?
Karagöz-Ah Hacivat ah, ben de bilirim ama vakitler o vakit değil. Bak daha bunun yağı var, harcı var, kömürü var, ekmeği var. Sen sinemaları dolduran kalabalığa ne bakıyorsun, çoğunun karnında fasulye pilakisi var.

EK: 355

Karagöz, S. 1982, 16 Mart 1927.

Bu Yıl Bütçemizde Gelirle Gider Arasında Fark Pek Az!

Karagöz-Ha gayret, ha gayret, bu hazinede toplanan paralarla yol yapacağız, mektep açacağız, en mühimi düşmana karşı elden geldiği kadar silahlanacağız. Onun için ey milletim, bu vergileri seve seve ver. Bir gün gelir, verdiğine şükür edersin.

[Çeşmenin üzerinde: *"Milli Hazine"*; Kovaların üzerinde: *"Müdafa-i Milliye"*, *"Maarif"*, *"Hariciye"*, *"Ziraat"*, *"Dâhiliye"*, *"Nafia"*; Vatandaşın boşalttığı kapta: *"Kazanç"*]

EK: 356

Akbaba, S. 500, 26 Eylül 1927.

[Gazeteler] Hükümet bu sene bütçeyi mütevâzin olarak iki yüz milyon üzerinden tertip ediyor.

İsmet Paşa-Hamd olsun elimdekini koymadan muvazene hasıl oldu!

[Terazideki keselerde: *"Varidat 200.000.000"*, *"Masarifat 200.000.000"*; İsmet Paşa'nın elindeki kesede: *"Yeni Vergiler"*]

EK: 357

Karagöz, S. 2008, 15 Haziran 1927.

Aç tokun, zengin züğürdün halinden anlar mı?

-Ne o yahu. Ben görmeyeli sırık fasulyesine dönmüşsün?

-Ne olacak ucuz diye akşam sabah sırık fasulyesi yemekten bu hale geldim. Yediğime çektim.

Karagöz-Öyle ya, onun da senin gibi mezesi dana sucuğu, yemeği sığır pirzolası olsaydı sana benzerdi.

EK: 358

Akbaba, S. 593, 16 Ağustos 1928.

Tok, açın halinden böyle anlar!

-Efendi, Allah rızası için bir sadaka.. Üç günden beri ağzıma bir lokma koymadım...

-Aferin sana, sa'yin meşkûr olsun.. Herkes senin gibi gayret etse hayat pahalılığının sıkıntısını çekmeyiz!..

EK: 359

Karagöz, S. 2092, 4 Nisan 1928.

Pahalılık, Pahalılık Derken Piyasada Koca Ticarethaneler Gürül Gürül Top Atmaya Başladılar.

Hacivat-Aman Karagöz bu ne hal, buraları hep mağaza, dükkân değil miydi yahu! Karagöz-Evet öyle idi ama şimdi mal satacak yerde top atıyorlar. Hemen Allah hepsini feraha çıkarsın!

EK: 360

Akbaba, S. 564, 7 Mayıs 1928.

Ekmek Fiyatı Günden Güne Yükseliyor

Halk-Yahu, Allah aşkına dur.. Artık çıkacak halim kalmadı!..

[Merdivenin en üstündeki adamın üzerinde: *"Hayat Pahalılığı"*; Merdivenin basamaklarında: *"6, 8, 10, 12, 14, 16, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34, ..."*]

EK: 361

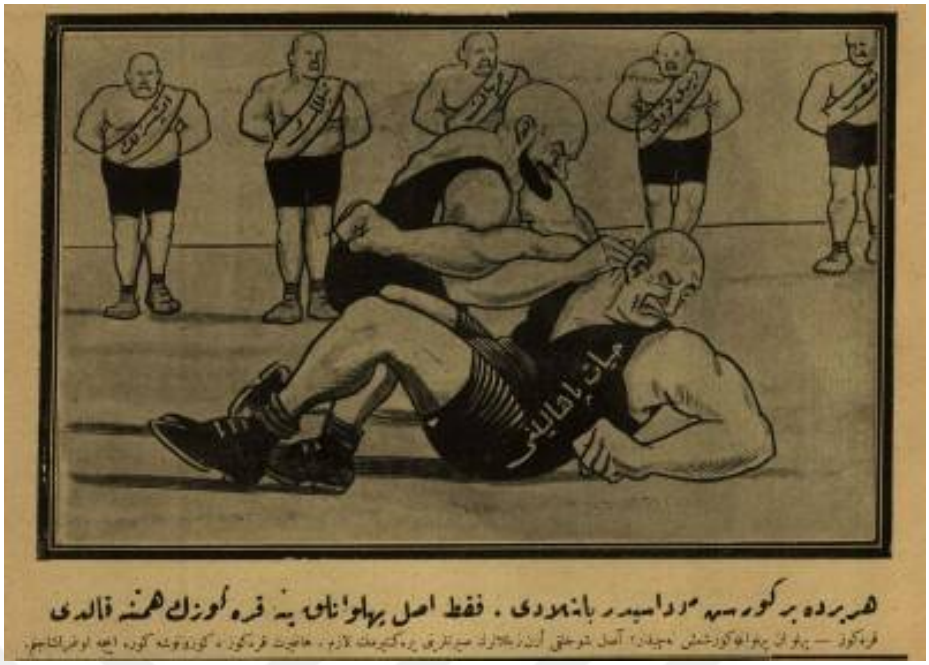

Karagöz, S. 2106, 23 Mayıs 1928.

Her Yerde Bir Güreş Modasıdır Başladı. Fakat Asıl Pehlivanlık Yine Karagöz'ün Himmetine Kaldı. Karagöz-Pehlivan pehlivanla güreşmiş ne çıkar? Asıl şu halkı ezen zebellârın sırtını yere getirmek lazım. Ha gayret Karagöz, görünüşe göre epeyce uğraşacağım.

[Karagöz'ün güreştiği pehlivan: *"Hayat Pahalılığı"*; Arkadakiler: *"İşsizlik"*, *"Tenbellik"*, *"Cehalet"*, *"Dedikodu"* ve *"Taassup"*]

EK: 362

Karagöz, S.2203, 27 Nisan 1929

Hacivat- Şu İngiliz lirası amma havalandı ha!

Karagöz- Eğer şu elimdeki oku iyi kullanabilirsem onu düşürürüm Haciyvat!

[Kanatlanan paranın üzerinde: *"İngiliz Lirası"*; Okun üzerinde: *"Yerli Mal"*]

EK: 363

Karagöz, 2206, 8 Mayıs 1929.

Hayat pahalılığına çare

Memur- aman Karagöz bu güneşin altında yandım tutuştum ne yapayım yahu?

Karagöz- Şuraya girersen biraz nefes alırsın, bundan başka barınacak yer yoktur!

[Güneşin üzerinde: *"Pahalılık"*; Çadırın üzerinde: *"Yerli Mal"*]

EK: 364

Karagöz, S.2209, 18 Mayıs 1929.

Dahiliye Vekâleti pahalılıkla mücadeleye başladı

Karagöz- Yaşa Şükrü Kaya Bey, Millet için sen de şunu kurban et de biz de ucuz et bulup şenlikli bayram yapalım!

[Koçun kuyruğunda: *"Pahalılık"*]

EK: 365

Akbaba, S. 227, 5 Aralık 1929.
İngiliz lirası, bazı gafil tüccarları pençesine geçirmiş, mütemadiyen yükseliyor.
Gazeteciler- Nafile. Onu vurup düşürebilmek için bizimkiler kâfi değil, daha kuvvetli silahlar lâzım!
[Kartalın üzerinde: *"İngiliz Lirası"*]

EK: 366

Yeni Köroğlu, S. 186, 5 Şubat 1930.
Bu yıl bütçeyi idareli kullanacağız.
Vekâletler- Aman paşam, yağlı, semiz tarafından lûtfedin ne olur.
Köroğlu- Yo o o. Karıca kararınca. Her kes hakkı ne ise alır. Asıl tasarruf devlet kesesinde olacak.
[Kesilmiş koyunun üzerinde: *"Bütçe"*]

EK: 367

Yeni Köroğlu, S. 218, 28 Mayıs 1930.
İstikraz haberi pek hoşa gidiyor!
Köroğlu- Amanın komşular ürkütmeyelim de konsun, ama dikkat edin getirdiğini yem yapıp sonra ciğerimizi yemesin.
[Kuşun taşıdığı kesede: *"İstikraz"*]

EK: 368

Karagöz, S. 2417, 16 Mayıs 1931.
Yeniden kimse memur alınmıyacak!
Karagöz- Gençler, artık bu kapıda ekmek yok, başka bir iş bulup para kazanmanın yoluna bakın. İşçiliği, san'atı hor görmeyin, mebusluğa kadar yolunuz var yahu!

EK: 369

Karagöz, S. 2511, 9 Nisan 1932.
Evvelâ can, sonra canan!
Karagöz- Hey küçükler, görmüyormusunuz devlet ananın memelerinde eski bol süt yok kendi öz evlâdını doyurmadan size bir şey veremeyecek, nafile beklemeyin!
[İsmet Paşa'nın üzerinde: *"Bütçe"*, kucağında *"Memur"*; Bekleyenler: *"Alacaklı"*]

EK: 370

Yeni Köroğlu, S. 308, 8 Nisan 1931.
Asıl Şimdi Ekmek Aslan Ağzında
Köroğlu- Hey gidi dedeler hey, bir liraya bir aile geçindiği zamanlar ekmek aslan ağzında derlerdi. Şimdi ekmeği aslan ağzından almak için ne çektiğimizi görseler acaba ne diyeceklerdi.

EK: 371

Yeni Köroğlu, S. 411, 2 Nisan 1932.
Dediğim Oldu… Trampa Yapılacak..!
Köroğlu- Anladınız ya Çelebiler. Bir muharebe yaptınız, dünyayı parasız bıraktınız. Şimdi hepimiz kokozladık. İşler düzelinceye kadar bari malı mala trampa edelim de alış veriş olsun.

EK: 372

Akbaba, S.2, 11 Ocak 1934.
-Benim programda işte bu yoktu!
[Çarkta: "5 senelik iktisadî program"; Kurukafalı yaratığın üzerinde: "Buhran"]

EK: 373

Karagöz, S. 1695, 13 Ocak 1934.

Memleketimizin her tarafında fabrika bacaları yükselmeğe başladı..

Haciyvat- Daha iki sene evvel bomboş olan topraklarımızda , şu bacalar ne çabuk bot attı değil mi Karagöz? Baktıkça göğsüm kabarıyor!

Karagöz- Elbette Haciyvat, ticaret tohumlarını memlekete serpince böyle filiz verir. Hele yakında mahsullerini de almağa başlarsak yalnız göğsümüz değil keselerimiz de kabaracak!

EK: 374

Akbaba, S. 201, 12 Kasım 1937.

Sırt hamallığı kalktıktan sonra:

Celâl Bayar- Müsterih ol!.. Senin yükünü de elde taşınacak kadar hafifleteceğim!..

[Yüklerin üzerinde: *"Muamele"*, *"Kazanç"*, *"Buhran"*, *"Muvazene"*]

EK: 375

Karagöz, S. 169, 7 Mayıs 1938.
Hacivat- Oh oh Karagöz, artık milletin karnı iyice doyacak. Bak usta başı ne şeyler çıkarıyor.
Karagöz- Elbette Hacivat devlet, baba ortadan mayası bozukları kaldırıp işi kendi tutunca furun böyle has çıkarır, fakir fukaranın da yüzü gülüp karnı doyar!
[*"Devlet Fırını"*nda Celâl Bayar'ın pişirdiği ekmeğin üzerinde*: "Ucuzluk"*]

EK: 376

Karikatür, S. 146, 13 Ekim 1938.
Almanlar yüz elli milyonluk kredi açıyorlar…
B. Şakir Kesebir- Üstat ne veriyorsunuz da böyle hiç ürkmeden elinize geliyorlar…
B. Celâl Bayar-İtimat azizim!..
[Kuşların üzerinde: *"16000000 £"*, *"150000000 Mark"*]

EK: 377

Akbaba, S. 152, 19 Mayıs 1924.
Bugün Açılacak Musul Konferansı'nda
İngiliz- Maksadımı şu suretle ve hüsnü niyetle anlatmak isterim, fakat…

EK: 378

Zümrüdüanka, S. 142, 19 Mayıs 1924.
Musul müzakeresi bugün başlayacak
[Sağ üstteki madalyonda: *"Musul"]*

EK: 379

Karagöz, S. 1688, 21 Mayıs 1924.

Türk-İngiliz Müzakereleri

Karagöz- Haydi bakalım çelebiler, tatlı konuşun ortalığa tatlılık gelsin. İki büyük millet çok şükür desin.

[Masanın üzerindeki kağıtta: *"Musul"*]

EK: 380

Karagöz, S. 1688, 21 Mayıs 1924.

Hariciye Siyasetimiz

Gazeteciler-Karagöz Çelebi nereye gittiğimizi görmüyoruz, bari hariciye dairesine uğrayalım da yolumuzu gösterecek bir ışık alalım!

Karagöz- İmam önünden aş, ölü gözünden yaş derler. Orası nura muhtaç, bizi nasıl tenvir edecek?

[Binanın tabelasında: *"Hariciye"*]

EK: 381

Akbaba, S. 156, 2 Haziran 1924.
Musul Üzerinde İngiliz Mandası
İngiliz- İdarem altında o kadar memnun ki, şikayet için ağzını bile açmıyor!..
[Alttaki kadının göğsünde: *"Musul"*]

EK: 382

Zümrüdüanka, S. 146, 2 Haziran 1924.
Bırakmam Vermem
[Kutunun üzerinde: *"Musul"*]

EK: 383

Akbaba, S. 158, 9 Haziran 1924.
Bütün milletler muvacehesinde Musul Meselesi'nin müzakere edildiğinin resmidir!
[Kapının üzerinde: *"Cemiyet-i Akvam"*; Masadaki kağıtta: *"Musul"*]

EK: 384

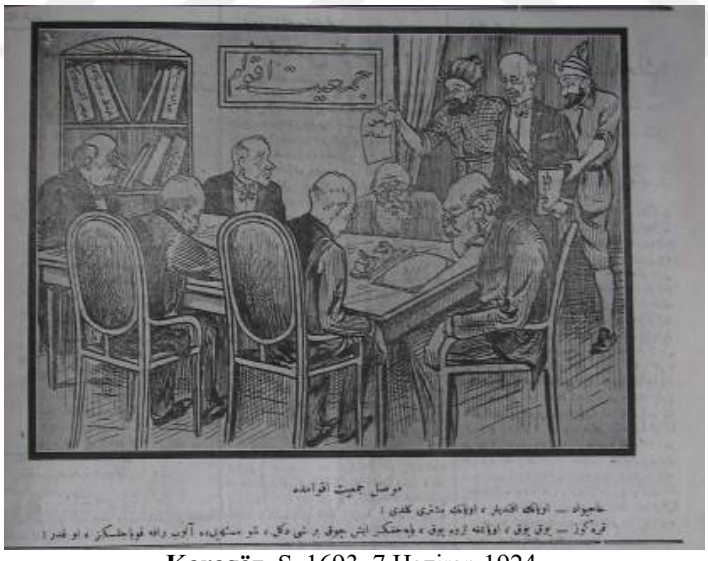

Karagöz, S. 1693, 7 Haziran 1924.
Musul Meselesi Cemiyet-i Akvam'da
Hacivat: Uyanın efendiler, uyanın müşteri geldi!
Karagöz- Yok yok, uyanmağa lüzum yok yapacağınız iş çok bir şey değil, şu meseleyi de alıp rafa koyacaksınız, o kadar!
[Duvardaki tabelada: *"Cemiyet-i Akvam"*; İngiliz Temsilcisi ve Karagöz'ün elindeki kâğıtlarda: *"Musul Meselesi"*]

EK: 385

Akbaba, S. 182, 1 Eylül 1924.
Siyasette düsturumuz: Temiz iş altı yılda çıkar!..
Ahali- Musul!.. Musul!..
İsmet Paşa: Usul!.. Usul!..

EK: 386

Akbaba, S. 189, 25 Eylül 1924.
Musul Meselesi Cemiyet-i Akvam'da
Türk Murahhası- Rey-i âma müracaat edelim!...
İngiliz Murahhası- Komisyona havale edelim!...

EK: 387

Zümrüdüanka, S. 180, 29 Eylül 1924.
İngiliz-Kimseye etmem şikayet, ağlarım ben halime
[Fethi Bey'in kollarındaki meleğin kanadında: *"Musul"*]

EK: 388

Akbaba, S. 194 (13 Ekim 1924).
İngiliz Elinde Musul
Türkler taarruz ediyor, can kurtaran yok mu?!..

EK: 389

Zümrüdüanka, S. 186, 20 Ekim 1924.
Musul Meselesi Cemiyet-i Akvam'da
Musul-Fakat efendiler, ameliyata ihtiyacım yok ki!! Benimki ince hastalık!..

EK: 390

Karagöz, S. 1789, 9 Mayıs 1925.
İsyan Basılıp Asiler Asıldıktan Sonra:
İngiliz- Aziz ve muhterem paşam, arada komşuluk var, bunca yıllık dostluk var. Şu dostluğun şerefine aramızdaki meseleyi yine dostça hal edemez miyiz?
Karagöz- Ah gidi Coni ah! Bu tatlı dilleri neden iki ay evvel dökmüyordun. Söyle bakalım!
[İngiliz'in elindeki benzin tenekesinde: *"Musul"*]

EK: 391

Akbaba, S. 255, 14 Mayıs 1925.
Ankara'da Müzakere, Musul'da Tazyik
Yamyam-Anlaşalım!
[Kadının sırtında: *"Musul"*]

EK: 392

Karagöz, S. 1811, 25 Temmuz 1925.
Yiyemiyeceğin Lokmaya El Uzatma-Atalar Sözü
Kikirik- İştahım var karnım tok, yiyeceğim fırsat yok, bırakmağa gönlüm yok, ne yapsam bilmem? Şu sofradan elini yüzünü yıkar ardına bakmadan gidersin. Anladın mı muharebede o kadar abur cubur yedin sonra Musul'un hurması mideni bozar!

EK: 393

Akbaba, S. 281, 13 Ağustos 1925.
Musul'da Yarınki Vaziyet
İngiliz Oyunu: Futbol

EK: 394

Karagöz, S. 1816 , 12 Ağustos 1925.
Siyasi Entrikalar Ocağı Çalışıyor!

Kikirik- Şu 'tertip'ler gayet mükemmel. Bunlar sayesinde yerim rahat, başım dinç. Herkesin nabzına göre şerbet , herkesin damarına göre ilacım var. Şu tertibi de Türklere kabul ettirsem Musul işini hal etmiş olacağım.

Karagöz- Bana baksana Kikirik Efendi. Böyle tertipleri yutacak zavallı kalmadı. Alimallah sana halis mavzer hapıyla bomba hülasasından mürekkeb bir iksir yuttururum. Aklın başına gelir ha!

[Laboratuvar kaplarında: *"Bolşeviklere karşı Alman Formülü"*, *"Fransa Aleyhine Dalavere Tertibi"*, *"Fas Dalaveresi"*, *"Hindistan'ı Uyuşturma Tertibi"*; *"Kikirik"*in elindeki kaplarda: *"Musul"*, *"Cemiyet-i Akvam"*.]

EK: 395

Karagöz, S. 1819, 22 Ağustos 1925.
Ağız Tadıyla İçemeyecek Vesselam!
Kikirik- Kimseye sezdirmeden şunu sineye çekeyim, olur mu olur.
Karagöz- Dikkat et Kikirik, ateşle oyun olmaz. Paşamızın elindeki meşalenin alevi bir dokundumu cayır cayır yanarsın ha!
[Benzin tenekesinde: *"Musul"*]

EK: 396

Akbaba, S. 293, 24 Eylül 1925.
Günün Siyasi Eğlencesi
İngiliz- Biraz oynayın da yine bana verin, olmaz mı?.
[Topun üzerinde: *"Musul"* ; Çocuklar: *"Cemiyet-i Akvam"* ve *"Lahey Mahkemesi"*]

EK: 397

Karagöz, S. 1829, 26 Eylül 1925.
Kağıttan siper arkasında politika oyunu!
Hacivat- Ah gidi Kikirik ah, böyle iskambil kâğıdından köşke girip politika oyunu yapmağa kalkarsın ha!
Karagöz- Bırak onu havasına, ne isterse yapsın. Biz de burada atış oyunu yaparız. Bakalım hangimiz pes diyecek!
[İskambil kulesinin üzerinde: *"Cemiyet-i Akvam"*]

EK: 398

Akbaba, S. 311, 26 Kasım 1925.
İki Ahbap Çavuşlar
İkisi bir ağızdan-Musul Mes'elesi adalet dairesinde hal edilmiştir!..
[Öndekiler: *"Divan-ı Adalet"* ve *"Cemiyet-i Akvam";* Asılmış olan bebeğin üzerinde: *"Musul"*]

EK: 399

Akbaba, S. 318, 21 Aralık 1925.

Tevfik Rüştü Bey, kuvvetin haktan fazla hakim olduğunu gördükten sonra: Son söz Ankara'nındır!.. dedi

Çemberlayn, esir Cemiyet-i Akvam'ın kararıyla Musulumuzun üzerine oturduktan sonra: Artık görüşebiliriz!.. dedi

EK: 400

Karagöz, S. 1856, 30 Aralık 1925.

İngilizlere Yıl Başı Hediyesi

Karagöz- Hayda, varan bir. Bu Musul işi bak senin başına daha ne işler açacak. Asya'nın bütün milletlerini karşında görmek istiyorsan bekle! Bak gelecek yıl başı sana ne hediye göndereceğim.

[Top mermisinin üzerinde: *"İttifak"*]

EK: 401

Karagöz, S. 1859, 9 Ocak 1926.

İngilizlerin Dili Pek Nazikleşti!

İngiliz-Azizim, dostum, karagözlüm efendim. Bırak şu elindeki, belindeki tehlikeli oyuncakları da seninle dostça konuşalım, koklaşalım a canım

Karagöz- A iki gözümün hiç birisi efendim, biz böyle konuşursak daha iyi anlaşırız. Hele sen ne söyleyeceksen söyle bakalım!

EK: 402

Karagöz, S. 1860, 13 Ocak, 1926.

Böyle Hesap Başka Olur!

İsmet Paşa-Aferin İngiliz Efendi, Cenevre'lerde, İsviçre'lerde işimiz ne, gel yanımıza, geç şöyle karşımıza, konuşalım, anlaşalım.

EK: 403

Karagöz, S. 1877, 13 Mart 1926.

Cemiyet-i Akvam'da Kendi Kendine Güvey Olan Kikirik

Musul- Of, aman bu adamın yanında sıkılıyorum, kurtarın beni!

Karagöz- Acele etme elmasım. O, bu sersem herifleri şahit tutup seni nikâhlamak istiyor ama ehemmiyeti yok. Merak etme yakında seni kapar, kaçarım!

EK: 404

Karagöz, S. 1897, 22 Mayıs 1926.

Musul Meselesi Nihayet Böyle Hal Edilecek

İngiliz- En kolay çare bu azizim Türk. Dava gaz kuyusunun başına değil mi? Üçümüz şirket olur, çıkan gazı paylaşırız.

[Kuyunun üzerinde: *"Musul Gazları"*]

EK: 405

Karagöz, Sayı, 1900, 2 Haziran 1926.
Musul Aşı Pişti, Kotarılıyor!
İngiliz-Nasıl paşam, kıvamı geldi kotaralım mı?
İsmet Paşa-Beş yıldır kaynatıyoruz, ne senin istediğin gibi ağdalı, ne benim istediğim gibi meyaneli olmadı. İyisi mi ocağı söndürelim bari.
[Kazanın üzerinde: *"Musul Aşı"*]

EK: 406

Karagöz, S. 1901, 5 Haziran 1926.
Musul İşi Döne Dolaşa Şu Hale Geldi!
Karagöz: Anlaşıldı efendiler, Kikirik Efendi çeşme başını tuttu, hepinize istediği kadar damla damla gaz verecek! Anladınız ya, Cemiyet-i Akvam'da sizi de kafese koymasının sebebini!
[Çeşmenin üzerinde: *"Musul"*]

EK: 407

Akbaba, S. 366, 7 Haziran 1926.
Musul Meselesi Örtbas Edildi..
-Conbul Efendi, şuna emin ol ki bir gün gelecek, ben yine hortlayacağım!..
[Tabutun üzerinde: *"Musul Meselesi"*]

EK: 408

Karagöz, S. 1902, 9 Haziran 1926.
İngiliz Sağmal İnekleri Kimi Süt Verir Kimi Gaz
Karagöz- Sağ bakalım Kikirik Efendi sağ. Sessiz, zavallı sütlü inekleri buldun ya, istediğin gibi sağar, kiminden süt alırsın, kiminden gaz!
[İneklerin üzerinde: *"Filistin"*, *"Hindistan"*, *"Mısır"*, *"Irak"*]

EK: 409

Karagöz, S. 1637, 24 Kasım 1923.

Yunanın Kuyruğu!

Hacivat: Kendini karşı yakaya attın diye silahsız Türklere eşkıyalık ediyorsun ama dikkat et kuyruğun elimizdedir!

Karagöz- Hem unutma ki bu kuyruğun kılları İstanbul'daki iki yüz bin ırktaşının teşkil eder!

EK: 410

Karagöz, S. 1691, 31 Mayıs 1924.

Gidenler Gelenler

Karagöz- Gelen muhacirlerimizin sefaletiyle gidenlerin şu halini görünce Yunanla yaptığımız muharebede biz altta kaldık sanıyorum!

EK: 411

Akbaba, S. 178, 18 Ağustos 1924.
Türk-Yunan Dostluğu!...

EK: 412

Zümrüdüanka, S. 214, 12 Şubat 1925.
Görenler Allah İçin Söylesin?.
Yunanlı- Harp isterim harp!!.

EK: 413

Karagöz, S. 1876, 10 Mart 1926.
Mübadele Komisyonu
Mübadiller Gayrımübadiller- Aman Karagöz Çelebi, biraz dur da şunlara derdimizi anlatalım.
Karagöz- Olamaz efendiler, bu aza efendiler seyahat merakındadırlar, hepsi bir araya geldi mi, artık kafa kafaya verip konuşsunlar, be de onları gezdireyim. Başka çare yok, büsbütün işiniz geri kalır ha!
[At arabasının üzerinde: *"Mübadele Komisyonu"*]

EK: 414

Akbaba, S. 349, 8 Nisan 1926.
Mübadele Mes'elesi: Sür'atle İlerliyor!
[Tevfik Rüştü Bey'in üzerinde olduğu salyangozun kabuğunda: *"Mübadele Mes'elesi"*; Evrakların üzerinde: *"Müzakere 19"*, *"Müzakere: 34"*]

EK: 415

Akbaba, S. 527, 29 Aralık 1927.

Mübadil- Oğlum, şu küçük levhada ne yazıyor?

Memur- "İşi Olmayanların İçeri Girmesi Memnudur!" yazıyor..

Mübadil- Ya.. Öyle ise bu adamlar niçin içeriye girmişler?!.

[Kapının üzerindeki levhada: *"Muhtelit Mübadele Komisyonu"*]

EK: 416

Akbaba, S. 606, 1 Ekim 1928.

Senelerden beri mübadele komisyonu yalnız tefsir ile vakit geçiriyor..

Otomobil, hazır!.. Bina, Mükemmel!.. Maaş, bol!..

O halde bu iş neye çabuk bitsin?!..

EK: 417

Akbaba, S. 541, 16 Şubat 1928.

Senelerden beri dedikodusu bitmeyen mübadiller mes'elesini Yunanistan, mütemadiyen hüsn-ü niyet ninnisiyle uyutmaya çalışıyor…

Yunan- Emin olunuz ki, size karşı içimiz hüsn-ü niyetle doludur!...

[En solda Yunanlının üzerinde oturduğu binalarda: *"Türk Emlâkı"*]

EK: 418

Akbaba, S. 570, 28 Mayıs 1928.

Gazetelerden: Venizelos sahneye çıkar çıkmaz, Türk- Yunan dostluk müzakeresinin durması için Mösyö Papa'ya emir verildi.

Venizelos- Şimdilik dur!..

[Sahnenin üzerinde: *"Sahne-i Siyaset"*]

EK: 419

Karagöz, S. 2102, 9 Mayıs 1928.

En sonunda yine Karagöz'ün dediği çıktı: İskân işlerinde bir alay yolsuzluk meydana vurdu.

Karagöz- Gördün mü Dahiliye Vekilimiz! İşte böyle bıçak gibi kesip atmaca, keskin emirler verince İskân işleri de tahkik olunur yolsuzluk yapanlar da cezasını görür, haydi şimdi ey İskân Umum Müdürü Hacı Mehmet Bey hemşehrim! Sıva paçaları, göster kendini! Malum ya yolsuz işler yapanların elinde şu zavallı mübadiller kabahat gibi ortada kalmışlardı, kimsecikler üstüne almıyordu. Kaparozdan mal alanları, göz yumanları çıkar meydana!

EK: 420

Akbaba, S. 629, 20 Aralık 1928.

Senelerin Mirası:

Mübadele mes'elesi bir yaşına daha giriyor..

Eski sene- [Yeni seneye] Al yavrum, bu bana ecdadımın mirasıdır- İhtiyarladığın zaman sen de evladına bırakırsın!..

EK: 421

Karagöz, S. 2170, 2 Ocak 1929.

MÜBADELE İŞLERİ YÜRÜMEYE BAŞLADI!

Karagöz- Oh!.. Oh!.. Kırk bir buçuk maşallah, geçoldu, güçoldu ama işte artık yürümeye başladı!

[Çocuğun üzerinde: *"Mübadele"*; Venizelos'un üzerinde: *"Türk-Yunan İtilafı"*]

EK: 422

Yeni Köroğlu, S. 84, 13 Şubat 1929.

Yunanlının nazı kabak tadı verdi

Köroğlu- Bana bak pedimo, dostluğa geleceksen gel, yoksa yürür gelirim ha!

EK: 423

Akbaba, S. 691, 1 Ağustos 1929.

Elli sene sonra, Millet meclisinde Hariciye vekilimizin "Türk-Yunan" müzakeresi hakkında izahatı:
Tevfik Rüştü Bey: Muhterem efendiler, yeni bir mani çıkmadığı takdirde, mübadele meselesi de birkaç güne kadar halledilmiş bulunacaktır..

EK: 424

Yeni Köroğlu, S. 129, 20 Temmuz 1929.
Yunanlı artık bunu mu bekliyor?
Mehmetçik- Bana bak çorbacı, Ben diplomat değilim! Meramın ne ise açık konuş!
[Süngünün ucundaki kâğıtta: *"Mübadele Meselesi"*]

EK: 425

Yeni Köroğlu, S. 219, 31 Mayıs 1930.
Allahını seven maşallah desin!
Köroğlu- Bu kadar mektup dosyası içinde nihayet birbirinizi bulup konuşmak varmış ha. Haydi uğurlu olsun!

EK: 426

Karagöz, S. 2321, 14 Haziran 1930.
Yunanlılarla itilâfname imzalandı!
Karagöz- Oh, oh, kırk bir buçuk maşallah. Şu parayı gayrimübadillere saçayım da düğünümüz şenlensin. Haydi tanrı dirlik düzenlik versin!
[Karagöz'ün elindeki çuvalın üzerinde: *"Tazminat"*]

EK: 427

Akbaba, S. 16, 29 Ocak 1923.
Cemiyet-i Akvam'ın İç Yüzü
Kuklayı kim oynatıyor?

EK: 428

Zümrüdüanka, S. 148, 19 Haziran 1924.
Musul Mes'elesi Nereye Gidiyor?!.
Cemiyet-i Akvam

EK: 429

Karagöz, S. 1799, 13 Haziran 1925.

Cemiyet-i Akvam Çalışıyor!

Hacivat- Yahu Musul Meselesi de buraya geldi takıldı, kaldı! Bunlar yıl uykusuna mı yattılar?

Karagöz: Ne kadar haykırsak uyanmazlar, Kikirik Efendi onlara öyle bir uyku hapı yutturdu ki yine kendisi gelip uyandırmazsa gözleri açılmaz!

[Duvardaki tabelada: *"Cemiyet-i Akvam"*]

EK: 430

Karagöz, Sayı 1814, 5 Ağustos 1925.

İngiliz- Efendiler görüyorsunuz ya, Cemiyet-i Akvam serbesttir. İstediği gibi hareket eder.

Karagöz- Yapma etme Con Kikirik bu oyunu benim ecdadım icad etmiştir. İş kaşkarikoya gelirse bu işte sana da külah giydiririm ha!

[Perdenin önünde: *"Cemiyet-i Akvam"*]

EK: 431

Karagöz, S. 1879, 20 Mart 1926.

Cemiyet-i Akvam Altüst Oldu

Kikirik- Aman yarabbi, o kadar özenip bezenip yaptığım bina nihayet başıma yıkıldı ha!

Karagöz-Alemi kendi keyfine hizmet ettirmek için buraya doldurmaya kalkarsan elbette öyle olur. Hiçbir devlet artık dolma yutmuyor anladın ya!

[Binanın üzerinde: *"Cemiyet-i Akvam"*]

EK: 432

Akbaba, S. 392, 6 Eylül 1926.

Bir taraftan Türkiye, Almanya, İran ile ayrı ayrı itilaflar akd eden Rusya, Afganistan ile de dostluk muahedesi akd ederken, diğer taraftan İspanya, Cemiyet-i Akvam'dan istifa ediyor.

İngiliz- [İspanya'ya] Sağlam bir direk kalmıştı. Onu da sen devirmek istiyorsun!

[Binanın üzerinde: *"Cemiyet-i Akvam"*]

EK: 433

Akbaba, S. 394, 12 Eylül 1926.

Milletler Cemiyeti'ne Giriyoruz

-Bir mevki versenize!"

-Daimi mi olsun?

-Nasıl olursa olsun, maksadım oyunlarınızı görmek!

[Kapının üzerinde: *"Cemiyet-i Akvam Tiyatrosu"*]

EK: 434

Karagöz, S.1932, 22 Eylül 1926.

Bizi de (Evet)çi başı yapmak istiyorlar galiba!

İngiliz Cemiyet-i Akvam'da- Sevgili paşa, bak ne rahat ne güzel koltuklarım var, hangisini istersen söyle de ayırayım.

Karagöz-Sakın inanma paşam, o kendine (evet)çi başı arıyor ama biz öyle faka basmayız değil mi! Her lafa karışırsak febihâ!

[Koltukların üzerinde: *"Her lafa evet diyenlere mahsus daimi azalık"*, *"Ara sıra kafa tutmak isteyenlere mahsus muvakkat azalık"*]

EK: 435

Karagöz, S. 2033, 10 Eylül 1927.
'Cemiyet-i Akvam' Dedikleri Gülünç Mecliste Uygunsuzluk Patlak Verdi
İngiliz- Durun yahu. Ne sazlarda akord kaldı, ne notalarda birlik. Herkes bir hava çalıyor.
Karagöz- Ya ne bekliyordun çelebi.. İşler nihayet döne dolaşa herkesin kendi kuvvetine dayanacak olduktan sonra elbette her millet kendi havasını çalar.

EK: 436

Akbaba, S. 496, 12 Eylül 1927.
İngiltere, kendi eseri olan Cemiyet-i Akvam'dan memnun değil
Altını o kadar ateşlediğim halde istediğim gibi kaynatamıyorum!..
[Ateşte yanan paralar: *"Dolar"*, *"İngiliz Lirası"* , *"Şilin"*; Kazanın üzerinde: *"Cemiyet-i Akvam"*]

EK: 437

Karagöz, S. 2139, 15 Eylül 1928.

Cenevre'de Her Yıl Toplanan Cemiyet-i Akvam Bu Sefer de Laf Olsun Diye Toplandı.

Hacivat- Aman Karagözüm! Bu zat-ı şerifler kim böyle? Bin yıl uykusuna yatmış Ashab-ı Kehf gibi horul horul edip şekerleme kestiriyorlar

Karagöz- Bunlara hani muhtelif devletlerin murahhaslarının toplandığı Cemiyet-i Akvam derler. Bunlar dünyanın bütün işlerini işte böyle hal ve fasl ederler.

[Masa örtüsünde: *"Cemiyet-i Akvam"*]

EK: 438

Zümrüdüanka, S. 2, 15 Ocak 1923.

Harp- Ne ben doydum.. Ne o bitti.

EK: 439

Zümrüdüanka, S. 7, 1 Şubat 1923.
Merih'ten Küre-i Arzı Temaşa
-Yangın sönmüş mü?
-Hayır... İçin için hâla devam ediyor.

EK: 440

Karagöz, S. 1619, 22 Eylül 1923.
Yeni Harb-i Umumiye mi Giriyoruz!
Harp Hortlağı: Birbirinizle çok uğraşmayın bu sefer hepinizi yutarım ha!

EK: 441

Akbaba, S. 154, 26 Mayıs 1924.
Ufk-u Siyasi Kararıyor!..
Avrupa: Gök gürlemeğe başladı. Arkası yağmurdur!..

EK: 442

Akbaba, S. 268, 29 Haziran 1925.
Harp-Acaba nereden çıksam!

EK: 443

Karagöz, S. 1978, 2 Mart 1927.
Karagöz- Yahu, şu kızın imdadına yetişin. Bu canavar onu parçalarsa hepinizi mahveder ha!

EK: 444

Akbaba, S. 477, 7 Temmuz 1927.
Rusya İngiltere'ye, Sırbistan da İtalya'ya karşı harbe hazırlanıyor [Gazetelerden]
Sulh Kızı-Korkmayınız, emniyetteyim!..
[İskambil kartlarının üzerinde: *"Cemiyet-i Akvam Mukarrerâtı"*, *"Lokarno Muahedesi"*, *"Avrupa İttihadı"*, *"Balkan Misakı"*, *"Küçük İtilaf"*, *"Tiran Muahedesi"*]

EK: 445

Karagöz, S. 2106, 23 Mayıs 1928.
Harb belasını kaldırmak için mutlaka onu sağlam kazıklara sıkı sıkı bağlamalıdır
Karagöz- Ha göreyim seni Hacivat'ım! Ben düğümü atmak üzereyim. Sen de onu bağlayıver de ötekilere gidelim. Yoksa bir kalkınırsa dünyanın yine sulh yüzüne hasret kaldığı gündür.
[Canavarın üzerinde: "Harp"; Kazıkların üzerinde: *"İtalya"*, *"Rusya"* , *"Yunan"*, *"İngiliz"*, *"Fransız"*, *"Balkanlar"*]

EK: 446

Karagöz, S. 2170, 2 Ocak 1929.

EK: 447

Yeni Köroğlu, S. 230, 31 Aralık 1930.
Çok Şükür Yeni Seneye Harpsiz Giriyoruz
-Hey Çorbacılar, sulh perisine böyle destek verirseniz; sütun gibi durur, Yoksa pattadak devrilir ha!
[Dünyanın altındaki destekler: *"Terki Teslihat"*, *"İlim ve Fen"*, *"Adalet"*]

EK: 448

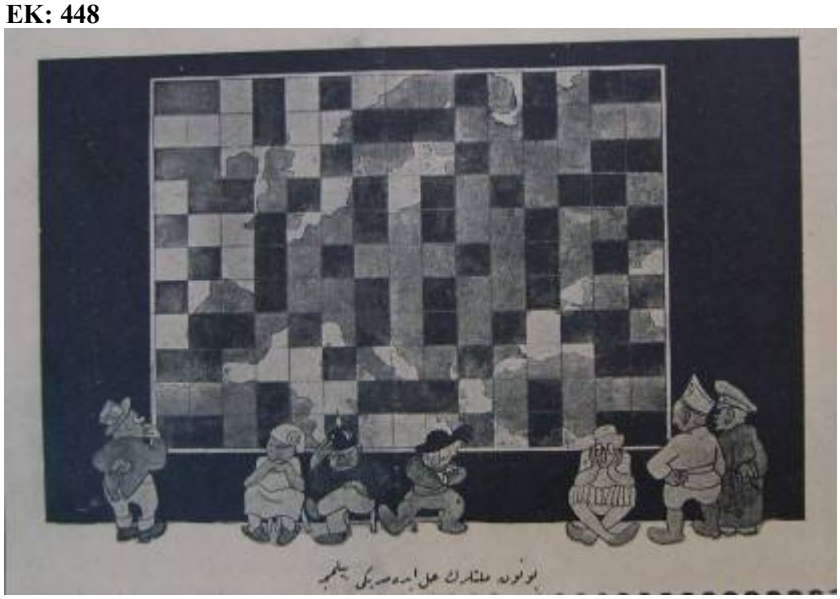

Akbaba, S. 261, 4 Haziran 1925.
Bütün Milletlerin Hal Edemediği Bilmece

EK: 449

Karagöz, S. 1882, 31 Mart 1926.

Dünya Sulhunu Mahvedecek Tedarikler

Hacivat- Hey gidi dostlar hey.. Sulh için çalıştıklarını söyleyenler sulh kızına yeni icad zehirli bombalar hediye ediyorlar.

Karagöz-Günün birinde bu zehirli bombalar birer birer patlamağa başlayacak, Avrupa'da taş üstünde taş, omuz üstünde baş kalmayacak. Ama bakalım ne zaman!

[Patlayıcıların üzerinde: *"Zehirli Bomba"*, *"Gazlı Bomba"*, *"Dinamit"*]

EK: 450

Karagöz, S. 1922, 18 Ağustos 1926.

Harb-i Umumiden Sonra Avrupa Devletleri Ne Yapıyorlar?

Karagöz-Hey babam hey. Mübarek kıl gibi oldu, alimallah bir vuruşta kırk canın hakkından gelir. Bakalım bu hazırlığın sonu nereye varacak!

EK: 451

Karagöz, S. 1940, 20 Ekim 1926.

Avrupa'da Harb Ateşini Körükleyenler Var!

Fransa-Almanı odun atar, Amerikanı gaz döker, İtalyan da boyna körükler, aferin İngiliz komşu aşını iyi pişiriyorsun!

Karagöz- Azizim Rus bu herifler kaynattıkları kazanı bir gün devirecekler galiba. Seninle şöyle seyirci kalsak nasıl olur.

[Kazanının üzerinde: *"Harp"*]

EK: 452

Akbaba, S. 413, 17 Kasım 1926.

Gazetelerden: [Bir taraftan Alman, Rus, Türk, Fransız, diğer taraftan İngiliz, İtalyan, Yunan, Romanya iki zümreye ayrılıyorlarmış!]

Harp- Biraz daha şişirirseniz patlayacağım!

[Şişirilen balonun üzerinde: *"Harp Blofü"*]

EK: 453

Akbaba, S. 510, 31 Ekim 1927.
Avrupa Milletlerinin (Başları) Faaliyette
Bakalım kim kimin başını yiyecek!

EK: 454

Karagöz, S. 2124, 25 Temmuz 1928.

Büyük devletler diyor ki: Artık harb etmemeğe, muharebeyi kazançsız saymağa söz veriyoruz Karagöz: Hey çelebiler hey! Şaşarım ortalığa attığınız palavraya! İçinizden birisi harbe kalkınırsa acaba hanginiz dur diyebileceksiniz. Bu kanunu kim muhafaza edecek?

EK: 455

Karagöz, S. 2135, 1 Eylül 1928.

On beş devlet aralarında harbi kaldırmak için nihayet bir ahidname imzaladılar

Karagöz- Âla! Diyecek yok! Muharebeyi siyasi dalaverelere alet etmemek için dünyanın sonuna kadar muharebe etmeyelim diye bir kağıt imzaladınız. Görünüşe göre çok iyi. Başkalarını da, bizi de imzaya davet ettiniz, bu da münasib. Ama bana söyler misiniz? Aynı zamanda on beşiniz bir olup da fakir zayıf devletlerin üstüne yüklenmeyecek misiniz? Mesele burada.. Birbirinizle boğuşmazsınız da tutar zayıfları el birliğiyle ezmeğe kalkarsanız size kim dur otur diyecek?

EK: 456

Yeni Köroğlu, S. 174, 25 Aralık 1929.

YAŞASIN SULH!

Köroğlu- Allahını seven maşallah desin….!

EK: 457

Akbaba, S. 734, 30 Aralık 1929.
Yeni Senenin dünyaya hediye ettiği oyuncaklar:
1930- Ağlama yavrum, bak sana ne getirdim!...
[Noel Baba'nın elindeki belge: *"Terki Teslihat"*]

EK: 458

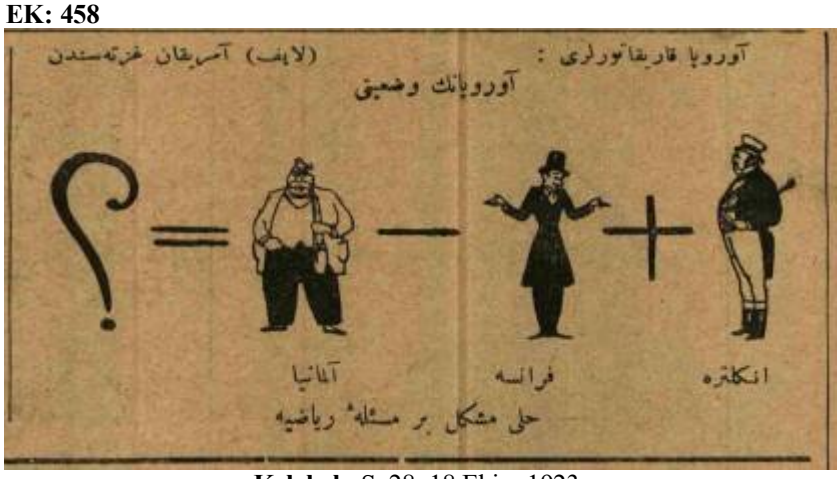

Kelebek, S. 28, 18 Ekim 1923.
Avrupa Karikatürlerinden: (Layf) Amerikan Gazetesinden
Avrupa'nın Vaziyeti
İngiltere+Fransa-Almanya=?
Halli Müşkül Bir Mes'ele-yi Riyaziye

EK: 459

Zümrüdüanka, S. 89, 15 Kasım 1923.
Almanya kendi kendine mi parçalanıyor?
Ben kırmadım ki !!...

EK: 460

Zümrüdüanka, S. 219, 19 Mart 1925.
İngiltere-Fransa Anlaşamıyorlar (Gazeteler)
Aralarına karakedi girdi!.

EK: 461

Karagöz, S. 1890, 28 Nisan 1926.
Alman-Rus İttifakı!
Hacivat- Karagöz, bu iki pehlivan baş başa vermişler ne konuşuyorlar böyle?
Karagöz- Ne konuşacaklar pazarlıkları bitti, uyuştular. Görmüyor musun öteki çorbacıların telaşını, bakalım gün doğmadan daha neler doğacak!

EK: 462

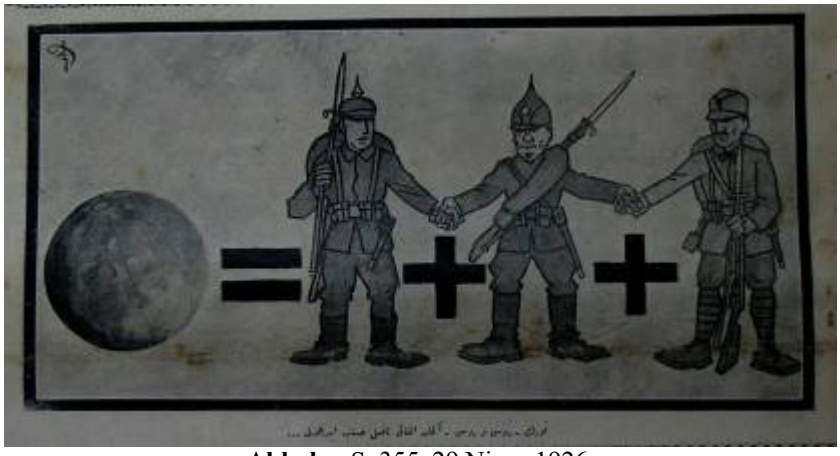

Akbaba, S. 355, 29 Nisan 1926.
Türk-Rus ve Rus-Alman İttifakı Nasıl Hesap Edilmeli…

EK: 463

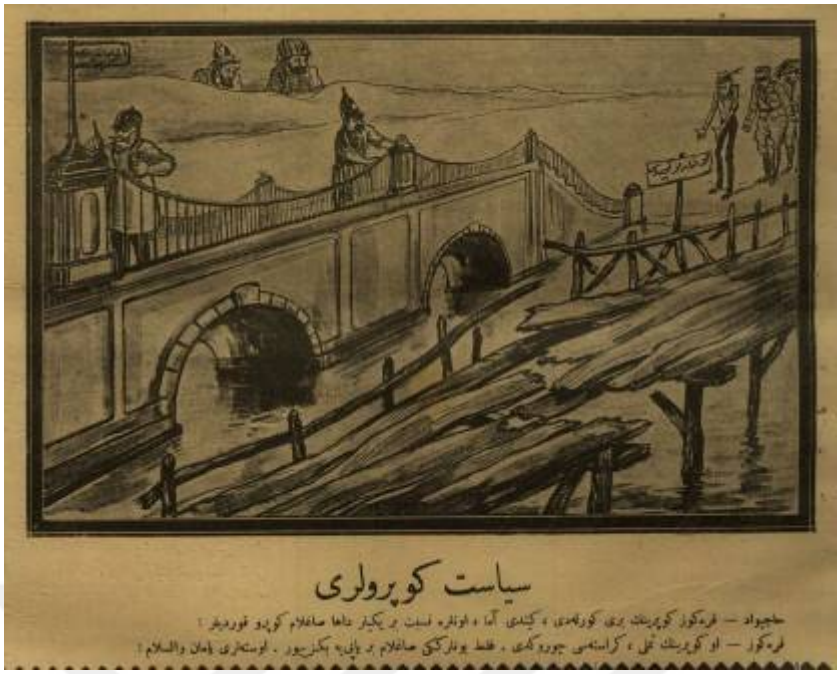

Karagöz, S. 1891, 1 Mayıs 1926.

Siyaset Köprüleri

Hacivat- Köprünün biri kuruldu, gitti ama, onlara nisbet berikiler daha sağlam köprü kurdular! Karagöz-O köprünün temeli, kerestesi çürüktü. Fakat bunlarınki sağlam bir yapıya benziyor. Ustaları yaman vesselam!

[Tahta köprüdeki tabelada: *"Lokarno Köprüsü"*; Taş-beton köprüdeki tabelada: *"Alman-Rusya Köprüsü"*]

EK: 464

Akbaba, S. 393, 9 Eylül 1926.

Almanya Cemiyet-i Akvam

Almanya-[Kümesin kapısında] arkadaşlar, ben geldim, açınız kapıyı da kardeş kardeş oturalım.

[Kümesin kapısında: *"Cemiyet-i Akvam"*; Kurdun üzerinde: *"Almanya"*; Kümesten uçan tavukların üzerinde: *"İspanya"* ve *"Brezilya"*]

EK: 465

Akbaba, S. 398, 27 Eylül 1926.
Fransa- Aman, bir ayak sesi var.. Sakın belalım İngiliz olmasın!
Almanya-Korkma.. O, şimdi Matmazel İtalya'yı kandırmakla meşgul…

EK: 466

Akbaba, S. 416, 29 Kasım 1926.
Gazetelerden: [Almanya memleketi dahilindeki müttefikin kontrolünün ref'ini istiyor!]
Devletler- Eyvah, diriliyor!..
[Tabutun üzerinde: *"Burada Almanya Medfundur"*; Tabuttaki Almanya'nın elindeki kağıtta: *"Tahdidi teslihatın ref'ini isterim"*; Çelengin üzerinde: *"Müteveffa Almanya/Cemiyet-i Akvam Tarafından"*]

EK: 467

Zümrüdüanka, S. 117, 21 Şubat 1924.
Gazetelerden: 'İngilizler Rusya'yı Tanıyacak
-Ver elini, artık barışalım
-Evvela hazırlanayım, sonra görüşürüz!

EK: 468

Karagöz, S. 1686, 31 Mayıs 1924.
Moskof Kanı Kabarıyor mu?
Troçki-Dişle saldırana dişle, süngü ile hücum edene süngü ile topla karşı durana topla cevap vereceğiz!
Karagöz-Aman çelebi! Her ilk baharda senin biraz kanın bozuluyor galiba! Bu palavraları her çayır vakti dinleyecek miyiz yahu!

EK: 469

Karagöz, S. 1797, 6 Haziran 1925.
Gülme Komşuna Gelir Başına
Karagöz- Yahu! Öyle bakınıp ne duruyorsunuz. Onu haklayınca nöbet size gelecek!

EK: 470

Karagöz, S. 1806, 8 Temmuz 1925.
Rusya Bütün Asya'yı Karıştırıyor!
Hacivat-Dikkat et Karagöz, Bolşevikler Asya tenceresini karıştırıp duruyorlar, Afgan'ı, Hindistan'ı, Çin'i, Maçin'i hep Bolşevik kepçesiyle oynayıp duruyor.
Karagöz-Onu da lazımsa Kikirik Efendi düşünsün ve anlasın ki dünyada başına gelecek tehlikelerin büyüğü Asya'dan gelecektir!
[Kazanın üzerinde: *"Asya"*; Rusya'nın elindeki kepçede: *"Bolşevizm"*]

EK: 471

Akbaba, S. 442, 28 Şubat 1927.
İngiltere Rusya arasında dünyaya hâkim olmak için rekabet başladı..
Bakalım hangisi yutacak!..

EK: 472

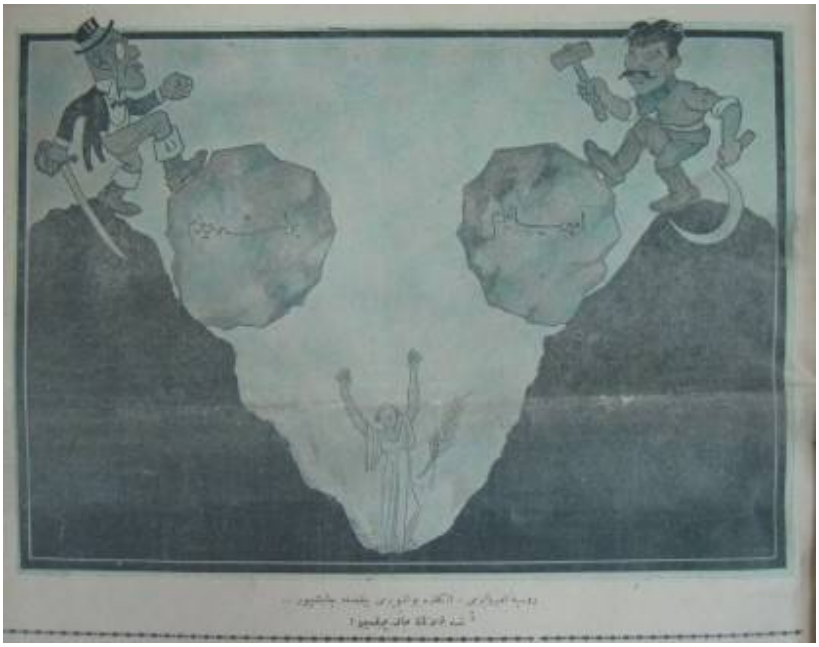

Akbaba, S. 443, 3 Mart 1927.
Rusya Emperyalizmi, İngiltere Bolşevizmi Yıkmağa Çalışıyor
Altta Kalanın canı çıksın
[Stalin'in yuvarladığı kayada: *"Emperyalizm"*; Austen Chamberlain'ın yuvarladığı kayada: *"Bolşevizm"*]

EK: 473

Akbaba, S. 456, 21 Nisan 1927.
Rusya'nın Dünya'ya Paskalya Hediyesi
Kızıl Yumurta ve Civcivi!

EK: 474

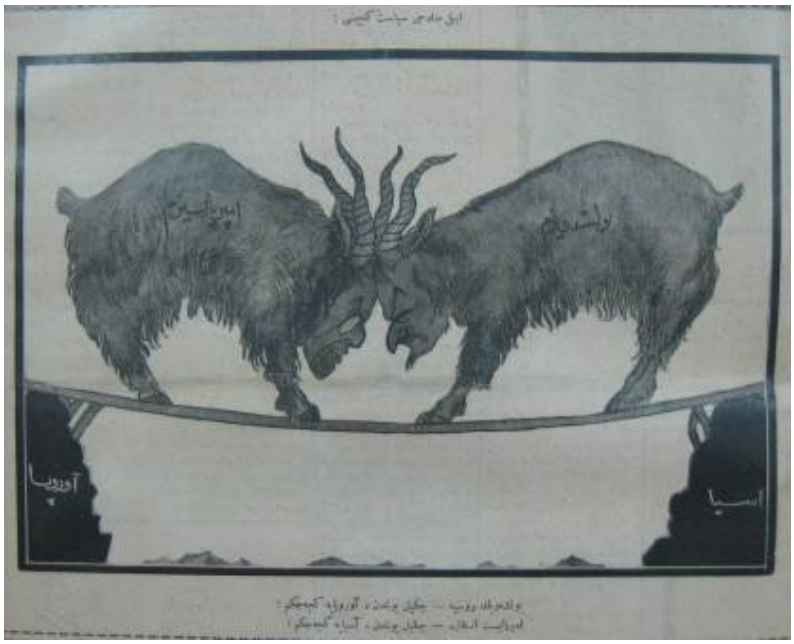

Akbaba, S. 468, 2 Haziran 1927.
İki inatçı siyaset keçisi:
Bolşevik Rusya: Çekil yolumdan Avrupa'ya geçeceğim!
Emperyalist İngiltere: Çekil yolumdan, Asya'ya geçeceğim!
[Troçki'nin üzerinde: *"Bolşevizm"*, Chamberlain'ın üzerinde *"Emperyalizm"*; Köprünün sağ tarafında *"Asya"*, sol tarafında *"Avrupa"*]

EK: 475

Karagöz, S. 1762, 4 Şubat 1925.

Yine kukla oynatmağa başladılar!

Hacivat-Yahu Karagöz, şu Balkan devletleri büyüklerin elinde adeta dama taşı oldu. Baksana onlarla istedikleri gibi oynayıp duruyorlar.

Karagöz- Onlar akıllı iseler oyuncak olmasınlar. Baksana ayaktakiler de nöbet bekliyorlar. Berikilerin oyunu bitince onlar oturacak!

[Dama tahtasının yan tarafında: *"Balkanlar"*]

EK: 476

Karagöz, S. 1955, 11 Aralık 1926.

Balkanlarda Her Dağın Tepesinde Bir Devlet Pusu Kuruyor

Hacivat- Ben sana bir şey söyleyeyim mi Karagöz, ben bu Balkan devletlerinin gidişini pek beğenmiyorum.

Karagöz-Evet hepsi birbirini nişan alıyor. Bu kış bir şey çıkmaz ama baharda bir cünbüş olacağa benziyor!

[Dağların üzerinde: *"Romanya"*, *"Bulgar"*, "*Arnavut"*, *"Sırp"*, *"Yunan"*, *"İtalyan"*]

EK: 477

Akbaba, S. 420, 13 Aralık 1926.
Balkanlarda Havai Fırtınalarla beraber siyasi fırtınalar da başladı..
-Yollar o kadar sarp ki, çizmem parçalanacak diye korkuyorum!..
[Dağların üzerinde: *"Balkan"*; "Mussolini'nin çizmesinde: *"İtalya"*]

EK: 478

Akbaba, S. 505, 13 Ekim 1927.
Harp-Ben sana buralarda oturma demedim mi?!..
[Dağın üzerinde: *"Balkan"*]

EK: 479

Karagöz, S. 1745, 6 Aralık 1924.

Ne kadar bağırsan yine fayda yok!

Mısır-Amanın can kurtaran yok mu, bu adam beni öldürüyor!

Karagöz-Nafile bağırma, ağlama, yalvarma, başımızdan geçti de biliriz. Kendi evlatların yetişip bunun hakkından gelinceye kadar bu derdi çekersin! Kurda ensen niçin kalın demişler, kendi işimi kendim yaparım da ondan demiş!

EK: 480

Akbaba, S. 272, 13 Temmuz 1925.

Çin'de İngiltere Fas'ta Fransa

Yenen ve Yenilenler

EK: 481

Akbaba, S. 306, 9 Kasım 1925.
Gazetelerden: [Fransızlar Suriye'yi tahliye edecekler!]
Fransız- Ne şamın şekeri, ne arabın yüzü!

EK: 482

Karagöz, S. 1818, 19 Ağustos 1925.
Sarsılıyor, bir gün gelip yıkılacak!
Hacivat- Tutunduğu sağlam direklerin sarsıldığından haberi yok galiba. Piposunu çekip çekip keyfine bakıyor.
Karagöz- Hayır Hacivat, o da işin farkında ama elinden bir şey gelmiyor. Direkler bir nöbet daha sarsıldı mı dünya tarihinde görülmemiş bir vak'a seyredecek ve bütün mazlum milletler oh diye rahat bir nefes alacak!
[Direklerin üzerinde: *"Avusturalya"*, *"İrlanda"*, *"Mısır"*, *"Hindistan"*]

EK: 483

Karagöz, S. 1951, 27 Ekim 1926.
İngiliz imparatorluğunun temelleri birer birer sökülüyor!
Müstemlekeler- Ey kıdemli efendimiz büyük İngiliz imparatorluğu. Bu güne kadar sizin için can verdik. Mal verdik. Şeref verdik. Artık bize müsaade edin de biraz da kendimiz için çalışalım.
Karagöz- Bravo, işte şimdi dünya, alem de rahat eder. Çünkü siz onunla hesabınızı kestiniz mi Kikirik Efendi dişleri sökülmüş arslana döner!
[Direklerin üzerinde: *"İrlanda"*, *"Mısır"*, *"Avusturalya"*, *"İskoçya"*, *"Kanada"*, *"Arz-ı Cedid"* *"Hindistan"*]

EK: 484

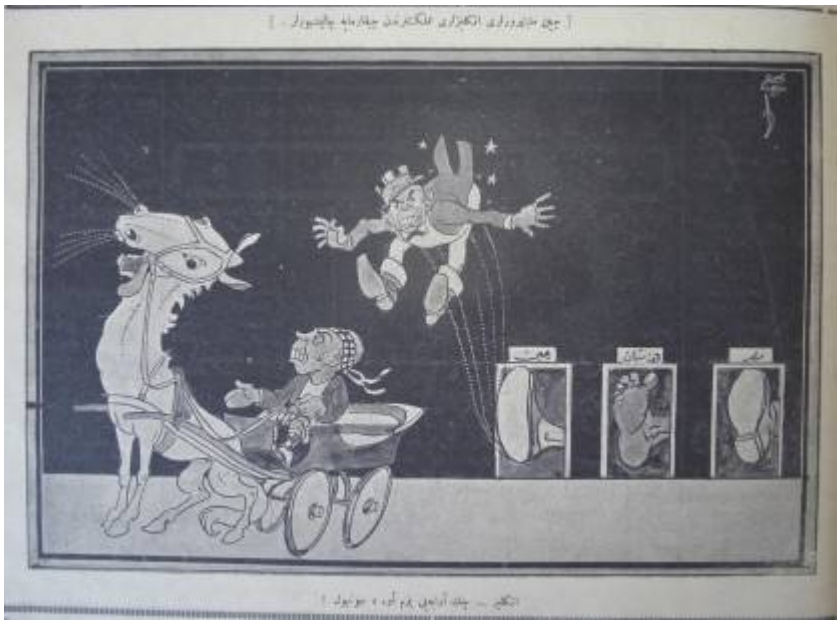

Papağan, S. 199, 26 Ocak 1927.
[Çin millyetperverleri İngilizler'i memleketlerinden çıkarmaya çalışıyorlar.]
İngiliz- Çek arabayı bizim eve, Conbul!
[Kapıların üzerinde: *"Mısır"*, *"Hindistan"*, *"Çin"*]

EK: 485

Yeni Köroğlu, S. 559, 2 Eylül 1933.
[Üst Sıra, Soldan Sağa: *"Acem"*, *"İtalyan"*, *"Sırp"*, *"Çin"*, *"Capon"*, *"Amerika"*
Alt Sıra, Soldan Sağa: *"Rus"*, *"Fransız"*, *"Alman"*, *"İngiliz"*, *"Mısır"*, *"Yunan"*]

EK: 486

Karagöz, S. 2448, 2 Eylül 1931
Parasızlıktan dünyanın hali harap
Karagöz- Haydi göreyim sizi çelebiler. El birliğiyle dayanınızda şu dünya iflâs çukuruna yuvarlanmasın yoksa hepiniz birden altında kalıp ezildiğiniz gündür ha!

EK: 487

Karagöz, S. 2476, 9 Aralık 1931.

Bu gidiş fena gidiş!

Haciyvat- Karagöz dünya böyle dört nalla nereye gidiyor?

Karagöz- Dünyanın kendi de onu bilmiyor, Haciyvat, ama birkaç kahraman çıkıpta şu azgın atın dizginlerini ele almazlarsa zavallının uçuruma gittiğine şüphe yok!

[Atın Üzerinde: *"Buhran"*]

EK: 488

Karagöz, S. 2492, 3 Şubat 1932.

Tahidi teslihat konferansında

Amerika- Sen silâhını bırakmadan ben bırakmam!

İngiltere- İlk önce sen bırak, sonra ben bırakayım!

Karagöz- Hey çorbacılar, senle benle bu iş kıyamete kadar hallolunamaz. Hep birden silâhları bırakın, yoksa toplanır toplanır ayrılırsınız!

EK: 489

Karagöz, S. 2493, 6 Şubat 1932.

imdat ona kaldı ise ya hey!

Çin- Aman, cemiyeti Akvam, sen beni kurtar, yoksa Japonun ayakları altında can vereceğim!

Karagöz- Hey, Çinli dayı, akılın varsa kendi kılıcına güven, sana o korkuluktan imdat gelmez anladın mı?

[Korkuluğun şapkasında: *"Cemiyeti Akvam"*]

EK: 490

Karagöz, S. 2686, 13 Aralık 1933.

Herkes Birbirinin Kuyusunu Kazıyor…

Haciyvat- Aman Karagöz, bu ne, herkes ötekinin bindiği dalı kesiyor…

Karagöz- Haciyvat. Buna Avrupa siyaseti derler… Sözde hepsi birbirinin dostudur ama işin doğrusu bu gördüğün gibidir!

EK: 491

Yeni Köroğlu, S. 451, 20 Ağustos 1932.

Almanya İntikam! Diye Haykırıyor!

Köroğlu- Ey Fransız Tango, bu sefer Kikirikle Amerikan amca seni kurtarmazlarsa hapı yuttuğunun resmidir.

EK: 492

Karagöz, S. 2577, 26 Kasım 1932.

Alman hükûmetini Faşistler idare edecek!

Karagöz- Uğurlar ola, Alman arkadaş, bütün dünya merak ediyor, gidiş ne tarafa böyle?

Alman- Karagözüm, henüz gideceğim yolu ben de bilmiyorum, artık arabacının keyfine kalmış bir şey, bakalım bir de onun istediği yoldan gidelim, sonumuz nereye varacak!

[Arabacının üzerinde: *"Hitler"*; Arabanın üzerinde: *"Faşizm"*]

EK: 493

Yeni Köroğlu, S. 529, 20 Mayıs 1933.

Hitler, Her Ağzını Açışta Zehir Zemberek Fışkırıyor!

Fransız- Aman, can kurtaran yok mu? Bu herif beni kuzu çevirir gibi yakıp kül edecek yahu!

Köroğlu- A birader, birkaç yıl evvel sen ona ateş püskürüyor, herifin kolunu, budunu traş ediyordun. Para ile değil ya sıra ile!

EK: 494

Yeni Köroğlu, S. 667, 15 Eylül 1934.

Avrupa'nın Çifte Bülbülü Nöbetleşe Şakıyor

Köroğlu- Yahu Kikirik Çelebi, şu Sinyorla Fon Hitler işi nöbete bindirdiler. Biri Sustu mu öteki söylüyor, söyledikçe de muharebe bulutları gökleri kaplıyor. Şunlara bir diplomatlık dersi versen de biraz ağızlarını kapatsalar, dünya da ağız tadı ile sulh güneşini seyretse!

[Güneşin üzerinde: *"Sulh"*]

EK: 495

Yeni Köroğlu, S. 693, 12 Aralık 1934.
Bu İşin Şakası Şukası Yoktur Ha!
İtalyan- Yahu boş durma, birkaç balta da o yandan sen indir de şunu devirelim.
Köroğlu- Devirirsiniz ama altında yine kendiniz kalırsınız. İşin şakası yoktur ha!
[Ağacın üzerinde: *"Sulh"*]

EK: 496

Yeni Köroğlu, S. 714, 23 Şubat 1935.
İş Böyle Başladı, Bakalım Nasıl Bitecek?
Köroğlu- Habeş Çelebi, senin de iştihan pek kabardı ama, Allah vere de sonunda mide şişkinliğine uğramasan!..

EK: 497

Akbaba, S. 62, 7 Mart 1935.
İtalya- Afrikaya medeniyet götürüyorum!

EK: 498

Yeni Köroğlu, S. 750, 26 Haziran 1935.
Bu Kıvılcım Her Yeri Tutuşturacaktır.
Köroğlu- Hey Sinyor ateşle oynanamaz. Bu dünya eski dünya değil. Milletlerin menfaatleri birbirine bağlı. Afrikayı tutuşturayım derken dünyayı ateşe vereceksin. Korkarım bu ateş herkesten önce seni yakmasın!
[Katlarda aşağıdan yukarıya: *"Afrika"*, *"Avusturalya"*, *"Avrupa"*, *"Asya"*, *"Amerika"*]

EK: 499

Yeni Köroğlu, S. 772, 11 Eylül 1935.
Habeş Derken İtalya'nın Karşısına İngiliz Çıktı.
İngiliz ve İtalyan donanmaları Akdenizde birbirlerini dikiz ediyor. (Telgraflardan)
Habeş- Size avukatımı takdim ederim. Aramızdaki davayı kendisile görüşüp bitirin!
Köroğlu-Lonradan bir yar gelir sizlere, aman Allah gözlere bak gözlere.

EK: 500

Karagöz, S. 57, 14 Mart 1936.
Hacivat- Bak Karagöz.. Alaman atına atlamış, eski muahedelerin üstünden aşmak istiyor.
Karagöz- Ama Hacivat… Önünde koca bir ırmak var. Atlayım derken bu ırmağa düşerse sırılsıklam olur.
[Engelde: *" Versay, Lokarno Muahedeleri"*; Irmakta: *"Ren"*; Tabelada: *"Fransa"*]

EK: 501

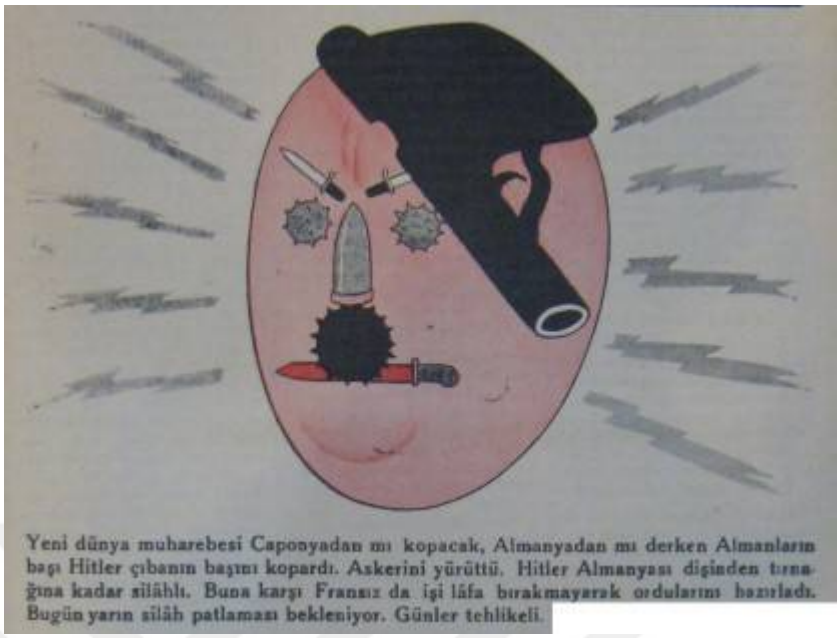

Yeni Köroğlu, S. 825, 14 Mart 1936.

Yeni dünya muharebesi Caponyadan mı kopacak, Almanyadan mı derken Almanların başı Hitler çıbanın başını kopardı. Askerini yürüttü. Hitler Almanyası dişinden tırnağında kadar silahlı. Buna karşı Fransız da işi lâfa bırakmayarak ordularını hazırladı. Buhün yarın silah patlaması bekleniyor. Günler tehlikeli.

EK: 502

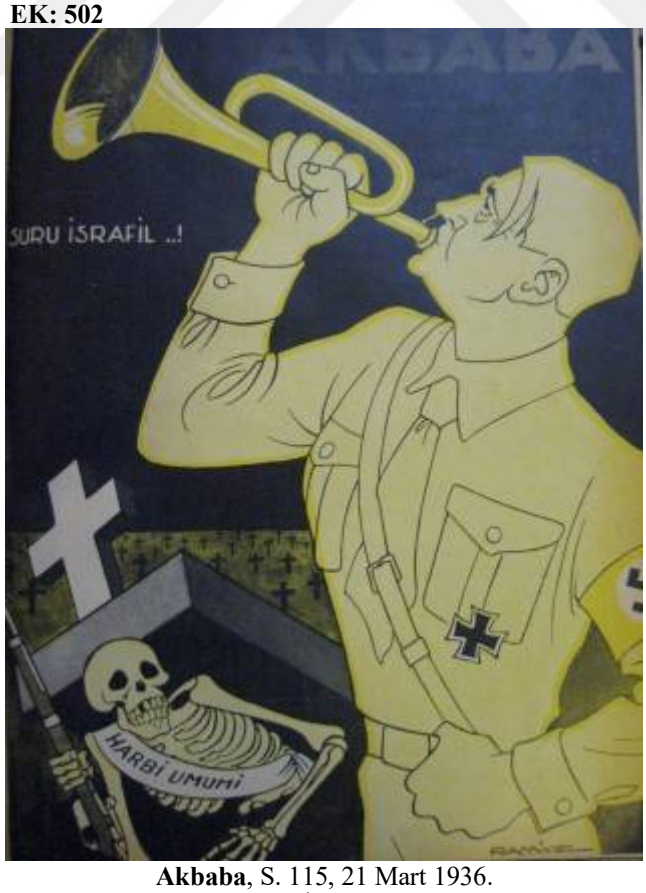

Akbaba, S. 115, 21 Mart 1936.

Suru İsrafil…!

[Mezardan çıkan iskeletin üzerinde: *"Harbi Umumi"*]

EK: 503

Karagöz, S. 58, 21 Mart 1936.

Giren girene!

Hacivat- Haydi… Giren kazanıyor, giren kazanıyor, kazanıyor!

Karagöz- Hacivat… Girene karışmam amma… Onlar girdikten sonra ben muharebenin dışarı fırlamasından korkuyorum!

[Japonya'nın girdiği kapı: *"Çin"*; İtalya'nın girdiği kapı: *"Habeşistan"*; Almanya'nın girdiği kapı:*"Ren"*]

EK: 504

Karagöz, S. 67, 23 Mayıs 1936.

Abbas Yolcu!

Hacivat- Karagöz, Şu hastayı kuvvetlendirmek için bir hap filân neden vermiyorlar?

Karagöz- Hacet yok Hacivat.. Kendi kendine hapı yutuyor zaten!

[İhtiyarın şapkasında: *"Milletler Cemiyeti"*]

EK: 505

Karikatür, S. 34, 22 Ağustos 1936.
Avrupada Rejimler Mücadelesi:
-Ha gayret!.. Dananın kuyruğu koğuyor!!.
[Boğanın üzerinde: *"İspanya"*; Boğayı çekiştirenler: *"Bolşevizm"*, *"Faşizm"*, *"Nazi"*]

EK: 506

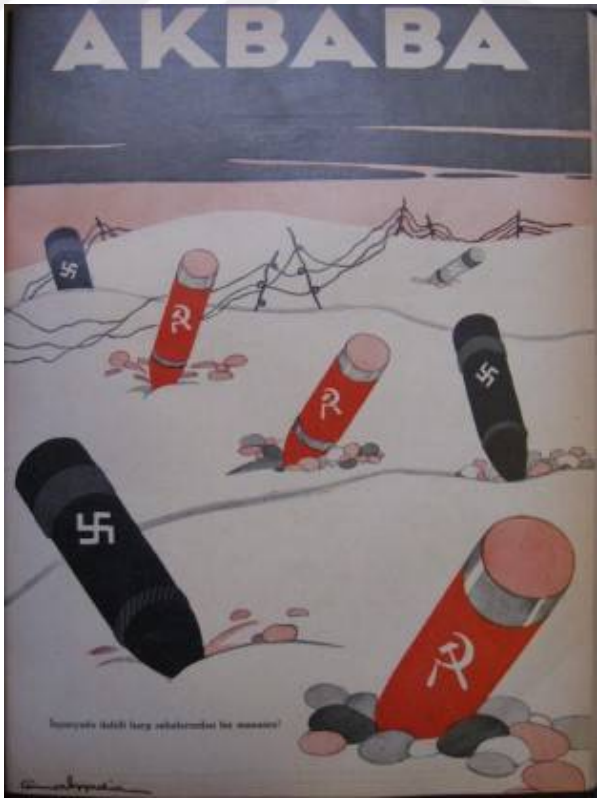

Akbaba, S. 150, 20 Kasım 1936.
İspanyada dahili harp sahalarından bir manzara!

EK: 507

Yeni Köroğlu, S. 944, 5 Mayıs 1937.

Başka devletler yardımlarını çektikleri halde İspanyada âsi ordularla hükûmet kuvvetleri öyle kıyasıya çarpışmağa başladılar ki bu gidişle İspanya diye yer yüzünde bir memleket ve İspanyol diye bir millet kalmayacak galibâ.

EK: 508

Akbaba, S. 243, 1 Eylül 1938.

İspanyada:
Mevkii iktidar!.

EK: 509

Yeni Köroğlu, S. 357, 26 Eylül 1931.

Japon, Çini altına aldı, Hesabını görüyor.

Çin- Aman, aman, imdat, can kurtaran yok mu? [Cemiyeti akvama hediye]

Köroğlu- Nafile yalvarıp bağırma. Japon fırsatı buldu. Avrupa züğürtlük derdile kıvranıyor. Başını çevirecek hali yok. Barı şu darılttığın Ruslara yalvar, belki onlar imdat ederler.

EK: 510

Yeni Köroğlu, S. 405, 12 Mart 1932.

İş Yapanın, Kılıç Kuşananın! Cemiyeti Akvam Palavracılarına Hediye

Capon- Ey yedi düvelin yedi elebaşısı. Ben işimi yaptım, bititdim. Haydi toplanın da bunu kitaba uydurun bakalım!

Köroğlu- Yaşa dadaşım yaşa. Bu dünyada silâhına, kuvvetine güvenmeyen milletin tutunacak yeri olmadığını bir daha ispat ettin ya: Bak şimdi sefayi hatırla keyfine!

EK: 511

Capon Asya Toprağına Ayak Bastı Ama..!

Capon — Oh, bir ayağımı Asyaya geçirdim. Artık içerilere doğru ilerlerim.
KÖROĞLU — Bana sorarsan iyi etmedin. Bak Kikirik Amcaya, hiç adalarından ayrılıyor mu? Sen korkarım Asyaya pirince giderken Adalarındaki bulgurdan olacaksın!

Yeni Köroğlu, S. 613, 10 Mart 1934.

Capon Asya Toprağına Ayak Bastı Ama...!

Capon- Oh bir ayağımı Asyaya geçirdim. Artık içerilere doğru ilerlerim.

Köroğlu- Bana sorarsan iyi etmedin. Bak Kikirik Amcaya, hiç adalarından ayrılıyor mu? Sen korkarım Asyaya pirince giderken Adalarındaki bulgurdan olacaksın!

EK: 512

Dünyanın bir ucunda İspanya ateşi harıl harıl yanarken öbür ucunda da Caponlar dünyayı ateşe veriyorlar. Bu iki başlı yangının zaten tutuşmağa behane arayan Avrupayı cehenneme çevirmesi tehlikesi vardır. Bu Temmuz ayı büyük harbin çıktığı aydır. Acaba dünyanın başında yeni bir uğursuzluk mu dolaşıyor?

Yeni Köroğlu, S. 966, 21 Temmuz 1937.

Dünyanın bir ucunda İspanya ateşi harıl harıl yanarken öbür ucunda da Caponlar dünyayı ateşe veriyorlar. Bu iki başlı yangının zaten tutuşmağa bahane arayan Avrupayı cehenneme çevirmesi tehlikesi vardır. Bu temmuz ayı büyük harbin çıktığı aydır. Acaba dünyanın başında yeni bir uğursuzluk mu dolaşıyor?

EK: 513

Karikatür, S. 90, 18 Eylül 1937.
-Hayt!... Omuzdaşlar, yangını söndürmiye imkân yok, hiç olmazsa sandığı kurtaralım!..
[Tulumba sandığının üzerinde: *"Milletler Cemiyeti"*]

EK: 514

Yeni Köroğlu, S. 988, 6 Ekim 1937.
Capon olanca hızı ile Çine yüklendi, niyeti bozuk. Fakat arkasından Rusun eli omzuna yapışınca şafak attı. İki kodamanın kozlarını pay etmek için boğazlaşması müthiş hengâme olacak. Dünya bir sağdan, bir soldan büyük harp sağnakları geçiriyor. Bakalım nerden patlayacak.

EK: 515

Akbaba, S. 225, 28 Nisan 1938.
Seddi Çin!..

EK: 516

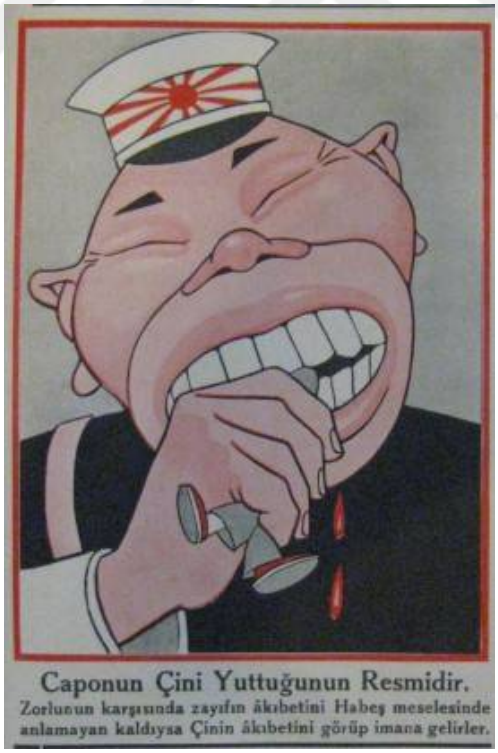

Yeni Köroğlu, S. 1101, 5 Kasım 1938.
Caponun Çini Yuttuğunun Resmidir.
Zorlunun karşısındaysa zayıfın âkıbetini habeş meselesinde anlamayan kaldıysa Çinin âkıbetini görüp imana gelirler.

EK: 517

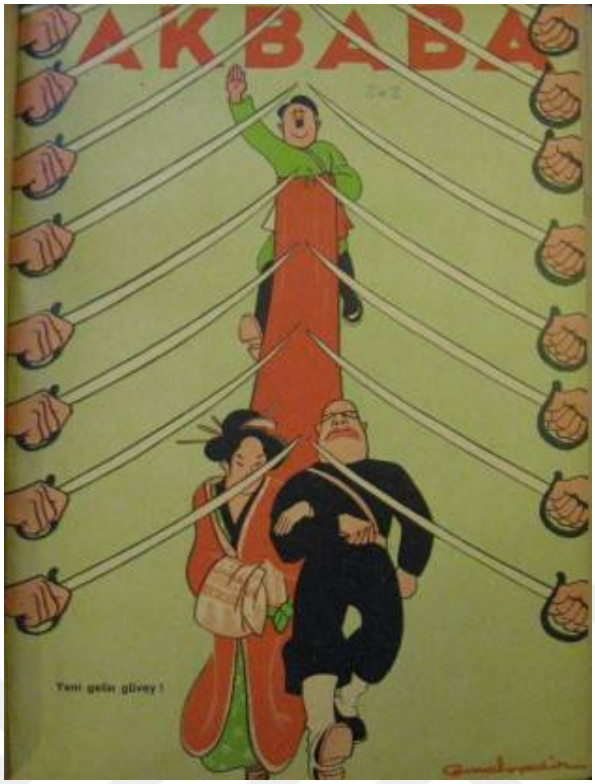

Akbaba, S. 202, 18 Kasım 1937.
Yeni gelin güvey!

EK: 518

Akbaba, S. 207, 23 Aralık 1937.
Noel baba- İnecek yer bulamıyorum!..

EK: 519

Karikatür, S. 104, 25 Aralık 1937.
Sulh ağacı üzerinde kurbanlar
Noel baba- Bilmem ki dünyayı eğlendirmek için şimdilik bukadar oyuncak kâfi mi?....

EK: 520

Yeni Köroğlu, S. 1013, 1 Ocak 1938.
Bugün Dünya Yeni Yıla Girdi
Denizde, karada, havada akılları durduracak bir silah yarışı ile 1938 yılına giren dünya topun ağzına konmuş elmaya benzedi. Vardan yok olmak için bir ateş bekliyor.

EK: 521

Karikatür, S. 105, 1 Ocak 1938.
Tarih- Korkma kızım, ben bu yollarda yürümiye o kadar [alıştım] ki, seni bir sene tehlikesizce taşırım!...

EK: 522

Karikatür, S. 113, 24 Şubat 1938.
ALMANYANIN AVUSTURYAYI YUTMASI MİLLETLERİN AĞZINI AÇIK BIRAKTI:
Milletler- Kolay gele babalık…
Almanya- Eyvallah, kuru kalabalık
[Tabaktaki etin üzerinde: *"Avusturya"*]

EK: 523

Yeni Köroğlu, S. 1036, 23 Mart 1938.

Ayinei devran- Fransız kendi derdinde, Rus- Aman toplanalım beraber olalım. Diye sağa sola haber salıyor, İngiliz yan çiziyor, Amerika aldırış etmiyor, Çokoslovakyanın müttefikleri Romanya ve Yugoslavyadan ses yok.

[Kuzunun üzerinde: *"Çekoslovakya"*]

EK: 524

Akbaba, S. 220, 24 Mart 1938.

Sulh- Yarabbi.. bu yavrum da elimden giderse, ben artık yaşıyamam!..

[Boş yatakta: *"Avusturya"*; Dolu yatakta: *"Çekoslovakya"*]

EK: 525

Akbaba, S. 248, 6 Ekim 1938.
Yeni İsa!

EK: 526

Yeni Köroğlu, S. 436, 29 Haziran 1932.
İspanya Bizi Cemiyeti Akvama Takdim Ediyor.
Köroğlu- Kusura bakma, çelebi, biz anadan doğma silahşor milletiz. Nereye çağrılsak böyle gideriz.
İspanya Murahası- Merak etme dayı. İçerdekileri bir görsen umuzuna bir de balyemez topu alır, öyle gelirsin!
[Kapının üzerinde: *"Cemiyeti Akvam"*]

EK: 527

Yeni Köroğlu, S. 437, 2 Temmuz 1932.
Biz de Cemiyeti Akvama Gireceğiz
Köroğlu- Anlaşıldı Celebiler On iki yıldır gıdıkladığınız halde halâ yumurtlayamadınız. Hele ben aranıza bir gireyim de bakalım nasıl olur.
[Kümesin üzerinde: *"Cemiyeti Akvam"*]

EK: 528

Karagöz, S. 2535, 2 Temmuz [1932].
Cemiyeti Akvama Gireceğiz!.
Haciyvat, bu kaleden içeri girmek kolay amma, muzaffer çıkmak gerek, ne dersin?
Kar[a]göz- Yüreğimizde böyle ateşli sulh aşıkı olduktan sonra kaleyi içeriden fethederiz, merak etme Haciyvat!.
[Kalenin kapısında: *"Cemiyeti Akvam"*]

EK: 529

Karagöz, S. 2541, 23 Temmuz [1932].

Harp akıntısını geçebilecekler mi?

Hacıvat- Karagöz, epi gayret ediyorlar amma acaba şu harp akıntısını geçebilecekler mi?

Karagöz- Hacıvat, bizim Murahhasıda aralarına aldılar kuvvet fazlalaştı. Artık evelallah yolları açıktır. Hele Rus yoldaşla Amerikan çelebiyi de alabilseler, sahil selamete daha çabuk irişirler!

[Sandalın üzerinde: *"Sulh"*; Bayrakta: *"Cemiyeti Akvam"*]

EK: 530

Yeni Köroğlu, S. 259, 18 Ekim 1930.

Etrafımızda Neler Oluyor Görelim Yahu!

M. Venizelos- Komşular, haydi gelin, aramızda Balkan ittifakı yapalım, Avrupaya karşı duralım.

Köroğlu- Lafını balla kestim dostum, Her şey iyi ama komanda yerinde hangimiz oturacağız.

[Otomobilin üzerinde: *"Balkan"*]

EK: 531

Karagöz, S. 2459, 10 Ekim 1931.

Balkanlarda dostluk binası

Karagöz- Hey… Efendiler elleriniz cebinizde seyredeceğinize sizde yardım ediniz de şu binayı hep birden adam akıllı yapıp bitirelim!

[Arka plandaki seyredenler: *"Bulgar"*, *"Sırp"*, *"Romen"*; Blokların üzerinde: *"Dostluk"*, *"Hüsnü niyet"*, *"Müşthereksiyaset"*, *"Anlaşma"*, *"Ticaret Muahedesi"*, *"Samimiyet"*]

EK: 532

Yeni Köroğlu, S. 362, 14 Ekim 1931.

Türk-Yunan Muhabbeti Değme Sevdaları Geçti!

Yunanlı Dost- Ah vire zanım KÖROĞLUsu, varken arada kalo muhabbet, hudutlara ne hacet. Kaldıralım hudutları, olalım, zan ziğer kuzu sarması..

Köroğlu- Ha, anlaşıldı dostum artık olmuşuz. Haydi kalkalım. Baksana dayanan var, dayanamıyan var.

[Şarap şişesinin üzerinde: *"Dostluk"*]

EK: 533

Yeni Köroğlu, S. 462, 2 Kasım 1932.

Balkan Konferansları da Kof Çıkıyor!

Köroğlu- Darılmayın ama, nahak yere zahmet edip toplanıyorsunuz. Avrupalıların (Akvam Cemiyeti)ne benzemek istiyorsanız nafile milletlere masraf ettirmeyin. Böyle konferansların sonu kof çıkıyor.

EK: 534

Karagöz, S. 2658, 6 Eylül 1933.

Yunanlılarla Bulgarların arasını buluyoruz!

Haciyvat- Karagözüm, Yunan ve Bulgar dostlarımız da nihayet el ele veriyorlar.

Karagöz- Elbette Haciyvat, Yavuz İsmet paşamızın eli bir kere işe girmesin, yoksa o eller kılıcı kullandığı gibi siyaset işini de erbapça kullanır!

EK: 535

Yeni Köroğlu, S. 564, 20 Eylül 1933.
Balkan Dostluğuna Doğru Gidiyoruz.
Köroğlu- Haydi Gospodin sen de razı ol da şu direği Balkan bayrakları ile donatalım.
[Bulgarın elindeki bukette: *"Dostluk"*]

EK: 536

Yeni Köroğlu, S. 569, 7 Ekim 1933.
Bulgarlar Ortada Kaldılar!
Köroğlu- Yahu, Gospodin, böyle siyasi çenber içinde kalmak hayıra alamet değildir. Sen de araya gir, yoksa bu kıskaçtan kurtulamazsın ha!

EK: 537

Bulgarlar da Yola Geliyorlar mı ?

Bulgar — Aman arkadaş'lar, siyaset havası bozuldu. Yalnız kalmaktan korkuyorum. Şu siperin altında bana da bir yer verin kuzum!
KÖROĞLU — Kimin aklına uydun da şimdiye kadar açıkta kaldın. Haydi çabuk ol. Avrupanın havası karışıyor zira!

Yeni Köroğlu, S. 623, 14 Nisan 1934.

Bulgarlar da Yola Geliyorlar mı?

Bulgar- Aman arkadaşlar, siyaset havası bozuldu. Yalnız kalmaktan korkuyorum. Şu siperin altında bana da bir yer verin kuzum!
Köroğlu- Kimin aklına uydun da şimdiye kadar açıkta kaldın. Haydi çabuk ol. Avrupanın havası karışıyor zira!

[Şemsiyede: *"Balkan Birliği"*]

EK: 538

Gemisini Kurtaran Kaptan...

Haciyvat — Karagöz, bazılarımız yoldan dönmek istiyorlarmış, doğru mu?
Karagöz — Haciyvat, gemimiz, siyaset dalgasında bocalamadan pupa yelken ilerliyor, aldırma, içimizde gürültüye pabuç bırakacak arkadaş yok!

Karagöz, S. 2728, 9 Mayıs 1934.

Gemisini Kurtaran Kaptan…

Haciyvat- Karagöz, bazılarımız yoldan dönmek istiyorlarmış, doğru mu?
Karagöz- Haciyvat, gemimiz, siyaset dalgasında bocalamadan pupa yelken ilerliyor, aldırma, içimizde gürültüye pabuç bırakacak arkadaş yok!

[Teknenin üzerinde: *"Balkan Misakı"*]

EK: 539

Yeni Köroğlu, S. 692, 8 Aralık 1934.
Bulgarlar Bizden de Kırklarelini İstiyorlarmış.
Köroğlu- Al sana 40lar eli! İstersen daha da var…

EK: 540

Yeni Köroğlu, S. 952, 2 Haziran 1937.
Balkan Birliğini kuran Türk, Romen, Yunan ve Yugoslav milletleri bir safta, bir siperde ve bir hedefte yan yana durup balkanlara gelecek her hangi düşmana karşı bir kumanda ile yaylım ateşi açmağa azmetmişlerdir.

EK: 541

Yeni Köroğlu, S. 515, 1 Nisan 1933.
Dost da Rahat Etsin, Düşman da!
Köroğlu- Çelebiler, darılmayın ama aranızdaki bu geçimsizlik muharebe tehlikesini bastıracağa benzemiyor. İyisi mi ne olur ne olmaz, biz şu Boğazlara birkaç Mehmetçik dikelim de dost da rahat etsin düşman da!

EK: 542

Karagöz, S. 2761, 1 Eylül 1934.
Boğazların tahkimini istiyoruz..
Avrupa- Şu kapınız neden açık durmıyor?
Karagöz- Siz kapımızdan açık durmıyorsunuz da ondan?

EK: 543

Karagöz, S. 63, 25 Nisan 1936.
Boğazlar işi
Hacivat- Türkün haklı sesini bütün dünya can kulağiyle dinledi.. Değil mi Karagöz?
Karagöz- Elbette ya Hacivat. Görmüyor musun biz notaya, usule uygun söylüyoruz!
[Borazandan çıkan ses: *"Boğazları Tahkim Edeceğiz"*]

EK: 544

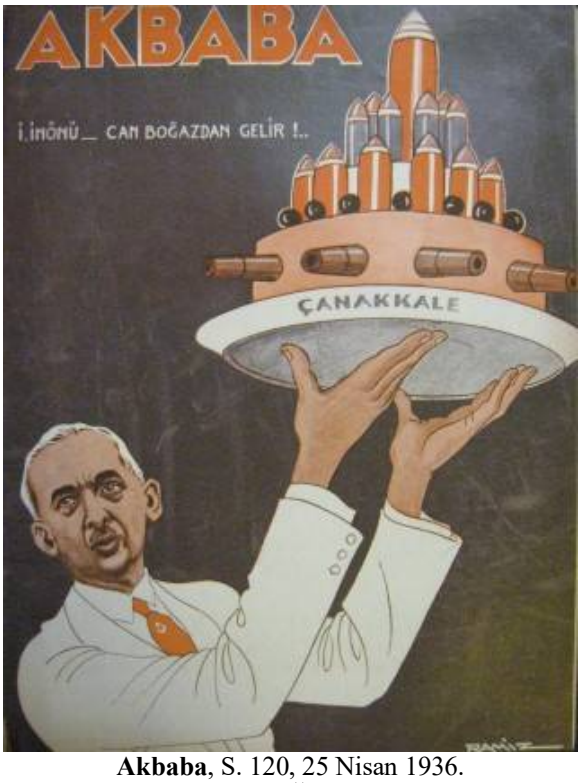

Akbaba, S. 120, 25 Nisan 1936.
İ. İNÖNÜ-CAN BOĞAZDAN GELİR!..

EK: 545

Yeni Köroğlu, S. 837, 25 Nisan 1936.
Çanakkaleyi eskisi gibi çelik kale haline getirmek için devletlere verdiğimiz notaya bütün dostlar razı geldikleri halde bazıları bizim nota ile beraber Çanakkaleye hemen top, tank ve asker döktüğümüzü de söylüyorlar. Bilmiyorlar ki kahraman Türk ordusu tehlike karşısında yurdun her yerinde her an hazır ve nazırdır.

EK: 546

Akbaba, S. 129, 27 Haziran 1936.
Boğazlar Konferansında:
T. R. Aras- Hep bir ağızdan falsosuz:
Kabuuuul!....

EK: 547

Yeni Köroğlu, S. 855, 27 Haziran 1936.

Türkiye'nin Boğazlara top koymak hakkını tanıyan dost devletler hepsi bir ağızdan Türkiyeyi alkışladılar. Dünya sulhunu korumak için şerefli Türk silahının ne müthiş bir kuvvet olduğunu yar da anladı ağyar da. Yaşasın Türk ordusu.

EK: 548

Akbaba, S. 131, 11 Temmuz 1936.
İsmet İnönü- Artık yüreğim rahat:
Kapımızın anahtarı elimde!..
[Anahtarın Üzerinde: *"Çanakkale"*]

EK: 549

Yeni Köroğlu, S. 863, 25 Temmuz 1936.

Çanakkale tabyalarına yerleşen bu müthiş Türk toplarının ağzı bugün cihana dostluk çiçekleri saçıyor amma bir düşman gözü bu ülkeye yan baktığı gün de bu ağızlardan ateşler, şimşekler fışkıracaktır ha..!

EK: 550

Karagöz, S. 77, 1 Ağustos 1936.

Kahraman ordu!

Karagöz- Nihayet şu günleri de gördük Hacivat.. Kahraman ordumuz, şanlı Mehmetçik Çanakkalede tüfek çattı, topun başına geçti, Bundan sonra şeytana uyup Mehmetçiğe yan bakanın başına neler gelir neler!..

EK: 551

Karikatür, S. 31, 1 Ağustos 1936.
Montreux Senfonisi
Sulh Kızı- Hiçbir yerde beni bu kadar yüksekte tutmadılar!

EK: 552

Karagöz, S. 87, 10 Eylül 1936.
Can ve ciğerimiz Antakya
Suriyeli- Karagöz Çelebi. Bizim haremlere öyle yan bakma!..
Karagöz- Hacı baba. Gel şu bizim hemşireleri serbes bırak.. Sonra sana, harem dediklerini haram etmeyelim'
[Evin kapısında: *"Suriye"*; Kızların taçlarında: *"Antakya"*, *"İskenderun"*]

EK: 553

Akbaba, S. 145, 17 Ekim 1936.
-Bak sevgilim, yekvücuduz!..
[Yılanın üzerinde: *"Fransa- Suriye Muahedesi"*; Kızın eteklerinde: *"Antakya- İskenderun"*]

EK: 554

Yeni Köroğlu, S. 884, 7 Ekim 1936.
Hacı Baba Dum, Dum, Sakalına Kondum!
Suriyeli Hacı Fışfışlar İskenderun ve Antakya Türklerinin anayurda kavuşmalarına engel olmakta devam ederse olacağı budur işte!

EK: 555

Karikatür, S. 40, 3 Ekim 1936.
Lârahate fissancak!
Suriye- Türk sanjak üstünde oturmak şok zor!

EK: 556

Karagöz, S. 100, 9 Ocak 1937.
Türk ülkelerinde başkası çöplenemez!
Karagöz- Çelebi, nafile yaygara etme… Her horoz kendi çöplüğünde ötmeli… Kimse kışt demeden buradan uçmana bak!
[Horozun üzerinde: *"Fransız"*; Horozun ayağının altında *"Hatay"*]

EK: 557

Karikatür, S. 55, 16 Ocak 1937.
Fransız- Dile benden ne dilersin?
Hatay- Gölge etme başka ihsan istemem!.

EK: 558

Akbaba, S. 160, 29 Ocak 1937.
Fransanın dostluk eli!

EK: 559

Yeni Köroğlu, S. 914, 20 Ocak 1937.

Fransız Antakyada çöl Araplarına silâh verip Türk köylerine baskın yaptırmağa kalkmış. Fransızı da Arabı da bilsinler ki bir Türkün kılına ilişildiği gün bin Arapla bin Fransız vasiyetlerini yazsınlar. Unutmasınlar ki Türkün intikamı düşmanın silsilesini tüketecek kadar kıyıcı olur.

EK: 560

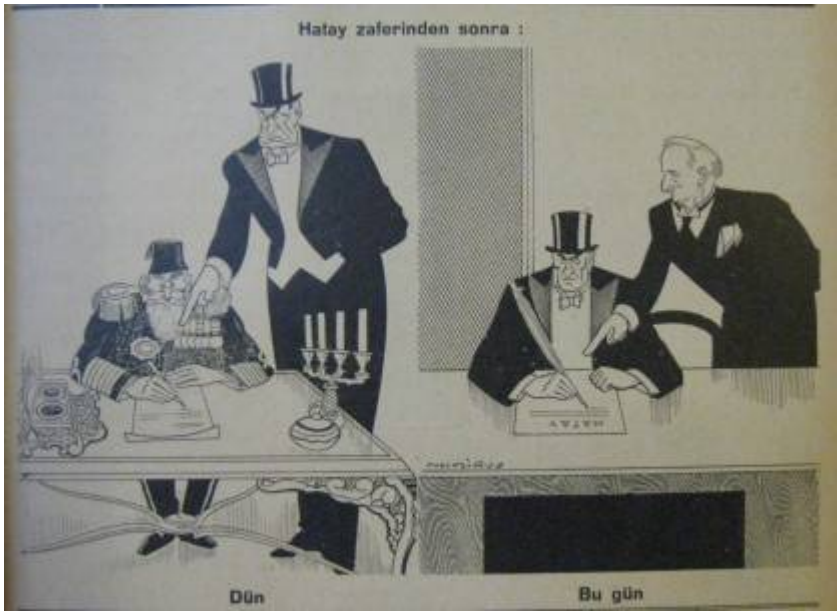

Akbaba, S. 161, 5 Şubat 1937.

Hatay zaferinden sonra:

Dün Bugün

EK: 561

Başında gözbebeği Atatürkü ile dünyada sulh ve sükûnet örneği olan Türkün şanlı bayrağı önünde yedi düvelin selâm verdiğini gören komşu Suriye de nihayet Türkün ne olduğunu anlayıp dostlar kafilesine karışacaktır. Çünkü bu şanlı bayrağı tutan el tarihleri yıkıp yapan Başbuğun emrindeki on yedi milyon Türkün elidir.

Yeni Köroğlu, S. 918, 3 Şubat 1937.

Başında gözbebeği Atatürkü ile dünyada sulh ve sükûnet örneği olan Türkün şanlı bayrağı önünde yedi düvelin selâm verdiğini gören komşu Suriye de nihayet Türkün ne olduğunu anşayıp dostlar kafilesine karışacaktır. Çünkü bu şanlı bayrağı tutan el tarihleri yıkıp yapan Başbuğun emrindeki on yedi milyon Türkün elidir.

EK: 562

Haciyat — Karagözüm, bu Milletler Cemiyeti bu çocuğa ne yapıyor?
Karagöz — Müzakere çıngırağile avutmağa çalışıyor. Halbuki en iyi iş tosunu şu sargılardan kurtarmaktır, şöyle bir serbestlese gülmeyi onda seyret. Ama nasıl olsa serbestleyecektir ha!

Karagöz, S. 110, 20 Mart 1937.

Hacivat- Kargözüm, bu Milletler Cemiyeti bu çocuğa ne yapıyor?
Karagöz- Müzakere çıngırağile avutmağa çalışıyor. Halbuki en iyi iş tosunu şu sargılardan kurtarmaktır, şöyle serbestlese gülmeyi onda seyret. Ama nasıl olsa serbestleyecektir ha!

[Çıngırakta: *"Müzakere"*; Kadının başında: *"Milletler Cemiyeti"*; Bebeğin başında *"Hatay"*]

EK: 563

Türk—Fransız Başbakanları baş başa, yan yana tatlı yeyip tatlı konuştuktan sonra Türk—Fransız dostluğu bir kat daha perçinleşti. Türkiyenin Avrupa politikasında kuvvetli bir destek olduğunu dünyaya ilân eden Fransa iki devlet arasında hiç bir davanın bu dostluğu bozmayacağını da ilâve etti. Yaşasın kuvvet, yaşasın Cumhuriyet.

Yeni Köroğlu, S. 947, 15 Mayıs 1937.

Türk-Fransız Başbakanları baş başa, yan yana tatlı yeyip tatlı konuştuktan sonra Türk-Fransız dostluğu bir kat daha perçinleşti. Türkiyenin Avrupa politikasında kuvvetli bir destek olduğunu dünyaya ilân eden Fransa iki devlet arasında hiçbir davanın bu dostluğu bozmayacağını da ilâve etti. Yaşasın kuvvet, yaşasın Cumhuriyet.

EK: 564

Suriyenin Acemi Politikacıları Antakyanın kanunları yapılırken bize karşı cephe aldılar. İş kızışırsa bizimle karşılacaklarını söylüyorlarmış. Koca devletlere pes ettiren Türkiyeye Suriyenin nasıl karşı duracağının resmidir.

Yeni Köroğlu, S. 931, 20 Mart 1937.

Suriyenin Acemi Politikacıları Antakyanın kanınları yapılırken bize karşı cephe aldılar. İş kızışırsa bizimle karşılaşacaklarını söylüyorlarmış. Koca devletlere pes ettiren Türkiyeye Suriyenin nasıl karşı duracağının resmidir.

EK: 565

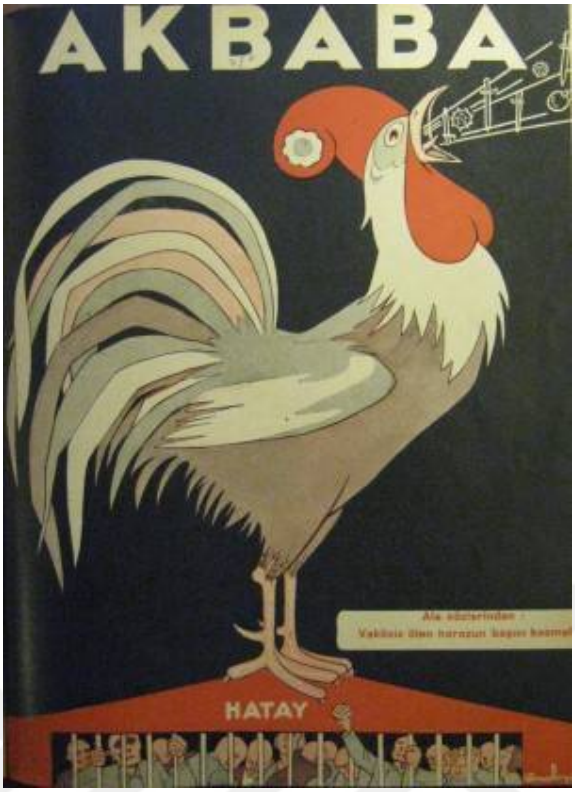

Akbaba, S. 230, 2 Haziran 1938.
Ata sözlerinden:
Vakitsiz öten horozun başını kesmeli.
[Kafesin üzerinde: *"Hatay"*]

EK: 566

Karagöz, S. 176, 25 Haziran 1938.
Hacivat- Karagözüm, Hatayda yine fırıldaklar dönmeye başladı. Fransız eşindikçe ortalık karmakarışık oldu.
Karagöz- Merak etme Hacivat, artık işin sonu geldi. Türkün ay yıldızı köpürüp dalgalandıkça horoz da gık diyemeyecek bir hale gele[c]ek.

EK: 567

Karikatür, S. 141, 8 Eylül 1938.

Yaşasın müstakil Hatay

Hacivat- Bu sevimli tosun yavrunun adı nedir Karagöz?

Karagöz- Allah anasına, Atasına bağışlasın bu yavrunun adı (Türk Hatay) dır Hacivat. Cumhuriyet anamızın yirmi sene sonra doğurduğu bu küçük Türk oğlu yüzümüzü güldürdü.. Fransız hemşire de dostluk şerbetile bu sevincimizi bir kat daha tatlandırıyor haydi hayırlısı!

EK: 568

Zümrüdüanka, S. 39, 24 Mayıs 1923.

Tamirat Meselesi

Mehmed- Kosti galiba arkan yine kaşınıyor.

Kosti-Nereden bildin kerametin mi var?

Mehmed-Hayır benim çizmenin burnu da kaşınıyor da ondan bilirim

EK: 569

Zümrüdüanka, S. 120, 3 Mart 1924.

Müdde-i Umumiliğin Hakkımızda İkame Ettiği Dava Münasebetiyle: Kilit Kıran Kerpeten

2-Hamd olsun bugün... 1-Senelerden beri sansür ağızları kilitlemişti.

EK: 570

Zümrüdüanka, S. 206, 29 Aralık 1924.

Karga ile Tilki Hikayesi

Tilki-Canım karga, güzel karga; senin bülbüller gibi sesin vardır. Bir defa öt de işiteyim!!

[Tilkinin kuyruğunda *"Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası"*; Karganın üzerinde: *"Cumhuriyet Halk Fırkası"*; Karganın ağzındaki sandalyede: *"Mevkii İktidar"*]

EK: 571

Zümrüdüanka, S. 223, 16 Nisan 1925.
İkiniz de birbirinizden güzelsiniz, hanginize iltifat edeceğimi şaşırdım!

EK: 572

Kelebek, S. 10, 7 Haziran 1923.
İsmet Paşa- Artık sulhü yapabiliriz. Zan ederim saatimden başka isteyecek bir şeyiniz kalmadı!

EK: 573

Kelebek, S. 29, 25 Ekim 1923.

İstanbul'a hitap

-Ben suçumu biliyorum amenna. Fakat sen bu kadar gözden düşmek için ne günah işledin anlamıyorum.

[İstanbul'a hitap eden kişi son Osmanlı padişahı Sultan Vahidettin'dir.]

EK: 574

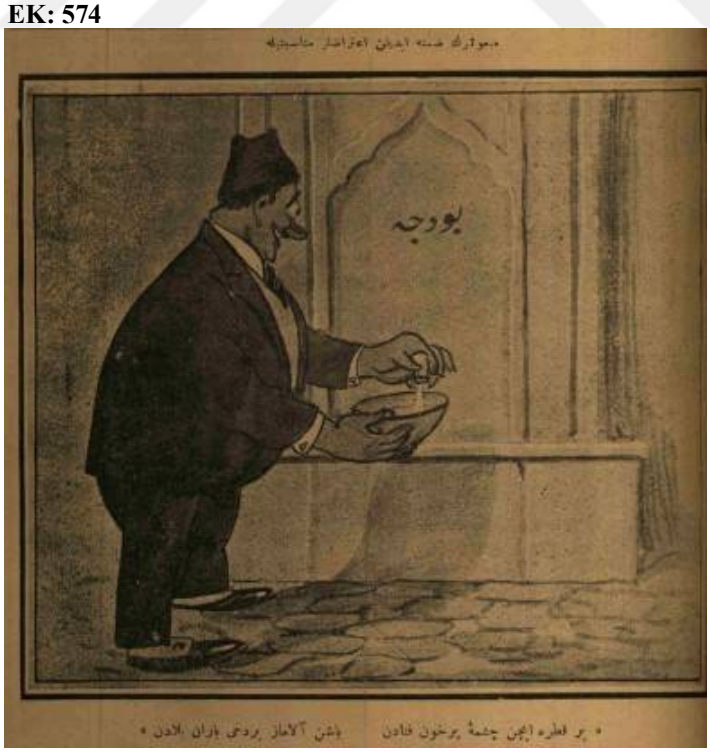

Kelebek, S. 47, 28 Şubat 1924.

Mebusların Zammına Edilen İtirazlar Münasebetiyle

Bir katre içen çeşme-i pür-hun-ı fenadan, Başın alamaz bir dahi baran-ı beladan

[Çeşmenin üzerinde: *"Bütçe"*]

EK: 575

Kelebek, S. 43, 31 Ocak 1924.
Kahramanlarımızı böyle mi görmek isterdik?
Saib ve Kılıç Ali Beyler- Var mı bize yan bakan!..

EK: 576

Kelebek, S. 35, 6 Aralık 1923.
-Mebuslarımız çok çalışıyorlar, çok yoruluyorlar.
-Hakkınız var. Ayda iki kere İstanbul'a gidip gelmek hayli yorucu iştir.

EK: 577

Papağan, S. 15, 30 Temmuz 1924.
Solmayan çiçeklerden:
Yediveren gülü!

EK: 578

Papağan, S. 125, 9 Mayıs 1926.
[Amerikada madeni telden örülmüş esvaplar moda imiş!..- Gazetelerden-]
Yakında telsizi moda olacak galiba!..

EK: 579

Papağan, S. 201, 2 Şubat 1927.
[İngiltere'nin emeli Çin'i kuvvetli görmekmiş! – İngiliz Hariciye Nazırı'nın nutkundan]
Çinli- Nasıl kuvvetim hoşuna gitti mi?

EK: 580

Papağan, S. 237, 14 Eylül 1927.
Lahey Muzafferiyeti!

EK: 581

Papağan, S. 83, 30 Ekim 1929.
At yarışlarına hazırlık

EK: 582

Yeni Kalem, S. 2, 13 Ekim 1927.
[Meclisin açılması yaklaştığı için mebuslar Ankara'ya gidiyor]
Yeni Mebus- (İstasyon memuruna) Söyle, dursun, bineceğim!

EK: 583

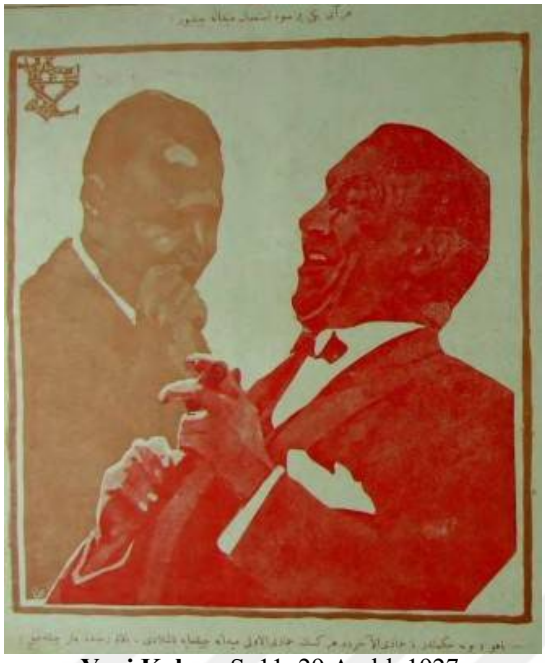

Yeni Kalem, S. 11, 29 Aralık 1927.

Her ay yeni bir suiistimal meydana çıkıyor!

-Yahu bu ne hikmettir, cemaziyelahirde herkesin cemaziyelevveli meydana çıkmaya başladı. Bakalım recepte neler çıkacak.

EK: 584

Yeni Kalem, S. 11, 29 Aralık 1927.

Büyük gazimizin heykelini yapacak kudrette bir san'atkâr olmayan Kanonika'yı zengin ediyorlar.

Köylü-Çelebi yetişmez mi artık?..

Kanonika- Ver ağam, ver.. Hepsi bana kalacak değil!..

EK: 585

Yeni Kalem, S. 12, 5 Ocak 1928.
Mizah Gazeteleri Hakkındaki Dava Üzerine:
Es sukutu hayr minel dır dır…
[Güneşin üzerinde: *"Hürriyet-i Matbuat"*; Horozun üzerinde: *"Mizah"*; Kartalın üzerinde: *"Takrir-i Sükûn"*]

EK: 586

Yeni Kalem, S. 14, 19 Ocak 1928.
Mizah Davasında Mahkemenin Hükmü Pek Heybetli Tecelli Etti
Mizah gazeteleri-Tıs s s s !...
[Kartalın üzerinde: *"Kanun"*; Kazların üzerinde: *"Akbaba"*, *"Kalem"*, *"……."*]

EK: 587

Cem, S. 6, 19 Ocak 1928.
Papağan Tüneğinde Akbaba

EK: 588

Yeni Kalem, S. 15, 26 Ocak 1928.
Mizah Gazeteleri Aleyhindeki Davalar Üzerine
Muharrir-Hayrola yahu.. Koluna bu dilsiz işaretini ne diye takıyorsun?
Mizah muharriri- Ağzımı açmamaya tövbe ettim de ondan!

EK: 589

Yeni Kalem, S. 20, 1 Mart 1928.
Düşenin dostu olmazmış!
Y.N Bey- Korkmayın arkadaşlar öyle bir düştü ki bir daha yerinden kalkamaz.. Basın topu!..

EK: 590

Cem, S. 1, 15 Aralık 1927.
Ah bir vergisiz memleket olsa
[Köpeklerin üzerindeki yazılar: *"Kazanç"*, *"İstihlak"*, *"Tütün"*, *"Şeker"*, *"Aşar"*, *"Müskirat"*, *"Evkaf"*, *"?"*]

EK: 591

Cem, S. 5, 12 Ocak 1928.
Mizah ve ağır başlı yoldaşı!
[Atın üzerinde: *"Milliyet"*; Kirpinin üzerinde: *"Mizah"*]

EK: 592

Cem, 11. Sayı 23 Şubat 1928.
Memnu' meyve

EK: 593

Cem, S. 14, 15 Mart 1928.

Dervişin fikri ne ise zikri de odur! Harbe sevk-ül ceyş ve tabiyeye dair!

Önümdeki Rus'un dümdarı hürmetli idi, temasa gelir gelmez taarruza başladım. O da yayıldı; cebeli açıkta çatal teşkil etmiş merkezimi arıyordu. Hedefini bulunca orasını adam akıllı taradı. Baktım ki pabuç pahalı cenahlarına tazyiki artırarak ihata için manevra yapar göründüm ve merkezine hücum ettim. Tel örgülerine dayanınca artık onda da şafak attı. Yakıcı ve müthiş bir ateş altında idim, takımı sürdüm ileri. Cephe merkezden yarıldı fakat ben de artık sıfırı tükettim; Sarıkamış…….

EK: 594

Cem, S. 34, 12 Aralık 1928.

Harf İnkılabı seferberliği: Pişdar gurubu

Birinci sıra: Milliyet V.S.

İkinci sıra: Cem V.S.

EK: 595

Karagöz, S. 1640, 5 Aralık 1923.

Cumhuriyet Fidanını Yaşatalım

Karagöz-Haydi efendiler, haydi ağalar, haydi paşalar, bu meyvesiz, bu hayırsız, bu kart kütüğü devirelim ki körpecik fidanımız büyüyüp çiçeğini açsın, meyvesini versin.

[Ağacın üzerinde: "İrtica"; Ağacın dallarındaki kurukafalarda: *"Eski Kafa"* ve *"Taassup"*; Cumhuriyet fidanının yapraklarında: *"Terakki"*, *"Teceddüd"*, *"Servet"*, *"Refah"*]

EK: 596

Karagöz, S. 1665, 1 Mart 1924.

Karagöz- Hey şu mesleğin garip kuşları hey, haydi benim ağzımda bakla ıslanmaz da onun derdini çekiyorum diyelim. Ya size ne oluyor ki böyle vakitsiz yumurtlayıp başınızı belaya sokuyorsunuz.

EK: 597

Karagöz, S. 1686, 31 Mayıs 1924.
Pahada Hafif, Yükte Ağır
Karagöz- Zavallı paşam, sırtında bu ağır yük varken hastalıktan kurtulamazsın! At şunu da rahat bir nefes al kuzum!

EK: 598

Tevhid-i Efkâr, 27 Aralık 1924.
İş Bankası'nın ilk işi Karagöz oynatmak mı olacak?
(İş Banka)sının (Karagöz) gazetesini satın aldığı işitilir işitilmez tabiatiyle hatırlara tebadür eden ilk temsil mizahı!
[Binanın üzerinde: *"İş Bankası"*]

EK: 599

Akbaba, S. 241, 26 Mart 1925.
Matbuat ve Karagöz
Karagöz- Öhö.. Öhö.. Öhö!..
Hacivat- Aman Karagözüm biraz daha pest!

EK: 600

Karagöz, S. 1807, 11 Temmuz 1925.
İsyan Mezarının Üzerine Medeniyet Abidesi
Hacivat- Yahu uzaktan bakan da bizi buraya mezar taşı dikiyor zan eder.
Karagöz- Yine öyle bilsin Hacivat, biz isyanın gömüldüğü yere 'Medeniyet' denilen medeniyet abidesi kuralım ki bu yetişen yavrular dar ağacı nedir yalnız tarihte okuyup anlasınlar!
[Mezarın üzerinde: *"İsyanın Mezarı"*]

EK: 601

Karagöz, S. 1979, 5 Mart 1927.
Kaymaklı Güllaç Tirit

EK: 602

Karagöz, S. 2126, 1 Ağustos 1928.

Arnavutluk'tan Hinde Kadar Boğaziçi'ni Deniz Altından Bir Şimendüfer Yapacaklarmış.

Karagöz- Ey bizim demiryollarımızı yapan demir bilekli İsmet Paşamız! Bu iş sahi mi? Sen sahi dersen ben inanırım, sevinirim. Ama bazı noktalar var mesela bizden geçecek yollar bizim olmalı, Türkler çalışmalı, cebimizden para çıkmamalı da cebimize para girmeli. Tıpkı senin himmetinle yapılan yollarımız gibi olmalı.

EK: 603

Karagöz, S. 2124, 25 Temmuz 1928.

Kahraman tayyare filolarımız şahinler gibi uçup vatan, millet bekçiliği ediyor

Karagöz- Vatan göklerinde böyle vızır vızır uçtukça, Türk Tayyare Cemiyeti'ne yardım ettikçe istiklalimizin de her türlü tehlikelere karşı eminiyette selamette olacağına şüphe mi var?

EK: 604

Karagöz, 2350, 24 Eylül 1930.

Mecliste İsmet Paşa ile Fethi Bey karşılaşacaklar!

Karagöz- Ey dostum Fethi Bey, uzaktan atıp tutmakla olmaz. İşte er meydanı, göster kendini bakalım!

EK: 605

Karagöz, S. 2365, 15 Kasım 1930.

Yalan dolan kazanç yolu oldu!

Karagöz- Sizin zırıltınız, vızıltınız hep şu saf adamanın kanını emmek amma ben size onun temiz kanını kolay kolay emdirtmem!

[Karagöz'ün elindeki alette: *"Hakikat"*; Sivrisineklerin kanatlarında *"Yarın"*, *"Son Posta"*, *"Köroğlu"*]

EK: 606

Karagöz, S. 2439, 1 Ağustos 1931.

EK: 607

Karagöz, S. 2508, 30 Mart 1932.
Dünya buhranı bizde de tesirini gösteriyor
Karagöz- Aman Paşam şunun hortumundan bizi kurtar. Yoksa bir somuruşta deryaları kurutan azgın file bizim çanaktaki damla gelmez!
[Filin üzerinde: *"Buhran"*; Çanağın üzerinde: *"Bütçe"*]

EK: 608

Karagöz, S. 13, 9 Mayıs 1935.
BİZİ ALTI BELÂDAN KURTARAN ALTI OK.
Karagöz- Hey gidi günler hey! Bir zamanlar ensemizde boza pişirenlerin bugünkü haline bakın!
[Oklar ve uçlarındakiler: *"Cumhuriyetciyiz-Saltanat"*, *"Halkçıyız- Tegallüb"*, *"Milliyetçiyiz- Zorbalık"*, *"Devletçiyiz- Cehalet"*, *"Layikiz- Gerilik"*, *"İnkılâpçıyız- Taassub"*]

EK: 609

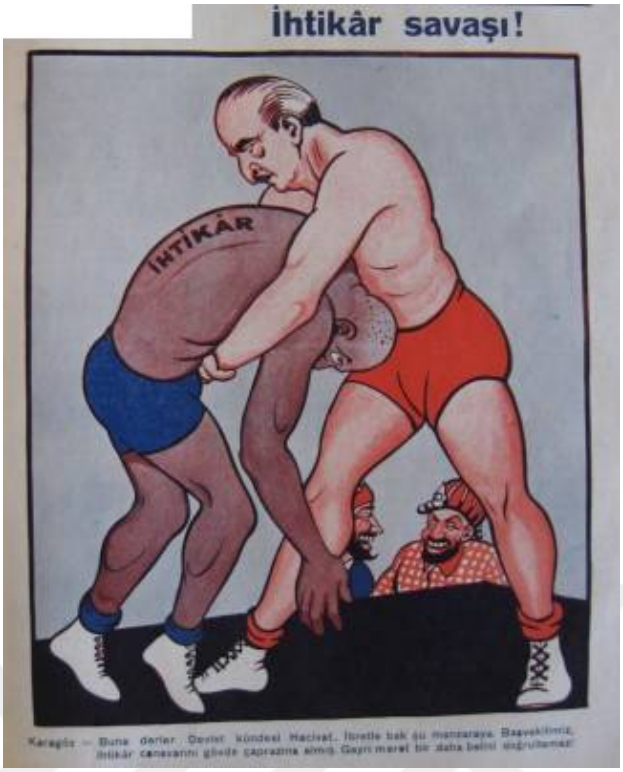

Karagöz, S. 89, 24 Ekim 1936.
İhtikâr savaşı!
Karagöz- Buna derler Devlet kündesi Hacivat. İbretle bak şu manzaraya. Başvekilimiz, ihtikar canavarını gövde çaprazına almış. Gayri meret bir daha belini doğrultamaz!

EK: 610

Karagöz, S. 161,12 Mart 1938.
En rahat yer Türkiye
Hacivat- Karagözüm, öyle ay-yıldızın içine kurulmuşsun, dürbünü eline almışsın ne yapıyorsun?
Karagöz- Bu ay yıldız Türk vatanıdır. Dünyanın en rahat, en sakin memleketidir. Baksana her taraftan harp gürültüleri, harp yangınları geliyor. Sade Türkiye sulh içinde rahat rahat yaşıyor! Ben yerimden memnunum. Etrafı seyrediyorum.

EK: 611

Akbaba, S. 100, 19 Ekim 1923.
Harbden çıkan Türkiye başını dinlendiriyor!..
[Hüseyin Cahit: *"Gözünü Aç"*; Celâl Nuri tarafından sandalyesi çekilen Velid Ebüzziya: *"Şeriat İsterük"*; Saltanatı sandalyeden iten Yunus Nadi: *"Aşağı"*; Tellal: *"Askere"*; Sol çizmenin dibindeki kişi : *"Açız"*]

EK: 612

Akbaba, S. 131, 6 Mart 1924.
Şimdiye kadar genç Türkiye'nin başına sarılan taassub yılanı
[Yılanın/sarığın üzerinde: *"İrtica"*]

EK: 613

Akbaba, S. 138, 31 Mart 1924.
Son Vaziyet

EK: 614

Akbaba, S. 182, 1 Eylül 1924.
Dumlupınar zaferinin sene-i devriyesi münasebetiyle
Zaferden kazananlar!... Zaferi kazandıran Zaferi kazananlar

EK: 615

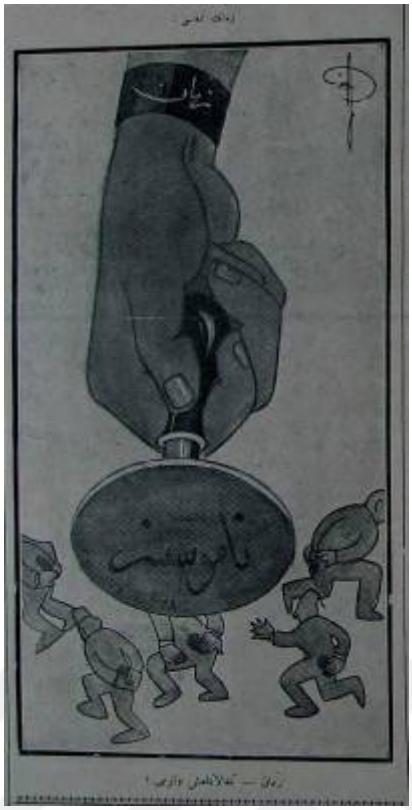

Akbaba, S. 170, 21 Temmuz 1924.
Zaman- Damgalanmamış var mı?
[Damgada: "Namussuz]

EK: 616

Akbaba, S. 500, 26 Eylül 1927.
Yahudiler Türkçe öğreneceklermiş..
Muallim- Hiç okumak bilir mi?
Babası- Evet efendim.. Bendeniz evde öğrettim: "p", yukarı "pa".. "r" yukarı "ra" para.. diye mükemmel okur!..

EK: 617

Akbaba, S. 529, 5 Ocak 1928.

Siirt Mebusu ve Milliyet gazetesi sahibi Mahmut Bey, bazı mizah gazetelerini şiddetle tenkit etti..

Mahmut Bey- Ayol, ne ağlıyorsunuz.. Ayıp değil mi?.. Baksanıza ağabeylerinizin hiç sesleri çıkıyor mu?..

[Soldaki gazetecilerin ağzındaki emziklerde: *"Mebusluk"*]

EK: 618

Akbaba, S. 580, 2 Temmuz 1928.

Konya'daki kıtlık karşısında zenginlerimiz harekete gelmediler..

Zengin- Konya'daki kıtlık hatırıma geldikçe alimallah şampanya boğazımdan geçmiyor!

EK: 619

Akbaba, S. 658, 4 Nisan 1929.

EK: 620

Akbaba, S. 675, 6 Haziran 1929.

EK: 621

Akbaba, S. 646, 18 Şubat 1929.
Yeni maaş lâyihası Hey'eti vekileden meclise gidiyor..
Başvekil- Haydi Paşam, şunu bir an evvel yuğurup çıkaralım da memurlarımızın karınları iyice doysun!..
[Teknenin üzerinde: *"Maaş Lâyikası"*; Kovada: *"Zam"*]

EK: 622

Akbaba, S. 807, 31 Kasım 1930.
Düyunu umumiye taksitlerinin üçte birini veriyoruz..
Alacaklı- Rica ederim Paşam, bu iki kovayı da doldurunuz..
Devlet- Sizin kovalarınızı dolduracağım diye evlâdımı açlıktan öldüremem!..
[Kucaktaki bebek: *"T.C."*]

EK: 623

Akbaba, S. 859, 25 Haziran 1931.
Vekillerimiz, tasarruf uğruna bir gün otomobilsiz gezdiler!
-Ah ayaklarım.. Ah ayaklarım!..
-Gördünüz mü Paşâm, şu tasarruf işinde başlar kurtuldu, ne olduysa yine zavallı ayaklara oldu!..

EK: 624

Darülfünun kapatıldı!

Akbaba, S. 31, 2 Ağustos 1933.
Darülfünun kapatıldı!

EK: 625

Akbaba, S. 5, 3 Mayıs 1933.

Etek öpenler!

-Şu rasgele her eteği öpen dalkavuğa bak, ne küçük adam…

-Merak etme, yakında büyür!..

EK: 626

Akbaba, S. 56, [29] Ekim 1933.

Cümhuriyetin onuncu yıl dönümünde:

-Altı yüz sene yaşadım, bu kadar güzel, bu kadar sevinçli gün göremedim.. Ne mutlu on yaşındaki cumhuriyete!..

EK: 627

Akbaba, S. 6, 8 Şubat 1934.
Hanedanı âli Osman- Benim yokluğum nasıl da belli!..

EK: 628

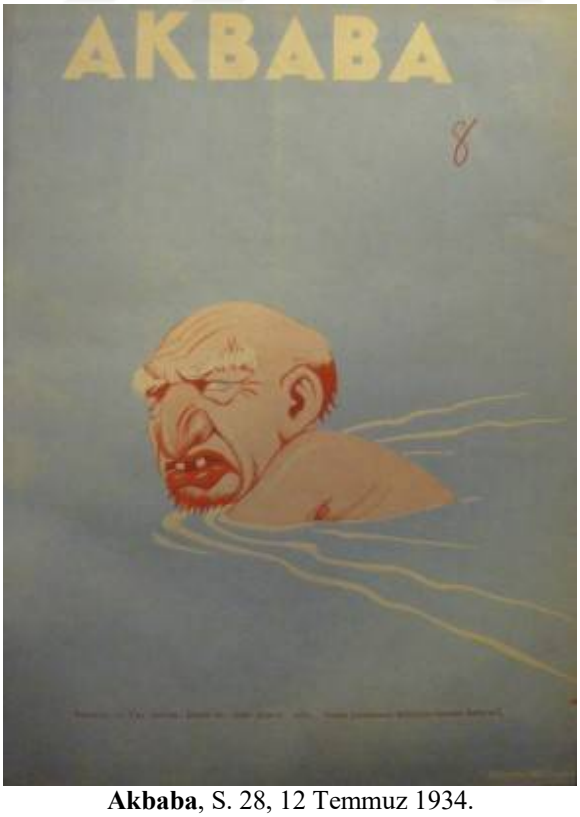

Akbaba, S. 28, 12 Temmuz 1934.
Salamon- Vay canina.. Deniz de tıpkı ticaret yibi.. İnsan yüzmesini bilmezse hemen batıyor!..

EK: 629

Akbaba, S. 239, 4 Ağustos 1938.
Mişon- Maşala maşalla.. Eki kilo zayiflamişim…
Salamon- Nasil oldu?.. Pihriz mi yaptın?..
Mişon- Yok be.. Hamama yidip yikandim!..

EK: 630

Akbaba, S. 176, 21 Mayıs 1937.
Kağıd buhranı karşısında:
Matbuat- Yahu bir tabakacık olsun kâğıd yok mu?.. Vasiyetimi yazacağım!..

EK: 631

Akbaba, S. 233, 23 Haziran 1938.
Vekil başı!

EK: 632

Yeni Köroğlu, S. 167, 30 Kasım 1929.
KÖROĞLU Anadolu'da nasıl okunuyor?
(Akşam) refikimizin başmakalesinden: "Bir çok köylerde (KÖROĞLU)nu halk dörde bölerek, kapışarak okuyor..
KÖROĞLU- Yahu dayılar, üzülmeyin, bana yerinizi, köyünüzü söyleyin, size hemen gazete yollayım!

EK: 633

Yeni Köroğlu, S. 150, 2 Ekim 1929.
6 milyon lira emanetin aylığına yetmiyor.
-İstambul- Ne yapayım, işte varımı, yoğumu döktüm, lazımsa sende o kadar civciv yapma!

EK: 634

Yeni Köroğlu, S. 127, 13 Temmuz 1929.
Yunanla işimiz hala lâfta
KÖROĞLU- Bana bak, beş yıldır gidak[l]amandan başımız şişti. Artık ya yumurtlarsın ya büsbütün susarsın!
[Tavuk Venizelos, Horoz: Tevfik Rüştü Bey]

EK: 635

Yeni Köroğlu, S. 192, 26 Şubat 1930.
Türk-Yunan dostluğu kıvama geldi.
KÖROĞLU- Aman kiriyos Venizelos, sakın bu havayı bozma, tadı kaçar ha!
[Arkadaki tepelerde: *"Ankara"*, *"Atina"*]

EK: 636

Yeni Köroğlu, S. 157, 26 Ekim 1929.
İsmet paşamız Millet meclisine hazırlanıyor.
KÖROĞLU- Aman paşam Meclis de Millet gibi senin nasıl çalıştığını görüyor. Gözle görülen şey kâğıtla isbata değer mi?
[Dosyalarda: *"Sulama"*, *"Yollar"*, *"Şimendüfer"*, *"Harici Poletika"*, *"Maliye"*]

EK: 637

Yeni Köroğlu, S. 205, 12 Nisan 1930.

Bu iş te onun elile kıvamına girecek!

KÖROĞLU- Yavuz İsmet, yedi düvelin ensesinde boza pişirdin, bu işi haydi haydi kıvamına getirirsin!

EK: 638

Yeni Köroğlu, S. 170, 11 Aralık 1929.

Başımızın belâlarına yaylım ateşi.

KÖROĞLU- Ey millet pahalılığa, cehalete, kötülüğe hep beraber sefer edelim. Haydi marş, ilk ateş benden

[Hedeflerde: *"Pahalılık"*, *"Cehalet"*, *"İhtikâr"*, *"Rüşvet"*]

EK: 639

Yeni Köroğlu, S. 233, 19 Temmuz 1930.

EK: 640

Yeni Köroğlu, S. 274, 10 Aralık 1930.

Yanlış Haber Yazan Muhalif Gazetecilerden Biri Tutuldu.

KÖROĞLU- Hey Ağalar, Efendiler, vakit varken ya geri dönün yahut ta yana dümen kıvırın… Yoksa siz de arkadaşınız gibi kapana kısılırsınız ha!.

[Arif Oruç'un girdiği kapıda: *"Hapishane"*; Diğer gazetecilerin üzerinde *"Hür Gazete"*, *"Hür Adam"*, *"Halk Dostu"*]

EK: 641

Yeni Köroğlu, S. 283, 10 Ocak 1931.

Her Fenalığın Başı Taassup Ve Cehalet

KÖROĞLU- Ey millet eğer cahil kalacak olursanız yobazların şeriatçıların dalaverelerine kurban olursunuz! onun için marş marş, hepiniz mektebe!

EK: 642

Yeni Köroğlu, S. 288, 28 Ocak 1931.

Karar verildi, Adalet Yerini Buldu.

KÖROĞLU- Yobaz oğlu yobazlar, milleti uçuruma sürüklemek istiyordunuz. İmdi birer birer gayyanın dibini boylayın bakalım!

[Yobazın sarığında: *"İrtica"*; Köroğlu'nun yanında *"Millet"*]

EK: 643

Yeni Köroğlu, S. 271, 29 Kasım 1930.

Doğrusu Vergiler Çok ağırdır

İsmet Paşa- [Kendi kendine] acaba bunlardan hangisini kaldırsam da şu adamın yükünü hafifletsem?

KÖROĞLU- Paşam, bana kalsa hepsini kaldır dedim ama, sevabına ne kadar hafifletirsen gene eyvallah!

EK: 644

Yeni Köroğlu, S. 323, 30 Mayıs 1931.

Ayağımızı Yorganımıza Göre Uzatacağız!

KÖROĞLU- Bu yorgan pek kısa paşam, çok yerim açıkta kalıyor.

Başvekil- Ne yapayım KÖROĞLU, çok açıldık, saçıldık biraz derlenip toplanalım.

EK: 645

Yeni Köroğlu, S. 286, 21 Ocak 1931.

Devlet Dairelerinden Sade Halk Dağil Mebuslar da Şikâyetçi.

KÖROĞLU- Paşam bu fidanın iyi renkli, güzel kokulu çiçek vermesi için sade sulamak kâfi gelmiyor. Evvelâ tepesindeki şu zebella gibi ağacı devirmeli ki biraz güneş yüzü görüp serpilsin!

[Fidanın üzerinde: *"Devlet"*; Ağacın üzerinde: *"Müşkilât"*, *"Kırtasiyecilik"*, *"İdarei Maslahat"*]

EK: 646

Yeni Köroğlu, S. 318, 13 Mayıs 1931.

Şu İşi Daha Evel Yapsa Daha İyi Olurdu!

KÖROĞLU- Ağır, lüzumsuz yükleri atınca hafiflik başladı, şu işi iki üç yıl evvel yapsaydık bu kadar sıkılmazdık, değil mi paşam!

[Katardan ayrılmış vagonlarda: *"Lüks Masrafı"*, *"Şimendifer Masrafı"*, *"Avrupa Seyahati"*]

EK: 647

Yeni Köroğlu, S. 331, 27 Haziran 1931.

Seyri Beş Kuruşa Horoz Döğüşu

Halk- Aman KÖROĞLU, biri çıkıp oyunu bozmasa da şu döğüşü tatlı tatlı seyretsek!

KÖROĞLU- Öyle ama, o iki cılızda mecal kalmadı ki… Döğüş sonunda kuyruğu titretecekler gibi görünüyor!..

[Yenen horozlar: *"Cumhuriyet"*, *"Milliyet"*; Yenilen horozlar: *"Yarın"*, *"Yılmaz"*]

EK: 648

Yeni Köroğlu, S. 334, 8 Temmuz 1931.

Sokulma Sen Cefaya, Yak Çubuğu Bak Sefaya!

KÖROĞLU- Azizim Fethi Bey, tali[h]li adamsın vesselâm. Nerede olsa, ne zaman olsa işin sefalı tarafı sana düşer. Şu ölümlü dünyada siyasetin cefalı dalgasına hop hop yürek oynatmaktansa alemi uzaktan seyredip zevkusefaya dalmak her yiğidin kârı değil. Dert başında Yavuz İsmet, zevkusefa da sana kısmet!

EK: 649

Yeni Köroğlu, S. 341, 1 Ağustos 1931.

Bülbülün Çektiği Dili Belasıdır.

KÖROĞLU- Hey arkadaşlar, çok öttük, çok söylendik, biraz dinlenelim bakalım ayinei devran ne gösterir.

[Kafesin üzerinde: *"Matbuat Kanunu"*]

EK: 650

Yeni Köroğlu, S. 407, 19 Mart 1932.

Buğday İşi Memleket İşidir

KÖROĞLU- Aman Paşalarım, buğday işini dalaverecilerin eline bırakmayın. Onlar bu değirmeni anaforla çevirir. buğday yerine para öğütürler. Milletin derdi karnını doyurmak, onların maksadı küplerini doldurmak. Onun için yeni mahsul yetişirken sakın fırsat vermeyin!

EK: 651

Yeni Köroğlu, S. 448, 10 Ağustos 1932.

Çok şükür Köylü de Rahat, Şehirli de Rahat oldu.

KÖROĞLU- Hay Allah razı olsun senden Paşam. Yaptığın kanun köylüyü de, kasabalıyı da muhtekirlerin fesadından kurtardı. Bak köylü buğdayını Bankaya kendi satıp tırınk tırınk parasını alıyor. Madrabazlar da hırslarından patlıyor.

EK: 652

Yeni Köroğlu, S. 504, 22 Şubat 1933.

İzmir Gençleri Canlı, İmanlı Bir Varlık Gösterdiler.

Gençler- KÖROĞLU dayı, biz eski devri hatırlatan levhaları söküp atacağız, yeniliğe karşı çıkanlara vurup çatacağız.

KÖROĞLU- Var olun delikanlılar, inkılâbı müdafaa etmek size düşer. Ama sakın geri kafaya çatarken Devlet Babaya saygı etmeyi unutmayın ha.!

EK: 653

Yeni Köroğlu, S. 941, 24 Nisan 1937

Şarkta İran, Efkan ve Iraklı dostları, Balkanlarda Yunan, Sırp ve Romen müttefiklerile el ele vermiş olan kuvvetli Türkiye dost İngiltere ile de iş birliği yaparak dünya sulhünde mesut bir yola girmiştir. Yaşasın kuvvet.

EK: 654

Karikatür, S. 6, 8 Şubat 1936.

Avrupanın iki haşarı çocuğu

Almanya: Anne ben de oyuncak isterim.

[Yaşlı kadının eteklerinde: *"Cemiyeti Akvam"*]

EK: 655

Karikatür, S. 9, 29 Şubat 1936.
Medeniyetin Kurbanı
[Kuzunun üzerinde: *"Habeş"*]

EK: 656

Karikatür, S. 14, 4 Nisan 1936.
Yazısız hikâye..

EK: 657

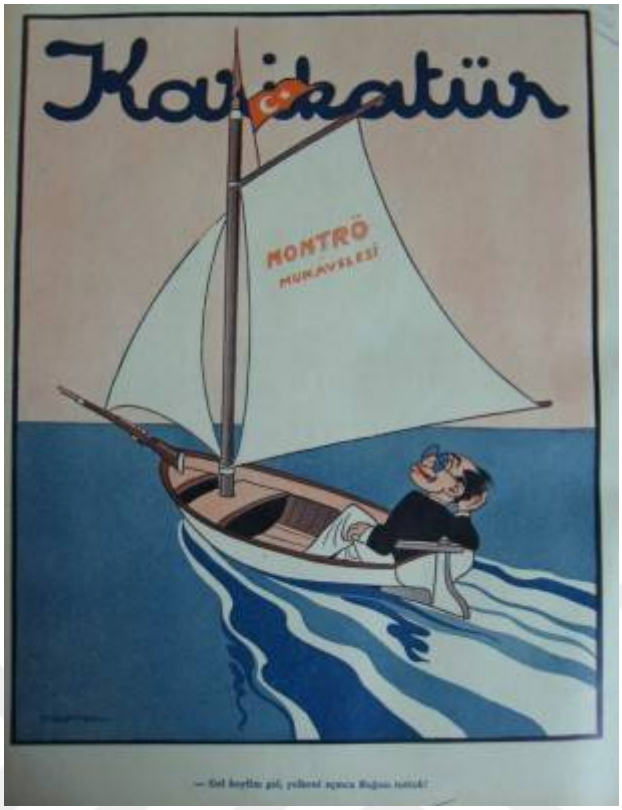

Karikatür, S. 30, 25 Temmuz 36.
-Gel keyfim gel, yelkeni açınca boğazı tuttuk!
[Yelkende: *"Montrö Mukavelesi"*]

EK: 658

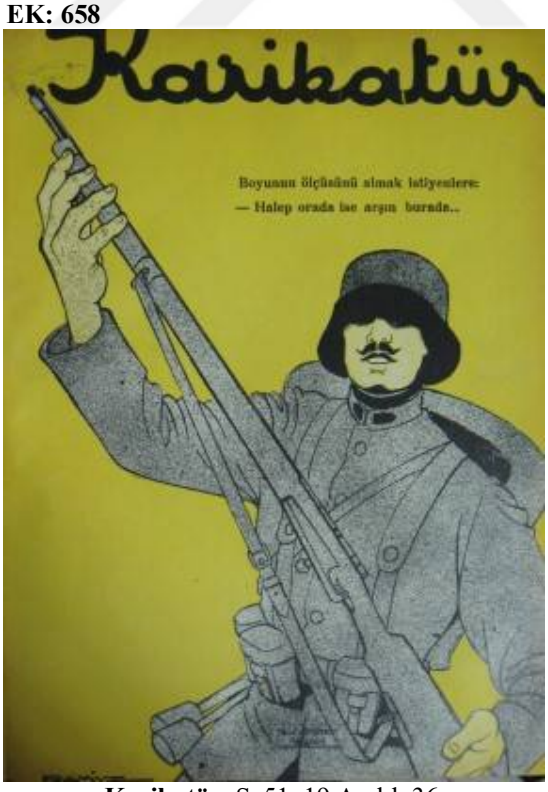

Karikatür, S. 51, 19 Aralık 36.
Boyunun ölçüsünü almak istiyenlere:
-Halep orada ise arşın burada..

EK: 659

Karikatür, S. 23, 6 Haziran 1936.
Filistin cephesinde kahramanlar!
-Salamon!.. Attin deyil mi?..
-Sesinden mi anladın?..
-Hayır, kukusundan!..

EK: 660

Karikatür, S. 148, 27 Ekim 1938.
NİMETŞİNASLIK:
Salamon-Senin sayende yaşiyorum, iki yünde tam bin tane bayrak sattim!..

EK: 661

Karikatür, S. 54, 9 Ocak 1937.
Kış sporlarından:
Karda kaymak

EK: 662

Karikatür, S. 96, 30 Ekim 1937.
Cumhuriyet 14 Yaşında:
Sulh kızı- Ne mesut kız.. Allara boyanmış, ama benim gibi değil!...

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Zonguldak'ta doğan Yasin Kayış, ilköğrenimini Zonguldak'ta tamamladıktan sonra Kastamonu Göl Anadolu Öğretmen Lisesi'ni, ardından da Dokuz Eylül Üniversitesi-Buca Eğitim Fakültesi-Tarih Öğretmenliği Bölümü'nü bitirdi. 1998 yılında mezun olarak aynı yıl Hatay'da öğretmenliğe başladı. Askerliğini Sivas'ta Yedek Subay Öğretmen olarak yaptıktan sonra İzmir-Torbalı'ya atandı. 2002-2004 yılları arasında Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Yüksek Lisans öğrenimini tamamlayarak *"Demokrat Parti İktidarı Döneminde Siyasi Karikatür"* başlıklı teziyle mezun oldu.

2002 yılından beri Torbalı'daki çeşitli okullarda öğretmen ve idareci olarak çalışan Kayış, Torbalı Belediyesi Kent Arşivi ve Tanıtım Merkezi'nin (TORKAM) kuruluş çalışmalarında da görev yapmıştır. Yayınlanmış iki kitabı ile çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. Kayış, evli ve bir çocuk babasıdır.